УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Ана В. Сивачки

ФРАЗЕОЛОГИЗМИ С КОНСТИТУЕНТОМ СОМАТСКОГ ПОРЕКЛА У АЛБАНСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ

докторска дисертација

Београд, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Ana V. Sivački

PHRASEOLOGISMS CONTAINING CONSTITUENTS OF SOMATIC ORIGIN IN THE ALBANIAN LANGUAGE AND TRANSLATION EQUIVALENTS THEREOF IN SERBIAN

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017

БЕЛГРАДСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Ана В. Сивачки

СОМАТИЧЕСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В АЛБАНСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ СЕРБСКИЕ ПЕРЕВОДНЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Докторская диссертация

Белград, 2017

Ментор:

др Предраг Мутавџић, доцент, Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Чланови комисије:

1.

2.

3.

Датум одбране:

Захвалност

Најпре бих искористила прилику да се захвалим свом ментору, др Предрагу Мутавџићу, на неизмерном стрпљењу, саветима, коментарима, сугестијама и помоћи коју ми је за протеклих шест година сарадње несебично пружао. Било ми је велико задовољство, а пре свега част да сарађујем с једним таквим врсним научником, сјајним професором и надасве великим човеком, који је одлучио да своје знање и стручност пренесе и на мене. Искрено се надам да је ова дисертација испунила његова очекивања и да ћу у оквиру свог будућег научноистраживачког и академског рада бити у прилици да му узвратим за све што је за мене учинио.

Велику захвалност дугујем и др Вањи Станишићу, мом ментору на мастер студијама, чије је искуство и невероватно познавање индоевропеистике и историјског проучавања језика допринело да ова дисертација добије и дијахронијску перспективу каква пречесто (и неоправдано) недостаје фразеолошким истраживањима.

Истински сам захвална др Мерими Кријези на свим коментарима и сугестијама, а посебно на времену које је издвојила за пажљиво читање овако обимне и сложене дисертације.

Посебно бих овим путем своју захвалност изразила др Душану Батаковићу, директору Балканолошког института САНУ, на великој подршци и спремности да ми изађе у сусрет кадгод ми је то било неопходно.

Захваљујем се многобројним пријатељима, колегиницама и колегама из Србије, Албаније и с Косова, а посебно колегиници и пријатељици Тањи Трајковић на несебичности, добронамерности и речима охрабрења које је увек налазила за мене, као и Нади Тарабић за бескрајно разумевање и подршку.

Ову дисертацију посвећујем члановима своје породице, којима дугујем неизмерну захвалност на сваком савету, бодрењу, помоћи, критици и разговору. У нади да сам их учинила поносним, посебно се захваљујем својим родитељима, Горици и Владимиру, који су увек веровали у мене. Њихова безусловна љубав и огромна подршка улиле су ми снагу и енергију да истрајем. Хвала Младену што је годинама био мој ослонац и искрено се надам да ћу бити у прилици да му се одужим за сву љубав коју ми је пружио и за све што је за мене и нас урадио.

Захвалност упућујем и брату Горану и његовој породици, а најпре Марији која ме је 'научила' да 'не судим о књизи према корицама' и шта значи бити поносна тетка. Велико хвала и свима осталима који су ми у мислима, а које овде нисам споменула.

Такође, желим да се захвалим и онима који више нису са нама: др Мирјани Детелић, на свим дивним разговорима које смо водиле и на невероватном знању које је несебично са мном поделила упознавши ме са светом епике и митологије; др Ратку Нешковићу, главном 'кривцу' за моју заинтересованост за научноистраживачки рад, који је веровао у мене и због којег сам у првом реду и одлучила да се упустим у подухват писања дисертације.

Напослетку, хвала баба Дани и деда Милету који ће ми заувек недостајати.

Фразеологизми с конституентом соматског порекла у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском

РЕЗИМЕ

Недовољна истраженост међусобних фразеолошких односа између албанског и српског језика један је од најзначајнијих разлога спровођења наше анализе чији је предмет контрастивна формално-структурална, семантичка и концептуална анализа фразеолошких јединица са саставницом соматског порекла у албанском језику и њихових преводних еквивалената у српском. Циљеви израде ове дисертације су вишеструки и укључују различите области примене, а усмерени су на следећа теоријска и практична питања: (i) утврђивање удела албанских соматских фразеологизама и продуктивности самих соматских лексема у целокупном фразеолошком фонду албанског језика; (ii) приказивање, опис и структурална класификација албанских соматских фразеологизама; (iii) спровођење концептуалне анализе у сврхе одређивања позадинске мотивације фразеологизама ексцепираних из корпуса; (iv) прилагођавање постојећег методолошког оквира на такав начин да се без значајнијих модификација омогући његова примена у будућим контрастивним проучавањима албанско-српских фразеолошких односа; (v) израда двојезичног албанско-српског глосара соматских фразеолошких израза.

Путем синхронијског сагледавања соматске фразеологије у савременом албанском језику, у раду се разматра симболичка и асоцијативна фраземотворна продуктивност соматске (анатомске) лексике кроз неколико различитих научних дисциплина какве су контрастивна фразеологија, семантика, когнитивна семантика и фразеологија, контактна лингвистика, етимологија и лексикографија. Основна хипотеза на којој се наше истраживање заснива, утемељена је на претпоставци да соматски конституенти око којих се формирају одговарајући фразеологизми припадају групи универзалија, због чега је очекиван висок степен подударности између полазних и циљних израза. С друге стране, без обзира на

типолошке паралеле у оквиру тзв. балканском језичком савезу, албански и српски језик представљају два несродна језичка система, услед чега показују и одређен степен дивергенције и на пољу фразеолошких односа. Овакве полазне претпоставке потврђене су спровођењем поменуте анализе, која је показала да је функција разматраних фразеологизама у оба језика веома слична, будући да се семантички домени у којима фигурирају углавном односе на лексикализацију апстрактних појава (осећања, карактерне особине и карактеристике самог човека или одређених појава у његовом окружењу), док су конкретне појаве као циљни домени заступљене у много мањој мери. Такође, потврђена је не само универзалност, већ и антропоцентричност/антропомеричност соматске фразеологије у анализираним фразеолошким фондовима.

Теоријски и методолошки оквири дисертације усклађени су с потребом примене мултидисциплинарног приступа заснованог на контрастивно-дескриптивној методи, будући да се један од основних циљева односи на давање свеобухватног системског описа различитих формално-структуралних, семантичких и концептуалних карактеристика фразеолошких јединица и то у смеру од албанског, као полазног, ка српском као циљном. Статистичком методом примењеном на фразеолошке јединице издвојене из корпуса утврђено је да је услед изражене фразеолошке продуктивности соматских лексема у албанском неопходна њихова даља класификација према критеријуму заступљености и то на следеће основне групе или категорије: примарне, секундарне и терцијарне. Квантитативни опсег прве наведене категорије условио је обраду и анализу примарних соматских фразеологизама у оквиру спроведеног истраживања, за коју смо утврдили да је као најбројнија самим тим и најрепрезентативнија, а чине је фразеологизми са следећим соматским саставницама: *kokë/глава, krye/глава, sy/око, zemër/срце, dorë/рука, krah/рука, këmbë/нога* и *gjak/крв*. Сагледавању (а)симетрије израза с наведеним соматским конституентима у овом раду приступљено је из три различите перспективе: код самих соматских лексема у обзир је узета симболика, етимолошко порекло и комплетан семантички опсег у оба језика, док су соматски фразеологизми разматрани из аспекта семантичке, формално-структуралне и концептуалне анализе.

Спровођењем формалне и семантичке анализе утврђен је степен подударности између албанских и српских соматских фразеологизама, на основу чега је извршена и класификација анализираног корпуса у три основне општеприхваћене категорије међуфраземске еквиваленције: потпуну, делимичну (парцијалну) и нулту. Даља обрада добијених резултата указала је на одређене структуралне елементе и појаве у албанском језику од важности за сам процес фразеологизације албанских израза и начине њиховог преношења на српски, при чему су у центру пажње били они аспекти и (морфосинтаксичке и семантичке) особине албанских соматских израза на основу којих они испољавају разлику у односу на фразеологизме у српском. Поред наведеног, посебна пажња посвећена је фразеолошким паровима који остварују однос нулте еквиваленције, њиховој дескрипцији и даљој елаборацији утврђених семантичких или формалних разлика.

Концептуална анализа и у оквиру ње израда појмовних метафора, односно идентификација различитих метонимијских и других мотивационих процеса у позадини албанских фразеологизама, извршена је у циљу утврђивања начина на који се концептуализују и перципирају како разматрани соматизми, тако и различите емоције, појаве или карактеристике које соматски фразеолошки изрази денотирају. Први корак у оквиру ове анализе подразумевао је класификацију фразеологизама извршену према критеријуму припадности неком од одговарајућих семантичких домена у оквиру којих ексцерпирани фразеологизми фигурирају: позитивном, негативном или неутралном. Један од важнијих резултата спровођења концептуалне анализе представља управо издвајање *неутралне* категорије семантичких домена у случају пет соматизама (свих, изузев лексеме *gjak/крв*). Његов значај огледа се не само у контексту изучавања међусобних фразеолошких односа између албанског и српског, већ и на нешто општијем плану, будући да категорија неутрално (односно *амбивалентно* или *бивалентно*) обележених фразеологизама до сада није идентификована у оквиру нама доступних когнитивно-лингвистичких истраживања у домаћем и албанском научном окружењу. Даљом елаборацијом корпуса и придруживањем фразеологизама одговарајућим семантичким пољима или циљним доменима, утврђене су и разматране (не)подударности између полазних и циљних

фразеологизама из когнитивно-лингвистичке перспективе, што се показало и као изузетно ефикасно средство одабира одговарајућих преводних еквивалената.

Комплетни резултати спроведене анализе примењени су на двојезични албанско-српски глосар соматских фразеологизама, који обухвата све из корпуса ексцерпиране и глосиране фразеолошке јединице на албанском, као и њихове одговарајуће преводне еквиваленте у виду фразеолошких и нефразеолошких израза означене степеном подударности који остварују у односу на полазне фразеологизме. На основу истраживања израђени су и посебни прилози који укључују списак свих постулираних појмовних метафора, затим семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми, као и семантичких реализација самих соматизама које фигурирају у фразеолошким изразима. Употребна вредност глосара и израђених прилога односи се најпре на обезбеђивање добре полазне основе за различите наставне, преводилачке и научноистраживачке активности, као и могућност њихове даље надградње у оквиру будућих сличних семантичких, формалних, концептуалних и лексикографских истраживања.

Кључне речи: соматска фразеологија, соматизам, семантика, контрастивна анализа, семантичка анализа, концептуална анализа, преводна еквиваленција, структурална типологија, албански језик, српски језик

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: контрастивна фразеологија

УДК:

Phraseolgisms Containing Constituents of Somatic Origin in the Albanian Language and Translation Equivalents thereof in Serbian

SUMMARY

Insufficiently explored mutual phraseological relations between Albanian and Serbian constitute one of the most crucial reasons underlying the performance of our analysis herein, the subject of which encompasses contrastive formal-structural, semantic and conceptual analysis of phraseological units containing constituents of somatic origin in the Albanian language and translation equivalents thereof in Serbian. The aims of this dissertation are manifold and include various fields of application while being directed towards the following theoretical and practical issues: (i) determining the portion of Albanian somatic phraseologisms and productivity of the very somatic lexemes in the entire phraseological fund of the Albanian language; (ii) demonstration, description and structural classification of Albanian somatic phraseologisms; (iii) conducting conceptual analysis with the purpose of determining the background motivation of the phraseologisms excerpted from the corpus; (iv) adjusting the existing methodological framework so as to enable, without any significant modifications, its further application to various aspects regarded under the scope of future contrastive studies of Albanian and Serbian phraseological relations; (v) developing a bilingual Albanian-Serbian glossary of somatic phraseological expressions.

By means of synchronic overview of somatic phraseology in the contemporary Albanian language, the dissertation deals with regarding symbolic and associative phraseological productivity of somatic (anatomic) lexis through several various scientific disciplines such as contrastive phraseology, semantics, cognitive semantics and phraseology, contact linguistics, etymology and lexicography. The main hypothesis on which our research is based lies upon the assumption that somatic constituents around which corresponding phraseologisms are formed belong to the group of universalities, whereby a high level of concordance is thence expected between the source and target expressions. On the other hand, regardless of the typollogical parallels

within the so-called Balkan linguistic union, Albanian and Serbian constitute two unrelated linguistic systems, owing to which they demonstrate a certain degree of divergence visible also in the field of phraseological relations. Such initial premises have been confirmed by means of the afore-mentioned analysis, which has demonstrated that the function of the considered phraseologisms is rather similar in both languages since semantic domains wherein they appear mainly refer to lexicalization of abstract phenomena (feelings, character traits and characteristics of man himself or of certain phenomena in his environment), whereas concrete phenomena as target domains are represented to a lot smaller extent. Moreover, our research has corroborated not only universality, but also the anthropocentric/anthropometric character of somatic phraseology in the analysed phraseological funds.

Both the theoretical and the methodological framework of the dissertation are in compliance with the required implementation of a multi-disciplinary approach based on the contrastive-descriptive method owing to the fact that one of the main goals pertains to giving a comprehensive systemic description of various formal-structural, semantic and concept-related particularities of phraseological units, wherein Albanian is the source and Serbian is the target language. The statistical method employed with the phraseological units excerpted from the corpus led to the conclusion that the accentuated phraseological productivity of somatic lexemes in Albanian requires their further classification according to the criterion of representation into the following main groups and categories: primary, secondary and tertiary. The quantitatively rather large span of the first category mentioned above has resulted in deconstruction and analysis of the primary somatic phraseologisms under the research performed herein. We have determined this group to be the most numerous and thereby the most representative one and it is composed of the phraseologisms with the following somatic constituents: *kokë/head, krye/ head, sy/eye, zemër/heart, dorë/hand, krah/arm, këmbë/leg* and *gjak/blood*. The consideration of the (a)symetry of expressions with the mentioned somatic constituents has been undertaken herein from three different perspectives: symbolism, etymological origin and the entire semantic range in both languages, which have been taken into account when analysing the very somatic lexemes, whereas somatic phraseologisms are regarded from the aspect of semantic, formal-structural and conceptual analysis.

The level of concordance between somatic phraseologisms in Albanian and Serbian had been determined by means of formal and semantic analysis, based on which the analysed corpus was classified in three basic and generally accepted categories of inter-phraseological equivalence: complete, partial and zero. Further elaboration of the results obtained has pointed to certain structural elements and occurrences in Albanian, which are of significance for the very process of phraseologization of Albanian expressions and manners in which they are rendered to Serbian, whereas the focus was on those aspects and (morphological-syntaxical and semantic) traits of Albanian somatic expressions on the basis of which they demonstrate differences in relation to phraseologisms in Serbian. In addition, particular attention has been paid to phraseological pairs with zero equivalence, description thereof and further elaboration of the semantic or formal differences identified between them.

Conceptual analysis and the pertinent development of conceptual metaphors, that is, identifying various metonymic and other processes motivating Albanian phraseologisms, has been carried out with an aim to determine the manner in which conceptualized and perceived are both the somatisms considered, as well as various emotions, phenomena or characteristics denoted by somatic phraseological expressions. The initial step under the afore-mentioned analysis included classifying phraseologisms based on the criterion of pertinence to some of the corresponding semantic domains to which the excerpted phraseologisms can be attributed: positive, negative or neutral. One of the major results yielded by the conceptual analysis includes the very identification of the category of neutral semantic domains in the instance of five somatisms (all except for the lexeme *gjak/blood*). Its importance is mirrored not only in the context of studying mutual phraseological relations between Albanian and Serbian, but on a somewhat more general level since the category of neutrally (that is, of *ambivalently* or *bivalently*) marked phraseologisms has so far not been identified within cognitive-linguistic research studies available to us, carried out either in the Serbian or Albanian scientific environment. Further elaboration of the corpus and attributing the phraseologisms to the corresponding semantic fields or target domains has resulted in discerning and considering concordances and discordances between the source and target phraseologisms from the cognitive-linguistic perspective, which has turned out to be a rather efficient means of selection of appropriate translation equivalents.

Complete results of the analysis performed have been used for developing the bilingual Albanian-Serbian glossary of somatic phraseologisms, which includes all phraseological units in Albanian glossed and excerpted from the corpus, as well as the corresponding translation equivalents thereof in the form of phraseological and non-phraseological expressions marked with the degree of concordance they exhibit in relation to the source phraseologisms. Various appendices have also been drafted based on the research conducted and they include a list of all postulated concept metaphors, in addition to semantic fields to which somatic phraseologisms can be attributed, as well as semantic reference values of the very somatisms which appear in phraseological expressions. The use value of the glossary and of the Appendices drafted pertains primarily to ensuring a solid starting point for a number of teaching, translation and scientific activities, as well as the possibility of their further upgrade within similar semantic, formal, concept and lexicographic research studies in the future.

Key words: somatic phraseology, somatism, semantics, contrastive analysis, semantic analysis, conceptual analysis, translation equivalence, structural typology, Albanian, Serbian

Scientific field: linguistics

Specific scientific field: contrastive phraseology

UDC:

САДРЖАЈ

Резиме..... i

Summary v

1. УВОД.....1

1.1 Научне области које обухвата дисертација 3

1.2 Предмет истраживања 6

1.3 Циљеви и очекивани резултати.....9

1.4 Основне хипотезе и претпоставке 12

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР 14

2.1 Кратак осврт на фразеологију као научну дисциплину и њен развој у оквиру албанске и српске лингвистике 14

2.2 Основна терминолошка одређења 17

2.3 Контрастивна лингвистика 20

2.4 Когнитивна лингвистика.....24

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР 27

3.1 Контрастивна семантичка и формално-структурална анализа.....28

3.2 Концептуална анализа.....32

3.3 Статистичка анализа 34

3.4 Корпус и извори грађе 36

3.5 О глосару соматских фразеологизама 43

4. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *KOKË/ГЛАВА* И *KRYE/ГЛАВА*.....50

4.1 Симболика главе.....50

4.2 Етимолошко порекло албанских лексемâ *kokë/глава* и *krye/глава* 52

4.3 Семантички опсег лексемâ *kokë/глава* и *krye/глава* у албанском и *глава* у српском језику.....52

4.3.1 Референтне вредности лексеме *kokë/глава* у албанском.....53

4.3.2 Референтне вредности лексеме *krye/глава* у албанском 55

4.3.3 Референтне вредности лексеме *глава* у српском.....57

4.4 Структура фразеологизама с конституентима *kokë* и *krye* и њихова формална и семантичка типологизација 60

4.4.1 Номинални (именски) фразеологизми 62

4.4.1.1 Конструкције у номинативу 63

4.4.1.2 Конструкције у генитиву 64

4.4.1.3 Конструкције у акузативу са и без предлога 65

4.4.1.4 Конструкције у аблативу са и без предлога.....67

4.4.1.5 Сложене предлошко-падежне конструкције.....68

4.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми.....71

4.4.2.1 Конструкције типа глагол + соматизам (категорија 1).....72

4.4.2.2 Конструкције типа глагол + предлог + соматизам (категорија 2)...77

4.4.2.3 Конструкције типа глагол + соматизам (+ предлог) + лексема (категорија 3) 80

4.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора.....83

4.5.1 Соматизми *kokë* и *krye* у позитивним семантичким пољима 84

4.5.2 Соматизми *kokë* и *krye* у негативним семантичким пољима 91

4.5.3 Соматизми *kokë* и *krye* у неутралним семантичким пољима 102

5. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *SY/ОКО* 108

5.1 Симболика ока 108

5.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *sy/око*.....110

5.3 Семантички опсег лескеме *sy/око* у албанском и *око* у српском језику111

5.3.1 Референтне вредности лексеме *sy/око* у албанском 111

5.3.1.1 Семантичка мотивација биолошком функцијом у албанском.....112

*5.3.1.2 Семантичка мотивација физичким карактеристикама у албанском*113

5.3.2 Референтне вредности лексеме *око* у српском 114

5.3.2.1 Семантичка мотивација биолошком функцијом у српском 114

5.3.2.2 Семантичка мотивација физичким карактеристикама у српском 115

5.4 Структура фразеологизама с конституентом *sy/око* и њихова формална и семантичка типологизација 116

5.4.1 Номинални (именски) фразеологизми 116

5.4.1.1 Конструкције у номинативу 117

5.4.1.2 Конструкције у акузативу 118

5.4.1.2.1 Конструкције у акузативу с предлогом me 118

5.4.1.2.2 Конструкције у акузативу с предлогом për 120

5.4.1.2.3 Беспредлошке конструкције у акузативу 122

5.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми 123

5.4.2.1 Категорија потпуне формално-структуралне и семантичке еквиваленције 123

5.4.2.2 Категорија парцијалне формално-структуралне и семантичке еквиваленције 128

5.4.2.2.1 Парцијална еквиваленција услед неподударности на нивоу соматизма и/или напоредног номиналног конституента 130

5.4.2.2.2 Парцијална еквиваленција услед неподударности на нивоу глаголског конституента 132

5.4.2.2.3 Парцијална еквиваленција услед неподударности на нивоу соматизма и/или напоредног номиналног конституента и глаголског конституента 134

5.4.2.3 Категорија нулте формално-структуралне и семантичке еквиваленције 136

5.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора 140

5.5.1 Соматизам *sy* у позитивним семантичким пољима 141

5.5.2 Соматизам *sy* у негативним семантичким пољима 153

5.5.3 Соматизам *sy* у неутралним семантичким пољима 162

5.5.3.1 Неутрални фразеологизми који информишу о радњи 163

5.5.3.2 Неутрални фразеологизми који информишу о начину вршења неке радње 168

5.5.3.3 Неутрални фразеологизми који информишу о карактеристици кога или чега или чијем стању 170

6. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *ZEMËR/СРЦЕ* 172

6.1 Симболика срца 172

6.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *zemër/срце* 174

6.3 Семантички опсег лескеме *zemër/срце* у албанском и *срце* у српском језику 175

6.3.1 Референтне вредности лексеме zemër/срце у албанском 175

6.3.2 Референтне вредности лексеме срце у српском 178

6.4 Структура фразеологизама с конституентом *zemër* и њихова формална и семантичка типологизација 180

6.4.1 Номинални (именски) фразеологизми 181

6.4.1.1 Беспредлошке конструкције 181

6.4.1.2 Предлошко-падежне конструкције 182

6.4.2 Прелазни фразеологизми 186

6.4.3 Вербални (глаголски) фразеологизми 192

6.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора 197

6.5.1 Соматизам *zemër* у позитивним семантичким пољима 198

6.5.2 Соматизам *zemër* у негативним семантичким пољима 210

6.5.3 Соматизам *zemër* у неутралним семантичким пољима 227

7. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦАМА *DORË*/*РУКА* И *KRAH/ РУКА/ РАМЕ/ КРИЛО* 229

7.1 Симболика руке 229

7.2 Етимолошко порекло албанских лексема *dorë*/*рука* и *krah*/*рука/раме/крило* 231

7.3 Семантички опсег лескема *dorë*/*krah* у албанском и *рука* у српском језику 233

7.3.1 Референтне вредности лексеме *dorë*/рука у албанском 233

7.3.2 Референтне вредности лексеме *krah*/рука/раме/крило у албанском 236

7.3.3 Референтне вредности лексеме рука у српском 239

7.4 Структура фразеологизама с конституентом *dorë/рука* и *krah*/*рука/раме/крило* и њихова формална и семантичка типологизација 241

7.4.1 Номинални (именски) фразеологизми 242

7.4.1.1 Конструкције у номинативу 242

7.4.1.2 Конструкције у генитиву 244

7.4.1.3 Конструкције у акузативу 245

7.4.1.3.1 Конструкције у акузативу с предлогом te 245

7.4.1.3.2 Конструкције у акузативу с предлозима të, në и për 249

7.4.1.4 Конструкције у аблативу 251

7.4.2 Прелазни (номинално-вербални) фразеологизми 252

7.4.3 Вербални (глаголски) фразеологизми 256

7.4.3.1 Конструкције типа глагол + соматизам (+ копула) 257

7.4.3.1.1 Конструкције без копуле (глагол + соматизам) 258

7.4.3.1.2 Конструкције с копулом (глагол + соматизам + копула) 262

7.4.3.2 Конструкције типа глагол + предлошко-падежна конструкција са соматизмом (+ копула) 269

7.4.3.2.1 Фразеологизми с предлошко-падежном конструкцијом у номинативу 270

7.4.3.2.2 Фразеологизми с предлошко-падежном конструкцијом у акузативу 274

7.4.3.2.2.1 Предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлозима në и nëpër 274

7.4.3.2.2.2 Предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлогом те 278

7.4.3.2.3 Фразеологизми с предлошко-падежном конструкцијом у аблативу 281

7.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора 282

7.5.1 Соматизми *dorë* и *krah* у позитивним семантичким пољима 283

7.5.2 Соматизми *dorë* и *krah* у негативним семантичким пољима.....295

7.5.3 Соматизми *dorë* и *krah* у неутралним семантичким пољима 305

7.5.3.1 Амбивалентни фразеологизми с конституентима dorë и krah 306

7.5.3.2 Бивалентни или контекстуално зависни фразеологизми с конституентима dorë и krah.....307

8. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *КЁМВЁ/НОГА* 310

8.1 Симболика ноге 310

8.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *këmbë*/*нога*.....313

8.3 Семантички опсег лескема *këmbë/нога* у албанском и *нога* у српском језику 314

8.3.1 Референтне вредности лексеме *këmbë*/*нога* у албанском 315

8.3.2 Референтне вредности лексеме *нога* у српском 318

8.4 Структура фразеологизама с конституентом *këmbë/нога* и њихова формална и семантичка типологизација 319

8.4.1 Номинални (именски) фразеологизми 320

8.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми 325

8.4.2.1 Просте глаголско-именске конструкције (конструкције типа глагол + соматизам (+ копула)) 326

8.4.2.1.1 Конструкције типа глагол + соматизам 327

8.4.2.1.2 Конструкције типа глагол + соматизам + копула 332

8.4.2.1.2.1 Конструкције са соматизмом у номинативу.....333

8.4.2.1.2.2 Конструкције са соматизмом у акузативу 336

8.4.2.2 Сложене глаголско-именске конструкције.....339

8.4.2.2.1 Полиноминалне и поливербалне конструкције са и без копуле.....344

8.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора.....350

8.5.1 Соматизам *këmbë* у позитивним семантичким пољима.....351

8.5.2 Соматизам *këmbë* у негативним семантичким пољима.....356

8.5.3 Соматизам *këmbë* у неутралним семантичким пољима.....363

8.5.3.1 Амбивалентни фразеологизми с конституентом këmbë.....364

8.5.3.2 Бивалентни или контекстуално зависни фразеологизми с конституентом këmbë.....366

9. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *GJAK/КРВ*.....369

9.1 Симболика крви.....369

9.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *gjak/крв*.....371

9.3 Семантички опсег лескема *gjak /крв* у албанском и *крв* у српском језику371

9.3.1 Референтне вредности лексеме *gjak /крв* у албанском.....371

9.3.2 Референтне вредности лексеме *крв* у српском.....374

9.4 Структура фразеологизама с конституентом *gjak* и њихова формална и семантичка типологизација.....377

9.4.1 Номинални (именски) фразеологизми.....377

9.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми.....380

9.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора.....385

9.5.1 Соматизам *gjak* у позитивним семантичким пољима.....386

9.5.2 Соматизам *gjak* у негативним семантичким пољима.....397

10. ЗАКЉУЧАК.....408

11. ИЗВОРИ ГРАЂЕ И ЛИТЕРАТУРА.....429

11.1 Извори грађе.....429

11.2 Литература.....433

ПРИЛОЗИ 449

Прилог 1.....442

Списак постулираних појмовних метафора у позитивним семантичким пољима

Прилог 2.....451

Списак постулираних појмовних метафора у негативним семантичким пољима

Прилог 3.....454

Списак постулираних појмовних метафора у неутралним семантичким пољима

Прилог 4а.....455

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентима *KOKË/KRYE/ГЛАВА*

Прилог 4б 456

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *SY/ОКО*

Прилог 4в.....457

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *ZEMËR/СРЦЕ*

Прилог 4г.....458

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентима *DORË/KRAH/РУКА*

Прилог 4д 459

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *KËMBË/НОГА*

Прилог 4ђ.....460

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *GJAK/КРВ*

Прилог 5а.....461

Семантичке реализације соматизама *KOKË/KRYE/ГЛАВА* које фигурирају у фразеологизмима

Прилог 5б 463

Семантичке реализације соматизама *SY/ОКО* које фигурирају у фразеологизмима

Прилог 5в.....464

Семантичке реализације соматизама *ZEMËR/СРЦЕ* које фигурирају у фразеологизмима

Прилог 5г.....465

Семантичке реализације соматизама *DORË/KRAH/РУКА* које фигурирају у фразеологизмима

Прилог 5д 467

Семантичке реализације соматизама *KËMBË/НОГА* које фигурирају у фразеологизмима

Прилог 5ђ.....468

Семантичке реализације соматизама *GJAK/КРВ* које фигурирају у фразеологизмима

Прилог 6.....470

Списак секундарних соматизама у албанском језику

Прилог 7.....471

Списак терцијарних соматизама у албанском језику

Прилог 8.....473

Албанско-српски глосар соматских фразеолошких јединица

KOKË/ГЛАВА 473

KRYE/ГЛАВА.....487

SY/ОКО 495

ZEMËR/СРЦЕ 518

DORË/РУКА.....533

KRAH/РУКА/РАМЕ/КРИЛО 549

KËMBË/НОГА 554

GJAK/КРВ 566

Биограгфија аутора.....575

Изјава о ауторству..... 576

Изјава о истоветности електронске и штампане верзије докторског рада... 577

Изјава о коришћењу..... 578

1. УВОД

Историјски и етнички контакти Срба и Албанаца, као што је познато, започињу великом сеобом и доласком Словена на територију Балкана у 6. и 7. веку[1], када се ова два народа први пут сусрећу на заједничкој територији.[2] Различити историјски и језички подаци говоре у прилог томе да су Словени тада на простору данашње северне Албаније затекли албанско становништво које је једино међу старобалканским народима избегло романизацију (Станишић: 1995, 14). Релативно су добро познате историјске прилике између ова два народа, посебно почев од стварања Дукље почетком 11. века, која је обухватала и делове данашње северне Албаније с престоницом у Скадру[3], када су међусобни контакти почели све више да се продубљују (уп. *Ibid*, 21). Суживот и географска блискост резултирали су богатом заједничком прошлошћу и нераскидивим историјским,

---

[1] У опсегу ове дисертације задржаћемо се на широкоприхваћеним теоријама о оваквом хронолошком односу ова два народа на Балкану, ослањајући се у потпуности на резултате научних истраживања и сазнања других научних дисциплина.

[2] Тако Цвијић (1922: 16) наводи да су се

> *Арбанаси, после доласка Словена у VI и VII веку, повукли у планине и на арбанашко приморје, нарочито јужно до Скадра; ту су остали изоловани и нису давали знака народнога и државнога живота. У ово су доба само местимично прелазили долину Црног Дрима на Истоку, можда једва где и северну границу Епира на Југу. И у овако ограничену етнографску Арбанију населили су се многи српски досељеници (нарочито у северној и средњој Арбанији) за време дуге српске владавине*.

Слично њему, и Новаковић (1893: 38-39) је назначио како је

> *очевидно да је словенска стихија прешла преко целе Арбаније и зауставила се на крају њеном. Арбанаси су непознати у историјским споменицима чак до XI века; маса Словена која их је окруживала, може се рећи и да их је заслонила од целога света. По именима места ми смо се усудили одредити како је стајала северна, планинска Арбанија, у којој је остало житељство арбанаско, према средњој, по којој су се разлили Словени. Теже је казати какво је било етнографијско положење јужне Арбаније, где данас живе Арбанаси Тоске уз Грке. Земља та, као и суседни јој део Ливадије, пуна је словенских имена, помешаних с грчким и арбанаским*.

Готово истоветно запажање налазимо и у *Historia e popullit shqiptar* (HPSh: 1959, 175), где се наводи следеће:

> *Такође, историјски извори, археолошки и лингвистички подаци навели су научнике на закључак да је западни појас Балкана, који је обухватао Диоклецијанове провинције Стари и Нови Епир те Превалу, изузевши делове мање или више дубље у залеђини, био знатно мање дотакнут словенским насељавањем. Напротив, данашње илиро-албанско становништво се оснажило на тој географској равни с другим групама Илиро-Албанца пристиглим из унутрашњих крајева где је словенска инвазија била масовна*.

[3] Синоптички приказ у тезама историјских прилика по питању српско-албанских односа од досељавања Словена на Балкан до деведесетих година прошлог века, дат је у Bojović: 1991.

културним и језичким везама толико снажним да готово нема те сфере живота у којима су непрепознатљиве, а чак и још упечатљивије уколико их сместимо у један шири контекст какав је балкански језички савез. По речима А. Ломе *међусобно наслојавање и прожимање разних идиома*[4]*, почев од старобалканских, преко латинског и романских говора, до различитих словенских дијалеката и албанског језика* омогућава поуздано *ишчитавање етничке историје области* (Loma: 1991, 309).

Језички ће контакти нама у овом истраживању послужити у нешто другачије сврхе: *ишчитавање* колективне перцепције стварности два суседна народа чије се представе о свету који их окружује вербализују кроз фразеолошки фонд два несродна, али географски блиска језика. Још и пре настанка најпримитивнијих облика вербалне комуникације коју можемо окарактерисати као језик[5], човеково је тело имало улогу инструмента за преношење различитих информација путем гестова и мимике, односно функцију средства за њихову рецепцију преко својих чула. Константно се развијајући током историје, језик је задржао и развијао своја антропоцентрична својства у покушају да објасни многобројне (апстрактне и конкретне) појмове, појаве, дешавања, карактеристике и уопште узев, свет у чијем је средишту човек. Сваки се језик у том смислу може посматрати и као начин да се завири у прошлост једног народа или проникне у његов менталитет у садашњем тренутку.

[4] Термин *идиом* А. Лома не користи у значењу *фразем* или *фразеологизам*, већ *језик*.

[5] Последњих се година у оквиру психолонгвистике све више развија нова научна дисциплина – еволуциона лингвистика, чији су основни задаци дијахронијска проучавања језика уз посебан осврт на настанак и развој како најпримитивнијих облика вербалне комуникације, тако и сложених лингвистичких конструкција. Најновије теорије о еволуцији језика истичу улогу симбола као примарну за развој језика, што се у великој мери надовезује и на премисе когнитивне лингвистике чију базу сачињавају управо когнитивни процеси као подлога за развој језичких способности, те је претпоставка да се у основи и најпримитивније вербалне комуникације налазе једноставне асоцијације које употребом сигнала чине темељ и комуникацијског система међу животињама (Cangelosi: 2001, 100). За више [података] о еволуционим аспектима језика, развојном путу од симбола до вербалне комуникације и сл, в. нпр: Hauser: 1996, Deacon: 1997, Christiansen/Kirby: 2003, Fitch: 2010 и др. Метафором и когнитивним процесима на основу којих она настаје, у веома итнересантном раду о емергентивности метафоре бави се Кевечеш, који чврсто заступа став да је метафора *парадигматично појавни феномен* (Kövecses: 2015, 147), што свакако говори у прилог и нашој пређашњој констатацији да су кинеграми и пре настанка најпримитивнијег језичког система имали пресудну улогу у комуникацији.

Као посебан облик изражавања најсложенијих идеја, мисли или осећања, фразеологија је постала чувар оног највреднијег што језик има да понуди и својеврсна ризница мудрости, виспрености, језичког богатства, и што је најважније, потенцијал лексичког фонда ограничен само људском маштом. У свом осврту на значење фразеологизама према лексичким компонентама који улазе у њихов састав, Д. Мршевић-Радовић указује на антропомеричност фразеолошког фонда уопште, истичући поделу на изразе који се односе било на самог човека и оно што га непосредно окружује, било на човекову делатност као друштвене и економске јединке (Мршевић-Радовић: 1987, 30). Кроз соматску се фразеологију спознају токови развоја људске мисли не само о свету, већ и о самом човеку пружајући нам макар део онога што смо као врста некада мислили, о чему смо се питали и како смо с(в)е(т) тумачили. Без фразеологије би наша комуникација била штура и ускраћена тачно за онај део који сваком другом живом бићу недостаје да би уз своје име могло додати атрибуцију *sapiens*.

1.1 Научне области које обухвата дисертација

Иако су албанско-српски језички односи кроз историју лингвистике као науке пратили пут њеног развоја представљајући предмет ранијих језичких, књижевних, културолошких и сличних истраживања[6], међусобни утицаји на пољу фразеологије као посебно значајног лингвистичког аспекта у домаћој и албанској стручној литератури и даље нису добили пажњу какву заиста и заслужују. Контрастивна и/или компаративна албанско-српска фразеолошка проучавања

[6] Истраживањем међусобних језичких и књижевних односа из дијахронијске и синхронијске перспективе, као и непосредно и посредно у оквиру различитих балканолошких студија бавили су се многобројни југословенски и српски, али и албански аутори, од којих ћемо овде издвојити:

а) на пољу лингвистике та проучавања обухватила су различите аспекте из области историје језика и индоевропеистике, дијалектологије, лексике и семантике и др. (в. нпр. Ajeti: 1963, 1965, 1966, 1972, 1974, Çabej: 1973, 1975, 1977, Мићовић: 1976, Loma 1991, Станишић: 1995, Demiraj: 1994, Gjinari: 1975, ССПА: 1991 и сл);

б) на пољу књижевности интересовање аутора углавном је усмерено ка народној епици, што налазимо још код Вука Ст. Караџића

> *који је у својој Малој простонародној славено-сербској песнарици из 1815. године забележио дванаест албанских песама. Његов пример следили су доцније и многобројни други југословенски албанолози, међу којима свакако треба истаћи Тихомира Ђорђевића, Војислава Данчетовића, Драгутина Мићовића, Радосава Меденицу и друге* (Sivački 2013)

(в. нпр. Меденица: 1974, Мићовић: 1963, 1981, док се у албанском научном окружењу овом тематиком далеко највише бавио Скенди: Skendi: 1954).

свакако припадају оним областима које су у првој мери обрађене у оквиру различитих семантичких истраживања, посебно кроз позајмљенице и различите лексичке утицаје, а неретко и у оквиру компаративних студија балканске лингвистике. Међутим, такви су примери углавном ограничени било на давање прегледа, односно општег увида у контрастивну фразеологију, или на анализу фразеологизованих конструкција у склопу каквог детаљнијег семантичког испитивања. У том смислу је и наше истраживање усмерено првенствено ка постављању једне конструктивне основе за даље темељније и обимније бављење албанско-српским фразеолошким односима и давању научног доприноса прочавањима контрастивне фразеологије у наведена два лексичка фонда[7].

Симболички и асоцијативни фраземотворни потенцијал лексема за именовање делова људског тела овде посматрамо кроз призму неколико научних дисциплина, узевши у обзир сложеност проблематике и потребу за свеобухватним интердисциплинарним истраживањем какво – на основу наших сазнања – до сада није спроведено на пољу контрастивне албанске и српске фразеологије. Путем синхронијског сагледавања соматске фразеологије у савременом албанском језику и повремених дијахронијских осврта у случајевима могућег словенског уплива у албанску лексику, истраживање се креће кроз неколико области: контрастивну фразеологију, семантику, когнитивну семантику и фразеологију, контактну лингвистику, етимологију и лексикографију.

Ради утврђивања формално-структуралних обележја соматских фразеолошких јединица у албанском језику и њиховог односа с одговарајућим преводним еквивалентима у српском, спроводи се контрастивна – и по потреби, увођењем других језика у анализу у функцији *tertium comparationis*, и компаративна – анализа албанских и српских фразеологизама. Њена је примена вишеструка у том смислу што омогућава нарочито детаљан начин типологизације обрађених фразеолошких јединица, пружање увида у степен морфосинтаксичке (не)подударности и различите структуралне одлике полазних или циљних израза од важности како за њихово значење, тако и за особите начине идиоматизације

[7] Ипак, последњих година објављено је више радова из области контрастивне албанско-српске фразеологије у којима се по први пут у научном окружењу фразеолошки корпус ова два језика обрађује и из аспекта когнитивне лингвистике како из перспективе балканске фразеологије, тако и директним контрастирањем. В. нпр. Мутавџић: 2017, Мутавџић *et al* 2012, Мутавџић *et al.* 2013, Мутавџић *et al.* 2014, Сивачки/Мутавџић 2016, Мутавџић *et al.* 2016 и др.

разлчитих нефразеологизованих синтагми и конструкција у оба посматрана језика. С друге стране, семантика као засебна научна област у ускоj је вези управо с контрастивном фразеологијом, будући да се формалном анализом омогућава и таква семантичка категоризација заснована на степену међуфраземске еквиваленције.

Когнитивна семантика и фразеологија област је којој у последње време лингвисти[8] све више посвећују пажњу. Концептуалном анализом и сврставањем фразеологизама у одговарајућа концептуална/семантичка поља, као и утврђивањем степена семантичке симетрије и евентуалне асиметрије након њиховог разврставања, постављају се основе когнитивног истраживања међусобних релација између албанских и српских соматских фразеологизама, што представља допринос још једном недовољно истраженом аспекту албанско-српских језичких односа. Ова врста анализе заснива се на одређивању начина мотивације фразеолошких израза путем постулирања појмовних метафора, утврђивања различитих метонимијских процеса у позадини фразеологизама, односно препознавања искуствених слика или кинеграмске позадине на основу којих су посматрани примери настали.

Контактна лингвистика и етимологија у нашем су истраживању међусобно блиско повезане, јер у одређеним случајевима у којима су соматизми у албански језик дошли преко неког од словенских језика (најчешће српског) и обрнуто, односно у оним случајевима у којима је неки од конституената у оквиру албанског соматизма потврђене словенске (или српске) етимологије, анализа је усмерена и на удео славизама у албанском соматском фразеолошком фонду, степен њихове адаптације у складу с унутрашњим развојем албанског језика, њихову употребу ван оквира петрифицираних израза и сл. Поред тога, сваки од обрађених соматизама посматра се и из перспективе етимологије у циљу

[8] Овде ћемо само укратко споменути неке од аутора из нашег и албанског научног окружења који су се посебно бавили различитим апсектима когнитивно-лингвистичких фразеолошких истраживања, међу којима одређени и соматском фразеологијом: Дешић: 1990, Радић-Дугоњић: 1998, Мушовић: 1999, Fink-Arsovski: 2002, Раздобудко-Човић: 2003, Kovačević: 2006, 2012, Menac: 2007, Шипка: 2008, Продановић-Станкић: 2009, Дробњак/Гудурић: 2011, 2012, Штасни: 2011, Ристић: 2011, 2013/ Beshaj: 2014, Pici-Koça: 2015**,** Gjergji: 2015 и др. Свакако не треба изоставити ни различите стране ауторе који су у великој мери допринели развоју когнитивно-лингвистичких контрастивних истраживања фразеологије и когнитивне лингвистике уопште: Lakoff: 1987, 1993, Lakoff/Johnson: 2003 [1980], Čermák: 1998, Baranov/Dobrovol'skij: 1999, Barcelona: 2003, Kövecses: 2003, 2010, Dobrovol'skij: 2005, 2007, Dobrovol'skij/Piirainen: 2005, 2009, Knowles/Moon 2006 Niemeier: 2008, 2011 и др.

употпуњавања комплетне слике о овим лексемама, и то преко симболике делова тела, путем осврта на етимолошко порекло и њихов семантички опсег у оба језика.

Посебно значајно место у оквиру овог интердисциплинарног истраживања припада лексикографији, будући да је за потребе истраживања израђен двојезични албанско-српски глосар од преко 1.000 фразеолошких јединица (не рачунајући синонимне изразе уз сваки фразеологизам који такав однос остварује с неком другом фразеолошком јединицом) и двоструко више преводних еквивалената ради остваривања доприноса како у настави албанског језика као страног (посебно имајући у виду студенте Катедре за албански језик Филолошког факултета у Београду), тако и у транслатологији (у форми ресурса корисног професионалним преводиоцима за наведену комбинацију језика). Поред ове две наведене области, један од посебно значајних доприноса укључује систематску обраду фразеолошких јединица на албанском уз које су, поред преводних еквивалената и одговарајућих степена подударности, дати и глосирани облици свих полазних фразеологизама, што у великој мери може помоћи и ауторима из различитих научних области који ће на овај начин стећи потпунију слику о самој морфолошкој структури индексираних фразеологизама. Овај глосар омогућиће добар увид у један део соматског фразеолошког фонда албанског језика и солидну полазну основу за његову даљу надградњу и допуњавање преосталим соматским фразеологизмима који услед просторне ограничености нису обухваћени анализом у нашој дисертацији.

1.2 Предмет истраживања

Предмет истраживања ове дисертације представља контрастивна анализа фразеолошких јединица са саставницом соматског порекла у албанском језику и њихових преводних еквивалената у српском, и то с формално-структуралног и семантичког, с једне, и когнитивног становишта, с друге стране. У раду се разматрају најважније карактеристике и особености два несродна фразеолошка система, сагледана из више различитих аспеката који подразумевају њихово директно контрастирање, уочавање начина на који се њихови међусобни утицаји остварују, утврђивање степена њихове лингвистичке, ареалне, културолошке и традицијске специфичности и универзалности, као и многи други. Соматском се

саставницом за потребе овог истраживања сматра свака лексичка јединица која означава неки део тела, орган или телесну течност, а соматским фразеологизмом свака фразеолошка јединица која у свом саставу обухвата један или више оваквих соматских конституената. Иако у потпуности прихватамо дефиницију овакве врсте фразеолошких јединица и њихово одређење према Мршевић-Радовић (Мршевић-Радовић: 1987, 30), овде ћемо указати ипак на неопходност прављења терминолошке разлике између појмова *соматизам* и *соматски фразеологизам*, односно *соматска фразеолошка јединица* и то на начин како смо претходно већ објаснили.

По свом предмету, тематици, начинима обраде и анализе, овај рад сврстава се првенствено у област контрастивне фразеологије, коју можемо у нешто ужем смислу означити и као *балканска*, али је због изузетне сложености фразеологије као научне дисциплине, као и морфосинтаксичке и семантичке хетерогености фразеологизама уопштено узев, па самим тим и соматских израза као једне од најзаступљенијих категорија, неопходна и истовремена усмереност на неколико основних питања од суштинског значаја за спровођење анализе. У првом реду, овде мислимо на проблем дефинисања фразеологизама и одговарајуће фразеолошке терминологије у албанском лингвистичком окружењу. У оквиру постојећих истраживања албански аутори су се неретко фразеологијом бавили само у склопу различитих лексиколошких, лексикографских и семантичких или морфосинтактичких проучавања. Тек неколицина аутора се у последње време детаљније посветила овој тематици, те је стога потребно осврнути се на постојеће стање албанске фразеологије и терминолошке проблеме који су присутни, односно сачинити један синоптички преглед досадашњих резултата и то у циљу свеобухватнијег приступа предмету истраживања.

Недовољна истраженост предметне области такође је у великој мери условила спровођење овог истраживања. Како смо већ назначили, иако су албанско-српски језички односи предмет ранијих лингвистичких, културолошких и сл. проучавања, нарочито у балканолошком контексту, контрастивна албанско-српска фразеологија припада оним областима које су тек спорадично обрађене у првој мери кроз позајмљенице у албанском лексичком фонду, или у оквиру контрастивних и/или компаративних испитивања међусобних утицаја између

албанског и других словенских или балканских језика на различитим формално-граматичким или семантичким нивоима. У том смислу, дисертација је усмерена и на давање доприноса проучавању контрастивне фразеологије у наведена два лексичка фонда. Утврђивањем степена еквиваленције између албанских соматизама и њихових преводних еквивалентата у српском, долази се до детаљнијег увида и у сложене међујезичке односе ова два несродна језика. На тај начин обезбеђује се и добра полазна основа за будуће опсежније истраживање ове проблематике, које би у великој мери расветлило међусобне утицаје које су ова два језика остварила током свог историјског развоја и представљало први корак ка повећању степена и обима истражености предмета дисертације.

Испитивање продуктивности соматске фразеологије посебно у полазном језику, односно обим корпуса, такође је један од предмета којим се ово истраживање бави. Будући да је људско тело универзалија сама по себи и да је многобројним досадашњим лингвистичким студијама утврђено да су соматски фразеологизми међу најбројнијим у оквиру лексичког фонда, у раду се уједно проверава и степен њихове продуктивности у циљу потврђивања претходно поменутог и указивања на могуће разлоге сваке потенцијалне диспропорције између албанског и српског. У том погледу, важан је фактор и то да су анализом у дисертацији обухваћена два несродна језика која у различитом степену припадају тзв. балканкком језичком савезу. Ова чињеница важна је из два основна разлога:

(i) као потпуно очекиван, намеће се нешто израженији степен неподударности у формалном смислу, који се остварује кроз различите граматичке категорије чији утицај има директне импликације и на семантику, што ће даље бити анализирано у контексту односа евентуалних формалних рестрикција и продуктивности соматизама у српском (у односу на албански);

(ii) међутим, свака структурална или семантичка диспропорција може указати на суштинске разлике у поимању одређених категорија које се у сваком језику сматрају универзалним, те се стога дужна пажња мора посветити семантичком аспекту анализе. Поред тога, контрастивна анализа несродних језика последично доводи и до потврђивања већ постојећих сазнања, па је зато императив задржати се на оним резултатима истраживања који су неафирмативни према до сада постигнутим.

1.3 Циљеви и очекивани резултати

Полазећи од чињенице да је предложено истраживање интердисциплинарно и да се у свом научном домену односи на различите теоријске и практичне области примене, циљеви дисертације су у својој основи двојаки, самим тим што их можемо сврстати у две основне групе: (i) епистемски и (ii) апликативни.

Под појмом *епистемски циљеви* овде подразумевамо сваки конкретно формулисан циљ истраживања чије су карактеристике такве да доприносе стицању различитих (са)знања и давања сазнајних вредности добијеним резултатима. Ова категорија обухвата следеће специфичне циљеве:

1) прикупљање албанских и српских соматских фразеологизама у оквиру одабраног корпуса и утврђивање њиховог приближног удела у целокупном фразеолошком фонду албанског језика. Грађа за потребе спровођења предложеног истраживања ексцерпирана је из једнојезичних, двојезичних и вишејезичних фразеолошких и општих речника, као и различитих књижевних дела на албанском и збирки албанских народних епских песама и фолклора и њихових превода на српском. Поред наведених извора, корпус за израду дисертације обухвата и изворе доступне на интернету (портале, часописе, новине и сл.) на албанском и српском језику;

2) приказивање и опис уочених формално-структуралних и семантичких подударности и неподударности и структурална класификација и типологизација соматских фразеологизама на албанском језику као резултат детаљне формалне и логичко-семантичке анализе ексцерпираног корпуса. Оваква систематизација анализираних фразеолошких јединица темељи се на принципима потпуне, парцијалне и нулте лексичко-морфолошке и семантичке еквиваленције између албанских соматизама и њихових преводних еквивалената.

3) утврђивање продуктивности соматских лексема у албанском језику путем статистичке методе. У оквиру неких од доступних истраживања у области фразеологије[9] наводи се да су соматизми најпродуктивнија група фразема. Из

[9] Као универзална језичка категорија, продуктивност соматске лексике неспорна је како у фразеологији, тако и у целокуном лексичком фонду језика, о чему говори Тривић поткрепљујући своје наводе конкретним подацима из неколико језика:

поменутог разлога један од циљева предложене дисертације односи се и на утврђивање степена симетрије или асиметрије албанског као језика који припада посебној групи у оквиру индоевропске језичке породице, у односу на српски као представника групе словенских језика;

4) типологизација фразеологизама према одговарајућим семантичким пољима и одређивање појмовних или концептуалних метафора у оквиру концептуалне анализе. Класификацијом соматских израза најпре у позитивна, негативна и неутрална семантичка поља, а затим и њиховом даљом стратификацијом установљен је њихов обим или продуктивност у оквиру наведених категорија и утврђени су начини њихове мотивације (метафорички, метонимијски, гестовно-мимички и искуствени, а у одређеном броју случајева и комплементарни тј. комбиновани);

5) у оној мери у којој је то сâм корпус дозволио, адекватан простор посвећен је и једном од веома занимљивих аспеката конфронтативне анализе: (а)симетрији између славизама у саставу албанских соматизама и одговарајућих лексема у оквиру преводних еквивалената на српском језику која се манифестује кроз степен њихове морфолошке или семантичке адаптације у албанском.

Категорија апликативних циљева односи се на оне аспекте наше анализе усмерене ка конкретним и у пракси применљивим резултатима у различитим областима лингвистичких истраживања, а обухватају следеће:

1) постављање таквог методолошког оквира који би без значајнијих измена и уз минимална прилагођавања нашао примену у будућим контрастивним и/или

Чермак (2000а: 56) наводи податак да 20% свих глаголских фразеологизама чешког језика чине управо соматски глаголски фразеологизми, којих има око 1700. Кевечеш (2010: 18) указује на податак да се од 12000 идиоматских израза (у англосаксонској терминологији идиома) више од 2000 израза базира на метафори људског тела. Вотјак (2000а: 186) се позива на процене совјетских лингвиста, према којима у немачком језику постоји око 14500 идиоматских израза, од којих су више од 3000 соматски идиоматски изрази. Од тог броја највише фразеологизама творе лексеме рука (200), глава (160), прст (160), око (140), срце (120) (Тривић: 2015, 123).

Говорећи о продуктивности анатомских саставница у оквиру фразеологизама у српском и немачком језику, Ристић каже да *соматизми* (како ауторка означава фразеологизме са соматским конституентом) *чине већи део фразеолошког фонда оба језика* (Ristić: 2013, 11), док Раздобутко-Човић истиче да је разлог високог степена продуктивности соматских фразеологизама чињеница да припадници категорије универзалне, па самим тим и најзначајније лексичке групе, најчешће добијају преносна значења (Раздобутко-Човић: 2002, 20).

компаративним проучавањима албанско-српских фразеолошких односа. Ово би резултирало унапређењем општетеоријских резултата не само у оквирима албанске фразеологије, већ и у контрастивним и конфротативним лексиколошким проучавањима албанског и српског језика, што је постигнуто директном применом постојећих методологија контрастивне анализе на структурално-формалном и концептуалном нивоу у области соматске фразеологије;

2) давање доприноса унапређењу развоја и стандардизације одговарајуће фразеолошке терминологије у албанском лингвистичком окружењу. Будући да се у албанској литератури (на сличан начин као и у српској) користе различити термини за именовање фразеологизама као лексички сложених конструкција, очигледна је потреба за њиховом стандардизацијом и класификацијом, као и објашњењем (посебно корисним за ауторе који нису изворни говорници албанског);

3) израда двојезичног албанско-српског глосара који укључује индексиране фраземе на албанском језику и све категорије преводних еквивалената на српском (соматизме код којих су забележене потпуна, парцијална и нулта формално-структурална и сематичка еквивалентност), чиме је формирана својеврсна база соматизама која би могла бити допуњена соматским и другим семантичким типовима фразеологизама у оквиру будућих истраживања.

Очекивани резултати уско су повезани с постављеним циљева дисертације и требало би да омогуће систематичан приказ односа албанске и српске соматске фразеологије уз класификацију корпуса на основу утврђених разлика. Поред тога, посебно би се на основу двојезичног глосара значајно унапредила (још увек недовољно развијена) област албанско-српске фразеолошке лексикографије, уз очигледну употребну вредност у области наставе албанског као страног језика, преводилачке и истраживачке праксе, односно транслатологије уопштено.

1.4 Основне хипотезе и претпоставке

Полазним хипотезама обухваћени су они аспекти и карактеристике два посматрана фразеолошка, односно језичка система за које се с довољно поузданости може сматрати да ће показати одређен ниво утицаја које остварују по различитим лингвистичким, културолошким и другим с фразеологијом повезаним основама. У том смислу, наше је истраживање засновано на четири основне хипотезе утемељене на претходно стеченим сазнањима и резултатима различитих сродних студија и анализа.

Прва хипотеза односи се на читав низ разлика између албанског и српског као два несродна балканска језика, условљених непоклапањима на структуралном и семантичком нивоу, због чега ће из наведеног разлога најмање типолошки издиференцирану категорију соматизама чинити они код којих између српског и албанског постоји потпуна еквивалентност. Ова врста рестрикција огледа се у албанским соматским фразеологизмима и њиховим идентичним преводним еквивалентима који су чести и у другим (несродним) језицима, или у онима које су албански и српски преузели један од другог, или су се на нешто ширем плану развили у оквиру балканског језичког окружења.

Друго, сви балкански језици показују одређен (виши) степен конвергенције између својих језичких система, што потврђује постојање балканског језичког савеза. У складу с оваквом претпоставком може се закључити да ће категорија соматизама који показују парцијалну еквивалентност то и потврдити. Из тог разлога је посебну пажњу неопходно посветити албанским фразеологизмима за које се утврди да не поседују одговарајуће преводне еквиваленте у виду соматског и/или каквог другог фразеологизма у српском језику ради утврђивања начина на који се у албанском постиже посебна експресивност семантички нијансираним инструментима који говорнику српског нису доступни.

Треће, фразеолошка синонимија као појава присутна у оба посматрана језика манифестује се кроз потешкоће приликом преношења значења из једног језика у други услед семантичке осенчености фразеологизованих израза и њихових преводних еквивалената између којих је могуће ставити знак једнакости на општем семантичком нивоу. С тим у вези, синонимијска супституција соматских конституената могућа је само у оквиру ограниченог броја случајева.

Најзад, будући да соматске саставнице у оквиру фразеолошких израза припадају групи универзалија, очекиван је висок степен подударности семантичких поља, тј. хиперонима око којих се групишу соматизми, али и истовремена неподударност по питању мотивације фразема, тј. појмовних метафора, метонимијских процеса и сл. услед разлика на плану концептуализације видљивих између типолошки различитих и несродних језика.

Спровођењем одговарајуће анализе у раду пажњу ћемо усмерити и на степен конвергенције постављених хипотеза у односу на стварне резултате истраживања, начине на које обрађени фразеолошки изрази, па и друге морфолошке, семантичке и сличне категорије (не) одступају од полазних претпоставки, уз посебан фокус на оне аспекте за које утврдимо да показују највише неподударности у односу на овако формулисане хипотезе, као и разлоге који таква одступања објашњавају. Након сагледавања истраживања и на овај начин, наведене резултате ћемо представити у оквиру закључних разматрања.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

2.1 Кратак осврт на фразеологију као научну дисциплину и њен развој у оквиру албанске и српске лингвистике

Посматрајући лингвистичка истраживања на уопштеном плану, долази се до закључка да последњих деценија фразеологија као засебна и релативно млада научна дисциплина заузима све важније место нарочито у оквиру контрастивних и компаративних проучавања. Важно је на самом почетку истаћи вишезначност појма *фразеологија* који се може односити како на грану лингвистике или науке о језику, тако и на посебан начин или вид изражавања, о чему ћемо детаљније говорити у оквиру дискусије о терминолошким одређењима. По свом предмету проучавања, ова дисертација најуже је повезана с контрастивном фразеологијом у оквиру које се истраживање спроводи синхронијски. Као неизоставни део савремених лингвистичких проучавања, фразеологија обухвата ону грану лингвистике која се бави изучавањем (било теоријским, било практичним) својих основних јединица, односно фразеологизама, а њеним зачетником сматра се руски стручњак Виноградов, који је прихвативши Балијево становиште, јасно разграничио фразеологију од синтаксе и лексикологије (в. Виноградов: 1947), омогућивши на тај начин пут убрзаног развоја фразеологије као самосталне дисциплине.

Руска фразеолошка школа, на челу управо с Виноградовим, заслужна је за све веће интересовање у овој области од половине прошлог века па надаље, посебно у словенском и источноевропском лингвистичком окружењу, што је изазвало пажњу и на западноевропском тлу, а касније све више и на глобалном нивоу. Значај не само фразеологије као дела лексикологије, већ и све опипљивији утицај на 'околне' науке и научне дисциплине, у Европи је препознат на прагу новог миленијума, када је 1999. године основано Европско друштво за фразеологију (EUROPHRAS) као одговор и потврда све већег броја научних студија, радова и истраживања у овој области. Између осталих, статутом утврђени циљеви овог друштва укључују организацију конференција из области фразеологије, размену информација о конференцијама, унапређење и подршку

истраживачким пројектима у датој области и подстицање глобалне међународне сарадње међу научницима који се баве фразеологијом[10].

Руска школа свакако је допринела развоју фразеологије најпре на југословенском тлу, а самим тим и у Србији. Од изузетног је значаја допринос J. Матешића овом научном пољу, посебно након издавања *Фразеолошког рјечника хрватскога или српског језика* 1982. године, док је Оташевић аутор првог свеобухватнијег једнојезичног фразеолошког речника српског језика из 2012. године. С друге стране, радови Д. Мршевић-Радовић најпре на питању општег одређења фразеологије као науке, а посебно сложене проблематике постојеће терминологије какво је њено за фразеологију капитално дело *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, отварају врата многобројним научницима и истраживачима у чијем се фокусу налазе како терминолошке расправе, тако и покушаји дефинисања фразеологизама. Не треба свакако занемарити ни значај једнојезичних речника у издању Матице српске и Матице хрватске (РМС) и Матице Српске ($РСЈ_{1/2}$), који су нама послужили као извори грађе, а у оквиру којих су у алинеји издвојени и посебно обележени фразеолошки изрази. По питању предмета наше дисертације, у протеклој декади и по објављено је више научних радова у којима се фразеологизми са соматском саставницом сагледавају из формалне и концептуалне перспективе и то најчешће контрастирањем с неким (не)сродним језиком. Овде ћемо издвојити докторску дисертацију под називом *Соматизми у немачкој и српској фразеологији (контрастивна истраживања)* коју је Г. Ристић одбранила 2013. године и дисертацију Тривићеве *Лексичко-семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и српског језика: контрастивни приступ* из 2015. године.

Питање фразеологије на сличан је начин као у српским лексикографским изворима обрађено и у једнојезичном албанском речнику Албанске академије наука из 1980. године, у којем је забележено око 7.000 фразеолошких јединица (FF: 2010, IX) издвојених такође у посебној алинеји и наведених уз своје главне саставнице (било да су глаголи, именице или неке друге лексеме). Претходно је у албанском фразеолошком окружењу пажња овој области углавном посвећивана у оквирима лексикологије и различитих семантичких истраживања, али забележени

[10] Више о организацији *EUROPHRAS* видети на званичној страници Друштва http://www.europhras.org .

су и појединии изузеци, односно самостална синоптичка фразеолошка истраживања. У првом реду, фразеологија је тек спорадично третирана издвојено, какав је случај у посебној рубрици под називом *Frazeologji shqipe* (ср. *албанска фразеологија*) у којој је А. Сирдани објављивао у периоду од 1930-1943. у часописима *Leka* и *Hylli i Dritës*, односно у рубрици *Frazeologji nga A-Zh* (ср. *фразеологија од А до Ш*) током 1940-41. године такође у часопису *Hylli i Dritës*. Из перспективе тематике коју овде обрађујемо, посебно је значајан податак да је А. Сирдани најпре обрадио групу фразеологизама са саставницама соматског порекла, односно оне изразе који у себи садрже одређени део тела, да би се тек нешто доцније позабавио и другим врстама конституената, међу којима и фразеологизмима из оквира митологије, религије и сл. До првог озбиљнијег покушаја систематизације фразеолошког фонда албанског језика долази 1972. године када М. Ђевори објављује фразеолошки речник под називом *Frazeologjizma të gjuhës shqipe (me shpjegime)* (ср. *Фразеологизми албанској језика /с објашњењима/*). Међутим, епитет најзначајнијег фразеологисте и аутора који је дао убедљиво највећи допринос на пољу фразеологије у Албанији свакако заслужује J. Томаји својим многобројним освртима на теоријске аспекте фразеологије каква су питања дефинисања фразеологизама и њиховог ближег одређења, као и различита терминолошка разматрања[11]. Од неупоредивог је значаја његов једнојезични фразеолошки речник *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe* (FFGjSh) први пут штампан 1999. године, који је у највећој мери послужио као основа за израду свеобухватног фразеолошког речника објављеног 2010. године, а из којег је ексцерпиран највећи део корпуса за израду ове дисертације.

[11] Средином шездесетих година прошлог века, овај аутор почиње да објављује радове у области лексичких и фразеолошких проучавања, бавећи се питањем формалне структуре фразеолошких јединица у албанском, редоследом речи и конституената у оквиру њих, различитим друштвеним и културолошким аспектима формирања фразеологизама, могућим критеријумима класификације и мотивацијом фразеологизама, као и многим другим важним аспектима у оквиру албанске фразеологије. Његови радови од пресудног су утицаја на утемељење и развој фразеологије као научне дисциплине у Албанији, а један је од изузетно ретких аутора који су се албанској фразеологији посветили и из контекста контрастирања с другим балканским језицима. В. нпр: Thomai: 1964а, 1964б, 1965, 1966, 1969, 1975а, 1975б, 1975в, 1976, 1981, 1982, 2006, Thomai/Lloshi: 1975 и др.

2.2 Основна терминолошка одређења

Због крајње специфичности фразеолошких јединица као својеврсних *спремишта за најразличитије културне садржаје* и *једног од најважнијих извора за реконструкцију језичке слике света* (Мршевић-Радовић: 2008, V-VI), фразеологија је тесно повезана с другим лингвистичким гранама на које се ослања, с којима се преплиће и у чијим је проучавањима такође значајна у погледу постизања свеобухватнијих резултата. Међутим, како смо у оквиру претходног поднаслова указали, сâм појам *фразеологија* је вишезначан, а у одговарајућим једнојезичним речницима на албанском и српском дефинише се на следећи начин:

– *целокупност устаљених група и обрта или израза у једном језику, који су лексички неодвојиви, имају свеобухватно, јединствено, самостално и фигуративно значење, у говору се репродукују као готове јединице и врше функцију једне речи или засебне реченице* (FGjSSh: 470, т.1)[12]

– *линг. део лексикологије који проучава њене делове у једном језику или групи језика* (т.2)[13];

– *пејор. речи и изрази који су наизглед лепи, али крију или искривљују истину или су празне и безвредне* (т.3)[14].

И у $PCJ_{1/2}$ се одредница *фразеологија* дефинише кроз три веома сличне референтне вредности, на основу којих можемо закључити да се овај појам сагледава из прилично подударне перспективе и релативно је сличног семантичког опсега, с том разликом што у српском последња значењска вредност није обележена као пејоративна:

– *скуп устаљених говорних израза карактеристичних за неки језик* (т.1а);

– *део науке о језику који проучава такве изразе* (т.1б);

[12] *Tërësia e togjeve dhe e thënieve a e shprehjeve të qëndrueshme të një gjuhe, të cilat janë të pandashme nga ana leksikore, kanë kuptim tërësor, të njësishëm, të mëvetësishëm e gjithnjë të figurshëm, riprodohet në ligjërim si njësi të gatshme dhe kryejnë funksionin e një fjale a të një fjalie të vetme;*

[13] *gjuh. Pjesë e leksikologjisë që studion njësitë e tilla të një gjuhe a të një grupi gjuhësh*;

[14] *keq. Fjalë e shprehje që duken të bukura, por fshehin a shtrembërojnë të vërtetën ose janë të zbrazëta e pa vlerë.*

– *начин изражавања својствен неком говору, писцу, књижевном правцу и сл* (т.2).

У оба језика и опште узев на нивоу фразеологије као научне дисциплине посматране с глобалног аспекта, највише недоследности примећује се у терминолошком одређењу основне јединице фразеологије. Осврнемо ли се најпре на албанску фразеологију као научну дисциплину, примећујемо мноштво различитих израза којима се именује идентичан појам: *frazeologjizëm* (ср. *фразеологизам*), *shprehje frazeologjike* (ср. *фразеолошки израз*), *njësi frazeologjike* (*фразеолошка јединица*), (*lokucion/lokusion*) *frazeologjik* ((*фразеолошки*) *обрт, израз*), *thënie frazeologjike* (ср. *фразеолошки исказ, изрека*), *togfjalë frazeologjike* (ср. *фразеолошка синтагма, израз*), *idiomë* (ср. *идиом*), *shprehje lapidare* (ср. *лапидарни*[15] *израз*), *shprehje e ngurosur* (ср. *окамењени израз*), *frazë e qëndrueshme*, (ср. *стабилна, устаљена фраза*), *perifrazë* (ср. *перифраза*), *frazë* (ср. *фраза*), *togfjalë e qëndrueshme* (ср. *устаљена синтагма*) и други слични. Од свих наведених, најчешће се свакако употребљава *njësi frazeologjike*, како предлажу J. Стефи или J. Томаји, односно *frazeologjizëm* код M. Ђеворија и неких других аутора. У својој докторској тези из области контрастивне фразеологије објављеној 2013. године, X. Мичони се залаже за термин *frazemë* (ср. *фразем*) у складу с трендом у међународној фразеолошкој литератури, као и због тога што је сам термин релативно нов и константно се шири и допуњује (Miçoni: 2013, 21). Наше је мишљење да фразеологизам као основна јединица и предмет проучавања у оквиру фразеологије свакако има извесну предност над осталим терминима, али и да албанска фразеолошка дисциплина треба да прати терминолошки пут којим се креће међународна фразеологија и настави научни дијалог на тему усклађивања како с другим језицима, тако и на унутарјезичком нивоу, односно у сопственим оквирима. Уз наведени, називи какви су *njësi frazeologjike* или *shprehje frazeologjike* међусобно се не угрожавају и синонимни су, због чега их је могуће користити потпуно равноправно и самим тим избећи непотребну редупликацију једног термина у оквиру научних истраживања, за шта смо се и ми одлучили у овој дисертацији.

[15] Фразеолошка терминологија у српском језику познаје још и изразе *окамењени* или *петрифицирани израз*.

Према J. Томаију, слободна синтагма постаје фразеологизам уколико се често употребљава у значењу које није дословно, већ фигуративно (*Ibid*). Фразеолошке јединице дели на мотивисане (метафорички, на основу симбола или семантички тј. интертекстуално) које су веома уобичајене и које обично настају трансформацијом базне синтагме чувајући везу између фигуративног и дословног значења, и немотивисане у које убраја позајмљенице, калкове, римоване изразе или изразе настале од анегдота и сл (Thomai: 2006, 222-226), које су веће старине и далеко мање учестале у односу на мотивисане (Beshaj: 2014, 192). Према овом аутору, фразеологизми се могу посматрати као такви устаљени лексички спојеви чије су карактеристике деноминативне с обзиром да означавају одређене појмове или идеје. Међутим, оваквом се становишту противио Лоши, који је био мишљења да синтагме чије је значење еквивалентно основном значењу једне лексеме не припадају сфери фразеологије, већ се у том смислу могу сматрати оном врстом синтагме чија је семантика подударна збиру значења сваког од њених чланова, односно дословном значењу. За њега фразеолошке синтагме нису еквивалентне (по свом значењу) само једној речи, већ одређеном значењу и то не било којем, већ фигуративном (Lloshi: 1972 у Pici-Koça: 2015, 39).

Поред наведеног, и код српских (и југословенских) аутора уочава се једна врста вишегласја у контексту одређења самог појма *фразеологизам* и његовог семантичког опсега, као и тачне дефиниције која би обухватила најзначајније карактеристике и омогућила лаку класификацију по питању припадности овој лексичкој групи јединица. Наиме, Д. Мршевић-Радовић фразеологизам (или фразеолошку јединицу) посматра независно од њених структуралних и семантичких карактеристика и наводи да је у питању вишелексемски спој јединственог значења, чије су основне карактеристике репродуковање већ готовог лексичког садржаја и експресивност, али и опозиција на нивоу сложености структуре и једноставности семантике (Мршевић-Радовић: 1987, 11-63). Међу осталим ауторима с овог подручја издвајамо свакако најпре А. Менац, која фразеологизме види као лексемске скупове чија је основна одлика репродукција у готовом облику, а чији су конституенти у одређеној (мањој или већој мери) десемантизовани, што резултира таквим значењем читаве конструкције која није аналогна кумулативном збиру значења свих делова (Menac 1979: V). Указујући на

чињеницу да још увек не постоји консензус по питању дефиниције фразема, J. Матешић прихвата одређене елементе дефиниције коју је дала А. Менац, издвојивши тако четири аспекта од значаја: репродукцију, формално устројство, идиоматичност и уклапање у контеткст, а све то с обзиром на карактеристике фразеолошких јединица да се у говору употребљавају у готовој форми, састоје од најмање две аутосемантичке лексеме и да имају способност вршења одређене синтактичке функције у реченици (Matešić: 1982, VI). Интересантан увид у неколико аспеката ове проблематике даје и Р. Драгичевић дискутујући о једном *проблематичном лексикографском решењу* и заступајући став да је прављење разлике и јасно одвајање фразеологизма од вишелексемског споја од значаја не само за фразеологију, већ и за лексикологију, при чему користи аргумент М. Шипке да је *граница између вишечланих лексичких јединица и слободних комбинација речи уједно и спољна граница лексикона* (Dragičević: 2009, 36). Према овој ауторки, у најважније карактеристике фразеологизама убрајају се устаљеност, такав (најмање) дволексемски спој чије је значење јединствено и није га могуће извести на основу семантичке вредности сваког од појединачних конституената (Драгичевић: 2007, 24). Без намере да овде залазимо у теоријске расправе и дискусије, указаћемо само на још једно виђење читаве проблематике које свакако завређује да буде споменуто, јер према нашем мишљењу упућује на добар правац у којем би даља разматрања о дефинисању фразеологизама требало да се крећу. Наиме, иако поред наведених и многобројни други аутори заступају став да су фразеологизми уопштено узев, вишелексемски спојеви, издвојићемо овде Дешићево мишљење о постојању једночланих фразема, какве смо уочили и на нашем корпусу (Дешић: 1984, 54), те сматрамо да ниједна дефиниција фразеолошке јединице не може бити у потпуности тачна уколико у обзир не узме и овај критеријум.

2.3 Контрастивна лингвистика

Када смо на самом почетку говорили о научним областима којима ова дисертација својим предметом проучавања припада, споменули смо и једну од такође релативно младих лингвистичких дисциплина, чији се зачеци везују за професора Ч. Фрајса с Универзитета у Мичигену, који је још четрдесетих година

прошлог века сматрао да је за област подучавања страних језика од највећег значаја управо материјал заснован на научном опису језика који се усваја, 'сучељен' с подударном дескрипцијом матерњег језика (Fries: 1945, 9). Овакво његово становиште преузео је Р. Ладо, који 1957. године објавио *Linguistics across Cultures*, дело због којег се у научној литератури сматра зачетником контрастивне лингвистике (Тривић: 2015, 14). У оквиру савремене науке о језику прихваћена је периодизација на традиционални (од краја деветнаестог века до четрдесетих година двадесетког века), класични (од Другог светског рата, па све до 1965. године) и модерни период (од 1965. године када је објављена публикација *Contrastive Studies Series* до данас) контрастивних проучавања којима се хронолошки именују делови или етапе у развоју ове научне дисциплине (Дилпарић: 2013, 562-567).

Према В. Гасту, контрастивна лингвистика може се посматрати у ужем и ширем смислу, при чему су предмет њеног проучавања у првом случају језички парови код којих се уочава неки вид друштвено-културолошке везе чије се постојање, према овом аутору, претпоставља уколико се посматраним језицима служи значајан број билингвалних или мултилингвалних говорника и/или уколико постоји извесна већа количина текстова или усменог дискурса који се преводи с једног на други језик, док се у ширем смислу овај термин употребљава за компаративно проучавање група језика или језичких парова међу којима назначене везе не постоје (Gast: 2011,1). Т. Левандовски сматра да је предмет контрастивне лингвистике системско поређење заједничких карактеристика и разлика које се уочавају између два или више језика и то на нивоу фонетике, морфологије и синтаксе, односно семантике (Lewandowski 1990: 601 у Лалић: 2013, 22). У свом осврту на контрастивна проучавања језика, Б. Дилпарић наводи Фишакову дефиницију контрастивне лингвистике као *дисциплине која се бави [синхроним] поређењем два или више језика (или подсистема језика) с циљем да утврди и сличности и разлике које међу њима постоје*, допуњавајући је речима Р. Бугарског *у теоријске, дескриптивне или практичне сврхе* и указујући на три области у оквиру ње: контрастивну анализу, теорију превођења и анализу грешака (Дилпарић: 2013, 560). У том смислу, јасна је употребна вредност контрастивне лингвистике као дела науке о језику чији је допринос очигледан на свим

наведеним пољима, а у контексту нашег истраживања, аспекти од посебног значаја односе се на дескрипцију и практичну примену у науци о превођењу, лексикографији, настави страних језика и сл. За практични или примењени приступ Р. Бугарски каже да се заснива на полажењу од одређене јединице у неком језику (код нас је то фразеолошка јединица) за коју се у циљном језику (или језицима) траже одговарајући еквиваленти који се затим такође повратно проверавају (Бугарски: 1996, 81).

Питање терминологије у оквиру контрастивне лингвистике такође је једно од сложених, готово на исти начин као и код фразеологије. Без намере да дубље залазимо у решавање овог (у првом реду) теоријски значајног проблема, овде ћемо указати само на неке од најзначајнијих термина којима се у оквиру ове гране лингвистике најчешће оперише и услед којих долази до највећег броја неслагања, недоумица и различитих научних дискусија. Најпре, потребно је пажњу усмерити на сличности и разлике између појмова контрастивна и компаративна лингвистика (па самим тим и анализа). На појам *контраст*, Р. Бугарски се осврће истичући да се контрастирање може вршити на различитим аспектима и запажа да оно ипак није увек у довољној мери технички прецизно (*Ibid*, 88), док Р. Ђорђевић напомиње с друге стране да је основна разлика између контрастивне и компаративне лингвистике у томе да ли се упоређивању језика приступа из синхронијске или дијахронијске перспективе (Đorđević 2004: 5), као и да одређени аутори изједначавају конфронтативну и контрастивну лингвистику (*Ibid,* 161), што представља још један од терминолошких проблема. Насупрот томе, као основну разлику између контрастивних и компаративних истраживања, К. Џејмс истиче да се потоња односе на језички пар уз претпоставку да су језици упоредиви (James: 1980, 63), мада морамо приметити да је овакво мишљење ипак превазиђено, посебно уколико се у обзир узму најновија сазнања и резултати контрастирања најразличитијих језика који су се свакако испоставили апсолутно упоредивим.

Контрастивна лингвистичка проучавања, па самим тим и контрастивна лингвистика, упоређивање језичких система врше употребом и ослањањем на контрастивну анализу, методологију о којој се у научним круговима такође дебатује из терминолошке и структуралне перспективе. Наиме, по питању саме

дефиниције контрастивне анализе, различити аутори углавном се слажу да она представља *систематско упоређивање два или више језика у циљу дескрипције њихових сличности и разлика* (Johansson: 2007, 1), односно поступак *којим се до ... сличности и разлика ... долази системским поређењем описа тих језика* (Ђорђевић: 2004, 2). Ипак, Љ. Михаиловић исправно примећује да је пре самог контрастирања или примене одговарајућих теоријских, методолошких и аналитичких приступа оваквом упоређивању језика, неопходно решити одређене проблеме настале услед *методолошке недорађености контрастивне анализе* и *теоријске недорађености контрастивне лингвистике* (Михаиловић: 1970, 339 у Станковић: 2012, 382). Како Ж-П. Колсон упозорава, постоји више тумачења самог појма *контрастиван*, при чему је једна од могућих опција синонимизација с појмом *међујезички* или *међулингвистички*, при чему не треба пренебрегнути да у ужем смислу контрастирање заиста подразумева систематско упоређивање (Colson: 2008, 194), те се стога још једним дискутабилним термином може сматрати и контрастивна фразеологија. Једна од основних мањкавости контрастивне фразеологије данас, односно различитих истраживања спроведених у овој области, односи се на чињеницу да се у пракси упоређују одабрани примери ексцерпирани из различитих корпуса чија се употребна вредност у највећем броју случајева односи на пуко утврђивање сличности и/или разлика, без значајнијих теоријских импликација, због чега још увек не постоји једна свеобухватна или глобална теорија фразеологије (*Ibid*). Још једна од потешкоћа истраживачама појављује се у виду утврђивања онога што В. Михајловић назива *контрастивним обележјима* (Михајловић: 1970, 334), П. Пипер *трећим чланом поређења* (Пипер: 1990, 96 у Станковић: 2012, 383), односно у данас увреженој терминологији *tertium comparationis*. За велики број аутора овај концепт један је од најважнијих за успешно контрастирање два лингвистичка система (или неких његових делова), али без обзира на његов значај, овај термин никад није био мање јасан и представља основни *разлог због којег су контрастивна истраживања Пепељуга лингвистике* (Krzeszowski: 1990, 15). Међу свим понуђеним дефиницијама, вероватно она коју даје В. Ивир на најбољи начин преноси не само значај његовог увођења у анализу, већ и његову изворну функцију: *да би се...два елемента могла упоређивати, ... потребно је нешто треће према чему ће се*

упоређивати...Без њега се два елемента из два разна језика не би ни постављала у контрастивни однос (Ivir: 1985, 82). А. Тривић уочава да се овакви заједнички елементи појављују на више језичких нивоа и додаје да је прецизност, објективност и ваљаност методолошке утемељености контрастивне анализе у директној спрези с детаљношћу разрађености *tertium comparationis*-а (Тривић: 2015, 99).

2.4 Когнитивна лингвистика

Све лингвистичке дисциплине о којима смо до сада говорили, а на чије се установљене и разрађене методолошко-теоријске приступе наше истраживање у највећој мери ослања, сматрају се релативно младим и још увек недовољно (па ни приближно) чврсто изграђеним, какав је случај и с когнитивном лингвистиком. Томе у прилог говори и врло интересантна појава да се

> *у терминолошком смислу, између Когнитивне лингвистике ..., и (малим словима) когнитивне лингвистике (што подразумева све приступе проучавању природног језика као менталне појаве) разлика сама намеће. Когнитивна лингвистика је тек један облик когнитивне лингвистике* (Geeraerts/Cuyckens: 2007, пог.1)[16],

док одговор на питање шта је то што *одређује специфичност Когнитивне лингвистике у оквиру когнитивне науке* можемо добити тек уколико, између осталог, утврдимо *прецизно значење термина* <u>*когнитивно*</u> у колокацији *Когнитивна лингвистика* (*Ibid*). Оно што когнитивну лингвистику првенствено чини заиста изузетно специфичном и у одређеном смислу можда чак и јединственом, приметио је О. Јокел када је истакао да су аутори и истраживачи, бавећи се потпуно различитим областима истраживања невезаним за лингвистику, дошли до готово истих или прилично сличних резултата и то, што је најважније, потпуно независно једни од других (Jäkel: 1999, 23), услед чега се когнитивном проучавању језика не сме ускратити аутентични допринос без обзира на многе

[16] *Terminologically, a distinction imposes itself between Cognitive Linguistics ..., and (uncapitalized) cognitive linguistics (all approaches in which natural language is studied as a mental phenomenon). Cognitive Linguistics is but one form of cognitive linguistics.*

друге научне дисциплине на које се ослања и које су такође остварile немерљив утицај на њен развој и осамостаљивање.

Своје почетке когнитивна лингвистика бележи седамдесетих година прошлог века, када одређени број аутора језик почиње да сагледава из једне потпуно другачије перспективе, односно кроз призму различитих когнитивних процеса, да би највећу експанзију доживела 1980. године када Џ. Лејкоф и М. Џонсон предлажу и развијају теорију метафоре, која је до тада посматрана као књижевно-стилско средство потпуно невезано за когнитивну науку. У основи когнитивне лингвистике је претпоставка да језик одражава концептуалну структуру и организацију (Evans/Green: 2006, 56), док се ум посматра као ментални лексикон, или посебан когнитивни домен као спремиште у којем се налазе и чувају *репрезентације свих речи које говорник датог језика садржи* Kostić: 2004, 103). Иако прва когнитивнолингвистичка истраживања углавном третирају когнитивну семантику, у последње време запажа се све већа посвећеност ауторâ и когнитивној граматици, посебно историјској, а у складу с тим В. Еванс и М. Грин предлажу поделу ове научне дисциплине управо на когнитивну семантику и когнитивну граматику (Evans/Green: 2006, 50) које су с једне стране независне у својим изучавањима, али се једна на другу у великој мери ослањају и комплементарне су (Komaromi: 2016, 13).

Најважнији термини с којима когнитивна лингвистика оперише и којима се и ми служимо у оквиру поглавља посвећених концептуалној анализи соматизама у овом раду јесу најпре концептуална метафора и метонимија. Према когнитивистима, метафора се не посматра само из перспективе стилског или језичког средства, већ као инструмент помоћу којег се објашњава и разуме одређени појам. За метафору Џ. Лејкоф каже да не представља само ствар језика, већ мишљења и резоновања (Lakoff: 1993, 207). По дефиницији, појмовна метафора укључује разумевање једног појмовног домена преко неког другог (Lakoff/Johnson: 1980, 5), при чему је кључан најпре концепт појмовног пресликавања с полазног на циљни домен, уз напомену да су изворни домени углавном конкретни, опипљиви и добро познати појмови, док су циљни они које говорник сматра апстрактним и непознатим. Такође, метафоричко пресликавање најчешће је једносмерно и одвија се на релацији ДОМЕН А → ДОМЕН Б, али та веза

није повратна. Друга значајна одлика метафоричког пресликавања јесте и то да је оно делимично (уп. Kövecses 2010), што подразумева пресликавање само неког од аспеката (особина, карактеристика и сл.) полазног домена на циљни. Претходно наведени аутори појмовне метафоре разликују на темељу њихових основних својстава, делећи их на структурне, оријентационе и онтолошке (Ристић: 2013, 41). С друге стране, Џ. Лејкоф говори и о појави метафоричких импликација или последица таквих схватања циљних домена пресликавањем с изворних (Lakoff: 1987, 386–389), што упућује на когнитивне аспекте метафоре као сазнајног механизма.

Следећи појам од суштинског значаја у оквиру концептуалне анализе је метонимија, која се у оквиру когнитивне лингвистике дефинише као процес приликом којег долази до супституције једног појма неким другим појмом на основу одређених заједничких карактеристика или какве логичке везе (уп. нпр. Lakoff/Johnson: 1980, Kövecses/Radden: 1999, Panther/Thornburg: 2007). Како К. Расулић примећује, у метонимијским трансферима врло често учествује човек, или неки део људског тела, што према истој ауторки представља доказ о антропоцентричности и њеном значају за концептуализацију различитих појава путем метонимије (Rasulić: 2010, 58). У том светлу, напоменућемо два веома важна аспекта метонимије: најпре, да се човек може јавити и као циљни домен, односно појам који се објашњава неким метонимијским преносом. Разлог због којег је човек централна фигура у позадини оваквих когнитивних процеса налази се у чињеници да се у промишљању света који га окружује, различитих појава, апстрактних, па и конкретних појмова, карактеристика и особина некога или нечега, човек најрадије окреће себи, једној врсти интроспекције и од себе полази будући да себе најбоље и познаје, па на тај начин покушава да сагледа спољашњи свет (уп. Kövecses/Radden: 1999); друго, оваква својства метонимије за последицу имају изузетно велики број на тај начин мотивисаних фразеолошких израза, што ћемо показати и на примеру нашег корпуса. Говорећи о мотивацији фразеологизама, Д. Добровољски и Е. Пирајнен помињу четири посебна типа или врсте мотивације, које поред метафоричке (у коју убрајају и гестовно-мимичку фраземотворну подлогу) укључују и симболичку, интертекстуалну и индексалну мотивацију (Dobrovolski'j/Piirainen: 2009, 17-41 у Ристић: 2013, 37).

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Ексцерпирану грађу у оквиру нашег истраживања карактерише сложена морфолошка и семантичка структура, што условљава коришћење хетерогених истраживачких метода у оквиру спроведеног мултидисциплинарног испитивања које се врши превасходно из аспекта формално-семантичке и концептуалне анализе. Будући да је један од примарних циљева истраживања обезбеђивање системског описа структуралних, семантичких и концептуалних карактеристика посматраних фразеологизама у албанском и њихових преводних еквивалената у српском језику, у раду се примењује дескриптивно-контрастивна метода.

Подела рада на одговарајућа поглавља извршена је према лексичком критеријуму, односно најважнијим соматским лексемама као конституентима одређеног броја фразеолошких јединица око којих се оне групишу. Одговарајућа поглавља конципирана су тако да најпре обрађују питање симболике сваког од анализираних соматизама (како на глобалном нивоу тј. на нешто ширем плану, тако и у албанском и српском књижевно-језичком, културолошком и митолошком окружењу), након чега се пажња усмерава на етимолошко порекло албанских лексема којима се именују одговарајући делови тела. Детаљан осврт на семантички опсег појединачних соматизама у албанском и у српском надовезује се на етимолошки осврт, уз давање прегледа свих њихових семантичких реализација у релевантним једнојезичним речницима и посебно истицање фразеолошки везаних значења и фраземотворних семантичких вредности, као и кратких објашњења начина на који се оне појављују у фразеологизмима и мотивишу их. Овим се у извесном смислу заокружује увид у саму симболичку, културолошку и традицијску, семантичку и етимолошку структуру соматизама, да би се затим прешло на анализу фразеолошког корпуса из перспективе формално-структуралне и семантичке с једне и концептуалне анализе, с друге стране, заснованих на типологизацији извршеној у двојезичном глосару сачињеном од свих прикупљених фразеолошких јединица, о којем ћемо детаљније говорити у наставку. Притом, резултати добијени контрастирањем обрађени су и статистичком методом у различите сврхе и потребе. На овај начин покушали смо да проблематици соматске фразеологије приступимо с једног методолошки другачијег становишта, третирајући шири контекст у којем ове лексеме

фигурирају, за разлику од досадашњих лингвистичких истраживања у којима се анализа углавном фокусира искључиво само на семантички, формални или концептуални аспект проучавања, или повремено на њихово комбиновање. Оваквим смо приступом постигли не само далеко виши степен свеобухватности, већ и постављање таквог методолошког оквира који би без значајнијих измена, а уз одређена прилагођавања, могао наћи примену у будућим контрастивним проучавањима (у првом реду) албанско-српских и српско-албанских фразеолошких односа, чиме би се поред опипљивих практичних резултата дошло и до унапређења општетеоријских метода и поступака.

3.1 Контрастивна семантичка и формално-структурална анализа

Семантичка и формално-структурална анализа конципирана је тако да обрађује најпре различите граматичке (морфолошке и синтактичке) карактеристике соматских фразеологизама у смеру од албанског, као полазног, ка српском језику као циљном, уз примену семантичког критеријума за утврђивање подударности. Узимајући у обзир управо основни семантички критеријум за спровођење контрастирања у виду налажења упоредивих елемената или основе за контрастирање, односно еквивалената, као и принципе формалне компарабилности на темељу којих су значењски и структурално подударни елементи означени као кореспонденти (уп. Тривић: 2015, 99-100), типологизација корпуса извршена је применом оба принципа упоредивости између одговарајућих јединица које се контрастирају. *Преводним еквивалентом*[17] означени су сви фразеолошки и нефразеолошки циљни изрази на српском семантички подударни полазним соматским фразеологизмима на албанском. Међутим, иако семантички еквивалентне, такве јединице показују морфолошке карактеристике неподударне у односу на јединице с којима се контрастирају, као и другачију позицију у односу на семантички опсег полазних фразеологизама, због чега смо приликом класификације применили методолошки устаљено сврставање у неку од следећих категорија еквиваленције:

[17] Питање различитих теоријских и терминолошких аспеката преводне еквиваленције, а самим тим и детаљније одређење термина *преводни еквивалент*/*преводна еквиваленција*, опсежно је разматрано у Đorđević: 2004 или Ivir: 1980. У питању је колокација устаљена како у домаћој, тако и страној фразеолошкој науци. За више о појму (преводне) еквиваленције в. одредницу *equivalence*, у RETS: 2009, 77-80.

а) *потпуна* или *апсолутна еквиваленција* – ову групу чине преводни еквиваленти који поред семантичке подударности на нивоу читавог израза испуњавају и следећа два основна критеријума:

– најпре, да у свом саставу садрже одговарајући соматски конституент и друге основне напоредне и подређене саставнице;

– да су таквог су формалног састава (без обзира на то којој морфолошкој групи фразеологизама припадају – именским или глаголским), који и поред евентуално уочених структуралних разлика омогућава сврставање у ову категорију на основу тога што је свака запажена неподударност у складу с уобичајеним начинима преношења таквих конструкција с албанског на српски по правилима и законитостима утврђеним на основу досадашњег контрастирања ова два језичка система (нпр. преношење аблативних (беспредлошких или предлошко-падежних) конструкција с албанског на српски путем одговарајућих конструкција у генитиву и сл);

б) *делимична* или *парцијална еквиваленција* – фразеологизми су у ову категорију сврстани на основу семантичког критеријума и према томе да ли у свом компонентном саставу садрже одговарајући соматизам и то без обзира на степен подударности преосталих несоматских и (евентуално) соматских саставница. У том смислу, поједини преводни еквиваленти показују изузетно висок ниво подударности у односу на полазне изразе. Међутим, у извесном броју примера уочена је и појава тзв. *граничне парцијалне еквиваленције* услед чињенице да изузев одговарајућег соматизма и семантичке подударности на нивоу читавог израза, фразеологизми на српском немају других заједничких елемената у односу на полазне фразеолошке јединице (нпр. неодговарајући глагол и/или сви преостали конституенти у саставу преводног еквивалента и сл);

в) *нулта еквиваленција* – ова група фразеологизама је структурално и семантички најразуђенија, с обзиром да обухвата следеће случајеве:

– преводне еквиваленте у виду фразеолошких јединица у којима не фигурира одговарајући, већ неки други соматизам;

– преводне еквиваленте у виду фразеолошких јединица у којима не фигурира соматизам, већ нека несоматска саставница,;

– нефразеолошке преводне еквиваленте, које смо посебно обележили ознаком н.и. и називом *апсолутна нулта еквиваленција*.

Примерима означеним као *привидно еквивалентним* или тзв. *лажним пријатељима* који су предмет не тако великог броја различитих студија (посебно когнитивно-лингвистичких), такође ћемо посветити дужну пажњу будући да у контрастивним албанско-српским истраживањима до сада нису били довољно заступљени, а примена на овај начин добијених резултата очигледна је не само у настави албанског као страног језика, већ и у транслатологији и лексикографији. Фразеолошка привидна еквиваленција чак и на општијем плану није довољно истражена, иако свакако постоји одређен број аутора који су се овим питањем бавили нешто детаљније (в. нпр. Dobrovol'skij/Piirainen: 2005, Szpila: 2000, Szpila: 2011, Пејовић: 2013 и сл). Привидни еквиваленти у фразеологији могу се оквирно дефинисати као фразеолошке јединице у два (или више посматраних језика) чија је структура идентична или готово идентична, али се на семантичком плану уочавају разлике на основу којих се такви фразеологизми не могу означити као еквивалентни. Иако се у доступној литератури тек неколицина аутора осврће на појаву лажних пријатеља на унутарјезичком плану, односно у оквиру истог језика, наш је корпус указао на потребу бављења и овом проблематиком за коју Пејовић сматра важном из аспекта усвајања страног језика, без обзира на чињеницу што такви случајеви нативним говорницима обично нису проблематични (Пејовић: 2013, 406 у Тривић: 2015, 288). Контрастирајући примере из британског и америчког енглеског, Рока-Варела примећује да је *додуше, лажне пријатеље могуће наћи у оквиру истог језика приликом анализирања различитих географских варијанти* (Roca-Varela: 2011, 132). Ипак, како ћемо на корпусу албанских и српских фразеологизама показати, тзв. *интралингвални* или *унутарјезички* привидни еквиваленти фигуририају и у оквиру наддијалекатске књижевне варијанте ових језика, сврставајући их тако у специфичне лингвистиче појаве којима би кроз оваква и слична фразеолошка истраживања свакако требало посветити додатну пажњу и простор.

Нису само соматски фразеолошки изрази искључиви предмет нашег интересовања у оквиру овог истраживања, већ и сви други релевантни чиниоци од утицаја на њихово формирање. У првом реду, то су свакако сами соматизми (и

албански и српски), које овде посматрамо из неколико аспеката значајних у контексту фразеологизације. Најпре, како смо већ напоменули, соматизме сагледавамо из перспективе њихове симболике и начина њихове перцепције, као и из угла етимологије, односно етимолошког порекла. Међутим, непосредно пре приступања формално-структуралној и семантичкој анализи фразеологизама, анализиран је најпре семантички опсег сваког од соматизама у оба језика, што је учињено ексцерпцијом свих семантичких вредности из релевантних једнојезичких речника којима смо се служили за прикупљање корпуса, након чега су идентификоване оне реализације одговарајућих лексема које учествују у грађењу фразеологизама. Иако се нека од тих значења могу свакако јавити и самостално, већа група на коју ћемо у анализи указати односи се на тзв. *фразеолошки везана значења,* односно оно што Ивановић назива *уникалним компонентама* посвећујући им доста пажње у оквиру своје анализе (Ивановић: 2012, 234-245). Према Хрњаковој, везана значења су она која се остварују *само кад именица има додатно, фразеолошко окружје* (Hrnjak: 1999, 40) и додаје да су *значења кроз која се самостална реч без додатног синтагматског окружења никада не остварује заступљена у много већој мери него што се то на први поглед чини* (*Ibid,* 47), што ћемо показати и на нашем корпусу.

У зависности од хетерогености корпуса, структурална анализа условила је различите врсте класификације фразеолошких јединица, које поред већ поменутих категорија еквиваленције, укључују и типологизацију на основу компонентног састава. Тако, код појединих соматизама уочили смо да око себе окупљају знатан број именских фразеологизама, односно оних фразеолошких израза у којима изостаје глаголски конституент, а у које сврставамо једнолексемске и вишелексемске беспредлошке и предлошко-падежне конструкције. У таквим случајевима, класификација није извршена само по критеријуму подударности, већ су изрази груписани управо на основу тога да ли припадају категорији именских или глаголских. Додатно, на примеру неколико соматизама, како ћемо анализом у наставку показати, уочена је и једна посебна група (ограничене бројности) у коју смо сврстали све оне фразеологизме који су по свом морфолошком саставу у суштини глаголски, али могу фигурирати и као именски уколико се вербална саставница изостави. Притом, такви фразеологизми које смо

за потребе нашег истраживања именовали *прелазним фразеолошким изразма* или *фразеологизмима*, у том случају не мењају своје семантичке карактеристике, већ само синтаксичку функцију, а једна од њихових основних карактеристика је то што у свом саставу најчешће[18] имају тзв. *егзистенцијални* глагол.

3.2 Концептуална анализа

Метафоричке и метонимијске концептуализације различитих појмова, међу којима и соматизама, у последњих неколико година предмет су великог броја когнитивнолингвистичких истраживања на примерима како албанског, тако и српског језика. Међутим, према нашим сазнањима, на корпусу сачињеном од албанских и српских фразеолошких јединица једно такво опсежно истраживање још увек није спроведено, па чак ни у доста мањем обиму у поређењу с оним у оквиру поглавља посвећених концептуалној анализи соматских израза. Спроведена концептуална анализа најпре је усмерена на класификацију фразеологизама извршену према критеријуму припадности неком од одговарајућих семантичких домена у оквиру којих ексцерпирани фразеологизми фигурирају: ПОЗИТИВНОМ, НЕГАТИВНОМ и у случају пет соматизама (свих, изузев лексеме *gjak/крв*) и у НЕУТРАЛНОМ. Прикључивање фразеологизама неком од позитивно или негативно обележених семантичких поља и таква њихова типологизација у складу с устаљеним начинима спровођења концептуалне анализе какву срећемо у великом броју научних радова (посебно у домаћем лингвистичком окружењу), у потпуности је неочекивано наметнуло потребу за издвајањем једне нове категорије циљних домена – неутралном (амбивалентном или бивалентном). Ово је посебно значајно не само у контексту изучавања међусобних односа на пољу фразеолошког фонда између албанског и српског, већ и на нешто општијем плану будући да издвајање категорије *неутрално* (односно *амбивалентно* или *бивалентно*) обележених фразеологизама до сада није спроведено у оквиру нама доступних когнитивних анализа. Циљни домени које

[18] У неколико примера уочили смо да у таквим прелазним фразеологизмима глаголи нису егзистенцијалног типа и њима смо посветили додатну пажњу у покушају да дођемо до одговора на питање које су то карактеристике датих глаголских саставница које их чине погодним за овакав посебан начин фигурирања унутар фразеолошких израза. Наравно, у питању је веома мали број израза, тек неколико, због чега се не може говорити ни о каквом правилу или законитости, па из таквих разлога ове примере нисмо сврстали у посебне поткатегорије.

смо у нашем истраживању условно означили као *неутралне* око себе окупљају две основне групе израза:

1) амбивалентне фразеологизме чија је функција најчешће информативна, будући да се њиховим семантичким опсегом независно од контекста у којем фигурирају саопштава какав садржај, обавештава о нечему или врши одређена констатација. Њихова је конотација стога амбивалентна или семантички индиферентна;

2) бивалентне фразеологизме чија је основна одлика контекстуална зависност, а функција може бити разнородна, али не и информативна с обзиром да је њихов семантички опсег такав да задире и у позитиван и у негативан циљни домен (или домене, а све у зависности од степена њихове полисемичности).

Научну и методолошку заснованост издвајања поменуте нове категорије и две поткатегорије у оквиру ње пронашли смо у чињеници да се с једне стране одређени број израза не може класификати нити као позитиван, нити као негативан из једноставног разлога што је њихова основна улога саопштавање каквог информативног садржаја. Насупрот томе, поједини изрази подједнако успешно (и фреквентно) фигурирају у оквиру свог примарног или неког другог значења, и у позитивно и у негативно обележеним циљним доменима. Стога је било неопходно пронаћи одговарајућу категорију у коју би било могуће успешно сврстати све обрађене фразеологизме на основу таквих резултата истраживања. Након класификације фразеолошких израза у три поменуте групе семантичких поља, предмет истраживања усмерен је на концептуалну анализу која је обухватила следеће:

(а) придруживање албанских фразема одређеним појмовним или концептуалним пољима и контрастирање с одговарајућим преводним еквивалентима на српском језику, уз истовремено указивање и на случајеве у којима до неподударности на плану концептуализације долази услед утицаја граматичких категорија (посебно оних које српски језик као такве не познаје, а у првом реду категорија одређеног и неодређеног вида именица), све у циљу изналажења адекватних језичких инструмената за преношење различитих контекста с једног на други разматрани језик. Такође, класификацијом према

семантичким пољима постиже се и увид у то који су од поменутих концепата (позитивни, негативни или семантички амбивалентни/бивалентни) у већој мери изражени кроз фразеолошки фонд;

(б) имајући у виду да концептуална анализа подразумева и испитивање мотивације фразеологизама уобличавањем појмовних метафора или метонимија, односно описивањем искуствене слике, геста или мимичких радњи (кинеграма) на којима се неки израз заснива, крајњи исход такве анализе је и њихово постулирање, најпре полазних, а затим и циљних фразеологизама, који се након тога контрастирају. Применом овакве методе обезбеђује се инструмент велике употребне вредности у области наставе албанског као страног језика, транслатологије уопштено и лексикографије јер је, како ћемо нешто касније на конкретним примерима и показати, потврђено да се концептуалном анализом добија семантички најприближнији преводни еквивалент, чији се настанак објашњава истим или у највећој могућој мери сличним когнитивно-лингвистичким процесима. С друге стране, у случају потпуно неподударних фразеолошких парова, омогућава се и увид у начине на који се исти концепти изражавају у различитим језицима указујући на примере који илуструју њихов изостанак у циљном језику уз давање адекватних објашњења и упућивање на могућности превазилажења таквих разлика најчешће узрокованих културолошки заснованим неподударностима.

3.3 Статистичка анализа

Примена различитих приступа и метода обраде корпуса важна је за добијање поузданих и релевантних података који се даље могу употребљавати у различите научне, наставне и сличне сврхе. Корпусна лингвистика је по својој природи таква да захтева одређене механизме за дескрипцију, класификацију или даљу обраду добијених резултата, какав је случај и с корпусом на којем је спроведено наше истраживање. Значај статистичке методе огледа се у одређивању различитих образаца у којима се одређени лингвистички елементи испољавају, а које је могуће сагледати из две основне перспективе: колико су заступљени и на који начин су распоређени поменути лингвистички елементи у корпусу или неком од његових делова (Gries: 2010, 269).

Основни циљ спровођења статистичке анализе у овом раду односи се на неколико кључних аспеката:

(а) најпре, увид у фраземотворну продуктивност сваког од анализираних соматизама;

(б) затим, добијање репрезентативних података о бројности и заступљености соматских фразеологизама у албанском, како би се такви резултати могли даље контрастирати са српским на основу одређених постојећих података из других сличних и сродних истраживања;

(в) испитивање лексичког фонда, односно једног његовог дела и учешћа одређеног типа фразеологизама у оквиру укупног њиховог броја забележеног у различитим релевантним речницима;

(г) утврђивање различитих степена еквиваленције између полазних и циљних израза како на нивоу читавог корпуса, тако и за фразеологизме груписане око сваког од анализираних соматизама, односно након типологизације у одређене подгрупе издвојене приликом контрастивне структуралне обраде сваког од појединачних соматизама;

(д) одређивање заступљености фразеологизама у оквиру различитих семантичких поља приликом спровођења концептуалне анализе у циљу добијања увида у дистрибуцију соматских фразеолошких израза у односу на критеријум припадности позитивном, негативном или неутралном домену, као и различитим конкретним циљним доменима у којима ови изрази фигурирају;

(ђ) утврђивање степена заступљености фразеолошких израза у конкретним циљним семантичким пољима, односно доменима и сл.

У складу с методологијом и специфичним потребама приликом обраде корпуса, систематизација добијених резултата извршена је на различите начине путем графичких и табеларних приказа и илустрација, односно нумеричких података у самом тексту.

3.4 Корпус и извори грађе

Многобројне студије и истраживања показују да су соматски фразеологизми далеко најбројнија категорија фразеолошких израза, због чега и спровођење анализе на узорку сачињеном од соматског корпуса обезбеђује добар увид не само у соматску фразеологију неког језичког система, већ и у читав фразеолошки фонд једног језика. Будући да овакво контрастивно и когнитивнолингвистичко истраживање фразеологизама са соматским конституентима још увек није спроведено на (довољно обимном) узорку у албанском и српском језику[19], приликом ексцерпције корпуса и припреме за његову обраду руководили смо се принципом репрезентативности. Увидом у доступне релевантне једнојезичне, двојезичне и вишејезичне опште и фразеолошке речнике, идентификовали смо укупно 2.193 фразеологизма са соматском саставницом на албанском језику. Поред тога, као резултат опсежних консултација с нативним говорницима албанског и српског језика[20], у корпус смо уврстили и одређен број фразеологизама који нису регистровани у доступним речницима у циљу давања доприноса на пољу лексикографије у виду допуњавања доступног речничког фонда. Као трећи релевантан помоћни извор грађе користили смо и (за сада) необјављени, а рецензирани албанско-српски фразеолошки речник Трајковићеве, који садржи преко 5.000 фразеолошких јединица, од којих и одређен број соматских. Конкретни лексикографски извори у виду једнојезичних, двојезичних и вишејезичних општих и фразеолошких речника послужили су нам за идентификацију соматских фразеолошких јединица, њихову ексцерпцију и формирање корпуса на којем је спроведена семантичка, етимолошка, формално-структурална и концептуална анализа:

---

[19] У протеклих неколико година објављен је одређен број научних радова у области албанско-српских фразеолошких односа, у којима су се аутори бавили и контрастивном соматском фразеологијом (в. нпр. Трајковић/Сивачки: 2017, Сивачки/Мутавџић: 2016, Мутавџић *et al.* 2013, Мутавџић *et al.* 2014. Увидом у доступну литературу и према нашим сазнањима, наведени аутори једини су који се албанско-српским фразеолошким односима бавили из перспективе соматске лексике.

[20] За потребе израде дисертације, у таквим консултацијама учествовали су високообразовани говорници оба језика, најчешће са солидним или добрим познавањем лингвистике, као и особе с формалним образовањем у уској вези с лингвистиком (свршени студенти филолошке струке, професори језика и књижевности, антрополози, психолози, историчари и сл). Поред тога, користили смо и повратне информације добијене од нативних говорника другачијег образовног профила и из различитих говорних подручја (поред Албаније, неки од говорника су били с Косова, из БЈР Македоније и јужне Италије).

А) Једнојезични, двојезични и вишејезични општи и фразеолошки речници на албанском и српском језику

Милосављевић 2007 – Б. Милосављевић: *Енглеско-српски фразеолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд

Μπαμπινιωτης 2002 – Γ. Μπαμπινιωτης: Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων. (β` έκδοση), Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα

Оташевић 2012 – Ђ. Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Прометеј, Нови Сад

РСАНУ 1959-1989 – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I-XIV, САНУ, Београд

РМС 1990 – *Речник српскохрватског језика*, том 1-6, Матица српска, Нови Сад

РСЈ$_1$ 2007 – *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад

РСЈ$_2$ 2011 – *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад

Трајковић 2017: Т. Трајковић: *Албанско-српски речник фразеологизама* (у рукопису)

***

ASR 1981 – *Albansko-srpskohrvatski rečnik* (1. izdanje), Albanološki institut u Prištini, Priština

ASRJ 2005 – *Albansko-srpski / srpsko-albanski rečnik,* IK Jasen, Beograd

Çabej 1976 – E. Çabej: *Studime Gjuhësore I, Studime etimologjike në fushë të shqipës (A-O),* Rilindja, Prishtinë

Çabej 1986 – E. Çabej: *Studime Gjuhësore II, Studime etimologjike në fushë të shqipës (P-ZH),* Rilindja, Prishtinë

DH 1988 – I. Duro, R. Hysa: *Fjalor shqip-anglisht*, Rilindja, Prishtinë

FF– J. Thomai: *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*, EDFA, Tiranë

FFB – Thomai *et al*: *Fjalor frazeologjik ballkanik*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë / Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Shtëpia botuese "Dituria", Tiranë

FGjSLS 1981 – *Fjalor i gjuhës së sotme letrare shqipe*, vol. A-M, N-ZH, Rilindja, Prishtinë

FGjSLSh 1981 – *Fjalor i gjuhës së sotme letrare shqipe I-II*, Biblioteka Linguistikë, Rilindja, Prishtinë

FGjSSh 1980 – *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe,* Akademia e Shkencave e RPS të Shqiperisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

FGjSSh 2001 – *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe,* Shkenca.org, 2001

FSFR 1999 – *Fjalor me shprehje dhe fjalë të rralla,* Toena, Tiranë

FShSk 1981 – *Fjalor shqip-serbokroatisht*, Instituti albanologjik i Prishtinës, Prishtinë

FSkSh 1984 – *Fjalor serbokroatisth-shqip*, Instituti albanologjik i Prishtinës, Prishtinë

Gluhak 1993 – A. Gluhak: *Hrvatski etimološki rječnik,* August Cesarec, Zagreb

Guerini 2007 – N. Guerini: *Fjalor i proverbave. Thënie dhe shprehje frazeologjike të traditës popullore*, Toena, Tiranë

Kovačević 2010 – T. Kovačević: *Srpsko-engleski frazeološki rečnik*, Građevinska knjiga, Beograd

Matešić 1982 – J. Matešić: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb

Menac 1979 – A. Menac: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, Školska knjiga, Zagreb

Meyer 1891 [**2007**] – G. Meyer: *Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe*, Çabej, Tiranë

Murati 2004 – Q. Murati: *Fjalor i fjalëve shqipe në maqedonishten dhe idiomatikë shqiptaro-maqedonase,* Logos – A, Prishtinë

MBM 2007 – Б. Милосављевић, М. Вилијамс-Милосављевић: *Српско-енглески речник идиома,* Завод за уџбенике Београд

OAED 1999 – *Oxford Albanian-English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford

Orel 1998 – V. Orel: *Albanian Etymological Dictionary*, Brill,Leiden-Boston-Köln, 1998.

SAR 1981 – *Srpskohrvatsko-albanski rečnik* (2. izdanje), Priština: Albanološki institut u Prištini, 1981.

Skok I (**1971**) – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, A–J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Skok II (**1972**) – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. II, K – poni, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Skok III (**1973**) – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. III, poni – Ž, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Stefanllari 1996 – I. Stefanllari: *Albanian Practical Dictionary: Albanian-English, English-Albanian*, Hippocrene Books, New York

Stefanllari 1998 – I. Stefanllari: *Fjalor frazeologjik anglisht-shqip,* Botimet enciklopedike, Tiranë

Stefanllari/Dheri 1975 – I. Stefanllari, V. Dheri: *Fjalor frazeologjik anglisht-shqip,* Universiteti i Tiranës, Fakulteti i gjuhëve të huaja, Tiranë

Stefanllari 2000 – I. Stefanllari: *English-Albanian Dictionary of Idioms*, Hippocrene Books Inc, New York

Thomai 1999 – J. Thomai: *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe,* Akademia e Shkencave e Shqipërisë/Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Shtëpia botuese "Shkenca", Tiranë

Thomai 2006 – J. Thomai: *Fjalor i gjuhës shqipe,* Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

Thomai 2010 – J. Thomai: *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe,* Shtëpia botuese "EDFA", Tiranë

Xhoxhaj 2010 – D. Xhoxhaj: *Fjalor frazeologjik frëngjisht-shqip-frëngjisht,* EDFA, Tiranë

Б) Књижевна дела на албанском и њихови преводи на српском и обрнуто; збирке народних епских песама и фолклора и сл на албанском и српском језику:

Андрић 1981 – И. Андрић: *Сабрана дела*, Просвета, Београд

Бован 1974 – В. Бован: *Антологија српске народне епике Косова и Метохије*, Јединство, Приштина

Великић 2008 – Д. Великић: *Руски прозор*, Стубови културе, Београд

Вук II-IV – *Сабрана дела Вука Караџића, Српске народне пјесме*, издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864-1964 и двестогодишњици његова рођења 1787-1987, Просвета, Београд, 1986-1988

Вук VI-IX – *Српске народне пјесме* 1-9, *скупио их Вук Стеф. Караџић*, државно издање, Београд 1899-1902

Кадаре 1977 – И. Кадаре: *Генерал мртве војске*, Рад, Београд

Кадаре 1979 – И. Кадаре: *Хроника на камену*, Веселин Маслеша, Сарајево

КХ I-II – Народне пјесме муслимана у Босни и Херцеговини, *сабрао Коста Хорман 1898-1899,* књига I и II, Свјетлост, Сарајево

Мићовић 1980 – Д. Мићовић: Крајишничка епика, Балканолошки институт САНУ, Београд

Мићовић 1981 – Д. Мићовић: *Албанске јуначке песме*, Јединство, Приштина

САНУ II-IV 1973-1974 – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића,* II-IV, САНУ, Београд

Сент Егзипери 2007 – А. Де Сент Егзипери: *Мали принц*, Рубикон, Београд

***

Andriç 2007 – I. Andriç: *Tregime nga Sarajeva*, ABC, Tiranë

Andriç 2007 – I. Andriç: *Kronikat e Travnikut*, IDK, Tiranë

Velikiq 2010 – D. Velikiq: *Dritarja Ruse*, Koha, Prishtinë

EL 1966 – *Epika legjendare (cikli i kreshnikëve)*, Instituti i folklorit, Tiranë

EKL 2005 – *Eposi i kreshnikëve dhe legjenda*, Visaret e kombit, vëllimi II, Tiranë

Elezović 1923-1926 – G. Elezović: *Arnautske narodne lirske i hajdučke pesme iz južne Srbije*, Arhiv za arbanašku starinu, jezik i etnologiju, Beograd

Elsie 2001₁ – R. Elsie: *A Dictionary of Albanian Religion, Mythology and Folk Culture*, Hurst and Company, London

Elsie 2001₂ – R. Elsie: *Albanian folktales and legends*, Dukagjini Balkan Books, Peja

Elsie 2004 – R. Elsie: *Tales from old Shkodra*, Dukagjini Balkan Books, Peja

Elsie/Mathie-Heck 2004: R. Elsie, J. Mathie-Heck: *Songs of the frontier warriors*, Wauconda: Bolchazy-Carducci, Illinois

Fabulat e Ezopit – (shqip/anglisht), redaktor: Llazar Semini, Jonalda, Tiranë

Đečovi 1986 – Š. Đečovi: *Kanon Leke Dukađinija*, Stvarnost, Zagreb

Gjeçovi 1933 – Sh. Gjeçovi: *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, Skadar

Kadare 1963 – I. Kadare: *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, Shtëpia botuese Naim Frashëri,Tiranë

Kadare 2000 – I. Kadare: *Kronikë në gur*, Onufri, Tiranë

Këlmendi 1974 – R. Këlmendi: *Abrakadabra: tregime*, Rilindja, Prishtinë

Mbledhës të hershëm të folklorit Shqiptar I 1961 – Instituti i folklorit, Tiranë

Mbledhës të hershëm të folklorit Shqiptar II 1961 – Instituti i folklorit, Tiranë

Saint-Exupéry 2008 – A. De Saint-Exupéry: *Princi i vogël*, Toena, Tiranë

Б) Електронски извори:

www.balkaninsight.com

www.demokracianeveprim.org

www.glasamerike.net

www.elektrobeton.net

www.kosovision.org

www.mondo.rs

www.setimes.com

www.zeriamerikes.com

Применом статистичке методе на фразеолошке јединице издвојене из наведених извора грађе утврђено је да је услед изузетне фразеолошке продуктивности соматских лексема у албанском неопходна њихова даља класификација према критеријуму заступљености и то на следеће основне групе или категорије:

– *примарни* соматизми, односно они соматски конституенти који чине саставни део више од 100 фразеолошких јединица,

– *секундарни* соматизми, односно они соматски конституенти који чине саставни део више од 20, а мање од 100 фразеолошких јединица; и

– *терцијарни* соматизми, односно они соматски конституенти који чине саставни део мање од 20 фразеолошких јединица.[21]

Утврђивањем бројности фразеологизама груписаних око соматизама у оквиру сваке од наведених категорија, дошли смо до закључка да група примарних соматизама садржи чак 1.013 фразеологизама[22], односно готово половину свих забележених израза, што је у великој мери одредило ток нашег истраживања и условило овакву класификацију. Поред тога, интердисциплинарни приступ и претходно описана методологија, који захтевају свеобухватну и темељну анализу, такође је један од одлучујућих фактора приликом селекције корпуса, будући да би њихова примена на овако великом узорку узроковала превазилажење оквира стандардне докторске дисертације. Услед тога, одлучили смо да истраживање ипак ограничимо само на прву групу соматизама као најпродуктивнију, па самим тим и најрепрезентативнију. Њу чине следеће албанске соматске саставнице и одговарајући фразеолошки изрази: *kokë/глава, kryе/глава, sy/око, zemër/срце, dorë/рука, krah/рука, këmbë/нога* и *gjak/крв*. Редослед према којем су ове саставнице и њима 'припадајући' фразеологизми обрађени у оквиру наше анализе није одређен према њиховој заступљености и бројности[23], већ према положају делова тела које ове лексеме деноминују, почев од главе као највише тачке човековог тела, па све до крви која циркулише кроз читав организам и у симболичком смислу повезује све наведене делове тела и органе. Презентација корпуса у оквиру саме анализе у потпуности одговара начину на који су фразеолошке јединице организоване у оквиру глосара, о чему ћемо детаљније говорити у одељку који следи у наставку.

[21] Списак свих издвојених секундарних и терцијарних соматских саставница на албанском језику и тачан број фразеологизама у чији састав улазе према овој категоризацији дат је у Прилозима 6 и 7 на крају рада.

[22] Поређења ради, у докторској дисертацији у којој на сличан начин обрађује соматске фразеологизме у српском и шпанском језику, Тривић наводи да грађу *сачињава готово девет стотина идиоматских израза српског и шпанског језика* (Тривић: 2015, 124). Дакле, укупан број свих ексцерпираних фразеолошких израза у наведеном истраживању још увек је мањи него само број албанских соматских фразеологизама у оквиру анализе спроведене у овом раду, што јасно указује на бројност и фраземотворну продуктивност албанских соматизама.

[23] Соматизам који окупља убедљиво највећи број фразеологизама у оквиру нашег корпуса је *sy*/*око*, за којим следе *zemër*/*срце*, *dorë*/*рука*, *kokë*/*глава*, *këmbë*/*нога*, *gjak*/*крв*, *kryе*/*глава* и *krah*/*рука*. Последња два соматизма разматрана су заједно са соматизмима *kokë*/*глава* и *dorë*/*рука*, о чему ће детаљно бити речи у одговарајућим одељцима посвећеним анализи фразеологизама с овим конституентима.

3.5 О глосару соматских фразеологизама

Као резултат обраде корпуса, семантичке, структуралне и концептуалне анализе, на самом крају дисертације дат је двојезични албанско-српски глосар који укључује индексиране фраземе на полазном језику и одговарајуће преводне еквиваленте. Уз сваки фразеологизам на албанском дат је најпре његов дословни превод у угластим заградама, а затим и одговарајућ преводни еквивалент или еквиваленти који се предлажу као најадекватније решење. Узимајући у обзир изузетно ограничен број лексикографских дела из области фразеологије и непостојање адекватног двојезичног албанско-српског фразеолошког речника, већина преводних еквивалената представљају наше предлоге засноване на неколико критеријума: сематичкој и структуралној еквиваленцији, фреквенцији употребе у српском језику (предност је у том смислу дата савременим облицима фразеологизама у односу на застареле и свакако архаичне), мотивацији подударној или приближној полазном фразеологизму и сл. Како су фразеолошки изрази семантички и концептуално изузетно сложене конструкције чије је значење у великом броју случајева контекстуално зависно, преводне еквиваленте треба схватити условно, односно само као предлоге, а не као коначну листу израза којом су покривена сва значења полазних албанских фразеологизама. Превасходна нам је намера да читав глосар, укључујући притом и албанске фразеологизме и њихове преводне еквиваленте у будућности допуњујемо не само новим фразеолошким корпусом, већ и да адекватним лингвистичким методама унапредимо постојеће преводне еквиваленте који ће у највећој могућој мери одговарати семантичком опсегу полазних фразеологизама на албанском. У том контексту, јасна је чињеница да простора за унапређивање глосара свакако има, али је циљ његове израде као полазне основе за спровођење одговарајуће анализе у оквиру ове дисертације, као и за даљу лексикографску надградњу у потпуности остварен. Уједно, ово је и први фразеолошки албанско-српски лексикографски извор у чијој је изради примењена когнитивнолингвистичка метода приликом провере концептуалне еквиваленције. Даља организација глосара укључује обележавање степена семантичке и структуралне подударности у односу на полазни израз, при чему њихов редослед зависи управо од степена еквиваленције. У случају да полазни фразеолошки израз с неким другим изразом остварује однос

међусинонимијске супституције, тада су и такви фразеологизми, без обзира да ли су у питању они с конституентом соматског порекла или не, наведени у оквиру одреднице. Такође, код полисемичних фразеологизма у обзир смо узели сва доступна значења из релевантних извора грађе и она су посебно нумерисана основним бројевима, уз навођење и синонимних фразеолошких израза за сваку од на тај начин издвојених референтних вредности, уколико постоје и то по истом шаблону као код моносемичних фразеологизама.

У лексикографским се изворима на албанском језику аутори често сами одлучују за облик фразеологизма у оквиру одреднице, посебно када су у питању глаголски изрази, што је случај у приближно две трећине примера. Навођење глаголских фразеологизама, односно глагола у албанским речницима и граматикама није подударно начину организације ових лексема и конструкција у српском, с обзиром да се у албанском уместо облика инфинитива глагола узима прво лице једнине индикатива презента. Основни извор грађе који уједно чини и окосницу нашег корпуса представља Томаијев једнојезични фразеолошки речник у којем се аутор определио да фразеолошке јединице организује тако да су наведени у оном облику у којем су најчешће забележени. Тако, велики број фразеолошких јединица није дат у ндикативу презента, већ у неком прошлом или будућем глаголском времену. Даље, поред шареноликости глаголских категорија, уочили смо и да аутор није фразеологизме наводио искључиво у трећем лицу једнине што се запажа посебно код личних и повратних заменица, већ и у том смислу има доста одступања кроз употребу не само првог и другог лица једнине, већ и облика за множину. Говорећи о критеријумима за одређивање репрезентативног облика[24] фразеологизама, аутор објашњава:

> *Фразеолошке јединице, као [лексичке] јединице које се употребљавају у дискурсу, у речнику су дате у оној варијанти у којој се обавезно или обично појављују у говору. Стога је „репрезентативни облик“ фразеолошких јединица одређен према најтипичнијој и најучесталијој употреби у говору,*

[24] Термин *репрезентативни облик* (алб. *trajta përfaqësuese*) који аутор овде употребљава, односи се суштински на онај облик фразеолошке јединице у којем је она наведена у оквиру одреднице.

а не према правилима која се примењују на синтагме подједнаке [граматичке] структуре[25] (FF: 2010, LIII).

Поштујући ауторов принцип и трудећи се да репрезентација и елаборација корпуса, односно појединачних јединица у оквиру истог буде усклађена с најрелевантнијим извором, као и обликом у којем ове јединице фигурирају у говорном језику, одлучили смо се да 'леву' страну речника организујемо на готово идентичан начин, уз само једно одступање које се односи на глаголске фразеолошке јединице у индикативу презента, те смо код примера с помоћним (и егзистенцијалним) глаголима ипак усвојили уобичајен начин навођења глагола у лексикографским изворима у првом лицу једнине, а не углавном у трећем како је то код Томаија. Овакву одлуку можемо поткрепити чињеницом да уз помоћни глагол *jam* (ср. *бити*) или *kam* (ср. *имати*) углавном стоје конструкције (беспредлошке или предлошко-падежне) којима се описује особина, карактеристика, каквоћа и сл, што се у говорном језику може употребити уз именицу или заменицу у било којем лицу и броју како заиста и јесте веома чест случај. Због тога смо се, руководећи се таквим принципом, одлучили да ипак следимо уобичајен начин навођења какав се примењује у граматикама, речницима и осталим релевантним лингвистичким студијама. Супротно томе, устаљени начин навођења глаголских фразеологизама у српској лексикографији подразумева вербале у инфинитиву, најчешће уз употребу и неодређених заменица, па су преводни еквиваленти дати по истом принципу као код Матешића, који је слично Томаију, служио као окосница за 'десну' страну нашег глосара. За потребе корисника који не познају албански језик, између 'леве' и 'десне' стране налази се дословни превод[26] полазног фразеологизма на албанском.

[25] *Njësitë frazeologjike, si njësi të ligjërimit, vihen në fjalor në atë variant që e kanë të detyrueshëm ose më të zakonshëm në ligjërim. Prandaj, "trajta përfaqësuese" e njësisë frazeologjike përcaktohet sipas përdorimit të saj më tipik e më të gjerë në ligjërim dhe jo sipas kodifikimit në sistem të togfjalëshave me strukture të njëjtë*.

[26] Одређене рестрикције чак и приликом давања дословног превода с албанског језика на српски условљене су постојањем појединих граматичких конструкција какве српски језик не познаје, односно граматичких категорија као што су одређени и неодређени вид, које у српском чувају само придеви, док у албанском постоји и код именица. Тако, поједине фразеолошке јединице јављају се у веома сличним облицима, при чему се једина разлика може уочити на нивоу соматизма који је у једној варијанти у одређеном, а у другој у неодређеном виду. Тада је веома тешко, а у неким случајевима чак и немогуће направити разлику код дословних превода (спорадично се као једна од опција, како смо анализом утврдили, појављује прибегавање употреби присвојних придева или заменица, показних заменица и сл. за одређени, односно неодређених

С обзиром на претходну констатацију да се прво лице једнине индикатива презента у албанском узима као инфинитивни еквивалент у српском, дословни превод усклађен је с оваквим правилом, иако би се свакако могао прилагодити и на такав начин да заправо не буде у безличној конструкцији. Важно је још напоменути и то да поједини анализирани албански соматизми имају идентичне облике за једнину и множину неодређеног вида, што у неким случајевима представља потешкоћу по питању одабира дословног превода (када је фразеологизам дат ван контекста као у речницима), па смо у таквим ситуацијама предност дали природном појавном облику делова тела именованих одговарајућим соматизмима и код оних који се најчешће јављају у множини (очи, ноге и сл.) ипак одабрали облик множине. Начин обележавања преводних еквивалената у складу са степеном подударности у односу на полазни фразеологизам на албанском дат је у табели 1, уз конкретне примере у циљу илустровања организације одредница, глосирања и навођења преводних еквивалената:

Табела 1. *Начин обележавања преводних еквивалената*

степен еквиваленције	**потпуна**	**делимична**	**нулта**	**апсолутна нулта**
ознака еквиваленције	●	◌	ø	н.и.[27]

У наставку за сваку категорију еквиваленције дајемо примере фразеологизама према следећем принципу: моносемичан фразеологизам без синонима; моносемичан фразеологизам са синонимима; полисемичан фразеологизам без синонима или полисемичан фразеологизам код којег барем једна од семантичких реализација поседује одговарајући синонимни фразеолошки израз:

заменица или основног броја *један* за неодређени вид). Нешто другачији је случај код удвајања скраћених (и спојених) облика личних заменица у дативу и акузативу у албанском које нису проблематичне за превођење на српски, али с обзиром да се употребљавају уз именске лексеме на које се односе (и које у српском замењују) и како ова појава није стандардизована у српском, одлучили смо се да их из дословних превода искључимо, иако се ова *општеалбанска особина....налази у свим областима српске језичке територије које се граниче с другим балканским језицима* и *последица је албанског утицаја* (Станишић: 1995, 57).

[27] нефразеолошки израз.

1. потпуна[28] структурална еквиваленција

▪ **i etur për gjak** [жељан [жедан] за крв] – ●жељан/жедан крви, н.и. крвожедан;

▪ [**e ruaj**, **e dua**] **si beben e syrit** [[чувати, волети] као зеницу ока] – ●чувати некога/нешто као зеницу ока

син. [**e ruaj**, **e dua**] **si sytë e ballit**, [**e ruaj**, **e dua**] **si dritën e syrit**, **e kam dritë në sy**, **e kam si dy sytë**, **e kam sy në balle**, [**e ruaj**, **e dua**] **si syrin e vetëm**, **si qorri syrin e vetëm**

▪ **sy për** [**më**] **sy** [очи за очи [очи више очију]]

1. ●очи у очи, оком у око
   син. hundë më hundë
2. ølицем у лице, н.и. један наспрам другог
   син. **gojë më gojë, ballë për ballë**

2. делимична или парцијална структурална еквиваленција

▪ **i pikon syri gjak** [dikujt] [цури крв из ока] [некоме] – ○пропљувати крв, ødуша је некоме у носу;

▪ **dorë për dore**$_{I}$ [рука за руку] – ○руку под руку
   син. **krah për krah**

▪ **i vuri këmbën** [dikujt] [ставио је ногу [некоме]]

1. ○дати ногу некоме, *вул.* ○дати ногу некоме у задњицу/тур
2. ○оборити некога с ногу [срушити]
3. ○набити некоме ногу у стомак, н.и. мучити некога
   син. **i vuri shkelmin në bark**
4. [diçkaje] [нечему] – øсклонити од туђих очију, н.и. сакрити/прикрити

[28] Свакако треба имати у виду да је подударност ретко апсолутна, због чега смо у нашој анализи као потпуно подударне означили и све оне фразеологизме који показују одређене разлике на морфолошком плану које су у складу с уобичајеним начином преношења таквих граматичких категорија са српског на албански језик.

3. нулта структурална еквиваленција

- **dora e mjerimit** [рука јада] – øшака јада
- **i ka bërë kryet** [dikujt] [направио је главу [некоме]] – øствoрити/дати живот коме, øподарити живот коме

  син. **i ka bërë kryet, i ka bërë rradaken**
- **të merr gjak në vetull** [да узме/прихвати крв на обрву]

  1. øимати петљу, кол. øимати херца, н.и. бити изузетно храбар;

  2. бити способан/вичан/кадар

  3. н.и. бити господин човек/углађен, н.и. имати господске манире

  син. **s'ia ha qeni shkopin**, **të shkel hijen** (**prapa**), **të thyen arrën në dorë**, **të ha** (**të qëron**) **të bardhën e syrit**, **noton në një** (**në dy**) **gisht ujë**

3.1 нефразеолошки изрази или апсолутна нулта структурална еквиваленција[29]

- **ku më ka rënë koka** [где ми је пала глава] – н.и. родно место, н.и. место рођења
- **s'e zë këmba** [не хвата нога] – н.и.место на којем нема живе душе [непроходно/непролазно место], н.и. осамљено место, н.и. место које је и Бог заборавио, н.и. место/тамо где људска нога није крочила

Поред наведених ознака, у глосару смо користили и следеће скраћенице уобичајене за лексикографске изворе:

[слав.] – фразеологизми на албанском који у свом саставу садрже славизам (било у виду именице, глагола или придева);

син. – синоним;

диј. – дијалектизам, односно вернакуларни израз;

кол. – колоквијализам или колоквијални фразеологизам;

вој. – војни термин;

грађ. – грађевински термин;

[29] У оквиру ове поткатегорије фразеолошких израза нисмо уочили полисемичне и примере који с неким другим фразеологизмом остварују однос међусобне синонимијске супституције, што указује на чињеницу да су у питању изузетно карактеристично семантички маркирани фразеологизми и изражени прототипски представници својих одговарајућих семантичких поља.

мед. – медицински термин;

вет. – термин из области ветерине и сл.

Код полисемичних примера на албанском, свака од референтних вредности посебно је обележена у складу са степеном еквиваленције:

- **e uli kokën** [оборио је главу]

1. ●оборити главу

   син. **e uli [shtroi] qafën**

2. øподвити реп, н.и. бити у безизлазној/тешкој ситуацији

   син. **e ndien veten ngushtë**

3. øзасукати [заврнути] рукаве, øприонути на рад, øбацити се на посао,

   син. **uli kryet**

Глосар садржи укупно 1.013 фразеологизама с обрађеним соматским саставницама, не укључујући њихове синониме у виду различитих несоматских или соматских фразеологизама с кључним конституентима који не припадају групи примарних соматизама и готово двоструко више њихових различитих семантичких реализација. Поред тога, у случајевима у којима је за поједине изразе на албанском обрадом корпуса у доступним речницима забележен и одређен синонимни фразеологизам или фразеологизми, тада су и они посебно истакнути. Обрадом корпуса на овакав специфичан начин израђена је својеврсна база која садржи готово половину албанског соматског фразеолошког фонда, од укупно 2.193 израза колико је увидом у доступан корпус и применом одговарајуће статистичке анализе забележено, што показује изузетну продуктивност шест соматизама означених као *примарни* у односу на преостала 62 *секундарна* и *терцијарна* идентификована у оквиру овог истраживања. Употребна вредност оваквог глосара односи се на два основна аспекта: (а) могућност његовог даљег допуњивања и надградње фразеологизмима са соматском саставницом у оквиру будућих сличних семантичких, формалних, концептуалних и лексикографских истраживања било контрастивних или компаративних; (б) обезбеђивање солидне полазне основе за различите наставне, преводилачке и научноистраживачке активности које би се у великој мери могле ослањати на постојеће истраживање.

4. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *КОКЁ/ГЛАВА* И *KRYE/ГЛАВА*

4.1 Симболика главе

Ритуално-магијска, симболичка и епска подлога соматског фразеолошког фонда у једном језику развија се на основу представе засноване на функцији одређеног дела тела. Из данашње перспективе, јасно је да се *аналитичко резоновање, поетски и емоционални живот одвија у глави, што није увек био случај* током историјског развоја људске цивилизације (Storm: 2013, 147). Путовање од Аристотеловог кардиоцентризма до данашњег цереброцентризма обухватило је многа сучељена мишљења, али ни до данас оно није у потпуности завршено: од Средњег века започиње сукоб антагонистичких учења и схватања између Цркве с једне и науке, с друге стране. Откривање правих биолошких функција сваког од појединачних органа људског тела доводило је до све већег 'раскола', који је кулминирао картезијанским *бестелесним рационалним умом* или последичном поделом између ума и тела према којој је средиште осећања срце, а центар резоновања глава (Niemeier: 2011, 12). На оваква становишта се почетком 19. века надовезује и френологија у чијем је средишту интересовања облик главе као индикатор људских особина, карактеристика или чак предиспозиција (McGrew: 1985, 259).

Нимало случајно није ни што се и у епском стваралаштву на подручју Балкана непријатељу „сече глава с рамена“ у ултимативном чину демонстрације снаге и победе једног јунака над другим. У јужнословенским десетерачким песмама постоји неколико варијација епске формуле типа *главу носи* или *па му главу у зобницу меће*[30] функционално сличних албанској *n'mollë t'shalës kryet...po i rri vjerrë*. Уланчавањем[31] медијалних типолошки историјских епских формула често се остварују делокализација или премештање фокуса у оквиру сижеа епске песме[32], а као доказ тријумфа, глава[33] се обично у *зобници* (у српским песмама)

[30] В. нпр. Вук II, 93; Вук VII, 21; Вук VIII, 01 и многе друге.
[31] О уланчавању епских формула в. Детелић, Мирјана (1996): *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Балканолошки институт САНУ, Београд.
[32] О функцији уланчавања иницијалних епских формула у албанским десетерачким песмама в. Sivački: 2013a.
[33] Каткад то буду и *три* главе: в. нпр. Вук VI,37 – *све три главе баци у зобницу*...

или *на седлу* (у албанским) носи *господару*, *бану*, *бијелу Стамболу*, *у Удбину* или каквом другом ауторитету смештеном у епском простору:

Па он Муси одсијече главу,
И баци је Шарцу у зобницу,
Однесе је бијелу Стамболу.
(Вук II, 67: 252-257)

N'mollë t'shalës s'Mujit kryet qi po i rri vjerrë	*Бехурова глава на Мујовом седлу.*
Kanë marrë rrugën për me ra n'Jutbinë.	*Пута су се за Удбину дохватили,*
Krushkë e parë jam vetë qi dritë po u baj.	*Сват ћу бити први међу њима,*
Krushkë e dytë âsht ora qi po u rue,	*Други сват је вила што их чува,*
Ruen Halilin kama mos me i rrshitë!	*Да се Халил ногом не поклизне!*[34]

(EKL: 2005, 487-491)

Да је људска глава у албанском епском окружењу коришћена и у обредне сврхе потврђује нешто измењен сиже о узиђивању у темеље (*capaja*) којим се на још вишем ступњу утврђује неприкосновена доминација победника у односу на побеђеног:

Kjosha shndosh un si kam kenë,	*Нек је здраво на рамену глава,*
Fort ma t'mira sarajet i mbaroj,	*Још боље ћу сараје подићи,*
N'themel t'shpisë kryet tand un sot me ehjedhë!	*У темељ ћу ставит твоју главу,*
Shterngou, Mujë, qetash po t'rrxoj!	*Притегни се, Мујо, да те свалим!*[35]

(EKL: 2005, 412-414)

Универзалне представе о поликефалним божанствима проналазимо код симболичких својстава двоглавог орла, сувереног владара албанским митолошким светом, данашњим државним и националним симболом несумњиво византијског порекла (Elsie: 2001, 78). Представе о двоглавом орлу као најмудријем у животињском царству потврђују и усвојено цереброцентрично промишљање о свету јер *у сукобу између ... орла и лава* (животиње с највећим срцем, о чијој ћемо симболици и семантици у албанском детаљније дискутовти у делу 6.1), двоглави

[34] Превод/препев с албанског на српски: Мићовић, Драгутин (1981): *Албанске јуначке песме,* Јединство, Приштина
[35] *Ibid.*

орао је тај који односи победу *у тријумфу духа или интелекта насупрот сирове снаге* (FMDSh: 2008, 165). Глава као метонимија за интелект управо је последица оваквог становишта пресликаног и на лексички план, односно на семантику.

4.2 Етимолошко порекло албанских лексемâ *kokë/глава* и *krye/глава*

Историјски развој албанског језика и велики број како унутарјезичких процеса, тако и међујезичког позајмљивања, условили су појаву две лексеме за означавање *горњег дела човечијег тела који се налази на врату, или предњег или горњег заобљеног или издуженог дела тела животиња, у којем се налазе мозак, уста, очи, уши, нос, коса и сл.*[36], а то су *kokë* и *krye*. Етимологију лексеме *kokë* Орел тумачи преко лат. *coccum* (ср. *зрно*), док је Мајер објашњава преко назива за врсту посуде у рум. **соса* и лат. *cauca* (Orel: 1998, 189). С друге стране, алб. *krye* има различита тумачења[37], од којих је данас у највећој мери прихваћено Орелово, који ову лексему доводи у везу с палб. **krānjā<krasnjā*, код које услед дисимилације спиранта долази до компензације код вокала у виду квантитативне промене (мења се дужина) (*Ibid*, 199). Орел такође бележи и Маново становиште о етимолошкој подударности с грчким *κρᾶνίον* (ср. *лобања*, *глава*) у вези с ИЕ **k̂epəs* уз напомену да се и глагол *kryej* (ср. *завршити*) развио од исте лексеме.

4.3 Семантички опсег лексемâ *kokë/глава* и *krye/глава* у албанском и *глава* у српском језику

Полазну претпоставку да соматске саставнице као посебан вид уневрзалија у фразеолошком окружењу резултирају умногоме подударним начинима њихове концептуализације, а самим тим и семантичког испољавања у виду референтних вредности које фигурирају у контрастираним језицима, потврђује и чињеница да је у оба језика увидом у доступне једнојезичне речнике утврђено постојање готово истоветног броја њихових значења. У албанском је у оквиру 10 тачака наведених у FGjSSh забележено 17 различитих семантичких реализација лексеме *kokë* и 13 лексеме *krye*, од којих су и три неподударна. Насупрот њима, у српском се

[36] *Pjesa e sipërme e trupit të njeriut që qëndron mbi qafën ose pjesa e përparme a e sipërme e trupit të kafshëve, e rrumbullakët a e zgjatur, ku nodhen truri, goja, sytë, veshët, hunda, flokët etj*. (FGjSSh: 2001)
[37] В. нпр. и Hamp, E. (1960): *Palatal before resonant in Albanian*, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 76, 275–280.

лексема *глава* остварује кроз чак 20 референтних вредности и према одређеним истраживањима (в. нпр. Раздобудко-Човић 2003: 76), један је од најпродуктивнијих соматских конституената у српским фразеолошким конструкцијама. Сличан висок степен заступљености запажа се и у албанском, уз ту разлику што се ипак нешто већи број фразеологизама у албанском групише око лексема *срце* и *око* (в. поглавља 5. и 6.), па у том смислу не можемо говорити о искључивој доминацији само једног соматизма какав је случај у српском.

4.3.1 Референтне вредности лексеме *kokë/глава* у албанском

Соматска синонимија у албанском језику, како смо већ претходно истакли, представља постојање својеврсних лексемских парова за денотацију појединих телова тела. Оваква, усудићемо се рећи релативно неуобичајена појава (макар у односу на делове тела као саставне елементе соматских фразеологизама у српском језику), од пресудног је значаја за анализу фразеолошког фонда сачињеног од израза у којима посматрани соматски конституенти фигурирају. Продуктивност ових лексема у оквиру фразеолошких израза директна је последица и њихове изразите вишезначности, засноване на три основне карактеристике, слично као код примера соматизма *око* (в. део 5.3.1): изложеност (видљивост) односно положај, биолошке функције главе, али и сам анатомски облик (уп. Kovačević: 2012, 107, где се дају подударни критеријуми као фактори пресудни за концептуализацију главе).

Соматизам *kokë* у FGjSSh описан је у десет тачака, од којих су три означене као фигуративне, а једна од њих истакнута као саставни део фразеолошких јединица. Примарно значење објашњено је следећом дефиницијом:

– *горњи део тела човека који се ослања на врат или предњи, односно горњи део тела животиња, округао и издужен, у коме су смештени мозак, уста, очи, уши, нос, коса и сл.* (т.1).[38]

Посебно значајне у контексту изражене фраземотворности су семантичке реализације ове лексеме које се заснивају на различитим метонимијским процесима, од којих су најчешћи трансфери на релацији замене целине (човека) за

[38] *Pjesa e sipërme e trupit të njeriut që qëndron mbi qafën ose pjesa e përparme a e sipërme e trupit të kafshëve, e rrumbullakët a e zgjatur, ku ndodhen truri, goja, sytë, veshët, hunda, flokët etj*.

део (соматизам), као и референтне вредности засноване на увреженом цереброцентричном поимању главе као средишта ума, интелекта и сл:

– *онај део човековог тела који се сматра средиштем размишљања, мозак и његове способности расуђивања и промишљања, ум, разум* (т.4а)[39]*;*

– *човек као носилац идеја и различитих ставова, различитих интелектуалних способности* (*и у различитим фразеолошким јединицама*) (т.4б)[40];

– *руководилац, управник неког места, организације или посла; председник, шеф*(т.6а);[41]

– *човек великих интелектуалних способности* (т.6б);[42]

– *главни део, који чини језгро нечега* (т.10а)*[43];*

– *глава* (т.10б)*[44]*.

Све наведене референтне вредности показују претходно поменуте позадинске метонимијске процесе који се налазе у њиховој основи и откривају начине перцепције главе у албанском. Најзаступљенија је међу њима метонимијска замена на релацији ГЛАВА → ЧОВЕК, којом је поред метафоричке представе о глави као посуди/садржатељу, мотивисан велики број фразеологизама с овим конституентом.

У погледу продуктивности у оквиру фразеолошких израза, код преосталих референтних вредности најзаступљенија је она која се односи на

– *живот човека* (*као вредне ствари*); *његово ја/он сам* (*такође у великом броју фразеолошких јединица*) (т.5а)[45],

док следеће семантичке вредности нисмо уочили на примерима из ексцерпираног корпуса:

[39] *Kjo pjesë e trupit të njeriut si qendra e të menduarit, truri dhe aftësia e tij për të gjykuar e për të arsyetuar, mendja, arsyeja;*
[40] *njeriu si bartës i ideve e i pikëpamjeve të ndryshme, i aftësive të veçanta mendore* (*edhe në një varg njësish frazeologjike*)
[41] *Udhëheqës, drejtues i një vendi, i një organizate ose i një pune;*
[42] *kryetari, kreu; njeri me aftësi të mëdha mendore*
[43] *Pjesa kryesore, që përbën thelbin e diçkaje;*
[44] *kreu.*
[45] *Jeta e njeriut (si gjë shumë e çmuar); vetja (edhe në një varg njësish frazeologjike)*

– *горњи или предњи део тела појединих животиња који се припрема за јело* (т.2)[46]*;*

– *јединица за означавање грла стоке*; *комад* (*за предмете*) (т.3а)[47]*;*

– *један човек* (т.3б)[48]*;*

– *један комад (о предметима)* (т.3.в)[49]*;*

– *главица неке биљке* (т.7а)[50];

– *предња или горња страна неког алата или предмета, која је обично и главни део, а заобљеног је облика* (т.8)[51];

– *први део, почетак неког низа ствари* (т.9а)[52];

– *први редови, чело групе људи који ходају* (т.9б)[53]*;*

– *извор реке, канала и сл* (т.9в)[54];

4.3.2 Референтне вредности лексеме *krye/глава* у албанском

Код лексеме *krye* забележено је укупно 12 значења, од којих и једно фигуративно које нисмо уочили међу референтним вредностима претходно анализиране лексеме:

– *најуваженије и најбоље место* (т.7)[55],

а којим се подразумева почасно место обично на каквом скупу, у оквиру групе људи, или за столом.

Слично као и у случају лексеме *kokë*, FGjSSh бележи семантичке реализације засноване на различитим метонимијским пресликавањима, чија је фраземотворна продуктивност у односу на преостала значења ове лексеме незанемарљиво израженија:

[46] *Pjesa e përparme a e sipërme e trupit të disa kafshëve që gatuhet si gjellë.*
[47] *Njësi për të numëruar bagëtinë; një copë (për sendet).*
[48] *një njeri;*
[49] *një copë (për sendet).*
[50] *Zhardhoku i një bime;*
[51] *Pjesa e sipërme a e përparme e një vegle ose e një sendi, që zakonisht është pjesa kryesore dhe që vjen si e rrumbullakët*;
[52] *Pjesa e parë, fillimi i një vargu sendesh;*
[53] *rreshtat e parë, balli i një grupi njerëzish që ecën;*
[54] *burimi i një lumi, kanali etj.*
[55] *vendi më i nderuar e më i mirë*

– *глава као средиште размишљања, мозак, ум* (т.2)[56];

– *живот човека*; *он сам/његово ја* (т.3)[57];

– *главни човек, управник* (т.8)[58].

Њима се денотирају појмови на основу перцепције главе као локуса људског интелекта и различитих мисаоних процеса, као и појмови настали метонимијским пресликавањем на основу замене целине за део, или конкретније на релацији ГЛАВА → ЧОВЕК.

Уз именовање конкретног дела тела код човека или животиње исказаног кроз прву референтну вредност

– *глава човека или животиње* (т.1)[59],

овом именицом означавају се различите групе појмова чије се значење директно може повезати с позицијом, изгледом и обликом главе, какав је случај код следећих референтних вредности:

– *глава неког предмета* (т.4а)[60];

– *део неког предмета или места где се појављује глава/централни део* (т.4б)[61]

– *први део или почетак нечега* (т.6а) [62];

– *извор неке реке* (т.5)[63]

– *чеони део групе људи или предмета* (т.6.б)[64];

Међу њима смо у оквиру једне тачке уочили три семантичке реализације какве изостају код лексеме *kokë*, што указује ипак на нешто другачију концептуализацију између ова два појма и објашњава одређен број фразеологизама у којима не долази до међусинонимијске супституције:

[56] *koka si qendra e të menduarit, truri, mendja*
[57] *jeta e njeriut; vetja*.
[58] *njeriu kryesor, drejtuesi*
[59] *koka e njeriut a e kafshës*
[60] *koka e një sendi; pjesa e një sendi ose vendi nga vihet koka*
[61] *pjesa e një sendi ose vendi nga vihet koka*
[62] *pjesë e parë a fillimi i diçkaje;*
[63] *burimi i një lumi*
[64] *balli i një grupi njerëzish a i një vargu sendësh;*

– *највиши део неког места* (т.6.в)[65]*;*

– *врх* (т.6.г)[66]*;*

– *почетак временског периода (године, годишњег доба, месеца, седмице и сл.)* (т.6.д)[67].

Ова значења упућују на неколико битних семантичких разлика између две посматране лексеме у албанском, у првом реду у односу на спацијалне и темпоралне вредности именице *krye*, као и изостанак значења *један човек* код исте, што је уједно и назнака изостанка метонимијске замене управо на овој релацији.

4.3.3 Референтне вредности лексеме *глава* у српском

У два релевантна једнојезична речника на којима се заснива синоптичка анализа семантичког опсега лексеме *глава* у српском језику (РМС и РСЈ$_{1/2}$), ова одредница је обрађена на донекле различите начине, због чега смо код оба приметили изостанак одређених референтних вредности које су уврштене у други речник. Због чак шест неподударних значења како ћемо анализом показати, најопштија класификација семантичких реализација ове лексеме извршена је најпре на њеним вредностима датим у РМС, док су из речника РСЈ$_{1/2}$ обрађене само оне које први извор не наводи.

Примарно значење лексеме *глава* у великој мери подудара се у оба извора и дефинисано је као

– *горњи део човечјег и одговарајући део животињског тела у коме је мозак* (т.1),

односно, као

– *горњи део човечијег, односно предњи део животињског тела, у коме су смештени мозак, главна чула и предњи део пробавног и дисајног система* (т.1а)

у РСЈ$_2$, где је опис донекле проширен додатним појашњењима по питању органа који се у глави налазе.

[65] *pjesa e sipërme e një vendi;*
[66] *maja;*
[67] *fillimi i një kohe (i një viti, i një stine, i një muaji, i një jave etj.).*

Метонимију као средство мотивације различитих значења проналазимо код пет референтних вредности наведених у наставку, међу којима су највише заступљени трансфери на основу којих се глава концептуализује као човек или животиња, какви су

– *особа, човек, појединац; становник* (т.4а)

– *личност која руководи, управља, поглавар, старешина; првак, вођ*(*а*) (т.5)

– *марвинче, поједина животиња, грло* (т.4б),

док је код преостале две семантичке вредности под утицајем цереброцентризма приметно поимање главе као човековог интелектуалног средишта и места где се одвијају различити когнитивни процеси

– *ум, разум, памет* (т.2),

односно, слично као код соматизма *крв* (в. део 9.3), глава се перципира као сам *живот* (т.3) и то на потпуно исти начин као и у случају албанског.

Карактеристичан положај главе у односу на остатак човечјег тела, као и њен лоптасти облик, у основи су референтних вредности базираних на метонимијском пресликавању на основу подударних или сличних карактеристика, те се тако ова лексема користи у различитим животним сферама и то за именовање најчешће конкретних предмета, при чему се уочавају одређене разлике у смислу референтних вредности које нису забележене у релевантним албанским речницима:

– *почетни, чеони, предњи део нечега, почетак* (т.6);

– *проширени или задебљали горњи, односно крајњи део нечега (ексера, чавла, игле за украс и др)* (т.7);

– *комад неког прехрамбеног производа у облику купе или лопте* (т.8);

– *главица* (т.9);

– *део књиге или списа, одломак, поглавље; одељак* (т.10).

И у $РСЈ_{1/2}$ наводе се одређена значења изостављена у РМС, међу којима нека такође не фигурирају ни у албанском, а важно је осврнути се на исте будући

да својим значењем мотивишу и различите фразеолошке изразе. Метонимијски процеси и код ових примера играју најзначајнију улогу у контексту мотивације, па се тако у два случаја издваја трансфер утемељен на сличним карактеристикама, а у једном замена на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА:

– *страна металног новца на којој је нечији лик или нека друга ликовна представа* (т.1б);

– *коса, власи* (т.1в)[68];

– *онај који се својим талентом највише истиче у некој делатности, главни представник* (т.5б).

Последње две семантичке реализације уврштене у PCJ_2 односе се на сферу музике и издаваштва именујући одређене елементе музичких инструмената, односно делове једног вида публикација. Њихов се семантички садржај може довести у везу с положајем главе у односу на остатак тела, па тако ова лексема такође служи и за деноминацију следећих појмова:

– *горњи део гудачких и неких жичаних музичких инструмената у којем су чивије за затезање жица* (т.7б);

– *штамп. насловни стални текст листова и часописа који садржи име и главне податке, заглавље* (т.10б).

Упоредним прегледом референтних вредности лексемâ *kokë* и *krye* с једне стране и *глава* с друге, утврдили смо да следеће семантичке реализације нису забележене

а) <u>у полазном језику</u>:

1. *страна металног новца на којој је нечији лик или нека друга ликовна представа*;

2. *коса, власи*;

[68] Иако се ниједна од наведених лексема у албанском не користи са овим значењем, постоји сложеница *kokëbardhë* (*që i ka flokët e bardhë; i thinjur* / *који има белу косу; сед*); слично је и с примером *kokëpil* (ср. *глава или писмо* (у игри с кованим новцем), а иста ова лексема учествује у сложеној творби сличних именица у оквиру којих се појављује не само у својој основној семантичкој вредности, већ и у одређеном броју пренесених (нпр. *ум*/*разум*/*памет* и сл.) (FGjSLSh: 1981, 437).

3. *лоптасти, купасти, ваљкасти и сл. комад неке материје, обично прехрамбеног производа (као мера)*;

4. *део књиге или списа који чини извесну целину, поглавље, одломак, одељак*;

5. *насловни стални текст листова и часописа који саджи име и главне податке, заглавље*;

б) у циљном језику:

1. *почетак неког временског периода (године, годишњег доба, месеца, седмице и сл.)*;

2. *извор реке/канала и сл*,

што упућује на одређене неподударне семантичке деривације истог соматизма, односно његову донекле другачију концептуализацију у посматраним језицима на основу којих се може објаснити и део нееквивалентних фразеолошких јединица, чему ћемо више пажње посветити у оквиру структуралне и концептуалне анализе.

4.4 Структура фразеологизама с конституентима *kokë* и *krye* и њихова формална и семантичка типологизација

Претходно описане разлике између датих лексема условиле су и донекле измењен приступ њиховој структуралној и семантичкој типологизацији, као и неопходно разматрање питања њихове бројности у оквиру фразеолошког фонда албанског језика. Код других примера синонимијске супституције било на нивоу *конституента* (глаголског, номиналног и сл), било на нивоу читавог *израза*, у питању је појава блискозначности којом се омогућава *исказивање значењских нијанси* (Radosavljević: 2011, 112), што се у потпуности уклапа у становиште о *скали синонимности* у односу на *бинарни однос истозначница-блискозначница* (Драгичевић: 2007, 248), као и степен експресивности у одређеном броју овде обрађених случајева (в. део. 4.4). Међутим, семантичка конгруенција ових двају лексема за деноминацију *главе* апсолутна је код референтних вредности код којих долази до преклапања значења, што их сврстава у ретку категорију потпуних синонима *у назначеним ситуацијама*. Из тог разлога се до коначног броја фразеологизама с овим соматизмом у албанском језику (на основу екцерпираног

корпуса) не може доћи простим збрајањем свих израза који у себи садрже једну или другу лексему, већ је неопходно изоловати фразеолошке јединице које се на описани начин *дуплирају*. Према оваквом критеријуму утврђено је да фразеологизама с конституентом глава у албанском језику има укупно 140, од чега 132 с лексемом *kokë* и само 7 с лексемом *krye* чија се структура или значење не поклапају с неким од наведених с првим конституентом. Семантичка анализа наведених примера показала је да они не остварују однос међусинонимијске супституције с фразеолошким јединицама с компонентом *kokë* због тога што се соматизам *krye* у њиховом саставу семантички реализује у оквиру референтних вредности неподударних с неким од значења лексеме *kokë*. Такви су следећи фразеологизми и у оквиру њих забележене одговарајуће семантичке реализације соматизма *krye*:

а) *први део или почетак нечега; чело групе људи или предмета; највиши део неког места; врх*:

- **ia dal në krye** [diçkaje] [некоме је изашло на главу нешто] – øскинути нешто с дневног реда, øпрецртати нешто са списка

  син. **ia dal mbanë, i dal në skaj, i dal në fund, dal në anë, i bëj ballë, e nxjerr në kut [diçka], e zë lëpurin në lak, dal në faqe, e nxjerr në faqe [diçka]**

- **me krye në hi** [с главом у пепелу] = øс потонутим лађама, кол. øубијен у појам

  син. **në pikë të hallit**

- **me krye në qiell** [с главом на небу]

  1. ○с главом међу облацима, ○с главом на небесима

     син. **me hundën përpjetë**

  2. ○с главом до плафона, н.и. висок као зграда

б) *глава као средиште размишљања, мозак, ум*:

- **i mbiu në krye** [diçka] [никло је у глави нешто] – øпало је некоме нешто на памет

  син. **i mbiu në mendje**

- **nuk nxjerr gjë në krye** [не користити ништа из главе] – øне умети ни две унакрст

  син. **nuk nxjerr gjë në shesh, muk nxjerr gjë në dritë, nuk nxjerr gjë në breg**

в) *главни човек, управник*

- **kryet e punës** [глава посла] – ◌глава, н.и.вођа, н.и.главни човек

г) *најуваженије и најбоље место*

- **në krye të vendit** [**të vatrës**] [на врху места [огњишта]] – øна почасном месту

На основу структуралне анализе установљено је да су најбројнији глаголски фразеологизми којих је 110, што чини више од три четвртине обрађеног корпуса (тј. 79%), док је номиналних тек 23 или 16%. Поред ове две поткатегорије уочили смо и одређен (мањи) број фразеолошких јединица у чијем је саставу егзистенцијални глагол који омогућава њихову потпуно равноправну употребу било као глаголских, било као номиналних израза. Таквих је 7 фразеологизама (тј. 5%), због чега су ипак сврстани у категорију глаголских, јер не представљају довољно репрезентативну поткатегорију да би били анализирани одвојено (за разлику од, рецимо, примера које смо запазили код соматизма *срце*, в. део 6.4.3).

4.4.1 Номинални (именски) фразеологизми

Основна типологизација именских фразеолошких јединица извршена је према падешком облику соматског конституента у њиховом саставу, па су тако изрази ове врсте ексцерпирани из корпуса сврстани у пет категорија:

- конструкције у номинативу;
- конструкције у генитиву;
- конструкције у акузативу са и без предлога;
- конструкције у аблативу са и без предлога;
- сложене предлошко-падежне конструкције.

Прве две категорије укључују фразеологизме у којима се у наведеним падежима јављају беспредлошке конструкције и оне заједно чине тек 17% номиналних израза (забележено их је укупно четири, по две у свакој категорији). Обрта у којима се соматизам јавља у акузативу са и без предлога је пет (22%, односно више од једне петине), док се аблативне конструкције такође са и без предлога јављају у три случаја (13%). Сложених предлошко-падежних конструкција је убедљиво највише будући да је њихов удео 35%, односно нешто више од једне трећине свих анализираних примера.

4.4.1.1 Конструкције у номинативу

Номинатив у соматизмима с конституентом *глава* у највећој мери се појављује без предлога; односно, у оквиру поткатегорије сложених израза како смо их у сврхе овог истраживања именовали, овај падеж присутан је уз предлог *te*(*k*). Код овде издвојених израза забележен је случај парцијалне и нулте еквиваленције услед одређених семантичких и структуралних неподударности. Преводни еквивалент номиналне синтагме

- **kokë e këmbë** [глава и ноге] – ◌од главе до пете, ◌од главе до стопе, ◌од пете до главе, ◌од траве до главе

лексички је проширен тако да чини предлошко-падежну конструкцију која и у албанском има свој потпуно еквивалентан израз (**nga koka deri te këmbët**), што овај пример сврстава у групу језички *економичних* израза подједнаке семантичке вредности као и наведени синоним, којима се избегавају сувишне информације у комуникацији и редунданција.

У другом забележеном случају

- **kokë e madhe** [велика глава] – øвелики мозак, øвелики ум
  син. **mendje e ndritur**,

између израза на албанском и дословног превода изостаје семантичка еквиваленција, док су оба фразеологизма структурално подударна и лексема *kokë* у овом изразу реализује се у својој вредности која се односи на *средиште размишљања, мозак, ум*. Таква њена реализација видљива је на оба предложена

преводна еквивалента, па можемо говорити о изразима чија се еквиваленција приближава категорији парцијалне.

4.4.1.2 Конструкције у генитиву

Две конструкције у генитиву које смо забележили у нашем корпусу користе се за означавање *места* и описивање *чијих карактеристика, способности* и сл. Код израза

- **krye të vendit** [**të vatrës**] [врх места [огњишта]] – øпочасно место, øчело,

соматизам остварује своју спацијалну семантичку вредност, коју смо у претходном делу истакли као једну од референтних на основу које се лексеме *kokë* и *krye* разликују, те је у овом случају немогућа њихова међусобна супституција. У структуралном смислу, ова конструкција је у генитиву неодређеног вида уз коју стоји и одговарајући облик препозитивног члана испред зависног конституента синтагме у генитиву. Како пример показује, зависни конституент синтагме може се заменити лексемом *vatër* (ср. *огњиште*)[69].

На примеру фразеолошког обрта

- **kryet e punës** [глава посла] – ◌глава, н.и.вођа, н.и.руководилац, н.и.главни човек

утврђена је структурална неподударност заснована на две значајне карактеристике: преводни еквивалент на српском језику је лексема *глава* која се појављује са значењем у оквиру тачке 5.а (PCJ$_2$, 183) *личност која руководи, управља, старешина; руководилац, вођа*, који у складу с општеприхваћеним одређењем категорије фразеологизама као *вишелексемских спојева* само условно

[69] чија се етимологија различито тумачи:

1. према Орелу, у питању је лексема позајмљена из иранског, чији је прелазни облик у балканским језицима морао бити **atar*- или **otar*-, а који је у словенске језике дошао преко румунског или албанског језика (Orel: 1998, 495-496);

2. насупрот њему, Мајер је мишљења да је овакво позајмљивање *мало вероватно*, као и да је распрострањена етимолошка основа од латинског *atrium*[69] немогућа (Meyer: 1891 [2007], 526-527);

3. Станишић наводи да до језичког позајмљивања ове лексеме није могло доћи из смера од албанског ка српском јер се *у пограничним областима с Албанијом управо најбоље очувала општесловенска реч огањ* (Станишић: 1995, 69), те да је у питању *српско-албанско-румунска изоглоса попут балеге* (*Ibid*).

можемо означити као *израз*, јер не испуњава основни критеријум који се односи управо на *лексички спој* (о проблематици дефинисања фразеолошких израза в. део 2.2). Поред тога, и одговарајућа албанска лексема *krye* реализује се с истом таквом семантичком вредношћу: *руководилац, управник неког места, организације или посла*, што је чини потпуно структурално-формално и семантички еквивалентном; граматичком категоријом одређеног вида сугерише се семантичка *одређеност самим значењем* (Клајн: 2005, 70) које имплицира постојање само једне такве особе. Због тога је ознака парцијалне подударности испред преводног еквивалента само условна, па су предложени и одговарајући нефразеолошки изрази.

4.4.1.3 Конструкције у акузативу са и без предлога

Синтагме у акузативу у анализираном корпусу појављују се с различитим степеном еквиваленције који се не може окарактерисати као изразито висок. Забележен је само један случај потпуне подударности

- **pa kokë e pa bisht** [без главе и без репа] – ●без главе и без репа, ●без репа и без главе

  син. **pa krye e pa bisht**

са значењем *без икаква реда, збркано, смушено, бесмислено, нелогично нејасно* (Matešić: 1982, 134). Како се примећује из примера, упоредни номинални конституенти у фразеологизму употребљени су у неодређеном виду, што у овом контексту суштински упућује на то да је у питању израз настао на основу поређења „[нешто је] као без главе и без репа“, дакле без референсирања на делове сопственог/нечијег (тачно одређеног) тела у којем случају би се морао употребити одређени вид. С друге стране, одређени аутори сматрају да је редуковани израз *без главе* послужио као основа за известан број фразеологизама сличних семантичких вредности (в.нпр. Тривић: 2015, 164), а уколико се употреби уз неки глагол, тада добија функцију његовог квалификатора (уп. Мршевић-Радовић: 1987, 96).

За разлику од овог фразеологизма, израз

- **me kokën lart** [с главом високо]
  1. ○[високо] подигнуте главе, ○држати високо главу
     син. **me kryet lart, me ballë [ballin] lart**
  2. øчврст као камен

адвербијалне или атрибутивне синтаксичке вредности којим се исказује начин вршења неке радње или се описују чије карактеристике, у одређеном је виду. Оваквим маркирањем соматизма реферише се на *сопствену* главу. Полисемичност израза огледа се у парцијалној и нултој еквиваленцији предложених преводних еквивалената. Код значења *поносно, гордо*, у одговарајуће фразеологизме на српском језику укључен је соматизам *глава* који изостаје у другом случају код значења у оквиру семантичког поља НЕПОКОЛЕБЉИВОСТ. Сличног је компонентног састава и израз

- **me kokën poshtë** [с главом доле]
  1. ○обешене главе, ○оборене главе
     син. **me kryet poshtë**
  2. øподвијеног репа

чија су два значења директно супротна значењима претходно анализираног соматизма (о чему ћемо детаљније дискутовати у оквиру поднаслова 4.5.2). Међутим, како примери показују, овакав лексички састав може се јавити и у неодређеном виду (код фразеологизма **me kokë poshtë**) чиме се добија неполисемичан израз потпуно другачије семантике. Основна разлика која се испољава у ова два случаја путем категорија одређеног/неодређеног вида може се приписати њиховој различитој мотивацији: полисемични фразеологизам гестовног је карактера и настао је на основу слике човека 'обешене' тј. спуштене главе надоле, док је други израз мотивисан сликом особе или предмета окренутог наопачке (с главом надоле).

Следећи фразеологизам код којег је утврђена парцијална еквиваленција припада категорији израза који се могу класификовати као *потенцијални привидни еквиваленти* из простог разлога што се на основу дословног превода

може стећи погрешан утисак о изразу чије је значење слично претходно споменутим *без главе и без репа*, односно *без икаквог реда* и сл. У питању је израз

- **kokën këtu e këmbët atje** [главу овде, а ноге тамо] – ◌бити с главом у облацима, а ногама на земљи,

са значењем *живети у илузијама, заносити се*. Код преводног еквивалента запажамо присуство опозиције почетак-крај исказане преко лексема *глава* и *ноге*, што се код полазног фразеологизма остварује прилозима *këtu* и *atje*. Уочена парцијална подударност резултат је управо на овај начин исказаног антагонизма, као и изостанка глагола у албанском фразеологизму, док употреба акузатива без предлога указује на то да је и овде највероватније у питању редукован облик израза чија је функција првенствено адвербијална.

4.4.1.4 Конструкције у аблативу са и без предлога

Једна од основних одлика аблативних синтагми без предлога у неодређеном виду у албанском језику јесте могућност њихове замене с конструкцијама у генитиву у одређеном виду, што потврђује и израз **kokë turku** (ср. *турска* глава) у односу на синтагму **koka e turkut** (ср. *глава Турчина*) у генитиву, код које је у много већој мери изражено посесивно значење (посебно вербализовано употребом одређеног вида). У контексту савремене употребе, на неколико сличних примера приметили смо да говорници одређено првенство дају аблативним конструкцијама[70], што се највероватније такође може приписати постизању језичке економичности и прибегавању лексички једноставнијим конструкцијама каква је аблативна. Међутим, увидом у доступне речнике, као и претрагом на интернету утврдили смо да је оваква падежна супституција немогућа у случају израза

- **kokë qepe** [главица лука] – øпропали случај,

јер се у том случају нарушава њена фразеологизованост и на тај начин добијен израз **koka e qepës** користи искључиво у свом изворном значењу као *део поврћа*.

[70] Претрагом се на интернету добија укупно 35.600 резултата за *kokë turku*, док *Google* претраживач даје свега 3.640 резултата за израз *koka e turkut* (информације добијене на дан 29.12.2015).

Оваква појава селективне падежне парасупституције код два структурално истоветна фразеологизма може се приписати вишем степену идиоматичности аблативних конструкција у албанском језику. По питању структуралне и семантичке подударности, код оба израза забележена је нулта еквиваленција, јер код преводних еквивалената изостају и лексема *глава* и неки други соматизам. На примеру израза

- **kokë turku** [турска глава] – øжртвени јарац
  син. **dashi i kurbanit**

уочили смо потпуну конгруенцију између израза означеног као синоним (**dashi i kurbanit**) и предложеног преводног еквивалента øжртвени јарац.

Кријези примећује да у албанском језику постоје одређени предлози који се на семантичком и синтаксичком плану слажу и с дативом и с аблативом, иако је датив у албанским граматикама означен као падеж без предлога (Krijezi: 2012, 91). Међу таквим предлозима је *sipas* (ср. *по*) који налазимо у фразеологизму

- **sipas kokës festen** [dikujt] [према глави фес [некоме]] – øпрема свецу и тропар.

У одређеним случајевима, тачније када се уз овај предлог нађе именица у једнини, такву конструкцију можемо означити као дативско-аблативну (*Ibid*), али у складу с његовим одређењем као предлога уз аблатив (GGjSh1: 2002, 395) у оквиру наше анализе овај израз је ипак класификован као аблативна синтагма. Преводни еквивалент øпрема свецу и тропар у потпуности преноси семантику полазног израза на албанском, али с обзиром да код истог не постоји конституент у виду неког соматизма, еквиваленција нултог степена заснива се искључиво на чињеници да је преводни еквивалент такође фразеологизам.

4.4.1.5 Сложене предлошко-падежне конструкције

Сложеним конструкцијама (или синтагмама) именовали смо оне изразе код којих се у виду конституената појављује више од једног предлога. Таквих је укупно осам израза, од којих само један не одговара шаблону *me* + соматизам + *në* + именица. Слично конструкцијама *me* + именица код фразеологизама с

конституентом *zemër* (в. део 6.4.2), оне се такође употребљавају као квалификативна допуна глагола за означавање начина на који се нека радња врши, односно уз именицу, када им је функција ближе одређивање чијих карактеристика (трајних) или стања у којем се неко налази. Како је носилац синтагми лексема *глава*, метонимијским трансфером ГЛАВА → ЧОВЕК или ГЛАВА → ЖИВОТ, детерминативна конструкција *në* + именица служи за одређивање неконцептуализованог простора у којем глава као метонимијска супституција фигурира. Чињеница да је и код других соматских израза у албанском језику уочена подударна конструкција, можемо говорити о устаљеном граматичко-семантичком обрасцу погодном за исказивање каквих особина/стања/начина у оквиру фразеолошких израза, односно о веома продуктивном начину фразеологизовања неидиоматичних конструкција.

По питању формалног, тј. граматичког, састава, конституенти су у неодређеном виду у акузативу, а у односу с преводним еквивалентима степен подударности се креће од потпуног до нултог. Код израза

- **me kokë në torbë** [**thes, trastë**] [с главом у торби [врећи, џаку]] – ●с главом у торби,

забележена је потпуна еквиваленција. Семантички подударан израз је и **me kokë në prush** [с главом у жару] који у српском нема свој потпун еквивалент, већ се може изједначити било с већ поменутим номиналним изразом ○с главом у торби, или с фразеологизмом који припада категорији глаголских – ○носити главу на пазар. У оба случаја присутне су лексичке и морфолошке разлике, али услед чињенице да у албанском соматском изразу нема глагола, незнатна предност дата је одговарајућем фразеологизму на српском језику. И код израза **me krye në qiell** [с главом на небу] уочена је парцијална еквиваленција и то код оба значења:

1. ○с главом на небесима, ○с главом међу облацима – *умишљено, уображено*
2. ○с главом до плафона, н.и. висок као зграда – *неуобичајено висока особа*.

Преводни еквивалент ◌с главом на небесима показује сличне карактеристике као албански фразеологизми у чијем је саставу сангвинизам **i ndezi gjakrat** (досл. *запалио је крви*) или **u ndezën gjakrat** (досл. *запалиле се крви*) у којима је соматизам у множини, што самим тим утиче на формалну неподударност међу изразима, уз истицање идиоматичности читавог обрта у којем се конституент без одређеног разлога граматичке природе јавља у множини. Због тога изразе нисмо класификовали у категорију потпуно еквивалентних, али у односу на алтернативни израз на српском видан је већи степен семантичке повезаности без обзира што и синтагма *међу облацима* припада семантички приближној конструкцији албанској *në qiell*.

Глава у пепелу у великој мери евоцира на *посипање пепелом*, што се у српском може сврстати у семантичко поље СРАМОТА/СТИД. Међутим, албански израз **me krye në hi** [с главом у пепелу] означава особу којој су *све лађе потонуле*, односно *осећај велике туге/бола/потиштености* и сл. У том смислу му у српском језику семантички у потпуности одговара израз øс потонулим лађама, или колоквијална варијанта øубијен у појам, код којих ниједан од конституената није соматског порекла, што их сврстава међу потпуно неподударне фразеологизме. С друге стране, како преводни еквиваленти показују, једини у оквиру ове подврсте фразеологизама чија структура не одговара поменутом предлошко-именичком шаблону, израз

- **nga koka deri te këmbët** [од главе до ногу] – ●од главе до пете, ●од главе до стопе, ◌од пете до главе, ◌од траве до главе,

представља сложен фразеологизам састављен од предлошко-падежне конструкције у акузативу у одређеном виду с предлогом *nga* и предлога *deri te* и соматизма у одређеном виду у номинативу. Како наведени предлози захтевају употребу одређеног вида у албанском, код овог примера не можемо говорити о категорији одређености као начину да се постигне посебна експресивност или идиоматичност фразеолошког израза. Стога су изворни фразеологизам и два предложена преводна еквивалента (од четири) означени као потпуно структурално-формално и семантички подударни, док се код преостала два запажа парцијална еквиваленција услед:

(i) промењеног редоследа речи код првог преводног еквивалента, што се схвата као структурална неподударност због постојања израза код којег је и редослед конституената идентичан ономе у албанском;

(ii) изостанка одговарајућег соматизма код другог предложеног преводног еквивалента и његова супституција лексемом *трава* у оквиру одговарајуће предлошко-падежне конструкције. Ипак, оба наведена еквивалента уврштена су на основу својих референтних семантичких вредности и омогућавања већег избора приликом одабира одговарајућег.

4.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми

Поред класификације на основу степена еквиваленције, на ексцерпираном корпусу уочили смо да одређен број глаголских фразеологизама у структуралном смислу припада категорији вербално-номиналних који у свом саставу, поред глагола као семантичког носиоца израза садрже и предлошко-падежну конструкцију. Насупрот ове групе фразеолошких јединица налазе се изрази састављени од глагола и соматизма *kokë* и *krye*, или група у чији састав поред глагола и соматизма улази и нека друга лексема употребљена у функцији симболичког или метафоричког (метонимијског) мотиватора значења читавог фразеологизма. Код ове врсте обрта, међусобни семантички однос између глаголског, с једне, и номиналних конституената, с друге стране, остварује се било непосредно, тако што наведене именске саставнице имају функцију директног објекта, било посредно, успостављањем неке временске, просторне или какве друге релације употребом предлога. Структура наведене три категорије схематски се може приказати на следећи начин:

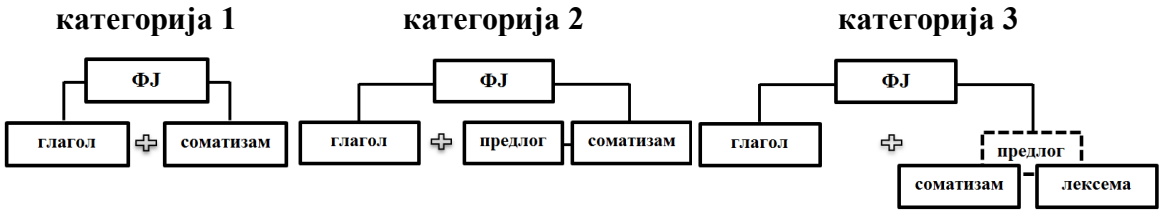

Илустрација 1. *Графички приказ категоризације глаголских фразеологизама с конституентима kokë* и *krye*

4.4.2.1 Конструкције типа глагол + соматизам (категорија 1)

Овај тип израза обухвата групу вербално-номиналних фразеологизама релативно високе заступљености (62 од укупно 110 фразеологизама, односно 56%), формално сличних карактеристика. Њихова морфолошка структура укључује две веће групације, како је приказано у наставку.

1) Фразеолошке јединице састављене од глагола и соматизма у номинативу одређеног вида у функцији субјекта. Без обзира да ли се у датим изразима јављају и граматички и логички, или само граматички субјекат, лексема у служби вршиоца неке радње указује на то да соматизам *глава* своје значење остварује најчешће путем метонимијског трансфера. Поред тога, једним бројем фразеологизама у оквиру овог типа врши се психичка карактеризација човека и описује нека особина или тренутно, односно трајно стање у чију сврху се употребљава пасивни облик одговарајућег глагола. У таквим случајевима веома је често присуство логичког субјекта у виду скраћеног облика личне заменице *unë* (ср. *ја*) у дативу као у примеру **m'u ça** [**m'u hap**] **koka** [пукла ми је [отворила ми се] глава] – ●пуца коме глава [од бола], ○глава је некоме као буре. Међутим, много су чешћи случајеви у којима је глагол у активу, док се у морфолошком смислу конструкција битније не мења у односу на претходно описану:

- **më avullon koka** [испарава ми глава] – ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава, ○боли некога глава, ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда

  син. **më zien koka, më mizëron koka, më buçet koka, më avullon kryet**

- **më zien koka** [кува ми глава] – ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава, ○боли некога глава, ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда

  син. **më buçet koka, më del tym nga koka, më del zjarr nga koka, e kam kokën zjarr, më del avull nga koka, më avullon koka, më bën koka miza, më ziejnë trutë, më zien mendja, më ka rënë vala në kokë, më rrahin [shumë] çekanë në kokë, jam në tym, në këndojnë bilbilat, më digjet rrogozi nën vete**

- **më zuri koka** [ухватила ме је глава] – ○боли некога глава

У семантичком погледу посебно се издваја фразеологизам

- **më buçet koka** [бучи ми глава] – ●бучи некоме глава [имати много посла, не знати шта пре урадити], ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда, ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава,

код којег је уочен глаголски конституент словенског порекла, слично као код израза **i buçet gjaku** [dikujt][бучи крв [некоме]] – 1. ○млада/нова крв; 2. ○имати [уза]врелу крв, ○бити пун крви и меса; ○крв игра у коме, øизгарати од жеље [за нечим] (в. део 9.4.2). Наведени примери илуструју начин на који се управо соматизмима остварује семантичка реализација читавог израза, јер је исти вербал употребљен у два потпуно супротна семантичка поља (прво је негативно и можемо га означити као БРИГА/СТРЕПЊА/НЕЛАГОДА/НЕПРИЈАТНОСТ, док се семантичко поље СТРАСТ којима припада други наведени израз сврстава у позитивно). Ова својеврсна семантичка асиметрија објашњава се различитим концептуализацијама наведених соматизама, о чему ће нешто више речи бити касније.

Преостали фразелогизми овог типа бројнији су и структурално другачији у том погледу што омогућавају донекле разноврснију употребу како за описивање нечијег, тако и личног тренутног или трајног психичког стања или особине. Они су у доступним речницима наведени у трећем лицу једнине, за разлику од претходне подврсте код којих се навођење врши у првом лицу једнине. Разлози овакве организације одредница објашњавају се таквом њиховом учесталијом појавом у говорном и писаном језику, што се најбоље може видети управо на примерима **<u>më</u> buçet koka** и **<u>i</u> buçet gjaku**: употреба личне заменице имплицира *субјективан* осећај који је познат (углавном) само говорнику, док се нечија *узаврела крв* уочава на основу чијих поступака. Свакако није немогуће обе врсте фразеологизама употребити у било којем лицу једнине или множине у складу с контекстом у којем се појављују, али како у албанском језику не постоји инфинитив у конвенциоанлном смислу (па се и фразеологизми наводе обично у првом или трећем лицу једнине), а изрази као **më avullon koka**, **më zien koka** и слични се најчешће користе у првом лицу, неопходно је указати и на ту врсту на први поглед незнатне разлике.

Код фразеологизама овог типа забележена су сва три степена еквиваленције, при чему је највише парцијално подударних које одликује одговарајући соматизам код преводног еквивалента, али неподударна морфолошка структура:

- **nuk i gdhendet koka** [не клеше се глава [некоме]]
  1. ○ништа некоме не улази у главу, ○не иде нешто некоме у главу
     син. **nuk ia nxë koka**, **nuk i futet** [**hyn**] **në kokë** [**krye, kaptinë**]
  2. ○бити своје главе, ○бити тврде главе, ○радити по својој глави
- **iu ndez koka** [dikujt] [упалила се глава [некоме]] – ○увртети у главу нешто, ○запети некоме у главу, н.и. наумити

  син. **i ra në kokë**
- **nuk i mbushet koka** [dikujt] [не пуни се глава [некоме]] – ○не слуша глава некога

  син. **s'i dëgjon koka, nuk i mbushet mendja, nuk i mbushet kryet, nuk i mbushet rradakja, s'i mbushet kaptina, nuk i mbushet kungulli, nuk i mbushet qypi**.

Ако се у обзир узме да су ови изрази углавном двочлани и самим тим нешто једноставније структуре, као и да се парцијална еквиваленција заснива на подударним соматизмима код изворног и циљног фразеологизма, тада се долази до закључка да глаголски конституент утиче на семантичку асиметрију, док се формалне разлике испољавају путем следећих граматичких средстава:

(i) категорија стања – код анализираних албанских фразеологизама честа је употреба медиопасива;

(ii) скраћени облици личних заменица у дативу у фразеолошким јединицама на изворном језику;

(iii) одређени вид именице (соматизма) у номинативу у функцији субјекта у албанским изразима.

Изостанак подударности забележен је код фразеолошких јединица у којима се у преводном еквиваленту не јавља одговарајући соматизам, при чему нема примера нефразеолошких израза, већ преводне еквиваленте карактеришу било

фразеологизми чији је један од конституената соматског порекла, било друга врста идиоматских израза. У првом случају можемо говорити о нешто вишем степену еквиваленције услед употребе саставнице у виду соматизма као код примера **i është trashur koka** [dikujt] [глава је згуснута [некоме]] – ømозак је некоме закржљао, за који се као синоним наводи израз **i është trashur mendja** [dikujt] [мозак/ум је згуснут [некоме]]. Семантичка повезаност између албанског израза и одговарајућег преводног еквивалента на српском видљива је управо на примеру синонима на албанском, због чега се у одређеном смислу може говорити о *периферном* случају нулте еквиваленције у којем је лексема *глава* у албанском изразу путем метонимије концептуализована тако да одговара значењу соматизма у српском изразу. За разлику од оваквих примера, фразеологизам као што је

- **koka bën koka pëson** [глава чини, глава трпи] – øсам себи кројити судбину, øзапржити себи чорбу, øкако сејеш, тако ћеш и пожњети, øкако скуваш, тако ћеш и кусати,

према свим морфолошким и семантичким критеријумима испољава структуралну и идиоматску асиметричност, јер ниједан од понуђених преводних еквивалената не располаже елементима који у потпуности одговарају семантичкој палети албанског израза. Његово је значење у првом реду негативно обојено и у том аспекту преводни еквиваленти му се успешно могу придружити с обзиром да је њихова употреба углавном запажена у оквиру негативних семантичких поља. С друге стране, овај израз може припадати и *неутралном* семантичком пољу (за више о овој категорији семантичких поља код соматизма глава в. у делу 4.5.3), у ком смислу одступа од понуђених преводних еквивалената који би тада морали бити или прилагођени контексту, или замењени одређеним нефразеолошким изразом.

2) Фразеолошке јединице у чијем је саставу прелазни глагол и соматизам у акузативу у функцији правог објекта чине више од половине ове категорије глаголских израза. У структуралном смислу, код ове подврсте фразеологизама уочен је нешто виши степен еквиваленције заснован на чињеници да се највећи број случајева неподударности уочава код глагола с обзиром да су соматими и у

полазном и у циљном језику у акузативу једнине. Међутим, уочени су и примери попут

- **nuk çaj kokën** [не цепати главу] – ○не боли некога глава, ○не замарати главу,

у којима се соматизам у једном од преводних еквивалената јавља у номинативу у једнини у служби субјекта, док та разлика не постоји код другог понуђеног фразеологизма на српском. Пример који илуструје још једну врсту разлике на формалном плану је

- **i fërkoj kokën** [dikujt] [трљати главу] [некоме] – ○[чувати неког] као очи у глави, ødржати неког као мало воде на длану.

Албански фразеологизам мотивисан сликом особе коју неко глади по глави ни концептуално ни структурално се не подудара с поређењем у изразима на српском због чега су они сврстани у категорију парцијалне, односно нулте еквиваленције.

Потпуни изостанак подударности у виду номиналних конституената запажа се и код примера

- **i ka bërë kokën** [dikujt] [направио је главу [некоме]] – øствoрити/дати живот коме, øподарити живот коме

  син. **i ka bërë kryet, i ka bërë rradaken**.

Преводни еквивалент на добар начин показује семантичку вредност коју лексема *kokë* остварује у оквирима наведеног израза, а која је у потпуности илустративна за једно од наведених значења – *jeta e njeriut* (ср. *живот човека*) одговарајуће одреднице у FGjSSh (в. део 4.3.1), из чега се закључује да је овај фразеолошки пар метонимијски мотивисан, о чему ће више речи бити у оквиру одељка у којем се спроводи концептуална анализа. На сличан начин се може уочити семантичка еквиваленција код структурално неподударних израза

- **fut kokën** [diku] [метнути главу [негде]] – øпропасти у земљу [нестати], øнестати с лица земље,

код којих се албански соматизам семантички материјализује путем метонимијске замене ДЕО (ГЛАВА) → ЦЕЛИНА (ЧОВЕК), што донекле допушта и изостанак номиналног конституента соматског порекла у одговарајућем фразелогизму на српском без већег утицаја на нарушавање семантичке равнотеже.

4.4.2.2 Конструкције типа глагол + предлог + соматизам (категорија 2)

Други тип вербално-номиналних фразеологизама чини статистички најбројнију и најразноврснију овде анализирану подврсту чију даљу типологизацију можемо извршити на основу предлошко-падежних конструкција у њиховом саставу:

(i) у номинативу с предлогом *nga* (ср. *из, од*)

- **e heq** [**fshij**] **nga koka** [diçka] [склонити [брисати] из главе [нешто]] – ●[из]брисати нешто из главе, ○избацити нешто из главе

  син. **e fshij** [**shlyej**] **nga mendja** [**kujtesa**]

- **s'më hiqet nga koka** [не нестаје ми из главе]

  1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ○не избија некоме нешто из главе, ○не излазити некоме из главе

     син. **s'më hiqet nga mendja**

  2. [diçka] [нешто] – ○нешто је ушло некоме у главу, ○увртети нешто у главу, øзацртати нешто

     син. **m'u bë mendja havale**

- **ia shkuli nga koka** [ишчупао је из главе [нешто]] – ○избацити некога или нешто из главе, ○избрисати некога или нешто из главе, ○избити некога или нешто из главе

  син. **ia shkuli nga mendja**.

Предлогом *nga*, који захтева употребу именице у одређеном виду[71] (једнине или множине), у овим случајевима означава се одлазак или напуштање неког простора који се сматра или доживљава као затворен (више о овој врсти употребе в. у

[71] Једини изузетак овог правила односи се на паукалне синтагме с основним бројем *një* (*један*) у функцији неодређеног члана којим се маркираност конструкције с постпозитивним чланом поништава помоћу препозитивног члана. Нпр: *nga koka* (*из главе* – неке тачно одређене/своје главе) и *nga një kokë* (*из неке/једне главе*).

Krijezi: 2012, 38), што у потпуности одговара концептуализацији главе као затворене посуде из које се одстрањивањем неко или нешто уклања из мисли/сећања или осећања. Као и код других сличних случајева у којима се уз неку именицу у номинативу у албанском употребљава предлог, и овде се код преводних еквивалената код којих је забележена потпуна еквиваленција ова граматичка разлика не испољава као суштинска по питању нарушавања семантичке симетрије.

(ii) у акузативу с предлозима *me* (ср. *с*[*а*]), *në* (ср. *у,* на), *mbi* (ср. *на*), *për* (ср. *за, о*)

- **bëj me kokë të vet** [чинити са својом главом] – ●радити/чинити по својој глави

  син. **bën me krye të vet**
- **i bie në kokë** [ударати на/у главу]
  1. [dikujt] [некоме] – ●тући некога по глави, ○висити некоме над главом
  2. [diçkaje] [нечему] – øтрошити/øделити шаком и капом
- **i ra mbi kokë** [dikujt] [пало је на главу [некоме]] – ○пребацити нешто преко главе

  син. **i ra mbi krye**

Као једини прави развијени падеж уз који у албанском језику стоји велики број предлога, акузатив се у српски преноси различитим граматичким средствима, односно структурално како подударним, тако и неподударним конструкцијама, што у великој мери условљава и класификацију фразеолошких јединица према критеријуму морфолошке изједначености с одговарајућим преводним еквивалентима. Анализирани примери испољавају сва три степена еквиваленције, као и граматичке односе на нивоу полазни израз – дословни превод на српски, које су приказане у Табели 2. У наставку текста дат је преглед различитих устаљених начина и принципа преношења одређених предлошко-падежних конструкција у акузативу са албанског на српски. У питању су предлози: *me, në, mbi* и *për*, забележени у оквиру анализиране поткатегорије фразеолошких израза.

Табела 2. *Начин преношења одређених предлошко-падежних конструкција у акузативу с албанског на српски*

албански	**српски**
конструкција с предлогом me + акузатив	– конструкција без предлога + инструментал – конструкција с предлогом с(а) + инструментал
конструкција с предлогом në + акузатив	– конструкција с предлогом на/у + акузатив – конструкција с предлогом на + локатив
конструкција с предлогом mbi + акузатив	– конструкција с предлогом на + акузатив – конструкција с предлогом на + локатив
конструкција с предлогом për + акузатив	– конструкција с предлогом за + акузатив

(iii) у аблативу с предлогом *prapa* (*иза*, *по*):

- **e ka mendjen** [**mendtë**] **prapa kokës** [има памет [ум] иза главе] – ○немати мозга у глави, ○имати празну главу, ○имати шупљу главу

  син. **e ka mendjen** [**mendtë**] **pas qafe** [**shpine**]

- **më ra prapa kokës** [пало ми је по глави] – *кол.* ○звекнуло је нешто некога по глави, øзатекло је некога нешто,

Аблативне синтагме у албанском увек се у формалном смислу морају обележити као неподударне дословним преводима или преводним еквивалентима у српском који их као такве не познаје. Најчешће се у српски језик преносе одговарајућим предлозима и падежним облицима који се уз њих употребљавају, али на примеру вербално-номиналних фразеолошких јединица с конституентом *kokë* забележена су само два случаја предлошко-падежних конструкција у аблативу код којих се степен еквиваленције може одредити као парцијални, односно нулти. Како

примери показују, разлог томе је у првом случају потпуни изостанак поменутог предлога у понуђеним преводним еквивалентима због чега долази и до семантичке диспропорције у смислу изостанка изражавања просторне релације између ума/памети и главе. У структурално и семантички најприближнијем изразу на српском језику се нечија карактеризација постиже указивањем на недостатак ума који је у албанском језику *измештен* из затворене посуде (посматрано из концептуалне перспективе), односно употребом глагола у потврдном облику и придева за изражавање недостатка чега. Код другог примера је ситуација нешто сложенија, јер поред структуралне диспропорције постоји и велика концептуално-симболичка неједнакост између онога што се сматра центром емоција: у албанском је то *глава,* док је код српских израза видљиво кардиоцентрично становиште о *срцу*/*души* као средишту осећања.

4.4.2.3 Конструкције типа глагол + соматизам (+ предлог) + лексема (категорија 3)

Трећи тип или категорија овде извдвојених номинално-вербалних фразеологизама укључује укупно 13 фразеолошких јединица (12% корпуса) у чији састав поред соматизма улази и нека друга лексема која може и не мора бити соматског порекла). Како је на илустрацији 1 приказано, поред глаголског и именских конституената, у њиховом је саставу најчешће и предлог (изузев у два случаја) помоћу којег наведене номиналне саставнице остварују свој унутарсинтагматски лексички однос. Њихова релација управо семантички мотивише фразеологизам, а глаголски конституент је најчешће периферни члан у функцији појачавања метафоричке слике за исказивање одређене радње, нечије карактерне особине или стања. Конструкција овог типа фразеологизама може бити:

(i) соматизам + предлог + именица/соматизам:

- **i ha <u>koka për brirë</u>** [dikujt] [глава једе за рогове [некоме]] – øтражити ђавола, øчачкати мечку

  син. **i ha koka**, [**e kërkon**] **si breshka gozhdën**

▪ **ia mati <u>kokën me pe</u>** [dikujt] [измерио је главу концем [некоме]] – øпродати нешто по сланој/папреној цени

син. **ia kripi kokën, ia lau kokën**

▪ **shtrëngoj <u>kokën me duar</u>** [стегнути главу рукама] – ○хватати се за главу

син. **vras mendjen, shtrydh trutë**

▪ **i bie <u>kokës me grushte</u>** [ударати о главу/по глави/у главу песницама] – ●туђи се по глави [рукама/песницама/шакама]

син. **i bie gjoksit me grushte**, **rreh gjoksin**

▪ **zë <u>kokën me dorë</u>** [ухватити главу рукама] – ○ухватити се за главу

син. **vë duart në kokë**, [**jam**] **për të vënë duart në kokë**

▪ **e kam <u>kokën me cepa</u>** [**çipa**] [имати главу с ивицама [угловима]] – ○имати тврду главу/○бити тврде главе, øбити тврдоглав као мазга.

Синтагме у оквиру ове подврсте укључују соматизам *kokë* у номинативу, акузативу и дативу и предлошко-падежну конструкцију у акузативу. У три од забележена четири случаја напоредни именски конституент је соматског порекла (*brirë, duar, grushte / рогови, руке, песнице*), док у једном примеру управо други номинални члан остварује семантичку везу с глаголом (*mati...me pe – измерио је...концем*) и на тај начин мотивише фразеологизам. Овде пажњу треба усмерити на фразеологизам **i bie <u>kokës</u> me grushte** и соматизам који је због специфичног значења глаголског конституента у дативу. Како дословни превод показује, структуралне и семантичке разлике условљавају употребу предлошко-падежне конструкције у акузативу приликом преношења дословног значења албанског фразеологизма на српски језик. Оваква граматичка структура заснована је на полисемичности глагола *bie* који се у оквиру наведеног израза семантички реализује у значењу наведеном према т.14 (FGjSLSh: 1981, 96): *куцати*, *ударати*, *звонити* [<u>о</u> нешто/<u>по</u> нечему/<u>у</u> нешто][72]. Код оваквих случајева наведени глагол захтева употребу датива (који је у албанском падеж без предлога, али се такав вид употребе његових преводних еквивалената у српском не јавља без предлога. Ово је посебно важно код проналажења одговарајућег преводног еквивалента на

[72] Због недовољно јасног објашњења у оквиру одреднице, наведени примери у угластим заградама изведени су на основу примера датих у самом речнику.

албанском за полазне изразе на српском језику, јер може довести до граматички неправилних конструкција на албанском.[73]

(ii) именица/соматизам + предлог + соматизам:

- **nuk i kam <u>mendtë në kokë</u>** [немати памет у глави] – ○немати мозга у глави

  син. **nuk i ka mendtë në krye, i kanë dalë mendtë mbi bishtaleca**

- **e kam <u>mendjen</u>** [**<u>mendtë</u>**] **<u>në kokë</u>** [имати памет [ум] у глави] – ●имати мозга у глави, ○имати мало више у глави, ○имати бистру главу, ○имати главу, ○имати добру главу, ○бити мудра глава

- **e kam <u>mendjen</u>** [**<u>mendtë</u>**] **<u>prapa kokës</u>** [имати памет [ум] иза главе] – ○немати мозга у глави, ○имати празну главу/○бити празне главе, ○имати шупљу главу

  син. **e ka mendjen** [**mendtë**] **pas qafe** [**shpine**]

- **vë <u>duart në kokë</u>** [ставити руке на главу] – ○ухватити се за главу

  син. **vë duart në krye, zë kokën me dorë, vë kujën**

Код свих примера у оквиру ове подврсте забележени су соматизми као конституенти синтагми уз веома висок степен структуралне и семантичке подударности, јер нема случајева нулте еквиваленције. У три од четири случаја глаголски конституент је егзистенцијалног типа, тј. глагол *kam* (ср. *имати*), што указује на употребу израза за описивање чијих особина или психичког стања, као и могућност избора преводног еквивалента с одговарајућим глаголом на српском, односно варијанте чија је једна од саставница такође егзистенцијални глагол *бити* у комбинацији са словенским генитивом (више о оваквим конструкцијама в. у одељцима 6.4.3 и 7.4.2). У прва три примера се глава концептуализује као посуда, па се, у зависности од присуства или одсуства садржаја (мозга, памети, ума), фразеологизам може сврстати у позитивно или негативно семантичко поље. Четврти пример гестовног је порекла као и његов преводни еквивалент и мотивисан је сликом човека који се због одређеног проблема, потешкоће, тешке

[73] Примера ради, нефразеолошки израз *куцати на врата* на албански може се пренети рецимо конструкцијом у акузативу с предлогом *trokas <u>në derë</u>*, док се синтагмом *i bie <u>derës</u>* у дативу без предлога добија фразеологизовани израз *куцати некоме на врата, доћи некоме на врата, молити се у некој цркви* са значењем *тражити чију помоћ.*

ситуације у којој се налази и сл. хвата (рукама) за главу. Основна разлика између поменута два фразеологизма заснива се на упоредном именском конституенту у полазном фразеологизму који у српском изразу изостаје, као и на семантичкој асиметрији између глагола, из којих разлога су ове две фразеолошке јединице означене као парцијално еквивалентне, иако су у питању семантички исти фразеологизми.

4.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора

Према Нимајеровој, фразеологизми с конституентом *глава* могу се сврстати у три категорије у складу с тим на који начин се ова лексема концептуализује: као средиште расуђивања/размишљања, као центар за контролу и као посуда (Niemeier: 2008, 359-360). Веза између метонимијских и метафоричких процеса успоставља се тако да је највидљивија код првог, а најмање видљива код последњег типа фразеологизама од којег се друге две групе удаљавају у том смислу што је процес метонимијског уланчавања којим се до циљног појма долази релативно лако уочити (када се метонимијски трансфер прикаже на релацији изворни → циљни домен, односно ГЛАВА → РАЗМИШЉАЊЕ или ГЛАВА → КОНТРОЛА). До концептуализације главе као посуде долази у случајевима које Мршевић-Радовић сликовито назива *палатом ума* када се сматра да је ум као владар (снага, моћ) смештен у глави (и у том смислу се изједначава с мозгом), а глава као његов садржитељ постаје палата/дворац/замак/кула и сл. (Мршевић-Радовић: 2008, 101). Овакви метафорички и метонимијски процеси обликују и албанске фразеологизме у којима се глава као простор или с(р)едиште ума аналогно концептуализује у сличним оквирима, па се на основу *физичког стања посуде* може одредити и да ли неки фразеологизам фигурира у оквиру позитивног или негативног семантичког поља. Међутим, на претходно треба додати још и неколико других случајева које смо уочили обрадом корпуса, а у првом реду истичемо метонимијску замену ГЛАВА → ЖИВОТ, као и случајеве трансфера на релацији ГЛАВА → ЧОВЕК, на којима се заснива велики број обрађених фразеолошких јединица, као што ћемо показати у наставку.

Према маркираности семантичких поља око којих се окупљају фразеолошке јединице с овим соматизмом, односно конотативном семантичком

критеријуму, сви забележени фразеологизми могу се сврстати у једно од наредних семантичких поља, при чему резултати анализе указују на највећу заступљеност израза негативне конотације:

а) позитивна семантичка поља: ПАМЕТ/МУДРОСТ, ЉУБАВ/ЗАЉУБЉЕНОСТ, БЛИСКОСТ, НАКЛОНОСТ, ЗАДОВОЉСТВО, ПАЖЊА, ЗНАЊЕ, ПОЖРТВОВАНОСТ, ПОСВЕЋЕНОСТ, ТРУД, МАРЉИВОСТ, ПОНОС, ПОШТОВАЊЕ, СРЕЋА, ЗДРАВЉЕ и ХЛАДНОКРВНОСТ/ПРИСЕБНОСТ.

б) негативна семантичка поља: ЗАБРИНУТОСТ, НАПЕТОСТ, УЗНЕМИРЕНОСТ, ИНДИФЕРЕНТНОСТ, ЉУТЊА/БЕС, ТУГА, СТИД, ПОНИЗНОСТ, СВОЈЕГЛАВОСТ, ОПТЕРЕЋЕНОСТ, ДОСАЂИВАЊЕ, ПРЕТЊА, СМРТ, ГЛУПОСТ, НЕОРГАНИЗОВАНОСТ, БОЛЕСТ/ИСЦРПЉЕНОСТ, ЗБУЊЕНОСТ/НЕРАЗУМЕВАЊЕ, БЕЗВРЕДНОСТ, ТВРДОГЛАВОСТ, УОБРАЖЕНОСТ, МРЖЊА, БОЛ и РАСИПНИШТВО.

в) неутрална семантичка поља: ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, НЕСТАНАК, ПОДУДАРНОСТ/СЛАГАЊЕ/ЗАСЛУГА, ИМПЛИКАЦИЈА, СЛИЧНОСТ, ПРОСТОРНА БЛИЗИНА, ИЗОЛОВАНОСТ У ПРОСТОРУ, ЗАВРШЕТАК, МОЛБА, и МЕСТО РОЂЕЊА.

4.5.1 Соматизми *kokë* и *krye* у позитивним семантичким пољима

Релативно мали број фразеологизама који фирурирају у позитивним семантичким пољима (45 или 32%, односно готово тачно једна трећина) може се објаснити и неочекивано великим бројем израза неутралне конотације[74] којих је чак 15 (односно 10%). Према начинима концептуализације главе које смо претходно навели, фразеолошке јединице с овим конституентом у оквиру позитивних семантичких поља у највећој мери употребавају се за описивање одређених карактерних особина или степена интелигенције, па је сходно томе и једно од најпродуктивнијих семантичких поља управо оно које можемо означити као ПАМЕТ/МУДРОСТ. Одређени број израза може се прикључити и семантичком пољу ЉУБАВ/ЗАЉУБЉЕНОСТ, док су нешто слабије продуктивности фразеологизми

[74] Иако овакав податак на први поглед не делује неуобичајено, увидом у доступна когнитивно-лингвистичка истраживања дошли смо до закључка да неутралне фразеолошке јединице готово уопште нису обрађене као посебно (не)маркирана категорија приликом спровођења концептуалних анализа. За више о општим одликама оваквих фразеологизама у чијем је саставу конституент *глава* в. део 4.5.3.

који припадају пољима БЛИСКОСТ, НАКЛОНОСТ, ХЛАДНОКРВНОСТ/ПРИСЕБНОСТ, ПОЖРТВОВАНОСТ, МАРЉИВОСТ и ПОНОС.

Непосредно усмерени на карактеризацију човека као носиоца одређених особина, идиоматски изрази с овом саставницом у највећој мери информишу о трајним људским особинама каква је памет/интелигенција/мудрост, при чему се глава најчешће концептуализује као посуда у којој се налази вредан садржај, рецимо код израза

- **e kam mendjen** [**mendtë**] **në kokë** [имати памет [ум] у глави] – ○имати мозга у глави, ○имати мало више у глави, ○имати бистру главу, ○имати главу, ○имати добру главу, ○бити мудра глава.

Степен еквиваленције је парцијалан услед неподударних соматизама *mendje* (ср. *ум*) и *мозак*, али се у концептуалном смислу оба израза ослањају на појмовну метафору ПАМЕТ ЈЕ ПУНА ПОСУДА/ПОСУДА ИСПУЊЕНА САДРЖАЈЕМ. На овакву концептуализацију главе може се надовезати и запажање да што је посуда већа, то је и њена вредност већа, као што показују и фразеологизми

- **kokë e madhe** [велика глава] – øвелики мозак, øвелики ум,

иако овде величина садржаја није пресудна, већ имплицирана.

Семантички и структурално еквивалентни изрази

- **i shkrepi në kokë** [diçka] [синуло је у глави [нешто]] – ●синуло је нешто некоме кроз главу, øпасти на памет,

почивају на истим перцепцијама светлости који се према Кевечешу у изразима јављају у облику својственом за неку природну појаву (Kövecses: 2010, 21). Одређена карактеристика или емоција концептуализују се, дакле, као природна појава – у наведеним примерима као мућа која је синула и *обасјала* мрачан простор у посуди чиме она постаје осветљена и особа боље види и опажа, па самим тим и долази до одређеног сазнања или спознаје. Иако се овде фразеологизми не односе директно на семантичко поље ПАМЕТ, у питању су изрази асоцијативни овом циљном домену, јер означавају нечију способност расуђивања/промишљања/размишљања, па се путем овакве анализе може

постулирати појмовна метафора РАСУЂИВАЊЕ ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА, односно нешто специфичнија РАСУЂИВАЊЕ ЈЕ СВЕТЛОСТ [КОЈА ОБАСЈАВА ПОСУДУ].

Процесима метонимијских трансфера настао је фразеологизам

- **i di koka** [dikujt] [зна глава] [некоме]] – ◌имати бистру главу/◌бити бистре главе, ◌имати у глави, ◌имати мозга у глави,

у којем соматизам као део представља замену за човека као целину. Код одговарајућих предложених преводних еквивалената ситуација је унеколико различита јер се ослањају на концептуализацију главе као посуде која је или бистра (чиста/прозирна) или испуњена садржајем као у претходним случајевима. Оваква представа о нечијим особинама своју основу има у перцепцији човека као неживе ствари или предмета чије се карактеристике пресликавају на циљни домен (*Ibid*: 2010, 154). Када се на овакву концептуалну асиметричност додају и разлике морфолошке природе, наведени фразеологизми означени су као делимично еквивалентни. Веома слични су и изрази

- **i punon koka** [dikujt] [ради глава [некоме]] – ◌имати бистру главу, ◌имати у глави, øради некоме мозак/*кол.* øкликер

јер се поново албански фразеологизам заснива на метонимијској супституцији ГЛАВА → МОЗАК, док су преводни еквиваленти метафорички мотивисани.

Циљни домени ЉУБАВ, НАКЛОНОСТ и БЛИСКОСТ изражени путем албанских соматских фразеологизама с конституентом *kokë* показују врло низак степен структуралне и семантичке подударности с преводним еквивалентима, што упућује на јасан закључак да се ови концепти у албанском перципирају донекле на различите начине у односу на српски, иако смо код одређеног броја израза пронашли и примере који изражавају потпуну или парцијалну подударност. Међутим, првој групи семантички блиских израза може се придружити исти преводни еквивалент мотивисан појмовном метафором ЉУБАВ ЈЕ ХРАНА, који потврђује претходно истакнуто запажање о структуралној диспропорцији у односу на полазне фразеологизме:

sa të lësh kokën
[толико да оставиш главу]
t'i marrësh [**rrëmbesh**] **kokën**
[dikujt] [да узмеш [отмеш] главу [некоме]]
t'i presësh [**këputësh**] **kokën** [dikujt] [да исечеш [откинеш] главу [некоме]]

] ø[доћи некоме] да некога поједе (колико је леп, добар и сл.)

Насупрот првом, други и трећи полазни фразеологизам почивају на перцепцији главе као посуде у којој се чува вредан садржај који се присваја узимањем, отимањем, сечењем или откидањем и у којем се поново човек посматра као предмет или објекат чије жеље. Код првог фразеологизма се наклоност према некоме исказује спремношћу за давање живота као семантичке реализације овог соматизма. На сличном принципу заснива се и албански фразеологизам **jap kokën** [për dikë a për diçka] [дати главу [за неког или нешто]] и њему синонимних **lë kokën** [për dikë a për diçka] [оставити главу [за неког или нешто]] и **pres kokën** [për diçka] [сећи главу [због нечега]] – ●сећи главу за нешто, ◌дати главу, ødати живот, øсећи обе руке, øставити руку у ватру. Пре него што се осврнемо на концептуалну анализу наведених фразеологизама, неопходно је скренути пажњу на полисемичност ових израза и одговарајуће импликације ове карактеристике на преводне еквиваленте у српском. Циљни домени које они покривају односе се, поред љубави и наклоности, на значење *гарантовати, јамчити за некога* (својом главом), па се тако њихова вишезначност може исказати следећим преводним еквивалентима у српском:

1. ødати за некога и последњу кап крви;
2. ●/◌[75]дати главу, øсећи обе руке, ødати живот.

Наизглед одговарајућим (и потпуно оправданим) избором циљног фразеологизма дати главу [за некога] као еквивалента албанским **jap kokën** или **pres kokën**,

[75] Употреба назначеногсимбола ●односи се на на фразеологизам **jap kokën** код којег је забележен степен подударности у односу на одговарајући преводни еквивалент потпун услед непостојања структуралних и семантичких разлика, док се ознака парцијалне еквиваленције симболом ◌ односи на израз **lë kokën**.

потенцијално се долази у опасност погрешног преношења одговарајућег контекста јер се овај израз на српском не може употребити на исти начин као фразеологизам ødати за некога и последњу кап крви. Семантичка асиметрија између структурално потпуно подударних израза заснива се на чињеници да српски фразеологизам није полисемичан као албански, па су из тог ралога предложени и преводни еквиваленти øсећи обе руке и ødати живот, од којих одређену (незнатну) предност ипак дајемо првом изразу из следећих разлога:

(i) један од његових саставних делова је соматизам (*рука*) и

(ii) с обзиром да се глава и у албанском и у српском семантички реализује и у значењу *живот*, израз с овом саставницом на когнитивном плану ближи је „спорном“ српском изразу, те се фразеолошком јединицом øсећи обе руке избегава свака двосмисленост.

Нечије високо мишљење о некоме и у албанском и у српском језику може се изразити фразеолошким јединицама које управо алудирају на висину којом се у метафоризованим изразима исказује нешто што је добро или вредно. У том смислу, просторна опозиција ВИСОКО-НИСКО, или нешто уопштенији однос ГОРЕ насупрот ДОЛЕ овде се може повезати и с местом обитавања богова – како оних на небу, тако и оних под земљом, па се албански фразеологизми **e kam** [**mbaj**] **mbi kokë** [dikë] [имати [држати] на глави [изнад главе] [некога]] и **e kam** [**mbaj**] **mbi krye e lart** [**sipër**] [имати [држати] на глави високо [изнад] [некога]] семантички изједначавају са српским øимати високо мишљење о некоме или øковати некога у звезде. Сваки предмет или садржај на глави/над главом се у српском перципира као терет (уп. нпр. ○висити некоме над главом, ○скакати некоме по глави, ○бити некоме над главом, ○имати на глави сто чуда и сл.) у којима се психичко оптерећење изједначава с физичким због чега овакви фразеолошки изрази нису адекватни за преношење одговарајућег значења наведених албанских фразеологизама. Сличан је и пример идиома **i ra në kokë** [dikujt] [пало је на главу [некоме]], чије се једно од периферних значења везује за позитивно семантичко поље ЗАЉУБЉЕНОСТ, а којем се може придружити преводни еквивалент øзавртети мозак некоме. Аналогно томе се постулира и концептуална метафора ЗАЉУБЉЕНОСТ ЈЕ ОПТЕРЕЋЕЊЕ ПОСУДЕ/ТЕРЕТ НА ПОСУДИ коју објашњавамо као

сметњу мозгу у функцији центра за промишљање, оптерећеног тако да више није у стању да функционише на уобичајен начин. Иако структурално неподударна, фразеолошка јединица øзаврtети мозак некоме почива на веома сличној перцепцији мозга због чијег се ротирања губи равнотежа и долази до „колапса система“.

Гестови и мимика такође су извор великог броја фразеологизама у албанском језику, а глава као вероватно најекспресивнији део тела чест је конституент таквих израза. Надовезујући се на већ истакнуту опозицију ГОРЕ – ДОЛЕ, гестовно мотивисане фразеолошке јединице у позитивним семантичким доменима везане су за покрет главом нагоре којим се исказују понос или истрајност и непоколебљивост насупрот стиду и понижењу као категоријама негативно маркираних израза заснованим на покрету главе надоле. У оквиру позитивних семантичких поља такви су следећи албански фразеологизми:

- **çoi kokën** [**kokë**] [подигао је [своју] главу]

  1. ●дићи/подићи/уздигнути главу, ødуша се некоме повратила, ødоћи себи, ødићи се из мртвих

     син. **e mori veten**

  2. øстати на ноге, *кол*. øизаћи из буле

     син. **çoi kryet** [krye], **e mori veten**

- **me kokën lart** [с главом високо]

  1. ○[високо] подигнуте главе, ○држати високо главу

     син. **me kryet lart, me ballë [ballin] lart**

  2. øчврст као камен

- **ngre kokë** [подићи главу]

  1. ●[по]дићи главу

  2. ○промолити главу, øпромолити нос

     син. **ngre krye**

- **e ngriti kokën** [подигао је главу] – ●дићи/подићи/уздигнути главу, ○подићи главу високо

  син. **e ngriti qafën**

Изузев последњег, сви наведени фразеологизми су полисемични и када се јаве у свом другом значењу, можемо их сматрати периферним представницима одговарајућих семантичких поља у којима се употребљавају. У погледу своје основне денотације, два су са значењем *осмелити се, погордити се, узохолити се* према дефиницији израза **дићи** [**подићи**, **уздигнути**] **главу** (PCJ_2, т.1, 184) и овај фразеологизам у потпуности је структурално и семантички еквивалентан албанским варијантама **ngre kokë** и **e ngriti kokën**, док се трећи, **çoi kokën** семантички реализује идентично другом значењу наведеног израза на српском: *извући се из тешкоћа, опоравити се* (*Ibid*, т.2, 184).

За разлику од основних значења код којих је уочен висок степен еквиваленције, споредним се значењима наведених фразеологизама информише и о *опорављању* (øстати на ноге, *кол.* øизаћи из буле), *непоколебљивости* (øчврст као камен), као и о *физичкој манифестацији* у случају фразеологизма

- **ngre kokë** [подићи главу] – ◌промолити главу, øпромолити нос.

Његова је семантичка функција информативне природе и уколико применимо критеријуме описане у делу 4.5.3 који се односе на подједнако успешно фигурирање у позитивним и негативним семантичким пољима, овај фразем можемо обележити као семантички амбивалентан и прикључити га циљном домену ФИЗИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ. Парцијална подударност с еквивалентним фразеологизмом у српском заснована је на семантичкој разлици уоченој код глаголских конституената, док се значења у потпуности поклапају, као што је случај и код другог предложеног преводног еквивалента с којим полазни фразеологизам стоји у односу нулте еквиваленције.

У овој групи гестовно-мимичких фразеологизама уочили смо још један веома интересантан пример који се на основу своја прва два значења може прикључити негативним семантичким доменима СТИД и СРАМ, а у трећем показује карактеристике позитивне маркираности у оквиру поља МАРЉИВОСТ,:, при чему овом приликом пажњу скрећемо на вишеструк однос подударности приметан код преводних еквивалената:

- **e uli kokën** [оборио је главу]
  1. ●оборити главу
     син. **e uli [shtroi] qafën**
  2. øподвити реп, н.и. бити у безизлазној/тешкој ситуацији
     син. **e ndien veten ngushtë**
  3. øзасукати [заврнути] рукаве, øприонути на рад, øбацити се на посао.

Утврђен нулти степен еквиваленције с одговарајућим фраземима на српском (у највећој мери у случају првог израза) односи се на неколико аспеката. Најпре, у питању је семантички пар мотивисан различитим гестовима: код албанског фразеологизма спуштање главе означава усмеравање пажње и концентрације на одређен посао или задатак и фокусирање на оно што се налази *испред* говорника, док је у примеру преводног еквивалента приметна слика човека који се припрема за неки физички посао завртањем рукава; следећа разлика лексичке је природе и односи се како на диспропорцију по питању глаголског конституента, тако и по питању изостанка соматизма у српском примеру.

4.5.2 Соматизми *kokë* и *krye* у негативним семантичким пољима

Нешто већи број фразеологизама у негативним семантичким пољима (чак 80, што износи 57% свих забележених израза) може се објаснити путем две посебно истакнуте семантичке реализације овог соматизма у албанском, како је на почетку наведено: *онај део човековог тела који се сматра средиштем размишљања, мозак..., ум, разум; човек као носилац идеја и различитих ставова, различитих интелектуалних способности*; односно *живот човека* (*као вредне ствари*) (в. и део 4.3.1). За разлику од примера у оквиру позитивних појмовних домена, негативно обележени фраземи учествују у далеко већем броју семантичких поља.

Одређен број фразема (5, односно 6% израза у негативним семантичким пољима) груписан је око глагола *kam* са значењем *имати, поседовати* (о употреби овог глагола као егзистенцијалног в. одељке 6.4.3 и 7.4.2), а укључује изразе разврстане у следеће циљне домене:

ГЛУПОСТ]

nuk i kam mendtë në kokë

[немати памет у глави]

○немати мозга у глави

e kam mendjen [mendtë] prapa kokës

[имати памет [ум] иза главе]

○немати мозга у глави, ○имати празну/шупљу главу

Код првог фразеологизма, слично као с изразом који чини његов семантичкии антипод (в. пример **e kam mendjen** [**mendtë**] **në kokë**), једина неподударност структуралне природе односи се на напоредни номинални члан именске синтагме, лексему *mendtë* (ср. *памет, ум*), док фраземи у осталим аспектима испољавају потпуну еквиваленцију, а засновани су на појмовној метафори ГЛУПОСТ ЈЕ НЕДОСТАТАК САДРЖАЈА У ПОСУДИ. На сличан начин се нечија оваква особина изражава и другим фразеологизмом, с том разликом што је уместо изостанка, садржај посуде измештен ван простора у којем би требало да буде. Анализа фразеологизма **срце је некоме на месту** утемељена на појмовној метафоори СРЕЋА ЈЕ БИТИ НА ПРАВОМ МЕСТУ (в. део 6.5.1) или албанског **kam mendtë në kokë**, указује на то да се сваким измештањем посуде, односно њеног садржаја више не вербализује срећа или памет, већ супротне концептуалне инваријанте одговарајућих семантичких поља. У том смислу се за албански израз **e kam mendjen** [**mendtë**] **prapa kokës** може постулирати појмовна метафора ГЛУПОСТ ЈЕ ИЗМЕШТАЊЕ САДРЖАЈА ВАН ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ.

ТВРДОГЛАВОСТ]

e kam kokën me cepa [çipa]

[имати главу са ивицама [угловима]]

○имати тврду главу/○бити тврде главе,

øбити тврдоглав као мазга

Тврдоглавост се у албанском језику најчешће исказује сложеном именицом у чијем су саставу придев *fortë* (ср. јак, снажан) и соматизам *kokë*, слично као у српском језику. Међутим, синтагма *kokë me cepa* (ср. *глава с ивицама*) открива концептуализацију овог соматизма као затворене посуде чији је *облик* нарушен (без референци на садржај) на основу чега се може извести појмовна метафора ТВРДОГЛАВОСТ ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА НАРУШЕНОГ/НЕАДЕКВАТНОГ ОБЛИКА. Такође и

глава као посуда имао округао (овалан) облик, па сама алузија на главу која није обла, већ има ивице, указује на неку врсту деформитета и одступања од устаљеног. Услед овакве неподударне концептуализације, као и на основу видљивих морфолошких разлика, преводни еквиваленти означени су као парцијално подударни, односно у случају израза øбити тврдоглав као мазга утврђена је нулта еквиваленција.

		<u>s'kam as kokë e as këmbë</u>
НЕОРГАНИЗОВАНОСТ	]	[немати ни главу ни ноге]
		○немати ни главе ни репа, ○немати ни репа ни главе

Одсуство почетка и краја, односно главе и ногу на српски језик преноси се фразеологизмима ○немати ни главе ни репа, ○немати ни репа ни главе веома сличног структуралног састава. Основни облик фразема на оба језика – немати главу/е – проширен је одговарајућим соматизмима како би се употпунила слика нечега чему недостаје ред, поредак или организација, при чему се у метафоричкој позадини назире концептуализација човека или животиње као посуде. На овакав начин се соматизми смештају у напоредан (међузависан) семантички однос у оквиру којег су оба конституента равноправна по питању мотивације фразема.

		<u>s'kam kokë</u>
		[немати главу]
ГЛУПОСТ		1. ○немати мозга у глави, ○бити празне главе,
БЕЗВРЕДНОСТ	]	○бити без главе
		2. øне вреди ни пет пара, øне вреди ни
СЛАБОСТ/БОЛЕСТ/УМОР		као црно испод ноктију
		3. øиздаје некога снага, ødуша је некоме у носу

Недостатак посуде, како пример **s'kam kokë** показује, у албанском генерише три различите перцепције човека или предмета чије се карактеристике описују. У првом реду, *немати главу* у албанском језику значи *немати мозга*, како показују предложени преводни еквиваленти. Овде се паралела може повући с претходно наведеним изразима у оквиру истог семантичког поља код којих смо утврдили да

садржај у затвореној посуди утиче на присуство или одсуство поменутог квалитета (памети, способности расуђивања и сл.). Насупрот томе, код овог примера јасно је да садржај посуде нема утицаја, већ да се читава семантичка реализација фразеологизма заснива на метонимијском трансферу на релацији ГЛАВА →МОЗАК/УМ, па се њен недостатак тумачи на исти начин као недостатак садржаја у посуди код претходних примера.

Када смо говорили о значењима лексеме *глава* у албанском и српском језику, указали смо на подударну концептуализацију на основу које се глава тумачи, па самим тим и семантички остварује и као човеку нешто веома вредно, посебно када је у питању његов *живот* (као нешто највредније што поседује). У том смислу се процењује и вредност чега, како видимо на основу другог значења наведеног албанског фразеологизма. Преводни еквиваленти показују да у српском не постоји одговарајући израз чији би један од конституената био соматског порекла, већ су у питању фразеологизми мотивисани другом врстом саставница због чега су и означени као примери нулте еквиваленције. Исти степен подударности уочен је и код трећег значења албанског фразема у оквиру семантичког поља СЛАБОСТ/БОЛЕСТ/УМОР, којим се показује да се глава перципира и као средиште физичке снаге и здравља, па се сходно томе може постулирати и појмовна метафора која гласи СЛАБОСТ/БОЛЕСТ/УМОР ЈЕ НЕДОСТАТАК ПОСУДЕ. У оквиру истог семантичког поља уочили смо већ наведени фразеологизам – **kokë qepe** [главица лука] – øпропали случај, код којег се глава не перципира као нешто човеку вредно и важно, већ у оквиру израза фигурира преко своје референтне вредности *главица неке биљке* која се сматра неважном, потрошном и заменљивом, па самим тим и безвредном.

Веома продуктивно семантичко поље за квалификацију човекових карактеристика, односно недостатак интелектуалних способности, окупља прототипске и периферне фразеолошке јединице као што је

- **s'ia pret koka** [dikujt] [не сече глава [некоме]] – ○не ради глава, ○имати празну главу, ○глава је некоме као буре, ○имати шупљу главу, ○не улази некоме нешто у главу.

Појмовна метафора општег типа КАРАКТЕРИСТИКЕ ЉУДИ СУ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕДМЕТА видљива је и код овог фразеологизма. За описивање наведене карактеристике употребљава се изворни домен из свакодневног живота, као што је нож, сабља или неки сличан предмет чија је особина *бриткост*, односно способност да сече која се овде приписује глави. Споменимо само изразе као што су **бритак на језику** или **бити оштрог ума** којима се информише о нечијим изузетним вербалним, односно интелектуалним квалитетима. На сличан начин се доживљава и одсуство овакве карактеристике, видљиво рецимо у фразему **тупе главе** или лексеми *тупоглав*.

Када се лексема *глава* семантички реализује у значењу *живот*, тада у највећој мери учествује у грађењу фразеологизама са значењем *умрети, изгубити живот* мотивисани губитком живота као нечег највреднијег што човек поседује. Таквих израза с конституентима ***kokë*** и ***krye*** у корпусу је забележено укупно девет, а можемо их сврстати у две (оквирне) групе на основу референтних семантичких вредности глаголских конституената у њиховом саставу.

1) Фразеологизми чије глаголске саставнице означавају одређено кретање или промену положаја:

- **të <u>fluturon</u>** [**të <u>ikën</u>**] **koka** [да лети [да иде] глава] – ○оде [лети, полети] некоме глава с рамена
- **i <u>iku</u>** [**<u>shkoi</u>**] **koka** [dikujt] [побегла [отишла] је глава [некоме]] – ○оде некоме глава са рамена, ○остати без главе, ○пала је некоме глава
- **i <u>vajti</u> koka** [dikujt] [отишла је глава [некоме]] – ●оде некоме глава [с рамена] ○изгубити главу, ○платити главом
- **ia <u>përdrodhi</u> kokën** [dikujt] [искривио је главу [некоме]] – ○скратити некога за главу, ○одсећи некоме главу

Концептуална анализа одабраних фразема са саставницом *нога* у циљном домену СМРТ указала је на изражену продуктивност ове лексеме у контексту фразеолошких израза коју смо објаснили путем метонимијског уланчавања и семантичке повезаности између овог соматизма и одговарајуће раније исказане глаголима за изражавање кретања (више о овоме видети у делу 8.5.2). Када се у обзир узме референтна (семантичка) вредност предметних соматизама која

указује на метонимијски трансфер на релацији ГЛАВА → ЖИВОТ, и повезаност глагола кретања са циљним доменом СМРТ, јасна је и представа о животу који напушта овај свет, на којој су засновани сви претходно наведени фразеолошки обрти с изузетком израза **ia <u>përdrodhi</u> kokën**, мотивисаног сликом човека који усмрћује другог човека (или животињу) ломљењем врата. На основу забележених примера закључује се и да је таква концептуализација главе у оквиру овог семантичког поља веома блиска такође и говорницима српског језика будући да је степен еквиваленције прилично висок – фразеологизми су означени као парцијално подударни због неподударних фромално-структуралних карактеристика, док се на пољу концептуализације у потпуности поклапају.

2) Фразеологизми чије глаголске саставнице одражавају неку другу врсту радње:

- **ia hëngri kokën**$_1$ [dikujt] [појео је главу [некоме]]
  1. ○попети се некоме на главу
  2. ○скратити за главу, øотерати некога у гроб

Захваљујући својој полисемичности, овај фразеологизам фигурира у два семантичка поља, при чему је у домену смрти периферни представник. Храна као изворни домен веома се често користи за објашњавање апстрактних појмова, као што су смрт или досађивати некоме у случају наведеног израза. Структурна метафора (најопштијег типа) ИДЕЈЕ СУ ХРАНА, према Лејкофу и Џонсону, користи се у сврхе објашњавања и дефинисања концепата јер су конкретни, довољно јасно структуирани и поседују одређену унутрашњу организацију помоћу које се лако могу дефинисати неки други апстрактни концепти (Lakoff/Johnson, 2003 [1980]: 118). Овде свакако не можемо говорити прецизно о храни, већ о процесима у вези с њом, па се тако на примеру циљног домена СМРТ соматски конституент фразеолошког израза (*глава*) перципира као <u>храна</u> која нестаје када је неко поједе. Смрт се у још једном фразеологизму схвата преко изворног домена ХРАНА, а у питању је такође полисемичан израз код којег је, додуше, овај циљни домен исказан првим референтним значењем:

- **ia kripi kokën** [dikujt] [посолио је главу [некоме]]
  1. ○скратити некоме главу, ○одсећи некоме главу, ○скратити за главу
  2. øпродати нешто по сланој/папреној цени,

а забележили смо и клетву мотивисану наведеном структуралном метафором:

- **kokën të hanë**! [главу ти појели!] – ○главе се не наносио! ○да ти оде глава! *кол.* црк'о дабогда!

Код примерâ

- **ia këputi kokën** [прекинуо је главу]
  1. [dikujt] некоме – ○скратити некога за главу, ○одсећи некоме главу
  2. [diçkaje] [нечему] – øсасећи нешто у корену; и
- **e pagoi** [**lau**] **me kokë** [платио [опрао] је главом] – ●платити главом,

глава се метонимијски транспонује као живот чијим се *прекидањем* неко убија, или нешто *сече у корену*, односно спречава. С друге стране, *плаћање главом* као фразеологизам присутан је у великом броју језика, а управо због глаголског конституента овај израз имплицира одређену последицу чињења или нечињења чега.

Интересантан случај обрнуте концептуализације показује пример

- **vras kokën** [për diçka] [убити главу] [због нечега] – ○ломити главу, ○разбијати главу, ○лупати главу,

код којег се СМРТ употребљава као изворни домен за објашњавање циљног домена размишљања, менталног напрезања или довијања при решавању одређеног проблема. Према PCJ_2 (стр.184) у српском језику је забележен израз **убити (утући) у главу** са значењем *уништити*, *затрти*, који се семантички не подудара с албанским фраземом, указујући тако и на неподударну концептуализацију смрти као изворног домена у ова два случаја. Семантички еквиваленти на српском језику показују парцијални степен еквиваленције с полазним изразом услед неподударности по питању глаголских конституената, као и због диспропорције на концептуалном плану, јер је албански фразеологизам мотивисан метонимијским трансфером на основу којег се глава семантички реализује као

мозак/ум, док се у позадини преводних еквивалената налазе појмовне метафоре МЕНТАЛНО НАПРЕЗАЊЕ/РАЗМИШЉАЊЕ ЈЕ ЛОМЉЕЊЕ/РАЗБИЈАЊЕ/ЛУПАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ. Још један албански фразеологизам којем се могу прикључити наведени преводни еквиваленти је **shtrëngoj kokën me duar** [стегнути главу рукама], с том разликом што није метафорички, већ гестовно мотивисан, јер стезање главе рукама представља физичко напрезање које се пресликава на чин менталног или интелектуалног напора.

У складу с референтним вредностима лексеме *kokë* у албанском, губитак или одсуство посуде не мора увек означавати и губитак живота, као што показују следећи изрази:

- **pa kokë e pa bisht** [без главе и без репа] – ●без главе и без репа, ●без репа и без главе
- **e humba kokën** [изгубио сам главу] – ●изгубити главу[76], ○не зна неко где му је глава, ønемати све овце на броју
- **s'kam as kokë e as këmbë** [немати ни главу ни ноге] – ○немати ни главе ни репа, ○немати ни репа ни главе, ønемати ни почетак ни крај

Наведене семантичке реализације албанских израза у оквиру циљног домена НЕОРГАНИЗОВАНОСТ директна су последица концептуализације главе као центра размишљања и промишљања, односно ума/мозга/памети. Како примери показују, у питању су различите конструкције – једна номинална синтагма у акузативу у чијој семантичкој мотивацији учествују напоредни именски конституенти соматског порекла (*глава* и *реп*) која у српском има своје структуралне и семантичке потпуне еквиваленте са значењем *без икаквог реда, збркано, конфузно* (PCJ_2, 184). Глаголски израз **e humba kokën** настао је семантичком транспозицијом неидиоматизованог значења базне синтагме у оквиру које се глава перципира као памет/ум, односно способност расуђивања. Преводни еквивалент има три забележена значења: (1)*погинути*; (2) *изгубити присебност, потпуно се збунити, смести се; изгубити контролу;* и (3) *лудо се заљубити* (PCJ_2, 184), па је стога предложен још један преводни еквивалент који припада категорији нулте еквиваленције. Како је трећи наведени фразеологизам претходно

[76] Са значењем *не умети се снаћи, изгубити присебност* (РМС: 1990, 485) / *не умети се снаћи, смести се, збунити се, изгубити присебност* (Matešić: 1982, 138)

већ обрађен, овде ћемо само напоменути да и он подједнако може фигурирати као предлошко-падежна конструкција у акузативу с предлогом *ра* (ср. *без*) на исти начин као и фразеологизам **pa kokë e pa bisht**.

Надовезујући се на *палату ума* Драгане Мршевић-Радовић, као посебну подврсту припадника овог семантичког поља можемо обележити оне у којима глава (као посуда) представља *грађевину* из које ум суверено влада. Такви су рецимо изрази

- **kam mjegull në kokë** [имати маглу у глави] – ●имати маглу/○паучину у глави.

Концептуализација главе као затворене посуде, односно грађевине прекривене паучином или испуњене маглом евоцира напуштен простор у којем ум дуго (или никада) није боравио, због чега се таква особа сматра интелектуално инфериорном. У морфолошком смислу, албански и српски фразеологизам сврставају се у категорију потпуно еквивалентних јер подударност остварују како на лексичком, тако и на граматичком нивоу. С друге стране, оштећење грађевине информише о утицају одређене силе на урушавање њене структуре као у случају фразеологизма

- **m'u ça** [**m'u hap**] **koka** [пукла ми је [отворила ми се] глава] – ●пуца некоме глава [од бола], ○глава је некоме као буре.

У његовој позадини налази се структурална метафора БОЛ ЈЕ ФИЗИЧКА СИЛА, или нешто конкретнија БОЛ ЈЕ ОШТЕЋЕЊЕ/ОТВАРАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ. Иако у овом случају не можемо говорити о палати *ума*, већ о семантичкој реализацији лексеме *глава* у свом изворном значењу, она се овде доживљава као средиште одређених физичких осећања која се, као апстрактна, описују путем конкретног изворног домена. Степен еквиваленције између полазног и циљног фразема је изузетно висок, што указује и на подударну концептуалну метафору у позадини изразâ.

Немогућност усвајања одређеног интелектуалног садржаја или својеглавост као нечија тренутна или трајна карактеристика исказују се преко фразеолошке јединице **nuk i gdhendet koka** [не клеше се глава [некоме]] код које је уочена парцијална еквиваленција у односу на понуђене преводне еквиваленте:

1. ○ништа некоме не улази у главу, ○не иде нешто некоме у главу
2. ○бити своје главе, ○бити тврде главе, ○радити по својој глави

Код израза на српском језику није присутна концептуализација главе као грађевине, већ као затворене посуде, па се из тог разлога не може говорити о концептуално подударним фраземима. У случају полазног израза, глаголски конституент *уклесати* јасно информише о перцепцији соматизма на којем се ради, који је *у изградњи* и који треба обликовати, па се неуспешан покушај тумачи као недовршеност у случају првог значења, или као немогућност „савладавања“ неког „грађевинског материјала“ тј. нечије личности.

Неколико гестовно-мимички мотивисаних фразеологизама на албанском своје одговарајуће преводне еквиваленте имају у виду израза (**у**)**хватити** (**хватати**) **се за главу**, који се у PCJ_2 дефинише као *увидети, увиђати своју погрешку и очајавати*; *наћи се у чуду* (*Ibid*), а првенствено изрази **vë duart në kokë** [ставити руке на главу], **zë kokën me dorë** [ухватити главу рукама] и [**është**] **për të vënë duart në kokë** [да стави руке на главу]. Сви изрази и њихов преводни еквивалент заснивају се на слици човека који се увиђањем своје грешке или одређене по њега тешке ситуације хвата рукама за главу, а настали су семантичком транспозицијом базне синтагме *ухватити се* (*рукама*) *за главу* (в. нпр. Ристић: 2013, 61). Код српског израза изостаје напоредни номинални конституент *рука* у оквиру одговарајуће предлошко-падежне конструкције, па из тог разлога фразеологизме можемо означити као парцијално подударне. Поред поменутог, код израза **vë duart në kokë** присутна је одређена семантичка разлика у односу на преводни еквивалент, јер се глава као центар човекових емоција не *хвата* и *не узима у руке*, већ се руке <u>*стављају*</u> на њу, па овај фразеологизам у односу на одговарајући на српском треба обележити као нешто слабијег интензитета делимичне еквиваленције.

Фразеолошки изрази са значењем *досађивати некоме, оптерећивати некога, постати неподношљив, нервирати некога* груписани су у оквиру семантичког поља у којем је забележено укупно пет израза на албанском, од који само један није полисемичан, те га стога можемо сматрати прототипским представником. У питању је

- **i rri** [**qëndroj**] **mbi** [**në**] **kokë** [dikujt a diçkaje] [сести [стати] на главу [некоме или нечему]] – ●седети некоме на глави, ○висити некоме над главом, ○скакати некоме по глави, ○бити некоме над главом,

метафорички мотивисан на основу семантичке транспозиције базне синтагматске контрукције *седети на глави*. По питању еквиваленције с предложеним изразима на српском, овај фразеологизам остварује разлику само у смислу глаголског конституента, па је код првог преводног еквивалента утврђен потпун, а код свих осталих парцијални степен подударности.

Код преосталих случајева у оквиру овог семантичког поља издваја се најпре израз

- **i bie në kokë** [ударати на главу]
  1. [dikujt] [некоме] – ●тући некога по глави, ○висити некоме над главом
  2. [diçkaje] [нечему] – øтрошити/øделити шаком и капом

Према објашњењу које се односи на друго значење у оквиру ове одреднице, наведени фразеологизам реферише на особу која *почиње да троши, продаје или једе без ограничења* (*у смислу пара, плена, стоке и сл.*)[77] (FF: 2010, 244, т.2), па у том контексту треба скренути пажњу на непостојање одговарајућег преводног еквивалента који би пренео сваку од наведених семантичких реализација овог фразеологизма. Због тога предлажемо прилагођавање у зависности од контекста, при чему би неке од варијанти преводних еквивалената могле укључити и изразе øраспродати све живо, или øтрпати у уста, øгутати у комаду (за храну). Предложени изрази на српском свакако се могу проширити и неким другим варијантама и не представљају коначан број могућих начина за преношење овог израза на српски језик.

Оштећење посуде, како смо у једном од претходних примера показали, може изазвати и физичку бол о којој информише фразеологизам **më çau kokën** [dikush] [поделио ми је главу [неко]] чије је примарно значење ○пробити некоме главу/øуши [виком и сл.], док се секундарно односи на циљни домен досађивања некоме или оптерећивања кога са значењем ○попети се некоме на врх главе. Код дословног превода уочили смо одређен степен поклапања са српским фраземом

[77] *Fillon ta harxhojë, ta shesë a ta hajë të gjithë pa kursim* (*për paratë, plaçkat, bagëtitë etj*.)

пуца некоме глава са значењем *бити у великој бризи, на великој муци, не знати шта од брига* (PCJ_2, 184). Међутим, овај израз има и колоквијалну (у PCJ_2 незабележену) употребу која се односи на физички бол у глави[78], а којом се семантички приближава првом значењу албанског фразеологизма.

Овој групи фразеолошких јединица може се прикључити и

- **m'u ça** [**m'u hap**] **koka** [пукла ми је [отворила ми се] глава] – ●пуца некоме глава [од бола], ○глава је некоме као буре,

код којег смо уочили потпуну семантичку еквиваленцију, али се употреба глаголских саставница у пасиву одражава на формалном плану сврставајући тако овај пар у парцијално еквивалентне. Насупрот њима фигурира још један фразем у чијој се семантичкој позадини крије метафоричко оштећење посуде, а због употребе подударног глагола као у наведеном фразеологизму на српском, пажњу треба скренути на његову неподударну семантичку реализацију: **ia plasi në kokë** [dikujt] [пукло је у глави [некоме]] – 1. ○увртети у главу нешто; или 2. øпао је некоме терет на леђа. Други вид оштећења посуде – цепање – јавља се код фразеологизма **nuk çaj kokën** [не цепати главу] у оквиру семантичког поља ИНДИФЕРЕНТНОСТ (према некоме или нечему), а израз се семантички остварује на исти начин као преводни еквиваленти 1. ○не боли кога глава, ○не замарати главу; односно 2. ○ни главе не окретати/окренути, ○баш некога боли глава, øне давати [ни] пет пара.

4.5.3 Соматизми *kokë* и *krye* у неутралним семантичким пољима

У уводном делу говорили смо о једном броју фразеологизама у чијем смо семантичком опсегу уочили две интересантне појаве:

(i) потпуну семантичку немаркираност приметну на нивоу читавог израза и/или једне од његових референтних вредности, проистаклу из информативног, односно дескриптивног карактера оваквих фразеолошких јединица, при чему је акценат на њиховој неутралности и пуком констатовању какве чињенице;

[78] *Mamuran sam i puca mi glava.* – из ауторског чланка под називом *Либански донер вс. фенси Женева*, Бојан Лаћевац, доступно на www.danas.rs [последњи пут приступљено 15.1.2016.]

(ii) контекстуално-зависну семантичку маркираност, која се такође може уочити на нивоу свих или само једне од његових семантичких реализација, а одликује је одређена врста прилагођавања значења радњама, појавама или карактеристикама чија се дескрипција врши датим фразеологизмом. У том смислу, оваква фразеолошка конструкција подједнако успешно фигурира и у позитивним и у негативним семантичким пољима, а њена се семантичка обојеност не може одредити без познавања контекста.Стога је овакве фразеологизме неопходно посебно обрадити, а нарочито уколико се у обзир узме чињеница да према нашим сазнањима, овакав приступ спровођења семантичке и концептуалне анализе фразеолошких израза није забележен, посебно на примеру албанског и српског језика.

Семантички немаркиране фразеолошке јединице с конституентима *kokë* и *krye* чине 10% анализираног корпуса с овим саставницама. Највећи део забележених неутралних израза информативног је типа, што значи да им је основна семантичка функција саопштавање одређеног садржаја или дескрипција, без имплицирања позитивне или негативне конотације, док се један мањи број израза може подједнако употребити и у оквиру позитивних и у оквиру негативних циљних домена. Једна петина израза у односу на критеријум информативности реализује се кроз значење *појавити се, показати се*, за које је у српском пронађено неколико преводних еквивалената:

i doli koka [diçkaje]
[изашла је глава] [нечему]
ngre kokë
[подићи главу]
nxjerr kokë
[извадити главу]
] промолити главу, øпромолити нос, øизаћи на сунце, øизаћи на видело

Сви ови фразеологизми користе се да означе нечију физичку манифестацију, па их самим тим не можемо семантички означити као позитивне или негативне. Таква њихова карактеризација зависи искључиво од контекста у којем се употребљавају, а избор одговарајућег преводног еквивалента у потпуности се препушта говорнику, јер су сви понуђени фраземи на српском у међусобном

односу синонимијске супституције. Према степену структуралне и формалне еквиваленције, уочене су одређене разлике, посебно у погледу преводних еквивалената у којима изостаје конституент *глава*, односно соматизам, као и (мање) семантичке разлике на основу самих објашњења значења[79]. На основу забележених неподударности утврђено је да се потпуна семантичка еквиваленција јавља само између првог албанског фразеологизма и преводних еквивалената, док се код преостала два израза приликом преношења на српски језик морају употребљавати одређене допуне у виду перфективног глагола којим се описује започињање неке радње (као што су глаголи *почети, кренути, поћи*), односно у случају последњег израза и неки од прилога са значењем *поново, опет* и сл. Поред тога, код самог соматизма у оквиру албанских фразеологизама уочили смо употребу номинатива одређеног вида код првог и акузатива неодређеног вида код друга два примера, која потврђује претходно образложене семантичке разлике. У погледу концептуализације главе, код албанских фразеолошких јединица приметна је метонимијска замена део уместо целине (тј. глава уместо живог бића/предмета), а на исти начин мотивисан је и фразеологизам

- **fut kokën** [diku] [метнути главу [негде]] – øпропасти у земљу [нестати], øнестати с лица земље,

који фигурира у оквиру семантичког поља НЕСТАТНАК.

Поред физичке манифестације и нестанка, семантички необележени изрази јављају се и са значењем које се односи на ПОДУДАРНОСТ/СЛАГАЊЕ/ЗАСЛУГА, као што је израз

- **sipas kokës festen** [dikujt] [према глави фес [некоме]] – øпрема свецу и тропар,

или у оквиру семантичког поља у сврху спровођења ове анализе означеног као ИМПЛИКАЦИЈА:

[79] **i doli koka** *u shfaq, u zbulua, u duk; i dha shenjat /појавити се, открити се, показати се; дати знаке;* (FF: 2010, 245); **ngre kokë** *shfaqët përsëri, fillon përsëri të dalë, shpërthen / поново се појавило, почело је поново да излази, процветало је;* (*Ibid*, 250, т. 2; 263, т.3); **nxjerr kokë** *fillon të duket, nis të shfaqet; përpiqet të gjallërohet përsëri / почиње поново да се појављује, креће да се показује; покушава поново да оживи.* (*Ibid*, 251; 263)

▪ **koka bën koka pëson** [глава чини, глава трпи] – øсам себи кројити судбину, øкако сејеш, тако ћеш и пожњети, øкако скуваш, тако ћеш и јести, øзапржити себи чорбу.

Овај фразеологизам посебно је интересантан јер до сада нисмо пронашли израз у српском који би у потпуности и на одговарајућ начин пренео сву његову семантичку комплексност. Наиме, преводни еквиваленти указују на негативну семантичку маркираност, односно чињеницу да су у српском језику обично употребе ограничене на негативна семантичка поља као што су упозоравање, претња и слично, док се албански фразеологизам готово подједнако употребљава и у позитивном контексту. Међутим, самим избором глаголског констиуента са значењем *тежити, трпити* имплицира се нека негативна последица, па је ово један од фразеологизама чија је употреба ипак учесталија у оквиру негативних циљних домена.

Следећа два израза представљају предлошко-падежне конструкције у номинативу и акузативу чија је синтаксичка функција најчешће прилошка, а семантичка информативна. Фразеолошке јединице су синонимне, па су и предложени преводни еквиваленти исти за обе:

kokë e këmbë
[глава и ноге]
nga koka deri te këmbët
[од главе до ногу]

] ◌од главе до пете, ◌од главе до стопе,
◌од пете до главе, ◌од траве до главе

Иако подударног значења, степен еквиваленције с одговарајућим фраземима на српском није исти за оба примера, јер се у првом случају морфолошка структура албанског разликује на основу тога што синтагма не садржи предлог, већ само лексеме у номинативу неодређеног вида. Код другог примера смо уочили потпуну подударност на формалном плану уз ту разлику што уместо лексеме *нога* у преводним еквивалентима напоредни именски конституент није исти соматизам.

Семантички неутралним изразом **kokë më kokë** [глава уз главу], који може имати два значења: (1) øочи у очи, ølицем у лице или (2) øу четири ока, изражава се, с једне стране просторна близина, али и изолованост у простору. Албански фразеологизам открива како метонимијски трансфер, тако и метафоризацију базне

синтагме засноване на слици двоје људи који стоје један уз другога, при чему се лексема *глава* семантички реализује у оквиру свог фигуративног значења *човек*. Код преводних еквивалената не изостаје соматизам, али будући да је у питању лексема *око*, оба су означена као припадници групе с којом полазне фразеолошке јединице остварују нулту формалну еквиваленцију. Такав је случај и са степеном подударности код фразеологизма

- **ku më ka rënë koka** [где ми је пала глава] – н.и. родно место, н.и. место рођења,

с тим што су преводни еквиваленти овде још нижег ступња структуралног поклапања јер српски језик не познаје овакву врсту фразеологизованог израза којим се исказује место нечијег рођења.

Сличност између двоје људи према физичким карактеристикама у оба језика изражава се фразеологизмима мотивисаним сликом човека којем је стављена туђа глава на место сопствене:

- [**sikur**] **i ka prerë kokën** [dikujt] [[као да је] исекао главу [некоме]] – ◌[бити нечија] одсечена/откинута глава, ø[бити нечија] слика и прилика, *кол.* øпљунути неко.

Изрази су информативног типа, а употребљавају се у ситуацијама када желимо да укажемо на то да неко *неодољиво личи на некога, скоро исти по лику* (*као неко други*) (PCJ_2, 922).

И народне клетве извор су одређеног броја фразеологизама који су се у језику усталили с неком другом функцијом поред основне. Такав пример налазимо код

- **qafsh kokën tëndë**! [да оплачеш своју главу!]
  1. главе се не наносио!, н.и. умро/*кол.* црк'о дабогда!
  2. н.и. жив ми ти/жив ти ја!; не било ти заповеђено! и сл.

С другим значењем овај израз не користи се као клетва, већ искључиво у функцији молбе када се од блиске или драге особе тражи нека услуга. У српском језику нисмо нашли одговарајући фразеологизован израз који у свом саставу има

лексему *глава* или неки други соматизам, али се код забележених еквивалената запажа висок степен семантичке подударности у односу на полазни фразеологизам на албанском. Такав је случај и с фраземом

- **i vë kokë** [ставити главу] – øставити тачку на нешто,

насталим семантичком транспозицијом базне синтагме која врло вероватно своје порекло води из епске традиције управо на основу слике јунака који главу пораженог *ставља у* зобницу, описане на почетку овог поглавља и самим тим *ставља тачку* на међусобни сукоб.

5. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *SY/ОКО*

5.1 Симболика ока

Развијена симболика једног од најекспресивнијих соматизмима ослања се у првом реду на његову биолошку функцију – способност ока да слике из окружења пренесе до центра расуђивања или до средишта емоција, јер *процес гледања који око обавља представља духовну активност, разумевање и увид* (Kamings: 2004, 291). Као огледало душе, око не рефлектује само светлост с којом је у тесној вези, већ и унутрашње *просветљење, знање* и *мудрост* (*Ibid*), па према веровању, у тренутку смрти човеку се светлост губи из очију (РСМ: 2001, 487). Хтонском се свету очи приближавају и као симбол зла које се може нанети *урокљивим погледом* (алб. *syri i keq*), односно чином урицања које представља *магијски поступак „одвајања и затварања“ лика човека (стоке, воћке) у реч и његовог присвајања* (*Ibid*, 551). На читавој територији Албаније забележен је и данас присутан обичај заштите од урокљивих очију помоћу аграрних идола најчешће познатих под називом *dordoleci* [*i kopshtit*] (ср. [*пољско*] *страшило*) или *plaku i kopshtit* (ср. *пољски старац*), али и многим другим као што су *sutë kopshti* (ср. *пољска кошута*), *plaka e kopshtit* (ср. *пољска старица*), *nuse kopshti* (ср. *пољска невеста*) и сл. (MSh: 2004, 325). Према Ђорђевићу, веровање у снажну моћ злих или урокљивих очију на Балканско је полуострво дошло с Османлијама и посебно је присутно код становништва муслиманске вероисповести на нашим просторима, било да су *Турци, било да су Арбанаси или Јужни Словени*, а проширило се и међу хришћанским становништвом (Ђорђевић: 1934, 3).

Свако нарушавање *физичке нормалности и духовне једнакости* (Kamings: 2004, 291) два ока има и своју различиту симболику која одговара њиховој дихотомији: просторно дислоцирано, једно око одлика је умањене људскости и деструктивне моћи киклопа или каквог другог чудовишта, док се треће око повезује с божанствима и видовитошћу, посебно када се налази на челу (*Ibid*, 292). Киклопи су у албанском митолошком свету познати под различитим називима, најчешће *qiklop*, а појављују се и као *syqeni* (ср. *n*[*a*]*соглави*) или

syqenhanjeri (ср. *п*[*а*]*соглави који једе људе*) – чудовишта избуљених очију[80], која маме људе, пеку их у пећи и једу, нарочито опасна по младе невесте. Женски киклоп, *syqenëza* (ср. *п*[*а*]*соглава*) има четири ока: два напред која користи и два назад која покрива марамом (FMDSh: 2008, 116), а Чабеј их повезује с Кербером (Çabej: 1975, 157). Код јужнословенских народа, п[а]соглав је *дивљи човек с пасјом главом и с једним оком насред чела, представник псоглавих народа-људождера који живе у далекој земљи* (РСМ: 2001, 418), што указује на међусобну повезаност не само на основу деноминације у оба језика, већ и на основу очигледног заједничког порекла митског лика ових хтонских бића.

Испољавање магијских својстава није увек узроковано хетеротопним или неким другим недостацима, јер се, примера ради, урицање може вршити само једним оком, док је друго потпуно невино (Ђорђевић: 1934, 3). С друге стране, чак и боја очију која одступа од уобичајене, или нека друга (урођена) карактеристика може се тумачити као знак лоших, урокљивих очију, или се таква особа често сматра опсценарем (Potts: 1982, 6). Као симбол, око је свакодневно присутно не само на амајлијама (нпр. Хорусово око), већ и као саставни део накита или одеће, а игра и подједнако важну улогу у балканском епском окружењу. „Сабље са очима“, понекад осликане, али чешће украшене драгим камењем с обе стране балчака (Бандић: 1972, 89) у рукама епских јунака добијају магијска својства којима се штите јунаци дајући им и натприродне моћи:

О мој бабо, стари Ћеиване![81]
Сакрој мене рухо сератлијнско,
Ка' што носе цареве делије;
И дај мене свијетло оружје
И твојега косната мркова,
И с рамена танка џевердана,
И од бедре сабљу са очима,
Ја ћу ићи на цареву војску.
(Вук II, 25: 32-39)

[80] посебно у јужним деловима Албаније (MSh: 2004, 133).
[81] Стари Ћеиван познат је и у албанским десетерачким песмама циклуса о Мују и Халилу, као *Plaku Qefanak* (ср. *старац Ћејван-ага*).

или

У Момчила <u>сабља са очима</u>, не боји се никога до Бога.

(Вук II,25: 57)

Лексема *око* појављује се и као соматска саставница албанских топонима, међу којима је вероватно најпознатији *Syri i Kaltër* (ср. *Плаво Око*), језеро надомак града Делвина у јужној Албанији. Свој назив језеро дугује овалном облику налик на око, а о његовом је настанку пре више од једног века легенду забележио Холгер Педерсен.[82]

5.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *sy/око*

Симболику ока повезану са светлошћу проналазимо и код различитих етимолошких тумачења порекла ове лексеме у албанском. Слично као Педерсеново, Орелово тумачење заснива се на палб. облику **atšīwi* у вези с ав. *aši,* лит. *akì* и слов. **очи* под утицајем **duwō* (ср. *два*) (Orel: 1998, 405). И Чабеј ову лексему са светлошћу повезује преко стир. *sùil*, гр. *ἀῇλιος*, лат. *sōl*, гот. *sauil* и лит. *sáule* са значењем *сунце*, сматрајући да је спирант на иницијалној позицији сачуван и да је због тога неопходно поновно сагледавање рефлекса овог сугласника у албанском (Çabej: 1986, 63). Супротстављајући се оваквој претпоставци навођењем да од поменутих облика порекло води именица *hyll* (ср. *звезда*) у албанском, Топали подржава Лапјанино мишљење и лексему *sy* доводи у везу с ИЕ **kʰeu* (*сијати, сјајан*), односно ав. *savahī* (*назив за део земље који је на истоку*), *sunom* (рано ујутру) или *a-sūiri* (у цик зоре) додајући да се од основе **kʰeun- *kʰu̯ōn-* даље развио самогласник /*y*/, док крајњи сонант /*n*/ представља последицу унутрашњег развоја самог албанског језика условљену обликом за

[82] *Një herë e një kohë, fryjti një erë kaq e fortë, sa tundi detin nga fundi dhe nga deti kërceu një gjarpër… Ra një re dhe gjarprin e hodhi në malin e Sopotit… Kafsha hante kafshët e njerëzit dhe të mbjellat i prishte… U ngrit një plak, ngarkoi një gomar me thasë me eshkë dhe vajti afër lubisë e i vuri zjarrin eshkës. Kur gjarpëri hëngri gomarin, u dogj dhe briti: "Ku je ti det, ata im dhe ti lumë, vëllau im!…" E u shtri për dekije. U nis deti nga Vivari dhe lumi nga Sopoti, por s'e proktasën dot"* (Pedersen: 1893, 97-98, C. 18) / *Једнога дана, некада давно, дунуо је тако снажан ветар да је узбуркао и само дно мора из којег је искочила змија... Спустио се облак који је змију однео до планине Сопот... Тамо се змија гостила домаћим животињама и родом на усевима... Утом се на ноге диже један старац, натовари магарца џаковима пуним треске и оде до немани, па их тамо запали. Када је змија појела магарца, почела је да букти у пламену и на сав глас да дозива: „Где си, море, оче мој? Где си, реко, сестро моја?" Недуго затим паде мртва. Из Вивара тада потече море, из Сопота крену река, али никад путеве не укрстише*." (прев. аут.)

акузатив (Topalli: 2002, 88). С друге стране, анализирајући рефлекс /*x/>/s/ у албанском, Лука сматра да не треба одбацити могућност да је ова лексема настала од основе **khun*, односно да /s/ представља рефлекс од *kh* (Luka: 2003, 164).

5.3 Семантички опсег лескеме *sy/око* у албанском и *око* у српском језику

Семантичка реализација лексеме *sy* у албанском и *око* у српском језику у највећој мери двоструко је условљена

(i) анатомском улогом ока као органа и
(ii) његовим специфичним овалним обликом,

па тако, њене референтне вредности описане у доступним једнојезичним речницима (FGjSSh и $PCJ_{1/2}$/PMC) можемо поделити у две одговарајуће категорије у зависности од тога којим су од ова два фактора семантички мотивисане, а то су мотивација биолошком функцијом и мотивација физичким карактеристикама. Основна разлика између ове две категорије суштински се одражава на саме појмове којима се врши деноминација, при чему се значењима изведеним на основу биолошке функције чешће именују апстрактни појмови, док се физичке карактеристике и изглед ока употребљавају за вербализацију конкретних предмета у свакодневној употреби, што у великој мери утиче и на заступљеност једних и других у фразеолошким изразима.

5.3.1 Референтне вредности лексеме *sy/око* у албанском

У албанском је забележено укупно 17 референтних вредности лексеме *sy/око*, насталих на основу наведених категорија, од чега се далеко већи број (укупно 12) односи на значења у вези с функцијом ока као органа вида, док су физичке карактеристике у основи тек пет референтних вредности.

5.3.1.1 Семантичка мотивација биолошком функцијом у албанском

Поред улоге *органа вида код човека и животиња, који се налази на предњем делу главе, или са стране* (т.1)[83] и значења које се односи на *способност гледања, вид, гледање* (т.2)[84], постоји још шест семантичих реализација директно повезаних с биолошком функциојом ока, од којих су три посебно означене као фигуративне:

– *поглед или начин гледања као ваљски израз нечијег унутрашњег стања*; *начин на који неко гледа; виђење, поглед* (т.3)[85];

– *управљање овог органа на некога или на нешто у циљу гледања; поглед, гледање* (т.4)[86],

– *фиг. начин на који посматрамо или вреднујемо неког или нешто, перспектива или позиција од које полазимо приликом просуђивања о некоме или нечему; угао посматрања* (т.5)[87];

– *фиг. пажња усмерена на нешто како се ништа не би пропустило, опрезност; позорност* (т.6)[88];

– *изглед, спољашња представа нечега, обично добра; спољашњост* (т. 8)[89]; и

– *фиг. место одакле се добро види окружење; најпогоднија тачка, најближа центру, средина* (т. 9)[90].

Структурална и концептуална анализа у наредним поглављима показује да се и преостале семантичке реализације које нису означене као фигуративне, такође употребљавају у оквиру фразеолошких израза, тако да ову категорију значења свакако можемо окарактерисати као посебно продуктивну. Готово све уникалне компоненте путем метонимијских трансфера заснованих на различитим

[83] *organi i të parit te njeriu dhe te kafshët, që ndodhet në pjesën e përparme të kokës ose anash saj*.
[84] *aftësia për të parë, shikimi, të parët*
[85] *vështrimi a mënyra e të vështruarit si shprehje e jashtme e gjendjes së brendshme të dikujt; mënyra si shikon dikush; shikim, vështrim.*
[86] *të drejtuarit e këtij organi mbi dikë a mbi diçka për ta parë; shikim, vështrim*
[87] *mënyra si e vështrojmë a e vlerësojmë dikë ose diçka, pikëpamja a pozita nga nisemi për të gjykuar për dikë a për diçka; këndi i vështrimit*
[88] *vëmendje e mprehtë dhe e përqendruar mirë diku për të mos na shpëtuar gjë pa e vënë re, vigjilencë; mbikëqyrje*.
[89] *pamje, paraqitje e jashtme, zakonisht e mirë e diçkaje, dukje*
[90] *vend prej nga duket mirë hapësira përreth; pika më e përshtatshme, më në qender, mesi*

принципима (трансфер на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА или на основу одређених сличности између полазног и циљног концепта/појма и слично), заступљене су у највећем броју обрађених фразеолошких израза ексцерпираних из корпуса. Њихов фраземотворни потенцијал изражен је како у обртима мотивисаним на претходно поменуте начине, тако и у онима у чијој се позадини налазе појмовне метафоре, а у извесном броју случајева присутно је и њихово комбиновање или вишеслојна метонимизација/метафоризација или њихово уланчавање, о чему ће бити речи у наредним одељцима и поднасловима.

5.3.1.2 Семантичка мотивација физичким карактеристикама у албанском

Значење одређеног броја лексема мотивисано је самим овалним обликом ока, што се директно одражава и на објекат њихове деноминације, како смо већ указали на почетку овог поднаслова и како показују следеће референтне вредности:

– *лице, образ* (т.7)[91];

– *заобљена омча на крају неког конопца или ужета* (т.10)[92];

– *округли отвор у који се ставља неки алат или неки други предмет* (т.11)[93];

– *чланак где се спајају две коске, зглоб* (т.12)[94];

– *издигнути део штампарске пресе од олова, којим се узма боја и истискује по словима* (т. 13)[95].

Према анализи спроведеној на обрађеном корпусу, изузев у оквиру значења наведеном у т.7, лексема *sy* не чини саставницу ниједне од забележених фразеолошких јединица у којима остварује неко од овде наведених значења, па их из тог разлога можемо квалификовати као фразеолошки индиферентне. Разлог продуктивности само једне уникалне компоненте објашњава се значењем изведеним на основу двоструког метонимијског трансфера на релацији ОКО → ЧОВЕК // ЛИЦЕ/ОБРАЗ → ЧОВЕК = ОКО → ОБРАЗ/ЛИЦЕ, који је једним делом заснован

[91] *fytyra, faqet*
[92] *lak i rrumbullakët në skaj të një filli a të një litari*
[93] *vrimë e rrumbullakët ku futet një vegël a një pjesë tjetër*
[94] *nyja ku lidhen dy kocka, kyç*
[95] *pjesa e ngritur e shkronjës prej plumbi, që merr bojë dhe që del në letër*

на замени дела за целину, а другим на пресликавању базираном на сличностима (према облику), па овај случај треба посебно разматрати у оквиру семантичке (формалне и концептуалне) анализе.

5.3.2 Референтне вредности лексеме *око* у српском

Доступни речници укључују укупно 15 различитих значења лексеме *око* у српском језику, насталих на сличан начин као и албанске. Међутим, оно што сасвим сигурно карактерише њихов међусобни однос јесте у потпуности супротна заступљеност у оквиру две утврђене категорије мотивисаности ових значења: док је превага у албанском на страни семантичких реализација заснованих на биолошкој функцији, у српском су физичке карактеристике ока условиле двоструко већи број значења – чак 10, у односу на тек пет које припадају другој дефинисаној групи. Притом, половина њих употребљава се на вернакуларном нивоу и представља дијалекатске облике непознате књижевном језику, а на анализираном корпусу нисмо уочили преводне еквиваленте у оквиру којих овакве семантичке вредности лексеме *око* фигурирају.

5.3.2.1 Семантичка мотивација биолошком функцијом у српском

Оваква полисемичност мотивисана анатомским својствима ока у албанском није на исти начин изражена у српском, што се види на основу испољених само пет референтних вредности:

- *орган чула вида* (*човека и животиње*) (РСЈ$_2$, т.1; РМС т.1);
- *способност гледања, очни вид* (РСЈ$_2$, т.1б, РМС т.1б);
- *оно што се погледом може обухватити, поглед* (РСЈ$_2$, т.1в, РМС т.1в);
- *запажање, осећање, способност, смисао за нешто* (т.1г, РМС);
- *надзор, пажња* (т.1ђ, РМС),

али се увидом у корпус запажа њен изузетан деривациони потенцијал[96] у том погледу, као и сразмерно висок степен учешћа у формирању фразеолошких јединица. Тривић запажа да је *око* лексема с највећим бројем референтних

[96] Забележено је укупно 145 деривата, од којих 74 сложенице и 71 лексема настала афиксацијом (Штрбац: 2012, 324).

вредности које су се развиле путем фразеологизације зависне и од семантичког обима саме речи, па тако издваја следећих пет диференцијалних семема[97]: већ наведене *способност гледања* и *поглед*, као и *човек, способност разумевања* и *мишљење* (Тривић: 2015, 199).

5.3.2.2 Семантичка мотивација физичким карактеристикама у српском

По питању овог вида мотивације, српски је далеко продуктивнији од албанског будући да је забележено чак дванаест референтних вредности заснованих у највећој мери на испољавању сличних или истих физичких карактеристика између појма којим се денотира и појма који денотира у стандардној употреби:

– (*обично у множини*) *мали отвори, рупице на рибарској мрежи које чине испреплетане нити* (*у јд. таква рупица*) (PCJ_2, т.3; РМС, т.7);
– *округла шара на пауновом репу или шара уопште* (т.9 РМС);
– *лучни део моста* (т. 10, РМС);
– *пуп, пупољак, клица* (т.8 РМС);

и дијалекатске варијанте:

– *језеро ледничког порекла* (обично у множини с атрибутом *морске*);
– *извор* (т.3а, РМС);
– *место у језеру с подводним изворoм* (т.3б, РМС);
– *ограђено место, преградак у амбару* (т.5 РМС);
– *направа са стакленим, кружним прозорчићем која се ставља на врата, шијунка* (т.6, РМС).

Слично као код примера посебно издвојене уникалне компоненте *лице/образ* у албанском, лексема *око* у српском две своје семантичке реализације остварује метонимијски мотивисаном заменом дела за целину тј. драге особе за око, па је забележена и хипокористична употреба: *назив од милоште драгој особи* и *жив човек, особа* (т.1д, РМС).

[97] У питању су фразеолошки везања значења (о томе више у делу 3.1).

5.4 Структура фразеологизама с конституентом *sy/око* и њихова формална и семантичка типологизација

За разлику од српског код којег је соматизам *глава* далеко најфреквентнији соматски конституент (в. део 4.4), у албанском је по том питању најпродуктивнија лексема *око*, која се јавља у оквиру 202 фразеологизма. Своја значења они остварају у различитим структуралним облицима, од којих најчешће у виду глаголских (укупно 178 или 88%), док је номиналних предлошко-падежних конструкција тек 24 (или 12% обрађеног корпуса). Анализом смо дошли и до интересантног податка да фразеологизми с конституентом *sy* испољавају највиши степен семантичке неутралности забележен код 16 примера (8%), о чему ће посебно бити речи у оквиру концептуалне анализе.

5.4.1 Номинални (именски) фразеологизми

Компонентни морфолошки састав номиналних фразеологизама условио је класификацију ове типолошки издвојене групе на синтагме у номинативу и акузативу, а забележена је и једна аблативна. Готово три четвртине примера чине конструкције с предлозима, а само у оквиру 5 фразеолошких јединица један од конституената није предлог. Семантички и формално-структурални однос између полазних фразеологизама и преводних еквивалената укључује сва три вида подударности, од којих је у највећој мери потпуно и делимично еквивалентних (укупно 16), док примери нулте еквиваленције обухватају 5 случајева фразеолошких и 4 нефразеолошка израза. На концептуалном плану оваква структурална слика може се објаснити таквом концептуализацијом или метонимијским трансферима на основу којих се око/очи не перципирају на начин сличан другим органима – као посуда или као замена за целину (човека), већ као семантички инструмент за описивање, којим се испољава и његова улога у домену визуелне перцепције (о учесталости ове лексеме у српском у оквиру истог домена в. Штрбац: 2012).

5.4.1.1 Конструкције у номинативу

Код примера номиналних фразеолошких јединица, интересантна је најпре конструкција у номинативу

- **syri i keq** [лоше [зло] око] – ●лоше/урокљиво око,

где се у оба језика соматизам јавља у једнини вербализујући тако кроз фразеологизам већ поменуту митолошку представу о *једном* урокљивом, а другом *добром* оку. Насупрот потпуној стрктуралној еквиваленцији код овог примера, фразеологизам

- **syri plot e dora thatë** [око пуно, а рука сува] – ◌пуне очи, празно срце

у односу на преводни еквивалент остварује парцијалну подударност услед присуства различитог напоредног номиналног конституента у виду соматизма *срце*, као и његове неподударне концептуализације у српском. „Сува рука“ у односу на „празно срце“, тј. семантичко поље НЕМОГУЋНОСТ насупрот домена ТУГА, указује на (донекле) различиту семантичку реализацију посматрана два фразеологизма. Поред тога, у полазном изразу соматизам *око* је у једнини одређеног вида, док је код преводног еквивалента у множини, што је још један од разлога сврставања овог примера у категорију делимичне подударности.

Начин на који концептуализација утиче на морфолошки састав фразеолошких јединица показује и пример

- **sytë nga qielli** [**e duart nga mielli**] [очи од неба [а руке од брашна]] – øс пола мозга,

код којег је забележена нулта еквиваленција. Фразеолошка јединица на албанском састављена је од две предлошко-падежне конструкције у номинативу с предлогом *nga* којима се сугерише неусмеравање пажње на неку радњу, као и преводном еквиваленту у чијем је саставу неподударни соматизам.

Поред наведених, забележили смо и један фразеологизам у оквиру којег два соматизма стоје у напоредном семантичком односу подједнако мотивишући читав израз:

- **gjithë** [**tërë**] **sy e veshë** [сав [читав] очи и уши] – претворити се у око и ухо.

Беспредлошка конструкција на албанском означава човека у потпуности фокусираног на нешто, односно човека који је сву своју пажњу усредсредио на одређени предмет, особу или догађај. Делимична подударност између албанског израза и преводног еквивалента установљена је на основу присуства глаголског конституента у српском фразеологизму. Међутим, албански фразем веома често колоцира с егзистенцијалним *jam* [ср. *бити*], на тај начин се семантички приближавајући одговарајућем изразу на српском, а код оба фразеологизма уочава се перцепција соматизама као средстава или инструмената

5.4.1.2 Конструкције у акузативу

Типологизаија групе номиналних фразеолгизама у акузативу која броји укупно 18 чланова, заснована је на различитим предлозима у оквиру фразеолошких јединица. Слично као и код других соматизама код којих је извршена оваква класификација, најзаступљеније су конструкције с предлогом *me* (ср. *с*[*а*]) и чине две трећине забележених израза (укупно 12 или 67%), док предлог *për* (ср. *за, о*) у овом типу фразеологизма учествује у тек 4 обрта (или 22%). Поред предлошко-падежних, уочили смо и две беспредлошке паукалне синтагме, чији је удео у овој групи израза 11% и које ћемо обрадити посебно.

5.4.1.2.1 Конструкције у акузативу с предлогом me

Код предлошко-падежних конструкција с предлогом me (ср. *с*[*а*]) лексема *око* се у највећој мери као инструмент визуелне перцепције користи у сврхе информисања о различитим карактеристикама човека или о одређеном односу који човек успоставља према другима у виду испољавања емоција или расположења. Фразеологизми који се могу сврстати у семантичку групу израза за описивање вршења перцептивне радње у моменту у којем се она остварује (в. нпр. Штрбац: 2012, 327), показују да се категоријом перфективности у оба језика суштински мења темпорална маркираност таквих израза. Тиме се њихов семантички опсег проширује и на став или емоционалну перцепцију говорника о

нечему/некоме не само у тренутку у којем се одвија визуелна перцепција. Посебан семантички поларитет видљив је на примерима израза

- [**e kam**] **me sy të keq** [**të lig**] [dikë] [имати с лошим [злим] оком] – ○[гледати] [некога] злим оком, ○[гледати] [некога] крвавим очима, ○[гледати] [некога] преким оком, ○не моћи некога очима гледати
- [**e kam**] **me sy të mirë** [dikë] [имати с добрим оком] [некога] – ○гледати некога добрим оком

  син. **e sheh me sy të mirë**

утемељен на опозицији придевских конституената у њиховом саставу. Парцијална еквиваленција утврђена је на основу глаголских саставница које су и у српским изразима опционе будући да саме номиналне синтагме могу имати и адвербијалну функцију.

Сличну семантичку опозицију уочавамо и на полисемичним фразеолошким јединицама који своја значења остварују у оквиру чак четири семантичка поља: ПАЖЊА и СРЕЋА у односу на НЕПАЖЊА и ПОЗНАВАЊЕ:

- **me sy hapur** [отворених очију]
  1. [широм] ●отворених очију
  2. ○са сјајем у очима, н.и.ведра духа, н.и. чило

     син. **me syrin** [**me sytë**] **xixë**

и

- **me sy mbyllur** [затворених очију]
  1. ●затворених очију, øна прву лопту, н.и. без размишљања

     син. **luaj mbyllasyzash**
  2. øимати нешто у малом прсту, н.и. знати нешто напамет

Отварање и затварање очију директно утиче на способност опажања, односно губитак исте, али се на датим примерима запажа повезаност између просте (инстинктивне) радње и оне узроковане одређеним унутрашњим факторима (које можемо квалификовати и као психолошке). Семантички опозитни парови [широм] ●отворених очију / ●затворених очију, øна прву лопту, у оквиру циљних

домена ПАЖЊА/НЕПАЖЊА своје референтне вредности остварују мотивисани физичким, а не емотивним покретачима. За разлику од њих, секундарна значења албанских фразеологизама удаљавају се (у различитим правцима) од прототипских изворних домена у којима први примери фигурирају, па се из тог разлога код њих не може говорити о опозицији.

Фразеологизам **me sy të shuar** [с угашеним очима] са значењем øкао издуван балон, øкао исцеђена крпа, н.и. беживотно, појављује се као антипод српском **са сјајем у очима** и с њим остварује исти антонимијски однос као неки од претходно анализираних примера, па се као један од потенцијалних преводних еквивалената предлаже и ◌без сјаја у очима (свакако у складу с контекстом) с обзиром да у српском нисмо пронашли одговарајући израз којим би се одсуство неке карактеристике исказало путем адјективног конституента и одговарајућег соматизма, већ само путем предлога.

5.4.1.2.2 Конструкције у акузативу с предлогом për

Предлошко-падежне конструкције с предлогом *për* (ср. *за, о*) укључују четири фразеологизма чија се значења могу сврстати у све три утврђене семантичке категорије: позитивну, негативну и неутралну. Фразеологизам који једини у оквиру своје прве референтне вредности остварује структуралну и формалну подударност с одговарајућим преводним еквивалентом је

- **për sytë e bukur** [të dikujt] [за лепе очи [некога]] – ●на лепе очи.

Упркос томе што је означен као потпуно подударан, код овог примера уочена је морфолошка диспропорција на нивоу предлога која се објашњава високим степеном идиоматизованости базне синтагме код фразема на српском. Међутим, како акузатив у конструкцији на + (придев) + именица у овом примеру има адвербијалну вредност (уп. НГСЈ: 2013, 368, §1007), овај фразеолошки пар можемо класификовати у оквиру категорије потпуне семантичко-структуралне еквиваленције.

Полисемични израз

- **sy për** [**më**] **sy** [очи за очи [очи више очију]]
  1. ○очи у очи, ○оком у око
     син. **hundë më hundë**
  2. ølицем у лице
     син. **gojë më gojë**, **ballë për ballë**

изражава просторну блискост, односно изолованост у простору, слично као фразеологизам **kokë më kokë** [глава уз главу] (в. део 4.5.3), при чему се јавља у два семантичка поља. Варијанта овог фразема која укључује предлог *më* (ср. *више*) не ремети установљене подударности с преводним еквивалентима, нити условљава промену структуралне типологизације самог фразеологизма, али увидом у изворе грађе и претрагом на интернету установили смо далеко већу фреквенцију фразеологизма с овим предлогом[98], те би пажњу требало скренути и на овај аспект његове употребе у говорном и књижевном језику.

Изрази који се налазе у међусобном парасинонимијском односу, а чије је значење *реда ради*, *тек онако*, на албанском се могу исказати путем неколико фразеологизама од којих код два преводна еквивалента постоји соматизам *око*:

sa për sy të botës
[толико за око света]
sa për sy e faqe [**për sy e për faqe**]
[толико за очи и лице [за око и за лице]]
син. **sa për „shihni botë“**, **sa për të shkuar radhën**

] ○[тек толико] да замаже очи, øреда ради, øколико да се каже, øтек да се каже

Синонимни изрази ексцерпирани из корпуса показују да је у односу на преводне еквиваленте степен семантичке подударности изузетно висок и да су у питању случајеви правих фразеолошких синонима. Међутим, код морфолошке структуре уочили смо неколико разлика због којих смо предложене изразе на српском сврстали у категорију парцијалне и нулте еквиваленције: (i) ○[тек толико] да

[98] *Google* претраживач даје само 8.640 резултата за облик **sy për** [**më**] **sy** и чак 44.300 за варијанту **kokë më kokë** – информације добијене на дан 19.1.2016. године.

замаже очи – једина формална подударност код наведеног израза на српском у односу на полазне у албанском је присуство одговарајућег соматизма; (ii) код преосталих преводних еквивалената утврђена је нулта структурална еквиваленција услед изостанка соматизма; (iii) у случају фразеолошке јединице [**sa**] **për sy e faqe** уочили смо два соматизма у напоредном семантичком односу, при чему се лексема *sy* реализује у оквиру своје референтне вредности *лице, образ*, где се идиоматичност остварује репликацијом као таутолошким средством.

5.4.1.2.3 Беспредлошке конструкције у акузативу

Ова поткатегорија укључује примере који у свом саставу могу имати и егзистенцијални глагол *kam,* чија се семантичка реализација успешно остварује и без овог конституента:

- [**e kam**] **si dy sytë** [dikë] [имати као два ока] [некога] – ○чувати као очи у глави, чувати као мало воде на длану

  син. [**e ruaj, e dua**] **si sytë e ballit**

- [**kam**] **katër sy** [имати четворо очију][неко] – ○имати Аргусове очи, ○имати будно око, ○имати отворене очи, ○отворити четворо очију

  син. **i sheh edhe shpina**

Међу забележеним примерима уочили смо две паукалне синтагме si dy sytë [као два ока] и katër sy [четири ока/четворо очију] чија се семантичка функција односи на усмеравање пажње на одређени предмет или особу. Без глаголског конституента прва синтагма напоредни је члан и фразеологизма

- **si dy sytë e një koke** [као два ока једне главе] – ●као два ока једне главе

чије значење припада семантичком пољу БЛИСКОСТ. Код оба фразеологизма забележени су напоредни соматски конституенти реплицирани у изразу на српском који се истовремено од албанског разликује и на основу предлога у свом саставу.

5.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми

Сразмерно велики број глаголских фразеологизама упућује на закључак да ова лексема своја метафоризована значења реализује првенствено у напоредном односу с глаголским конституентима насупрот улоге примарног семантичког мотиватора у оквиру фразеологизованих предлошко-падежних конструкција, какву смо запазили рецимо код соматизма *срце* (в. део 6.4.1 и 6.4.2). Услед високе продуктивности вербалних фразеолошких јединица, њихова структуална класификација извршена је према степену еквиваленције који остварују у односу према одговарајућим преводним еквивалентима, на основу чега су сврстани у три категорије (и одговарајуће поткатегорије у оквиру сваке) како следи у наставку.

5.4.2.1 Категорија потпуне формално-структуралне и семантичке еквиваленције

С обзиром на продуктивност лексеме *око* у фразеологизмима у оба језика, проценат заступљености израза у оквиру ове категорије је на знатно нижем нивоу од очекиваног, односно незнатно мање од петине анализираног корпуса (тачније, 19% или 34 примера). Разлог томе крије се у податку да готово половина (43%) глаголских фразеолошких јединица у односу с преводним еквивалентима остварује парцијалну подударност, чинећи тако две трећине анализираног корпуса, што указује на веома сличну концептуализацију ове лексеме у оба језика, без обзира на значајне разлике на нивоу референтних семантичких вредности.

Фразеологизми у домену визуелног опажања чине велики део анализираних израза код којих је утврђен потпун степен подударности у односу на преводне еквиваленте. У њиховом су саставу углавном и глаголи који се употребљавају за радњу перципирања, док су номинални конституенти најчешће адвербијалне функције будући да ближе одређују начин на који се неко или нешто посматра. Такав је, рецимо, следећи пример:

- **e shoh me sy të mirë** [dikë] [гледати добрим очима [неког]] – ●гледати некога добрим оком

  син. **e ka me sy të mirë**, **e ka me pekule**

Значење овог фразеологизма објашњава се као *гледати благонаклоно и са симпатијом; имати добро мишљење о некоме*[99] (FF: 2010, 454), док се код преводног еквивалента запажају два унеколико различита тумачења: *бити коме наклоњен, марити за кога* (Matešić: 1982, 411) и *лепо примати, марити* (РМС, 498). Без обзира на (донекле) другачије дефинисане референтне вредности, у питању су семантики подударни изрази чији компонентни састав показује изостанак морфолошке кореспонденције по питању:

(i) предлошко-падежне конструкције у акузативу (у неодређеном виду) код полазног и у инструменталу код циљног фразеологизма, која је условљена међујезичким структуралним неподударностима. Синтактичка функција овакве синтагме у албанском језику јесте исказивање средства или инструмента помоћу којег се нека радња врши, што одговара инструменталу у српском, па се оваква разлика не може сматрати довољном за класификацију у оквиру групе парцијално еквивалентних фразеологизама;

(ii) питање морфолошке категорије броја код соматизма на албанском у односу на српски. Услед подударног граматичког облика у акузативу једнине и множине у неодређеном виду, код примера на албанском искључиво је контекст меродаван критеријум на основу којег је могуће одредити да ли је у питању лексема у једнини или у множини, посебно уколико се у обзир узме да није неуобичајено да лексема *sy* и у албанским фразеологизмима фигурира у једнини (како показује рецимо и пример анализиран у наставку). Код преводног еквивалента јасно је да је у питању граматичка категорија једнине, а наше је мишљење да је такав облик соматизма у последица уврежене представе о очима и као засебним ентитетима чија симболика није истовремено подударна у митолошко-обредном окружењу. Овде првенствено указујемо на већ поменуто запажање Ђорђевића о урицању само једним оком и појави фразеолошки исказаног симболичког дуализма (в. део 5.1).

[99] *e shikon me dashmirësi e me simpati; ka mendim të mirë për dikë.*

Структуралну разлику у обрнутом виду уочавамо и код фразеолошког пара

- **e shoh me një sy tjetër** [dikë a diçka] [гледати једним другим оком [неког или нешто]] – ●гледати другим очима

у којем се она испољава и кроз категорију броја, и кроз присуство неодређеног члана *një*. Његова функција овде није граматичка с обзиром да израз без његовог присуства не би изгубио граматичку коректност, што указује на семантичку улогу која му се може приписати. Та улога се огледа кроз изостанак сваке семантичке маркираности прилошко-падежне синтагме каква би се могла постићи употребом именице у одређеном виду у циљу постизања јасне опозиционе разлике у односу на 'први поглед', при чему у првом случају преовладава удаљавање као одређена врста друге објективности у односу на субјективност перцепције чега на први поглед. У том случају се прибегава својеврсном 'позајмљивању' других или туђих очију којима се нешто последично сагледава и из другачије перспективе.

Истини се у српском може гледати у *очи* или у *лице*, док се у албанском употребљава само један соматизам:

- **e shoh të vërtetën në sy** [гледати истини у очи] – ●[по]гледати истини у очи.

Код наведеног примера соматски конституенти јављају се у множини и то у оквиру предлошко-падежне конструкције у акузативу (код албанског с предлогом *në*, а у српском с предлогом *у*), чиме се остварује и потпуна структурална еквиваленција.

Преостали забележени примери се од овог подтипа фразеологизама разликују по питању референтних вредности глаголских саставница које се не употребљавају за исказивање радње каквог перципирања као у случају израза

- **bie në sy** [падати у очи]
  1. [dikush] [неко] – ●упадати у очи
     син. **ndahet në shenje, bën ferk**
  2. [diçka] [нешто] – øизбити у први план
     син. **del në pah, del në reliev**

Албански фразеологизам је полисемичан и потпуну структуралну еквиваленцију остварује у оквиру свог прототипног значења *бити веома уочљив, примећивати се*, док се у периферном значењу уочава изостанак морфолошке подударности с преводним еквивалентом. Овом изразу је семантички близак и фразеологизам

- **më ra në sy** [dikush/diçka] [пао ми је у очи] [неко/нешто] – ●запасти за око,

код којег је забележена само једна референтна вредност подударна дефиницији преводног еквивалента: *бити запажен, привући, обратити пажњу на кога или што* (РМС, 97).

Антонимни парови глагола попут *затворити – отворити* у албанском су језику конституенти неколико фразеолошких јединица за изражавање различитих способности, карактеристика или радњи. С једне стране су фразеологизми с глаголским конституентом *hap* (ср. *отворити*) којима се карактерише опажајна способност, а који се семантички реализују у неколико циљних домена:

- **i hap sytë** [отворити очи]
  1. ●отворити [своје] очи, н.и. прогледати
  2. øпроширити видик[е]
     син. **hap sytë, iu hapën [çelën] sytë**$_2$
  3. [dikujt] [некоме] – øпроширити некоме видик[е]
  4. [dikujt] [некоме] – ●отворити некоме очи.

Отварање очију симболизује уклањање сваке препреке визуелном опажању и неометан поглед на окружење. Иако се први фразеологизам реализује у оквиру четири значења, суштински су у питању два семантичка домена – КОГНИТИВНО ОТКРИВАЊЕ, према референтној вредности *открити* (*коме*) *истину* или *стицати нова* (*са*)*знања* и ПАЖЊА – *обратити изузетну пажњу, нарочито пазити*. Класификација према семантичком критеријуму заснива се на постојању или изостанку неправог објекта: када израз садржи само прави објекат, тада се односи на лично искуство говорника у оквиру два поменута семантичка домена, док се неправим објектом у наредним примерима указује на трансфер стеченог сазнања на неког другог (како показују конструкције *i hap sytë* [досл. *отворити очи*] у

односу на *i hap sytë dikujt* [досл. *отворити очи некоме*], односно усмеравање чије пажње на одређену појаву или особу. Међутим, структурално веома сличан израз

- **iu hapën** [**iu çelën**] **sytë** [dikujt] [отвориле су се очи][некоме]
  1. ●отворити очи, н.и. прогледати, н.и. пробудити се
     син. **u çua nga gjumi, i doli gjumi**
  2. øпроширити видике
     син. **i hap sytë**

не функционише по истом принципу као први овде истакнут, јер се семантички реализује само уколико у свом саставу има и неправи објекат. Како је у питању глагол исказан у медиопасиву који у албанском језику одговара повратним глаголима, оба значења овог фразеологизма стоје у односу парасинонимске супституције с прве две референтне вредности претходно наведеног фразеологизма. По питању формалне еквиваленције, забележена је потпуна подударност само код значења која се односе на семантички домен ПАЖЊЕ, док је у оквиру другог семантичког поља јасно изражен нулти степен подударности услед непостојања преводног еквивалента с одговарајућим соматизмом.

Насупрот њима издвајају се фразеологизми с антонимним глаголским конституентом у виду вербала *mbyll* (ср. *затворити*) високог степена семантичке разуђености који се огледа у чак шест семантичких поља којима се ови изрази могу прикључити:

mbylli sytë
[затворио је очи]

1) ○зажмурити на једно око,
○гледати на једно око,
øне обраћати пажњу на нешто
2) ○урадити нешто затворених
очију, н.и. бити несмотрен,
непромишљен, срљати
3) ●затворити очи
син. **perëndoi (fali) sytë; iu shuan (iu fikën) sytë (dikujt); zbardhi sytë**

Степен потпуне еквиваленције уочава се тек код трећег значења овог фразеологизма, што указује на то да је у питању периферни представник семантичког поља СМРТ (како потврђује и добар број наведених синонимних фразема). Преостале граматички неподударне варијанте укључују фразеологизам

- **ia mbylli sytë** [dikujt] [затворио је очи [некоме]
  1. ○замазати очи некоме, н.и. заварати кога, *кол.* øпродати причу,
  2. ●затворити очи некоме, н.и. заклопити очи покојнику

који код првог значења остварује делимичну подударност у односу на преводни еквивалент, условљену некореспондентним глаголским конституентом у српском; док је у другом уочена потпуна стрктурално-семантичка еквиваленција. Употребљен у пасивном облику, овај фразеологизам највише се користи у првом лицу једнине, па је због тога у том облику и уврштен у речнике:

- **më mbyllen sytë** [затвориле су ми се очи] – ●очи се некоме склапају/затварају (син. **m'u qepën sytë**).

Како смо већ претходно напоменули код примера

- **më buçet koka** [бучи ми глава] – ●бучи некоме глава [имати много посла, не знати шта пре урадити], ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда, ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава

(в. део 4.4.2.1), употреба личне заменице *më* (ср. *ми*) користи се за исказивање субјективног осећаја познатог само говорнику.

5.4.2.2 Категорија парцијалне формално-структуралне и семантичке еквиваленције

Формална диспропорција између полазних фразеологизама и предложених преводних еквивалената на српском запажа се на примеру укупно 76 (43%) анализираних глаголских израза код којих је уочен парцијални степен подударности. Конфронтативном анализом утврђено је да највећи број фразеолошких јединица испољава одређене разлике у односу на одговарајуће преводне еквиваленте управо на овом степену подударности. Њихова је бројност

условила нешто измењену типологизацију у односу на остале разматране соматске фразеологизме и заснована је на утврђеним разликама које се испољавају између њихових компонентних саставница, а које могу бити на нивоу:

(i) соматизма и/или напоредног номиналног конституента;

(ii) глаголског конституента;

(iii) соматизма и/или напоредног номиналног конституента и глаголског конституента.

Графички се поменуте разлике могу представити на следећи начин:

КАТЕГОРИЈА 1	КАТЕГОРИЈА 2	КАТЕГОРИЈА 3
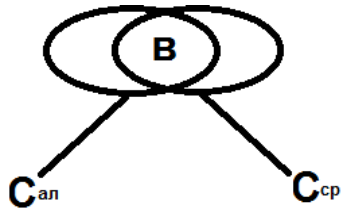	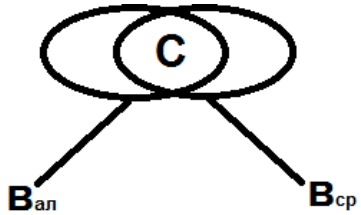	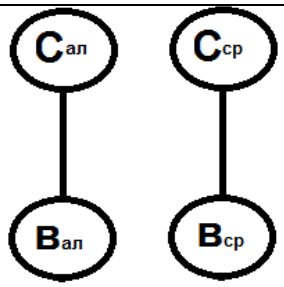

Илустрација 2. *Графички приказ типологизације парцијално еквивалентних глаголских фразеологизама*

где су

$С_{ал}$ – соматизам и/или напоредни номинални конституент на албанском;

$С_{ср}$ – соматизам и/или напоредни номинални конституент на српском

$В_{ал}$ – вербални (глаголски) конституент на албанском; и

$В_{ср}$ – вербални (глаголски) конституент на српском.

Како илустрација показује, фразеологизми у оквиру прве и друге категорије подударност заснивају на једном од конституената у свом саставу који не показује (значајне) формално-структуралне и семантичке разлике у односу на референтног члана у циљном изразу. Код треће категорије примећује се изостанак такве морфолошке везе, саставнице су услед различитих граматичких категорија означене као неподударне, али се еквиваленција остварује због семантичке конгруенције на нивоу читавог израза, као и присуства одговарајућег соматизма,

што је установљено као основни критеријум утврђивања парцијалне подударности.

5.4.2.2.1 Парцијална еквиваленција услед неподударности на нивоу соматизма и/или напоредног номиналног конституента

Фразеологизми означени као парцијално еквиваленти услед разлика забележених код соматизма чине бројчано најмање заступљену категорију глаголских фразеолошких јединица. Њихова основна карактеристика је потпуна семантичка и структурална конгруенција утврђена код глаголских конституената и изостанак исте на пољу соматске саставнице. Поменуте разлике испољавају се у највећем броју случајева путем граматичке категорије броја и падежа како самог соматског члана фразеологизма, тако и предлошко-падежне конструкције у којој се јавља. С друге стране, у одређеном броју случајева уочили смо и лексеме које са соматизмом стоје у упоредном семантичком односу, док код преводних еквивалената изостају. Случајеве овакве парцијалне подударности илуструју примери у наставку, а најпре:

- **hedh sytë** [бацити очи]

1. [nga dikush/diçka] [ка некоме/нечему] – øусмерити/бацити поглед ка некоме/нечему

   син. **drejtoj sytë**$_1$

2. ◌бацити око, н.и. обратити пажњу, н.и. поклонити пажњу

   син. **kthej sytë**, **drejtoj sytë**$_3$

3. øуперити поглед ка некоме

   син. **drejtoj sytë**$_2$

Са значењем *мотрити, гледати, погледати* (Matešić: 1982, 412), преводни еквивалент ◌бацити око свој однос делимичне подударности према полазном фразеологизму остварује управо на основу категорије броја лексеме *око*, односно *sy* будући да се у оквиру српског израза запажа крајње фразеологизован облик једнине својствен идиоматској употреби. Треба напоменути и то да се поред множине, код примера на албанском соматизам јавља у одређеном виду, указујући тако на семантичку транспозицију базне синтагме којом се реферише на

сопствене очи (говорника). Код преосталих значења ове фразеолошке јединице присутан је нулти степен еквиваленције заснован на изостанку одговарајућег соматизма у српским изразима.

Интересантан пример метонимијског трансфера на релацији ОКО → ЧОВЕК, до којег долази на основу употребе лексеме *sy* у оквиру референтне вредности *образ, лице,* запажа се у фразеологизму

- **nuk i dal në sy** [dikujt] [не излазити на око][некоме] – ●не излазити некоме пред очи

  син. **nuk i dal** [**dot**] **përpara**.

Соматски конституент овде је у једнини неодређеног вида, што никако није случајно када се у обзир узме његова концептуализација, будући да се на тај начин поменута уникална компонента употребљава као метонимијска супституција за саму особу, до чега не долази код преводног еквивалента. Самим тим, граматичка категорија служи као показатељ неподударне концптуализације као полазне основе за настанак фразеологизама у оба језика, па је у овом случају можемо окарактерисати као пресудну за утврђивање неподударности на когнитивном нивоу. Како смо у неколико примера током анализе показали, различите граматичке категорије могу бити у потпуности семантички индиферентне по питању остваривања утицаја на нивоу референтне вредности неке фразеолошке јединице, посебно када су у питању категорије броја код именица или категорије времена код глагола. Чак се и категорија вида код одређеног броја слчајева не може сматрати пресудном за значење самог израза, иако је испитивањем на семантичком и структуралном нивоу утврђена њена доста активна улога у појединим случајевима. Међутим, како се код овог израза на албанском структуралне рестрикције односе само на употребу одређеног падежа уз предлошки конституент, док утицај облика једнине или множине није условљен никаквим другим морфолошким факторима, тада је употреба соматског конституента исказаног у једнини индикативна за само значење.

Генитивна синтагма *sytë e ballit* [ср. *очи чела*] употребљава се као средство наглашавања у фразеологизмима

- [**e ruaj**, **e dua**] **si sytë e ballit** [dikë a diçka] [[чувати, волети] као очи чела [неког или нешто]] – ○чувати некога/нешто као очи у глави, ○ чувати некога/нешто као као зеницу ока
- [**e pashë**] **me sytë e ballit** [**me këta dy sy**] [dikë a diçka] [[видео] сам га очима чела [са ова два ока]] [неког или нешто] – ○видети некога или нешто својим/рођеним очима, ølично се уверити у нешто.

Њена је семантичка функција у првом примеру да истакне вредност кога или чега на исти начин на који се то остварује путем предлошко-падежне конструкције *очи у глави* у преводном еквиваленту. Парцијална подударност се у овом случају не заснива на категорији падежа код које изостаје конгруенција, већ на напоредној лексеми у оквиру анализираних синтагми. Сличан је пример и другог наведеног израза, где је у преводном еквиваленту уочен изостанак одговарајуће лексеме (*глава*), па се апострофирање врши присвојном придевском заменицом *свој*. Наведене семантичке и морфолошке разлике указују на изражену функционалност ове албанске синтагме која поред значаја и вредности нечега, може имати и семантичку вредност указивања на веродостојност нечега.

5.4.2.2.2 Парцијална еквиваленција услед неподударности на нивоу глаголског конституента

Парцијална еквиваленција анализираних фразеологизама може се заснивати и на формалној и семантичкој неподударности глаголских конституената у саставу фразеологизама, при чему структуралне разлике у примерима семантички подударних глагола најчешће обухватају две глаголске категорије: време и стање. Неки од таквих случајева укључују примере у оквиру којих фигурира глагол *kam* с егзистенцијалним значењем као што је

- **e kam me sy të keq** [**të lig**] [имати с лошим [злим] оком] – ○гледати некога злим оком, ○гледати некога крвавим очима, ○гледати некога преким оком

  син. **e shoh me sy të keq** [**të lig**], **s'e ka për** [**në**] **sy**

На овај начин употребљен поменути глаголски конституент семантички се изједначава с глаголима чије је значење директно повезано с функцијом визуелне

перцепције, што у првом реду потврђује и понуђени синонимни фразеологизам на албанском, као и преводни еквивалент на српском језику.

У одређеном броју случајева уочен је изостанак еквиваленције по питању категорије глаголског стања. Радња глагола која се исказује повратним пасивом у српском језику употребљава се с морфемом *се* (НГСЈ: 2013, 184, §401), док се у албанском уз одговарајући облик глагола у аористу додаје морфема *u* на препозитивном положају. Како смо претходно напоменули, пасивни облик глагола у анализираним фразеологизмима захтева употребу соматизма у номинативу у одређеном виду, која у функцији граматичког субјекта служи за означавање вршиоца радње (уп. *Ibid* §404). Код фразеологизма

- **iu çapëlyen sytë** [раздвојиле су се очи] – ◌исколачити очи,

неподударност на нивоу глагола уочава се не само код стања, већ и на семантичком нивоу, због чега овај пример припада групи граничних израза између две категорије еквиваленције: делимичне и нулте.

Критеријум семантичке вредности глагола као основ за сврставање у категорију парцијалне еквиваленције запазили смо код још неколико примера. У својим различитим облицима, глагол *bëj* (ср. *чинити, радити*) остварује упоредно-конституентски однос са свим анализираним соматским фразеологизмима чије се значење у готово подједнакој мери сврстава како у позитивне, тако и у негативне домене, али се могу јавити и у оквиру неутралних семантичких поља. Такве колокације мотивисане су симболиком и значењем саме соматске лексеме која у њима фигурира, односно синтагме чији је саставни део, а која може бити сачињена и од других номиналних чланова. Оваква учесталост наведеног глагола у фразеолошким изразима који припадају семантички негативном домену употребе може се довести у везу са значењем глагола *радити* на српском језику, односно префиксалним *израдити* код којег је једно од значења *преварити, изиграти* (РСЈ$_2$, 448 т.6). Такав је управо и случај фразеолошког израза

- **më bëjnë sytë** [чине/раде ме очи] – ◌варају некога очи,

где посматрани глагол своје значење остварује посредно преко соматизма који се семантички реализује у оквиру своје референтне вредности као *органа* који човеку служи за добијање визуелних информација из окружења и на тај начин одговоран је и за њихову тачност. Поменуту семантичку паралелу између албанског вербала и преводног еквивалента *израдити* показују и синонимни изрази код којих се у односу на морфолошки састав од наведеног фразеологизма разликују само на нивоу глаголског конституента:

- **më gabojnë [më gënjejnë] sytë** [варају ме [лажу ме очи]] – ●варају некога очи.

5.4.2.2.3 Парцијална еквиваленција услед неподударности на нивоу соматизма и/или напоредног номиналног конституента и глаголског конституента

Прави случајеви парцијалне еквиваленције која се граничи с нултом и који су у ову категорију сврстани искључиво на основу подударног соматизма у оба посматрана језика јесу фразеологизми који разлике испољавају на нивоу соматизма и/или напоредног номиналног конституента и глаголског конституента. Степен неподударности код њих је изузетно изражен не само због кумулативног збира свих описаних разлика у оквиру претходне две анализиране групе, већ и због појаве напоредних или зависних именских чланова предлошко-падежних конструкција у албанским и њиховом изостанку у одговарајућим преводним еквивалентима. У одређеном броју примера уочили смо и напоредне глаголске саставнице као код фразеологизма

- **sa çel** [**sa hap**] **e mbyll sytë** [колико да отвориш и затвориш очи] – ○док трепнеш оком, ○док си оком.

Глаголима *çel* [*hap*] (ср. *отворити*) и *mbyll* (ср. *затворити*) управо се описује радња исказана вербалним конституентом у преводном еквиваленту: *учинити један трептај (спустити и подићи очне капке)* (PCJ_2, 1310, т.1). По питању соматизма, утврђена диспропорција односи се на граматичку категорију броја која се у анализираним изразима манифестује у виду множине код полазног, а једнине код циљног фразеологизма.

Код одређених израза делимична подударност није утврђена само на нивоу глаголског, већ и на нивоу напоредног именског конституента, какав је случај и код примера

- **mori detin në sy** [узео је море у око]

1. ○имати велике очи, øзагристи много [често више од онога што је у нечијој могућности]
2. øобићи пола света

син. **mori botën [dheun] në sy**.

У оквиру примарног значења овог израза с којим преводни еквивалент ○имати велике очи остварује парцијалну еквиваленцију описује се нечија незаситост, грамзивост, лакомост (Matešić: 1982, 415). Хипербола се у полазном фразеологизму постиже напоредним номиналним конституентом, који изостаје код преводног еквивалента и њену функцију преузима придев. Одсуство еквиваленције уочено је и на нивоу соматизма, који је код албанског фразеологизма у једнини, док се у српском јавља у множини. Семантички опсег овог фразеологизма укључује и позитиван домен на основу другог забележеног значења с којим преводни еквивалент остварује однос нулте еквиваленције с обзиром на одсуство лексеме *око* у његовом саставу.

Исксутвено утврђена физиолошка потреба затварања очију приликом спавања употребљава се као позадинска слика за мотивисање фразеологизма

- **bëra** [**mora**] **një sy gjumë** [урадило [узело] је једно око сан] – ○склопити очи [н.и. дремати].

Када човек спава с једним отвореним оком, у албанском се таква радња перципира као *спавање лаким сном*, док се у српском семантички реализује као *бити посебно опрезан* због чега је неопходно указати на појаву привидне еквиваленције код поменутих примера. С друге стране, због полисематичности израза **склопити очи** у српском, који се може односити како на одмарање, тако и на смрт, наведена нефразеологизована лексема *дремати* уврштена је међу могуће преводне еквиваленте како би се избегла свака евентуална забуна у ситуацијама у

којима се на основу контекста не може јасно разлучити о којој је семантичкој реализацији реч.

Када су фразеолошке јединице и њихови одговарајући преводни еквиваленти поред соматизмом повезани и још неким лексичким елементима у свом саставу (изузев глагола), тада је ниво подударности нешто виши у односу на остале представнике у оквиру ове подгрупе, јер може указивати и на истоветну слику или метафорички процес који их је мотивисао. Такав је пример израза

- **më del para syve** [dikush/diçka] [излази ми пред очи] [неко/нешто] – ◌имати јасну слику [некога/нечега] пред очима, øјасно се сећати [некога/нечега]

  син. **e kam para syve**

У том смислу, посебна мотивациона блискост примећује се између синонимног фразеологизма и преводног еквивалента – **e kam para syve** [dikë a diçka] (ср. *имам пред очима* [неког или нешто], где се аналогија јавља и код глаголског конституента.

5.4.2.3 Категорија нулте формално-структуралне и семантичке еквиваленције

Продуктивност албанске лексеме *sy* у фразеолошким изразима као једну од последица има и сразмерно већи број потпуно неподударних преводних еквивалента којих је на основу анализираног корпуса укупно 68 (или 38%). Примери показају да су међу најфреквентнијим случајевима нулте еквиваленције фразеологизми у којима се соматизам *око* семантички реализује са значењем *поглед* или *лице/образ* али не изостају ни они чија је симболичка подлога у потпуности различита, што последично резултира и одсуством структуралне еквиваленције.

Како смо претходно истакли, биолошка функција ока као органа условила је и велики број глагола за денотирање визуелног опажања у саставу разматраних фразеолошких јединица. Међутим, уочили смо и посебну заступљеност глагола *hedh* као једног од саставних елемената већег броја фразеологизама чије се значење у њиховим оквирима реализује преко неколико његових референтних вредности због чега је таквим изразима неопходно посветити нешто већу пажњу.

Према FGjSLSh, у оквиру одреднице овог глагола наводе се следећа значења (FGjSLSh, 364, т.1-7): *<u>бацити, бацати</u>*; *<u>метнути, ставити</u>*; *врећи*; *<u>прећи, прелазити</u>*; *<u>преместити, премештати</u>*; *ритати се*; *збацити, одбацити*, од којих смо чак три уочили у фразеологизмима. Фразеологизми код којих се јавља овај глагол стога се могу посматрати и на основу његових семантичких вредности на начин приказан у наставку:

<u>бацити, бацати (т.1)</u>		
hedh sytë$_1$ [nga dikush/diçka] [бацити очи] [ка некоме/нечему] син. **drejtoj sytë**$_1$	]	øусмерити/бацити поглед ка некоме/нечему
hedh sytë$_2$ [бацити очи] син. **kthej sytë, drejtoj sytë**$_3$		◌бацити око, н.и. обратити пажњу, øпоклонити пажњу
i hodhi një sy [diçkaje] [бацио је једно око][нечему]		●бацити око, øбацити поглед ка нечему, øпрелетети погледом
<u>метнути, ставити (т.2)</u>		
hedh sytë$_3$ [ставити[100] очи] син. **drejtoj sytë$_2$**	]	øуперити поглед ка некоме

Поред семантичке реализације секундарном референтном вредношћу глаголског конституента, и соматизам у овом фразеологизму фигурира на основу једне од својих уникалних компоненти са значењем *поглед*. Преводни еквивалент управо преноси такав семантички дисбаланс уочен на примеру соматизма, због чега је овај пример класификован у оквиру категорије нулте структуралне еквиваленције, док је подударност на нивоу значења потпуна.

[100] Одлучили смо се за другачији дословни превод глагола *hedh* у односу на претходна два случаја овог фразеологизма услед чињенице да референтна вредност *ставити* у већој мери одговара значењу читавог израза у поређењу с његовом примарном семантичком вредности *бацити.*

e hodhi [**e vuri**] **festen** [**kësulën, qeleshen, kapelën, takijen**] **mbi sy** [ставио [метнуо] је фес [капу, кече, шешир] на око] син. **e hodhi [e vuri] festen [kësulën, qeleshen, kapelën, takijen] mënjanë, e hodhi [e vuri] këmbën mbi këmbë, e fjeti mendjen**	]	øнакривити капу

Иако се, без обзира на нулти степен структуралне еквиваленције, код полазног фразеологизма у односу на преводни еквивалент уочава подударна лексема *капа*, типологизација је утврђена на основу полазних критеријума којима се изостанак одговарајућег соматизма смешта у поменуту категорију (в. део 3.1). Стављање капе преко ока у позадини је фразеологизма **накривити капу** гестовно-мимичког порекла са значењем *не бринути се ни за шта, бити без бриге* (Matešić: 1982, 230)

<u>прећи, прелазити (т.4)</u>		
nuk ia hedh sytë [dikujt/diçkaje] [не бацати очи][некоме/нечему] син. **nuk ia shtie sytë, nuk i fryj në sy, nuk ia var torbën, s'i hedh as qurrat**	]	øни не погледати неког/нешто, øне давати ни пет пара

Услед морфолошких рестрикција условљених структуралним разликама, преко дословног превода не могу се пренети све појединости и карактеристике израза на албанском уколико се употреби одговарајућа референтна вредност путем које се глагол *hedh* реализује, те је стога употребљено његово примарно значење према горе наведеној одредници. Уколико се у обзир узме српски фразеологизам **прелазити очима/погледом по нечему**, тј. његова конструкција у одричном облику уз допуну речцом *ни*, тада се запажа потпуна семантичка еквиваленција у односу на полазни фразеологизам на албанском, као и подударност с наведеним значењем овог глагола.

преместити, премештати (т.5)		
hedh sytë$_1$ [nga dikush/diçka] [бацити очи] [од некога/нечега] син. **drejtoj sytë**$_1$	]	øскренути поглед

Још једно од значења овог израза (којих је укупно три) у највећој мери мотивисано је значењем глаголског конституента. Своју потпуну семантичку вредност глагол добија допуњен предлогом *nga* (ср. *од, из*), при чему треба напоменути да таква употреба захтева именицу у номинативу у одређеном виду, а њена је функција да означи *место удаљавања или одвајања* (Krijezi: 2012, 32). Оваква употреба предлошко-падежне синтагме у номинативу у албанском подударна је генитивној у српском. Као и код примера **hedh sytë**$_3$, соматизам се и овде семантички реализује са значењем *поглед*.

hiqmu [**shporrmu**] **nga sytë** [**sysh**]! [макни се [склони се] од очију]	]	●склони/макни ми се с очију! ◌бежи ми с очију!

Предлошко-падежна конструкција у номинативу с предлогом *nga* забележена је и код израза којим се исказује нетрпељивост према некоме. Као и у претходном случају, употребом поменутог предлога намеће одређене рестрикције по питању номиналног члана синтагме, па је соматизам *sy* у номинативу у одређеном виду. С друге стране, код преводног еквивалента предлошко-падежна конструкција је у генитиву с предлогом *с*[*а*], што у потпуности одговара начину преношења оваквих конструкција с албанског на српски, па је разматрани пример означен као структурално и семантички потпуно еквивалентан.

Преостали фразеолошки изрази који са својим преводним еквивалентима остварују степен нулте подударности укључују примере код којих се структуралне разлике испољавају на веома сличном нивоу као код претходно анализираних. На основу њих се уочава да је концептуализација ока у албанским фразеологизмима условила нешто већи број фразеологизама нултог степена еквиваленције упућујући тако на њихову видљиву културолошку, традицијску и митолошку подлогу која остварује свој директан утицај и на начин фразеологизације граматичких конструкција.

5.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора

Семантички потенцијал соматизма *sy* и његова изразита заступљеност у оквиру фразеолошког фонда албанског језика намећу потребу за детаљнијом концептуалном анализом у циљу утврђивања свих видова његове перцепције и лексичког остваривања. Узимајући у обзир биолошку функцију овог соматизма, као и његову изразиту симболику, али и фактор продуктивности његове експресивне функције у оквиру гестовно-мимичке категорије израза, у најширем смислу оку се као основи за мапирање различитих циљних домена у албанском може приписати трострука улога, па самим тим и подједнака мотивациона вредност:

(i) његова функција као органа, у тесној је вези с доменом визелне перцепције, опажања и уочавања одређених појава у човековом окружењу; у том смислу, веома се често јавља и у семантичким пољима физичке манифестације (или изостанка исте), што као једну од последица има и неуобичајено велики број фразеологизама неутралне конотације;

(ii) међутим, као симбол, овај соматизам може припадати само позитивно или негативно означеним семантичким пољима, јер се његова перцепција ослања на супротстављене митолошке представе, магијска и ритуално-обредна својства која му се приписују;

(iii) приписивање нових семантичких садржаја базним синтагмама за описивање покрета очима (било да је у питању упућивање каквог погледа, трептај и сл.) подстакло је фразеологизацију таквих конструкција упућујући на продуктивност ове лексеме у функцији мотивације кинеграма.

У погледу семантичких домена око којих се окупљају припадници ове категорије фразеологизама, приметили смо извесно одступање у односу на друге обрађене фразеологизме с примарним соматизмима као једним од конституената у највећој мери по питању великог броја израза који се могу прикључити неком од *неутралних* семантичких домена. Оваква појава објашњава се биолошком функцијом ока и продуктивношћу лексеме *sy* у оквиру израза којима се исказује визуелна перцепција, односно *указује на радњу примања спољних утисака чулом*

вида или усмеравање пажње (Штрбац: 2012, 326)[101]. Како се поменута лексема у саставу фразеолошких јединица семантички реализује на различите начине, а одређен број фразеологизама је полисемичан, укупан број посматраних примера премашује број забележених фразеологизама сврстаних у одговарајућа семантичка поља класификована у следеће категорије:

а) позитивна семантичка поља: ИНТЕРЕСОВАЊЕ, ЖЕЉА, НАКЛОНОСТ, ЉУБАВ, ЗАЉУБЉЕНОСТ, ПАЖЊА, ОПРЕЗ, СРЕЋА/РАДОСТ, ЗАДОВОЉСТВО, САЗНАЊЕ, ХРАБРОСТ, ЗНАЊЕ, НАДА, ИСКРЕНОСТ, УЖИВАЊЕ, ФИЗИЧКИ ОДМОР, БРИЖНОСТ и СПОСОБНОСТ/УМЕШНОСТ;

б) негативна семантичка поља: УМОР, НЕДОУМИЦА/ЧУДЂЕЊЕ/ЗБУЊЕНОСТ, БЕС, МРЖЊА, ИНДИФЕРЕНТНОСТ, СТРАХ, РАЗОЧАРЕЊЕ, НЕЗНАЊЕ, АНТИПАТИЈА, СТИД/СРАМОТА, ЛЕЊОСТ, ЛАЖ, СИТНИЧАВОСТ, ГРАМЗИВОСТ, НЕПОВЕРЉИВОСТ, ОБМАНА, ЛАКОМИСЛЕНОСТ, ТАЈАНСТВЕНОСТ, ПОДМИЋИВАЊЕ, НАНОШЕЊЕ ФИЗИЧКОГ БОЛА И СМРТ

в) неутрална семантичка поља: ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, ВИЗУЕЛНА ПЕРЦЕПЦИЈА, ИНФОРМИСАЊЕ, ПУТОВАЊЕ, ПРОМЕНА МИШЉЕЊА/ПЕРСПЕКТИВЕ, МЕРЕЊЕ, ТРАЈАЊЕ У ВРЕМЕНУ, ПРОБУЂЕНОСТ и ИЗОЛОВАНОСТ У ПРОСТОРУ.

Поред наведених, семантички садржај једног броја фразеологизама припада домену квалификација карактерних и физичких особина, које се такође могу приписати неком од претходно истакнутих семантичких поља.

5.5.1 Соматизам *sy* у позитивним семантичким пољима

Присуство нешто већег броја израза неутралне конотације наметнула је сличне рестрикције по питању продуктивности позитивно означених фразеологизама с лексемом *sy* као и у случају примера с конституентима *kokë* и *krye* (анализираних у оквиру одељака 4.5). Код фразеологизама с овом лексемом забележено је укупно 72 израза, при чему се полисемичност једне трећине или 24 њих (33%) директно одражава и на број семантичких поља у која су сврстана:

[101] Уп. наведено истраживање на корпусу фразеологизама у српском језику у којем је типологизација извршена на основу семантичког критеријума, на основу чега је добијен податак да чак 34% анализираног корпуса представљају фразеологизми у овом домену (Штрбац: 2012, 326).

иако на основу својих примарних значења фигурирају у позитивним доменима, њихове периферне семантичке вредности су разнолике сврставајући их подједнако у блиске или супротстављене домене. Нарочито су интересантни фразеологизми који се могу придружити како негативним, тако и неутралним семантичким пољима, којима ће бити посвећена посебна пажња у оквиру анализе.

С укупно 16 примера, соматизам *sy* најпродуктивнији је у оквиру домена означеног као ЖЕЉА. У првом реду издвајају се фразеологизми чији је један (од могућих) преводних еквивалената израз ◌гладне су некоме очи (некога или нечега). Да би се на што прегледнији начин показала неподударност по питању концептуализације циљног домена ЖЕЉА у албанском и српском, поменуте примере је неопходно разматрати истовремено:

më ranë sytë [për dikë a për diçka]
[пале су ми очи][због некога или нечега]
m'u tha syri [për dikë a për diçka]
[осушило ми се око [за некога или нешто]]
më kulluan sytë [për dikë/për diçka]
[исцедиле су ми се очи]
[због некога/нечега]
i lagu sytë [поквасио је очи]
i qan syri [**i qajnë sytë**] [dikujt]
[плаче око [плачу очи] [некоме]]

] ◌гладне су некоме очи [некога/нечега]

Преводни еквивалент указује на такву концептуализацију жеље која се објашњава преко изворног домена хране. Поред рата и игре, храну Кевечеш тумачи као низ наизглед неподударних концепата којима је заједничка управо жеља (за добијањем, освајањем или победом), а употреба ограничена на семантичке домене љубави и жудње (Kövecses: 2003, 39). Код фразеологизма се уочава метонимијска замена на релацији ОКО → ЧОВЕК, као и структурна појмовна метафора ЖЕЉА ЈЕ ГЛАД. Код полазних фразеологизама концептуализација се одвија на другачији

начин и овде изостаје употреба домена хране[102] означеног као изворни у случају преводног еквивалента. На неколико претходно и у наредним одељцима анализираних примера указали смо на појмовну метафору СРЕЋА ЈЕ БИТИ НА ПРАВОМ МЕСТУ (в. нпр. део 4.5.1 или 6.5.1 у наставку), као и на последице измештања соматизма концептуализованог као посуда с правог места чиме ова појмовна метафора добија другачију реализацију. Сличан је и случај фразеологизма **më ranë sytë** код којег се уочава аналогија са изразом **језик је некоме до пода** или **испао је некоме језик за неким** у смислу измештања из правог места, па самим тим и недостатка жељеног објекта. У том погледу се и поменута два преводна еквивалента могу сматрати добрим преносиоцима семантичког садржаја овог албанског фразеологизма.

Примером **m'u tha syri** истовремено се указује на постојање жеље или жудње за неким/нечим, као и недостатка предмета такве жеље. Концептуализација емоције као природне појаве омогућава јасну аналогију између полазног и циљног домена, па се у овом фразеологизму описивање датог осећања заснива на изједначавању последица суше (на земљу) са недостатком жељеног предмета/особе на човека. У том смислу, неки од следећих преводних еквивалената би такође у потпуности одговарали полазном фразеологизму: øчекати/желети некога/нешто као озебао сунце/øкао земља кишу и сл, а такви примери би услед изостанка одговарајућег соматизма били означени као структурално и формално потпуно неподударни. На истој појмовној метафори заснива се и фразеологизам **më kulluan sytë**, постулираној у облику ЖЕЉА ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА или конкретније, ЖЕЉА ЈЕ СУША/НЕДОСТАТАК ВОДЕ. Насупрот суше, 'квашење очију' или плач повезују се углавном с концептом ТУГЕ или БОЛА (в. нпр. Ристић: 2013, 173), али се у албанском језику ова физиолошка појава може довести у директну везу управо са семантичким доменом ЖЕЉЕ. На примеру фразеологизама **i lagu sytë** и **i qan syri** [**i qajnë sytë**] уочава се појмовна метафора ЖЕЉА ЈЕ ПЛАЧ или ЖЕЉА ЈЕ ИЗЛИВАЊЕ ТЕЧНОСТИ ИЗ ПОСУДЕ, којом се исказује жудња за неким или нечим.

[102] Овај изворни домен, како ћемо у наставку анализе показати, у албанском се употребљава нарочито у оквиру негативних семантичких поља.

Природне појаве у функцији изворног домена забележене су и код полисемичног фразеологизма

- **i feksin sytë** [сијају очи]

1. [dikujt] [некоме] – ●сијају/сјаје се некоме очи, øсрце је некоме заиграло

син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin sytë**$_1$]

2. [për dikë/për diçka] [због некога/нечега] – ødуша некоме иште некога/нешто

син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin sytë**$_2$]

Семантичке вредности путем којих се ови изрази реализују обухватају домене СРЕЋЕ и ЖЕЉЕ, а засноване су на пресликавању карактеристика предмета и њиховом приписивању карактеристикама емоција, па постулиране метафоре гласе СРЕЋА/ЖЕЉА ЈЕ СЈАЈ/СИЈАЊЕ. Преводни еквиваленти класификовани су у категорије потпуне еквиваленције код примера ●сијају/сјаје се некоме очи у оквиру семантичког поља СРЕЋА, где се поред подједнаке концептуализације уочава и структурална подударност, за разлику од циљног домена ЖЕЉА, код којег је типологизација другачија услед изостанка одговарајућег соматизма у српском фразеологизму и уочених формалних разлика.

Како смо претходно навели, захваљујући својој унутрашњој организацији и искуствено видљивим карактеристикама, храна се веома често користи за концептуализацију различитих емоција као у случају фразеологизма

- **e ha me sy** [dikë/diçka] [јести очима] [некога/нешто]

1. ○гутати некога/нешто очима/øпогледом

син. **e përpij me sy, i qan syri** [**i qajnë sytë**], **i shkëlqejnë** [**i ndritin**] **sytë**, **i vetëtin syri** [**i vetëtijnë sytë**], і **shkreptijnë sytë, i feksin sytë, iu ndezën sytë**

2. ○[по]гледати урокљивим оком, н.и. уређи

син. **e marr mësysh**

Једна од карактеристика извесног броја полисемичних албанских фразеологизама јесте њихова реализација у оквиру конотацијски супротстављених семантичких поља на релацији позитивно – негативно. Оваква је појава подстакнута

вишеструким семантичким вредностима посебно соматских, али и глаголских конституената у њиховом саставу. Због тога је за употребу одговарајућег преводног еквивалента од пресудног значаја контекст. Код првог забележеног значења уочили смо подударну концептуализацију и у албанском и у српском, јер су оба израза мотивисана појмовном метафором ЖЕЉА ЈЕ ХРАНА и у оба примера су у питању процеси везани за храну (радње једења и гутања), на основу којих се могу постулирати појмовне метафоре ЖЕЉА ЈЕ ЈЕЛО (за албански фразеологизам) и ЖЕЉА ЈЕ ГУТАЊЕ (за преводни еквивалент). Друго је значење изузетно интересантно, јер показује на који се начин описане радње употребљавају у оквиру негативног семантичког поља. Иако је први предложени преводни еквивалент означен као парцијално подударан, овде треба напоменути да је у питању фразеологизам који припада митолошко-обредном слоју аутохтоних албанских израза чије се значење у потпуности не поклапа ни са једним (нама доступним) забележеним фразеологизмом на српском. Његов семантички садржај обухвата како радњу *урицања*, тако и њене последице: *разболети или повредити* [неког] *гледајући га урокљивим оком или говорећи лепе ствари о њему; нашкодити чијем благостању*[103]. Чини се да у односу на радњу гледања урокљивим оком (у српском), албански фразеологизам показује нешто вишу семантичку стратификацију засновану на разликама у значењу код одговарајућих глаголских конституента у оба израза, као и у фразеологизму који с посматраним на албанском остварује однос синонимијске парасупституције (**e marr mësysh**): радњом гледања не имплицира се тренутна последица по објекат на којој се таква радња врши као глаголима *ha* (ср. *јести*) и *marr* (ср. *узети*). На овај начин стиче се утисак да је семантичким садржајем албанског фразеологизма обухваћен и чин гледања урокљивим оком и чин самог урицања (према дефиницији наведеној у делу 5.1).

Визуелна перцепција може се односити и на радњу гледања кога 'добрим оком', тј. исказивања наклоности или заинтересованости према некоме, што се према анализираном корпусу јавља код следећих фразеологизама:

[103] *e sëmuri a e dëmtoi duke e parë me sy të keq ose duke folur shumë mirë për të; ia prishi mbarësinë* (FF: 2010, 329)

e kam me sy të mirë [dikë]
[имати са добрим оком][неког]
e sheh me sy të mirë [dikë]
[гледати добрим очима [неког]]] ●/○[104]гледати некога добрим оком

Примери показују да оба језика познају овакве фразеологизме за изражавање наклоности или чак љубави према некоме, како се види на основу степена еквиваленције између полазних и циљног фразеологизма. Према Мушовићу (Мушовић: 2002, 27), фразеологизам је мотивисан придевским конституентом *добар*, док Мршевић-Радовић сматра да је настао проширивањем глагола помоћу соматизма, уз обавезно присуство поменутог придева (Мршевић-Радовић: 1987, 55). Наше је мишљење да до експанзије глагола соматизмом не долази преко основне референтне вредности лексема *sy*/*око*, већ се оне семантички реализују у значењу *поглед*. На тај начин настали су и изрази **гледати оком некога/нечега** са значењем *гледати из нечије перспективе* (уп. нпр. израз **гледати оком праведника**[105] и сл), којима се такође изражава однос између субјекатског актера и објекта према којем су усмерене емоције (Штрбац: 2012, 331).

Међу забележеним примерима уочили смо и фразеологизам чије се значење реализује кроз чак четири референтне вредности, при чему је примарна у оквиру семантичког поља ИНТЕРЕСОВАЊЕ, док се међу остале три издваја и једна негативне конотације:

- **e kam syrin** [**i kam sytë**] [te dikush/te diçka] [има око [има очи]][код неког/нечег]

1. ○бацити око на некога/нешто

син. **e mban syrin [një sy], i mbeti syri [i mbetën sytë], i ka shkuar [i ka vajtur] syri, i ka shkarë syri**

[104] Употреба назначеногсимбола ●односи се на на фразеологизам **e sheh me sy të mirë** код којег је забележен степен подударности у односу на одговарајући преводни еквивалент потпун услед непостојања структуралних и семантичких разлика, док се ознака парцијалне еквиваленције симболом ○ односи на израз **e ka me sy të mirë**, чија је класификација у оквиру групе парцијалне еквиваленције заснована на различитим семантичком вредностима глаголских конституената.

[105] Сличан концепт уочавамо и код израза **спавати сном праведника**, или **спавати лаким сном**, код којег се уочава идентична експанзија глаголског конституента и адвербијална, односно допуна именским чланом у генитиву.

2. ◌све очи су упрте [у некога/нешто]
   син. **i rri mendja**
3. øуперити поглед, øполагати сву наду [у некога/нешто]
   син. **kthen sytë, i mban sytë, hedh sytë, drejton syrin**$_2$,
4. øимати пик на некога/нешто, øнамерачити се на нешто

Соматизам у овом фразеологизму може подједнако фигурирати у једнини и множини, али се услед семантичких рестрикција појављује у одређеном виду будући да имплицира *сопствено* око или очи. Поред основне структуре фразеологизма, важна је допуна у виду предлошко-падежне конструкција с предлогом *te* (ср. *код*) којом се изражава објекат према којем је дата емоција усмерена [*te dikush/te diçka* – ср. *код неког/код нечега*]. Преводни еквиваленти означени су као парцијално подударни значењима у прва два случаја, док се код друга два уочава нулта еквиваленција узрокована изостанком одговарајућег соматизма.

Семантичко поље ЗНАЊЕ/САЗНАЊЕ такође је једно од продуктивнијих, што показује и још један фразеологизан мотивисан појмовном метафором ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ

- [**e pashë**] **me sytë e ballit** [**me këta dy sy**] [dikë a diçka] [[видео] сам га очима чела [са ова два ока]] [неког или нешто] – ◌видети неког или нешто својим/рођеним очима,

који представља израз из групе парцијално еквивалентних услед специфичних културолошки мотивисаних морфолошких разлика. Поред соматизма се у предлошко-падежној конструкцији *me sytë e ballit* јавља и напоредни именски конституент који изостаје у преводном еквиваленту, што је случај код још шест забележених примера у оквиру анализираног корпуса, па самим тим можемо говорити о појави карактеристичној за албанске фразеологизме. Синтагма *sytë e ballit* интересантан је пример утицаја митологије и епике на креирање фразеолошког фонда у језику, јер како смо већ истакли у уводном делу, око или очи на челу посебно се повезују с видовитошћу и израженом визуелном перцепцијом.

ХРАБРОСТ је један од домена у оквиру којег албански фразеологизми с конституентом *sy* испољавају висок степен продуктивности. Иако неисказана на сличан начин у фразеолошким изразима у српском језику, храброст се на посредан начин са соматизмом *око*/*очи* доводи у везу у епском окружењу, како смо показали у уводном делу овог поглавља. Интересантно тумачење Кевечеша о отварању посуде као садржатељу онога вредног што човек поседује, може се аналогно применити и на случај концептуализације ока у контексту храбрости: *Уколико је* [посуда] *отворена, можемо завирити унутра и што је више отворимо, више можемо и видети. Можемо видети садржај који нисмо могли видети пре отварања, односно, истину, правог себе* (Kövecses: 2003, 91). Када се овакво становиште о карактеристикама човека примени на фразеологизам **iu hap syri** [dikujt] [отворило се око][некоме] у свом изворном значењу – øскупити храброст, тада се око препознаје као њен центар: што је више отворен, то је и храброст већа, односно, манифестује се у већој мери.

Осврнувши се на израз

- **i jap zemër** [dikujt] [дати срце [некоме]] – øда(ва)ти некоме/нечему крила

(в. део 6.4.4), указали смо на фигуративну референтну вредност лексеме *zemër* (ср. *срце*) са значењем *храброст*. На исти начин може се посматрати и фразеологизам **i jap sy** [dikujt] [дати око][некоме] – øда(ва)ти некоме/нечему крила/ветар у леђа, øулити храброст некоме, н.и. подстаћи, н.и.охрабрити некога,. У доступним речницима се не наводи њихова синонимија, али дефиниције оба израза указују на висок степен семантичке сличности: (i) **i jap sy** – *давати храброст некоме уз подстрек, повратити веру некоме штитећи га и подржавајући га*;[106] (FF: 2010, 445); (ii) **i jap zemër** – *говорити или помагати некоме да добије веру у себе, улити му веру и уверити га да заврши неки посао или*

[106] *jap guxim duke e nxitur, i ngjall besim te vetja duke e mbrojtur e duke e përkrahur*.

нешто друго, подстаћи и дати храброст да се упусти у нешто или да настави нешто; учинити да се осећа сигурније у себе; охрабрити некога.[107] (*Ibid*, 570).

Међу изразима синонимним другом фразеологизму наводи се и **i jap faqe** (ср. *дати лице*), чиме се потврђује семантичка повезаност између наведених фразема уколико се у обзир узме *лице/образ* као једна од референтних вредности соматизма *sy*. Појмовна метафора на којој почивају сви наведени фразеологизми може се постулирати као ОХРАБРИВАЊЕ ЈЕ ДАВАЊЕ ПОСУДЕ (ОЧИЈУ/СРЦА/ЛИЦА).

ЉУБАВ се као циљни домен концептуализује на неколико начина, од којих се издваја мотивација појмовном метафором ЉУБАВ ЈЕ ДРАГОЦЕНОСТ/ВРЕДНА СТВАР, при чему одређен број ових израза карактерише и присуство напоредне именске саставнице чији се семантички утицај остварује и на концептуалном плану. Неки од таквих фразеолошких обрта укључују следеће:

e kam si dy sytë [dikë] [имати као два ока][некога]	]	●/◌чувати/волети некога/нешто као очи у глави, øчувати некога/нешто као мало воде на длану
e ruaj [**e dua**] **si dy sytë** [dikë] [волети као два ока][некога]		
e ruaj [**e dua**] **si syrin e vetëm** [dikë] [чувати/волети као сопствене очи][некога]		
e kam sy në ballë [dikë] [имати [као] очи на челу][некога]		
[**e ruaj**, **e dua**] **si beben e syrit** [dikë] [[чувати, волети] као зеницу ока [некога]]		
[**e ruaj**, **e dua**] **si sytë e ballit** [[чувати, волети] као очи чела		
[**e ruaj**, **e dua**] **si dritën e syrit** [[чувати, волети] као светлост ока		
e kam dritë në sy [имати [као] светлост у оку		

[107] *i flas a e ndihmoj dikë të fitojë besim në vetvete, e mbush me besim dhe e bind se ia del një punë a diçkaje tjetër, e nxit e i jap guxim për t'ia hyrë diçkaje a për ta vazhduar diçka; e bëj ta ndieje veten më të sigurt; e trimëroj*.

Како примери показују, у српском смо забележили два адекватна преводна еквивалента, чији степен еквиваленције обухвата све три категорије подударности: потпуну, делимичну и нулту, што зависи најпре од тога који од понуђених преводних еквивалената се контрастира, јер код другог означеног израза на српском изостаје соматски конституент. Даље, српски језик не познаје толики број варијанти једног фразеолошког израза као албански, па се код прве групе израза структурална и семантичка еквиваленција одређује у зависности од глаголског конституента (у случају употребе глагола *kam* (ср. *имати*), подударност је свакако делимична јер у српским варијантама фигурирају глаголи различите семантичке вредности); код друге групе је утврђивање степена еквиваленције условљено не само вербалом (на исти начин као и код прве категорије), већ и напоредним именским конституентом.

Поред наведених позитивно означених семантичких поља, уочили смо и два веома интересантна случаја. Први се односи на примере фразеологизама из домена стицања сазнања, схватања, свести о нечему, за који је утврђено, слично као и код претходне групе фразеологизама, да се на српски језик могу пренети истим преводним еквивалентима чија семантичка вредност у потпуности одговара полазним изразима. У питању су фразеологизми чији је глаголски конституент вербал *hap* (ср. *отворити*), због чега је неопходна посебна пажња приликом утврђивања одговарајућег преводног еквивалента на српски, будући да је дословни превод фразеологизама у којима овај глагол фигурира у комбинацији са соматизмом *sy* типичан пример привидне еквиваленције, односно лажног пријатеља:

- **hap sytë** [отворити очи]
  1. ○разрогачити очи

     син. **nuk u besoj** [**nuk u zë besë**] **syve, fërkoj sytë, lë sytë, zgurdulloj** [**shqyej**] **sytë, i bëj sytë gapërr, më dolën sytë gogël**
  2. ○отворити очи, ○отворити четворо очију

     син. **mpreh sytë, i kam sytë në ballë, e bëj syrin gjyveç, kam mendjen**
  3. ø<u>проширити видик(е)</u>

     син. **i hap sytë**

- **i hap sytë** [отворити очи]
  1. ○отворити очи, н.и. прогледати
  2. øпроширити видик(е)
     син. **hap sytë, iu hapën [çelën] sytë**
  3. [dikujt] [некоме] – øпроширити некоме видик(е)
  4. [dikujt] [некоме] – ○отворити некоме очи
- **iu hapën** [**iu çelën**] **sytë** [dikujt] [отвориле су се очи][некоме]
  1. ○отворити очи, н.и. прогледати, н.и. пробудити се
     син. **u çua nga gjumi, i doli gjumi**
  2. øпроширити видике
     син. **i hap sytë**

Да би се између првог и другог примера објаснила семантичка разлика, потребно је осврнути се на морфолошки састав самих израза **hap sytë** и **i hap sytë**. На први поглед уочава се само једна неподударност, а она укључује скраћени облик личне заменице која се односи на прави објекат, односно на лексему *sy* у акузативу множине одређеног вида. Њена референтна вредност у овом случају је [*њ*]*их*, а како се види на примерима, директно утиче на семантички садржај фразеологизма чији је конституент. Употреба овог скраћеног облика условљена је фонетским рестрикцијама на следећи начин: *када је логички акценат синтагме или израза на правом објекту, он се тада не допуњује кратким обликом личне заменице у трећем лицу*[108] (GGjSh$_1$: 2002, 227). Дакле, истицањем правог објекта поништава се вредност краћег облика личне заменице, што директно утиче на значење фразеологизама чији је конституент, односно граматичким се категоријама усмерава семантичка вредност одређеног израза. У том смислу се фокус пребацује на глаголски конституент, чиме он на индиректан начин преузима функцију примарне фразеолошке саставнице. Код оваквих случајева је свакако контекст тај који одређује како акценат, тако последично и употребу односно изостанак скраћеног облика личне заменице. По питању концептуализације, посебно су истакнута значења у којима се полазни

[108] *kur theksi logjik i fjalisë a i frazës bie mbi kundrinën e drejtë, kjo nuk shenjohet me anë të ndonjë trajte të shkurtër të vetës së tretë.*

фразеологизми појављују у домену САЗНАЊЕ, а почивају на појмовној метафори САЗНАЊЕ ЈЕ ОТВАРАЊЕ [ПОСУДЕ], односно ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ.

Други интересантан случај односи се на фразеологизам

- **m 'u mbush syri** [напунило ми се око]
  1. øпоштено се наспавати
  2. øпуно је некоме срце

  син. **m'u ngop syri**

Перцепција очију као органа физиолошки у највећој мери повезаног са спавањем присутна је и у српском код примера фразеологизма **одмарати очи**. Међутим, његова је семантичка вредност донекле различита у односу на албанске из два разлога: (i) прво, његово значење информише о краћем одмору или *дремању*, за разлику од наведеног преводног еквивалента øпоштено се наспавати (или чак колоквијалног **разбити се од спавања**); (ii) с друге стране, иако незабележен у доступним речницима у оквиру одреднице *око*, овај израз се често користи и са значењем *уживати у погледу, призору или нечему сличном*, што се види и на примеру: *Много...предвече...одмарам очи на...луковима* [*моста*] (РМС, 402), због чега овај фразеологизам нисмо уврстили међу преводне еквиваленте. С друге стране, израз øпоштено се наспавати семантички је потпуно подударан полазној фразеолошкој јединици мотивисаној појмовном метафором ОДМОР ЈЕ ПУНА ПОСУДА.

Веома интересантан пример фразеологизма какав нисмо уочили у српском језику мотивисан је појмовном метафором МОЗАК ЈЕ ЖИВО БИЋЕ:

- **me sytë e mendjes** [с очима памети] – øу својој глави, н.и. сопственом маштом.

У овом случају се мозак концептуализује као средиште размишљања (слично као глава) које, с обзиром да се перципира у виду живог бића, поседује сопствене очи којима гледа на свет и своје окружење. За српски језик неуобичајена појава концептуализације очију и мозга условила је сврставање наведених фразеологизама у категорију нулте еквиваленције.

5.5.2 Соматизам *sy* у негативним семантичким пољима

Нешто више од половине фразеологизама с овом саставницом (106, односно 52%) припада неком од следећих семантичких поља негативне конотације: УМОР, НЕДОУМИЦА/ЧУДЂЕЊЕ/ЗБУЊЕНОСТ, БЕС, МРЖЊА, ИНДИФЕРЕНТНОСТ, СТРАХ, РАЗОЧАРЕЊЕ, НЕЗНАЊЕ, АНТИПАТИЈА, СТИД/СРАМОТА, ЛЕЊОСТ, ЛАЖ, НЕПОВЕРЉИВОСТ, ЛАКОМИСЛЕНОСТ, ПОДМИЋИВАЊЕ, НАНОШЕЊЕ ФИЗИЧКОГ БОЛА И СМРТ. С укупно 37 израза, међу њима су далеко најпродуктивнији домени МРЖЊЕ И УМОРА, који чине нешто више од једне трећине обрађеног корпуса (35%). Посматрано из перспективе семантичких вредности лексеме *sy* у албанском језику, оваква перцепција ока може се објаснити његовом биолошком функцијом која није уско повезана с доменом визуелне перцепције, већ с физиолошком потребом затварања очију приликом спавања. Мотивисани магијским својствима (урокљивог) ока, фразеологизми за исказивање мржње или другог сличног осећања представљају веома продуктивну категорију негативно обележених израза. Поред наведених, овај соматизам се као изворни домен користи и у великом броју фразеолошких јединица чије се значење везује за семантички домен БЕСА, ИНДИФЕРЕНТНОСТИ и СМРТИ.

У оквиру семантичког поља МРЖЊА нема примера потпуне еквиваленције и далеко највећи број израза сврстан је у категорију парцијално подударних. Међу њима је најпродуктивнија група фразеологизама која у таквом односу стоји с изразом ◌не моћи [некога] [више] гледати очима. Полазни фразеологизми су различито мотивисани и класификовани на основу појмовних метафора:

nuk dua t'ia shoh sytë [dikujt] [не желети [некоме] видети очи]	ГЛЕДАЊЕ ЈЕ ДИВЉЕЊЕ[109]
nuk e shoh dot me sy [dikë a diçka] [не видети више очима [некога или нешто]]	
më dhembin sytë [kur e shoh dikë a diçka] [боле ме очи [кад видим неког или нешто]]]	МРЖЊА ЈЕ БОЛ
më therin sytë [kur e shoh dikë a diçka] [пробадају ме очи [кад видим неког или нешто]]	

[109] уп. Тривић: 2015, 243.

Метафорички процес на основу којег су настали изрази

- **nxora sytë** [извадио сам очи]

1. ○исколачити очи, ○избуљити очи, ○испале су некоме очи [од гледања, читања и сл.]

син. **më dolën sytë**, **më rrodhën sytë**

2. [с неким] ○копати/бости очи с неким

- **i nxori sytë** [dikujt] [извадио је очи [некоме]] – ○забити некоме прст у око, погодити неког у живац,

укључује два семантичка поља у оквиру којих се концептуализација емоција заснива на перцепцији дате емоције као непријатеља (уп. Ристић: 2013, 170). Преводним еквивалентом ○исколачити/избуљити очи описује се чуђење или збуњеност, док преостала значења фигурирају у семантичком пољу МРЖЊА. Полазни фразеологизми мотивисани су појмовном метафором ЧУЂЕЊЕ/ЗБУЊЕНОСТ ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ и МРЖЊА ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ (у зависности од своје семантичке вредности у којој се реализују), а остварени степен еквиваленције у односу на предложене преводне еквиваленте је парцијални.

Када је фразеологизам састављен од вербала којим се изражава визуелна перцепција и соматизмом *sy*, тада је цео израз најчешће мотивисан напоредним именским конституентом као у примеру

- **e shoh me syrin e njerkës** [dikë a diçka] [гледати некога оком маћехе] – ○волети некога као очи рен.

Вербално-номинална синтагма *sheh me syrin* (ср. *гледати оком*) семантички је неутрална и има исту вредност као сам глагол. Соматизам се јавља у једнини и концептуализује се као инструмент или средство (уп. Милановић: 2014, 390). Глагол се реализује у оквиру значења *разматрати нешто, студирати га у циљу формирања мишљења или доношења одлуке, третирати нешто на овај или онај начин*[110]. Тек када јој се прикључи лексема *njerkë* у генитиву, конотација

[110] *shqyrtoj diçka, e studioj për të formuar një mendim ose për ta zgjidhur, e trajtoj diçka në këtë ose në atë mënyrë* (FGjSSh: 2011, 1738).

фразеолошке јединице постаје негативна, а мотивисана је појмовном метафором МРЖЊА ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ.

На сличан начин као и код српских фразеологизама, слика човека затворених очију мотивише изразе у негативним доменима УМОР и СМРТ (уп. *Ibid,* 387), како ћемо видети на анализираним примерима у оквиру наведених семантичких поља. Измештање посуде којим се ремети њен природан положај у позадини је концептуалне метафоре УМОР ЈЕ ИЗМЕШТАЊЕ ПОСУДЕ ВАН ПРАВОГ МЕСТА на којој је заснован израз

- **më dolën sytë** [изашле су ми очи] – ○испале су некоме очи [од гледања, читања и сл.].

Иста метафора у позадини је и полисемичног преводног еквивалента, који поред наведеног има и значење *изненадити се, зачудити се*. Адвербијалним конституентом или предлошко-падежнм конструкцијом у номинативу исти израз може се допунити тако да добије значење *чуђења, збуњености или недоумице*:

- **i dolën sytë** [**jashtë, nga vendi**] [dikujt] [изашле су очи] [напоље, из места][некоме] – ○исколачити очи.

Слика човека који не затвара очи упућује на умор проузрокован недостатком сна, па тако код израза

- **nuk mbyll sy** [dikush] [не затвара очи [неко]]
  1. ○не склопити ни ока, ○очи су некоме оволике, øне тренути
     син. **nuk vë gjumë në sy; numëron yjët; e ka syrin filxhan; i ka sytë xham**
  2. ○не скидати ока с некога/нечега

глагол *mbyll* (ср. *затворити*) употребљава се да опише особу која је из неког разлога спречена да спава (због несанице, какве напорне активности и сл), док се у оквиру другог значења овај израз појављује у позитивном семантичком пољу ЉУБАВ/ПРИВРЖЕНОСТ. Израз је настао метафоризацијом заснованом на семантичкој транспозицији базне синтагме и мотивисан је појмовном петафором УМОР/ЗАЉУБЉЕНОСТ ЈЕ НЕСАНИЦА. Семантички садржај преводног еквивалента ○не склопити ни ока Ристић тумачи као *бити узнемирен, узрујан, осећати страх, па*

не моћи спавати (Ристић: 2013, 170), па самим тим и постулише нешто другачију појмовну метафору која гласи УЗРУЈАНОСТ/ЗАБРИНУТОСТ/СТРАХ ЈЕ НЕСАНИЦА. Насупрот оваквом одређењу, увидом у доступан корпус уочили смо и објашњење *не моћи заспати, бдети* (Matešić: 1982, 418) којим се не реферише на узрујаност, већ управо на умор чиме се и потврђује недвосмислена семантичка и концептуална једнакост између полазног фразеологизма и одговарајућег еквивалента, а тиме и првобитно постулирана метафора. У оквиру семантичког поља УМОР, забележили смо још два израза који деле исте преводне еквиваленте на српском:

më mbyllën sytë
[затвориле су ми се очи]
m'u qepën sytë
[склопиле су ми се очи]
] ○/●очи се некоме склапају [од умора], øпада некоме глава

Парцијална еквиваленција уочена код првог фразеологизма условљена је како значењима вербалних конституената, тако и неподударним глаголским временима у којима се јављају. Други наведени израз означен је као потпуно структурално и семантички екивалентан упркос разлици заснованој такође на одређеним морфолошким неподударностима, јер је у питању облик фразеологизма у којем он најчешће фигурира, али се свакако појављује и у другим облицима у складу с контекстом.

Природним појавама које утичу на визелну перцепцију такође се може описивати и стање умора у албанском и српском језику, па се такво физичко стање концептуализује путем појмовне метафоре УМОР ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА, као у полисемичном изразу

- **m'u errën** [**m'u errësuan**] sytë [смрачиле [замрачиле] су ми се очи]
  1. ○не видети на очи
     син. **m'u veshën sytë, m'u mjegulluan sytë**
  2. ●смрачило се некоме пред очима, ○пао је некоме мрак на очи, ○пала је некоме магла на очи, *кол.* øпала је некоме ролетна
     син. **m'u mjegulluan sytë, m'u nxinë sytë, m'u verbuan [m'u qorruan] sytë**.

Психичко стање губитка присебности и беса, какво се именује другим значењем овог албанског фразеологизма, на исти начин присутно је и у српском језику код наведених преводних еквивалената. С обзиром да се њима не именују концепти ван наведеног јер су прототипски чланови одговарајућег семантичког поља, неопходно је указати на могућу појаву привидне еквиваленције у случају првог значења фразеологизма на албанском који у том смислу обједињује уврежену перцепцију мрака/таме као изворног домена за описивање негативних емоција каква је бес и физиолошку функцију склапања очију приликом спавања.

Глаголима кретања описује се измештање посуде којим се ремети природно стање и самим тим описује неки негативан концепт какав је УМОР, НЕЗНАЊЕ или ТУГА. У свом примарном значењу фразеологизам

- **më ikën** [**më lanë**] **sytë** [побегле [напустиле] су ме очи]
  1. ○издале су очи некога, øзамутио се некоме поглед
  2. øнемати представе о нечему

денотира осећање умора, док се секундарно односи на недостатак знања или информисаности о некоме или нечему. Губитак очију повеује се с немогућношћу очију да обављају своје две примарне биолошке функције (спавање и гледање), чиме се на основу слике човека у таквом стању мотивише и сам фразеологизам.

Још једна физиолошка појава у вези с очима представља основу за настанак израза којима се описују психичко и физичко стање у оквиру циљног домена ТУГА (код примарног значења), односно УМОР (код другог):

- **më rrodhën sytë** [[п]отекле су ми очи]
  1. ○отекле су некоме очи од плакања, ○надуле су се некоме очи од плакања

     син. **më kulluan sytë**, **më kulluan** [**më shteruan**, **m'u thanë**] **sytë**
  2. ○испале су некоме очи [од гледања, читања и сл.]

     син. **më dolën sytë**, **nxora sytë**

Глагол *rrjedh* (ср. [[*п*]*отећи*) семантички се најчешће везује за воду или какву другу течност, због чега један од начина на који се овај фразеологизам може тумачити укључује настанак језичком редукцијом од *më rrodhën sytë lotë* [ср. [*п*]о*текле су ми сузе на очи*]. Друга могућност оставља места за претпоставку о

мотивацији фразеологизма на основу слике човека који је толико плакао, да су му сузе усахнуле, односно да у њима више нема никакве течности. Оваква се мотивација чини вероватнијом, посебно уколико се у обзир узму наведени синонимни фразеологизми и у првом реду њихови глаголски конституенти: *kulloj* (ср. [*про*]*цедити*), *shter* (ср. *пресахнути*), *shteroj* (ср. *пресушити, осушити*), *thahem* (ср. *осушити се*).

Према FF, фразеологизам **nuk ka sy** обрађен је у оквиру две засебне одреднице којим су на следећи начин обухваћена три значења:

- **nuk ka sy**$_{I}$ [diçka] [нема око/очи][нешто]
  1. ○није некоме запало нешто за око
     син. **nuk ma mbush syrin**
  2. [për diçka] [за нешто] øне чини се, не[ма] изгледа [да ће се нешто десити]
     син. **nuk ka gjasë**
- **nuk ka sy**$_{II}$ [dikush] [нема око/очи][неко]
  1. øнемати изгледа, øнемати начина
     син. **nuk e ka syrin**, **s'ka sy për Qabe**, **nuk ka tragë**
  2. øнемати слуха за нешто, øнемати талента, øне бити створен за нешто

Таква класификација заснива се на једној од употреба израза уз предлошко-падежну конструкцију *për diçka* (ср. *за нешто*), каква се може наћи код прве референтне вредности друге одреднице, па је наше мишљење да је фразеологизам ипак далеко сврсисходније разматрати као један израз с троструком семантичком вредношћу. Изостанак очију се на основу анализираних примера изједначава с недостатком наклоности/доброг мишљења, вероватноће или талента за нешто. Код прве семантичке реализације ○није некоме запало нешто за око, метафоричку мотивацију налазимо у појмовној метфори НАКЛОНОСТ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ, која се у наведеном случају остварује у негативном облику. Како видимо на примеру преводног еквивалента øне изгледа/øнемати изгледа, лексема *изглед* употребљава се са значењем *намере, планови, надања; могућности чије у будућности* (РМС, 379, т.3), што у потпуности кореспондира референтној вредности албанске лексеме *sy* *изглед, спољашња представа нечега, обично добра; спољашњост*

(FGjSSh: 2001, т. 8). У односу синоимијске парасупституције с предметним фразеологизмом овакве семантичке вредности, стоји и варијанта **nuk e ka syrin** [dikush] [нема око][неко] у којој је лексема *sy* у одређеном виду једнине чиме се постиже семантичка маркираност читавог израза који фигурира само с наведеним значењем. У оквиру трећег семантичког поља овај соматизам перципира се као нечија способност или таленат у чијој се основи налази митолошка представа о оку као средишту знања.

Употреба хроматских глагола је у анализираним албанским фразеологизмима најчешће заснована на опозицији црно – бело, присутној и у српском језику како показују одређена истраживања (в. нпр. Vlajković/Stamenković: 2013, 547, Тривић: 2015, 333, Пејовић: 2013, 399 и сл.). Овај однос представља релативно[111] универзалну лингвистичку појаву којом се бела боја метафорички поистовећује с позитивним, а црна с негативним концептима. Наведене боје могу се довести у везу са светлошћу и тамом, које се традиционално поистовећују с добрим и лошим концептима (о чему смо претходно дискутовали у неколико наврата). Такав је и случај наредног албанског фразеологизма чији је један од конституената хроматског типа

- **m'u nxinë**[112] **sytë** [зацрнеле су ми се очи]

1. øгори/црвени образ некоме, øпропасти у земљу [од стида], *кол.* øпокрити се ушима

син. **m'u veshën sytë**

2. ◌пао је некоме мрак на очи, ◌смрачило се некоме пред очима, øпала је некоме ролетна

син. **m'u errën** [**m'u errësuan**] **sytë**, **m'u mjegulluan sytë, m'u verbuan [m'u qorruan] sytë, m'u errësua vendi, m'u errësua bota**,

[111] Како Пејовић примећује, симболичка опозиција црне насупрот беле боје није идентична код свих народа и култура и наводи да *када су у питању црна и бела, у српској и шпанској, као и многим другим културама, црна је, између осталог, боја жалости, док је на Истоку то бела боја* (Пејовић: 2013, 401).

[112] Интересантно је да се овај вербал може реализовати са значењем *напунити се до врха нечим, тако да се чини црним* (*mbushet plot me diçka, sa duket si i zi*. (FGjSSh: 2001, т.6). Овакву референтну вредност не налазимо код одговарајућег глагола у српском (за/оцрнити), нити код придева којим је наведени вербал семантички мотивисан.

где се уочава извесна семантичка подударност са српским фразеологизмима којима се описује губитак части или поштења: **оцрнити образ**, **окаљати образ**, посебно уколико се у обзир узме једна од референтних вредности лексеме sy са значењем *лице, образ*. У том смислу се као семантички најподударнији предлаже преводни еквивалент са соматском саставницом који је мотивисан на сличан начин као и албански израз. Хроматска појмовна метафора која се може постулирати на основу полазног фразеологизма гласи СТИД/СРАМ ЈЕ ЦРНИЛО, односно БЕС ЈЕ ЦРНО, док је преводни еквиваленат мотивисан варијантом СТИД/СРАМ ЈЕ ЦРВЕНИЛО/РУМЕНИЛО.

Да је хроматска лексика богат извор настанка различитих фразеологизама у оба језика, али и да је перцепција боја културолошки условљена, показују и следећи примери

- **zbardhi sytë** [из/забелео је очи] – ○затворити очи, ○клопити очи, ǿотићи у вечна ловишта

  син. **ktheu potkonjtë** [**këmbët**] **nga dielli**, **na la shëndetin**

у односу на

- **забелети очима**[113]
  1. разрогачено погледати, исколачити очи;
  2. онесвестити се.

Оба наведена фразеологизма очигледно су мотивисана сликом човека којем се виде само беоњаче, али је њихов семантички садржај различит, јер се албански израз заснива на појмовној метафори СМРТ ЈЕ БЕЛИНА, док се на исти начин у српском концептуализује изненађење, односно физичко стање несвести.

Семантички домен ЗБУЊЕНОСТ/ЧУЂЕЊЕ окупља велики број албанских фразеологизама с конституентом *sy* у чијој се семантичкој позадини налази појмовна метафора ЗБУЊЕНОСТ/ЧУЂЕЊЕ ЈЕ НЕПОВЕРЕЊЕ, какву уочавамо код израза

- **nuk u besoj** [**nuk u zë besë**] **syve** [не веровати [поверовати] очима] – ●не веровати [својим] очима.

[113] према РМС, 61

Оба фразеологизма настала су семантичком транспозицијом базне синтагме, а њихово је значење *чудити се нечему не верујући очитим чињеницама, бити изненађен* (Matešić: 1982, 419). Међу изразима који у свом саставу садрже глагол *besoj* (ср. *веровати*) треба издвојити фразеологизам

- **s'u beson as syve të vet** [не верује ни својим очима] – øне веровати ни себи,

у оквиру семантичког поља НЕПОВЕРЕЊЕ, јер може представљати пример привидне еквиваленције. Овим фразеологизмом описује се тренутна или трајна карактеристика неког човека који сумња чак и у себе, а заснован је на појмовној метафори НЕПОВЕРЕЊЕ/СУМЊА ЈЕ НЕВЕРОВАЊЕ.

Известан број фразеологизама мотивисан је искуственим појавама, а настају метонимијским процесом замене физичке реакције на емоцију за (саму) емоцији (уп. Kövecses: 2010, 335). Рецимо, фразеологизам **iu çapëlyen sytë** [раздвојиле су се очи] и његов преводни еквивалент ○исколачити очи заснивају се на слици човека који у неверици широм отвара очи. На њиховом примеру запажа се метонимија коју на општем плану можемо формулисати тако да гласи ФИЗИЧКА РЕАКЦИЈА НА ЧУЂЕЊЕ/НЕВЕРИЦУ за ЧУЂЕЊЕ/НЕВЕРИЦУ и у том случају је она потпуно подударна у оба језика. Када се конкретизује на основу глаголских конституената у њиховом саставу, добија се метафора изражена на следећи начин:

(i) полазни фразеологизам – ЧУЂЕЊЕ/НЕВЕРИЦА ЈЕ РАЗДВАЈАЊЕ ОЧИЈУ;
(ii) преводни еквивалент – ЧУЂЕЊЕ/НЕВЕРИЦА ЈЕ ИСКОЛАЧАВАЊЕ ОЧИЈУ,

на основу чега се уочава универзалан у односу на специфично и културолошко-традицијски обележен семантички слој.

Широко распрострањено метафоричко повезивање светлости с позитивним доменима (уп. Kövecses: 2003, 44) и симболичко с оком, свакако је присутно и код албанског, али се на примеру фразеологизма

- **i ndrit sytë** [dikujt] [осветлити очи [некоме]] – øпоказати зубе некоме (претити)

син. **i skërmit** [**i kërcet, i kërcellon**] **dhëmbët**

уочава одступање од ове универзалије, због чега се он може сврстати у аутохтони слој фразеолошког фонда албанског језика. Код наведеног примера уочена је нулта подударност у односу на преводни еквивалент заснована не само на структуралним разликама и изостанку одговарајућег соматизма, већ и на различитој мотивацији фразеологизама. Албански израз заснива се на слици човека којем је уперена светлост директно у очи, а настао је семантичком транспозицијом базне синтагме, док се преводни еквивалент ослања на слику имитације претње у животињском свету, а настао је на исти начин као и полазни израз.

5.5.3 Соматизам *sy* у неутралним семантичким пољима

Једна од потешкоћа приликом утврђивања семантичке индиферентности фразеологизама у албанском по питању њихове позитивне или негативне конотације односи се на изражену полисемичност уочену на обрађеном корпусу. Постојање фразеологизама с чак четири или пет значења у исто толико (некада и потпуно супротних) семантичких поља доводи у питање конвенционалне начине класификације фразеологизама. Таква се појава свакако уочава и код оних фразеолошких израза који подједнако успешно фигурирају у само у оквиру позитивних и негативних циљних домена, али се додатни проблем намеће самом чињеницом да је корпус неопходно типологизовати и према овом критеријуму. Уколико се у обзир узме подела фразеологизама на (у концептуалној анализи) устаљене категорије прототипских и периферних представника, тада бисмо разматране фразеологизме могли у неку од наведених група сврстати на основу свог примарног значења. Међутим, како је категорија семантичке неутралности релативно неистражена, посебно на пољу контрастивне семантичке и концептуалне фразеологије албанског и српског језика, у нашој анализи ћемо се осврнути на све репрезентативне појединачне случајеве у циљу што свеобухватнијег испитивања ове појаве и постулирања основних начела на којима се темељи.

Насупрот фразеолошких јединица чији је један од констиуената неки други соматизам (као што су *zemër* или *kokë/krye*), где се семантички немаркирани изрази јављају у доста мањем обиму, бројност примера са саставницом *sy* намеће

потребу за класификацијом на основу њиховог значења. Увидом у корпус јасно се издвајају три основне врсте неутралних фразеологизама чијим се семантичким садржајем денотира нека радња, начин вршења неке радње или одређена карактеристика кога или чега.

5.5.3.1 Неутрални фразеологизми који информишу о радњи

Ово је најбројнија подврста у оквиру ове категорије и укључује 19 израза (50% укупног броја анализираних примера). Забележени степен формално-структуралне еквиваленције између полазних фразеологизама и преводних еквивалената у више од половине случајева (53%) укључује нулту или парцијалну подударност (37), док је код само 16% уочена потпуна еквиваленција. Њихова функција односи се на следећа два кључна аспекта:

(i) екстензија семантичког садржаја самог вербалног конституента најчешће предлошко-падежним конструкцијама, а информисање о радњи може се вршити одговарајућим соматизмом у функцији инструмента или средства (углавном визуелне перцепције) какав је случај код примера наведених у наставку. Основна карактеристика овог подтипа је јасна семантика веза између глаголског конституента и самог фразеологизма, која се огледа и на нивоу остварене релације између глагола у полазном изразу и глагола у преводном еквиваленту.

полазни фразеологизам и дословни превод	**преводни еквивалент**	**вербални конституент чија се семантичка вредност допуњује**
e shoh me një sy tjetër [dikë a diçka] [гледати једним другим оком [неког или нешто]]	●гледати другим очима	гледати другачије (променити мишљење/ перспективу)

Структурално потпуно подударни фразеологизми које смо претходно анализирали у оквиру дела 5.4.2.1, информишу о промени мишљења/става или погледа на нешто. Семантички садржај глагола *shoh* (ср. *гледати*) допуњује се предлошко-

падежном конструкцијом у акузативу *me një sy tjetër* чија је функција прилошка. Општа појмовна метафора на којој се изрази заснивају постулише се у облику МИШЉЕЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ (уп. Тривић: 2015, 230, где је метафора вербализована на нешто другачији начин: ВИДЕТИ ЈЕ ЗНАТИ/МИСЛИТИ). Ми смо се ипак определили за прву предложену варијанту будући да је усвојена пракса да формулација метафоре прати устаљени редослед (циљни домен = изворни домен, а не обрнуто).

e mat me sy [мерити оком/очима] [diçka] [нешто]	◌мерити од ока, одокативно	мерити оквирно/отприлике

Предлошко-падежна конструкција у акузативу неодређеног вида *me sy* указује на то да соматизам у оквиру израза фигурира у функцији средства, а семантички се реализује са значењем *поглед*. Имајући у виду да се код извесног броја именица у албанском језику облици акузатива у једнини и множини неодређеног вида структурално поклапају, па контекст игра најважнију улогу у том смислу, код фразеологизама је унеколико теже одредити који је облик тачно у питању, због чега је неопходно утврдити референтну вредност соматизма у којој се у оквиру израза реализује. У овом случају је у питању семантичка реализација са значењем *поглед*, чиме се јасно имплицира да се лексема *sy* у наведеној предлошко-падежној конструкцији јавља у множини. Овакав закључак помаже и приликом постулирања концептуалне метафоре која гласи МЕРЕЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ или [ИЗ]МЕРИТИ ЈЕ ВИДЕТИ. На нешто општијем плану, и овај израз мотивисан је истом метафором као и претходни: ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ.

(ii) супституција семантиког садржаја одређеног глагола (и прилошке одредбе) конструкцијом којом се постиже његова детаљнија елаборација. Семантичка веза између референтне вредности глаголског конституента и вредности читавог израза овде није сачувана због крајње идиоматизованости фразеологизама код којих се може уочити и по неколико метафора.

полазни фразеологизам и дословни превод	**преводни еквивалент**	**глагол/гл. синтагма чији се семантички садржај елаборира**
i hodhi një sy [diçkaje] [бацио је једно око][нечему]	●бацити око, øбацити поглед ка нечему	погледати летимице
i ra me sy [пао је/спустио се очима] [по нечему]	◌прелетети очима по нечему, øпрећи погледом по нечему	

Милановић исправно примећује да се око у изразима ове врсте највероватније концептуализује као удица (Милановић: 2014, 390), будући да се у позадини фразеологизама налази метафора ОКО ЈЕ ПРЕДМЕТ. Међутим, код другог примера уочава се проблем у вези са значењем глаголског конституента *bie* (ср. *пасти*), за који је у FGjSLSh забележена 21, а у FGjSSh чак 44 референтне вредности. Због тога се у овом случају не може са сигурношћу тврдити да је у питању било који у тој мери конкретизован предмет, већ само средство помоћу којег се врши радња денотирана глаголом. С друге стране, код оба албанска израза јавља се мотивација општом метафором ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ, али је због њихове семантичке амбивалентности ову појмовну метафору неопходно донекле допунити тако да гласи ИНФОРМИСАЊЕ/УВИЂАЊЕ/САЗНАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ

shëtit [**bredhërij**] **sytë** [шетати [проскитати] очи]	øшарати погледом	гледати наоколо

Овим фразеологизмом реферише се на гледање без заустављања погледа на неки одређени предмет или особу, а због своје покретљивости, очи се перципирају као живо биће и на основу такве концептуализације може се постулирати појмовна метафора ОЧИ СУ ЖИВО БИЋЕ. Код преводног еквивалента утврђен је нулти степен подударности првенствено због изостанка одговарајућег соматизма, али и због различите концептуализације слично као код фразеологизама **прелетети погледом/очима** где се као метафоризација очију поглед сматра предметом који се *помиче својим слободним крајем* (уп. Милановић: 2014, 387 и Тривић: 2015,

200). Семантичка веза између глаголског конституента и значења на нивоу читавог фразеологизма у оба случаја (и код албанског и код српског) изостаје, па се због тога и преводни еквивалент сврстава у подударну подврсту неутралних фразеологизама.

humb nga sytë [изгубити из очију]	●/○изгубити некога из очију/øвида	не видети [некога]
më iku nga sytë [отишао ми је из очију]		

Оба албанска фразеологизма, као и преводни еквиваленти представљају полисемантичне изразе чије значење се може односити како на *заборавити, превидети неког или нешто*, тако и на *не видети некога или нешто* [*више*]. Соматизам се концептуализује као посуда у којој се у виду садржаја налази предмет посматрања, па је сходно томе могуће постулирати две појмовне метафоре: ОКО ЈЕ ПОСУДА и ГЛЕДАТИ ЈЕ ИМАТИ САДРЖАЈ У ПОСУДИ. Треба напоменути и то да смо израз **humb**[**i**] **nga sytë** пронашли само у једном доступном речнику (Stefanllari: 1996, 287), али је на основу резултата претраге на интернету[114] видљива његова нешто учесталија употреба у односу на синонимни **më iku nga sytë**.

shtroj syrin [поставити око]	вој. ○узети неког/нешто под око	[на]нишанити

Још један фразеологизам у оквиру којег се око концептуализује као предмет *пружен од посматрачевог ока до посматраног објекта* (Милановић: 2014, 387), припада области војне терминологије. Као предмет, око је у функцији средства, оруђа или инструмента који служи за визуелно издвајање циљаног објекта из окружења. Уочене структуралне неподударности између полазног и циљног фразеологизма условљене су како разликама на нивоу глаголског конституента, тако и по питању соматских конституената и концептуализације.

[114] Претрагом се на интернету добија укупно 4.080 резултата за **humb**[**i**] **nga sytë**, док *Google* претраживач даје свега 3.030 резултата за израз **më iku nga sytë** (информације добијене на дан 28.1.2016).

nxjerr sy [**syrin**] [извадити око]	øпромолити нос, øпромолити главу	појавити се

О фразеологизмима у оквиру семантичког поља ФИЗИЧКЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ говорили смо нешто више и у деловима 4.5.3, 6.5.3, 7.5.3 и сл. Овај циљни домен један је од најзаступљенијих код семантички немаркираних израза због чега се условно може закључити и да већина фразеолошких јединица које у оквиру њега фигурирају највероватније бити означене као неутралне (уколико не у свом основном, тада у неком од секундарних значења). Такав је случај и код израза **nxjerr sy** [**syrin**] који са својим предложеним преводним еквивалентима остварује структурални и семантички однос нулте еквиваленције узрокован првенствено неподударном концептуализацијом, али и одсуством конгруенције на морфолошком нивоу. Преводни еквиваленти заснивају се на слици човека који се након скривања постепено појављује пред неким, док се код фразеологизма на албанском уочава метонимијски трансфер на релацији ОКО → ЧОВЕК, па се 'вађење ока/очију' перципира као 'вађење човека из места скривања', слично као код фразеологизма **nxjerr kokë** [извадити главу] (в. део 4.5.3). Овде такође треба указати и на структурално подударну конструкцију у српском **вадити очи** (с неким/некоме) чије се значење не подудара са семантичким садржајем албанског фразеологизма, због чега можемо говорити о привидној еквиваленцији или пару *лажних пријатеља*.

mori botën [**dheun**] **ndër** [**në**] **sy** [узео је свет [земљу] међу [у] око/очи]	øобићи пола света	путовати
mori detin në sy [узео је море у око/очи]		
mori sytë [**e iku**] [узео је очи и отишао]		

Интересантна појава морфолошког проширивања фразеологизама од којих настаје нови израз другачије семантичке вредности уочава се код прва два наведена примера. У њиховој основи налазе се фраземи **mori botën** и **mori detin** са

значењем *проширити се, раширити се свуда*. Надградњом предлошко-падежним конструкцијама у акузативу *ndër* [*në*] *sy* у првом и *në sy* у другом примеру, значење фразеологизама добија своју референтну вредност какву показује преводни еквивалент. Соматизам око перципира се као поглед/видокруг, па се на основу такве претпоставке за ове фразеологизме може постулирати појмовна метафора ПУТОВАТИ ЈЕ ВИДЕТИ.

5.5.3.2 Неутрални фразеологизми који информишу о начину вршења неке радње

Друга по продуктивности подврста неутралних фразеологизама броји укупно 11 представника или готово трећину анализираних примера (29%). Њихова синтаксичка функција је адвербијална, иако неки од њих у свом саставу имају и глаголски конституент, а с обзиром на прилошки карактер могу се поделити на: просторне, временске и начинске.

Код просторних или спацијалних фразеологизама овог типа уочава се неколико примера чији се састав схематски може изразити на следећи начин: копула + глагол + соматизам у једнини, при чему се као допуна јављају две карактеристичне конструкције (*sa të* /ср. колико да/ и deri ku /ср. докле/):

полазни фразеологизам и дословни превод	**преводни еквивалент**	**врста према адвербијалној функцији**
sa të ha syri [колико да једе око]	◌оку на досегу, ødокле некоме поглед сеже	просторни
sa të kap syri [колико да граби око]		
sa të zë syri [колико да хвата око]		
sa të rrok syri [колико да хвата око]		
deri ku të arrin syri [докле да стиже око]		

Перципирање ока као предмета (као у неким од претходно обрађених примера) уочили смо код фразеологизама просторне адвербијалне функције са значењем *докле се може погледом обухватити* (РМС: 1990, 744). Употреба соматизма у одређеном виду у једнини (у функцији субјекта) указује на концептуализацију соматизма као средства помоћу којег се врши радња визуелне перцепције, на основу чега се и постулише појмовна метафора ОКО ЈЕ ПРЕДМЕТ. Сви полазни изрази су с преводним еквивалентима у односу парцијалне или нулте еквиваленције, у зависности од тога да ли такав однос остварају с фразеологизмом на српском чији је један од конституената соматизам, или не.

sa çel e mbyll sytë [колико да отвориш и затвориш очи]	○док трепнеш оком, ○у трен ока, ○док би/колико би оком трепнуо, ødок си рекао кекс	временски
sa hap e mbyll sytë [колико да отвориш и затвориш очи]		

Темпорално маркиране фразеолошке јединице адвербијалног типа које означавају веома кратак временски период засноване су на физиолошкој функцији ока (тј. очног капка) коју овај орган врши трептањем, односно отварањем и затварањем, тако да се и полазни и циљни фразеологизми сврставају у категорију гестовних. Наведени албански фразеологизми су варијанте једног израза које се разликују по питању глаголског конституента. С друге стране, преводни еквиваленти не представљају варијанте, већ три различита фразеологизма с конституентом соматског и један кулинарског порекла у односу синонимијске парасупституције чија је еквиваленција с полазним изразима парцијалног, односно нултог степена.

në sy të botës [у очима света]	○на очи, ○пред очима, øпред целим светом, н.и. пред свима	начински

Како наводи Тривић, конструкције ○на очи и ○пред очима у српском језику често су допуњене лексемама *свет* или *јавност* (Тривић: 2015, 263), па их можемо сврстати чак и у категорију потпуне еквиваленције. Њихово значење обухвата два

аспекта, будући да се може изједначити како са синтагмом *у чијем присуству*, тако и с прилогом *наочиглед*. Једно од значења фразеологизма

sy për [më] sy [очи за очи [очи више очију]]	1. ●очи у очи, ○оком у око, ○у четири ока 2. ølицем у лице, н.и. један наспрам другог	начински

указује на супротно семантичко поље које можемо означити као ТАЈНОВИТОСТ. На потпуно исти начин као и пример **kokë më kokë** [глава уз главу] (в. део 4.5.3), полазни фразеологизам почива на слици двоје људи који стоје један наспрам другога, при чему долази до метонимијског трансфера ОКО → ЧОВЕК. Друго забележено значење примера на албанском односи се на просторну изолованост, односно близину, па у том смислу ова фразеолошка јединица поседује одређене семантичке карактеристике подврсте просторних адвербијалних израза.

5.5.3.3 Неутрални фразеологизми који информишу о карактеристици кога или чега или чијем стању

У питању су тзв. <u>квалификативни</u> фразеологизми и они представљају групу с најмањим бројем чланова (5 примера или 18% анализираних израза). Њихова основна улога односи се на опис карактеристика или психичког или физичког стања, а обухватају како номиналне, тако и вербалне фразеолошке јединице.

полазни фразеологизам и дословни превод	**преводни еквивалент**	**предмет карактеризације**
t'i futësh gishtat në sy [tjetrit] [да заријеш прсте у око][другима]	○не види се ни прст пред оком	простор

Овај фразеолошки пар заснован је на искуственој слици људи у мрачном окружењу, а њихова заједничка мотивација уочава се код напоредног именског конституента у виду соматизма *прст*. Парцијална еквиваленција условљена је неподударношћу глаголских саставница: у албанском изразу, вербал значењски

колоцира са соматизмом *прст*, док се глагол за означавање визуелне перцепције у преводном еквиваленту доводи у везу са соматизмом *око*.

pa larë sytë [без прања очију]	◌поштено још очи није отворио неко, øјош се није расанио неко, øпробуђен из деветог сна, *кол.* н.и. крмељив	човек

Слика у позадини овог албанског фразеологизма јасно указује на тек пробуђеног човека који још увек није имао прилике да се умије. Поред квалификативне, конструкција *pa larë sytë* може имати и прилошку функцију, када најчешће реферише на брзину којом се врши нека радња. Заједно с преосталим изразима у оквиру ове подврсте, овај фразеологизам класификује се и у категорију информативних којима се садржај саопштава на семантички индиферентан начин.

6. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *ZEMËR/СРЦЕ*

6.1 Симболика срца

Иза традиционалне симболике срца као стожера људских емоција (најчешће љубави), крије се још читав низ разнородних представа о срцу које су се хиљадама година истодобно развијале у свим крајевима света. На простору Европе, па тако и на Балканском полуострву, положај и улога срца у поимању света, односа и људских особина кретали су се од кардиоцентричног током античког доба и Аристотеловог становишта о срцу као централном и најважнијем органу људског тела задуженом за размишљање и промишљање[115] (Niemeier: 2011, 11), па све до цереброцентричног који налазимо посебно код Алкмеона[116] као једног од зачетника оваквог становишта, као и код Хипократа и Питагоре. Негде на прелазу између њих је Платонова теорија о улози сваког органа на основу његовог облика (Petaros: 2007, 287), али је мозак као микрокосмос тај који *гради чула слуха, вида и мириса од којих настаје памћење* (Федон: 1937, 96б).

Ипак, без обзира на развој философске мисли и медицине од античког доба па надаље, хришћанска црква, чији је утицај на нашим просторима неприкосновен све до продора Османлија, наставила је традицију и пропагирање кардиоцентризма у Албанији, посебно видљиву нпр. у римокатоличкоm, англиканскоm и лутеранскоm култу пресветог срца Исусовог (Niemeier: 2011, 11). Едит Дурам у *High Albania* наводи да католици северне Албаније носе различите амајлије да би се заштитили од урока, међу којима и привеске пресветог срца. О томе колико је срце важан концепт код Албанаца и на који начин се доживљава, сведочи и Законик Леке Дукађинија према којем се *госту чини част: хлебом и сољу и срцем*[117]. На сличан начин и словенска веровања откривају значај срца за стварање митолошке слике света код ових народа, што се рецимо запажа у неким легендама о стварању прве жене према којима је *ребро узето Адаму „из самог*

[115] Међутим, и Аристотел до извесне мере прихвата теорију (највероватније Алкмеона) о томе да се центар *осталих чула налази у глави, те да као резултат тога (неки сматрају како) сензорне функције код животиња постоје захваљујући мозгу* (в. Andrioupoulos, D. Z. (1990): *Alcmeon's and Hippocrates's Concept of Aetia* у Greek Studies in the Philosophy and History of Science, Ed. Pantelis Nicolacopulous, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London.

[116] *Ibid.*

[117] *Mikut do t'i bahet nderë: "Bukë e krypë e zemer"* (Gjeçovi: 1933, §608).

срца“, да би жена волела мужа (РСМ: 2001, 8). Међутим, срце није само станиште емоција, већ и нарави (чиме се управо поткрепљује теза о реминисцентном кардиоцентричном становишту на нашим просторима), о чему сведочи и једно од веровања о гавранима према којем се сматра да ће човек који поједе гавраново срце и сам постати лопов какав је гавран (РСМ: 2001, 109).

Усмено епско стваралаштво такође је неизмерно важан извор проучавања обичаја, традиције и различитих тумачења и виђења света, па тако у српској епској традицији постоји један веома занимљив пример који сведочи о перцепцији херојства заснованог управо на улози срца као његовог показатеља. Пример је утолико илустративнији будући да је у питању једна од најпознатијих епских песама циклуса о Марку Краљевићу, у којој се он бори против свог највећег непријатеља *Арбанаса* Мусе Кесеџије:

А кад стаде Марко прометати,
Ал' у Муси <u>три срца јуначка</u>,
Троја ребра једна по другијем;
Једно му се срце уморило,
А друго се јако разиграло,
На трећему љута гуја спава;
(Вук II, 67: 252-257)

Конструкција често присутна у српском епском окружењу – срце јуначко – у нашем је примеру паукална синтагма у генитиву упарена с бројем три, чија се симболика може тумачити на различите начине, али је свакако једна од његових основних функција овде да дочара јунаштво противника. У опозицији с употребом анализиране лексеме у оквиру именске синтагме стоји њена употреба у албанском (како ће то бити показано у наставку) са значењем јунак, што поткрепљује теорију о већ поменутом кардиоцентризму заступљеном код Албанаца.

6.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *zemër/срце*

Подједнако неистражен проблем у вези с предметном лексемом у албанском језику видљив је и у погледу њеног етимолошког порекла. Како и сам Орел наводи, у питању је *проблематична реч без неког поузданог објашњења* (Orel: 1998, 520-521). Густав Мајер *zemër* доводи у везу с именицом *zë* (коју италијански аутор албанског порекла, Јероним де Рада, употребљава са значењем „дух“), као и глаголом у истом облику (ср. *ухватити*) тј. његовом гегијском варијантом zê (*Ibid*), док Станишић прихвата тумачење Норберта Јокла, према којем се ова лексема метафорички образовала од корена **g^{w}en-* са значењем *стомак* (Станишић: 2006, 159). Топали анализира неколико могућности које спомињу други аутори и то са безвучним или звучним палаталом на иницијалној позицији (нпр. **k̂rd, g^{h}rd, *k̂ered)*, при чему од основе **zerd-, *zered-*, затим долази до облика **zerd-mërë > zemër,* код којег је најпре дошло до отпадања дентала /*d*/ из групе састављене од три консонанта, као и сонанта /r/, услед дисимилације. Иако нема доказа да оваква претпоставка није тачна, ипак и сам Топали каже да је дискутабилна и оставља простора за друге могућности (Topalli: 2002, 72-73, 82, 93, 241). С друге стране, наведени облик **k̂rd* с безвучним палаталом на иницијалној позицији у албанском дао је облик алб. *ther* (ср. *бости, клати*) у складу с развојем ИЕ палатовелара у сатемским језицима (Станишић: 2006, 159, 183) на основу којег је преко прелаза *k̂>th* настао овакав облик чије се значење несумњиво доводи у везу с приношењем крвне жртве. Остале хипотезе о историјском развоју ове лексеме (међу којима и поменута Мајерова) данас се у складу управо с концептуалном анализом могу одбацити као неодговарајуће јер нуде решења супротна резултатима когнитивних анализа у том смислу што полазе од претпоставке да је семантички развој текао од апстрактног (појма) ка конкретном и на тај начин одступају од широко прихваћеног модела о изворном (конкретном) и циљном (апстрактном) домену у концептуализацији појмова[118].

[118] Међутим, треба напоменути и да је од апстрактног лат. назива за душу (*anima*) дошло до таквог семантичког развоја који је у случају вулгарног румунског ишао од апстрактног ка конкретном, резултирајући притом обликом рум. *inimă* у значењу *срце* (Станишић: 2006, 159). Према нашем мишљењу, једно од могућих објашњења овакве појаве могло би се довести у везу и с начином на који је ова лексема дошла у румунски, односно могућности да је преузета у таквом семантичком

6.3 Семантички опсег лескеме *zemër/срце* у албанском и *срце* у српском језику

Разноврсне представе о срцу, било као о средишту човековог разума, душе, емоција или карактера, условиле су и висок степен семантичког развоја ове лексеме у оба посматрана језика, за коју је у албанском забележено чак 20 значења, док смо у релевантним речница српског језика уочили укупно 16 референтних вредности. С обзиром на тако изражен број њихових семантичких реализација, у наставку ћемо се у одвојеним поднасловима осврнути на сваку од њих појединачно, уз детаљнију анализу оних с најизраженијим фраземотворним потенцијалом у албанском и српском.

6.3.1 Референтне вредности лексеме zemër/срце у албанском

Једна врста типологизације свих забележених семантичких реализација ове лексеме у албанском може се извршити на основу критеријума њихове припадности одређеној врсти значења насталих на основу физичких карактеристика срца, његовог облика или начина његовог перципирања као једног вида стожера људских осећања и емоција. Тако, најпре се на основу наведеног могу издвојити значења која се употребљавају за деноминацију делова тела људи или живиотиња. Саме дефиниције срца као органа у албанским и српским речницима у великој су мери подударне, с тим што се у српском овај орган не спомиње у контексту исхране, за разлику од албанског:

– *централни орган крвотока код људи и животиња у виду конусног мишића с врхом надоле који се налази на левој страни грудног коша између плућних крила* (т.1.а)[119];

– *лева страна грудног коша, у којој се налази овај орган* (т.1.б)[120];

– *овај орган код животиња који се користи у исхрани* (т.1.в)[121].

облику (тј. са значењем *срце*) који се даље није развијао, већ се задржао без транспозиције значења.

[119] *Organi qendror i sistemit të qarkullimit të gjakut te njeriu dhe te kafshët në trajtën e një koni muskulor me majë poshtë që gjendet në anën e majtë të zgavrës së kraharorit në mes të mushkërive;.*

[120] *pjesa e majtë e kraharorit, nën të cilën gjendet ky organ;*

[121] *ky organ i disa kafshëve që përdoret si ushqim*

Кардиоцентризам у оквиру којег се срце сматрало седиштем и средиштем душе и ума (Petaros: 2007, 287) свакако је остварио утицај на развој семантичког обухвата лексеме *срце* и у албанском дајући известан број фигуративних значења, од којих су нека настала и на основу метонимијске замене на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА:

– *фиг. симболично средиште различитих осећања (саосећања, доброте, љубави, радости, туге и сл) или најдубљих жеља, душевних стања и др*. (т.3а)[122];

– *фиг. сва најскровитија интимна људска осећања* (т.3.б)[123];

– *фиг. духовни свет, унутрашњи човеков живот посматран као целовитост његових својстава и карактеристика* (т.3.в)[124];

– *човек као носилац тих осећања, својстава и карактеристика* (т.3.г)[125]

– *фиг. храброст* (т.4)[126]

– *душа* (т.8в)[127].

Централни положај срца, посматрано у односу на тело човека, мотивисао је више конкретних и апстрактних семантичких реализација каква су рецимо

– *унутрашњи део воћа где се налазе семенке* (т.5.а)[128];

– *унутрашњи део нечега, језгро, центар* (т.5.б)[129]

– *онај који попуњава празнину у средини нечега* (т.5.в)[130].

– *средишњи део нечега* (т.6а)[131];

– *тачка или део који се налази мање или више на средини неког предмета, средина* (т.6.б)[132],

а значење које не налазимо у српском језику везује се за *средина* (*о времену*) т.7[133] у темпоралном смислу јер се користи да изрази средину неке временске целине

[122] *fig. Vatra simbolike e ndjenjave të ndryshme (e dhembshurisë, e mirësisë; e dashurisë, e gëzimit, e hidhërimit etj.) ose e dëshirave më të thella, e gjendjes shpirtërore etj;*
[123] *tërësia e ndjenjave të njeriut ndjenjat vetjake më të fshehta;*
[124] *bota shpirtërore, jeta te brenshme e njeriut e parë si tërësi e vetive dhe e tipareve të karakterit të tij;*
[125] *njeriu si bartës i këtyre ndjenjave, vetive e tipareve*.
[126] *fig. Guxim*.
[127] *shpirti*.
[128] *Pjesa e brendshme e pemëve ku janë vendosur farat;*
[129] *pjesa e brendshme diçkaje, bërthama, qendra;*
[130] *ajo që mbush zbrazëtinë në mesin e diçkaje*.
[131] *Pjesa qendrore e diçkaje;*.
[132] *pika a pjesa që gjendet pak a shumë në mes të një vendi, mesi*

(нпр. *në zemër të ditës* / *у сред* (*средином*) *дана*; *në zemër të dimrit* / *у сред* (*средином*) *зиме* и сл., FGjSSh: 2001, т.7). Треба напоменути да се у албанском у наведеним случајевима ова лексема употребљава у акузативу с предлогом *në*, којој у српском одговара предлошко-падежна конструкција у дативу с предлогом *у* или инструменалу (без предлога). Поред ових, уочили смо и фигуративна значења за именовање одређених апстрактних појава:

– *фиг. средишња покретачка снага нечега, она која инспирише, која организује и која води неког или нешто* т.8а;[134]

– *фиг. најважнији или најглавнији део нечега, онај који чини суштину нечега* т.8б[135].

Уз претходно наведене семантичке реализације, забележено је најпре једно значење које се односи на конкретну именицу, тј. предмет:

– *мали предмет у облику купе с врхом надоле који изгледа као тај орган циркулације крви* т.2[136],

као и значења у вернакуларној употреби која се користе за именовање делова тела човека или животиње:

– *дијал. желудац* т.9.а[137];
– *стомачна шупљина* т.9.б[138].

У контексту формално-структуралне и семантичке с једне, као и концептуалне анализе фразеологизама с друге стране, посебно је важна употреба лексеме *zemër* у значењу *bark* (ср. *стомак*) у албанским фразеологизама с овом саставницом. Одредница у $РСЈ_2$, т.4 потврђује постојање сличне употребе лексеме *срце* и у српском језику, наводећи значења *желудац, стомак* у народном говору, али не даје примере којима је илуструје. Међутим, оваква употреба у албанским фразеологизмима забележена је у великом броју случајева у којима је између

[133] *Mesi (për kohën).*
[134] *fig. Forca qendrore lëvizëse e diçkaje, ajo që frymëzon, që organizon dhe që udhëheq dikë a diçka;*
[135] *pjesa më e rëndësishme a më kryesore, ajo që përbën thelbin e diçkaje;*
[136] *Send i vogël në trajtën e një koni me majë poshtë që i ngjan këtij organi të qarkullimit të gjakut.*
[137] *krahin. Lukthi;*
[138] *Zgavra e barkut, barku*.

лексема *zemër* и *bark* (ср. *стомак*) присутна тзв. интерсинонимијска супституција, што значи да се у таквим примерима наведене лексеме употребљавају потпуно равноправно. Ипак, с обзиром да у српском лексема *стомак* не учествује у оваквој међу-синонимској размени у фразеолошким изразима, код таквих примера је забележен нулти степен еквиваленције. Управо је из ових разлога неопходно њихово подробније сагледавање како би се на тај начин дошло и до евентуалног објашњења начина перцепције срца у албанској култури и одговарајућег (историјског) семантичког развоја ове лексеме, као и транспозиције значења за коју се чини да је пратила трансфер човековог фокуса из средишњег дела тела (стомака, утробе) ка срцу као извориште душе, па све до главе тј. мозга и појаве церебоцентристичког становишта, при чему је у тој последњој етапи, семантички посматрано, лексема *глава* преузела примат. Иако су у албанском фолклору и традицији, као и на примерима у наставку анализираних фразеологизама, још увек видљиви трагови древних веровања (и како је већ показано, и становишта) о срцу као извориште људске душе (Мутавџић *et al*: 2014, 60), унутарјезички однос између ових и фразеологизама с конституентом *kokë*/*krye* (ср. *глава*) указује на незнатно већу заступљеност потоњих услед чињенице да их је забележено 38 више него фразеологизама са саставницом *zemër*/*срце* (в. део 4.4). Самим тим потврђује се изражена дихотомија између срца и главе у албанском језику која, судећи по преводним еквивалентима, није у толикој мери заступљена у српском, али и наглашеније присуство срца као концепта у албанским у односу на фразеологизме у српском језику.

6.3.2 Референтне вредности лексеме срце у српском

Како се у РСЈ$_{1/2}$ наводи, срце представља

– *централни мишићаст орган у грудима који регулише крвоток у телу* (т.1.а)*;*

– *место на левој страни груди под којим се тај орган налази* (т.1.б),

док је ова дефиниција нешто шира у РМС и њом се прецизира да је у питању *орган који регулише крвоток у телу човека* (*и већине животиња*) и *који се налази на левој страни грудне дупље* (т.1). Како смо у претходном поднаслову истакли, за

разлику од албанске лексеме, не наводи се посебно значење које се односи на део тела животиња који се користи у исхрани.

Преостала подударна значења у односу на семантичке вредности одговарајуће лексеме у албанском забележена у РМС односе се на

– *средишно место (државе, покрајине, области), средиште*/*центар* (т.4.а),

– *средину каквог плода цвета и сл, језгра* (т.4.б),

– *унутрашњост чега* (т.4.в),

као и

– *осећања* (т.2.а) и *нарав*/*природу*/*карактер*, *унутрашњи човеков свет* (т.2.б),

у којем случају се према $РСЈ_2$ где смо и уочили ова значења, често користи са допуном *од човека* и обично у фразеолошким изразима. Оваквој конструкцији у албанском одговара аблативна синтагма типа *zemër njeriu*, такође учестала у одговарајућим изразима. Поред тога, за разлику од РМС где се хипокористик *драга особа, драги мој* (т.3.б) издваја као посебна семантичка вредност, у FGjSSh се она наводи као метонимијски мотивисано значење *човека као носиоца... осећања* (т.3г) и у оба случаја напомиње се да је њихова употреба учестала у различитим изразима.

Иако је и у српском језику забележена референтна вредност која се односи на *храброст* (т.2б), она као таква не фигурира у фразеолошким изразима, за разлику од албанског у којима се често употребљава да денотира највиши или најнижи степен храбрости у зависности од тога да ли одговарајући израз припада позитивном или негативном семантичком пољу (ХРАБРОСТ у односу на КУКАВИЧЛУК). Ипак, структурална и концептуална анализа у наставку указују на висок степен *неподударности* између албанских фразеологизама у којима срце као саставница има поменуто значење у односу на преводне еквиваленте у српском, те ћемо се стога посебно осврнути на ову проблематику и покушати да објаснимо разлоге овакве формалне и семантичке диспропорције.

На исти начин, у српском постоје одређене семантичке реализације какве нисмо уочили у албанском, при чему се прва односи на *унутрашњост чега* (т. 4.в)

и дата је у оквиру референтних вредности из групе која означава средишњи део чега, али у овом случају значење у извесној мери добија нешто шири семантички опсег тако да 'захвата' не само централни део, већ комплетну унутрашњост чега. Од два преостала значења каква не постоје у стандардном албанском језику, једно се односи на дијалекатску, а једну на употребу у свакодневним ботаничким терминима:

- *покр. сpдачка* (*осовина колена у ткачком чуку*) (т.7);
- *као саставни део неких ботаничких назива* (т.8),

који се као такви, према нашим сазнањима, не користе у фразеолошким изразима.

6.4 Структура фразеологизама с конституентом *zemër* и њихова формална и семантичка типологизација

Ексцерпирани корпус фразеолошких јединица са саставницом *zemër* обухвата укупно 175 израза, при чему је структурална типологизација извршена у складу с њиховим саставним деловима, чиме се дошло до три основне групе и неколико подгрупа у оквиру њих:

1) номинални (именски) фразеологизми;
2) прелазни; и
3) вербални (глаголски) фразеологизми.

Статистичком анализом наведених категорија фразеолошких израза утврђено је да је убедљиво најбројнија група глаголских, слично као и код свих преосталих фразеологизама окупљених око примарних соматизама, која процентуално обухвата чак две трећине свих забележених израза, док су најмање бројни именски или номинални фразеологизми. Међутим, уколико се у обзир узме да у оквиру категорије прелазних фразеологизама фигурирају изрази који се подједнако употребљавају и као именски (уколико се глаголски конституент из њиховог састава изостави), тада можемо говорити ипак о нешто већем броју номиналних израза, иако је и даље превага на страни глаголских.

6.4.1 Номинални (именски) фразеологизми

Укупно тек 26 фразеолошких јединица сврстано је у групу номиналних или именских и њихова заступљеност у оквиру укупног броја свих забележених израза с овом саставницом у великој мери одговара заступљености структурално истог типа фразеологизама окупљених око преосталих соматизама које смо у овом раду анализирали. Њихова је основна одлика једноставна структура по принципу соматизам + придев, али је забележено и неколико хомоморфних конструкција састава соматизам + именска лексема. На општем плану, издвајају се беспредлошке и предлошко-падежне конструкције номиналних фразеологизама, на основу чега је извршена њихова даља класификација како ћемо у наставку показати.

6.4.1.1 Беспредлошке конструкције

Ова категорија именских фразеологизама најмање је бројна и чине је следеће фразеолошке јединице:

- **zemër e huaj** [туђе срце] – н.и. добар за друге[139];
- **zemër njeriu** [срце од човека] – ●срце од човека, ◌душа од човека;
- **zemër e madhe** [велико срце] – ●велико срце, ◌срце од човека, ◌душа од човека, øвелики човек;
- **zemra ime** [срце моје] – ●срце моје.

Приказани примери показују потпуну структурално-формалну подударност у чак три од четири случаја, док се код примера **zemër e huaj** примећује одступање од овакве тенденције. Наведени израз се, у зависности од контекста, може превести нефразеолошким изразом **добар за друге** са значењем *особе која чини добро другима, често занемарујући себе или чак на своју штету*. Друга предложена варијанта је фразеологизам вернакуларног типа **Катица за све**, са значењем особе коју због своје свестраности/племенитости други искоришћавају. У оба случаја је степен еквиваленције између полазног и циљних израза нулти, при чему се запажа још и то да је албански фразеологизам

[139] [прим. аут. човек који чини добро другима, често занемарујући себе или чак и на своју штету]

предлошко-падежна конструкција у генитиву, којој у овом контексту можемо придружити српске изразе у акузативу с предлогом *за*.

Код случајева означених као потпуно структурално и семантички еквивалентних, издваја се аблативна конструкција **zemër njeriu**, којој у српском одговара преводни еквивалент у виду синтагме *срце од човека* у генитиву. Аблативне конструкције у албанском језику имају одређен опсег примене, а треба напоменути да је посебно важно разликовати их од синтагми у генитиву с којима у великој мери имају и подударну употребу, посебно када се односе на састав, особину, врсту и сл. У таквим случајевима могу се употребити (уместо генитивних) само када је носилац синтагме именица у аблативу неодређеног вида, па се у другачијем случају услед формалних рестрикција[140] мора користити генитив (в. нпр. Newmark *et al*: 1982, 138 или GGjSh1: 2002, 111). Међутим, уколико бисмо ову синтагму исказали генитивом (што посебно може навести на погрешан пут приликом изналажења одговарајућег албанског израза уколико би се полазни и циљни језик заменили), тада би одговарајући преводни еквивалент на албанском (именска синтагма у генитиву) имао потпуно другачије нефразеологизовано значење *срце човека* / *човеково срце*, па бисмо у том случају могли говорити о тзв. *привидном еквиваленту* или *лажном пријатељу*, односно колокацији потпуно другачијег значења.

6.4.1.2 Предлошко-падежне конструкције

Предлошко-падежне конструкције адвербијалног типа чине чак 12% целокупног ексцепираног корпуса будући да их је забележено укупно 22, међу којима највише у акузативу с предлогом *me* (19), када се њихова адвербијална употреба односи на начин. Преостале синтагме су у номинативу с предлогом *nga* (ср. *од*/*из*) и у акузативу с предлозима *në* (ср. *у*/*на* и сл.) и *pa* (ср. *без*) и употребљавају се да означе место, односно такође начин (слично као код прве овде наведене подгрупе, при чему се овим предлогом наглашава *изостанак* или *недостатак* чега, како ћемо у наставку показати). Што се тиче еквиваленције,

[140]Аблатив у именским синтагмама употребљава се углавном без предлога и његова синтаксичка функција тада је веома блиска служби генитива. Међутим, у таквим конструкцијама аблатив се може употребити у неодређеном виду, док се за одређени вид користе искључиво генитивне синтагме, па се у том смислу може говорити о структуралним ограничењима употребе аблатива у поменуте сврхе (GGjSh1: 2002, 111).

забележена су сва три степена, од којих је најмање потпуно еквивалентних (5, тј. 22%), док је парцијално подударних највише и они чине преко половине анализираних, односно 54%. С друге стране, забележен је само један нефразеолошки преводни еквивалент и шест фразеолошких обрта за који у виду соматизма с конституентом *срце* у српском не постоји адекватан израз.

У погледу потпуне формално-семантичке еквиваленције, по својој специфичности издваја се неколико израза, од којих најпре фразеологизам

- **pa zemër** [без срца] – ●без срца.

Предлошко-падежна конструкција у албанском је, како смо већ нагласили, у акузативу неодређеног вида с предлогом *pa* (ср. *без*) којом се исказује одсуство или недостатак/изостанак каквог квалитета, особине и сл, а у српском јој одговара преводни еквивалент у виду синтагме у генитиву без предлога. Карактеристичност оваквих израза огледа се у промени функције у складу с контекстом: уколико се употреби уз глагол (нпр. *shkruaj pa zemër* – ср. досл. *писати без срца*), употребљава се као прилог за начин у значењу *без емоција, без воље* и сл. (опет, у зависности од контекста); међутим, уколико се пак користи уз неки егзистенцијални глагол и/или именицу, тада има функцију именског дела предиката или атрибута.

Међу примерима потпуно или парцијално подударних фразеологизама забележили смо још два структурално слична, али семантички различита албанска израза:

- **me zemrën plot** [с пуним срцем] – ●пуна/пуног срца
- **me zemër të plot** [с пуним срцем] – ◌свим срцем, и душом и срцем; øи душом и телом

син. **me gjithë zemër, me gjithë shpirt, me trup e me zemër**

Формалне разлике није могуће исказати дословним преводима који су за оба фразеологизма подударни, па је стога неопходно њихово морфолошко контрастирање. У другом примеру уочава се акузативна конструкција у неодређеном виду с генитивном допуном у виду придева с препозитивним чланом, односно конструкција me + именица у акузативу неодређеног вида + придев у неодређеном виду, док се код првог израза јавља синтагма с истим

предлогом, али именицом у акузативу одређеног вида и прилогом *plot* (ср. *пун*), која се може приказати на следећи начин: me + именица у акузативу одређеног вида + прилог. Овом прилогу у српском језику подједнако одговара синтагма у генитиву неодређеног придевског вида *пуна срца* или конструкција у одређеном придевском виду *пуног срца* са значењем *срећно, радосно, испуњено* и сл. Насупрот њој стоји други наведени пример који се семантички подудара с неколико фразеологизама са значењем *радо, оберучке, драге воље* и др. С обзиром да дословни превод у српском има сасвим другачије значење приказано на примеру првог израза, треба напоменути да је у другом случају у питању привидни еквивалент. Још једна уочена разлика односи се на употребу одређеног/неодређеног вида лексеме *zemër*, која у оба израза стоји у акузативу с предлогом *me*, с том разликом што је у првом случају у питању одређени вид ове именице, конкретизујући тако читав израз, док се с друге стране употребом неодређеног вида постиже додатна експресивност и фразеологичност, како се види и према броју понуђених синонимних израза.

Групи структурално неподударних израза припада и полисемични фразеологизам

- **me zemër në dorë/me dorë në zemër** [са срцем у руци/с руком на срцу]
  1. ◌са срцем у грлу/◌петама, н.и. у страху;
  2. øс чиме на тацни, н.и. понизно.

Услед вишезначности предлога *në*, пермутацијом редоследа лексема *dorë* и *zemër* у албанском добијају се преводни еквиваленти код којих овај предлог има два различита значења: *у* и *на*. Без обзира на то, дате варијанте су синонимне, чије се значење ни у једном од понуђених случајева не поклапа са српским фразологизмом [**ставити**] **руку на срце** и одговарајућим албанским **vë dorën në zemër,** који је значајан за анализу овде наведених израза у функцији *tertium comparationis* будући да је сличног формалног састава. Структурално посматран, овај израз се може рашчланити на глаголски и именски део: *vë* (ср. *ставити*) + *dorën në zemër*, који даље можемо контрастирати са конструкцијом *dorë në zemër*. Код глаголског обрта бележимо синтагму у акузативу одређеног вида којом се исказује маркираност и мења семантичка нијансираност у смеру ка *сопственом*

делу тела, што стоји у опозицији с неодређеним видом лексеме *dorë* у номиналном фразеологизму. У концептуалном смислу, оба израза заснована су на слици човека који држи срце у руци/руку на срцу[141], али се (очигледно) семантичком еволуцијом ова слика удаљила од слике *одређеног* човека да би у свом коначном облику који се данас употребљава представљала слику *неког* човека у описаним ситуацијама.

Један од фразеологизама који се користи да квантификује одређено осећање и његово смештање високо на скали интензитета у оквиру тог семантичког поља на албанском гласи

- **nga fundi** [**thelbi**] **i zemrës** [из дна [језгра] срца] – ○из дубине срца/ødуше,

и припада групи израза заснованих на просторним односима. Чини се да је лексема *zemër* овде концептуализована тако да се приближава представи *душе*, а не срца у свом примарном значењу не само из очигледних разлога, већ и због тога што у првом делу израза фигурира предлошко-падежна конструкција *nga fundi* – *из/од краја*. Овом конструкцијом наглашава се управо спацијални аспект чијим се значењем (*од најдаље тачке*) имплицира семантичка апроскимација концепту *душе* као бесконачне, а не концепту *органа* 'задуженог' за емоције у виду посуде ограничених димензија. Међутим, семантичку разлику прави лексема *fundi* (ср. *крај, дно*) у односу на српски пандан *дубина*, што ипак указује на различиту перцепцију срца у посматраним примерима. У формално-граматичком смислу, у албанском фразеологизму употребљен је предлог *nga* (ср. *из, од*) уз који у албанском стоје искључиво именице у номинативу одређеног вида, а којем у српском језику одговара синтагма у генитиву с предлогом *из*. На основу тога се закључује да су структурално посматрано ова два израза подударна, али су означена као делимично еквивалентна узевши у обзир претходно поменуте семантичке разлике њихових саставних елемената.

Семантички близак претходном изразу, посебно у смислу присутне спацијалне компоненте, јесте фразеологизам

- **në skutat e zemrës** [у скровиштима срца] – ○у дубини срца/ødуше,

[141] иако је у питању гест, али свакако заснован на слици.

где смо уочили конституент словенског порекла који је у овом случају и носилац синтагме. Према одредници лексеме *skutë* у FGjSSh: 2001 т.1–2, прво значење односи се на *прикривено место*....*ћошак* (па се сходно томе овај фразеологизам дословно може превести и као *у ћошковима/угловима срца* чиме се недвосмислено семантички приближава нпр. енглеском изразу *in everycorner/many corners* [*of the world*]); друго значење дефинисано је као фигуративно и дефиницијом се денотира *скровиште*: *Ana e panjohur, e thellë ose e fshehtë e diçkaje* / *непозната страна нечега, дубока и скривена*/. Према Скоку (Skok III: 1973, 275) ...*посудише Арбанаси аугментатив* <u>skutinë</u> са значењем *пелене за децу*, док Глухак (Gluhak: 1993, 556) наводи да је у питању позајмљеница из старогерманског, што објашњава и семантичку паралелу између албанског фразеологизма и наведеног идиоматског израза на енглеском, посебно уколико се у обзир узме стенгл. облик *scéat* са значењем <u>*угао*</u>, <u>*окрајак*</u>, *скут, сукња* (*Ibid*). Међутим, без обзира на овакву етимолошку везу, сачувани облик ове лексеме у савременом албанском (без фонетских алтернација иницијалне консонантске групе /*sk*/, указује на то да је у питању лексема преузета из неког јужнословенског језика. Облик који наводи Глухак у албанском је током историјског развоја путем промена /*sk*/>/shk/ дао одговарајући глагол *shkund* са значењем *трести* (уп. Orel: 1998, 97), док облик <u>*skutë*</u> и његов дериватив <u>*skutinë*</u> чувају почетну консонантску групу /*sk*/ и сведоче о нешто млађој појави тј. не тако давном језичком позајмљивању.

6.4.2 Прелазни фразеологизми

Прелазне фразеолошке јединице, како смо их за потребе овог истраживања означили, обухватају глаголско-именичке изразе који се подједнако могу употребити и као такви, али и као номинални уколико се из њиховог састава изостави глагол. У питању је укупно 21 фразеологизам, односно нешто више од 11% целокупног обрађеног корпуса, што их сврстава у продуктивнију категорију. Поред наведене, њихова основна карактеристика односи се на врсту глагола који улазе у њихов састав, а то су егзистенцијални глаголи *kam* (ср. имати) и *jam* (ср. *бити*), при чему је први забележен у чак 19 примера, док се потоњи јавља тек у два. Иако глагол *имати* може бити означен и као посесивни, у овде забележеним примерима његово је значење употребљено у функцији информатора о трајним

карактерним својством/особинама човека, или њиховом изостанку. Њихова следећа веома важна одлика коју смо уочили односи се на могућност извесне структуралне трансформације у виду супституције номиналне синтагме:

(i) у генитиву и аблативу код групе прелазних фразеологизама у чијем је саставу егзистенцијално *kam* предлошко-падежном конструкцијом у акузативу с предлогом *me*;

(ii) у генитиву код групе прелазних фразеологизама с конституентом *jam*, такође конструкцијом у акузативу с предлогом *me*, чиме се добија њихова потпуна самосталност или независност од глаголског конституента и могућност даљег колоцирања с другим глаголима у зависности од контекста.

У складу са структуралном анализом и добијеним резултатима код неких других соматизама (в. нпр. 7.4.2), такве *новонастале* номиналне фразеолошке јединице на српски се могу пренети било конструкцијом у генитиву одређеног вида, било истом конструкцијом у неодређеном виду, чиме се постиже виши степен идиоматичности.

Далеко мање заступљене фразеолошке јединице с глаголом *jam* забележене су најпре код израза

- **jam i pastër në zemër** [бити чист у срцу] – ●бити чистог/чиста срца,

који је класификован у категорију потпуно еквивалентних, будући да структурална неподударност не нарушава семантичку. Код изворног фразеологизма уочена је конструкција састављена од придева *i pastër* (ср. *чист*) и предлошко-падежне синтагме у номинативу с предлогом *në*, којој у српском одговара преводни еквивалент у локативу. С обзиром да је морфолошко-структурална одлика већег броја придева у албанском језику препозитивни члан за мушки и женски род који конгруира с именицом на коју се односи, треба напоменути да се у складу са субјектом облик наведеног придева може променити тако да означава именицу женског рода и у том случају препозитивни члан се мења у *<u>e</u> pastër*, али преводни еквивалент остаје исти. Супституцијом номинално-адјективног дела фразеологизма конструкцијом у акузативу с предлогом *me* о којој смо претходно говорили, добија се израз **me zemër të pastër** [бук. са чистим

срцем] којем у српском одговара прилошка фразеолошка јединица *чистог/чиста срца* код које је такође забележено потпуно структурално и семантичко поклапање. Илустрације ради, употреба облика забележеног у речницима дала је 3.170 резултата на интернету, док *Google* претраживач даје чак 29.600 резултата за другу понуђену варијанту[142], што говори о далеко већим могућностима њеног колоцирања.

И следећи фразеологизам састављен је од егзистенцијалног глагола *jam* и предлошко-падежне конструкције у номинативу, али с предлогом *te*(*k*) (ср. *код*). У питању је израз

- **jam te një zemër** [бити код једног срца] – ødувати у исти рог,

из категорије структурално и семантички неподударних. Иако се лексема *рог* према одређеним ауторима може сврстати у групу соматизама (уколико се критеријуми класификације прошире и на делове тела животиња), она је пак у овом изразу употребљена у значењу *направе од рога или неке рожнате материје за давање звучних сигнала (у лову и сл.)* или *муз. лименог дувачког инструмента* (в. PCJ$_2$, 1146, т.4, а-б). Отуда изостаје могућност претходно описане супституције акузативном конструкцијом с предлогом *me*, а треба напоменути и да је глагол *бити* овде употребљен у 1.л.јд. који се у албанским граматикама узима као облик инфинитива, иако то формално није, што је у овом контексту важно због конгруенције, јер семантика именског дела фразеологизма указује на чешћу употребу с неким од облика за множину. Уколико упоредимо следеће примере:

(а) [Ne] jemi te një zemër. / досл. [Ми] смо код једног срца. /Дувамо у исти рог.

(б) [Unë] jam te një zemër me dikë. / досл. [Ја] сам код једног срца с неким. / Дувам у исти рог с неким,

можемо уочити да употреба егзистенцијалног глагола у множини не захтева допуну у виду предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлогом *me*, иако је и у том случају могућа (и опциона), док је у другом примеру она обавезна јер семантика израза имплицира на реципрочан однос. Дакле, употребом глагола у

[142] Информације добијене на дан 16.12.2015. године.

множини (уз евентуалну елаборацију субјекта) може се постићи економичност израза.

Наредна два израза издвојила су се у структуралном смислу по томе што су састављени од предметног соматизма у одређеном виду, док је код свих преосталих фразеологизама у оквиру ове групе, соматизам у неодређеном виду. Први међу поменутима је

- **e kam zemrën barut** [имати барут за срце] – ○имати јуначко срце, ○бити срца јуначка/јуначког

с централном лексемом *zemër* употребљеном у одређеном виду у акузативу, док је њој комплементарна *barut* у неодређеном виду такође у акузативу. Оваква односна веза у којој субординантни именски члан синтагме мотивише значење, или тачније речено даје квалификацију нечијег карактера путем метонимијског трансфера СРЦЕ → КАРАКТЕР На сличан начин уочава се и у изразу

- **e kam zemrën prej guri/e kam zemrën të gurtë** [имати срце од камена/имати камено срце] – ●имати срце од камена/○бити срца камена.

Постојеће две структурално различите варијанте употребљавају се семантички потпуно равноправно будући да им је значење подударно. У првом облику у питању је конструкција у аблативу с предлогом *prej* која се користи да означи материју од које је нешто сачињено/направљено (в. нпр. Krijezi: 2012, 276), а чији је преводни еквивалент у српском конструкција у генитиву + предлог *од* (*Ibid*). Преводни еквивалент друге варијанте укључује придевско-именичку синтагму структурално потпуно еквивалентну изворном фразеологизму и припада групи израза који су у оквиру ове категорије заступљени у много већој мери у односу на одговарајуће облике у аблативу. Једно од објашњења нешто слабије заступљености оваквих конструкција у аблативу код овог и сличних фразеологизама лежи у чињеници да су оне могуће само уколико су у питању именице и одговарајући придеви настали деривацијом од њих, као што је случај код лексема *gur* (ср. *камен*) / *gurtë* (ср. *камени*), а неопходан услов је и свакако већ споменута функција за именовање материје од које је нешто сачињено. Нпр, код

израза **kam zemër të bardhë** [имати бело срце] – ○бити чиста срца, аблативна конструкција није могућа будући да би у случају именице она била апстрактна и то са значењем *белина* настала поименичавањем придева.

Преостале фразеолошке јединице представљају најбројнију подгрупу у оквиру прелазних израза и у морфолошком смислу их можемо означити као конструкције с глаголом *kam* + синтагма са соматизмом као централним чланом и придевом, чија се семантичка функција остварује денотацијом какве трајне или тренутне особине човека, а граматичка служба је најчешће прави објекат. У том смислу, појединачне синтагме су све у акузативу неодређеног вида (с одговарајућим обликом придева с препозитивним чланом), а степен семантичке и структуралне подударности с преводним еквивалентима је прилично висок, при чему није забележен <u>ниједан</u> фразеологизам с нултим степеном еквиваленције, као ни нефразеолошки израз. Потпуно подударних фразеологизама је укупно осам, док је парцијално еквивалентних девет, од којих у наставку дајемо примере као илустрацију подударности:

а) <u>потпуна семантичка и формално-структурална еквиваленција</u>

- **kam zemër të artë** [имати златно срце] – ●имати златно срце, øбити злато од човека

  син. **e ka zemrën flori**
- **kam zemër të dobët** [имати слабо срце] – ●имати слабо срце
- **kam zemër të gjerë** [имати широко срце] – ●имати широко срце

  син. **kam shpirt të gjerë**
- **kam zemër luani** [имати срце лава] – ●имати лавље срце
- **kam zemër të madhe** [имати велико срце] – ●имати велико срце, ○бити човек од срца
- **kam zemër pule** [**lepuri**] [имати срце пилета [зеца]] – ●имати зечје срце, øбити човек жабље крви
- **kam zemër të mirë** [имати добро срце] – ●бити добра срца, ○имати златно срце, ○бити човек од срца

б) делимична семантичка и формално-структурална еквиваленција

- **kam zemër të bardhë** [имати бело срце] – ○имати чисто срце/○бити чиста срца
- **kam zemër të butë** [имати меко срце] – ○бити мека срца, øбити мека образа
- **kam zemër të fortë** [имати јако срце] – ○имати лавље срце

  син. **e kam zemrën me kockë**, **kam shpirt të fortë**
- **kam zemër të keqe** [имати лоше срце] – ○бити без душе и срца, ○бити без срца
- **kam zemër të ligë** [имати зло срце] – ○бити без душе и срца, ○бити без срца

  син. **kam shpirt të ligë**
- **kam zemër të ngushtë** [имати уско/тесно срце] – ○бити уских груди

  син. **kam shpirt të ngushtë**

У оквиру ове групе фразеологизама јавља се и један посебан по томе што у свом саставу има соматизам словенске етимологије. У питању је израз

- **kam zemër me kockë** [имати срце с коском] – ○имати лавље срце.

Према Мајеру (Meyer: 1891 [2007]: 255) у питању је варијација лексеме *koskë*, са још једним од забележених облика *goxgë*, чији семантички корен у гегијском дијалекту редовно даје *-koc*, из чега се може закључити да се ова фразеолошка јединица усталила управо с гегијским обликом наведене лексеме. Као преводни еквивалент овде је предложен израз ○имати лавље срце, иако би рецимо један од синонима могао укључивати и фразеологизам ○бити срца јуначка или ○имати јуначко срце, који у односу на израз на албанском испољавају парцијални степен еквиваленције, а који се својим значењем свакако могу добро уклопити у одговарајуће контексте у којима полазни албански фразеологизам фигурира у дискурсу.

6.4.3 Вербални (глаголски) фразеологизми

Велики број глаголских фразеологизама којих је у оквиру нашег корпуса забележено 128 (што чини готово 71% или две трећине обрађеног материјала) имају односе потпуне, делимичне или нулте еквиаленције с одговарајућим преводним еквивалентима на српском. Иако очекивано најбројнији, занимљиво је да је међу њима забележен само један случај у којем је преводни еквивалент нефразеолошки израз, па је ниво подударности изразито висок и сходно томе може се доћи до два закључка да су представе о срцу у албанској и српској култури у великој мери подударне (али свакако не и идентичне, уколико се у обзир узме укупан број случајева изостанка или делимичне еквиваленције, о чему ће бити речи касније), као и да албански и српски, као два европска или у ужем контексту посматрано два (суседна) балканска језика, деле одређен степен заједничких представа условљених упоредним историјским развојем на територијално релативно ограниченом простору.

У оквиру подгрупе структурално и семантички потпуно еквивалентних фразеологизама фигурира 30 израза, односно 23% укупног броја забележених глаголских фразеолошких јединица. Како анализирани примери показују, у питању су изрази којима се описују осећања, физичка стања у којима се човек налази (било позитивна или негативна), као и одређене радње. Међу њима је највише фразеолошких јединица којима се информише о осећањима, као што је рецимо

- **i ka rënë gur nga zemra** [dikujt] [пао је камен са срца] [некоме] – ●пао је [некоме] камен са срца,

са значењем *осетити олакшање*. У формалном смислу постоје две разлике на које треба указати: (i) *gur nga zemra* и *камен са срца* су семантички еквиваленти, али је у случају синтагме на албанском у питању конструкција у номинативу с предлогом *nga*, која као таква у српском не може имати структурално идентичан преводни еквивалент будући да је номинатив у српском падеж који се јавља без предлога; (ii) *i* (ср. *њему/њој*) – скраћени облик датива једнине трећег лица (у мушком или женском роду) којим се у овом примеру означава логички субјекат *dikujt* (некоме), а који се у српском језику јавља у одређеним вернакуларним

говорима. Међутим, како ове разлике ни на који начин не утичу на облик преводног еквивалента, изразе можемо означити као потпуно еквивалентне.

Наредна два фразеологизма у оквиру својих семантичких супституита садрже и конституенте словенског порекла, при чему један припада групи структурално потпуно, а други групи парцијално подударних:

- **më fitoi** [**më rrëmbeu, më <u>grabiti</u>**] **zemrën** [освојио [отео, шчепао] ми је срце] – ●освојити чије срце
- **më <u>goditi</u> në zemër** [dikush/diçka] [погодио ме је у срце [неко/нешто]] – ○погодити некога [право] у срце, ○зарити некоме нож у срце (повредити у емоционалном смислу);

Славизми забележени у ова два случаја односе се на глаголе позајмљене из неког од словенских језика (Orel: 1998, 121). Први је *grabit/grabis* (ср. *отети, шчепати, грабити*), према Скоку од балтословенског, свесловенског и прасловенског **граб*, чији се прасловенски корен *греб-* појављује и с превојем вокала (в. Skok I: 1971, 319). За славизам *godas* (ср. *ударати, тући*) у другом наведеном фразеологизму, Орел наводи да је такође позајмљен из словенских језика у значењу које у јужнословенском није потврђено (Orel: 1998, 119). Мајер (Meyer: 1891 [2007], 173) даје само облик *godis* (свакако заједничке полазне етимологије), који се у оквиру историјског развоја албанског семантички проширио на неколико нивоа, укључивши тако значења 1) *зидати, изградити*; 2) *средити, направити*; 3) *ударити, ударати, тући, лупати*; и 4) *десити се* (в. ASR: 1981, 330)

Неколико фразеологизама означених као парцијално подударних с преводним еквивалентима на српском, у свом саставу садржи глагол *bëj* (ср. *чинити*, *радити*). Овај глагол честа је саставница албанских фразеологизама, како се анализом корпуса показало, и то како у активном, тако и у пасивном облику. Иако структурално значајно различит од преводног еквивалента на српском, израз **ia bën zemrën ujë** [срце му се претворило у воду] у циљном језику поседује семантички еквивалент с констиуентом *срце* – ○охладило се некоме срце, као најприближнији израз и варијанте ○пало је некоме срце у пете, ○срце некоме скаче у грло. Као што је већ наглашено, разлике се испољавају на више нивоа, почев од конструкције *zemër ujë* (прибл. досл. *вода за срце; вода уместо срца*),

сличне описаној у примеру **e kam zemrën barut** (в. 6.4.2): носилац синтагме, лексема *zemër* употребљена је у акузативу одређеног вида, док је споредни члан синтагме у акузативу неодређеног вида, а субјекат је логички[143]. Овакве конструкције у којима се појављује акузатив објекта с акузативом предиката и егзистенцијалним глаголом можемо означити као *напоредно акузативно детерминативне*. Њихова се примарна функција односи на квалификацију кога или чега, а веома су честе у албанском језику у виду својеврсног синтаксичког шаблона који се подједнако фреквентно користи и у идиомима и у нефразеологизованим изразима. Уколико бисмо скалу еквиваленције поделили према степену подударности, тада би се за овај израз могло рећи да је гранични случај (на прелазу између парцијалне и нулте еквиваленције) јер се семантика полазног и циљног фразеологизма тек преклапа у одређеним елементима (на концептуалном плану, претварање срца у воду и хладноћа у срцу на неком нивоу се могу довести у везу), док је у погледу структуралних поклапања једина заједничка тачка присуство траженог соматизма у преводном еквиваленту.

Ништа више подударни (на структуралном плану) нису ни наредна два израза, од којих је први

- **bëj zemrën e botes** [правити [чинити] срце [од] света] – ◌бити широка срца, ◌имати златно срце.

Лексема *botë* овде има значење у складу с тачком 2.а одреднице у PCJ_2: *људи, људско друштво, људски род, човечанство; <u>ужа друштвена средина, друштво у коме се неко креће</u>* (PCJ_2, 1177, т.2а), а читав фразеологизам припада семантичком пољу племенитост/несебичност јер означава пожртвовану особу која ради у интересу других. С друге стране,

- **bëj zemër** [правити [чинити] срце] – ◌стегнути срце, ø(по)дићи главу, н.и. храбрити се, н.и. бодрити се, н.и. соколити се,

носилац је значења лексеме *срце* које се односи на храброст, па се дословно може превести и као *чинити храборст*. Први преводни еквивалент, код којег је утврђена парцијална еквиваленција овде је употребљен са значењем *охрабрити*

[143] и исказан у склопу спојених скраћених облика личних заменица *ai* у дативу (atij – њему, asaj – њој) са скраћеним обликом у акузативу (досл. *оно* (*срце*) *му/јој* (*њему/њој*)).

се, а не *савладати се*. Међутим, како није у питању прототип у оквиру овог семантичког поља, предложене су и додатне варијанте у визу нефразеолошких израза, од којих најпре (*о*)*соколити се*. Поред наведеног, треба истаћи и то да је лексема *zemër* овде у неодређеном виду (у акузативу), чиме се додатно поспешује њена реализација у значењу које одступа од основног. На овај израз се може надовезати фразем

- **i jap zemër** [dikujt] [дати срце [некоме]] – øда(ва)ти некоме/нечему крила,

где соматизам такође није реализован у неком од својих основних значења, већ у фигуративном. Када се протумачи на тај начин, јасно је да је у питању израз са значењем *давати/дати храброст* некоме или *охрабрити* некога. И овде је соматски конституент у неодређеном виду, а кратки облик личне заменице у дативу односи се на логички субјекат и не утиче како на преношење израза на српски језик, тако ни на његову интерну семантику. Код преводног еквивалента је као и у неколико случајева до сада употребљена лексема која се према неким ауторима (нпр. Мушовићу) може сматрати соматизмом, али у складу с нашим одређењем овог појма (в. део 1.2), опсегом дефиниције нису обухваћени делови тела животиња, па се стога ни преводни еквивалент не може сматрати у том смислу подударним с изворним изразом.

На сличан начин могу се тумачити и следећа два синонимна израза, за које су предложени готово подударни преводни еквиваленти:

- **m'u ligështua zemra** [ослабило ми је срце] – øбити слабе снаге, øнапустила је/издаје кога снага, øимати душу у носу, øиспустити душу, øклонула су коме крила
- **m'u mpak zemra** [онесвестило ми се срце] – øпасти у несвест (од умора), øиспустити душу, øнапустила је/издаје кога снага, øимати душу у носу

  син. **më lëshoi zemra, m'u ligështua [m'u lig] zemra**

Код оба израза вербали су у пасиву аориста, док је соматизам у одређеном виду номинатива и врши функцију субјекта. Како се види на основу фразеологизама синонимних другом изразу, у питању су периферни представници свог

семантичког поља, јер се поред одређеног броја синонима и преводних еквивалената које можемо сматрати (релативно) одговарајућим, лексема *срце* значењски више везује за храброст (па самим тим и у негативним изразима за означавање супротне особине), него за умор. Ипак, када се перципира са начењем *душа* (алб. *shpirt*), тада се приближава српској варијанти øимати душу у носу, па је то можда и најоптималнији предлог преводног еквивалента за први случај. Другом примеру је пак нешто приближнији преводни еквивалент øпасти у несвест [од нечега] због јасне асоцијације на глагол у оквиру албанског фразеологизма.

Врло занимљив и индикативан пример у контексту расправе о церебоцентризму и кардиоцентризму у оквиру поимања света у албанској култури, јесте полисемични израз

- **e prishi zemrën** [покварио је срце]
  1. ◌кипи у срцу некоме [због кога или чега]
     син. **iu prish qejfi**
  2. н.и. покварити/искварити мишљење [о некоме]

Чини се да је у овим примерима соматизам *срце* употребљен потпуно из перспективе кардиоцентризма, јер имплицира значења *темперамент/мишљење*, што се према оваквој перцепцији срца као концепта (а не као лексеме) може приписати веровању да оно представља центар човековог промишљања и карактера. Будући да за друго значење није пронађен одговарајући еквивалентан израз на српском, на основу семантичке блискости глагола (као и у случају примера **m'u mpak zemra**) предложена је колокација **покварити/искварити мишљење**. Семантички близак овим изразима је рецимо и

- **nuk e prish gjakun** [не (по)кварити крв] –øне трепнути, øостати мртав хладан, øне узбуђивати се,*кол.* бити хладан [као шприцер]

не само због тога што у њему фигурира исти глагол, већ и зато што се соматизмом квалификује темперамент, односно нечије тренутно физичко стање.

6.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора

Слично као код Нимајерове (Niemeier: 2011, 14), метафоричко и метонимијско пресликавање лексеме *срце* у албанском језику укључује пет категорија на основу којих се може извршити класификација фразеологизама с овом саставницом: (i) срце као затворена посуда; (ii) срце као метонимија за човекова осећања; (iii) срце као метонимијска супституција за човека (iv) срце као квалификатор људских особина; и (v) срце као предмет од вредности. Посебно су продуктивне прве две категорије, док је последња ограничених фразеолошких реализација и то у свим случајевима у оквиру позитивних семантичких поља. Поред тога, многобројна је и група фразеологизама чија је основна функција квалификативна будући да описује одређену особину, нарав, карактер и сл, а издвојену подгрупу у оквиру ове категорије чине адвербијални фразеолошки изрази о којима ће такође бити речи. Оваква подела представља директну последицу семантичке раслојености лексеме *zemër* у албанском у складу с њеном лексичком реализацијом која је, како смо претходно показали (в. 6.3.1) вишеструка.

Према анализираном корпусу, семантичка поља око којих се групишу фразеологизми с конституентом *срце* у албанском језику најпре можемо поделити на позитивна и негативна, при чему треба нагласити да је заступљен готово подједнак број израза у оба поља, што на први поглед може указивати на чињеицу да се у том смислу албански у одређеној мери издваја од већине језика (в. нпр. Ристић: 2013). Међутим, овде треба напоменути да су приликом анализе у обзир узета сва забележена значења посматраних фразеологизама, који се не могу сврстати у групу прототипских представника референтних семантичких поља, чиме се и објашњава овакав резултат анализе, односно неочекивано велики број фразеолошких јединица у којима се срце употребљава за концептуализацију негативних појава, односа, особина и сл. (уп. Мутавџић *et al*: 2014, 66). С друге стране, и одређен број израза забележених у оквиру позитивних семантичких поља по истој аналогији се такође може сматрати периферним, јер често укључују чак и по три значења уз могућност синонимијске супституције с лексемама *bark* (ср. *стомак*) или *shpirt* (ср. *дух, душа*). Узимајући у обзир наведено, долази се до закључка да је број постулираних семантичких поља независан од укупног броја

обрађених фразеолоизама којих је у оквиру корпуса 180. С тим у вези, утврђено је да позитивних има 102 (или 50%), док је негативних 98 (тј. 48%), а пронађена су и два која се могу сврстати у категорију семантички *неутралних*:

а) позитивна семантичка поља: ЉУБАВ, БЛИСКОСТ, ЖЕЉА/ЧЕЖЊА, РАДОСТ/СРЕЋА, ХРАБРОСТ, ПЛЕМЕНИТОСТ, НЕСЕБИЧНОСТ, ИСКРЕНОСТ, ПОДРШКА, ПОШТЕЊЕ, ОЛАКШАЊЕ, ПОЛЕТ, УЗБУЂЕЊЕ и сл;

б) негативна семантичка поља: СТРАХ, ИНДИФЕРЕНТНОСТ/РАВНОДУШНОСТ, ТУГА, СУМЊА, ПАТЊА, СМРТ, УМОР, МРЖЊА, ПСИХИЧКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ/БРЕМЕ, СЕБИЧНОСТ, МАЛОДУШНОСТ и сл;

в) неутрална семантичка поља: ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, ТАЈАНСТВЕНОСТ.

Како је већ истакнуто, посебну групу фразеологизама чине идиоматске конструкције којима се квалификује човек и његове особине или какви поступци, које ћемо у оквиру анализе посебно обрадити у склопу одговарајућих семантичких поља у зависности од тога да ли се могу (на основу контекста) протумачити као позитивне или негативне.

6.5.1 Соматизам *zemër* у позитивним семантичким пољима

У складу с најучесталијом перцепцијом *срца* као симбола љубави, најбројнији су управо фразеологизми који припадају семантичком пољу означеном као ЉУБАВ/БЛИСКОСТ. Таквих је укупно 20 израза, код којих је у највећој мери забележена или потпуна (7 примера или 35%, односно нешто више од једне трећине) или парцијална еквиваленција (8 примера или 40%), док једну четвртину (5 примера, или 25%) можемо сврстати у категорију нулте еквиваленције.

Метонимијским трансфером настао је израз

- **i anon zemra** [nga dikush] [срце нагиње] [некоме] – øбити наклоњен [некоме],

у којем је лексема *срце* супституција за човека који се и физички нагиње ка некоме, на тај начин изражавајући своју наклоност. Протумачен на такав начин, овај израз тада можемо сврстати у категорију оних који су настали на основу

одређене слике, а у складу с нашом претходном класификацијом, срце се овде сврстава у категорију (iii) (в. део 6.5). Како преводни еквивалент у свом саставу не садржи соматизам, уочена је нулта семантикча и структурална подударност. Треба додати и то да српски фразеологизам припада категорији гестовно мотивисаних јер се заснива на физичком исказивању поштовања према некоме у виду давања наклона (што налазимо и код фразеологизма *клањати се коме* са значењем *улагивати се, сматрати кога готово* божанством или *поклонити се и почети* са значењем *започети неки посао, бацити се на посао*), али је у овом случају та слика у извесној мери ублажена и за разлику од *клањати се коме* припада позитивном семантичком пољу. И у структуралном смислу, како је већ наведено, забележене су одређене граматичке разлике условљене непоклапањима на формалном плану између два посматрана језика. Карактеристично за вербал у саставу албанског израза је да колоцира с предлогом *nga* (ср. *из, од*), који „захтева“ именицу у номинативу у одређеном виду.

Срце као затворена посуда, односно садржатељ налази се у позадини неколико структурално подударних израза, што указује и на његову подједнаку перцепцију у оба језика. У питању је најпре

- **e fut në zemër** [dikë/diçka] [ставити у срце [неког/нешто]] – ●метнути се коме у срце, ○прирасти к срцу, ○прионути за срце,

у којем се једина формална разлика односи на употребу скраћеног облика у акузативу *e* (бук. *га/је*, тј. *некога/нешто га/је ставити у срце*), док и изворни и циљни фразеологизам почивају на метафори ЉУБАВ ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА (У КОЈОЈ СЕ ЧУВАЈУ ДРАГОЦЕНОСТИ). На сличан начин фигурирају и изрази

- **e kam kyçur në zemër** [закључао сам у срце] – ●закључати [некога/нешто] у срце, ○носити у срцу,

односно

- **e mbaj në zemër** [чувати у срцу] – ●чувати/○држати у срцу,

код којих је такође уочена потпуна еквиваленција како у формалном, тако и семантичком смислу. Код првог фразеологизма уочили смо и лексему *kyçur* (ср.

закључао), овде у облику партиципа насталог од глагола *kyç* (ср. *закључати*), чије се порекло јасно везује за истоветну именицу у албанском позајмљену из словенских језика са значењем *кључ*. Према Орелу, забележени су још и облици *klyç* и *qyç* (в. Orel: 1998, 208) који нису стандардни, већ представљају дијалекатске варијације. Иако незабележена у речницима који су нама били доступни, такође је могућа и варијанта **e kam mbyll në zemër** истог значења, чија претрага даје неколико хиљада резултата на *Google* претраживачу[144]**.**

На појмовној метафори универзалној у свим језицима (в. нпр. Kövecses: 2003, 26) ЉУБАВ ЈЕ РАТ почива фразеологизам

- **më lufton zemra** [për diçka] [срце ми се бори [за нешто]] – ○срце некоме куца/бије/туче [за некога/нешто],

код којег је уочена парцијална еквиваленција. Основна разлика односи се на неподударне глаголске констиуенте, али се код синонимног израза

- **më rreh** [**më troket**] **zemra** [туче/куца ми срце] [за неког/нешто] – ●куца ми срце [за некога/нешто]

запажа потпуна еквиваленција услед употребе глагола подударних варијантама датим у преводном еквиваленту. И док синонимијски супститути откривају другу врсту метафоре присутну такође и код преводних екиваленатa, треба скренути пажњу да он управо због тога у потпуности и не преноси емоцију исказану полазним фразеологизмом. У српском постоје изрази **борити се за некога** са значењем *борити се за нечију љубав*/*наклоност*/*симпатије* и сл, али у њима нема те метонимијске замене <u>део за целину</u>, па се услед тога и осећа семантичка разлика. У том смислу, у албанском постоји још један фразеологизам у којем се срце такође перципира као замена за целину, тј. у којем долази до метонимијског трансфера СРЦЕ → ЧОВЕК, а семантички га можемо изједначити с претходним изразима:

- **më punon zemra** [për dikë/diçka] [ради ми срце] [за неког/нешто] – øживети за неког/нешто, ○куца некоме срце [за неког/нешто].

[144] Тачније, 8.020 резултата (информације добијене на дан 18.12.2015. године).

Иако се и у овом случају апсолутно може употребити неки од већ претходно предложених преводних еквивалената, предложена варијанта øживети за неког/нешто у којој нема конституента соматског порекла није случајна. Албански глагол *punoj* (ср. *радити*) на овај начин лексички повезан са срцем директно наводи на живот у односу на престанак живота, јер док срце „ради“ човек и живи, па смо у складу с тим принципом овде предност дали предложеној формално неподударној конструкцији за коју сматрамо да на најбољи начин преноси семантички изражену нијансу по којој се овај албански израз разликује у односу на преостале у оквиру дате групе фразеологизама са значењем *бити наклоњен некоме/волети некога* и сл.

Такође сличан претходним фразеологизмима поменутог значења је и израз

- **i rrah fort zemra** [për diçka/dikujt] [срце снажно бије [за нешто/неког]] – ◌пуца/●туче/●бије коме срце за ким,

али се код њега запажа одређен степен веће израженості квалификоване емоције, што се постиже употребом прилога за начин у овом случају. Конструкцијом [*zemra*] <u>*rrah fort*</u> осликава се узбуђење, усхићеност и срећа засновани на искуственим ситуацијама човека у којима му срце *снажно/убрзано* куца, али због разлике на семантичком плану између албанског израза и оваквог преводног еквивалента на српском (који искључиво имплицира *узбуђење*, било оно из позитивног или негативног разлога), најадекватнији начин преноса овог фразеологизма на српски језик постиже се изразом заснованим на концептуализацији срца као посуде и ЖЕЉЕ/ИНТЕРЕСОВАЊА/ЉУБАВИ КАО ПОСУДЕ КОЈА СЕ УНИШТАВА (уп. Ристић: 2013, 194-195). Код преводног еквивалента се запажа и полисемичност у зависности од употребе предлошко-падежне конструкције, јер помоћу различитих предлога и сам фразеологизам остварује различита значења: *срце пуца некоме због* и *срце пуца некоме од*.

Један од израза који у албанском могу фигурирати и у позитивном и у негативном семантичком пољу јесте

- **më hëngri zemrën** [појео/ла/ло ми је срце] са следећим значењима:

  1. ○освојити нечије срце, ○заробити нечије срце;

  2. ○некоме [неко/нешто] изједа срце/душу, ○имати нешто на срцу, ○носити терет на срцу/души.

Срце се овде перципира као објекат љубави у виду хране, што је такође једна од честих концептуализација у различитим језицима, па је у том смислу можемо сматрати универзалијом (в. нпр. *Ibid*). Међутим, код преводних еквивалената нема овакве семантичке реализације, јер се заснивају на појмовној метафори ЉУБАВ ЈЕ РАТ. С друге стране, код значења које припада негативном семантичком пољу примећује се слична повезаност с храном и код једног од преводних еквивалената који не фигурира са значењем које се односи на *сумњу*, већ на *тугу*/*терет*/*бреме* и сл. У том смислу треба обратити пажњу на израз **појести некоме душу** са значењем блиским ономе код фразеологизма **попити некоме крв на сламчицу**, што на нашим примерима указује на блиску, али ипак неподударну концептуализацију појмова заснованих на поменутим метафорама.

У домену адвербијалних израза, у оквиру овог семантичког поља забележен је израз

- **me trup e me zemër** [с телом и срцем] – ○[и] душом и срцем ø[и] душом и телом,

где се с једне стране уочава висок ниво еквиваленције будући да је у структуралном погледу запажена предлошко-падежна конструкција у акузативу с предлогом *me*, односно у инструменталу без предлога, као и лексема срце као заједнички именитељ. Међутим, примеру преводних еквивалената може се видети да се *срце* и *душа* налазе у својеврсној опозицији којом се изражава конкретно у односу на апстрактно, тј. душа у односу на тело и душа у односу на срце. Код албанског се такво супротстављање осликава на опозицији између тела и срца, при чему се срце очигледно перципира као *апстрактно*, што ће рећи, на исти начин као душа у српском. Из тог разлога се овај пример може сврстати међу већ претходно поменуте *граничне* случајеве, односно изразе који се налазе на нешто нижем степену скале еквиваленције.

Наредно позитивно семантичко поље које смо означили као **ЖЕЉА,** садржи укупно једанаест фразеологизама, од којих је чак седам формално и семантички потпуно еквивалентних (64% или готово две трећине), док преостала четири фразеологизма припадају случајевима парцијалне (3, тј. 27%) и нулте еквиваленције (1, тј. 9%). Први међу примерима потпуно подударних је израз **m'u dogj** [**m'u përvëlua, m'u zhurit**] **zemra** [për dikë/diçka] [изгорело [усијало, опекло] ми се срце [због неког/нечег]] код којег су забележена два значења:

1. ●(из)гори коме срце за неким/нечим, ○пуца некоме срце за неким/нечим
2. ○кида/цепа се некоме срце због неког/нечег

Прво значење користи се да изрази чију жељу или љубав према некома, или тачније степен интензитета емоције која се према некоме/нечему осећа. Појмовна метафора у позадини овог албанског израза је ЖЕЉА/ЉУБАВ ЈЕ ВАТРА, а она је такође мотивисала како први преводни еквивалент, тако и све остале наведене синонимне изразе. У случају фразеологизма ○пуца коме срце за неким/нечим, срце се концептуализује као посуда коју интензитет емоције разбија. Таква перцепција срца као посуде у којој се чувају људске емоције видљива је у оквиру другог значења предметног албанског фразеологизма, које припада семантичком пољу ТУГА, на основу чега можемо закључити да жеља и туга на примеру овог фразеологизма происходе из исте концептуалне метафоре, а с обзиром на те две готово супротне семантичке реализације истог израза, одабир одговарајуће се мора прилагодити контексту у којем се израз појављује.

Интересантан пример највероватније словенског епског утицаја видљив је у случају фразеологизма

- **ç'të të dojë zemra** [**e bardha zemër**] [шта ти жели срце [бело срце]] – ●колико [некоме] срце/душа жели/иште,

заснованог на перцепцији срца као метонимијске замене за човека. Придевско-именичка конструкција *бело* + *соматизам* веома је честа у јужнословенској епици (нпр. *бело лице, беле руке* и сл.), а поред тога и позиција придева испред именице указује на одступање које би се такође могло довести у везу с положајем придева у словенским језицима, иако је оваква употреба забележена и у одређеним

случајевима у стандардном језику (в. GGjSh$_1$: 2002, 168-169 и посебно 170, т.4.4.3). Додатну потврду о значајном степену вероватноће оваквог утицаја на фразеолошке изразе у албанском добијамо и на основу одређеног броја студија[145] које су се бавиле тематиком међусобних уплива словенске десетерачке епике и одговарајуће албанске (крешничке) епике, па овакву претпоставку не треба у потпуности искључити.

Још два случаја метонимијске замене дела за целину, односно срца за човека забележена су код примера

- **ma do zemra** [diçka] [срце ми жели [нешто]]

и

- **më qan zemra** [për dikë/diçka] [плаче ми срце [за неким/нечим]],

код којих је степен еквиваленције прилично висок, али се код другог примера уочавају одређене неподударности. Са значењем *желети нешто*, први фразеологизам у потпуности је подударан[146] с преводним еквивалентом ●срце некоме иште/жели [нешто], како у структуралном, тако и у семантичком погледу. У овом контексту треба напоменути и да и албански језик поседује тзв. посесивни датив овде забележен, којим се исказују исте семантичке вредности као и у српском. Израз је, како смо већ споменули, заснован на метонимијској супституцији којом соматизам *zemër* даље остварује своју фигуративну семантичку вредност различиту од основног значења. Код другог израза је питање семантичке еквивалентности нешто сложеније из два разлога: прво, сам фразеологизам у албанском језику се реализује кроз два значења; и друго, дословни превод албанског израза може довести до погрешно уочене еквивалентности коју овде сврставамо у категорију привидне. У сврху даље анализе најпре се треба осврнути на оба забележена значења и одговарајуће синонимне изразе:

[145] В. нпр. Skendi:1954; Medenica:1974; Мићовић:1981; Sivački:2013, Сивачки: 2012 и сл.
[146] Једина уочена разлика заснива се на облику *ma* (ср. *мени га*) састављеном од ненаглашеног облика личне заменице *unë* у дативу и *ai* у акузативу.

1. ○срце некоме иште/жели [нешто], ○вуче кога срце, ○(из)гори коме срце [за неким/нечим]

   син. **ma do zemra, më heq zemra, ma do shpirti, më qan shpirti**

2. øгризе ме сумња

   син. **më bren zemra, më ha zemra, më heq zemra**

У оквиру свог првог значења овај израз близак је претходно анализираним, док се у другом смислу испољава кроз негативно семантичко поље СУМЊА. Концептуална метафора коју према другом значењу можемо постулирати гласи СУМЊА ЈЕ ПЛАЧ, коју на основу изабраног корпуса нисмо пронашли у српском језику у којем се оваквом метафором изражава туга/жалост и сличне емоције засноване на слици човека који плаче, што се метонимијским трансфером затим пресликава на срце које плаче. Дакле, у питању је још један потенцијални привидни еквивалент на основу дословног значења.

Семантичко поље нешто мање израженог нивоа еквиваленције представља поље означено као РАДОСТ/СРЕЋА, које броји укупно 17 фразеологизама углавном парцијално подударних са својим одговарајућим преводним еквивалентима на српском језику (13 случајева или 76% у односу на четири случаја потпуне еквиваленције, или 24%), док нема уочених примера нулте еквиваленције или нефразеолошких израза у оквиру ове групе. Забележене разлике углавном се односе на глаголске конституенте фразеолошких израза, односно одређена структурална непоклапања најчешће у контексту употребе одређеног или неодређеног вида у албанским изразима. У оквиру подгрупе потпуно еквивалентних налазе се следећа три израза којим се денотира срећа на основу појмовне метафоре СРЕЋА ЈЕ САДРЖАЈ У ПУНОЈ ПОСУДИ, будући да се срце концептуализује као затворена посуда, а интензитет тако исказане емоције одређује се нивоом њене испуњености. Како се на основу фразеологизама не може закључити да ли је посуда испуњена течношћу или неком другом материјом, сматрали смо да је *<u>садржај</u>* лексема која на најбољи начин семантички обухвата сваку евентуалну могућност (уп. нпр. Ристић: 2013, 182, где се метафора постулише у облику ЗАДОВОЉСТВО/РАДОСТ/СРЕЋА ЈЕ МАТЕРИЈА/ТЕЧНОСТ У ПУНОЈ ПОСУДИ). У питању су следећи фразеологизми и одговарајући преводни

еквиваленти, од којих је први адвербијалног типа у форми предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлогом *me*, а друга два глаголског типа**:**

- **me zemrën plot** [с пуним срцем] – ●пуна/пуног срца
- **ma mbushi zemrën/m'u mbush zemrën** [напунило ми је/напунило ми се] – ●пуно је некоме срце
- **m'u mbush zemra** [**plot**] [срце ми се напунило [пуно] – ●пуно је коме срце, пуца коме срце [од среће/радости]

  син. **m'u ngop zemra, m'u ngop shpirti, m'u mbush shpirti** [**plot**]

На структурној метафори СРЕЋА/РАДОСТ ЈЕ ТОПЛОТА почива фразеологизам

- **ma ngrohu zemrën** [угрејало ми је срце] – ○топло је коме око срца, ○мило је коме око срца, øсинуло је коме сунце**.**

Треба рећи да се за разлику од негативних емоција и њихове перцепције као хладних/мрачних и слично, односно беса који се поистовећује с врелином, срећа/радост/задовољство се доводе у везу с топлотом/топлином, што и овај пример показује. Фразеологизам је означен као парцијално еквивалентан јер су и на граматичком и на семантичком плану присутне одређене разлике, од којих најпре чињеница да 'захтева' допуну у виду субјекта тј. некога/нечега што логичком субјекту 'греје срце', док је код еквивалената на српском таква допуна опциона.

На метонимијском трансферу ДЕО → ЦЕЛИНА базиран је албански израз

- **më qesh zemra** [смеје ми се срце] – ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце,

у којем је ова лексема (као део), замена за човека (целину). Концептуализација срца је таква да му се приписују особине човека који се смеје, па је сходно томе и значење израза засновано на слици особе која се смеје, за коју се може закључити да је срећна. Присутан је парцијални степен еквиваленције који се не односи на семантички аспект, већ на формалне неподударности у виду вербала који фигурира у овом изразу. Сличног је значења и фразеологизам

- **m'u rrit zemra** [повећало ми се срце] – ◌пуно је некоме срце, ◌срце је некоме на месту, ◌мило је некоме око срца, ◌кипети од среће,

код којег смо такође утврдили парцијалну подударност из неколико разога, међу којима се најзначајнији односи на различиту концептуализацију. Албански израз настао је као производ комплементарних метафора СРЕЋА ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА и СРЕЋА ЈЕ ПОВЕЋАЊЕ, за разлику од рецимо једног од понуђених преводних еквивалената у чијој је позадини концептуална метафора СРЕЋА ЈЕ САДРЖАЈ У ПУНОЈ ПОСУДИ (◌пуно је коме срце) или СРЕЋА ЈЕ БИТИ НА ПРАВОМ МЕСТУ (◌срце је некоме на месту).

Једно од посебних семантичких поља односи се на квалификацију тренутних или трајних особина човека и садржи фразеологизме који описују нечију ПЛЕМЕНИТОСТ. У оквиру овог семантичког поља забележено је укупно десет израза, од којих чак осам потпуно еквивалентних. Углавном су у питању фразеологизми тзв. *прелазног* типа компонентног састава у виду егзистенцијалног глагола *kam* и предлошко-падежне конструкције, али је забележено и неколико израза другачијег облика. Једини случај нулте еквиваленције односи се на израз

- [**jam**] **zemër e huaj** [[бити]] туђе срце] – н.и. добар за друге,

на који смо већ претходно указали на страни у оквиру одељка 6.4.1.1. Конструкција *zemër e huaj* заснива се на метонимијској замени помоћу које лексема срце остварује своју семантичку вредност (човек) и као таква не постоји у српском језику, па је у функцији преводног еквивалента употребљен нефразеолошки израз. Код преосталих примера, како смо већ напоменули, подударност је на изузетно високом нивоу, што указује и на подударну концептуализацију срца у исказивању поменутих особина у оквиру семантичког поља НЕСЕБИЧНОСТ/ПЛЕМЕНИТОСТ.

Наредни пример односи се на фразеологизам

- [**jam**] **i pastër në zemër** [[бити] чист у срцу] – ●бити чиста срца/чистог срца

означен је као потпуно еквивалентан јер у семантичком смислу не постоји неподударност с преводним еквивалентом, док се једина структурална разлика

односи на именски део фразеологизма. Код албанског је у питању конструкција придев + предлог + именица у акузативу, док у српском одсуствује предлог и синтагма је у генитиву. Као код неколико примера до сада, оба предложена преводна еквивалента у подједнакој мери су семантички подударна с полазним изразом, а један од њих представља конструкцију у којој је у сврхе постизања веће идиоматичности употребљен придев у одређеном виду. На сличан начин понаша се и израз

- **kam zemër të gjerë** [имати широко срце] – ●имати широко срце,

али је у овом случају и структурална подударност потпуна јер код номиналних конструкција нису забележена одступања. С друге стране, по пређашњем принципу употребе придева у одређеном виду код преводног еквивалента, овом албанском фразеологизму могуће је придружити израз ◌бити широка срца, код којег би се тада уочило непоклапање у виду употребљеног глагола. У позадини свих наведених израза (било полазног албанског, било њему одговарајућих фразеологизама на српском), фигурира појмовна метафора ПЛЕМЕНИТОСТ/ДОБРОТА ЈЕ ШИРОКА ПОСУДА, која је у складу с перцепцијом доброг као нечег што је увек веће/шире/више и сл. за разлику од лошег које је мање/уже/ниже и сл. (уп. нпр. израз **бити уских груди** и сл.).

У оквиру позитивних семантичких поља такође је идентификовано и неколико израза који се односе на ХРАБРОСТ. Тачније, забележено је шест фразеологизама, од којих само један потпуни еквивалент, па стога у складу с осталим резултатима анализе еквиваленције код позитивно маркираних фразеолошких јединица, можемо констатовати да је у питању семантичко поље у којем су у извесној мери израженије културлошке разлике, посебно узевши у обзир да се у великом броју језика срце доживљава и као центар храбрости. Најбоља илустрација такве перцепције срца у оквиру западњачке традиције је *Чаробњак из Оза* у којем, како је већ познато, лав одлази код чаробњака како би му подарио срце, па самим тим и храброст. Дакле, имајући то у виду, степен неподударности између албанских и српских фразеологизама се овде може протумачити не само као последица формалних, граматичких разлика између два језичка система, већ и као својеврсна културолошка диспропорција.

Први у низу таквих израза је

- **bëj zemër** [правити [чинити] срце] – ◌стегнути срце, ø(по)дићи главу, н.и. храбрити се, н.и. бодрити се, н.и. соколити се,

већ поменут у оквиру структуралне анализе, па ћемо се овде осврнути само на питање концептуализације и семантике. Предложени преводни еквивалент у виду фразеологизованог израза ◌стегнути срце донекле је проблематичан јер може имплицирати два значења: (i) прво, које се углавном изједначава с фразеологизмом стегнути зубе = *истрпети нешто*, *свладати се* и сл. и (ii) (*о*)*храбрити се*, па треба указати на то да је еквивалентан само уколико се употребљава у другом наведеном значењу. Исто важи и за следећи преводни еквивалент овде означен као нулти, јер израз øподићи главу, иако се превасходно користи са значењем *показивати се/показати се, осмелити се, охрабрити се* (Matešić: 1982, 135), такође се може протумачити и као *бити поносан, не подлећи несрећи* (*Ibid*). Што се тиче концептуализације срца у овом примеру, ова лексема у албанском изразу директно упућује на храброст и у колокацији с глаголом *bëj* (ср. *чинити, радити*) у великој мери подсећа рецимо на фреквентне конструкције у енглеском по принципу *do* + именица, па управо због тога и због семантичког трансфера (СРЦЕ → ХРАБРОСТ), албански фразеологизам можемо обележити као културолошки блискији западној традицији.

Нечија изузетна храброст или изузетно храбар поступак, у зависности од тога да ли читава конструкција колоцира с именицом или глаголом описује се фразеологизмом

- **me shtatë zemra** [са седам срца] – ◌са срцем од челика, ◌с лављим срцем.

У питању је предлошко-падежна конструкција коју смо на почетку анализе (условно) означили као адвербијалну, иако у примерима употребе уз именицу свакако може бити и адјективна. Морфолошки посматрано, ова паукална синтагма нема свој *идеалан* преводни еквивалент у српском, у којем се као еквивалентни могу употребити изрази ◌са срцем од челика, ◌са лављим срцем и сл, које смо и из тих разлога сврстали у категорију парцијално подударних. Албански је

фразеологизам овде заснован на слици човека толико храброг да поседује чак *седам* срца и у том аспекту се може повући паралела и с епском представом о Албанцима у српским десетерачким песмама (в. уводни део овог поглавља и цитирани одломак из песме *Марко Краљевић и Муса Кесеџија*).

6.5.2 Соматизам *zemër* у негативним семантичким пољима

За разлику од категорије позитивних семантичких поља у оквиру које су убедљиво најбројнији фразеологизми за изражавање љубави, изрази са денотирање осећања мржње спадају у групу најмање фреквентних, док су најбројнији они уврштени у семантичко поље ТУГА (укупно 31 или 44%), а затим и СТРАХ (укупно 17 или 24%). Код преосталих је бројност далеко мања и они чине нешто мање од трећине анализираног корпуса, односно 32% од укупно 70 негативно маркираних фразеологизама.

Код неколико у низу фразеологизама са значењем *задавати или трпети велику душевну бол* сврстаних у семантичко поље ТУГА забележена је потпуна еквиваленција, уз тек одређени мањи број разлика на граматичком плану које ни на који начин не угрожавају семантичку подударност. То су донекле атипични представници ове категорије соматизама јер је код њих забележена потпуна еквиваленција која се јавља у девет од 31 случаја (29%). У позадини ових израза налази се концептуализација срца не као посуде, већ као материјала који се уништава цепањем на основу чега се и постулише појмовна метафора ТУГА ЈЕ ЦЕПАЊЕ МАТЕРИЈАЛА или евентуално ТУГА ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ПОСУДЕ ЦЕПАЊЕМ, (по узору на Ристић: 2013, 199). Такав је, у првом реду, фразеологизам

- **m'u copëtua** [**m'u thërrmua**] **zemra** [për dikë] [исцепало [проболо] ми се срце [због некога] – ●цепа/кида/слама се коме срце [због некога],

и њему сличан

- **ma copëtoi** [**ma thërrmoi**] **zemrën** [исцепао [пробио] ми је срце] – ●цепати/кидати/сломити срце [некоме],

код којих је у питању граматичка варијација истог израза, па ћемо их као такве и посматрати. Облик *u copëtua* (ср. *исцепао се*) глагола *copëtoj* (ср. [*ис*]*цепати*) у

аористу је пасива у трећем лицу једнинце и конгруира с лексемом *zemra* која је уједно и субјекат, дакле у номинативу одређеног вида. Код другог примера исти глагол је у аористу актива, такође у трећем лицу једнине *copëtoi* (ср. *исцепао*), што указује да је соматизам *објекат* цепања. Међутим, како се сва три понуђена вербала у оквиру преводног еквивалента могу у семантичком смислу употребити у оба случаја, закључили смо да је у питању истоветан израз. На истој метафори, као и на истом лексичко-морфолошком принципу почива још један пар албанских соматизама, а то су

- **m'u ça zemra** [për dikë] [исцепало ми се срце [због некога]]

и

- **ma çau zemrën** [поцепао ми је срце] са значењем ●цепа се некоме срце [због некога].

Неуобичајену појаву бележимо код фразеологизма

- **m'u dogj** [**m'u përvëlua, m'u zhurit**] **zemra** [për dikë/diçka] [изгорело [усијало, опекло] ми се срце [због неког/нечег]] – ○кида/цепа се некоме срце због неког/нечег.

Према Кевечешу *добре ствари су...метафорички ГОРЕ, СВЕТЛЕ, ТОПЛЕ и ВРЕДНЕ, док су лоше ствари... ДОЛЕ, ТАМНЕ, ХЛАДНЕ и можда такође и БЕЗВРЕДНЕ* (Kövecses: 2003, 44). Из наведеног се запажа одступање овог албанског фразеологизма по питању семантичког поља у којем се појављује. Према истом аутору, важно је направити дистинкцију између ТОПЛОГ и ВРУЋЕГ, јер се концептуализација негативних емоција може извршити употребом потоњег, док је ТОПЛО као карактеризација ипак везано за, условно речено, *блаже* видове емоција. Наведено још више добија на значају када се у обзир узме и то да овај фразеологизам у оквиру свог првог значења фигурира у позитивном семантичком пољу означеном као ЖЕЉА (в. део 6.5.1). Овакво семантичко присуство у два потпуно различита (не и супротна) поља можда се може објаснити преко појмовних метафора у позадини изворног и циљног израза: код фразеологизма на албанском језика постулирана метафора гласи ТУГА ЈЕ ВАТРА/ВРЕЛИНА, док је код

српског израза видљива појмовна метафора ТУГА ЈЕ ПОСУДА/МАТЕРИЈА КОЈА СЕ УНИШТАВА ЦЕПАЊЕМ. Уколико у обзир узмемо чињеницу да је и код албанског израза срце концептуализовано као посуда која се оштећује, али само на другачији начин, тада можда можемо и довести у везу поменуте појмовне метафоре на чијим се основама граде оба фразеолошка обрта репостулирањем оне која је мотивисала албански израз тако да гласи ТУГА ЈЕ ПОСУДА/МАТЕРИЈА КОЈА СЕ УНИШТАВА ВАТРОМ/ВРЕЛИНОМ.

О наредном фразеологизму доста нам открива и његов синоним, јер се на први поглед може најпре сврстати у метонимијски мотивисане изразе, што можда није случај. У питању је израз **m'u fry** [**m'u ënjt**] **zemra** [надуло ми се [отекло ми је] срце] и њему синониман **më plasi zemra** [поцепало ми се/пукло ми је срце]. Предложени преводни еквиваленти ○цепа се некоме срце, ○пуца некоме срце ближи су синониму него првобитном полазном изразу из једноставног разлога што у српском језику не постоји еквивалент који би садржао асоцијацију на особу надувених очију од плача, што је свакако случај код албанског фразеологизма у којем је срце метонимијска супституција за човека, па се самим тим персонификацијом дошло и до таквог израза (као што би и за особу која плаче дошло до метонимијске замене ЦЕЛИНА за ДЕО, па би се уместо особе надутих очију дошло до *надуте* особе). С друге стране, овај израз можемо посматрати и из нешто другачијег угла, тако што бисмо срце концептуализовали као посуду која прети да пукне од отечености/надутости и сл. (одређене реакције њеног садржаја услед великог притиска). Таквом елаборацијом управо и долазимо до појмовне метафоре на којој почива преводни еквивалент, те смо га због тога и предложили као најадекватнији поред много других на располагању.

Оштећивање посуде, али на нешто другачији начин, јавља се и код фразеологизма

- **më gërryen zemrën** [diçka] [струже ми срце [нешто]] – ○изједа ми срце/душу [нешто].

Уочена парцијална подударност односи се како на структурални аспект, тако и на појмовне метафоре постулиране на основу ових израза. У првом случају у питању је метафора ТУГА ЈЕ ОШТЕЋИВАЊЕ ПОСУДЕ СТРУГАЊЕМ, док је у другом ИЗЈЕДАЊЕМ.

Ипак, како је једина структурална разлика уочена по питању употребљеног глаголског конституента, изрази припадају категорији делимично еквивалентних и на скали семантичке подударности можемo их сврстати у гранични случај који у извесној мери тежи потпуној еквиваленцији. Такви су донекле и изрази

- **m'u mbush zemra me helm** [напунило ми се срце отровом] – ○имати чемер у срцу, ○камен лежи некоме на срцу.

Отров и *чемер* две су материје подједнако погодне за описивање нечег штетног или погубног, при чему су синонимне уколико се чемер протумачи у оквиру првог значења у одредници PCJ_2: *веома горка материја; отров* (PCJ_2, 1478, т.1). Такође, лексема *чемер* има и фигуративно значење, наведено у оквиру т. 3 – *огорчење, јад, туга, жалост*. Ово је посебно важно због употребе овог преводног еквивалента у српском, јер се у оквиру семантичког поља туга она не може заменити лексемом *отров*, јер јој се на тај начин мења значење. Дакле, јасно је да је код српског израза у питању семантичка реализација фигуративног, а не основног значења, док је у албанском ситуација нешто другачија. Наиме, сама конструкција *m'u mbush zemra me* с подједнаком заступљеношћу појављује се како у позитивним, тако и у негативним семантичким пољима, остављајући говорнику простора да у складу са захтеваним контекстом исту допуни и то прилично слободно[147]. Контрастирајући овај фразеологизам с изразом

- **m'u mbush zemra** [напунило ми се] – ●пуно је некоме срце

(дакле, без предлошко-падежне копуле *me* + *именица* у акузативу), дошли смо до закључка да се даљом разрадом садржаја фразеологизма мотивисаног метафором ЕМОЦИЈА ЈЕ НАПУЊЕНА ПОСУДА, поменута емоција може било нагласити, било у потпуности променити. Узмимо следеће изразе као пример:

[147] Увидом у број резултата с овом конструкцијом на *Google* претраживачу забележено је готово 700 погодака, при чему треба истаћи да је претрага спроведена само у овом облику, тј. без варијација у виду, времену, роду, броју и сл. (информације добијене на дан 20. децембар 2015. године)

фразеологизам на албанском	копула	дословни превод
m'u mbush zemra	ø	напунило ми се срце
m'u mbush zemra plot	plot	напунило ми се срце до врха
m'u mbush zemra me gëzim	me gëzim	напунило ми се срце радошћу
m'u mbush zemra me helm	me helm	напунило ми се срце отровом

на основу којих се види начин на који базични фразеологизам може бити надограђен не само тако да подједнако фигурира у позитивним или негативним семантичким пољима, већ и да у извесној мери приказује градијент исказане емоције.

Албанским фразеологизмом

- **më shkuli zemrën nga vendi** [ишчупао ми је срце из места] – ○ишчупати некоме срце из груди

вербализује се осећање изузетне туге услед емотивне боли изазване неким догађајем или поступком неке особе. У позадини овог фразеологизма налази се метафора ТУГА ЈЕ ФИЗИЧКА СИЛА, или нешто специфичнија ТУГА ЈЕ ИЗМЕШТАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ ДЕЈСТВОМ ФИЗИЧКЕ СИЛЕ. Како смо видели на примеру израза **срце је некоме на месту** и одговарајуће појмовне метафоре СРЕЋА ЈЕ БИТИ НА ПРАВОМ МЕСТУ, измештањем посуде ремети се такав њен положај, па самим тим и концептуална метафора добија своју другачију реализацију. Код преводног еквивалента забележена је иста таква метафорична позадина, па се у семантичком смислу он може сматрати једним од представника парцијалне еквиваленције који се у великој мери приближава групи потпуно подударних. Међутим, опажена разлика у избору комплементарних лексема – у албанском, то је *vend* (ср. *место*), а у српском *груди* – утиче на урушавање потпуне еквиваленције и сврставање у категорију парцијално подударних израза.

Уништавање посуде као начин концептуализације туге, присутан је у великом броју појмовних метафора, па тако и код израза

- **më plasi zemra** [пукло ми је срце] – ●срце је некоме препукло, ●пуца некоме срце, ○боли некога срце**,** ○цепа се некоме срце.

Срце се, дакле, и код полазног и код циљних фразеологизама, перципира на исти начин, па су и обе идиоматске конструкције засноване на истоветној структуралној метафори ТУГА ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ПОСУДЕ. За разлику од примера

- **rrah fort zemra** [për diçka/dikujt] [срце снажно бије [за нешто/неког]] – ◌пуца/●туче/●бије коме срце за неким,

посуда се овде не уништава због садржаја који прети да се под притиском разлије или да је оштети, што у том случају указује на интензитет емоције изражене фраземом у чијој се основи налази поменута појмовна метафора. У погледу еквиваленције, уочена је потпуна лексичко-морфолошка једнакост између албанског израза и преводних еквивалената у српском, при чему се једина разлика односи на глаголски конституент који је у албанском у индикативу аориста, односно перфекта у српском. Поред тога, идентификован је и синонимни израз **më plasi shpirti**, па је у питању албански израз у којем је присутна тзв. међусинонимијска супституција, у којем односу се налазе лексеме *zemër* и *shpirt* (ср. *душа*). Овакав случај замене поменуте две лексеме у албанским фразеологизмима није усамљен и у оквиру нашег корпуса забележено их је укупно 54 (30%), што потврђује и полисемичност лексеме *срце* у албанском, односно њену концептуализацију као средишта људских емоција. На основу њихових одређених емотивних својстава, срце и душа су веома често повезани у смислу паралелног фигурирања у оквиру фразеолошких израза као (не)равноправни констиуенти истог фразеологизма. На основу одређених анализа дошло се и до закључка да између ове две лексеме постоји еквиваленција у случајевима када срце *изражава делокализованост*, *ограниченост,* или *центар бола* **(**Kovačević 2006: 121), коју у сврхе овог истраживања можемо преиначити у нешто општију *центар осећања,* уз додавање и категорије *квалификација особина*, на основу следећих забележених примера:

центар осећања	**më kënaqet zemra/shpirti** [срце/душа ми се радује] – ◌игра некоме срце, ◌расте некоме срце **m'u mbush zemra/shpirti** [**plot**] [срце ми се напунило [пуно] – ●пуно је некоме срце	семантичко поље СРЕЋА
	m'u ngroh zemra/shpirti [срце/душа ми се угрејала] – ◌пао је некоме камен са срца	семантичко поље ОЛАКШАЊЕ
квалификација особина	**kam zemër/shpirt të ngushtë** [имати уско срце/душу] – øбити уских груди	семантичко поље СЕБИЧНОСТ
	kam zemër/shpirt të bardhë [имати бело срце/душу срце] – ◌бити чиста срца	семантичко поље ПЛЕМЕНИТОСТ
	kam zemër/shpirt të fortë [имати јако срце/душу] – ◌имати лавље срце	семантичко поље ХРАБРОСТ

Поред пуцања, срце се такође у албанском може „поделити на два“, као у изразу

- **m'u nda zemra dysh** [поделило ми се срце надвоје] – ◌цепа се коме срце, ◌пукло је некоме срце.

Морфолошки посматрано, у питању је глаголски фразеологизам састављем од пасивног облика глагола *ndaj* у аористу с којим је, поред соматизма *zemër* употребљен и прилог *dysh*, са значењем *на два дела*. Варијанте које смо такође забележили односе се управо на прилог који се може заменити било прилогом *përgjysëm* (ср. *надвоје*), било предлошко-падешком конструкцијом адвербијалне вредности *në dy pjesë* (ср. *на два дела*), на којима се управо у највећој мери и заснива структурална разлика у односу на предложене преводне еквиваленте. Поред тога и глаголски конституент семантички је нееквивалентан вербалима

употребљеним у изразима на српском, али се његово значење остварује тек у оквиру релације с прилогом, јер самостално може у извесној мери указивати на двоумљење или неки други вид супротстављених осећања. Што се концептуализације срца тиче, и овде се оно такође посматра као посуда која се ломи на два дела, дакле оштећује, те се у складу с тим и овај пример може окарактерисати као још један у низу заснованих на метафори ТУГА ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ПОСУДЕ.

Крајње интересантан случај фразеологизма у семантичком пољу ТУГА мотивисаног метафором ТУГА ЈЕ ИГРА, представља израз

- **më luan zemra** [мрда ми срце због некога или нечега] – ◌срце се коме чупа из груди, ◌стеже се коме срце.

Постулирана појмовна метафора необична је из разлога што се игра углавном везује за позитивна семантичка поља, односно радост, узбуђење, усхићење и сл. (уп. нпр. с изразом *игра коме срце* који означава срећу, радост, узбуђење). *Играње срца*, односно посуде како је овде срце концептуализовано, може подсећати на *треперење*, *подрхтавање*, односно *измештање* посуде *ван правог места*, што смо на неким од претходних примера показали да се доводи у везу управо с осећањем туге. Овакву претпоставку потврђује и потпуно синониман израз **më lëviz zemra** [мешкољи ми се срце], који додатно упућује и на осећај *нелагоде* услед којег се неко *мешкољи*, па треба указати и на метонимијску замену, јер се срце концептуализује као човек/живо биће, које *игра* или се *мешкољи*[148]. С друге стране, први од предложених преводних еквивалената заснива се на сличном концепту измештања посуде, али уз слику човека коме се и физички срце чупа из груди, из ког разлога не можемо у потпуности у метафоричком смислу изједначити ова два израза.

Поред претходног, и израз

- **më ngjeth zemrën** [dikush a diçka] [језди ми срце [неко или нешто]]

[148] Ово би се управо могло окарактерисати као један од *спорних* случајева на основу којег одређени аутори тврде да се у позадини сваке метафоре крије метонимија, у чију основаност овде не желимо да залазимо.

припада категорији фразеологизама које можемо квалификовати као неуобичајене, јер због своје полисемичности доводи до преклапања између два семантичка поља којима припада: СТРАХ и ТУГА. Са значењем леди се некоме крв у жилама [од некога или нечега], овај фразеологизам јасно је маркиран као прототипски представник семантичког поља СТРАХ, који се традиционално везује с осећајем хладноће, јер се човекова реакција на хладноћу у великој мери подудара с оном на страх (Ристић: 2013, 203), било да је у питању дрхтање, или непомичност (смрзавање), као што је установљено у великом броју когнитивних истраживања. Из тог разлога закључујемо и да је друго значење овог фразеологизма стегло се коме срце [од туге због кога или чега], тј. оно које фигурира у семантичком пољу ТУГА, суштински периферни представник израза исте семантичке вредности. Језа коју срце осећа јасан је показатељ да је у питању метонимијски пренос значења, па се фразеологизам везује за слику особе у наведеном стању изазваном одређеном емоцијом коју осећа. По питању преводног еквивалента, предложен је један од израза на српском језику у оквиру истог семантичког поља где смо такође уочили метонимију и готово подударну слику особе која се инстинктивно стеже, као када осети хладноћу. У структуралном погледу, полазни фразеологизам и његов преводни еквивалент потпуно су различити, а критеријум на основу којег су обележени као парцијално еквивалентни заснива се на подударном соматизму забележеном код оба.

У оквиру семантичког поља СТРАХ, по питању еквиваленције доминантни су примери делимичне подударности којих је забележено 20, што чини готово две трећине укупног броја ове врсте израза (64%), док је потпуна еквиваленција уочена код 29% или нешто мање од једне трећине забележених фразеолошких јединица (укупно 9 израза), а утврђена је и нулта еквиваленција у два случаја. Како је већ у неколико наврата споменуто, концептуализација страха у албанском подударна је с многим другим језицима и односи се на осећај хладноће, односно различита њом изазвана стања (в. нпр. Kövecses, 2010: 81), па у том смислу можемо говорити о универзалности перцепције страха. Међутим, различити културни обрасци и схеме похрањени у фразеолошком талогу једног језика видљиви су након њихове нешто детаљније анализе засноване не само на структуралном и семнтичком контрастирању самих израза, већ и појмовних

метафора које их мотивишу. Овој наведеној категорији универзалија припада 5 од 16 фразеолошких обрта, односно близу једне трећине, код којих су забележена два случаја потпуне морфолшке и семантичке еквиваленције. Први међу њима је израз

- **m'u ftoh zemra** [охладило ми се срце] са значењем ●охладило се некоме срце, ◌хладно је некоме око срца, øзаледити се од страха.

Како се види према понуђеним преводним еквивалензима, степен подударности је прилично висок чак и код оних сврстаних у категорију парцијалне или нулте еквивалентности, јер је свима у основи концептуална метафора СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА. Ипак, с обзиром да је изворни израз полисемичан и да у оквиру свог другог значења залази у семантичко поље индиферентности, важно је споменути да и у том апсекту доста добро конгруира с одговарајућим изразом на српском: ◌охладило коме срце.

Виши степен хладноће (па самим тим и интензитета емоције) постиже се употребом глагола *ngrij* (ср. *заледити)* у оквиру израза

- **më ngriu zemra** [dikush a diçka] [заледило ми је срце [неко или нешто]] – ◌охладило се коме срце, øследила се коме крв [у жилама], øследити се од страха.

Основна концептуална метафора у позадини албанског израза додатно је појачана имплицираном променом агрегатног стања посуде (или њеног садржаја), која није присутна у парцијално подударном преводном еквиваленту, али је видљива у преостала два предложена израза. С друге стране, на формалном плану не увиђају се значајније разлике, изузев по питању глаголског конституента, па су изрази означени као делимично подударни, што није случај с друга два фразеологизма на српском будући да ни у једном од њих нема одговарјаућег соматизма (у првом је у питању соматизам *крв*, док код другог соматизам у потпуности изостаје), па се из наведених разлога одређена предност ипак даје изразу са саставницом *срце*. Ипак, свакако приликом одабира одговарајућег превода треба водити рачуна о контексту и ономе што је у датим околностима неопходно нагласити.

И наредна два израза припадају фразеологизмима заснованим на истој метафори, а суштински су у питању варијанте једне фразеолошке јединице:

- **më ngjeth zemrën** [dikush a diçka] [језжи ми срце [неко или нешто]]

1. øледи се коме крв у жилама, н.и. језжити се, øподилазе некога жмарци [од некога или нечега]**,** кол. øимати фрку [од кога или чега]

2. ○стегло се некоме срце, ○срце некога боли [од туге због некога или нечега]

и

- **më ngjethet zemra** [језжи ми се срце]

1. ødрхте/клецају некоме колена, ○охладило се екоме срце, øтрести се/претрнути од страха

2. ○стегло се некоме срце, ○срце некога боли

Преводни еквиваленти показују да се албански фразеологизам појављује у оквиру два семантичка поља: СТРАХ и ТУГА, па се у извесној мери анализа претходних примера може применити и на овај случај у погледу претпоставке због које се осећај хладноће везује за исказивање туге. Лексема *срце* овде се метонимијским трансфером перципира као човек, којег подилази језа, а појмовна метафора која се постулише на основу израза гласи СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА, односно ТУГА ЈЕ ХЛАДНОЋА. Граматичке конструкције структуиране око соматизма *срце* унеколико се разликују код првог и другог примера, што се види и на основу преводних еквивалената јер директно утичу и на семантику самих израза:

фразеологизам	**глаголски конституент**	**соматизам**
më ngjeth zemrën	*ngjeth* – 1-3.л.јд. през. / актив	*zemrën* – ж.р. јд. акуз. одређ. вид
më ngjethet zemra	*ngjethet* – 3.л.јд. през. / пасив	*zemra* – ж.р. јд. ном. одређ. вид

Соматизам у акузативу одређеног вида показује да је у питању објекат над којим се врши нека радња исказана глаголом, а узевши у обзир значење датог глагола, закључујемо да је у питању физичка реакција на одређену појаву. У том смислу је неопходно преводним еквивалентом и показати такву реакцију која би се могла изразити конструкцијом *неко/нешто чини да срце осећа страх*. На тај начин се такође и наглашава да је у питању трајније емоционално стање страха у односу на

тренутно физичко стање или тачније емоцију исказану другим фразеологизмом, што се најбоље може видети из примера у наставку[149]:

(а) Filmat horor ma ngjethnin zemrën. / *Језим се од хорор филмова*.

(б) Më ngjethet zemra kur shikoj filma horore. / *Претрнем од страха кад гледам хорор филмове*.

(в) M'u ngjeth zemra ndërsa shikoja këtë film horor./ *Тресао/тресла сам се од страха док сам гледао/гледала тај хорор филм*.

Свакако је да се и у наведеним случајевима могу употребити и неки други преводни еквиваленти, а могућа је чак и њихова супституција у појединим ситуацијама јер се неки од њих могу односити како на тренутна, конкретна емотивна стања, тако и на она трајна, али је потребно имати у виду и тај аспект приликом одабира неког од понуђених фразеологизама на српском.

На оријентационој метафори СТРАХ ЈЕ ДОЛЕ почивају структурално слични фразеологизми

- **i bie zemra në fund të barkut** [**në fund të këmbëve**] [пада срце на крај стомака [на крај ногу]

и

- **i bie zemra në bark** [пада срце у стомак],

за које смо утврдили постојање једног преводног еквивалента –пало је некоме срце у пете/*кол.* гаће. Фразеологизми су означени као парцијално еквивалентни, јер се у све три варијанте појављује напоредна именичка синтагма различита од оне у српском, иако се због тога значење битно не мења. Како је већ раније истакнуто (в. део 6.3.1), лексема *bark* заузима посебно место у оквиру фразеолошког фонда албанског језика, нарочито видљивог на основу парасинонимског односа с конституентима *zemër* и *jetë* (ср. *живот*) (Мутавџић *et al*: 2014, 66), па је такав 'пад' срца *баш* у стомак могућа последица абдоминоцентризма. Поред тога, анализа ова три соматизма открива и одређену семантичку хијерархију јер се степен доживљене емоције може тачно утврдити на

[149] Примери су настали прилагођавањем једног од примера у оквиру објашњења одреднице **më ngjeth zemrën,** FF: 2010, т.1, 574).

основу 'прогресије пада' срца. Најслабијег је интензитета страх исказан фразеологизмом **i bie zemra në bark,** за којом следи **i bie zemra në fund të barkut,** док је у том погледу најекспресивнији идиом **i bie zemra në fund të këmbëve,** што се диектно може довести у везу с физичким растојањем од места на којем се срце налази и места на које пада. На структуралном и семантичком плану, утврђена је парцијална еквиваленција услед неподударности напоредног соматског конституента у оквиру преводног еквивалента.

Начин на који различите граматичке категорије остварују утицај на значење појединих израза може бити различит, али поред морфолошког аспекта, и начин на који се срце концептуализује у оквиру фразеолошке конструкције такође је један од пресудних фактора његове семантичке вредности, посебно видљив на примеру изразâ које условно можемо сврстати у групу *привидно синонимних*, или тачније интралингвално квазисинонимних како смо их већ претходно означили у уводном делу. Такви су изрази представљени у наредној табели, у којој су приказане међусобно испољене структуралне разлике:

фразеологизам	**дословни превод**	**глаголски конституент**	**соматизам**
m'u hap zemra	срце ми се отворило	*u hap* – 1-3.л.јд. аор. / пасив	*zemra* – ж.р. јд. ном. одређ. вид
i hap zemrën [dikujt]	отворити срце [некоме]	*hap* – 1-3.л.јд. през. / актив	*zemrën* – ж.р. јд. акуз. одређ. вид

Поред очигледне неподударности која произилази из употребе актива презента као описа непосредног дешавања и аориста, односно пасива стања, у позадини оба израза уочавају се две различите појмовне метафоре. Са значењем *уплашити се, престрашити се* како показују и преводни еквиваленти ○охладило се некоме срце, ○пало је некоме срце у пете, ○срце некоме скаче у грло, код првог наведеног израза постулирана је концептуална метафора СТРАХ ЈЕ ОШТЕЋЕЊЕ ПОСУДЕ [УСЛЕД ОТВАРАЊА]. Преводни еквиваленти који одговарају другом фразеологизму ●отворити срце/душу, ○истрести срце, указују на то да је у питању представник позитивног семантичког поља ИСКРЕНОСТ за који је утврђена појмовна метафора ИСКРЕНОСТ ЈЕ ОТВАРАЊЕ ПОСУДЕ. Дакле, на основу семантичке вредности

глаголског конституента запажају се две потпуно различите мотивације фразеолошких јединица. Притом, *невољно* отварање срца доживљава се као *цепање* или нека друга врста оштећивања срца концептуализованог као посуда, док с друге стране, искреност као отварање у ствари представља *дељење вредног садржаја* (с неким), који се налази у затвореној посуди.

У уводном делу овог поглавља дискутовано је о семантичкој варијацији лексеме *zemër* у смислу денотирања храбрости услед чега долази до појаве одређеног броја структурално и лексички неподударних фразеологизама произашлих из непостојања овакве семантичке реализације соматизма *срце* у српском језику. Таква су и наредна три фразеологизма у оквиру семантичког поља СТРАХ, које ћемо овде обрадити паралелно. Први од наведених је **nuk kam zemër** [немати срце] – који се појављује у чак три различита семантичка поља са следећим значењима:

1. ●немати срце(а), ○бити срца камена
2. øимати душу у носу, øиспустити душу
3. н.и. немати храброст(и), *кол*. øнемати петљу, øимати фрку

Како преводни еквиваленти показују, срце се овде метафорички и метонимијски пресликава као квалификатор људских особина или тренутног стања, а појмовна метафора на основу које се овај фразеологизам развио гласи ОДУСТВО ХРАБРОСТИ/КУКАВИЧЛУК ЈЕ НЕДОСТАТАК ПОСУДЕ. На сличној основи почива и израз

- **e humbi zemrën** [изгубио је срце] – øигубити храброст/ *кол*. øпетљу, *кол.* øпетља је [некоме] попустила,

мотивисан појмовном метафором ОДСУСТВО ХРАБРОСТИ/КУКАВИЧЛУК ЈЕ ГУБИТАК ПОСУДЕ. Сам глаголски кунституент упућује на то да је у питању неко тренутно стање, док с друге стране, посебна маркираност соматске саставнице (одређени вид) информише о томе да је у питању *сопствено* срце, те се овде губитак посуде односи на нешто вредно и од великог значаја, али не и од виталног чиме би се угрозио живот. Такву представу у оквиру које се срце перципира као стожер вредног садржаја у функцији описивања чијих карактеристика чијим губитком не

долази аутоматски и до губитка живота, налазимо и код фразеолошке јединице **më iku zemra** [отишло ми је срце] са следећим значењима:

1. øимати душу у носу, øиспустити душу (СП УМОР);
2. ◌пало је коме срце у пете, ◌охладило се коме срце, ◌срце коме скаче у грло (СП СТРАХ).

Његовом концептуалном анализом у оквиру семантичког поља СТРАХ долази се до закључка да овај пример заправо представља могућ случај двоструке метонимијске мотивисаности јер се најпре срце концептуализује као храброст, а затим се трансфер ХРАБРОСТ → ЖИВО БИЋЕ уочава на основу персонификације. Овакав вишеслојни метонимијски однос вероватно потиче од искуствене појаве *бежања* човека пред неком врстом опасноти у односу на суочавање с њом.

Одлазак/напуштање срца као слике која је мотивисала неки фразеологизам налазимо и у оквиру семантичког поља УМОР (што смо видели и на претходном примеру), најпре ког израза

- **më lëshoi** [**la**] **zemra** [пустило [оставило] ме срце] – øнапустила је/издаје кога снага, øимати душу у носу, øиспустити душу и сл.

Детаљном анализом корпуса није уочен одговарајући преводни еквивалент с конституентом соматског порекла, изузев фразеологизама са саставницом *душа*, па је стога означен степен подударности нулти. И овде уочавамо да се срце не перципира као орган од виталног значаја, већ као центар виталности и снаге, па се његов губитак изједначава с губитком енергије. Идентична представа видљива је код првог предложеног преводног еквивалента будући да се једина значајнија лексичка разлика крије управо у употреби соматског конституента, односно његовом изостанку и супституцији вредносно кореспондентном лексемом у семантичком смислу. С друге стране, да бисмо на неки начин пренели семантичку нијансу на основу које се следећи израз разликује од овог, предложени преводни еквиваленти укључују и један са соматизмом анималног порекла:

- **m'u ligështua zemra** [ослабило ми је срце] – øбити слабе снаге, øнапустила је/издаје кога снага, øклонула су коме крила.

Слабљење посуде овде имплицира губитак снаге, па се с тим у вези мотивисаност фразеологизма налази у појмовној метафори УМОР ЈЕ ОШТЕЋЕЊЕ ПОСУДЕ.

Изворни домен исхране (хранљивих материја или конзумације хране и сл.) чест је, а према Кевечешу и ограничен на примере изражавања емоција какве су љубав или жеља/чежња (Kövecses, 2010: 39). Међутим, у нашем корпусу је забележен и у оквиру семантичког поља СУМЊА код израза

- **më bren** [**më ha**] **zemra** [te dikush/te diçka] [гризе [једе] ме срце] [код неког/нечег] – øгризе кога сумња,

са забележеном варијантом

- **më bren zemrën** [diçka] [гризе ми срце [нешто]] – ○некоме нешто изједа срце/душу

У првом случају се срце перципира као живо биће које *једе* организам изнутра, док се у другом примеру концептуализује као посуда *коју* оштећује неки спољни утицај (сумња). Стога је и код преводних еквивалената требало направити такву разлику, што је резултирало нултом еквивалентношћу у првом и парцијалном у другом случају. За разлику од њих, код израза

- **më qan zemra** [për dikë/diçka] [плаче ми срце [због неког/нечег]],

чије се значење реализује у оквиру два семантичка поља – ЖЕЉА (са значењем ○срце некоме иште/жели, ○вуче некога срце, ○(из)гори некоме срце за ким/чим) и СУМЊА (са значењем øне греје некога [нешто], øгризе некога сумња), забележен је метонимијски трансфер СРЦЕ → ЧОВЕК. У питању је свакако периферни предстаник анализираног семантичког поља, а приликом његовог преношења на други језик потребно је и обратити пажњу на његово привидно значење засновано на семантици глаголског конституента, јер се може погрешно везати за семантичко поље ТУГА.

Да се психичко оптерећење изједначава с физичким напором показује и фразеологизам

- **nuk i fle zemra** [dikujt] [не спава срце [некоме]] – ○камен лежи коме на срцу/øдуши, ○имати камен на срцу/øдуши.

У основи албанског израза налази се метонимијска представа срца као особе која не спава због осећања узнемирености, бриге и слично, па се у том смислу постулише појмовна метафора УЗНЕМИРЕНОСТ/ПСИХИЧКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ ЈЕ НЕСАНИЦА/НЕДОСТАТАК СНА. Различито од албанског, код преводних еквивалената на српском уочава се физичко оптерећење посуде, било да је у питању лексема *срце* или *душа*, и они почивају на метафори УЗНЕМИРЕНОСТ/ПСИХИЧКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКИ ТЕРЕТ. Установљена је парцијална еквиваленција заснована на одређеним структуралним и семантичким разликама, међу којима и негација у изворном фразеологизму која изостаје код преводних еквивалената. Могућа семантички прихватљива и лексички блиска варијанта била би и фразеологизам **мирно спавати** – *бити без бриге* (Matešić: 1982, 627) у негативном облику, тј. øне спавати мирно, али како се овај идиом више употребљава у контексту *немати чисту савест*, ипак га нисмо уврстили међу преводне еквиваленте.

Претпоставка да ће на корпусу фразеолошких израза с конституентом *срце* бити и одређен број оних који се употребљавају за деноминацију мржње испоставила се нетачном будући да је забележен само један такав израз:

- **e do me zemrën e njerkës** [волети [некога/нешто] срцем маћехе] – ◌мрзети некога из дна срца/øдуше, ◌мрзети некога из дубине срца/øдуше.

И код овог примера јавља се негација, која се додуше испољава кроз семантику глаголског конституента (код преводног еквивалента), али су изрази означени као парцијално подударни јер се и у српској варијанти појављује одговарајући соматизам. Перифраза **zemër e njerkës** (ср. *срце маћехе*/*маћехино срце*) заснива се на увреженој представи о маћехи као злој, која се може тумачити и као једна врста универзалије присутне у многим културама (најочигледнији пример је рецимо позната бајка *Снежана и седам патуљака*), те је свакако не треба везивати искључиво за албанско културно и традиционално окружење. Такође, на основу само овог једног примера у семантичком пољу МРЖЊА долази се до закључка да се у албанском језику ова емоција не концептуализује преко лексеме *zemër*, за разлику од њему антагонијског семантичког поља ЉУБАВ у којем је забележено чак двадесет фразеолошких јединица.

6.5.3 Соматизам *zemër* у неутралним семантичким пољима

Концептуалне анализе у оквиру когнитивнолингвистичких истраживања веома су ретко посвећене неутралности семантичких поља у којима се фразеологизми јављају, највероватније у складу с њиховим релативно ограниченим бројем. Други могући разлог односи се на одређене потешкоће приликом идентификације таквих фразеолошких јединица, јер им управо њихова неутрална денотација обезбеђује подједнаке могућности појављивања како у позитивним, тако и у негативним семантичким пољима у зависности од контекста. Стога је, како смо код претходних соматизама указали, било потребно утврдити основне критеријуме према којима се нека фразеолошка јединица може сврстати у категорију неутралних. Један од најважнијих је семантичка неконотативност или одсуство било какве врсте маркираности у виду означавања позитивне или негативне емоције, карактеристике, стања, радње и сл. Истовремено се неки фразеологизам не може сматрати неутралним уколико подједнако успешно не фигурира и у негативним и у позитивним семантичким пољима. Постоји такође и неколицина израза чија се функција односи на семантички индиферентно *саопштавање* одређеног садржаја, па њих можемо означити и као *информативне.* Тек када се испуне први и један од два наредна услова, можемо говорити о неутралним фразеолошким јединицама.

На обрађеном корпусу са саставницом *zemër* уочили смо два фразеологизма која испуњавају сва три наведена услова, па се њихова класификација у односу на критеријум позитивности, негативности или информативности ослања искључиво на контекст у којем се појављују. Неке од основних њихових карактеристика су изостанак субјективизације управо због чињеничног стања које њихов семантички садржај преноси, без залажења у било какве детаље, што их чини 'подложним' за фигурирање у неком од позитивних или негативних семантичких поља уколико контекст у којем се појављују тако налаже. Из перспективе морфолошког састава, приметно је и да у овим изразима нема кратких облика личних заменица или егзистенцијалних глагола, због чега се у извесној мери могу окарактерисати као несубјектизоване конструкције.

Први међу овим изразима,

- **dal nga zemra e dheut** [изаћи из срца земље] – øизникнути/појавити се као из земље, øпојавити се ниоткуда,

фигурира у оквиру семантичког поља физичке манифестације, а преноси информацију о изненађењу узрокованом појављивањем некога/нечега. Соматизам *срце* се семантички реализује преко значења *средиште, центар*, а израз је мотивисан концептуалном метафором ИЗНЕНАДНА/НЕОЧЕКИВАНА ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА ЈЕ ИЗНЕНАДНА/НЕОЧЕКИВАНА ВИДЉИВОСТ. Код другог забележеног неутралног фразеологизма адвербијалног типа

- **me zemër të kyçur** [са закључаним срцем] **–** øбити затворена књига

постулирана је метафора ТАЈАНСТВЕНОСТ ЈЕ НЕПРИСТУПАЧНА ПОСУДА/НЕПРИСТУПАЧАН САДРЖАЈ У ПОСУДИ. У овом примеру срце се концептуализује као посуда у којој се налазе нечије особине, темперамент, карактер, емоције и сл, за разлику од примера

- **e kam kyçur në zemër** [закључао сам у срце] – ●закључати [некога/нешто] у срце, ◌носити у срцу,

у којем се у посуди чувају драгоцености и којим се не имплицира неприступачност, већ немогућност одстрањивања садржаја из посуде. Семантичка блискост српском фразеологизму *закључати у срце* може резултирати погрешним преношењем, па у том смислу треба скренути пажњу на потенцијално привидне еквиваленте.

7. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦАМА *DORË/РУКА* И *KRAH/РУКА/РАМЕ/КРИЛО*

7.1 Симболика руке

Једноставна гестикулација рукама одувек је омогућавала превазилажење језичких баријера, а гестови као посебан вид комуникације постојали су чак и много пре настанка знаковног језика какав данас познајемо[150]. Поред говорног апарата, руке су једини део тела којим се човек служи у изражавању сложених идеја који у појединим културама и религијама заузимају посебно место у оквиру невербалне комуникације. У будизму и хиндуизму користи се систем од преко пет стотина гестова, тзв. *мудра* (SLS: 1994, 128), па тако десном руком Буда показује мудру која означава учење или заштиту (IDS: 1995 [1917], 125). С друге стране, значај руку за човеков опстанак и напредак огледа се у честом повезивању руке и моћи на концептуалном нивоу, какву откривају рецимо египатски хијероглифи[151] (DS: 1992, 137), или хиндуистичка и будистичка божанства чије се моћи материјализују преко броја руку[152].

Да се улога горњих екстремитета не ограничава само на поменуте, потврђују и талисмани из четвртог и трећег миленијума п.н.е, пронађени на територији древне Месопотамије, на којима је приказ шаке или песнице чија су својства била да свог власника заштите од снажног деловања урокљивих очију (IDS: [1917] 1995, 125). „Никада није постојала земља у којој се симбол руке није употребљавао на талисманима“ (Lefébure у Zwemer: 1920, 81-82), па тако и код Албанаца постоји веровање да је овај симбол, посебно на амајлијама и предметима израђеним од дрвета, изузетно ефикасна заштита од урокљивих очију (FMDSh: 2008, 157). Понекад се на њима налази и стаклено око којим се рефлектује зло и враћа ономе од кога је поглед упућен. Како очи изражавају дихотомију и могу им се подједнако приписати и божански и хтонски атрибути, с руком се не повезују само синкретички: око као симбол светлости (в. део 5.1) и

[150] В. нпр. DS: 1992, 163

[151] Код Египћана је реч *рука* означавала стуб и снагу (DS: 1992, 137).

[152] С обзиром на многобројне атрибуте хиндуистичких божанстава, постојао је проблем њихове репрезентације који је решен (у природи) неконвенционалним бројем руку (IDS: [1917] 1995, 125).

рука као суверена моћ (Kamings: 2004, 296) у митолошком се окружењу удружују кроз видовитост, нарочито у тренутку смрти (DS: 1992, 137).

Симболика руке уско је повезана и с бројевима, а у различитим културама и религијама, од посебног су значаја у том смислу бројеви пет, десет и двадесет, односно број прстију на једној руци, на обе руке и на рукама и ногама. Фатимина рука у исламу и Рука субине[153] у јудаизму најпознатији су прикази руке као симбола божје воље и заштите (Cuthbert: 2015, 48-52). Пет прстију Фатимине руке представља стубове[154] исламске вере, а сваки симболизује пророка Мухамеда и његове сапутнике (Trako: 2007, 48). Чињеница да се у исламу не дозвољава представљање људског тела и да је рука једина изузета од таквог правила довољан је показатељ њене развијене симболике и посебно изражених својстава којима се придодаје и повезаност с људским телом (четири екстремитета и глава), као и култ броја пет који означава љубав, здравље и хуманост (DS: 2001, 137-8).

Још једна од карактеристика људских екстремитета је дуалност која се запажа и у разним обредним и свакодневним (од њих насталих) радњама. Уз изузетак Кине и Јапана где је лева рука симбол части (WDS: 2011, одр. *hand*), десној се руци придаје већи значај[155], какав је случај и код балканских народа. Обичаји и одређене обредне радње се код Срба могу обављати искључиво десном руком:

> *После сваког умивања лица, прво се обрише десна рука, па лева; десном руком се поздравља и крсти.... Десном руком се меси чесница, уноси бадњак, ломи крсни (славски) колач, пружају и примају поклони; мало дете се брани од ђавола десном руком, па се зато она не повија* (СМР: 1970, 116).

Код Албанаца се *Законником Леке Дукађинија* јасно прописују случајеви у којима се може (и мора) употребити лева рука, као и њена функција: *Ономе коме убију госта, свака се ствар даје левом руком и то испод колена, све док не освети*

[153] или Хамса, назив настао од арапске речи за број пет (Cuthbert: 2015, 48).
[154] Код Египћана је реч рука означавала стуб и снагу (DS: 1992, 137).
[155] Наше је мишљење да посебна деноминација за руку од корена **ǵʰes-r-t* за коју се претпоставља да је у анатолијском могла конкретно представљати и назив за десну руку (Станишић: 2006, 290), потенцијално говори у прилог таквом фаворизовању десне у односу на леву руку. Оваква семантичка вредност поменутог корена за именовање десног екстремитета нема поузданих потврда, због чега и питање оваквог тумачења свакако остаје отворено.

госта[156]. Лева је рука антипод десној и по *Законику* је *непоштена, она која узма, а не даје; с пријатељима се њом не поздравља. Само неверник с неверником поздравља се њом.*[157] С друге стране, таква стриктна подела не постоји код Срба јер се *у народу казује да се понекад треба прекрстити и левом руком. У чуђењу се изговори: „Да се прекрстим десном и левом“* (*руком*) (*Ibid*).

7.2 Етимолошко порекло албанских лексема *dorë*/*рука* и *krah*/*рука/раме/крило*

Рефлекс ИЕ гутурала једно је од суштински значајних питања која привлаче велику пажњу дијахроничара будући да представља *најсложенији део ие. консонантизма и тежиште његовог фонолошког система* (Станишић: 2006, 182). Појавни облик старих ИЕ гутурала у албанском одговара сатемским језицима у којима су палатовелари прешли у африкате и фрикативе (в. нпр.Topalli: 2002, 48 и 317). На основу реконструисаних облика, у албанском су забележени рефлекси /*ḱ/>/th/, /*ĝ/>/(d)h/ и /*ĝʰ/>/(d)h/, који припадају групи општеалбанских дијалекатских црта наслеђених из прајезика (Станишић: 2006, 91) и графички се могу приказати на следећи начин:

/*ḱ/	→	/th/
/*ĝ/	}	/dh/
/*ĝʰ/		/d/

Илустрација 3. Графички приказ рефлекса два реда палатовелара у албанском

Илустрација указује на постојање два реда гутурала, при чему је безвучни палатал дао безвучни интердентални фрикативни глас /*th*/, док су код звучних уочена два рефлекса: звучни интердентални фрикативни глас /*dh*/ и у ограниченом броју случајева (Topalli: 2002, 91 и 329) звучни дентални глас /*d*/. Ман примећује да је у албанском језику неуобичајено мали број примера палатовелара на иницијалној позицији (Mann: 1952, 33) какав је случај код албанске лексеме *dorë*. Према

[156] *Atij, qi i u pré miku, çdo send do ti epet me dorë të mâjtë e per rien giu mjé qi t'a paguej mikun.* (Gjeçovi: 1933, §645)
[157] *Dora e mâjtë me kanû quhet e pandershme, e cilla mêrr e nuk ep, me miq nuk falet. Veç i pabesi me të pabesin falen me 'të*. (Gjeçovi: 1933, §645)

Орелу, у питању је сингуларизована множина од палб. **dārā*, која се повезује с древним ИЕ називом за руку као део тела **ĝʰes-r-t* у вези с хет. *keššar*, тох.А *tsar*, тох.Б *ṣar*, гр *χείϱ*, јерм *jern* стинд. *hastá-* (Orel: 1998, 70; Gamkrelidze/Ivanov: 1995, 357; Topalli: 2002, 91; Станишић: 2006, 290 и др).

Референтне вредности лексеме *dorë* на које смо указали у претходном делу, а које се односе на *репрезентацију човека који влада нечим, који има власт или моћ над неким или нечим; сам човек као господар или власник*, односно којима се именује и сама радња *руковођења*, етимолошко упориште налазе у чињеници да је назив за руку као симбол породичне и социјалне власти потиснуо назив за руку као део тела (Станишић: 2006, 290), који се, дакле, чува и у албанском.

С друге стране, лексема *krah* занимљива је најпре у томе што не припада аутохтоном лексичком фонду албанског, већ је један од примера соматизама словенског порекла. Орел наводи да је у питању позајмљеница из словенских језика настала од облика **крајъ* са значењем *крај, страна, екстремитет* (Orel: 1998, 193-194). Развој интервокалног -j у албанском, односно рефлекс слов. *j>h, према истом аутору може се приписати избегавању хијата, слично као и у примерима *krahinë* од слов. *крајина* (уп. Станишић: 1995, 103) или *krahis* од слов. **krajiti* (Orel: 2000, 59). О томе да је све до недавно албански чувао и крајњи вокал који се у савременом облику ове лексеме изгубио, сведочи и навођење ове лексеме у Мајеровом речнику с очуваним полугласом на крајњој позицији: *krahë*, притом је повезујући с рум. kárka ср. *крак* буг. *кракъ*. 256 (Meyer: 1891 [2007], 256-257).

7.3 Семантички опсег лескема *dorë*/*krah* у албанском и *рука* у српском језику

Изрази кинеграмског порекла, попут у уводном делу овог поглавља споменутог **прекрстити се левом и десном руком**, у албански и српски језик дошли су управо због улоге руку у гестовној комуникацији, која се пресликала и на лингвистички домен остваривањем утицаја путем мотивације великог броја фразеологизама. Међутим, треба истаћи да је фраземотворна продуктивност ових лексема резултат у првом реду значајне функције руку у свакодневном животу, али и симболичке представе о њој. Према значењима забележеним у релевантним једнојезичним речницима (FGjSSh и $PCJ_{1/2}$/PMC), одреднице *dorë* и *рука* обухватају готово подједнак број референтних вредности: по 15, односно 14, што их на основу анализираног корпуса сврстава међу соматизме изразито широког семантичког опсега. Због тако високог нивоа издиференцираности на значењском плану, семантичке реализације поменутих лексема посматраћемо одвојено, уз посебан осврт на неподударне условљене различитим представама о предметним деловима тела у оба разматрана језика.

7.3.1 Референтне вредности лексеме *dorë*/рука у албанском

Значења ове лексеме која се употребљавају за именовање делова тела код човека и животиња и опис њихових основних функција налазимо у оквиру прве и последње референтне вредности:

– *сваки од горњих екстремитета човека, од рамена до прстију; крајњи део тих екстремитета од зглоба, који има шаку и пет прстију и служи за додиривање, хватање, узимање предмета, за обављање послова и других радњи* (т.1)[158] и

– *крајњи део (шапа с канџама) на предњим екстремитетима мајмуна* (т.15)[159].

[158] *Secila nga dy gjymtyrët e sipërme të njeriut, që nga supi e deri te gishtat; pjesa e fundit e këtyre gjymtyrëve që nga kyçi, e cila ka pëllëmbën e pesë gishtat dhe shërben për të prekur, për të kapur, për të marrë sendet, për të bërë punë e veprime të tjera*.
[159] *Pjesa e fundit (putra me gishta) në gjymtyrët e përparme të majmunëve*.

Метонимија као начин мотивације значења уочена је код укупно пет семантичких реализација. Како метонимијски процеси могу бити различити, овде треба указати на два основна принципа која смо уочили: трансфер заснован на замени дела за целину, односно руке за човека (забележено код четири примера) и пресликавање на основу сличних карактеристика, својстава или особина (забележено код једног примера). Семантички диверзитет наведених значења огледа се у употреби за денотацију широког спектра појмова, почев од самог човека (што је директан резултат метонимијског трансфера на релацији РУКА → ЧОВЕК), неке радње коју човек врши или посла који обавља, па све до предмета чије је значење директно мотивисано физичким карактеристикама соматизма и сличностима које с њим посматрани предмет дели:

– *фиг. радна снага, човек који је способан за рад (на земљорадничким пословима, физичким пословима и сл)* (т.2)[160];

– *тај екстремитет као репрезентација човека који обавља неку радњу, који је подстицај или узрочник нечега или показатељ начина или умешности с којом је нешто урађено; резултат рада или последица човекових радњи, који има његова обележја и особине* (т.3)[161];

– *тај екстремитет као репрезентација човека који влада нечим, који има власт или моћ над неким или нечим; сам човек као господар или власник, или његова права да влада, да наређује, да делује и сл. (<u>такође у неким фразеолошким обртима</u>)* (т.4)[162]:

а) *спретан руководилац или способно руковођење, који не дозвољава пропусте и нерегуларности; јака власт* (т.4.а)[163];

б) *оштра владавина или груба диктатура, деспотизам* (т.4.б) [164];

[160] *fig. Forcë pune, njeri që është i aftë të punojë (në punët bujqësore, në punë me krah etj.)*
[161] *kjo gymtyrë si përfaqësuese e njeriut që kryen një veprim, që është nxitës a shkaktar i diçkaje ose si treguese e mënyrës a e mjeshtërisë me të cilën është bërë diçka; përfundimi i punës a pasoja e verpimeve të njeriut, që ka gjurmët e vetive e të cilësivë të tij.*
[162] *kjo gymtyrë si përfaqësuese e njeriut që zotëron diçka, që ka fuqinë a pushtetin mbi dikë ose mbi diçka; njeriu vetë si zotërues a pronar ose e drejta e tij për të zotëruar, për të urdhëruar, për të vepruar etj: (edhe në disa togje frazeologjike)*
[163] *drejtues i aftë a udhëheqje e zonja, që nuk lejon lëshime e çrregullime; pushtet i fortë;*
[164] *sundim i ashpër a diktaturë e egër, despotizëm.*

– *говор. одређени слој људи или група људи који имају исти друштвени или економски статус; сви људи с мање или више истим карактеристикама, понашањем; скала, низ* (т.14)[165];

– *ручка неког средства, алата и сл; дршка, ручица; алатка или део алатке у облику шаке или прста* (т.10)[166]

Уз опис физичких карактеристика у оквиру референтне вредности из т.1 наведене су и основне функције на основу којих су се развила и друга значења, па су поред претходно наведених којима се упућује на радње и процесе углавном у вези с владањем, руковођењем и контролом, забележене и референтне вредности са значењем давања подршке или помоћи, односно обављања каквог карактеристичног посла:

– *помоћ или подршка која се даје некоме како би урадио нешто што не може сам; брига или заштита неког ко је мањи, слабији и сл (<u>такође у неким фразеолошким обртима</u>)* (т.5)[167];

– *посао који човек обавља одједном; један од делова неког посла или врсте, који се ради део по део* (т.6)[168].

Лексема *dorë* може се употребљавати за означавање конкретних и апстрактних појмова као што су (мања) количина, целокупност, вредност чега или скала:

– *целокупност ствари, производа, прихода и сл. која се узима одједном, која се употребљава или користи у исто време и сл* (т.7)[169];

– *количина која приближно стаје у руку човека, шака; количина која може да се ухвати или узме свим прстима* (т.8)[170];

– *(с основним бројем један) мало; веома мало* (т.9)[171];

---

[165] *bised. Shtresë shoqërore e caktuar ose grup njerëzish që kanë një gjendje shoqërore e ekonomike; tërësi njerëzish me veti, me sjellje etj. pak a shumë të njëjta; shkallë, sërë.*
[166] *dorëza e një mjeti, e një vegle etj.; vegjë, vesh; vegël a pjesë vegle në trajtë të pëllëmbës ose të grushtit.*
[167] fig. *Ndihmë a përkrahje që jepet dikujt për të bërë diçka që ai nuk e përballon dot vetë; kujdes a mbrojtje për dikë që është më i vogël, më i dobët etj. (edhe në disa togje frazeologjike)*
[168] *punë që bën njeriu njëherësh për diçka; njëra nga radhët a ndarjët e një pune ose të një lojë, që bëhet pjesë-pjesë.*
[169] *tërësi sendesh, prodhimesh, të ardhurash etj. që merren njëherësh, që përdoren a që shfrytëzohen në të njëjtën kohë etj.*
[170] *sasi afërsisht sa nxë një grusht njeriu, dorëz, grusht; sasi sa mund të kapim a të marrim me të gjithë gishtat.*

– *фиг. целокупност или вредност нечега; скала према значају, карактеристикама и др (<u>такође у неким фразеолошким обртима</u>)* (т.13)[172].

Када се јави као други члан аблативне синтагме најчешће без предлога, лексема *dorë* тада означава активност која се обавља ручно, односно одређено средство или алат који се покреће руком, држи у руци и сл, а у таквим случајевима најчешће се односи на:

а) *посао који се обавља или предмет која се прави ручно, не у фабрици (посебно они које праве жене плетењем, везењем и кукичањем*);

б) *наставни предмет у школи којим се ученицима преноси знање о таквом послу* (т.11)[173].

Овакве референтне вредности нисмо уочили у оквиру фразеолошких израза ексцепираних из корпуса.

Поред наведених, забележено је још једно значење преко којег ова лексема не учествује у грађењу фразеолошких израза, а односи се на документ или какву белешку писану руком: *признаница; белешка* (т.12)[174]. Њена употреба се ограничава на домен говорног језика и представља једну од семантичких реализација какву нисмо уочили у српском, као ни међу разматраним фразеологизмима у албанском.

7.3.2 Референтне вредности лексеме *krah*/рука/раме/крило у албанском

У погледу фраземотворне продуктивности лексеме *krah* у албанском у односу на лексему *рука* у српском, уочава се одређено неслагање услед различитих семантичких опсега ових лексема, као и чињенице да, како смо видели у претходном делу, албански језик поседује још једну лексему за именовање истих појмова. Како би се структурална и концептуална анализа

---

[171] *(me numërorin themelor një). Pak; shumë pak.*

[172] fig. cilësia a vlera e diçkaje; shkalla që zë nga rëndësia, nga vetitë etj. diçka (edhe në disa togje frazeologjike)

[173] *Përdoret si gjymtyrë e dytë, zakonisht në rasën rrjedhore pa parafjalë, në disa togfjalësha që tregojnë diçka të bërë me dorë, një mjet a vegël që vihet në lëvizje me krah, që mbahet në dore etj.*

a) *punë a sende që bëhen me dorë, jo në fabrikë (sidomos ato që bëjnë gratë me gjilpërë, me shtiza e grep)*;

b) *lëndë mësimore në shkollë që u jep nxënësve njohuri për këto punë.*

[174] *dëftesë; shënim.*

спровеле само на оним примерима у којима је лексема *krah* употребљена са значењима одговарајућим семантичком опсегу лексема *dorë* и *рука*, неопходно је детаљније сагледавање и приказ свих њених значења.

Референтне вредности ове лексеме којима се именује неки део тела човека или животиње забележене су у оквиру следећих значења:

– *сваки од горњих екстремитета човека, од рамена до руке; рукав одевног предмета у који се ставља сваки од тих екстремитета* (т.1)[175];

– *раме и горњи део кичме где се држи или качи неки терет или кеса, торба, пушта и сл*. (т.2)[176];

– *и фиг. леђа, кичма* (т.3)[177];

– *сваки од горњих екстремитета живине, инсеката и неких сисара, који им служе за летење; онај део тела живине који се користи у исхрани.* (т.4)[178];

– *десна или лева страна тела човека; десна или лева страна близу некога, бок*. (т.7)[179].

Дефиниције показују да само прва референтна вредност одговара захтеваном критеријуму и то једино у погледу именовања екстремитета код човека, јер се поред делова тела може односити и на делове одевних предмета, што значи да је њен семантички распон шири у односу на лексеме *dorë* и *рука*.

Код највећег броја референтних семантичких вредности уочава се метонимијски трансфер у виду пресликавања на основу сличних карактеристика руке/рамена/крила, док су нешто мање учестали примери значења мотивисаних основним функцијама поменутих делова тела као средстава за обављање различитих радњи, или примери у којима се метонимија развија на основу замене дела за целину. Готово подједнако продуктивне у контексту поменутих видова мотивације су лексеме рука и крило, док се соматизам раме јавља само у оквиру једне семантичке вредности:

---

[175] *Secila nga dy gjymtyrët e sipërme të trupit të njeriut nga supi deri te dora; mënga e një veshjeje ku futet secila nga këto gjymtyrë*.
[176] *Supi dhe pjesa e sipërme e shipinës, ku mbajmë ose varim një barrë a një thes, një torbë, pushkën etj*.
[177] *edhe fig. kurriz, shpinë*.
[178] *Secila nga gjymtyrët e sipërme të shpendëve, të insekteve dhe të disa gjitarëve, që u shërbejnë këtyre për të fluturuar; kjo pjesë e trupit të shpendëve e gatuar në gjellë*.
[179] *Ana e djathtë ose e majtë e trupit të njeriut; ana e djathë ose e majtë afër dikujt, ijë.*

а) рука

– *бочни део столице или кауча, на који се наслањају руке*. (т.9)[180];

– *страна нечега; десна или лева страна неке зграде или нечег другог; страна*. (т.10)[181];

– *место, страна; правац за одлазак куда; одређени правац кретања по улици (за аутомобиле, људе)*. (т.11)[182];

– *једна од главних грана у крошњи дрвета; грана*. (т.15)[183];

– *техн. Избочен и покретан део неког механизма, крана, багера и др.* (т.14)[184].

б) крило

– *свако од крила авиона, који га одржавају у ваздуху током летења; крила*; (т.5)[185]

– *свако од крила ветрењаче*. (т.6)[186];

– *вој. десна или лева страна борбене формације или трупе у маршу; крило*. (т.12)[187];

– *спорт. крилни играч у линији напада; десна или лева страна линије напада (у неколико спортова с лоптом и у шаху)*. (т.13)[188]

в) раме (нарамак)

– *мала количина ствари коју можемо обухватити једним од горњих екстремитета*. (т.8)[189].

Као посебан вид метонимијске замене дела за целину такође се јављају и значења која упућују на човека, његове способности или могућности, као и

[180] *Pjesa anësore e karriges a e kolltukut, ku mbështeten bërrylat.*
[181] *Ana e diçkaje; ana e djathtë ose e majtë e një ndërtese a e ndonjë sendi tjetër; anë.*
[182] *Vend, anë; drejtim për të ecur diku; drejtim i caktuar për të qarkulluar në rrugë (automjetet, njerëzit).*
[183] *Një nga degët kryesore në anët e kurorës së një peme; degë.*
[184] *tek. Pjesa e dalë dhe e lëvizshme e një mekanizmi, e një vinçi, e një ekskavatori etj.*
[185] *Secila nga fletët e aeroplanit, që e mbajnë atë në ajër gjatë fluturimit; fletët.*
[186] *Secila nga fletët e mullirit me erë.*
[187] *usht. Ana e djathtë ose e majtë e formacionit të luftimit ose të marshimit të trupave; shpinë.*
[188] *sport. Lojtari anësor në vijën e sulmit të një skuadre; ana e djathtë ose e majtë e vijës së sulmit (në disa lojëra me top dhe në shah).*
[189] *Ngarkesë e vogël sendesh, sa mund të përfshijmë me një nga gjymtyrët e sipërme.*

одређену помоћ или подршку, каква налазимо код следећих референтних вредности:

– *говор. радна снага, човек који је у стању или способан да ради (обично послове у пољопривреди)* (т.16)[190];

– *човекова снага у погледу обављања физичких послова*.(т.17)[191];

– *подршка или помоћ која се некоме даје; заштита, подршка* (т.18)[192].

Ове три референтне вредности у потпуности се подударају с метонимијским трансфером на релацији РУКА → ЧОВЕК уоченом и код лексеме *dorë*, што уједно упућује и на подударну концептуализацију ових соматизама. Како ћемо у наставку видети, у српском постоји слично пресликавање које се употребљава за опис човекових активности, послова или начина (метода) рада, али не и за помоћ/подршку, што као резултат даје одређен број парцијално подударних или неподударних фразеолошких израза.

7.3.3 Референтне вредности лексеме рука у српском

Уколико се осврнемо на претходно описан семантички опсег лексема *dorë* и *krah* у албанском и на исти начин разматрамо референтне вредности одговарајуће лексеме у српском, тада већ код значења за деноминацију делова тела уочавамо подударну дефиницију, али и разлику која се односи како на опис функција, тако и на изостанак именовања соматизма код животиња:

– *један од горњих удова човечијег тела, екстремитета од рамена до врхова прстију* (т.1а)[193];

– *крајњи део тога екстремитета, од зглоба изнад шаке до врхова прстију* (т.1б).

Метонимијски процеси засновани на замени дела за целину, пресликавање на основу подударних карактеристика, својстава или особина уочени су и код следећих семантичких реализација веома сличних онима у албанском:

[190] *bised. Forcë pune, njeri që është në gjendje a i aftë të punojë (kryesisht në punët e bujqësisë).*
[191] *Fuqia e njeriut për punë fizike.*
[192] *Përkrahje a ndihmë që i jepet dikujt; mbrojtje, mbështetje.*

[193] Будући да су све референтне вредности наведене у $РСЈ_{1/2}$ укључене и у далеко ширу одредницу лексеме *рука* у РМС, овде се осврћемо само на значења према овом речнику.

– *фиг. извршилац каквог посла, радник* (т.2а);
– *посао, рад, делатност* (т.2б);
– *власт, моћ, надлежност, својина* (т.4);
– *начин, метод (рада, понашања и сл.)* (т.5б);
– *друштвени слој, сталеж, ранг* (т.5в).

Према анализираном корпусу, ова група значења у оба језика у највећој мери фигурира у оквиру фразеолошких израза мотивисаних било метонимијом, метафором или неком искуственом сликом, односно комбинацијом наведених извора фразеологизације. Како ћемо у наставку показати, такви примери обезбеђују висок степен семантичке еквиваленције, док се одређене разлике углавном заснивају на неподударностима формалне и структуралне природе.

Међутим, непосредно контрастирање референтних вредности указује и на одређене семантичке реализације присутне и у фразеолошким изразима које условљавају појаву нулте еквиваленције. У првом реду, у питању су следеће референтне вредности у српском које нису забележене у албанском:

– *рукопис* (т.3);
– *врста, каквоћа* (т.5а);
– *(обично с додатком: (за)просити, (по)нудити, дати, затражити) пристанак на брак* (т.8)[194];
– *слобода рада, деловања, поступања, иницијатива* (т.9);
– *нар.песн. срећа* (т.10)

Код значења *извор, порекло* (т.6), такође продуктивног у српским фразеологизмима у оквиру анализираног корпуса, уочили смо подударну семантичку вредност забележену само у албанско-српскохрватском речнику (FShSK: 1981, 210, т.6), што указује на њену ограничену употребу у том смислу, највероватније дијалекатског типа.

[194] Контрастивном анализом у наставку текста уочили смо албанске фразеологизме сличног значења такође с додатком неког од навдених глагола, тако да се само условно може могуће рећи да у албанском језику не постоји оваква референтна вредност, с обзиром да је у питању различит начин њихове селекције и навођења у доступним речницима.

7.4 Структура фразеологизама с конституентом *dorë/рука* и *krah*/*рука/раме/крило* и њихова формална и семантичка типологизација

Као један од основних инструмената за обављање различитих активности или радњи, рука је међу најзаступљенијим соматизмима у оквиру анализираног корпуса који је сачињен од укупно 168 фразеолошких израза. Компонентни састав анализираних фразеологизама условио је поделу у три основне групе чије се карактеристике разматрају у наставку: номинални, прелазни и вербални фразеологизми. На сличан начин као и код других посматраних израза са соматском саставницом, убедљиво су најзаступљенији фразеологизми који у свом саставу имају глаголски конституент и таквих је укупно 127, односно 76%. Статистичком анализом утврђено је да су следећи по бројности номинални изрази сачињени у највећој мери од различитих предлошко-падежних конструкција, којих је забележено 29, што представља 17% анализираног корпуса. Последња група тзв. *прелазних фразеологизама* броји тек 12 чланова (7%), што самим тим не представља довољан критеријум за сврставање у посебну категорију. Међутим, уочили смо да вербали у њиховом саставу нису само егзистенцијалног типа као што је случај код неких других соматизама (в. нпр. део 6.4.2), већ укључују и глаголе радње, због чега ћемо им у оквиру анализе посветити посебну пажњу.

У случају лексеме *krah*, фокус је на оним фразеологизмима у којима се ова лексема испољава кроз референтну вредност *рука*, а код којих није присутна синонимијска супституција с изразима у чијем се саставу налази конституент *dorë*. Таквих је укупно 17 од 49 фразеологизама с овом саставницом (односно, 34% или једна трећина). Притом, забележили смо тек две номиналне (именске) фразеолошке јединице, док су преостали фразеологизми сачињени било само од вербала и соматизма, било од вербала и неке предлошко-падежне конструкције, док тзв. *прелазних* фразеологизама нема. С друге стране, треба споменути и да у поменутих 49 израза лексема *krah* има исту семантичку реализацију као лексема *dorë* у нешто мало мање од половине случајева, односно у 23 примера, а референтне вредности које остварује у преосталим случајевима односе се на *крило, раме* или неко друго од претходно наведених значења. Чињеница да је међусобна супституција ове две лексеме могућа само код пет семантичких

реализација говори у прилог одређеним семантичким непоклапањима између ових соматизама, иако су у питању лексеме које се стандардно узимају као синонимне.

7.4.1 Номинални (именски) фразеологизми

Основни облици лексема *dorë* и *krah* у оквиру фразеолошких јединица условљени су међусобним семантичким и морфолошким односима свих саставних елемената израза, па је тако на основу граматичке категорије падежа примарног именског конституента тј. соматизма утврђено да се номинални фразеологизми могу поделити у четири категорије предлошко-падежних или конструкција без предлога: у номинативу, у генитиву, у акузативу и у аблативу. Статистички посматрано, најпродуктивнија међу њима је група предлошко-падежникх конструкција у акузативу заступљена с укупно 21 фразеолошком јединицом или 68%, односно готово две трећине разматраних номиналних израза. Конструкција у номинативу и генитиву је по пет, односно четири, док је од осталих падежа заступљен само аблатив и то у виду једне предлошко-падежне конструкције.

7.4.1.1 Конструкције у номинативу

Иако је номинатив падеж уз који се у албанском језику употребљавају предлози (в. нпр. део 4.4.2.2), забележени примери с конституентом *dorë*/*рука* представљају конструкције без предлога, од којих су три с придевом, а једна са заменицом *vetë* (ср. *сам*)[195]:

- **dora e djathtë** [e dikujt] [десна рука [нечија]] – ●десна рука
  син. **krahu i djathtë**
- **dorë e fortë** [јака рука] – øчовек јаке кичме
- **dorë e hekurt** [рука од челика] – ●челична рука
- **dora vetë** [*скр*. **d.v.**] [сама рука]
  1. н.и. својеручно, с.р.
  2. øглавом и брадом, ø[неко] лично [и персонално], н.и. [неко] сâм

[195] Ова заменица употребљава се уз именице и заменице у свим лицима и њена је улога истицање (FShSK: 1981, 997).

Подударност на формалном плану у односу на преводне еквиваленте је различита и укључује сва три степена еквиваленције, како показују примери. Соматизам се у оквиру њих јавља у једнини и то у одређеном и неодређеном виду, што не условљава структуралну диспропорцију, јер у посматраним примерима ове граматичке категорије немају утицаја на семантичку вредност саме лексеме. На пример, уколико упоредимо израз **dora e djathtë** у којем је соматизам у одређеном виду једнине и **dorë e hekurt** где је соматизам у неодређеном виду једнине, означене као потпуно еквивалентне фразелогизмима на српском, не можемо уочити никакву разлику на семантичком плану у односу на преводне еквиваленте. Категорија одређеног вида у првом наведеном примеру употребљава се само да истакне чију јединственост, како показује и одговарајуће објашњење овог фразеологизма на албанском:

– *главни помоћник, онај који највише помаже руководиоцу неког посла, онај који подноси највеће оптерећење после њега; најпоузданији човек, којем се може потпуно веровати* (FF: 2010, 257, одр. *krahu i djathtë*).[196]

Посебно обележени делови ове дефиниције потврђују претходно споменуто издвајање на основу јединствености чега, које се не запажа у другом посматраном примеру, а на преводним еквивалентима се не може уочити из структуралног, већ само из конотативног аспекта. На исти начин се објашњава и употреба неодређеног вида код фразеологизма **dorë e fortë**, чија је функција карактеризација некога без имплицирања јединствености. Међутим, исту семантичку вредност у српском поседује израз øчовек јаке кичме у оквиру којег не фигурира одговарајући соматизам, па је у овом случају степен структуралне еквиваленције нулти.

Полисемантичан израз **dora vetë** [*скр*. **d.v.**] у српском нема структурално потпуно подударне преводне еквиваленте, већ се преноси нефразеолошким изразима и фразеологизмом нулте еквиваленције: н.и. својеручно, с.р; и øглавом и брадом. Таква формална неподударност, посматрана на примеру друге семантичке вредности настаје услед другачије концептуализације соматизама у анализираним језицима, о чему ће нешто детаљније бити речи у оквиру дела 7.5.3.

[196] *ndihmësi kryesor, ai që ndihmon më shumë drejtuesin e një pune, ai që mban barrën më të rëndë pas tij; njeriu më i sigurt, të cilit mund t'i besosh shumë.*

Поред наведене разлике, треба напоменути да се овај израз по правилу у албанском јавља у одређеном виду, а у оквиру првог значења семантичка реализација соматизма приближава се референтној вредности *рукопис* у српском.

7.4.1.2 Конструкције у генитиву

У албанском језику генитив је падеж којим се најчешће означава припадност, особина, лице или предмет над којим се врши одређена радња изражена глаголском именицом, издвајање дела у односу на целину, именски део предиката и сл. (GGjSh$_1$: 2002, 108-109). Основна карактеристика овог падежа је препозитивни члан који постоји такође и код придева, али се од њих разликује по томе што дозвољава уметање одређених квантификатора као што су показне или неодређене заменице, као и изостављање приликом набрајања. Поред присуства у оквиру глаголских и прелазних фразеологизама, номиналне конструкције у генитиву уочили смо у следећим случајевима:

- **i dorës së parë** [од прве руке] – ●од прве руке, н.и. првокласно;
- **i dorës së dytë** [од друге руке] – øза класу испод, ødруга виолина, н.и. другоразредно;
- **i dorës së fundit** [од последње руке] – *кол.* ødно дна;
- **dora e mjerimit** [рука јада] – øшака јада.

Због изостанка одговарајућег соматизма или соматског конституента уопште, код наведених фразеологизама је степен еквиваленције означен као нулти, изузев у првом примеру у којем се запажа потпуна структурална и семантичка подударност. Овде треба нагласити да смо на анализираном корпусу издвојили не само конструкције у којима је соматизам *dorë* у генитиву, већ и оне чији је напоредни конституент у овом падежу, као што је случај у примеру **dora e mjerimit**. Изостанак формалне еквиваленције код овог фразеолошког пара приписује се семантичкој продуктивности соматизма на албанском, који се овде реализује у оквиру значења *количина која приближно стаје у руку човека, шака* (в. део 7.3.1, т.8).

Код преосталих забележених израза структурална подударност се јавља само у првом случају којим се денотира висок квалитет или изврсност (некога или

нечега), док се у српском језику предметни соматизам не употребљава за даљу негативну градацију као у албанском. Због такве различите концептуализације руке у албанском, преводни еквиваленти припадају групи с нултом подударности, али је њихова семантичка вредност истоветна значењу полазних фразеологизама.

7.4.1.3 Конструкције у акузативу

Ова група је најпродуктивнија међу номиналним изразима и укључује чак 20 фразеологизама, што чини укупно 69% анализираног корпуса. Главна карактеристика конструкција у акузативу огледа се у присуству различитих предлога, чија заступљеност у оквиру овде разматраних фразеологизама варира, па се тако према овом критеријуму они могу поделити у две основне подгрупе: (просте) конструкције у чијем је саставу један предлог и сложене, које се састоје од два или чак и више предлога. Други начин типологизације подразумева поделу на основу предлога у њиховом саставу, чиме се добијају укупно четири подгрупе конструкција с предлозима *me*, *më*, *në* и *për*, које су дате у наставку.

7.4.1.3.1 Конструкције у акузативу с предлогом me

Семантички опсег овог предлога у албанском обезбеђује његову широку синтактичку примену, а код конструкција у акузативу с конституентом *dorë,* предлог *me* реализује се у оквиру следећих значења: средство помоћу којег се обавља неки посао или врши одређена радња; начин на који се врши нека радња; ограничење; и карактеристика (GGjSh$_1$: 2002, 391-392). Од 20 конструкција у акузативу, чак 13 у свом саставу садржи овај предлог, што говори о његовој фразеолошкој продуктивности. Поред тога, на овим примерима уочили смо и нешто виши степен полисемантичности израза међу којима један од њих има чак четири значења, а налазе се у различитим односима структуралне еквиваленције с одговарајућим фразеологизмима на српском. Због тога је сваки од таквих фразеологизама неопходно посебно структурално и семантички анализирати.

Групи потпуно формално и семантички подударних полазних и циљних фразеолошких јединица припадају следећа четири израза:

- **me dorë të hekurt** [**me dorë hekuri**] [с руком од челика/с челичном руком] – ●челичном/○јаком руком
- **me duar të pastra** [с чистим рукама] – ●чистих/неиспрљаних руку
- **me duar plot** [с пуним рукама] – ●пуних руку [успешно]
- **me të dyja duart** [с обе руке]– ●обема рукама, øсвим срцем, н.и.оберучке

  син. **me gjithë zemër**, **me trastë e me torbë**

Прва три фразеологизма прате устаљену морфолошку схему предлог + соматизам + придев, при чему се издваја једино пример **me duar plot** у којем уз придев нема препозитивног члана, због чега се он не мења по падежима већ задржава облик у којем фигурира и као прилог. Сличан је и пример парцијално еквивалентног фразеологизма

- **me krahë hapur** [отворених руку] – ○раширених руку, øотворена срца

  син. **me kraharor hapur, me zemër të hapur, më bukë e kripë** [**e zemër të bardhë**]**, hap krahët**

исте конструкције као и претходни наведени. У доступним речницима нисмо наишли на облик овог фразеологизма с лексемом *dorë*, што говори у прилог томе да се лексема *krah* са значењем *рука* у овом случају семантички реализује на другачији начин. Међутим, претрагом на интернету утврдили смо да је конструкција **me duar hapur** могућа и да се употребљава у истом контексту[197].

Чињеница да код свих претходно наведених албанских и српских израза категорија броја код соматизама подудара наводи на закључак да је потенцијално и њихова концептуализација подударна. У фразеологизму **me dorë të hekurt**, где соматизам фигурира у једнини и његовом преводном еквиваленту ●челичном/○јаком руком, лексеме *dorë*/*рука* семантички се реализују преко референтних вредности које се односе на концепт владања или управљања (в. део

[197] Претрагом се на интернету добија укупно 4.090 резултата за израз **me duar hapur** са значењем ○раширених руку, øотворена срца (информације добијене на дан 17.5.2016). В. нпр. чланак под називом *Gjashtë infermierë serbë punojnë me kontratë të regullt në QKMF* од 5. 11.2015 у којем се, између осталог, наводи: „...personeli mjekësor shqiptar na ka pranuar mirë edhe pacientët na kanë pranuar mirë, madje **me duar hapur**...“ /албанско медицинско особље прихватило нас је добро, а и пацијенти су нас добро прихватили, чак раширених руку“/. http://koha.net/?id=&l=82845. (приступљено 17.05.2016.)

7.3.1-7.3.1). Овај израз јавља се и у нешто измењеном морфолошком облику **me dorë hekuri** у којем је придев у аблативу, али то не доводи до семантичког дисбаланса у односу на преводни еквивалент. С друге стране, фразеологизми **me duar të pastra** и **me duar plot** засновани су на одређеним искуственим сликама којима се директно утиче и на њихов формални облик, односно морфолошку категорију множине у којој се појављују.

Још један фразеологизам мотивисан сликом човека широко испружених руку **me të dyja duart** због својих структуралних и семантичких својстава сврстан је у категорију потпуно еквивалентних. Поред препозитивног члана који претходи основном броју, основна формална разлика почива на категорији одређеног вида у којој се соматизам појављује. Овакав његов облик, који није забележен у претходно анализирана три примера у оквиру групе потпуно еквивалентних, употребљава се да би се указало на сопствени или нечији (тачно одређени) део тела (тј. делове тела, будући да је соматски конституент у множини).

Из семантичког аспекта веома занимљив фразеологизам

- **me duar në xhepa** [с рукама у џеповима]
  1. ○празних руку
  2. ●с рукама у џеповима, ○скрштених руку

са својим преводним еквивалентима у истовременом је односу потпуне и парцијалне подударности. Напоредни именски конституент *xhep* (ср. *џеп*) у оквиру предлошко-падежне конструкције у акузативу мотивише обе семантичке реализације албанског фразеологизма, који се од одговарајућег циљног израза разликује управо по својој полисемичности. Интересантно је да се у оквиру свог другог значења код овог албанског фразеологизма остварује потпуна еквивалентност у односу на српски израз, док је његова примарна референтна вредност парцијално подударна са својим преводним еквивалентом. Ово је последица различитих концептуализација не само посматраног соматизма, већ и претходно наведене напоредне лексеме у саставу полазног фразеологизма, што ћемо детаљније разматрати у оквиру дела 7.5.2.

Међу обрађеним акузативним конструкцијама уочили смо и један полисемичан израз који броји чак пет значења:

- **me dorë në zemër** [с руком на срцу]
  1. øбез задње намере
     син. **me zemër në dorë**
  2. ○пружених руку, ○отворена срца, н.и. великодушно
     син. **me zemër në dorë**, **me zemër të hapur**, **me zemër të çiltër**
  3. ○руку на срце [искрено]
  4. ○са срцем у грлу/○петама, н.и. у страху
     син. **me zemër në dorë**
  5. øподвијеног репа, н.и. понизно, øс нечим на тацни

Његова изразита семантичка разноврсност којој се могу приключити три различита циљна домена, последица је експресивности самих именских конституената у виду два соматизма. Претходно смо већ дискутовали о кардиоцентризму код Албанаца и представи о срцу као стожеру разноврсних емоција (в. део 6.1 и 6.5), па ћемо се овде осврнути само на заједнички мотивациони потенцијал обе лексеме као носилаца преко 350 фразеолошких израза и утицаја њихових семантичких вредности на структуру посматраних израза, као и на изостанак потпуне формалне подударности. У првом реду, семантичка поља ИСКРЕНОСТ, ВЕЛИКОДУШНОСТ и СТРАХ у оквиру којих фигурира наведени фразеологизам могу се повезати са семантичком реализацијом албанске лексеме *zemër*/*срце* кроз значења *унутрашњи човеков свет*, *осећања* и *храброст* (в. такође део 6.3.1). Уместо руке, у преводном еквиваленту налазимо соматизам *грло* и уколико се у обзир узме чињеница да симболизује (између осталог) и живот због своје пресудне физиолошке функције спровођења ваздуха у тело, јасно је да садржалац људских емоција – срце, када осети страх, изазива слабост и немогућност дисања. У том смислу су полазни фразеологизам у оквиру циљног домена СТРАХ и преводни еквивалент у српском доста блиски, али ипак стоје у односу парцијалне еквиваленције како услед морфолошких разлика, тако и услед употребе неподударних соматизама.

Код преосталих референтних вредности овог албанског фразеологизма наилазимо такође на структуралне неједнакости у виду изостанка одговарајућих соматизама (било *рука*, било *срце*), или напоредних именских конституената у њиховом саставу. Поред тога, полазни израз је предлошко-падежна конструкција

у акузативу, док се морфолошка структура преводних еквивалената разликује: код три израза на српском забележене су синтагме с различитим предлозима (*с*(*а*), *без*, *на*), док је један од њих конструкција без предлога у генитиву, па један од основних критеријума на основу којих су они сврстани у категорију парцијалне или нулте еквиваленције управо обухвата присуство или одсуство неког од соматских конституената у саставу полазног фразеологизма.

Један од примера нулте еквиваленције забележен је с конституентом *krah*, а њиме се исказује жеља за успешним почетком обављања каквог посла:

- **me krahë të lehtë**! [с лаким рукама!] – øса срећом! [о послу и сл.]; øсрећан рад!

Ни код овог примера није могућа замена конституената *krah* и *dorë*, из једноставног разлога што у том случају долази до промене у значењу: конструкција **me dorë të lehtë** [с лаком руком] употребљава се за опис човека вештог у свом послу (посебно када су у питању послови за чије је обављање неопходна спретност и вештина у раду рукама).

7.4.1.3.2 Конструкције у акузативу с предлозима të, në и për

С обзиром да се ови предлози налазе у саставу тек седам фразеолошких јединица ексцерпираних из нашег корпуса, њихов формални и структурални однос с преводним еквивалентима разматраћемо у оквиру једног потпоглавља. Степен структуралне и семантичке еквиваленције уочен код ових фразеологизама обухвата један случај потпуне, четири примера парцијалне, један нулте еквиваленције и један израз који не поседује одговарајући преводни еквивалент у виду фразеологизма на српском. Ово је уједно и најинтересантнији фразеологизам који се семантички реализује у два значења, од којих је управо оно без одговарајућег фразеолошког еквивалента на српском темпорално:

- **dorë për dore**$_{I}$[198] [рука за руку] – ○руку под руку
  син. **krah për krah**
- **dorë për dorë**$_{II}$ [рука за руку] – н.и. привремено, н.и. тренутно, н.и. за сада
  син. **njëherë për njëherë**, **tani për tani**

У оквиру прве семантичке вредности овог израза уочава се парцијална еквивалентност са српским фразеологизмом ○руку под руку са значењем *заједно*, којим се саопштава не само просторна блискост, већ и усаглашеност у ставовима, мишљењу и сл. (уп. нпр. Тривић: 2015, 316). Без обзира што су у питању предлошко-падежне конструкције у акузативу, делимична структурална подударност између полазног и циљног фразеологизма последица је различитих предлога који се у њима употребљавају.

Предлог *më* појављује се у само једном забележеном фразеологизму и то

- **dorë më dorë** [руку уз руку] – ○из руке у руку, ○од руке до руке

којим се информише о промени власништва, односно о *преласку од једног до другог* (PCJ$_2$, 1153). Преводни еквивалент ○из руке у руку припада групи *сложених* предлошко-падежних конструкција јер у свом саставу има два предлога, што је и разлог због којег је сврстан у категорију парцијално подударних полазном фразеологизму. И други фразеологизам на српском припада истој врсти конструкција, али се због напоредног *редупликованог*[199] именског конституента у виду соматизма у акузативу, првом предложеном облику ипак даје извесна предност.

[198] Оваква презентација фразеолошких израза којом се уместо значења нумерисаних редним (арапским) бројевима за једну јединицу (или одредницу) дају две одвојене означене римским бројевима, преузета је из FF:2010. Аутор на овај начин одваја хомониме (без обзира да ли су прави, потпуни, релативни или непотпуни) и наводи их као посебне одреднице, што смо и ми прихватили као добру полазну основу у циљу свеобухватније морфолошке и семантичке анализе копруса.

[199] За потребе спровођења овог истраживања, конституенте соматског порекла у примерима у којима се соматизам дуплира означили смо као *редуплициране/удвојене именске конституенте/саставнице*. На основу обрађеног корпуса, уочили смо два типа оваквих лексема: а) редуплицирани соматизми истог морфолошког облика; и б) редуплицирани соматизми различитог морфолошког облика, при чему се у највећем броју примера разлике испољавају путем категорије падежа, док категорија одређеног/неодређеног вида остаје непромењена код обе лексеме.

Интересантан пример комбиновања кулинарског домена и соматизама представља израз **njërën dorë në bakllava e tjetrën në revani** [једном руком на баклави, а другом на реванији] – øтражити преко хлеба погаче, у оквиру семантичког поља ПОХЛЕПА. Између изворног и циљног фразеологизма забележена је нулта еквиваленција због изостанка соматизма у фразеологизму на српском. Поред тога, у албанском постоји потпуно структурално и семантички подударан израз **kërkoj bukë mbi pogaçe**[200] (досл. *тражити хлеба преко погаче*), па преводни еквивалент не преноси у потпуности семантичку нијансу албанског фразеологизма. Једно од могућих решења био би израз øтражити/хтети и јаре и паре, али је и овде такође у питању формално и лексички неподударан, иако семантички близак фразеологизам. Такође, понуђени преводни еквиваленти припадају групи вербалних јер садрже глаголске конституенте, док је полазни фразеологизам номиналног типа.

7.4.1.4 Конструкције у аблативу

Обе забележене аблативне конструкције су предлошко-падежне, од којих прва

- **dorë pas dore** [рука после руке] – øс времена на време, н.и. привремено
  син. **dora-dorës**

припада категорији израза с *редупликованим соматизмима* различитог морфолошког облика. Иако је *dorë* у овом примеру у номинативу неодређеног вида, фразеологизам је означен као аблативан због предлошко-падежне синтагме *pas dore* у аблативу неодређеног вида која је и семантички носилац израза. У односу на своје преводне еквиваленте, овај фразеологизам остварује нулту еквиваленцију у односу на полазни фразеологизам на албанском због тога што у саставу израза на српском нема соматског конституента. Међутим, уочили смо интересантну појаву удвајања именског конституента – лексеме *време*, чија је семантичка и експресивна функција подударна соматизму у албанској фразеолошкој јединици и такође је у питању случај неподударног морфолошког облика посматраних саставница.

[200] О овом изразу у контексту балканских фразеолошких израза в. више у Мутавџић *et al*: 2012, 453.

У примеру **në një farë dore** [у једну/неку врсту руке] – у неку руку, она неки начин, наишли смо на сложену предлошко-падежну конструкцију с обзиром да би, гледано из перспективе предлога, овај израз могао бити класификован и у категорију акузативних. Међутим, семантички носилац фразеологизма је соматизам, који је у овом случају у аблативу неодређеног вида, што је и условило овакву типологизацију. Степен уочене парцијалне еквиваленције прилично је висок, јер се једина забележена разлика односи на напоредни именски конституент у виду лексеме *farë* (ср. *врста*) којом се у албанском изразу не постиже значајнија експресивност, нити семантичка диспропорција у односу на циљни фразеологизам. Оно што такође у великој мери указује на изразиту подударност у значењу између анализираних фразеологизама које бисмо условно могли због свега наведеног означити и као потпуне еквиваленте, јесте и присуство квалификатора у виду неодређеног члана *një*, којем је у српском подударна неодређена заменица *неки,а,о*.

7.4.2 Прелазни (номинално-вербални) фразеологизми

Како смо већ претходно напоменули, припадници ове групе фразеологизама нису посебно бројни и чине само 7% анализираног корпуса, али је разматрање њиховог компонентног састава из морфолошке и семантичке перспективе неопходно посебно у циљу утврђивања карактеристика неегзистенцијалних глагола који омогућавају такво структураллно и семантичко комбиновање у оквиру којег су глаголски конституенти опциони. Разматрајући друге соматизме, раније смо већ напоменули да група прелазних фразеологизма обухвата глаголско-именске изразе који се подједнако могу употребити и као такви, али и као номинални уколико се из њиховог састава изостави глагол, а таква њихова употреба је најчешће у виду предлошко-падежних конструкција. Међутим, на примеру осталих соматизама код којих смо уочили ову категорију фразеологизама, забележене су само конструкције у којима фигурирају егзистенцијални глаголи као што су *kam* (ср. имати) и *jam* (ср. *бити*), при чему је први далеко заступљенији (в. нпр. део 6.4.2), због чега ћемо посебну пажњу посветити глаголима за исказивање радње.

Таквих фразеологизама је укупно три, од чега глагол *jap* (ср. *дати*) чини саставницу два израза. Према FGjSSh:1980, овај глагол у албанском има чак 22 референтне вредности, при чему се у оквиру овде анализираних соматских израза реализује на два начина:

а) *радити над неким, учинити нешто, учинити да се ствари промене, да се нешто добије и сл.* (*најчешће у различитим фразеолошким јединицама*) (т. 13)[201], какав је случај у фразеологизму [**i jap**] **dorën e fundit** [diçkaje] [дати последњу руку [нечему]] – øставити тачку на неки посао, øобавити последње припреме. Овакву семантичку реализацију не налазимо у српском језику, чиме се објашњава нулти степен еквиваленције у односу на полазни фразеологизам. Упркос томе што се овај израз у највећем броју случајева јавља као глаголски, пронашли смо и примере у којима је вербал изостављен[202]. Таква прилагодљивост глаголског конституента може се објаснити једном од њених семантичких реализација какве не налазимо у српском[203]: *учинити нешто*, у ком смислу се по питању значења изједначава с глаголом *bëj* (ср. *чинити, радити*).

б) *продати*; *желети продати* (т.20)[204], као у фразеологизму [**e jep**] **nën dorë** [дати испод руке] – ●дати испод руке/øжита. Степен еквиваленције у односу на циљни фразеологизам у овом случају је потпун, што се објашњава не само сличном концептуализацијом соматизма у оба језика, већ и подударним референтним вредностима глагола *дати* у посматраним фразеологизмима на оба језика. Тако, према РМС и у српском је забележено слично значење: *продати; уступити уз замену.* (РМС: 1990, 619, т. 4а).

---

[201] *Veproj mbi dikë, i bëj diçka, bëj që të ndërrojë gjendjën, të fitojë diçka etj.* (*zakonisht në një varg njësish frazeologjike*).

[202] Примера ради, наслов једног новинског чланка уочи фудбалске утакмице између ФК Скендербег и ФК Динамо наводи *Skënderbeu, "dorën e fundit" para duelit në Maksimir* (*Скендербег, последње припреме пре дуела на Максимиру*). Извор: http://minuta90.com/skenderbeu-doren-e-fundit-para-duelit-ne-maksimir/ [последњи пут приступљено 29.02.2016.]

[203] Додуше, жаргонска употреба глагола *дати* у српском познаје сличан облик у виду фразеологизма **дати му га по нечему** са значењем *радити нешто интензивно*.

[204] *Shes; dua ta shes.*

Други неегзистенцијални глагол у оквиру прелазних израза је *mbes* (ср. *остати*), забележен као 'слободни' конституент полисемичног фразеологизма

- **mbeta me duar në gji** [остао је с рукама на грудима]
  1. øостати без игде икога
  2. øостати без ичега, øостати без цвоњка.

Значење које овај глагол остварује у саставу наведеног израза односи се на стање физичке или психичке непромењености, које описује његова следећа референтна вредност: *наставити бити као и раније, остати онај који је био; ... не мењати се* (*и у различитим фразеолошким јединицама*)[205] (FGjSSh:1980, 998, т.5). Ослањајући се на (физичку) манифестацију, наведена семантичка реализација указује на егзистенцијалност, на чему се и заснива припадност категорији прелазних фразеолошких јединица. Овде је неопходно направити разлику између референтне вредности овог глагола у албанском и у српском фразеологизму, јер се код преводног еквивалента његово значење односи на губитак нечега, док је у полазном фразеологизму у питању истицање неког непромењеног стања. Када се употребљава у свом потпуном облику тј. као глаголски израз, у његовом саставу може бити и глагол *lë* (ср. *оставити*) и тада се најчешће односи на женску особу која је остала без мушке заштите, деце и сл[206].

Преостали фразеологизми у свом саставу укључују помоћне глаголе, од којих укупно пет егзистенцијални глагол *jam* (ср. *бити*), при чему је забележен само један пример потпуне, док су преостали парцијалне и нулте еквиваленције, међу којима је и један нефразеолошки израз:

- [**është**] **në dorë** [**në duar**] [të dikujt] [у руци [рукама] је [нечијим]] – ●у туђим је рукама

  син. **e ka në dorë**

[205] *Vazhdoj të jem si edhe më parë, ngel ai që kam qenë;... nuk ndryshoj (edhe në një varg njësish frazeologjike).*

[206] Како примери показују, најчешћи контекст односи се на случајеве када се напушта породица и одлази у „печалбу“, рат и слично, али може указивати и на одузимање нечијег живота и ту врсту губитка. У таквом значењу на српском није забележен одговарајући преводни еквивалент у виду фразеологизма, већ се преношење значења албанског израза мора прилагодити помоћу нефразеолошког израза.

- [**janë**] **të një dore** [од једне су руке] – ø[бити] као јаје јајету, ø[бити] као лонац и поклопац

  син. **brumë i një mielli**, **buka e një mielli**, **një bathë e një kokërr**

- [**është**] **në dorë të fundit** [diçka] [[јесте] на последњој руци [нешто]] – радити последњу руку, ø[бити] у завршној фази, øобављати последње припреме

- [**është**] **dorë me një** [diçka] [рука је са једним [нешто]] – øзавршена ствар, øједан на један, øготова прича

  син. [**është**] **një me një**, [**është**] **ora me dorë** [**ora me një**]

- [**është**] **me dorë në qafë** [са руком је на врату] – н.и. понашати се пријатељски, н.и. бити срдачан

С изузетком фразеологизма [**janë**] **të një dore**, који припада категорији предлошко-падежних конструкција у генитиву, сви преостали изрази су конструкције у акузативу са и без предлога. Интересантан закључак до којег се на основу морфолошке анализе може доћи је да соматизам ни у једном од наведених фразеологизама није у одређеном виду (било једнине, или множине), што упућује на две чињенице: прво, да се не односи на неки одређени појам познат говорнику и слично; и друго, да не имплицира сопствени део тела. С обзиром на низак степен семантичке и структуралне еквиваленције, концептуалном анализом неопходно је утврдити начине на које се овај соматизам перципира и указати на последице које различита концептуализација остварује на семантику изразâ.

У преостала три фразеологизма, помоћни глагол *kam* (ср. *имати*) не појављује се с егзистенцијалним, већ с посесивним значењем, а сами изрази односе се на нечију ближу карактеризацију, односно опис:

- [**kam**] **duar të arta** [имати златне руке] – ●имати златне руке

  син. **i kam duart të arta, i ka duart flori, ç'i sheh syri ia bën dora, i bëhet balta flori, bën birë në tel të çiftelisë**

- [**kam**] **dorë të mbarë** [**të bekuar**] [имати успешну [благословену] руку] – бити срећне руке

  син. **i zë** [**i kap**] **dora** [**çdo gjë**]

- **e** [**kam**] **as në dorë** [имати аса у руци] – øимати аса/кеца у рукаву

  син. **kam një as nën mëngë**

Као и код претходне групе фразеологизама, соматизам је и овде у неодређеном виду, при чему је у прва два примера саставница синтагма у генитиву, док је у последњем случају део предлошко-падежне конструкције у акузативу. Овај последњи, трећи пример, уједно је занимљив и због морфолошког облика лексеме *as* (ср. *ac*) која је у доступним речницима у којима смо пронашли поменути фразеологизам наведена у акузативу неодређеног вида, а у сам фразеологизам такође је укључен и скраћени облик личне заменице у акузативу. Њено присуство указује на чињеницу да логички акценат израза пада на глаголски конституент, јер је њена употреба условљена неистицањем правог објекта (о томе видети више у делу 5.5.1). Међутим, уколико се у обзир узме и то да у овом фразеологизму глаголски конституент није примарна саставница, већ је то напоредна именска синтагма у акузативу, наше је мишљење да је употреба скраћеног облика личне заменице редундантна. Поред тога, увидом у доступну литературу и изворе на интернету утврдили смо да овај фразеологизам може садржати и соматизам у одређеном виду једнине тако да гласи **kam asin në dorë**, којем предност дајемо из два разлога: најпре због остваривања додатне експресивности израза која се постиже издвајањем поменуте лексеме и њеним додатним истицањем употребом наведене граматичке категорије одређеног вида; на тај начин, глаголски конституент остварује своју секундарну улогу индикатора поседовања или недостатка нечега (уколико се, рецимо, фразеологизам употреби у одричном облику) и не даје му се предност у односу на именски део израза; и друго, због хомонимије лексеме *as* чије је једно од забележених значења речца *ни*.

7.4.3 Вербални (глаголски) фразеологизми

Претходно смо указали на веома висок степен заступљености глаголских фразеолошких јединица који чине нешто више од три четвртине анализираног корпуса са саставницом *dorë*, односно 76% и чак 88% са саставницом *krah*. Управо је њихова бројност основни фактор морфолошке разноврсности и нешто израженије формалне и семантичке неподударности у односу на преводне еквиваленте. Контрастивна структурална анализа глаголских фразеолошких јединица у наставку показује да категорије парцијалне и нулте еквиваленција чине 85% анализираних глаголских фразеологизама, што поред утврђених формалних

разлика сигнализира и на прилично неподударну перцепцију соматизма у њиховом саставу. У поређењу с другим овде анализираним фразеолошким изразима са саставницом соматског порекла увиђа се извесно одступање управо по питању формално-структуралне еквиваленције, због чега је неопходно детаљније сагледати сваку од поменутих категорија појединачно.

Статистички гледано, примери потпуне морфолошке и семантичке подударности између полазних фразеологизама на албанском и одговарајућих преводних еквивалената на српском, чине најмање заступљену подгрупу глаголских израза јер је у питању 18 примера, односно тек 14% анализираних вербалних фразеологизама. Много бројнија је категорија парцијално еквивалентних глаголских израза у оквиру које је забележен 61 пример, или 40% укупног броја вербалних фразеологизама, док убедљиво најзаступљенију подгрупу чине примери које можемо сврстати у категорију нулте еквиваленције. Њих је укупно 75 или 49%, при чему су 4 преводна еквивалента нефразеолошки изрази.

Структурална анализа показује јасну поделу глаголских фразеологизама у две основне категорије на основу свог компонентног састава, па се тако издвајају конструкције које се схематски могу приказати на следећи начин: <u>глагол + соматизам (+ копула)</u> и <u>глагол + предлошко-падежна конструкција са соматизмом (+ копула)</u>. Под копулом овде подразумевамо различите лексеме какве су придеви или прилози, али и непроменљиве речи као што су речце (одричне, поредбене и сл), скраћени облици личних заменица, неодређени члан, основни и редни бројеви и др.

7.4.3.1 Конструкције типа <u>глагол + соматизам (+ копула)</u>

Овај (једноставнији) тип конструкција глаголских фразеологизама чини близу две трећине анализираних глаголских израза (74 примера, односно 58%), а поред глагола и соматизма одликује га и присуство неке врсте допуне у чак 57 случајева (77%), док је двоконституентских тј. примера без копуле само 17 (или 23%). По питању формалне и семантичке симетрије, најмање је потпуно структурално подударних (11, тј. 15%), док је контрастивном анализом утврђен

скоро подједнак број израза који припадају категорији парцијалне (32, или 43%) и нулте еквиваленције (31, или 42%).

7.4.3.1.1 Конструкције без копуле (глагол + соматизам)

Категорији потпуне еквиваленције припадају најпре двокомпонентне фразеолошке јединице чија се семантичка и морфолошка симетрија у односу на преводне еквиваленте може окарактерисати као *готово* апсолутна услед тога што се семантичке вредности оба конституента на албанском и српском подударају, као и тога што им је и структура подједнака. На анализираном корпусу забележили смо два таква фразеологизма:

- **fërkoj duart** [трљати руке] – ●трљати руке, н.и. наслађивати се
  син. **fërkoj mjekrën**, **fërkoj barkun**
- **ngre** [**çoj**] **dorë** [**dorën**] [kundër dikujt a kundër diçkaje] [подићи [послати] руку [своју руку] [против некога или нечега]]
  1. ●дићи руку [на некога]
  2. ødићи сабљу, øкренути у борбу

У првом примеру је соматизам у одређеном виду у множини, док се на преводном еквиваленту категорија одређености евентуално може истаћи присвојном придевском заменицом *свој* чија се семантичка вредност у том случају изједначава с албанском лексемом у одређеном виду. Из семантичке перспективе, интересантни су и синоними **fërkoj mjekrën** (досл. *трљати* бркове) и **fërkoj barkun** (досл. *трљати стомак*) мотивисани рефлекторним гестом глађења бркова или стомака, веома блиски фразеологизмима **гладити браду** или **гладити бркове** у српском.

Следећи је пример нешто сложенији у првом реду јер је полисемичан, при чему једна од референтних вредности припада категорији нулте еквиваленције с обзиром да код преводног еквивалента није забележен не само одговарајући соматизам, већ ни соматизам уопште. Поред тога, уколико се глаголски конституент *ngre* (досл. *подићи*) замени вербалом *çoj* (досл. *послати*), тада се и степен структуралне подударности мења и прелази у парцијални. Такође, у овом случају приметна је паралелна употреба соматизма у неодређеном и одређеном

виду (у једнини) која говорнику оставља могућност избора једне од две наведене варијанте, што се као и код претходног примера у српском може исказати употребом присвојне придевске заменице, чиме се не мења значење ни полазног ни циљног фразеологизма. Међутим, увидом у резултате претраге на интернету[207] утврдили смо да за соматизам у одређеном виду постоји готово двоструко више резултата, што указује и на далеко учесталију употребу наведене фразеолошке јединице са соматским конституентом у одређеном виду.

Парцијално еквивалентни фразеологизми оваквог састава броје укупно осам израза, сврстаних у ову категорију првенствено на основу разлике уочене по питању глаголских конституената у њиховом саставу. Оне се у највећем броју примера односе на употребу семантички неподударних вербала у полазном и циљном фразеологизму какав је случај у појединим референтним вредностима у наредна два примера:

- **heq dorë** [nga dikush a nga diçka] [склонити руку [од некога или од нечега]]
    1. øпрецртати некога/нешто
       син. **e lë në një cep**
    2. ○дићи руке од некога/нечега
    3. øокренути ћунак, øпевати другу песму, øпроменити мишљење
       син. **ndërroj mendje**
- **mbaj dorën** [држати руку]
    1. ○склонити руке од нечега, øпомерити се од нечега [да би се избегла нека још већа грешка и сл.]
    2. ○бити тврде руке
       син. **e shtrëngoj dorën**, **e mbledih** [**e rrudh**] **dorën**

Соматизми у њиховом саставу су у акузативу неодређеног (*dorë*) и одређеног вида (*dorën*), па се и у том смислу уочава неподударност у односу на преводне еквиваленте, али ове граматичке категорије не утичу на промену семантике како самих соматских конституената, тако и читавих фразеологизама. Њих у односу на

[207] Претрага на интернету даје укупно 8.820 резултата за облик **ngre dorë**, док се на *Google* претраживачу добија 4.850 резултата за облик **ngre dorën** (информације добијене на дан 04.04.2016).

циљне изразе на српском издваја полисемичност која се заснива на експресивности лексеме рука у албанском.

Забележених двокомпонентних фразеологизама у оквиру категорије нулте еквиваленције такође има осам, од чега смо код само три уочили присуство соматске саставнице код преводног еквивалента, што указује на прилично различиту перцепцију руке у албанском у односу на српски, о чему ће нешто више речи бити у делу посвећеном концептуалној анализи. Интерсинонимијска супституција присутна је у једном од фразеологизама у којем се лексеме *dorë, hundë* (ср. *нос*) и *gisht* (ср. *прст*) употребљавају потпуно равноправно

- **fut duart** [diku] [ставити руке [негде]] – øзабадати нос у нешто, øумешати своје прсте у нешто

  син. **fut hundët** [**hundën**], **fut gishtin**

и управо она омогућава увид у различиту симболику ових соматизама у поређењу са српским код којег се подударна концептуализација примећује на нивоу соматизама *нос* и *прст*. Овде такође треба напоменути и то да је соматизам главни конституент, без обзира на могућност његове замене неком од друге две наведене лексеме (што може погрешно упућивати на глаголску саставницу као носиоца синтагме), на шта указује одсуство скраћеног облика личне заменице у акузативу. Поред тога, на корпусу смо уочили и потпуно синониман израз (како на албанском, тако и на српском) у којем се употребљава глагол истог значења као и *fut* (ср. *ставити*), док се код соматског конституента јављају одређене рестрикције:

- **vë dorë** [ставити руку] – øумешати прсте, øзабадати нос у туђа посла.

Та ограничења подразумевају именску лексему у неодређеном виду једнине у акузативу (у функцији правог објекта), за разлику од претходног фразеологизма где је соматизам конкретизован путем одређеног вида, али се јавља и у множини. Код ових примера треба скренути пажњу на следеће: интерсинонимијска супституција на релацији **fut duart → fut gishtin** не може се применити на случајеве фразеологизама с конституентом *vë*, јер како се види у табели у наставку, у питању је случај *интралингвалне* квазисинонимије:

фразеологизам	дословни превод	преводни еквивалент
vë dorë/dorën	ставити руку	øумешати прсте, øзабадати нос у туђа посла
vë gishtin	ставити прст	1. ○[208]уперити прстом [у некога]; 2. ○показати прстом на некога, н.и. одредити неког за неки посао и сл.

Посебно се истиче израз **luaj duart** [померити руке] – ○упослити руке, øприонути на посао, øужурбано/хитро радити, н.и. радити као чигра, чији би један од колоквијалних преводних еквивалената могао бити н.и. *штрикати*, који такође имплицира одређену радњу која се обавља рукама. Међутим, иако у себи не садржи конституент *рука*, далеко учесталији је вулгаризам *померити/дићи позадину* подударне семантичке вредности као и албански фразеологизам у основи мотивисан сликом човека који из седећег положаја и стања мировања почиње одређену активност (најпре устајањем). На примеру полазног израза уочава се опозиција с фразеологизмом **rri me duar kryq** [седети са скрштеним рукама] – ●седети скрштених руку и сличан принцип преласка из пасивног у активно стање и започињање вршења неке радње.

Што се лексеме *krah* тиче, у ову категорију могу се сврстати тек два примера, при чему се код првог фразеологизма очигледног гестовно-мимичког порекла, увиђа начин на који чак и један (веома сличан) гест тј. покрет рукама може бити *полисемичан* и фигурирати у два потпуно различита семантичка поља: позитивном домену СРЕЋА/РАДОСТ и негативном ЧУЂЕЊЕ:

- **hap krahët** [отворити руке]
  1. ○[ра]ширити руке [у чуђењу], øслегнути раменима
  2. ○ширити руке, ○[до]чекати неког раширених руку

     син. [**e pres**] **me krahë hapur**
- **përvesh krahët** [подвити руке] – øзасукати рукаве, øприонути на посао, ølатити се посла, øбацити се на посао

  син. **përvesh llërët, përvesh mëngët, përkul** [**ul**] **mesin**, **shtroj** [**ul**] **kurrizin**

[208] Ознака степена еквиваленције овде се не односи на фразеолошке јединице с конституентом *dorë*, већ *gisht***.**

7.4.3.1.2 Конструкције с копулом (*глагол + соматизам + копула*)

Ова подгрупа глаголских фразеологизама од претходне се издваја на основу различитих допунских конституената чије место у оквиру самог израза зависи од његове функције, односно не мора бити на самом крају како је у схематском приказу назначено. У том смислу, на корпусу су забележене допуне које укључују пуне и скраћене облике личне заменице у дативу и акузативу, одричне речце *mos, nuk* и *s*, поредбену речцу *si*, речцу *u* за грађење пасивног облика глагола у аористу, неодређени члан *një* и друге.

Допуну у виду личне заменице у дативу садрже три фразеологизма из категорије потпуне еквиваленције:

- **më dridhet dora** [дрхти ми рука] – ●дрхти некоме рука [од несигурности]
- **m'u lidhën duart** [везале су ми се руке] – ●везане су некоме руке
- **më vjen dora** [иде ми рука] [për diçka] [за нешто] – ●иде некоме нешто од руке

  син. **ia marr dorën$_1$**, **e thyej dorën**

За разлику од претходна два наведена примера, у сва три израза овде соматизам је у функцији субјекта, што значи да је у одређеном виду (у номинативу), док се скраћени облик личне заменице у дативу јавља у функцији логичког субјекта. По својој структури издваја се једино **m'u lidhën duart**, код којег је глагол у медиопасиву, док су вербални конституенти у преосталим примерима у активу и то у презенту. Како дословни преводи показују, између полазних фразеологизама и њихових преводних еквивалената постоје одређене морфолошке разлике, али су они подударни у погледу основних напоредних саставница (глагола и соматизама), што их сврстава у категорију потпуне структуралне и семантичке еквиваленције.

У оквиру категорије парцијалне еквиваленције забележен је само један (полисемичан) израз који садржи личну заменицу у дативу:

- **m'u thanë duart** [осушиле су ми се руке]

1. ○не слушају некога руке, øнапустила је некога воља [за радом или нечим другим]

2. ○остати везаних руку, øостати без леђа [без подршке, помоћи или неког средства за рад]

син. **m'u prenë duart**, **m'u prenë krahët**

Делимична подударност базира се искључиво на одговарајућем соматизму у преводном еквиваленту, док је степен уочене разлике висок с обзиром да по питању глаголских конституената нема ни формалне ни семантичке симетрије.

Категорија нулте еквиваленције обухвата пет фразеолошких јединица код којих смо уочили исту допуну и исти структурални састав као и код примера потпуне и парцијалне подударности: лична заменица у дативу + глагол (у трећем лицу једнине или множине) + соматизам у одређеном виду (једнине или множине). Илустративна су следећа два примера:

- **s' më bën dora** [не чини ми рука] – øне дозвољава некоме савест
  син. **s' më bën zemra**
- **më hanë duart** [**për punë**] [једу ми руке] [за посао] – øбити жељан/øгладан посла, øне моћи седети скрштених руку.

Први фразеологизам садржи и допуну у виду речце *s* за формирање негације, али је интересантан како због карактеристичне употребе глагола *bëj* какву не сусрећемо у српском језику (о овоме видети више у делу 6.5.1), тако и због концептуализације руке у албанском која се овде изједначава са срцем (као што се види на понуђеном синонимном фразеологизму **s' më bën zemra**) као средиштем различитих човекових осећања. Сличан начин перцепције руку као савести налазимо у фразеологизму **бити чистих руку**/**имати чисте руке**, који упућује на нечије поштење и високе моралне стандарде, али без обзира на такву симболику овог соматизма, у српском језику ипак није забележен израз на исти начин фразеологизован као албански.

И други пример показује у извесној мери подударност првенствено у начину концептуализације жеље као глади. Ипак, у питању је фразеологизам за који у српском није пронађен одговарајући преводни еквивалент, већ је понуђени

израз 'прилагођен' додавањем конституента у виду правог објекта. Према дефиницији (FF: 2010, 83), значење полазног фразеологизма је *желети радити...бити научен на посао и имати жељу за радом*[209], па је предложени циљни фразеологизам øбити жељан/гладан чега допуњен лексемом *посао* како би преводни еквивалент био идиоматски, а не нефразеолошки израз.

Следећу групу најпре потпуно еквивалентних фразеолошких јединица на албанском карактерише употреба кратког облика личне заменице у дативу или акузативу, или спојеног облика у дативу и акузативу, чиме се истиче глаголски конституент који у том случају, како смо већ претходно навели (в. део 5.5.1) на индиректан начин преузима функцију примарне фразеолошке саставнице. Захваљујући таквим карактеристикама није их могуће у потпуности изједначити с преводним еквивалентима на српском и сврстати у категорију апсолутне формалне и структуралне еквиваленције, али будући да оне не утичу ни на који начин на семантику самих израза, као и да је подударност преосталих конституената потпуна, свакако се може закључити да припадају групи морфолошки и семантички симетричних фразеологизама:

- **i kërkoj dorën** [dikujt] [тражити руку [некоме]] – ●тражити нечију руку
- **i lidh duart** [dikujt] [везати руке [некоме]] – ●везати некоме руке
  син. **i vë prangat**
- **i shtrëngoj dorën** [dikujt] [стегнути руку [некоме]] – ●стегнути руку
  син. **i heq kapelen**
- **ia mbaj dorën** [dikujt] [држати руку [некоме]] – ●држати некога за руку, више се о некоме бринути него о осталима
- **i ka lyer** [**i ka përlyer**] **duart** [офарбао је [упрљао је] руке] – ●упрљати руке

  син. **i ka lyer buzët, e ka ngjyer gishtin, ka gisht, ka dorë**$_3$

Структура наведених фразеологизама прати следећу схему: скраћени облик личне заменице + глагол + соматизам у одређеном виду (једнине или множине) у акузативу. Дакле, сви изрази су просте глаголске синтагме којима одговарају преводни еквиваленти истог састава, уз изузетак случаја **ia mbaj**

[209] *dua të punoj... jam mësuar me punë e kam dëshirë të punoj*.

dorën, који се на српски језик најпрецизније преноси глаголским фразеологизмом у чијем је саставу и предлошко-падежна конструкција у акузативу с предлогом *за*.

Насупрот примерима потпуно еквивалентних фразеолошких јединица, изрази с допуном у виду скраћеног облика личне заменице који припадају категорији парцијалне подударности, у највећој мери разлику остварују путем семантике глаголског конституента јер, како смо већ претходно истакли, присуство спојених и скраћених облика не утиче на значење фразеологизама, па самим тим ни на промену степена еквиваленције. Међутим, код ових примера нисмо уочили доследност по питању структуре као код претходне групе израза, јер поред већ поменутог шаблона према којем смо утврдили да је соматизам у функцији правог објекта, код неких од овде разматраних фразеологизама соматизам је у номинативу у одређеном виду, односно у функцији субјекта. Такви су следећи случајеви:

- **i ha dora** [једе рука [некоме]]
  1. øсврбе некога дланови [ударио би некога]
  2. ○сврбе некога руке [украо би нешто]
- **s'i rrinë duart** [**rehat**] [dikujt] [не седе руке [опуштено] [некоме]]
  1. ○не моћи седети скрштених руку, øбити вредан као пчела
  2. øне држи некога место, øнемати мира ни секунд

     син. **s'lë dy gurë bashkë**
- **i zë** [**i kap**] **dora** [dikujt] [хвата [граби] рука [некоме]]
  1. ○полази некоме нешто за руком
  2. ○бити срећне руке/○имати срећну руку

     син. **ka dorë të mbarë** [**të bekuar**]

Како се може видети из примера, сви фразеологизми су полисемични и услед неподударности на нивоу глаголских или именских конституената, обухватају како примере парцијалне еквиваленције, тако и нулте.

На сличан начин 'понашају' се и фразеолошки изрази са саставницом *krah*, код којих нисмо забележили случајеве потпуне, већ само парцијалне и нулте структуралне и семантичке еквиваленције. У првом реду, у питању су изрази у којима је соматизам у номинативу у одређеном виду као код претходно наведене

групе фразеологизама, при чему се најпре издвајају два обрта који се структурално разликују само на основу прилога у свом саставу:

- **aq i ha krahu** [dikujt] [толико једе рука [некоме]] – øколико [се] може, н.и. колико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган

  син. **aq e ka vrapin**

- **sa i ha krahu** [dikujt] [колико једе рука [некоме]] – øсвом снагом, øсвим силама,

па је важно указати на ову разлику због велике формалне и семантичке сличности између фразеологизама на први поглед услед готово подударне концептуализације (о чему ће детаљније речи бити у оквиру концептуалне анализе у делу 7.5.3.2).

Преостали фразеологизми у чијем је саставу неки од скраћених облика личне заменице укључују три подврсте израза који садрже: (i) скраћени облик личне заменице у дативу; (ii) скраћени облик личне заменице у акузативу; и (iii) спојене скраћене облике личне заменице у дативу и акузативу:

- **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**] [dikujt] [дати [бацити] руку [једну руку]] – ◌пружити руку, н.и. помоћи

  син. **i shtrij** [**i zgjat, i ndej**] **dorën**, **nuk e lë në baltë**, **i gjendem** [**i ndodhem**] **pranë i bëhem** [**i dal**] **krah**, **i fut krahun**

- **i zgjidh duart** [dikujt] [одвезати руке [некоме]] – ◌дати некоме одрешене руке

  син. **i lë dorë të lirë**

- **e mbledh** [**e rrudh**] **dorën** [скупити [наборати] руку] – ◌стегнути руку

  син. **e shtrëngoj dorën, mbaj dorën, shtrëngoj rripin**

- **e thyej dorën** [për diçka] [сломити руку [за нешто]] – ◌иде некоме нешто од руке

  син. **ia marr dorën, më vjen dora**

- **ia kthej dorën** [dikujt] [вратити руку [некоме]]

  1. øодбити просидбу
  2. ◌одбити пружену руку, н.и. одбити нешто

- **ia leu dorën** [**duart**] [dikujt] [опрао је руку [руке][некоме]] – ○пружити некоме слану руку, *кол.* øподмазати некога

  син. **ia njomi** [**ia lagu**] **doren**, **ia leu rrotën**

Посебно се издвајају два наизглед структурално веома слична, али семантички потпуно различита израза:

- **e lëshoj** [**e liroj**] **dorën** [пустити [ослободити] руку]
  1. ○бити широке руке, øодрешити кесу

     син. **ia bëj fora**
  2. ø[у]радити нешто као мачка репом, øрадити нешто с пола душе/воље, øотаљати нешто
- **e lëshoi dore** [dikë] [пустио је руком [некога]] – ○одрешити некоме руке, ○дати некоме слободне/одрешене руке

  син. **i dha duart**, **ia hoqi fillin**

Између ова два полазна израза на албанском, разлике су забележене и на нивоу глаголског конституента и на нивоу соматизма. Најпре, код вербала се уочава асиметрија по питању граматичке категорије времена, која не представља суштинску разлику јер, како смо већ објаснили, у корпусу из којег су фразеологизми ексцерпирани, сви изрази су дати у оном облику у којем се најчешће употребљавају, што не значи да се њихова форма не може мењати, па се у том смислу, оба фразеологизма могу јавити у било ком глаголском времену. Међутим, глаголски конституент се у првом изразу може заменити одговарајућим несинонимним, што код другог фразеологизма није случај. По питању копуле у виду скраћеног облика личне заменице у акузативу, оба фразеологизма наизглед су по том питању подударна. Наведена подударност је само привидна будући да се у првом случају скраћени облик односи на прави објекат тј. соматизам (*e lëshoj dorën* – досл. *њу пустити руку*), док је скраћени облик у другом примеру такође у вези с правим објектом у чијој функцији није соматизам, већ неодређена заменица у акузативу.

Следећа неподударност односи се на категорију одређеног/неодређеног вида код соматских саставница које су у акузативу одређеног (први пример) и аблативу неодређеног вида (други пример). Аблатив без предлога у позицији

након глагола употребљава се најчешће да означи неки узрок, средство, место, време и слично, а данас су га у великој мери замениле различите конструкције с одговарајућим предлозима (GGjSh$_1$: 2002, 110), па се веома ретко среће у писаном и говорном језику. Ипак, код фразеолошких израза управо се таквом архаичном употребом може објаснити и њихова идиоматичност уколико у обзир узмемо једну од кључних карактеристика фразеологизама, а то је петрифицираност њихове структуре.

Код примера са саставницом *krah* уочили смо три израза у којима соматизам фигурира у три различита облика:

1) акузатив једнине у неодређеном виду

- **i bëhem** [**i dal**] **krah** [dikujt] [учинити себе [изаћи] руком [некоме]] – ○пружити руку, н.и. помоћи

  син. **i ngjit krahun**, **i fut krahun**, **i hyj në krah**, **i jap krah**, **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**], **marr anën**

Због присуства егзистенцијалног глагола *bëhem* у пасиву са значењем *постати/начинити/направити се* [*на нешто*], овде је кључна категорија неодређености будући да указује на концептуализацију руке као способности или могућности за обављање неког посла. Тачније, у питању је посебан вид метонимијске замене на релацији ДЕО → ЦЕЛИНА којим се исказује одређена помоћ или подршка у складу с једном од референтних вредности ове лексеме (в. део 7.3.2, реф. вр. 18).

2) акузатив једнине у одређеном виду

- **i fut krahun** [dikujt] [ставити руку [некоме]]

  1. ○узети/дати нечију руку; н.и.верити се или øући/упловити у брачне воде,

  2. ○пружити руку, н.и. помоћи

  син. **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**], **i bëhëm** [**i dal**] **krah**

3) акузатив множине у одређеном виду

- **i marr krahët** [dikujt] [узети руке [некоме]]
  1. *вој.* ønапасти с бока
  2. øзабити нож у леђа
     син. **i marr anët**

И код ова два примера семантичка превага је на страни концептуализације у односу на граматичке категорије. Наиме, појава соматизма у једнини или множини одређеног вида овде зависи од слике којом су фразеологизми мотивисани. Узимање чије руке почива на метонимијској замени целине за део, односно човека за руку, па се тумачи и као 'узимање' одређене особе. С друге стране, узети некоме обе руке значи онеспособити га на неки начин, јер се према референтној вредности бр. 17 лексеме *krah* јасно може закључити да се њено значење везује, како је то већ претходно поменуто, и за способност или могућност, при чему категорија одређености овде има улогу да појача експресивност оба израза.

7.4.3.2 Конструкције типа глагол + предлошко-падежна конструкција са соматизмом (+ копула)

Нешто мањи проценат глаголских фразеологизама сврстава се у групу израза у којима су забележене различите предлошко-падежне конструкције, а таквих је укупно 53, односно 42% анализираних примера. Најзаступљенија је категорија нулте еквиваленције с 27 фразеологизама (нешто више од половине тј. 51%), док је парцијално подударних 19 (36%), а потпуно еквивалентних тек 7 израза (13%). Посматрани соматизам се у овим фразеолошким јединицама јавља у номинативу, акузативу и аблативу уз следеће предлоге: *nga* (номинатив), *në, me, nëpër* (акузатив), *pas* и *për* (аблатив), док се у одређеном броју примера јавља и комбинована употреба два предлога (*me* + *në* и *me* + *me*). Велики број различитих значења које предлози у албанском остварују условљава и семантичко и структурално сагледавање тј. анализу ексцерпираних примера на основу управног члана синтакстичко-семантичке структуре, при чему се могу издвојити три оквирне групе фразеологизама како следи у наредном потпоглављу.Исти је случај

и с вербалним фразеологизмима с конституентом *krah*, којих је тек 6 у односу на укупан број од 17, што чини једну трећину или 33% свих глаголских израза. Притом, у корпусу није забележен ниједан случај потпуне еквиваленције, што свакако говори о неподударној концептуализацији соматизама у оба језика. Подједнак је број примера који су сврстани у категорије парцијалне и нулте еквиваленције: по три, а треба истаћи и да не постоје примери нефразеолошких израза, па тако можемо рећи да ни претходно споменута неподударност по питању концептуализације соматизама у посматраним језицима није потпуна јер њихову перцепцију карактерише одређен степен сличности и подударности.

7.4.3.2.1 Фразеологизми с предлошко-падежном конструкцијом у номинативу

Када је падежни облик у номинативу везан неким предлогом, најчешће је у питању предлог nga (ср. *из, од*) због чега је тада соматизам у оквиру предлошко-падежне конструкције у одређеном виду. У претходним поглављима говорили смо о утицају категорије одређеног вида на семантичку реализацију лексеме и њеним импликацијама на значење целокупног посматраног фразеолошког израза. Као резултат, одређени број структурално иначе подударних израза класификовани су у категорију парцијалне еквиваленције. Међутим, у случајевима у којима постоји граматичка рестрикција каква је обавезна употреба одређеног вида, семантика посматраног соматизма у директној је вези с преосталим напоредним или управним члановима синтагме, а не с категоријом одређености/неодређености, те она у примерима датим у наставку не ремети семантичку равнотежу између полазних и циљних фразеологизама тј. не условљава другачију класификацију.

Један од ретких примера полисемичних фразеологизама који с преводним еквивалентима остварују потпуну формалну подударност на пољу референтних семантичких вредности је фразеологизам

- **s'e lëshoj** [**s'e lë**] **nga dora** [diçka] [не пустити [не оставити] из руке [нешто]]
    1. ●не пуштати из руке, øне испуштати из вида
    2. ●не испуштати из руку, н.и. стално користити
       син. **s'e heq nga dora**

Предложени преводни еквиваленти су готово подударни, али се одговарајућом префиксацијом обезбеђује јасно разграничење између две семантичке вредности албанског фразеологизма. С друге стране, код полазног израза на албанском глагол *lëshoj* могуће је заменити глаголом *lë*, тако да се у односу на циљне изразе таквом заменом не мења утврђени степен еквиваленције. Једино је код еквивалентног фразеологизма на српском у оквиру друге референтне вредности предложена употреба соматизма у множини, што такође за последицу не може имати нижи степен подударности јер је у питању циљни израз који у потпуности преноси значење изворног.

Поред овог, категорија потпуне структуралне и семантичке еквиваленције укључује још један фразеологизам, док је код групе парцијално подударних и израза нулте еквиваленције забележено по пет. Неки од тих израза су вишезначни, при чему се у оквиру једне семантичке реализације сврставају у групу делимичне, а у оквиру друге у групу нулте еквиваленције какав је случај код следећих:

- **më doli nga dora** [**dore**, **duarsh**] [изашао ми је из руке [од руке, од руку]]
  1. [diçka] [нешто] – ○испустити из руку
  2. [dikush] [неко] – øван нечије контроле је неко, øнемати више утицаја на некога

     син. **s'e kam në dorë**, **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**]

или

- **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**] [отишло [спасило] ми се из руке [из руку]]
  1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ○испустити из руку

     син. **më fluturoi nga duart**
  2. øпропустити прилику
  3. øван нечије контроле је неко, øнемати више утицаја на некога

     син. **s'e kam në dorë, më doli nga dora** [dore, duarsh], **më shkau** [**më rrëshqiti**] **nga duart** [**nga dora**], **i lava** [**i fshiva**] **duart**

Овде се накратко треба осврнути на први пример, тачније на чак три понуђена падежна облика соматизма: *dora* (ном. одр. вид, јд.), *dore* (абл. неод. вид, јд.), и

duarsh (абл. неод. вид мн.). Како смо већ нагласили, предлог *nga* изискује употребу именице у номинативу и то у одређеном виду. С друге стране, облици *dore* и *duarsh* у аблативу карактеристични су за синтагме или конструкције с предлогом *prej*, који је синониман предлогу *nga* у случају неколико семантичких вредности (за изражавање месних или узрочно-последичних односа, вршиоца радње и сл.) (GGjSh$_1$: 2002, 389, 395). У овом примеру, интересантно је да се предлошко-падежна конструкција предлог *nga* + именица у номинативу не замењује одговарајућом с предлогом *prej* + именица у аблативу, већ само беспредлошким аблативом. Оваква супституција може указивати на одређену предност која се даје предлогу *nga* у односу на *prej* у семантички подударним конструкцијама (Krijezi: 2012, 45), као и на скраћивање читавог фразеологизма у циљу постизања језичке економичности израза уз употребу аблатива као архаичнијег падежног облика 'примеренијег' фразеологизованим изразима.

Категорија парцијално еквивалентних фразеолошких израза укључује четири примера у којима се соматизам јавља у једнини или множини, а у једном случају могућа су оба облика:

- **nxjerr nga dora** [**nga duart**] [diçka] [извадити из руке [из руку] [нешто]] – ◌створити својим рукама
- **s'e nxjerr nga dora** [diçka] [не вадити из руке [нешто]] – ◌не испуштати нешто из руку, н.и. не одвајати се од нечега, н.и. не дати нешто
- **më flutuori nga duart** [diçka] [одлетело ми је из руку нешто] – ◌испустити из руку

  син. **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**], **e qava me lot**

Глагол *nxjerr* једна је од напоредних саставница два потпуно различита фразеологизма, иако између њих готово да не постоји формална разлика уколико се изузме скраћени облик личне заменице у акузативу, па је у питању још један случај тзв. *привидне интралингвалне еквиваленције*. Ова два израза пример су утицаја граматичке категорије на значење и начина на који се управним конституентом усмерава семантички ток фразеологизма. Да би се на најбољи начин уочила разлика, неопходно је оба израза третирати у одричном облику, у ком случају добијамо варијанте **s'nxjerr nga dora** и **s'e nxjerr nga dora**. Различит

положај логичког акцента између ова два израза – у првом примеру на соматизму, а у другом на глаголском конституенту – последично условљавају употребу скраћеног облика личне заменице, како смо и претходно више пута указали. Дакле, једна од њених функција је и да спречи одређену врсту ритмичког дисбаланса, али код наведених примера сингализира и промену значења, чиме и сама добија одређену додатну семантичку вредност (у односу на основну). Уколико се вратимо на основне облике наведених фразеологизама и њихове дословне преводе, однос по питању акцента изгледа овако: извадити из руке [нешто] за разлику од не вадити то из руке [нешто]. У првом случају је соматизам главни конституент који се јавља у оквиру своје референтне вредности која се односи на метонимијски мотивисано значење руке као репрезентације човека који обавља неку радњу, што овде имплицира да човек нешто 'вади (тј. ствара) из себе'. Насупрот оваквој концептуализацији, у другом примеру се рука у функцији управног конституента перципира као инструмент који служи, између осталог и за *хватање, узимање предмета...и обављање других радњи* (FGjSSh:1980, 343, т.1).

Група нулте еквиваленције обухвата три примера, од којих се соматизам у преводном еквиваленту јавља само код једног израза, док су преостали обрти несоматског типа:

- **i iku nëpër duar** [**nga duart**] [отишло је кроз руке [из руку]
  1. [dikush] [неко] – øотићи на други свет или øнестати у виду магле
  2. [diçka] [нешто] – øнестало је нешто у виду магле, н.и. пролетело је нешто
- **i iku situata** [**zogu**] **nga dora** [dikujt] [отишла је ситуација [птица] из руку [некоме]] – øпрошло је некоме нешто кроз прсте, иøспустити/изгубити прилику
- **ia mori** [**ia rrëmbeu, ia zhvati**] **nga duart** [dike a diçka] [узео [отео] је из руку [неког или нешто]] – øузети некоме нешто испред носа

Утврђене разлике не заснивају се само на изостанку (одговарајућег) соматизма, већ и на структуралној асиметрији услед неподударних глаголских и других напоредних и управних конституената. Поред тога, уочили смо и веома

интересантне видове концептуализације руке који се у оквиру истог значења појављују у негативном семантичком пољу СМРТ и неутралном пољу ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, које ћемо детаљно анализирати у делу посвећеном когнитивној анализи.

7.4.3.2.2 Фразеологизми с предлошко-падежном конструкцијом у акузативу

Неупоредиво највећи број забележених фразеологизама у чијем је саставу нека предлошко-падежна конструкција укључују соматизам у акузативу и један од следећих предлога: *në* (ср. *у, на*), *me* (ср. *с*(*а*), *уз*), или *nëpër* (ср. *кроз, преко, по*), односно сложеније конструкције с два предлога какве су /*me* + соматизам + *në* + соматизам/ или /*me* + соматизам + *me* + соматизам/[210]. Притом, најзаступљенија су прва два наведена предлога, која чине више од три четвртине анализираних фразеолошких јединица (84%). Такође, неопходно је скренути пажњу, посебно у смислу усвајања страног језика, да предлошко-падежне конструкције с предлогом *për* (ср. *за, о, због*) које се обично јављају у акузативу, могу бити и део синтагми у аблативу, како управо наш корпус и показује.

7.4.3.2.2.1 Предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлозима në и nëpër

Конструкције с овим предлозима најчешће означавају место на којем се врши одређена радња (GGjSh$_1$: 2002, 110), а с обзиром на њихово значење на српски се углавном преносе помоћу конструкција с предлозима *у* или *на* у локативу (предлог *në*), односно *кроз* у акузативу, *преко* у генитиву и *по* у локативу (предлог *nëpër*). Неуобичајено велики број (56%) структурално неподударних полазних и циљних фразеологизама с предлозима *në* и *nëpër* последица је полисемије албанских фразеологизама коју не налазимо код преводних еквивалената, због чега се само код једног од значења јавља (најчешће) парцијална еквиваленција, док се друго и сва остала значења преносе изразима који припадају категорији нулте подударности.

[210] У питању су соматизми *dorë* и *këmbë* (ср. *нога*), о чијој ће семантичкој опозицији, као и њеној функцији у фразеологизму више речи бити у оквиру концептуалне анализе.

Потпуну еквиваленцију с једне, као и с друге стране веома ретку појаву полисемичног полазног фразеологизма чија се оба значења у потпуности подударају с циљним изразима, уочили смо код следећа два фразеологизма:

- **ka kaluar në shumë duar** [прошло је у много руку]
  1. [diçka] [нешто] – ●проћи кроз много руку, øскувати се у много вода
  2. [dikush] [неко, обично о жени] – ●проћи кроз многе руке
- **e vë dorën në zjarr** [**në prush/në ungjill**] [ставити руку у ватру [у жар/у јеванђеље]] – ●ставити руку у ватру

Дословни превод у односу на предложене преводне еквиваленте показује једну структуралну разлику која се односи на употребу предлога, али се не може рећи да се тиме на било који начин нарушава степен семантичке еквиваленције између посматраних израза. Поред тога, како би се на српском истакла оба значења полазног фразеологизма у зависности од неодређене заменице с којом се употребљавају, код преводних еквивалената је направљена разлика на нивоу предлошко-падежне конструкције: *кроз много руку* (акузатив) у односу на *кроз многе руке* (словенски генитив). За прво значење је предложен још један фразеологизам чија је семантичка вредност подударна албанском изразу, али је услед изостанка оговарајућег соматизма класификован у категорију нулте еквиваленције.

Делимична подударност у оквиру ове подгрупе израза углавном се односи на непоклапања по питању глаголског конституента, али је неколицина фразеологизама класификована у ову категорију искључиво по присуству одговарајућег соматизма, док је структурално и семантичко поклапање код преосталих саставница на нивоу нулте еквиваленције. Поред тога, уочили смо и фразеологизме који имају различите варијанте какве се у нашем језику не јављају:

- **rri me duar në ijë** [**në brez**, **në gji**, **në xhepa**] [седети с рукама на боковима [на каишу, на грудима, у џеповима]] – ○седети скрштених руку

  син. **rri me duar kryq**, **nuk zë gjë me dorë**, **bën** [**mban**] **sehir**.

Израз ○седети скрштених руку потпуно је формално и семантички еквивалентан само фразеологизму **rri me duar kryq**, док све преостале наведене опције у виду конструкција у акузативу с предлогом *në* нису забележене у српском.

Претходно поменути полисемични примери за чију једну семантичку реализацију постоји парцијални преводни еквивалент у српском, док за другу и сваку евентуалну наредну преводни еквиваленти припадају категорији нулте подударности јављају се у три случаја:

- **më ra në dorë** [пало ми је у руку]
  1. [diçka] [нешто] ○допасти у руке/øшаке
  2. [dikush] [неко] øпасти под нечију заштиту

     син. **më ra ndore**
- **ia lë në dorë** [dikujt] [ставити у руку [некоме]]

  1. ○дати некоме нешто у руке, н.и. предати/поверити некоме нешто да се о томе стара

     син. **e lë në dorë**, **e lëshoj në dorë**

  2. øсвалити нешто на другога, дати некоме врућ кромпир, пребацити терет на другога

     син. **ia lë në derë**, **ia lë barrën**
- **e shtiu** [**e futi, e vuri, e hodhi**] **në dorë** [ставио је [метнуо, ставио, бацио] у руку]

  1. [diçka] [нешто] – ○имати нешто у [својим] рукама, н.и. поседовати нешто
  2. [dikë] [неког] – øимати/држати некога у шаци

     син. **e futi në torbë**, **e shtiu në grackë**, **e bëri të tijën**, **e ka në xhep**

Примери показују да се парцијална еквиваленција реализује у оквиру основног (првог) значења, указујући тиме на чињеницу да су ови албански фразеологизми највероватније временом развили секундарне (семантичке) референтне вредности, што је резултирало изостанком подударности у односу на преводне еквиваленте који одговарају њиховим примарним семантичким реализацијама.

Још један (из перспективе семантике) интересантан фразеолошки пар чине изрази

- **marr në dorë** [diçka] [узети у руку [нешто]] – ○узети у своје руке
- **marr në dorë frenat** [узети у руку дизгине] – ○преузети ствар у своје руке,

у којима један од напоредних именских конституената остварује директан семантички утицај на значење читавог фразеологизма, притом га и метафорички мотивишући јер се заснива на слици човека у чијим су рукама дизгине којима се некада управљало. И први је фразеологизам такође мотивисан сликом човека који узима *нешто* чиме то управо постаје објекат над којим се успоставља контрола. Једна од значајнијих граматичких разлика између ова два полазна израза с једне и њихових преводних еквивалената с друге стране, односи се на морфолошки облик соматизма који је у албанским фразеологизмима у једнини, што се доводи у везу с референтним вредностима лексеме *dorë* у албанском и значењима која се повезују с контролом, моћи, владавином и сл.

Сви изрази с лексемом *krah* садрже предлошко-падежну конструкцију у акузативу с предлогом *në*, а припадају категоријама парцијалне или нулте еквиваленције. Соматизам је у половини случајева у једнини у неодређеном виду, док се у два јавља у множини у одређеном, а један пример директно реферише на сопствену руку будући да је у питању лексема у једнини у одређеном виду:

- **ra** [**u hodh**] **në krahët** [dikujt] [пасти [бацити се] у руке [некоме]]
  1. øпасти некоме у загрљај
  2. ○пружити некоме руку, н.и. удружити се с неким
- **kthehet në krahun tjetër** [вратити се на другу руку] – øне трепнути, øне подићи обрву, øне узбуђивати се око нечега

  син. **nuk e prish gjumin, nuk e prish gjakun**
- **nuk rrah në atë krah** [не туђи на ту руку]
  1. øнемати идеје, øнемати представу
  2. øне допире некоме до главе/свести/мозга нешто

     син. **s'i bie atij krahu**

- **i hyj në krah** [dikujt] [ући у руку [некоме]] – ◌дати/пружити руку некоме
  син. **i bëhem** [**i dal**] **krah, i jap krahë**
- **i rri në krah** [dikujt] [пасти на руку [некоме]] – ◌бити при руци некоме, ønаћи се некоме, øбити ту за некога
  син. **i ndodhet** [**i gjendet**] **në krah**

Предлог *nëpër* јавља се у само два фразеологизма и то у оквиру категорије парцијалне и нулте еквиваленције:

- **e mbaj nëpër duar** [држати по рукама] – ◌имати нешто у рукама [дуже време], øрадити дуго на нечему
  син. **e kam në dorë** [**në duar**]
- **i iku nëpër duar** [**nga duart**] [отишло је преко руку [из руку]
  1. [dikush] [неко] – øотићи на други свет или øнестати у виду магле/øдати ветра табанима/øдати крила ногама
  2. [diçka] [нешто] – øнестало је нешто у виду магле, øнешто је добило ноге, н.и. пролетело је.

Делимична подударност између полазног фразеологизма и преводног еквивалента заснива се на присуству одговарајућег соматизма, али треба скренути пажњу да сâм израз ◌имати нешто у рукама не садржи темпорални аспект какав управо захваљујући предлогу *nëpër* има албански фразеологизам. Стога је преводни еквивалент неопходно допунити одговарајућом прилошком одредбом за време било у виду прилога или адвербијалне синтагме каква је *дуже време*. Код наредног фразеолошког обрта уочава се изостанак структуралне еквиваленције, а посебно је занимљива прва семантичка вредност овог израза која у себи инкорпорира два значења у оквиру семантичких поља СМРТ и ОДЛАЗАК/БЕКСТВО, због чега су и понуђена два потпуно различита преводна еквивалента.

7.4.3.2.2.2 Предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлогом te

Према GGjSh, предлог *te* најчешће се употребљава да окарактерише неки предмет или особу, односно да означи средство помоћу којег се врши нека радња, као и друштво, начин вршења поједине радње и слично (GGjSh₁: 2002, 110). У зависности од функције унутар предлошко-падежне конструкције, синтагме с

овим предлогом као напоредним или управном чланом с албанског се на српски преносе на различите начине: конструкцијама у инструменталу без предлога или с предлогом *с*(*а*); конструкцијама у генитиву такође без предлога или с предлогом *на*; када показује начин вршења неке радње у оквиру предлошко-падежне конструкције, тада му у српском одговара и неки прилог и др.[211] Ово је један од продуктивнијих предлога у фразеолошким изразима, који је у великој мери заступљен и у оквиру израза с конституентом *dorë*.

Категорија потпуне еквиваленције укључује само један фразеологизам у чијем је саставу поменути предлог, а у питању је израз

- **rri me duar kryq** [седети са скрштеним рукама] – ●седети скрштених руку

који се употребљава за карактеризацију беспослене или равнодушне особе (РМС: 1990, 577). Албански познаје и алтернативни фразеологизам у чијем је саставу придев *duarkryq* (ср. *прекрштених руку*; фиг. *беспослен*) којим је могуће заменити читаву предлошко-падежну конструкцију *me duar kryq* и значење тако формираног фразеологизма у потпуности је подударно преводном еквиваленту на српском. Међутим, у албанском постоји читав низ фразеологизама за идентичну врсту карактеризације, у којима варирају елементи предлошко-падежне конструкције која се допуњује било само придевом/прилогом или предлогом *në* и одговарајућом именицом. Како у српском не постоји сличан начин супституције управних чланова именске синтагме, сви полазни фразеологизми на албанском означени су као парцијално подударни наведеном преводном еквиваленту:

фразеологизам	**дословни превод**	]	**преводни еквивалент**
rri me duar lidhur	седети с везаним рукама		◌седети скрштених руку
rri me duar të lidhura	седети с везаним рукама		

[211] Детаљније о употреби овог предлога и начинима његовог преношења на српски језик видети у Krijezi: 2012.

Као што се на преводним еквивалентима може видети, између ова два фразеологизма на албанском уочава се структурална разлика исказана употребом прилога у првом и придева у другом примеру, али се она не одражава нити на њихову семантику, нити захтева алтернативни преводни еквивалент.

фразеологизам	**дословни превод**		**преводни еквивалент**
rri me duar në ijë	седети с рукама на боковима	]	◌седети скрштених руку
rri me duar në brez	седети с рукама на каишу		
rri me duar në gji	седети с рукама на грудима		
rri me duar në xhepa	седети с рукама у џеповима		

Сви овде наведени фразеологизми метафорички су мотивисани и заснивају се на слици особе која ничим није заузета, како се види према држању руку (на боковима, каишу и сл). Претходно смо истакли да у српском не постоје одговарајуће варијације преводног еквивалента **седети скрштених руку**, због чега су сви ови изрази сврстани у категорију парцијалне еквиваленције. Из семантичког аспекта интересантан је последњи фразеологизам **rri me duar në xhepa** (досл. *седети с рукама у џеповима*) посебно уколико се структурално и семантички супротстави изразу

- **rri me dorë në xhep** [седети с руком у џепу] – ◌бити широке руке, делити шаком и капом, одрешити кесу, н.и. чашћавати.

Једина разлика између наведених фразеологизама на албанском исказана је категоријом множине код соматизма и код напоредне именске саставнице у оквиру предлошко-падежне конструкције, што наводи на закључак да се граматичком категоријом остварује и семантичка разлика. Међутим, сагледано из концептуалне перспективе, јасно је да су оба израза мотивисана на веома сличан начин – сликом човека који седи с обема рукама у џеповима, дакле не ради ништа

и сликом човека којем је само једна рука у џепу, односно близу новчаника. Дакле, лексема *џеп* се на различите начине перципира у албанском, а како пример фразеологизма **држати се за џеп** показује, њено поимање и концептуализација слични су и на српском, с тим што у случају овог примера треба указати најпре на евентуалну привидну еквиваленцију између ова два фразеологизма на албанском и наведеног израза на српском, као и на интралингвалну квазисинонимију између полазних фразеолошких јединица на албанском.

7.4.3.2.3 Фразеологизми с предлошко-падежном конструкцијом у аблативу

Међу тек три забележене овакве конструкције у ексцерпираном корпусу, две садрже предлог *për*, а једна предлог *pas*. Предлог *për* се уз аблатив употребљава искључиво у неодређеном виду, а најчешће уз именицу која означава неки екстремитет или део тела човека или животиње и представља објекат над којим се врши радња исказана глаголом (GGjSh$_1$: 2002, 395):

- **më vjen** [**më shkon**] **për dore** [иде ми за руку] – ●иде нешто некоме на руку/од руке
- **e heq për dore** [вући за руку] – ○водити за руку некога.

Иако су у полазном и циљном изразу употребљени различити предлози, први пример сврстан је у категорију потпуне еквиваленције услед семантичког поклапања глаголских конституената и употребе подударних соматизама, док се вербали код другог примера разликују, због чега је степен еквиваленције парцијалан у том случају.

С друге стране, предлог *pas* употребљава се најчешће за исказивање просторних односа, а нешто ређе и темпоралних, све у зависности од значења именице уз коју стоји (*Ibid*):

- **e la pas dore** [dikujt] [оставио је после руке [некоме]] – øгурнути у други план, øгурнути у запећак, øпрепустити судбини, н.и. запоставити

  син. **e la pas krahëve**, **e ka lënë në dorë të fatit**, **e la mënjanë**, **e la qull**, **e rreh hekurin të ftohtë**, **i kalli brektun**, **e vari në grremç**

У овом случају, поменути предлог употребљен је у спацијалном контексту, а степен семантичке и структуралне еквиваленције између албанског

фразеологизма и преводног еквивалента је нулти будући да не постоји подударност на нивоу појединачних напоредних и управних конституената.

7.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора

Фраземотворна продуктивност лексема *dorë* и *krah* у албанском, како ћемо то анализом у наставку показати, у многоме зависи не само од њиховог релативно широког семантичког опсега, већ и од чињенице да се руке првенствено перципирају као инструменти есенцијални за обављање многих сложених радњи, на основу чега се, између осталог, човек разликује од животиње. Фразеолошки речено, у том смислу у људским рукама лежи напредак човечанства и уколико главу доживљавамо као центар знања, мудрости, интелигенције и сл, срце као средиште људских осећања и емоција, руке су оруђе којим човек своје замисли потакнуте било сазнајним, било емоционалним поривима, спроводи у дело. Такође, приликом концептуалне анализе фразеологизама с овим конституентом треба имати на уму и значајну функцију руку у свакодневној комуникацији. Како смо указали на самом почетку овог поглавља, до појаве гестовно-мимичких знакова дошло је више хиљада година пре настанка знаковног језика, те је овај вид комуникације изузетно важан у погледу тумачења мотивације и значења великог броја фразеологизама.

Спроводећи класификацију на основу критеријума припадности позитивном, негативном или семантички немаркираном (неутралном) циљном домену, на анализираном корпусу утврдили смо постојање укупно 28 позитивних, 34 негативна и 6 амбивалентних семантичких поља:

а) позитивна семантичка поља: САВЕСТ, ЗАШТИТА, БЛИСКОСТ, СРЕЋА, СПОСОБНОСТ/УМЕШНОСТ, ПОМОЋ/ПОДРШКА, ЧЕСТИТОСТ/ЧАСТ, СНАГА/ОДЛУЧНОСТ, ДАРЕЖЉИВОСТ/ ВЕЛИКОДУШНОСТ, НЕСЕБИЧНОСТ/ПЛЕМЕНИТОСТ, КВАЛИТЕТ/ВРЕДНОСТ, УСПЕХ, ИСКРЕНОСТ, МАРЉИВОСТ, СРДАЧНОСТ, ПРЕДНОСТ, ЉУБАВ, ПОВЕРЕЊЕ, ЖЕЉА, ПОШТОВАЊЕ, СЛОГА/ЗАЈЕДНИШТВО, ПОСВЕЋЕНОСТ/ПРЕДАНОСТ, КОНТРОЛА/УПРАВЉАЊЕ ЗДРАВЉЕ, и сл;

б) негативна семантичка поља: УМОР, КОНТРОЛА/УПРАВЉАЊЕ/ВЛАСТ НАД НЕКИМ ИЛИ НЕЧИМ, ЛОШ УТИЦАЈ, НЕОДЛУЧНОСТ, МРЖЊА, НЕРВОЗА, СИРОМАШТВО,

НЕУСПЕХ, НЕСИГУРНОСТ, НЕПОШТЕЊЕ/НЕМОРАЛНЕ РАДЊЕ, СМРТ, ЉУТЊА/БЕС, ОДБИЈАЊЕ, ГРАМЗИВОСТ, НЕОДГОВОРНОСТ, ЛЕЊОСТ, ОГРАНИЧЕНОСТ, ФИЗИЧКИ НЕДОСТАТАК, САМОЋА, СЕБИЧНОСТ/ШКРТОСТ, ТВРДОГЛАВОСТ/СВОЈЕГЛАВОСТ БЕЗВОЉНОСТ, НЕСТРПЉИВОСТ, РАВНОДУШНОСТ, ЧУЂЕЊЕ, ХЛАДНОКРВНОСТ, БЕЗВРЕДНОСТ/НЕДОСТАТАК ВРЕДНОСТИ и сл;

в) неутрална семантичка поља: ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, ПРИВРЕМЕНОСТ, УЧЕСТАЛОСТ, ТРАЈНОСТ, ПРОМЕНА и МОГУЋНОСТ.

7.5.1 Соматизми *dorë* и *krah* у позитивним семантичким пољима

Иако позитивних и негативних семантичких поља има готово подједнак број, семантичком и статистичком класификацијом утврђена је ипак знатно мања фразеолошка продуктивност позитивних, будући да је на нашем корпусу забележено укупно 96 фразеолошких јединица које се могу сврстати у прву назначену групу и оне процентуално чине нешто више од једне трећине обрађеног узорка (37%). Треба напоменути да су приликом спровођења овакве статистичке класификације у обзир узети фразеологизми са свим својим референтним вредностима којих у појединим случајевима има и по три или четири и које неретко припадају различитим доменима у односу на критеријум семантичке маркираности. Самим тим, њихов број вишеструко премашује број у корпусу забележених фразеолошких јединица указујући истовремено и на висок степен њихове семантичке продуктивности и разноврсности.

Посматрано из перспективе семантичких реализација предметних лексема на албанском, циљни домен ПОДРШКА/ПОМОЋ и УМЕШНОСТ/СПОСОБНОСТ окупљају највећи број фразеолошких јединица. У оквиру оба семантичка поља доминирају фразеологизми номинално-вербалног типа, и то они у чијем је саставу глаголски конституент и најчешће предлошко-падежна конструкција, док су од израза сачињених од номиналних саставница забележена само следећа три:

- [**kam**] **duar të arta** [имати златне руке] – ●[имати] златне руке
  син. **i kam duart të arta**, **i ka duart flori**, **ç'i sheh syri ia bën dora**, **i bëhet balta flori**, **bën birë në tel të çiftelisë**
- **dora e djathtë** [e dikujt] [десна рука [нечија]] – ●десна рука
  син. **krahu i djathtë**

- **krahu i djathtë** [десна рука] – ●десна рука
  син. **dora e djathtë**

Сва три наведена фразеологизма заснивају се на метонимијском процесу замене ДЕО → ЦЕЛИНА и код свих је забележена потпуна формално-структурална и семантичка еквиваленција. Као средство рада, човекове руке преузимају функцију човека у семантичком смислу, при чему се метонимијски процес код наведених израза разликује по питању тога *шта* се конкретно узима као део наведене целине: **duar të arta** – граматичком категоријом множине имплицира се чија умешност, способност и умеће, а употребљени придев указује на највишу вредност коју нешто може поседовати; **dora e djathtë** – иако смо на почетку овог поглавља (в. део 7.1) разматрали улогу леве и десне руке у симболичком смислу, граматичком категоријом једнине и одговарајућим придевом постиже се издвајање засновано на стереотипизацији човека као фреквентно десноруког и истицање десне руке као оне која је спретнија и способнија у односу на леву. Дакле, симболика дате лексеме не игра пресудну улогу, већ искуствена чињеница преточена у фразеолошки израз којим се означава човек као ослонац, подршка, потпора и помоћ (уп. Тривић: 2015, 331).

Семантички распон албанске лексеме *krah* захтева, како смо у уводном делу овог поглавља и показали, њено преношење на српски језик помоћу неколико различитих лексема, условљено непостојањем семантички подударног и јединственог термина. Оваква се ситуација одражава и на преношење конкретних фразеологизама с поменутом саставницом, у првом реду услед тога што се фраземотворне семантичке реализације ове лексеме повезују са заштитом, помоћи или подршком која је у изразима сличног типа у српском у највећој мери исказана помоћу лексеме *рука*. Због тога је у нашем корпусу забележен одређен број различитих фразеологизама на албанском са заједничким преводним еквивалентом – <u>дати/пружити некоме руку</u>:

- **i bëhem** [**i dal**] **krah** [dikujt] [учинити себе [изаћи] руком [некоме]] – ○пружити руку, н.и. помоћи

- **ra** [**u hodh**] **në krahët** [dikujt] [пасти [бацити се] у руке [некоме]]

  1. øпасти не коме у загрљај

  2. ○пружити некоме руку, н.и. удружити се с неким

- **i fut krahun** [dikujt] [ставити руку [некоме]]

  1. ○узети/дати нечију руку; н.и.верити се или øуђи/упловити у брачне воде,

  2. ○пружити руку, н.и. помоћи

     син. **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**], **i bëhëm** [**i dal**] **krah**

- **i hyj në krah** [dikujt] [уђи у руку [некоме]] – ○дати/пружити руку некоме

  син. **i bëhem** [**i dal**] **krah, i jap krahë**

Фразеологизми на албанском метонимијског су порекла и заснивају се на замени на релацији РУКА → АКТИВНОСТ (у овом случају ПОМОЋ или УДРУЖИВАЊЕ). Преводни еквивалент ○дати/пружити руку некоме настао је на основу слике човека који помаже другом човеку (најчешће да устане) пружањем руке. На исти начин у албанском се концептуализује ПОМОЋ с конституентом *dorë*, чији је семантички опсег готово у потпуности подударан лексеми *рука* на српском:

- **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**] [dikujt] [дати [бацити] руку [једну руку]] – ○пружити руку, н.и. помоћи

- **shtriu** [**zgjati**] **dorën** [**duart**] [истегнуо [продужио] је руку [руке]]

  1. ○пружити некоме руку

  син. **i shtriu** [**i zgjati, i ndeu**] **doren**$_2$

  2. øставити шапу на нешто

     син. **shtriu** [**zgjati**] **krahët**

- **i shtriu** [**i zgjati, i ndeu**] **dorën** [dikujt] [истегнуо [продужио, издужио] је руку [руке] [некоме]]

  1. ○пружити некоме руку

     син. **dha** [**i hodhi**] **dorën** [**një dorë**]

  2. øтражити помоћ од некога, øгледати ка некоме, н.и. молити за помоћ

     син. **shtriu** [**zgjati**] **dorën** [**duart**]

  3. ○пружити некоме руку [у знак измирења]

Циљни домен СПОСОБНОСТ/УМЕШНОСТ такође је један од продуктивнијих и укључује изразе високог степена еквиваленције у односу на фразеологизме на српском језику. У првом реду, на ексцерпираном корпусу уочена је појава слична претходно описаној као у случају лексеме *krah* у оквиру семантичког поља ПОМОЋ/ПОДРШКА: неколико израза с албанског на српски се најприближније преносе једним преводним еквивалентом:

- **e thyej dorën** [për diçka] [сломити руку [за нешто]] – ○иде некоме нешто од руке

  син. **ia marr dorën**, **më vjen dora**

- **më vjen dora** [për diçka] [иде ми рука [за нешто]] – ●иде некоме нешто од руке

  син. **ia marr dorën**$_1$, **e thyej dorën**

- **ia marr dorën** [узети руку [нечему]]

  1. [diçkaje] [нечему] – ○иде некоме нешто од руке

  син. **e thyej dorën**, **më vjen dora**, **ia marr zanatin**, **ia marr anën**

  2. [dikujt] [некоме] – øзнати/познавати некога у прсте

  син. **ia marr avullin**

Како полазни изрази и степен еквиваленције показују, рука се у албанском у овим случајевима концелтуализује на нешто другачији начин него у српском. Вербализација успеха или достигнућа помоћу конструкције с*ломити руку за нешто* (први пример) највероватније је последица семантичке реализације настале на основу перцепције руке као *посла који човек обавља одједном* (FGjSSh: 1980, 343 т.6). Слично као код израза **thyej normën** [сломити норму] – ○пребацити норму или **thyej një rekord** [сломити рекорд] – ○оборити рекорд (FShSK: 1981, 969), овај глаголски конституент у напоредном односу с лексемом *dorë* добија значење блиско наведеним семантичким вредностима, при чему се семантичком транспозицијом базне синтагме добија значење обављања одређеног посла или активности тако да се превазиђе оно што се првобитно очекивало као исход или резултат. И код трећег примера долази до концептуализације руке различите од оне која је забележена код преводног еквивалента, што најбоље показује један од наведених синонимних фразеологизама: **ia marr zanatin** [узети занат]. Међутим, у

овој групи фразеологизама уочили смо још један пример интересантан из аспекта утицаја граматичке категорије падежа на семантичку читавог израза:

- **më vjen** [**më shkon**] **për dore** [иде ми за руку] – ●иде нешто некоме на руку/од руке/за руком.

Овај полисемичан израз који обухвата и значења *погодовати*, *омогућавати* и *остварити успех у чему* с преводним еквивалентима остварује однос потпуне структуралне, формалне и семантичке еквиваленције у највећој мери због релативно неуобичајене аблативне употребе предлога *për* о којој смо претходно говорили. Када се пажња усмери ка директном контрастирању предлошко-падежних конструкција *<u>për dore</u>* и *<u>од руке</u>*, тада се уочава иста таква аблативна употреба и предлога *од* у српском, о којој Редли примећује следеће:

> *У већини постојеће литературе, најчешће се генитив с предлогом ОД описује као падеж којим се означава неко својство, квалитет неког појма, а уколико се и дâ назнака о присуству аблативног значења, оно се само констатује као значење потицања, удаљавања, без подробнијег објашњења о томе на који се начин успоставља веза између аблативности и квалификативности.* (Редли: 2015, 19)

Наше је мишљење да је аблативност у оба случаја у функцији фразеологизације и експресивности израза, при чему се разлика огледа у томе што је код полазног фразеологизма оваква појава флективно исказана, док је код циљног израза она само имплицирана.

Повезаност физичких карактеристика горњих екстремитета и марљивости директно утиче и на број представника у оквиру овог циљног домена, чинећи је тако једном од заступљенијих. Међутим, анализа корпуса показала је да не постоји потпуна, већ само случајеви парцијалне и нулте подударности, као и један нефразеолошки израз. Код примера кинеграмског порекла издваја се израз

- **s'i rrinë duart** [**rehat**] [dikujt] [не седе руке [опуштено] [некоме]]
  1. ◌не моћи седети скрштених руку, øбити вредан као пчела
  2. øне држи некога место, øнемати мира ни секунд

     син. **s'lë dy gurë bashkë**

настао транспозицијом базне синтагме, очигледно мотивисан сликом особе којој 'руке не мирују' и стално мора нешто да ради. Разлика у односу на одговарајуће преводне еквиваленте у српском испољава се у неподударној концептуализацији код другог забележеног значења албанског фразеологизма, јер на обрађеном корпусу нисмо пронашли одговарајући израз на српском за денотацију немира или нестрпљења који у свом саставу садржи конституент соматског порекла.

Рука се у албанском перципира и као посуда с вредним садржајем и за нешто што човек створи сопственим рукама употребљава се и фразеологизам

- **nxjerr nga dora** [**nga duart**] [diçka] [извадити из руке [из руку] [нешто]] – ◌створити својим [сопственим] рукама.

Такав начин концептуализације није забележен у српском, али се донекле може довести у везу с фразеологизмом **створити** [нешто] **ни <u>из</u> чега**. С глаголском саставницом у овом фразеологизму на српском, како пример показује, колоцира предлог *из* чија је оваква употреба високоидиоматизована и овај се колокацијски пар веома ретко сусреће ван наведеног фразеолошког израза (уп. РМС: 1990, 1010, одр. *створити* и његову употребу с предлозима).

За посао или активност који се налазе у последњој фази у албанском постоје изрази

- [**është**] **në dorë të fundit** [diçka] [[јесте] на последњој руци [нешто]] – ◌радити последњу руку, ø[бити] у завршној фази, øобављати последње припреме
- **i jap dorën e fundit** [diçkaje] [дати последњу руку [нечему]] – øставити тачку на неки посао, øобавити последње припреме.

Преводни еквивалент ◌радити последњу руку који садржи одговарајући соматизам, у српском се употребљава најчешће за радње или послове који се обављају мануелно, посебно у вези с наношењем боје, фарбе или сличних средстава како на неко уметничко дело, тако и у контексту грађевинских радова. С друге стране, полазни фразеологизам нешто је ширег семантичког опсега и на сличан начин као и други наведени пример, укључује било коју врсту активности и посла. Због тога је на основу контекста неопходно изабрати одговарајући међу понуђеним преводним еквивалентима. У случају другог израза на албанском

такође мотивисаног метонимијском заменом на релацији ДЕО → АКТИВНОСТ, уочен је нулти степен еквиваленције у односу на циљне фразеологизме. Као и код првог примера, семантички распон албанског израза обухвата оба преводна еквивалента чија се употреба свакако мора ускладити с контекстом.

На искуственој слици особе чије су руке заузете каквом активношћу, односно која у својим рукама нешто држи или има, почивају наредна три фразеологизма:

- **luaj duart** [померити руке] – ○упослити руке, øприонути на посао, øужурбано/хитро радити, н.и. радити као чигра, *кол.* штрикати
- **e mbaj nëpër duar** [држати по рукама] – ○имати нешто у рукама дуже време, н.и. радити дуго на нечему

  син. **e kam në dorë** [**në duar**]
- **e kam në dorë**$_2$ [**në duar**] [diçka] [имати у руци [у рукама] [нешто]] – н.и. радити на нечему тренутно

  син. **e mbaj nëpër duar**

Код примера **luaj duart** уочен је одговарајући парцијално подударни еквивалент чија је семантичка вредност у српском поливалентна: поред наведене, овај фразеологизам употребљава се и у значењу обављања одређене, често беспотребне активности, тек да би се нешто радило. Додатни предложени преводни еквиваленти, на исти начин као и у следећем примеру, овде су у функцији 'покривања' читавог значењског опсега фразеологизама на албанском и избегавања потенцијално могућег погрешног тумачења конотације. Занимљиву појаву интерлингвалне квазисинонимије уочавамо на примеру последњег наведеног полазног израза **e kam në dorë** [**në duar**]. Иако на српском постоји фразеологизам **имати/држати у руци/рукама** [неког/нешто], његово значење односи се на циљни домен контроле или поседовања (в. РМС: 1990, 576). И у албанском језику постоји идентичан фразеологизам, о којем ћемо детаљније говорити у наставку, а чији се семантички развој очигледно није задржао на референтним вредностима заснованим само на перцепцији руку као инструмената за контролу, већ и на значењу мотивисаном симболичком сликом особе чије су руке заузете обављањем одређеног посла. Постепено је његово значење

проширено тако да сада укључује не само једноставне мануелне операције, већ и друге врсте активности и послова, па и интелектуалне.

Базична концептуална метафора ЖЕЉА ЈЕ ГЛАД учествује у мотивисању фразеолошке јединице **më hanë duart** [**për punë**] [једу ми руке] [за посао] – øбити жељан/гладан посла. У недостатку израза на српском који би садржао било одговарајући, било неки други соматизам, у овом случају определили смо се за преводни еквивалент који у својој семантичкој позадини има идентичну појмовну метафору. Управо је на овом и многим другим сличним примерима приметан значај познавања, увида и примене концептуалне анализе како на лексикографију, тако и на учење и усвајање страног језика. Иако понуђени преводни еквивалент није експресиван на исти начин на који албански фразеологизам остварује своју идиоматичност, *глад за нечим* у потпуности осликава стање говорника и код реципијента садржаја изазива истоветну асоцијацију.

Почетак обављања неке радње, обично одређеног посла, у албанском и српском језику изражава се потпуно структурално и семантички еквивалентним фразеологизмима **përvesh mëngët** [подвити рукаве] – ●подвити/засукати рукаве. Међутим, албански познаје и неколико варијанти чији су конституенти соматског порекла, међу којима и

- **përvesh krahët** [подвити руке] – øзасукати рукаве, øприонути на посао, øлатити се посла, øбацити се на посао

  син. **përvesh llërët, përvesh mëngët, përkul** [**ul**] **mesin**, **shtroj** [**ul**] **kurrizin**.

Израз је настао на основу асоцијативне слике човека који се спрема да започне обављање неког посла и семантички је идентичан понуђеним преводним еквивалентима. Међутим, утврђена је нулта лексичка подударност због тога што у српском језику нисмо забележили ниједан фразеологизам с одговарајућим соматским саставницама.

Фразеолошке јединице с конституентом *dorë* у великој мери заступљене су и у оквиру циљног домена ПОВЕРЕЊЕ/ЈЕМСТВО, који броји укупно девет израза забележених у нашем корпусу. Симболика руке као нечега што је од највеће вредности за човека, повремено самостално учествује у фразеологизацији, а

повремено се удружује с каквим другим експресивним симболима откривајући у позадини велики број метафора и/или метонимија заснованих на искуственим чињеницама и сазнању. Узмимо за пример формално и семантички истоветне изразе **e vë dorën në zjarr** [**në prush/në ungjill**] [ставити руку у ватру [у жар/на јеванђеље]] – ●ставити руку у ватру, настале на слици човека толико сигурног у оно за шта јамчи (или особу за коју гарантује), да је спреман да жртвује оно што сматра највреднијим уколико није у праву. Према Ковачевић, између осталих и овај је фразем *утемељен на слици одсецања руке или главе као придавања жртве највећом вредности коју човек има – животом. Глава или рука својеврсна су цена окладе* (Kovačević: 2012, 244). Недвосмислено је да у овом примеру рука представља метонимијски засновану супституцију за живот, али се поред тога у његовој позадини уочава и концептуална метафора ПОВЕРЕЊЕ/ЈАМЧЕЊЕ ЈЕ СПРЕМНОСТ НА ГУБИТАК ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА/ЖИВОТА, појачану представом о ватри као елементу уништења, претње и смрти.

Семантичко поље КОНТРОЛА, које је увидом у наш корпус, али и на основу многобројних студија једно од најпродуктивнијих по питању фразеологизама с конституентом рука (в. нпр. Csábi: 2004, pp.31-38), остварује се и преко циљног домена ПОВЕРЕЊЕ на тај начин што се одређени концепт из овог домена атрибуира некоме или нечему другом (различитом од даваоца информације), чиме се и само својство тако приписује другом ентитету. Примера ради, фразеологизми

- **e lë në dorë** [të dikujt] [ставити у руку [од некога]] – ○дати нешто некоме у руке, н.и. препустити некоме нешто [одлуку и сл.]
- **i lë dorë të lirë** [dikujt] [оставити слободну руку [некоме]] – ○дати одрешене руке некоме

  син. **i zgjidh duart**
- **i zgjidh duart** [dikujt] [одвезати руке [некоме]] – ○дати одрешене руке некоме

  син. **i lë dorë të lirë**

у бити откривају идеју о *уступању* контроле као ултимативном чину поверења, при чему се рука тада перципира као *репрезентација човека који влада нечим, који има власт или моћ над неким или нечим* (FGjSSh: 1980, 343 т.4).

Иако око себе не окупља много (прототипских) представника, у оквиру неколико циљних домена (ИСКРЕНОСТ, ВЕЛИКОДУШНОСТ, ПОНИЗНОСТ, СТРАХ) забележили смо један веома интересантан пример који завређује нешто детаљнију анализу због тога што не само да фигурира у пет различитих семантичких домена, већ су они и позитивне и негативне конотације. Реч је о полисемичном номиналном фразеологизму у форми предлошко-падежне конструкције у акузативу:

- **me dorë në zemër** [с руком на срцу]
  1. øбез задње намере
     син. **me zemër në dorë**
  2. ○[ис]пружених руку, отворена срца, н.и. великодушно
     син. **me zemër në dorë**, **me zemër të hapur**, **me zemër të çiltër**
  3. ○руку на срце [искрено]
  4. ○са срцем у грлу/○петама, н.и. у страху
     син. **me zemër në dorë**
  5. н.и. понизно.

Детаљна структурална и концептуална анализа овог комплексног израза на примеру његове две семантичке реализације дата је у оквиру поглавља 7.4.1.3.1, због чега ћемо се овде осврнути на преостала значења и указати на неке од семантичких и концептуалних специфичности које смо уочили посматрајући овај израз из перспективе у којој он своју идиоматичност остварује првенствено на основу семантичке вредности лексеме *рука*, а не *срце*. Примери изложених синонимних фразеологизама овде указују на могућност супституције у првом реду с изразом **me zemër në dorë** [са срцем у руци] код три референтне вредности, док се у преостала два случаја семантички оквир није проширио и на ову варијанту. То указује на чињеницу да је лексема *рука* главни, а *срце* споредни именски конституент у оквиру ове предлошко-падежне конструкције. Уколико сада пажњу усмеримо ка одговарајућим сликама којима су оба синонимна фразеологизма мотивисана, донекле се запажа асиметричност асоцијација које се стварају код примаоца: *рука на срцу* представља својеврсан гест којим се денотира [заклињање на] искреност, док *срце у руци* својом конотацијом имплицира какво

давање одређене емоције или чега другог. Дакле, код првог случаја, срце се перципира као стожер људских емоција, првенствено позитивних и чин стављања руке на срце представља уједно и потврду постојања таквих емоција. Иако се и у другом случају срце перципира на исти начин, његова је улога другачија и односи се на вредан садржај, односно на посуду која садржи одређене вредности; оно је издвојено из тела, посматра се независно од човека, а његов положај у руци као инструменту за обављање различитих радњи означава спремност на давање чега. Самим тим се из концептуалне перспективе могу уочити одређене неподударности без обзира на чињеницу што су у питању граматички истоветне фразеолошке јединице у којима је различит само редослед лексичких елемената, чиме се заправо само ствара привид семантичке и структуралне истоветности.

Полазећи од претпоставке да замена места редоследа истих елемената не може, или барем не би требало да резултира неподударним значењима, долазимо до суштински значајног питања: због чега је један фразеологизам семантички еволуирао тако да обухвата чак пет референтних вредности, док се други зауставио на 'само' три? Да ли се на основу тога може закључити да ова два соматска конституента заправо нису равноправна и да онај чија улога није посуда с одређеним садржајем, заправо показује виши степен експресивности? Погрешно би било претпоставити да се позадински разлог може објаснити, рецимо, својством и карактеристикама срца, које му као такве не дозвољавају учешће у фразеологизмима којима се денотира нека од апстрактних појава исказаних једним од два фразеолошка израза за које нису забележени примери синонимских супституената због тога што овај конституент налазимо у многим таквим примерима. Чини се да овде ипак није кључна фраземотворна способност соматизама, нити њихова ограничена експресивност, већ начин њихове перцепције, као и мотивације ових фразеологизама. Рекло би се, такође, да је од велког значаја и поменута *издвојеност* срца од тела и његова функција *садржатеља* одређених *вредности*, каква понизност свакако није. У случају референтне вредности у поменутом циљном домену ПОНИЗНОСТ, вероватна је и могућност да је читава слика човека којем је десна рука на срцу допуњена и представом о томе да је такав човек и *наклоњен* пред неким, исказујући на тај начин своје поштовање и податност.

Једно од продуктивнијих семантичких поља које окупља представнике засноване на перцепцији руке као органа или инструмента којим се нешто даје, нуди или поклања (в. нпр. Тривић: 2015; Opašić/Spicijarić-Paškvan: 2011), јесте и циљни домен ВЕЛИКОДУШНОСТ/ДАРЕЖЉИВОСТ у којем смо уочили прилично висок степен еквиваленције код свих примера:

- **me dorë të lëshuar** [с пуштеном руком] – ○широке руке
  син. **me dorë të lirë**
- **me dorë të lirë**
  1. ○одрешених руку
  2. ○широке руке
  син. **me dorë të lëshuar**
- **e lëshoj** [**e liroj**] **dorën** [пустити [ослободити] руку]
  1. ○бити широке руке, øодрешити кесу
     син. **ia bëj fora**
  2. ø[у]радити нешто као мачка репом, øрадити нешто с пола душе/воље, øотаља[ва]ти нешто.

Прва два фразеологизма су предлошко-падежне конструкције у којима се у функцији атрибута јављају придеви чије се етимолошко порекло може повезати с одговарајућим глаголима у оквиру трећег израза. Интересантно је да је један од номиналних израза с придевским конституентом моносемичан и синониман периферном значењу другог номиналног израза, који пак, своје основно значење остварује у оквиру семантичког поља КОНТРОЛА. Када се погледа наведени глаголски фразеологизам, приметна је његова полисемичност без обзира на избор глаголског конституента. Та вишезначност остварује се само у оквиру оног значења које се код прва два израза јавља као именилац, док се читав његов семантички опсег даље развијао у таквом правцу који не подразумева неки циљни домен у директној вези с чијом великодушношћу. Та семантичка надоградња сугерише и већи семантички потенцијал поменутих глагола у односу на придеве, будући да до тога није дошло код номиналних фразеологизама, мада су у питању етимолошки сродне лексеме.

7.5.2 Соматизми *dorë* и *krah* у негативним семантичким пољима

Иако се према критеријуму припадности одговарајућем циљном домену не уочава посебна разлика у заступљености фразеологизама у оквиру позитивних и негативних семантичких поља, изрази негативне конотације далеко су бројнији у односу на позитивне, те смо на нашем корпусу уочили укупно 150 таквих фразеолошких јединица. У складу с биолошким функцијама и увреженом перцепцијом руке која се манифестује било путем метафоричких представа о руци као посуди и инструменту, или метонимијским заменама на рлацији ЦЕЛИНА →ДЕО, ДЕО → РАДЊА и сл, утврђено је да циљни домени као што су КОНТРОЛА, МРЖЊА, НЕУСПЕХ или НЕПОШТОВАЊЕ/НЕМОРАЛНЕ РАДЊЕ окупљају највећи број фразеологизама ове категорије.

Једним од најчешће у фразеолошким обртима заступљеним пренесеним значењима лексема *dorë* и *krah* деноминира се чија моћ, власт, контрола, ауторитет или сила (в. поднаслове 7.3.1 и 7.3.2). Рука као симбол наведеног тада своје референтне вредности остварује на различите начине, од којих многе налазимо и у српском језику, какав је случај у наредна два семантички блиска примера:

- [**është**] **në dorë** [**në duar**] [të dikujt] [у руци [у рукама] је [нечијим]] – ●у туђим је рукама

  син. **e ka në dorë**

- **s'ka gjë në dorë** [немати ништа у руци] – ●немати ништа у својим рукама, ◌не држати конце у рукама

  син. **nuk është në dorë** [**në duar**], **nuk e ka në dorë, ka çelësat e kashtës, ka hapëset e kashtës**

Позадинска метафора је код ова два примера недвосмислена: рука се перципира као посуда у којој се налази одређени (често вредан) садржај, па се на основу тога и постулише појмовна метафора НЕДОСТАТАК КОНТРОЛЕ ЈЕ ПРАЗНА ПОСУДА. Међутим, рука је овде и метонимијска замена управо за контролу, па је *немање ничега у рукама* исто што и *немање контроле над нечим*.

Рука као посуда са или без неког вредног садржаја фигурира и у изразима којима се означава моћ или контрола над нечим, односно недостатак или губитак

истих, као што је случај с фразеологизмом датим у наставку претходно обрађеним у контексту референтне вредности која се односи на позитивно семантичко поље МАРЉИВОСТ. У питању је полисемичан пример

- **e kam në dorë**$_1$ [diçka] [имати у руци [нешто]]
  1. ●имати/држати у руци/рукама
     син. **është në dorë** [**në duar**]
  2. ødржати/имати некога у шаци
     син. e **kam në pjatë, e kam në tavë, i vjen në dorë, e kam në xhep, e kam në thes, e kam** [**e mbaj**] **në grusht, ia kam zënë kokën me derë**
  3. øимати нешто у шаци,

чија се семантичка вредност испољава и у оквиру циљних домена негативне конотације. Његово примарно значење у потпуности структурално и формално одговара преводном еквиваленту ●имати/држати у руци/рукама, али се код преостале две референтне вредности јавља међујезичка квазисинонимија будући да се дословно преведени фразеологизам на албанском у српском језику јавља само у оквиру првог значења.

Бити *везаних руку* значи *бити зависан од кога, не моћи радити по своме нахођењу, бити ограничен у располагању чим* (РМС: 1990, 576) и овај се концпет и у албанском језику изражава на исти начин, при чему се активним и пасивним глаголским обликом прави разлика између радње коју субјекат врши над објектом и стања које сам субјект трпи:

- **i lidh duart** [dikujt] [везати руке [некоме]] – ●везати некоме руке
  син. **i vë prangat**
- **m'u lidhën duart** [везале су ми се руке] – ●везане су некоме руке

Како граматички облици соматизама показују, у питању је (у оба случаја) одређени вид множине, што је показатељ сопствених или руку особе на којој се радња везивања врши. Одређени вид у овим примерима недвосмислено указује и на то да се симболичка својства руке овде немају удела у семантичкој изградњи фразеологизама, већ су они мотивисани сликом човека чије су руке *физички*

везане; човека који је у заробљеништву и којем је одузета могућност било каквог делања.

Иако је суштинска функција метафоричких и метонимијских процеса исказивање одређених апстрактних појмова (каква је, уосталом и контрола) помоћу конкретних и човеку блиских концепата као што су делови тела и сл, понекад се тај однос остварује и на релацији АПСТРАКТАН ПОЈАМ КАО ПОЛАЗНИ ДОМЕН → АПСТРАКТАН ПОЈАМ КАО ЦИЉНИ ДОМЕН:

- **e ka lënë në dorë të fatit** [dikë a diçka] [оставио га је у руци судбине [некога или нешто]] – øпрепустити некога или нешто судбини

Синтагмом **në dorë të fatit** [досл. *у руци судбине*] изражава се идеја контроле нечим што се сматра предодређеним да се деси, односно судбином. И код полазног и код циљног израза налази се лексема *судбина*, па се закључује да је у позадини фразеологизама иста представа о вишој сили која преузима контролу када она није у рукама човека. Притом, код преводног еквивалента уочава се изостанак соматизма и његово присуство у изразу сасвим другачије конотације – **прст судбине** – којим се имплицира неминовност одређеног догађаја, што овде није случај. Дакле, у фразеологизму на албанском рука се перципира као инструмент или оруђе којим управља судбина, док се код израза на српском соматизам изостаје уступивши место увреженој слици суђеница или усуда код Словена као *митолошког бића које одређује људску судбину* (о томе в. више у РСМ: 2001, 555, одр. *усуд*).

Мешање у туђ живот (па чак и судбину) у оба се језика може изразити сличним концептима уплитања у одређене радње, денотираним глаголско-номиналним фразеологизмима у којима вербални конституент има семантички подређену функцију с обзиром да су изрази мотивисани соматизмом у свом саставу:

- **vë dorë** [ставити руку] – øумешати прсте, øзабадати нос у туђа посла.

Поново код преводног еквивалента не бележимо одговарајући соматизам, као ни подударне глаголске конституенте, али се семантички садржај ових фразеологизама у потпуности поклапа и представља у том смислу апсолутне еквиваленте. Овде треба споменути и да у српском постоји семантички

неподударан, али структурално идентичан фразеологизам **ставити руку** [на некога или нешто] којим се описује какво присвајање (уп. Тривић: 2015, 302), који открива истоветну концептуализацију два различита апстрактна појма у српском и албанском језичком окружењу с различитим језичким импликацијама, односно реализацијама. Стављање руке се, дакле, у албанском појми као негативно конотирано мешање у неку ситуацију мотивисану сликом човека који руком нешто *дотиче* и на тај начин и остварује свој утицај, док се код преводног еквивалента већ самом глаголском саставницом имплицира интерференција, а соматизмом се постиже својеврсна семантичка амплификација израза, и то тако што се *уплетеност* дочарава *прстима* који се и иначе користе за *плетење.*

Искуствена слика човека чије руке заузимају различите положаје у албанском се може окарактерисати као изузетно продуктиван начин мотивације фразеолошких израза, па је због тога примере у наставку потребно посматрати истовремено. Поред тога, наведене изразе треба изопштити из контекста циљних домена и усредсредити се на морфолошки, односно формални облик у оквиру којег различите напоредне лексеме (било глаголи, било именски конституенти) одређују, а самим тим и мењају референтне семантичке вредности. На основу њих, ови изрази заузимају своје позиције примарних или секундарних представника одговарајућих семантичких поља, што упућује на то да поред значења самих саставница, граматичке категорије у великој мери играју улогу у фразеологизацији самих базних синтагми од којих су ови изрази настали, а остварују и непосредан утицај на семантику читавог фразеологизма. Такви су полазни фразеологизми наведени у наставку, уз које смо означили и одговарајућа семантичка поља у оквиру којих фигурирају. Једна од њихових основних карактеристика је предлошко-падежна конструкција с предлогом *me* (ср. *с*[*а*]) и соматизмом *dorë* у неодређеном виду једнине или множине, глаголским конституентима *rri* (ср. *седети*) или *lë* (ср. *оставити*), као и четири напоредне лексеме којима се, у комбинацији с вербалима и соматизмом, мотивише значење читавог фразеологизма. Овакав њихов састав у великој мери отежава налажење одговарајућих преводних еквивалената, изузев у једном случају у којем се готово истоветна таква конструкција употребљава и у оквиру фразеологизма на српском

језику, па овај израз врши функцију носиоца значења чак четири албанска синонимна израза. У питању су следећи фразеологизми:

соматизам	**дословни превод**	**преводни еквивалент**	**циљни домен**
rri me duar në ijë	седети с рукама на боковима	◌седети скрштених руку	ЛЕЊОСТ
rri me duar në brez	седети с рукама на каишу		
rri me duar në gji	седети с рукама на грудима		
rri me duar në xhepa	седети с рукама у џеповима		
rri me dorë në xhep	седети с руком у џепу	◌бити лаке руке, øделити шаком и капом, øодрешити кесу, н.и. чашћавати	РАСИПНИШТВО
më la me duar në ijë	оставио ме је с рукама на боковима	øнасмејати некога до суза	СРЕЋА
e la me duar në gji [dikë]	оставио је с рукама на грудима [некога]	øостати без мушке главе, остати без игде икога/ичега[212],	СМРТ/ НАПУШТАЊЕ

Изразима у оквиру циљног домена ЛЕЊОСТ описује се особа која беспосличари, не ради ништа и не бави се ничим, било тренутно или трајно. Сви фразеологизми заснивају се на искуственим појавама или сликама човека о чијој карактерној особини или тренутном стању говори положај руку (на боковима, каишу, грудима, у џеповима). Акценат је на *обема* рукама, за разлику од првог следећег примера чији је дословни превод *седети с руком у џепу*. Код овог фразеологизма

[212] н.и. о жени којој умре муж или син, или коју су муж или син напустили/отишли на дуже време

примећујемо сличну мотивисаност сликом, али се циљни домен расипништво као карактерна особина вербализује помоћу соматизма у једнини, што указује на то да је управо овај конституент 'одговоран' за семантичку мотивацију читавог израза, јер седети с једном руком у џепу имплицира доступност и спремност на трошење новца који се, по правилу, држи у џепу.

Наредна два примера веома су интересантна већ на први поглед: *оставити кога с рукама на боку* тешко се може исправно схватити без детаљније анализе. Сама синтагма *me duar në ijë* може имати и значење *подбочен,а,о* и као таква, користи се и у дословном смислу, што значи да је фразеологизам настао њеном семантичком транспозицијом. Слика особе с рукама на боковима асоцира на смејање у толикој мери да се она мора држати рукама у пределу стомака и веома подсећа на колоквијални фразеологизам у српском језику **покочити се од смеха**, или се такође може довести у везу и с изразом **боли некога стомак од смеха**. Како се у српском културолошком окружењу руке на боковима могу протумачити и као симбол ината или чуђења, а Ковачевић наводи и занемаривање или ароганцију (Kovačević: 2012, 116), дословни превод овог албанског фразеологизма потенцијално је могуће погрешно интерпретирати као показивање одређене врсте негодовања или изненађености нечим. С друге стране, особа *остављена с рукама на грудима*, као у примеру фразеологизма **e la me duar në gji** у датој ситуацији представља репрезентацију човека који руке држи на делу тела где је смештено срце као стожер људских осећања. Ова конкретна слика показује човека којем је нанета велика бол и који је ублажава држећи се за срце. Таква мотивација фразеологизма какав у српском језику није забележен, јасна је када се у обзир узме његово значење: бити без мушке главе у кући (о жени) било услед смрти мужа или мушког потомства, било због одласка од куће (трајног или дужег). Семантички најприближнији еквивалент који смо пронашли у српском је øостати без мушке главе, што у одређеној мери и одговара значењу албанског фразеологизма, али само у оном опсегу у којем се изражава одсуство некога или нечега. Међутим, семантички распон полазног фразеологизма односи се и на остављање некога у беди, сиромаштву, туги и сл, што се наведеним предложеним преводним еквивалентима суштински не сугерише, стога је овај пример сврстан у

категорију не само нулте формалне и структуралне, већ и семантичке еквиваленције.

Различите непоштене радње или карактерне особине којима се изражава непоштење или грамзивост у албанском језику се, као и у српском, исказују фразеологизмима с неком соматском саставницом, па тако наилазимо и на већи број израза сврстаних у наведена семантичка поља чије је значење мотивисано управо неком радњом која се обавља руком или рукама. Предлошко-падежном конструкцијом у акузативу с предлогом *nën* (досл. под, испод), честом у изразима и фразама (в. Krijezi: 2013, 134) коју налазимо у полазном фразеологизму **e jap nën dorë** [дати испод руке] и начинским генитивом изразито просторног порекла (Редли: 2015, 24) у преводном еквиваленту ●дати испод руке/øжита описује се недозвољена, нелегална радња давања чега, која је изразито негативне конотације. У доступном корпусу нисмо уочили колоцирање синтагме *nën dorë* с глаголима давања, али се на основу претраге на интернету долази до интересантног закључка да је она, слично као и њој у српском одговарајућа *испод руке*, чест члан глаголских (нпр. с глаголима *paguaj* [платити], *marr* [узети], *shes* [продати]), именских (*pagesë* [плаћање, уплата], *ryshfet* [мито], *shitje* [продаја]) и глаголско-именских колокација (*bëj pagesë* [учинити плаћање], *marr pagesë* [узети уплату], *kërkoj para* [тражити новац]). Наше је мишљење да се стога овај фразеолошки обрт пре може сврстати у категорију тзв. *прелазних*, или се чак може посматрати и без глаголског конституента, односно као изворно номинални фразеологизам. Кријези наводи да је једно од значења овог предлога у тесној вези с каквом прикривеном намером, идентитетом и сл, односно средство којим се одређена радња или појава прикрива (Krijezi, op.cit), па је поред гестовне подлоге у основи овог израза и сама семантичка склоност предлога да имплицира наведена значења.

Свакако сложеног порекла је фразеолошки обрт

- **i ka lyer** [**i ka përlyer**] **duart** [офарбао је [упрљао је] руке] – ●упрљати руке

  син. **i ka lyer buzët, e ka ngjyer gishtin, ka gisht, ka dorë**з,

који у оба језика може имати двоструко значење: бити умешан у какве непоштене или незаконите радње, или чак починити тежак злочин какав је убиство. У доступној литератури на домаћем простору и у региону, запазили смо у основи два суштински супротстављена тумачења мотивације овог фразеологизма: с једне стране, Тривић наводи да су изрази груписани око синтагме *прљаве руке* настали *семантичком транспозицијом базне синтагме...*и додаје цитирајући Мушовића *вероватно мотивисани „осећањем нелагодности због окрвављених руку услед нечијег убиства“* (Мушовић 2002: 112) (Тривић: 2015, 334). Насупрот овакве перцепције стоји Ковачевић, која у основи израза налази концептуалну метафору БИТИ ПОШТЕН ЈЕ ИМАТИ ЧИСТЕ РУКЕ, а која је условила развој њој супростављене БИТИ НЕПОШТЕН ЈЕ ИМАТИ ПРЉАВЕ РУКЕ (Kovačević: 2012, 147). Изложени аргументи и објашњења само донекле могу одговорити на питање шта се у погледу мотивације крије иза посматраних фразеологизама. Како велики број когнитивиста наводи, а међу њима ћемо издвојити Гибса, постоје одређене појмовне метафоре конзистентне с људским искуством, што највероватније значи да су искуствено и мотивисане. Овај аутор их назива *примарним појмовним* или *концептуалним метафорама*, а у њих убраја и метафоре ДОБРО ЈЕ ЧИСТО и ЛОШЕ ЈЕ ПРЉАВО (Gibbs: 2013, 327). Дакле, свакако да се у оквиру овакве поставке фразеологизма с придевом који учествује у вербализацији једне од примарних појмовних метафора, може говорити о метафоричкој мотивисаности. Међутим, не може се у потпуности одбацити ни цитирано мишљење Мушовића о утицају на човека спознаје да је убивши некога на његовим рукама остала крв његове жртве. Стога је наше мишљење да је овде у питању израз сложене симболике и позадинске мотивације, која је комплексна и обухвата како појмовну метафору и семантичку транспозицију базне синтагме, тако и искуствену слику човека који је своје руке упрљао бавећи се нечим што је нечисто, недозвољено или се сматра лошим.

У више смо се наврата осврнули на појмовну метафору ЖЕЉА ЈЕ ГЛАД, која се налази у основи великог броја фразеологизама у оквиру позитивних циљних домена. Међутим, када је та жеља усмерена ка нечему лошем, тада се и одговарајући фразеологизам којим се она изражава може заснивати на овој

метафори карактеристичној за позитивна семантичка поља. Такав је пример полисемичног израза

- **i ha dora** [једе рука [некоме]]
  1. øсврбе некога дланови [ударио би некога]
  2. ○сврбе некога руке [украо би нешто]

којим се описује чија жеља за насиљем или крађом, односно неморалним и неприхватљивим обрасцима понашања. У овом примеру се концептуална метафора може вербализовати преко облика ЖЕЉА ЗА НАСИЉЕМ/КРАЂОМ ЈЕ ГЛАД, а с обзиром да соматизам *рука* добија функцију инструмента којим се обављају наведене неморалне радње, она метонимијским трансфером поприма особине живог бића које осећа глад, па самим тим и жељу. Како видимо из преводних еквивалената, ова два концепта се у српском изражавају на нешто другачији начин, при чему руке учествују у концептуализацији крађе, док се соматизам длан јавља у контексту физичког обрачунавања с неким. Иако се рука и длан налазе у односу холоним → мероним, овај фразеолошки пар ипак је услед неподударне концептуализације означен степеном нулте еквиваленције.

Хришћанско културно и лингвистичко окружење обилује различитим идиомима библијског порекла који се у албанском и српском језику, како смо на основу нашег корпуса утврдили, јављају углавном у оквиру категорије потпуне структуралне и семантичке еквиваленције. У питању је старији фразеолошки слој мотивисан различитим библијским сценама, каква је и прање руку Понтија Пилата који *узе воду, па опра руке пред народом и рече: ја нисам крив у крви овога праведника* (cf. Библија: По Матеју (27:24). Овај фразеологизам налазимо такође и у албанском језику, али с нешто проширеним семантичким опсегом, будући да се јавља у два значења:

- **i lava** [**i fshiva**] **duart** [опрао је [обрисао је] руке]
  1. ○испустити нешто из руку, ○нешто је некоме исклизнуло из руку
  син. **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**], **i fshiva buzet**
  2. ●опрати руке од нечега

У речницима постоји забележен и облик у инфинитиву **laj duart** [прати руке], који се тада односи само на значење избегавања одговорности.

У многим језицима се давање руке сматра давањем помоћи, јер у таквим случајевима овај соматизам представља метонимијску замену за апстрактан појам помоћи или подршке, као што смо видели на примеру фразеологизма **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**] [dikujt] [дати [бацити] руку [једну руку]] – пружити руку, н.и. помоћи. Начин на који различите граматичке категорије врше утицај на семантику израза можемо видети уколико овај фразеологизам контрастирамо са следећим:

- **i dha duart** [дао је руке] – показати излаз/врата некоме, *кол.* дати некоме шут карту

  син. **e lëshoi dore**, **i dha udhët**, **i dha rrugët**, **ia dha këpucët** [**opingat**] **në dorë**, **i dha thonjtë**, **i dha munxët**, **i dha dushkun**.

Облик глаголског конституента овде није од пресудног значаја с обзиром да се у релевантним речницима други пример сусреће и у инфинитиву, већ категорије једнине и множине одговарајућих соматизама. Заснованост на искуственој слици давања руке некоме ко је у невољи, јасна је за фразеологизам у оквиру позитивног семантичког поља ПОМОЋ. Ипак, такву гестовну позадину не налазимо у другом фразеологизму у којем се, пак, уочава метонимијска замена на релацији РУКА → СИЛА, те се давање у том случају може тумачити као гурање, избацивање и сл. Истоветне су семантичке вредности и следећи изрази у потпуности засновани на сликама човека који редом даје ципеле/опанке/дроњке (*кол*. пинкле) некоме у руку на тај начин му стављајући до знања да је непожељан на одређеном месту:

- **ia dha këpucët** [**opingat**][213] **në dorë** [dikujt] [дао је ципеле [опанке] у руку [некоме]] – показати излаз/врата некоме, *кол.* дати некоме шут карту

  син. **i dha duart, i tregoi rrugën, i tregoi udhën, i dha partallat**

- **ia dha leckat në dorë** [dikujt] [дао је дроњке у руку [некоме]] – показати излаз/врата некоме, *кол.* дати некоме шут карту

  син. **ia ngriti** [**ia mblodhi**] **leckat**.

[213] Иако Орел наводи облик *opingë* (Orel: 1998, 306-307), а Мајер и *jopingë* (Meyer: 1891 [2007], 366), Станишић истиче варијанту *opangë* с вокалом -а у основи, присутну у северногегијским говорима. Словенско порекло ове лексеме је евидентно, али постоје одређена неслагања по питању извора једног или другог облика (за више в. у Станишић: 1995, 119).

У српском језику нисмо уочили постојање преводних еквивалената који садрже одговарајући или неки други соматски конституент, али их то само сврстава у категорију граматички неподударних с обзиром да се њихов и семантички опсег полазних фразеологизама у потпуности подудара.

Дрхтање се у различитим језицима перципира као човекова реакција на страх, честа и у фразеологизмима насталим метафоризацијом и мотивисаним појмовном метафором СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА. Такав је случај и у албанском, односно српском језику, како се може запазити рецимо на примеру **më dridhet zemra** [дрхти ми срце] – ◌подрхтава коме срце, ◌хладно је коме око срца. Ова појмовна метафора је распрострањена и код фразеологизама с другим соматским конституентима, али смо анализом корпуса утврдили да се дрхтање не везује само за хладноћу, односно страх или узнемиреност како претходни примери показују, већ и за неодлучност или невољност приликом обављања одређене радње. Предлошко-падежна конструкција у акузативу **me dorë të dridhur** [дрхтавом руком] – øс пола воље, н.и. неодлучно употребљава се за описивање особе која је несигурна у оно што ради, или која неку активност обавља невољно и релуктантно. Много јаснију семантичку везу предложени претходни еквивалент постиже са синонимним фразеологизмом **me gjysmë zemre** [с пола срца] упућујући на особу која није уложила себе (своје срце) у оно што обавља, па се ова два фразеологизма на српски језик могу пренети управо помоћу фразеологизма **уложити срце** у нешто у одричном облику, чиме се успоставља равнотежа и по питању присуства соматизма код циљног израза.

7.5.3 Соматизми *dorë* и *krah* у неутралним семантичким пољима

Релативно висок нивоу продуктивности фразеологизама с конституентима *dorë* и *krah* у оквиру амбивалентних циљних домена подстакнут је великим бројем референтних вредности ових соматизама чија је симболика и перцепција таква да омогућава подједнаку заступљеност и у контексту семантичких поља позитивне и негативне конотације. Међутим, анализом корпуса утврдили смо да поједини изрази припадају категорији неутралних фразеолошких обрта, притом показујући карактеристике једне од следеће две подгрупе: (i) фразеологизми означени као *амбивалентни*, у које спадају они изрази чија је комуникативна функција

вишеструка, а чија је основна одлика семантичка немаркираност; и (ii) фразеологизми који у складу са својом комуникативном функцијом могу бити и позитивно и негативно маркирани, а које смо означили као *бивалентне* или *контекстуално зависне*. Семантичком обрадом ексцерпираног корпуса утврђено је да таквих примера има укупно 12, што представља готово 5% целокупног броја прикупљених примера са соматизмима *dorë* и *krah*.

7.5.3.1 Амбивалентни фразеологизми с конституентима dorë и krah

Основна одлика ове групе фразеологзиама је, како смо претходно истакли, њихова семантичка немаркираност, док им је функција у највећој мери саопштавање неког садржаја информативног или дескриптивног типа. Већина забележених примера представља адвербијалне предлошко-падежне конструкције најчешће у акузативу, а уочили смо и један номинални беспредлошки фразеологизам:

- **dora vetë** [*скр*. **d.v.**] [сама рука]
  1. н.и. својеручно, *скр.* с.р.
  2. øглавом и брадом, ø[неко] лично [и персонално], н.и. [неко] сâм.

Метонимијском заменом особе за руку денотира се, у првом реду, нешто што је *својом руком учињено, написано и сл.* (РМС: 1990, 701), те се такав семантички садржај овог фразеологизма не може сврстати у групу маркираних најпре због своје функције саопштавања информативног садржаја. По питању друге семантичке вредности овог примера, његова је функција донекле другачија, јер се у одређеним случајевима може употребити као средство за повећање степена експресивности одређеног исказаног садржаја који према својој конотацији може бити и позитиван и негативан, па се у том смислу и овај израз може сврстати (на основу свог секундарног значења) и у групу контекстуално зависних.

Увидом у корпус запазили смо и два темпорална фразеолошка израза за која у српском не постоје, према нашем сазнању, одговарајући преводни еквиваленти у виду идиоматских израза са соматском саставницом. Најпре, фраазеологизам

- **dorë për dorë**II [рука за руку] – н.и. привремено, тренутно, за сада, øкако сад стоје ствари

  син. **njëherë për njëherë**, **tani për tani**

употребљава се за деноминацију нечега што се дешава у или око тренутка говора, или нечега што је привремено. Дакле, у питању је дескрипција одређене радње или стања, односно ближе одређење било трајања, било постојаности истих. С друге стране, аблативном конструкцијом

- **dorë pas dore** [рука после руке] – øс времена на време, н.и. привремено

  син. **dora-dorës**

у оквиру свог значења исказује се учесталост вршења неке радње и самим тим остварује се конотацијски индиферентна семантичка вредност. Поред овог, временског аспекта, на корпусу смо уочили и фразеолошки израз који се употребљава као везник:

- **në një farë dore** [у једну врсту руке] – øу неку руку, øна неки начин.

Лексема рука овде се перципира као страна, а сам израз типичан је представник групе неутралних или амбивалентних фразеологизама због тога што се чак ни сврставањем у контекстуално позитивно или негативно синтаксичко окружење не мења његова немаркираност.

7.5.3.2 Бивалентни или контекстуално зависни фразеологизми с конституентима dorë и krah

Циљни домен МОГУЋНОСТ представља једно од семантичких поља која могу имати позитивну или негативну конотацију у складу с контекстом садржаја који се исказује. Ово семантичко поље окупља чак три представника фразеологизама с конституентима *dorë и krah* која смо квалификовали као номинално-вербалне изразе на основу њиховог формалног састава:

- [**me**] **sa më arrin dora** [[с] колико ми досеже рука] – øколико се може, н.и. колико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган

- [**me**] **sa më arrin krahu** [[с] колико ми досеже рука] – øколико се може, н.и. колико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган

  син. [**me**] **sa më arrin dora**

- **aq i ha krahu** [dikujt] [толико једе рука [некоме]] – øколико [се] може, øколико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган

  син. **aq e ka vrapin**

Сва три фразеологизма информишу о чијим могућностима (у одређеним контекстима и/или способностима), притом не квалификујући наведене могућности као ограничене или обимне, већ остављајући простора да се смештањем у неки контекст прецизира једна или друга опција. Прва два полазна израза мотивисана су сликом човека који руку пружа онолико колико је у могућности (када, рецимо, покушава да дохвати нешто), док је у основи трећег примера појмовна метафора ПРЕПРЕКА ЈЕ ХРАНА – њено савладавање зависи од тога колики њен део ће бити 'поједен'.

Када се у српском за нешто каже да је *отишло кроз руке* или *из руку*, мисли се на прилику која је из неког разлога пропуштена. Руке се тада перципирају као посуда из које је вредан садржај испао, а изрази се темеље на метафори ГУБИТАК ЈЕ ОДЛАЗАК. У албанском се иста идеја концептуализује на веома сличан, али есенцијално другачији начин. На пример, одговарајући фразеологизам **më flutuori nga duart** [одлетело ми је из руку нешто] почива на концептуализацији вредног садржаја као птице која одлети из руку; израз **me iku** [**me shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**] [отишло [спасило] ми се из руке [из руку]] такође открива концепт одласка или *спашавања* чега из људских руку као губитак прилике, шансе или чак особе. Међутим, када се, с друге стране, у албанском каже да је нешто *отишло кроз руке*, тада се денотира чија смрт или изненадни нестанак:

- **i iku nëpër duar** [**nga duart**] [отишло је кроз руке [из руку]

  1. [dikush] [неко] – øотићи на други свет или ○нестати као руком однет/у виду магле/с лица земље

  2. [diçka] [нешто] – ○нестало је нешто као руком однешено/у виду магле, н.и.пролетело је.

Идеја перцепције смрти као одласка или путовања веома је учестала готово у свим језицима, што потврђује и велики број фразеологизама са саставницом *këmbë* [нога] у албанском (о томе в. више у наредном поглављу у којем обрађујемо фразеологизме с овом саставницом). Стога и одабрани преводни еквивалент на српском у оквиру наведеног семантичког поља садржи одговарајући глаголски конституент, а не неки од соматизама, упркос томе што и у српском постоје фразеологизми којима се изражава нечија смрт, а који у свом саставу имају неки од делова тела. Наше је мишљење да полазни и циљни соматизам, уколико за то постоји објективна могућност, треба да буду засновани на што сличнијим појмовним метафорама или метонимијама, како би у што већој мери на циљни језик пренели идеју садржану у полазном изразу. Такође, овде смо нешто већу пажњу посветили анализи семантичке вредности у оквиру негативног циљног домена из разлога што је у питању *привидно* еквивалентни фразеолошки пар будући да се дословним преводом албанског израза добија неодговарајући преводни еквивалент на српском.

У погледу амбивалентног семантичког поља у којем овај албански фразеологизам фигурира, треба напоменути да наведени преводни еквиваленти представљају само предлоге могућих решења, јер с глаголом *нестати* у овом контексту колоцира велики број потенцијалних поређења. Разлог због којег је овај фразеологизам с припадајућим референтим вредностима које се не односе на домен смрти сврстан у категорију амбивалентних, лежи у чињеници да се брзина нечијег нестанка може тумачити и кроз призму позитивног и кроз призму негативног, па је сама способност фигурирања овог фразеологизма у обе врсте циљних домена довољан фактор за његову такву класификацију.

8. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *КЁМВЁ/НОГА*

8.1 Симболика ноге

Фрутигер још почетком 20. века исправно запажа да је могућност или способност цртања делова тела остављањем отисака (најчешће у песку или глиновитим подлогама), какви су шаке или стопала вероватно била предмет фасцинације прачовека, те да их с правом можемо сматрати првим облицима или претечом илустрација у људској историји (Frutiger: 1989 [1928], 259). Временом, овакав начин 'осликавања' од пуке радозналости поприма симболичку вредност, посебно уколико у обзир узмемо веровање да су отисци стопала *једини трагови претходног боравка божанства на земљи* (*Ibid*), доводећи их на тај начин у везу с хтонским. Супротно томе, узмимо пример широко распротрањеног старокелтског или малоазијског симбола у историји познатог под називом *трискелион*, чија семантика[214] имплицира ногу или крак и стопало на самом крају, а који се најчешће јавља било усред описане кружнице, било с кружницом у центру. Према Далвиели и многим другим ауторима (D'Alviella: 2010 [1894]), у питању је несумњива репрезентација *соларне кретње*. Због чега онда један исти део тела или неки од његових меронима (преточеног/их у симболе) истовремено упућује и на хтонско и на соларно? Да ли је у питању сама дуална природа заснована на простој биолошкој функцији ноге као екстремитета (какав је случај код руке, ока или неких других соматизама о којима смо говорили; в. нпр. део 5.1 или 7.1), или се оваква појава може приписати *миграцији* и *метаморфози* како симбола, тако и перцепције ноге? Једно од могућих објашњења лежи у осврту на древнији српски митолошки систем, а посебно на својеврсне атрибуте појединих божанстава. Но, да бисмо макар донекле расветлили неке од одговора на претходно постављено питање, потребно је да укажемо на одређене хронолошке промене у српском пантеону.

Наиме, раније антропоморфно српско божанство које се у доступној литератури јавља под називом *Дабог, Дажбог* или *Дајбог*, према Петровићу једно

[214] *τρισκελής* (ср. *троножан*, *трокрак*), сложеница од основног броја *τρι* (ср. *три*) и суфикса -σκελής, са значењем -ножни (Μπαμπινιωτης: 2002, 1603, 1795).

је од посебних врхунских божанства које од Тројана преузима божанску димензију врховног бога стварања и као такав, соларних је знамења (Петровић: 1999, 128). Ипак, познато је да је српски пантеон након доласка хришћанства претрпео детронизацију (Петровић: 2000, 401), чиме је Дажбог преузео лик (хромог) Дабе и постао апокористика за ђавола. У РСМ-у је забележено једно предање с Косова према којем *Даба слови као родоначелник међу чијим је потомцима у сваком нараштају понеко сакат, тј. обележен карактеристиком свог митског претка* (РСМ: 2001, 146). Хромост као атрибуција хтоничног је карактера, али код Вука Ст. Караџића у напомени уз песму *Цар Дуклијан и Крститељ Јован* наилазимо на интересантан осврт на легенду о ђаволском цару (чији је Даба епифанија) који отима сунце и с којим он на тај начин и остварује своју везу тј. улази у домен соларног (ВУК: II, 17). И у оквиру албанског митолошког система уочили смо појаву хромог или сакатог митског бића непознатог извора такве атрибуције, а у питању је *Këmbëçalë* (ср. *Ћопавка*) (Gjoni: 2012, 172)[215], једна од забележених деноминација за вилу у областима јужне Албаније, тачније у Ђирокастри. Два су нам података доступна: да је у питању вила и да је хрома/саката, те у складу с Кулишићевим опажањем да *саката митска бића по општем вјеровању, представљају мјесец* (Kulišić: 1979, 45), можемо само претпоставити да се и *Ћопавка* у митологији јавља као лунарно биће. На основу свега у претходном делу наведеног, није тешко уочити да захваљујући својој комплексној симболици, нога у митолошком окружењу не само да готово подједнако фигурира у све три постојеће димензије – соларној, хтонској и лунарној, већ их и на извесне начине повезује и обједињује.

Значај и симболику ноге у овом контексту открива нам идеја о осакаћеном божанству или демону, коју различити аутори објашњавају супротстављеним тезама, од којих бисмо свакако издвојили најпре Чајкановићево виђење:

[215] Ауторка се у својој докторској дисертацији не осврће детаљније на овај проблем, већ само наводи називе за виле у различитим географским областима албанског говорног подручја: *Ato që në krahinën e Bregdetit të jonit i quajmë zëre, apo zana në Veri, i gjejmë me emriz Zarez te arbëreshët e Italisë, Mirë në Malësinë e Madhe, Shtojzovalle, Shtozotteshta, Shtozore, Këmbëçalë në Gjirokastër, Zarëz, Flokëpraruemja në Plavë, Guci, apo Munxë, Nuse* (Gjoni: ibid). Треба истаћи да је ово једини научни извор у којем се спомињу ова митолошка бића и да додатних података изузев наведеног о њима немамо. Међутим, јасно је из самог назива да је у питању исти митолошки фетиш као код српског хтонског божанства Дабе.

*Због чега је врховни бог хром? *** Да ли немамо, можда, у овом случају превентивно ровашење, сакаћење врховног бога, који је, према наивном народном схватању, баш зато што је највећи од свију и нама најскупљи, у исто време и у највећој мери урокљив?* (Чајкановић: 1973, 194).

Претходно смо урокљивост споменули када смо говорили о симболици ока, указавши на то да урушавање физичке и духовне уравнотежености има и своје одговарајуће последице (в. део 5.1). Слична магијска својства изазива и нека врста сакатости или одступања од уобичајеног, поседовања одређене физичке особине којом се неко издваја од окружења тј. од истог одудара (поменимо овде, рецимо, само начин на који се бира нови Далај Лама), какав је случај и код зооморфних божанста или животиња за које се сматра да поседују одређена магијска својства. Народно је веровање, како и сам фразеолошки фонд потврђује, у постојање скривених и невидљивих ногу код змија које се показују ако се змија баци у ватру, па отуд и фразеологизам **крити нешто као гуја/змија ноге** (СМР: 1970, 155). Улога ногу у фразеологији неретко се темељи на поменутим и сличним веровањима, а од великог је утицаја и њихова обредна функција или магијска својства како код Срба, тако и код Албанаца. Често се локусом магијских моћи сматра зечја или шапа кртице, па тако РСМ бележи да су посебно деци на капу биле пришиване ноге од кртице, чија је функција била заштитна бранивши их на тај начин од урокљивих очију (РСМ:2001, 198).

Обредне радње у појединим деловима Албаније упућују на постојање хтонског митског бића под називом *Rusa*[216] (ср. *Руса*), за које се сматра да се појављује најчешће у зооморфном облику било као змај с много ногу и очима на леђима (FMDSh: 2008, 113), или као јеж (Saraçi: 2010, 172). Једна варијанта каже да, када неко не поједе колач о празнику *Rusicë* (ср. *Русица*) или *Rushajët* (ср. *Рушаје*), тада се у његовом стомаку појављује *Руса* (MSh: 2004, 113). Према Сарачи (Saraçi: 2010, 172-173), обичај је да се жене скупе на једном месту и праве

[216] *Русе* не треба мешати с *Русалкама*, које су у албанском фолклору познате као *Ksheta* (ср. *Сирена*), *Nusja Shapulicë* (ср. *Вила Жабаркиња*), *Nusja e Bukur* (ср. *Вила Лепотица*), *Cuca e Liqenit* (ср. *Девојка Језерка*), *Nusja e Ujit* (ср. *Вила Воденка*), *E bukura e Dheut* (ср. *Вила Подгоркиња*), или *Zana e Ujit* (ср. *Вила/зана Воденка, Бродарица*) и с којима деле читав низ заједничких особина. За више о овоме видети нпр. MSh: 2004, 134. (прим. аут: дати преводни еквиваленти албанских назива информативног су карактера и не представљају дословне преводе, већ адаптације које, према мишљењу аутора а у овом случају и преводиоца, на најбољи начин преносе семантички садржај на албанском).

различита јела без меса, а нарочито колаче, погаче, баклаве и сл, а стоци се даје шака мекиња. У литератури се наводе и песме које жене и деца певају када се празнују Рушаје, а посебно је интересантна појава забележена у пограничним селима на југоистоку Албаније (нпр. Жичишт или Бобоштица надомак Корче) (*ibid*), где ове песме представљају симбиозу албанског и словенског лингвистичког утицаја нетипичног за тоскијски дијалекат. На Рушаје *не треба започињати никакав посао на пољу, па чак ни млевење брашна, да би се, према народном веровању, избегло „пуштање крви“* (MSh: 2004, 113).

Имитативно-магијским ритуалом се на одређене дане у години код Албанаца и Срба у домовима дочекује посебан гост за којег се сматра да ће домаћинству донети срећу, благостање и богатство, а његова се посета заснива на тзв. *иницијалној магији* (РСМ: 2001, 436). Овај посебан посетилац се у српском језичком окружењу назива *полажајником*, док у албанском језику, према нашим сазнањима, не постоји одговарајућа деноминација за особу, већ за сам чин ступања ногом преко кућног прага о данима као што је почетак нове године или какав други празник. Полажајник у Албанији *bën këmbë* – дословно *чини ногу* и слично као и у одговарајућем српском обреду, преко прага прелази *десном*[217] ногом, а домаћин га дарује поклонима за учешће у ритуалу (*ibid*).

8.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *këmbë*/*нога*

Иако су дијахроничари углавном у мањој или већој мери сагласни по питању порекла лексеме *këmbë* у албанском језику, Хулд наводи да је *правац позајмљивања нејасан* (Huld: 1984, 80). Орел указује на порекло из романских језика преко којих је **camba ~ *gamba* (ср. *нога*, *стопало*) дошло у албански, позивајући се на Миклошича и Мајера (Orel:1998, 177), који додаје да су ова два облика из латинског ушла и у друге романске језике (Meyer: 1891 [2007]: 224). Поред очигледне семантичке повезаности с наведеним лексемама, албански соматизам и својим лексичким саставом потврђује овакве претпоставке, док на

[217] Фаворизовање десне у односу на леву ногу заснива се на подударним концептима као и у случају руке (в. део 7.1). Иако у доступној литератури и корпусу нисмо пронашли фразеологизам еквивалентан српском **устати на леву ногу** којим се упућује управо на наедену разлику, у непосредном разговору с изворним говорницима из различитих делова Албаније, с Косова и из јужне Италије, потврдили смо претпоставку да се у оквиру поменутог ритуала прелазак преко прага домаћинове куће започиње искључиво десном ногом.

такво порекло указује и Демирај, наводећи је заједно с још неколико позајмљеница из овог језика које се користе за деноминацију делова тела човека (Demiraj: 1989, 114). И Матасовић дели мишљење да су облици *këmbë* и алб.гег. *kâmb* настали од вулгарног латинског *camba* (Matasović: 2012, 42).

Известан број аутора има нешто другачије претпоставке о етимологији овог албанског соматизма, истичући грчки као изворни језик из којег се развио данашњи облик у албанском. Такву тезу заступао је у првом реду Камарда, који лексему *këmbë* доводи у везу с гр. *καμπή* (ср. *спој, превој*) (Orel:1998, 177). Слично виђење као Камарда о повезаности овог соматизма с наведеном грчком лексемом је још пре готово два века имао и Криспи, који га даље упоређује с глаголом *κάμπτω* (ср. *савити*) (Krispi: 1831, 81). Овакво тумачење није сасвим неосновано, посебно имајући у виду следеће: најпре, у питању су грецизми који су у латински дошли највероватније посредством хришћанства (BHLL: 2007, 283), па чак и да до преузимања није дошло директно, етимолошко је порекло овог соматизма недвосмислено грчко; друго, албанска лексема чува обезвучен гутурал, што такође у извесној мери може указивати на преузимање директно из грчког будући да Орел напомиње да у романским језицима на Балкану нема трагова облика *camba* (Orel:1998, 177), иако је позициона соноризација безвучних сугласника карактеристика западних романских језика (Станишић: 1996, 97), док су у источним безвучни оклузиви сачувани (Tekavčić: 1976, 38).

8.3 Семантички опсег лескема *këmbë/нога* у албанском и *нога* у српском језику

Детаљнија семантичка анализа у наставку текста спроведена у циљу утврђивања фраземотворног потенцијала наведених лексема показује његову зависност од два потпуно различита фактора:

а) код албанског је у питању изузетно развијена семантика посматраног соматизма, односно забележених чак 17 референтних вредности, која уједно условљава и релативно велики број фразеолошких јединица с овим конституентом;

б) док смо код српског уочили свега пет семантичких реализација које фигурирају у готово подједнаком броју фразеологизама, што указује на

симболику као нешто важнији фактор фразеолошке мотивације израза са саставницом *нога*.

Уједно, ово је једини међу посматраним соматизмима код којег је забележен овакав степен неподударности по питању њиховог семантичког опсега, те је неопходно на основу структуралне и концептуалне анализе указати и на евентуалне последице таквог непоклапања, о чему ће више речи бити у одговарајућим одељцима посвећеним овим питањима, као и у у оквиру закључних разматрања.

8.3.1 Референтне вредности лексеме *këmbë*/*нога* у албанском

Разматрајући семантичке реализације соматизма *këmbë* у албанском запазили смо да се ова лексема у већини случајева употребљава за именовање конкретних појмова, који се према критеријуму припадности одређеној сфери живота могу сврстати у семантичке категорије наведене у наставку.

а) Деноминација делова тела човека или животиње – у оквиру ове категорије семантичких вредности лексеме *këmbë*, означени су доњи људски и екстремитети животиња и то према својој биолошкој функцији:

– *један од два доња екстремитета човека; сваки од доњих екстремитета животиње или птице, који им служи за стајање, за ходање или за кретање; део тог екстремитета* (т.1)[218];

– *крајњи део доњих екстремитета човека или животиње, од колена или од чланка до прстију; прст, канџа; копито; траг који тај део екстремитета оставља*; *шут* (т.2)[219].

б) Следећа група значења укључује предмет и/или неки његов део:

– *сваки од дугачких и уских делова на које се ослања и стоји неки предмет; нешто слично томе* (т.3а)[220];

[218] *secila nga të dyja gjymtyrët e poshtme të trupit të njeriut; secila nga gjymtyrët e poshtme të trupit të një kafshe a të një shpendi që u shërbejnë atyre për të qëndruar, për të ecur a për të lëvizur; pjesë nga kjo gjymtyrë.*

[219] *pjesa e fundit e gjymtyrëve të poshtme të njeriut ose të kafshëve, nga gjuri ose nga nyelli deri te gishtërinjtë; shputë, putër; thundër; gjurma që lë kjo pjesë e gjymtyrëve; shkelm*.

– *сваки од два дела панталона, доколеница и сл. у облику ваљка који се облаче на доње екстремитете човека* (т.4)[221];

– *раван и узак део неког предмета на који се гази, папучица; степеник* (т.5)[222];

– *клупко вуне, памука и сл*. (т.8)[223].

Свака од наведених вредности семантички корелира с лексемом *këmbë* на основу свих или појединих својих физичких карактеристика, па самим тим упућује на закључак да је и њихово значење метонимијски мотивисано, односно да је у појединим случајевима дошло до пресликавања управо на основу сличних или подударних особина или својстава. У односу семантичке подударности са српским стоји само први пример, док преостала значења ове лексеме нису забележена у нашем језику.

в) За деноминацију географских и ботаничких појмова употребљавају се следеће семантичке вредности:

– *огољени струк неких биљака* (т.3б)[224];

– *подножје* (т.6)[225];

– *притока или рукавац неке реке и сл*. (т.10)[226];

– *корен или део воћа или поврћа; млада воћка, који се сади у земљу за расад* (т.11)[227],

међу којима смо у српском уочили само референтну вредност *подножје* (в. у наставку у оквиру дела 8.3.2). Сва овде истакнута значења метонимијски су мотивисана и код њих смо запазили тзв. *пресликавање* на основу сличних карактеристика.

---

[220] *çdonjëra nga pjesët e zgjatura e të ngushta, mbi të cilat mbështetet e qëndron një send; diçka e ngjashme me të*
[221] *secila nga dy pjesët e pantallonave, e çidikëve etj., që vijnë si gyp e që mbulojnë gjymtyrët e poshtme të njeriut*.
[222] *pjesë e një sendi, e rrafshët dhe ngushtë, ku shkelim, këmbëz; shkallare*.
[223] *shkul leshi, pambuku etj*.
[224] *kërcelli i zhvheshur i disa bimëve*.
[225] *rrëzë*.
[226] *degë a mëngë e një lumi etj*.
[227] *rrënjë ose cope pemësh a bimësh; kalem a shpatull peme, që mbillet në tokë për shumëzim*.

г) Као јединица мере, ова лексема употребљава се са значењем *стопа*:

– *мера за дужину или дубину, једнака приближно 30-40 центиметара* (т.7)[228].

И ова референтна вредност забележена је у српском, али само у вернакуларној употреби, при чему означава искључиво меру за дужину (в. ниже).

д) Када је фигуративна употреба у питању, она се најчешће односи на апстрактне појмове обично изведене на основу саме физиолошке функције ноге, или њене перцепције као ослонца или животне снаге, а може референсати чак и на чији положај на друштвеној лествици, и у таквим случајевима се посебно јавља у склопу различитих фразеолошких израза, како ћемо показати формалном и концпетуалном анализом у наредним одељцима:

– *обично у мн. и фиг. ходање без икаквог средства, начин ходања доњим екстремитетима* (т.9а)[229];

– *снага за ходање, за трчање или за вршење неке радње помоћу доњих екстремитета* (т.9б)[230];

– *бука која настаје када се хода и гази негде* (т.9в)[231];

– *кол. место; позиција у друштву* (т.12)[232];

– *фиг. јарам, чизма* (т.14)[233].

ђ) Још једна семантичка релазиација коју код лексеме *нога* нисмо запазили у српском језику, односи се на домен књижевности у оквиру којег се ова лексема једино и употребљава, а такође не представља ни саставни део фразеолошких израза. У питању је референтна вредност одговарајућа српској лексеми *стопа*:

– *књиж. поетска јединица или скуп стихова који се састоји од групе дугачких или кратких слогова који се ритмички понављају (у грчкој и латинској поезији)* (т.13)[234].

[228] *masë gjatësie a thellësie, e barabartë me rreth 30-40 centimetra*.
[229] *zakon.sh. edhe fig. të ecurit pa ndonjë mjet, mënyra e të ecurit me gjymtyrët e poshtme*.
[230] *zakon.sh. edhe fig. fuqi për të ecur, për të vrapuar ose për rë bërë diçka me anën e gjymtyrëve të poshtme*.
[231] *zakon.sh. edhe fig. zhurma që shkaktohet kur ecim e shkelim diku*.
[232] *bised. vend; pozitë në shoqëri*.
[233] *fig. keq. zgjedhë, thundër*.

8.3.2 Референтне вредности лексеме *нога* у српском

Доступни речници српског језика које смо користили за анализу семантичког опсега лексеме *нога* (РМС и $РСЈ_{1/2}$), наводе укупно тек пет референтних вредности, од којих се две односе на именовање делова тела код човека и животиња:

– *крајњи, доњи део тела човека и животиње (од бока наниже) који служи за ходање* (т.1) (РМС) / *један од двају доњих удова, екстремитета код човека, који служи за ходање* (т.1а) ($РСЈ_2$); *одговарајући екстремитет код осталих кичмењака, одн. одговарајући део тела који служи за кретање* (т.1б) (*ibid*);

– *стопало* (т.2) (*ibid*).

Слично као у албанском, и у српском језику се лексема *нога* употребљава за деноминацију како различитих предмета, тако и географских, односно ботаничких појмова, при чему се такве семантичке реализације остварују путем метонимије, и то пресликавањем на основу подударних функција, карактеристика и особина какав је случај код следећих забележених значења:

– *доњи, у више кракова одвојени део неког предмета (обично намештаја) на коме стоји* (т.3);

– *доњи део брда, планине, стене, камена, (ређе дрвета), подножје* (т.4).

Готово подударна употреба ове лексеме као у албанском, како смо већ истакли у претходном делу, односи се на јединицу мере за дужину:

– *покр. стопа (као мера за дужину)* (т.5)

Међутим, основна разлика између референтне вредности албанске и српске лексеме темељи се најпре на употребној вредности, односно *лингвистичком* опсегу у оквиру којег се дате лексеме користе, будући да речници у српском бележе њено постојање само у оквиру вернакуларног окружења, док је у албанском у питању стандардизована књижевна употреба. Друга разлика заснива

[234] *let. njësi poetike a masë vargu që përbëhet nga një grup rrokjesh të gjata a të shurtra, të cilat përsëriten në mënyrë ritmike (në poezinë greke e latine).*

се на *семантичком* опсегу самих лексема, при чему је албанска нешто ширег значењског оквира, јер упућује на јединицу мере како дужине, тако и дубине.

Интересантно је напоменути да је претходна анализа указала на то да ни у албанском ни у српском језику значења предметних лексема нису мотивисана метонимијском заменом на релацији НОГА → ЧОВЕК, што потенцијално упућује на закључак да ни у оквиру фразеолошких израза неће бити остваривања такве замене између човека и дела његовог тела, већ ће идиоматски изрази бити мотивисани различитим другим средствима, тј. онима која су уочена и код семантичке мотивације референтних вредности. Оваква међусобна веза семантичких реализација лексеме и фразеолошких израза у којима је дата лексема главни (у овом случају именски) конституент важна је из перспективе не само семантичке анализе, већ и евентуалног утврђивања порекла фразема, начина њиховог настанка и развоја у оквиру језика.

8.4 Структура фразеологизама с конституентом *këmbë/нога* и њихова формална и семантичка типологизација

Претходном контрастивном анализом семантичких реализација лексема за именовање доњег екстремитета у албанском и српском језику утврдили смо висок степен неподударности не само по питању њихове бројности, већ и по питању њиховог семантичког опсега. Албански је соматизам у значењском смислу много више развијен, што упућује на закључак да ће и анализа фразеолошких израза у којима фигурира као главни именски конституент такође дати сличне резултате, односно да ће се та чињеница одразити и на степен утврђене еквиваленције између обрађених албанских и српских идиома. Семантичка продуктивност и изражена вишезначност соматизма *këmbë* у албанском (посебно у односу на исту лексему у српском) одражава се и на број фразеологизама ексцерпираних из корпуса, којих је укупно 112. За разлику од неких од претходно анализираних соматизама код којих смо уочили изузетно висок степен структуралне разуђености који је условио њихову типологизацију у неколико категорија и поткатегорија заснованих на критеријуму поделе према морфолошкој врсти главних и напоредних саставница, код израза са соматизмом *këmbë* уочено је тек 13 номиналних израза (или 11%), док више од три четвртине или 99

фразеологизама (89%) чине глаголски. Стога је приликом детаљне семантичке и формалне анализе у наставку управо глаголским фразеологизмима посвећена нешто већа пажња кроз детаљнију класификацију, док су именски изрази третирани као јединствена категорија без типологизације на мање поткатегорије. Како је известан број обрађених фразеолошких јединица полисемичан, при чему је код појединих забележено и до пет различитих семантичких реализација, сваку од њих неопходно је посматрати као засебан фразеологизам, што самим тим утиче и на обим ексцерпираног корпуса повећавајући број анализираних фразеологизама на чак 150.

8.4.1 Номинални (именски) фразеологизми

Једна од не само основних, већ и веома упечатљивих карактеристика именских фразеолошких израза с конституентом *këmbë* која их у том погледу издваја од преосталих фразеологизама истог граматичког састава анализираних у овом раду, огледа се у високом степену хомоморфности, будући да је у оквиру ексцерпираног корпуса забележено чак девет случајева (69%) фразеологизама у којима напоредна саставница припада идентичној класи лексема. Овај податак је изузетно интересантан из семантичке перспективе, посебно уколико се у обзир узме релативно ограничен број именских израза с овим конституентом. Такве именске синтагме по свом саставу углавном су предлошко-падежне конструкције, али смо уочили и један пример у оквиру којег као напоредне лексеме фигурирају два соматизма у међусобном односу семантичке опозиције:

- **këmbë e kokë** [**e krye**[235]] [ноге и глава]
  1. øи велико и мало, øи кусо и репато
  2. ○од главе до пете, ○од главе до стопе, ○од пете до главе, ○од траве до главе

  син. **kokë e këmbë**

Код прве семантичке реализације забележена је потпуна структурално-формална неподударност с обзиром да у српском језику, према нашим сазнањима, не постоји номинални фразеологизам с одговарајућим соматским конституентом. Без

[235] О дословним преводима и семантичким вредностима лексеме *krye* в. у делу 4.3.2.

обзира на изостанак те врсте еквиваленције, циљни изрази имају значење подударно полазном, при чему се и у домену морфолошког компонентног састава готово у потпуности поклапају. Преводни еквиваленти уз другу референтну вредност означени су као парцијално подударни због тога што један од напоредних соматских конституената у њиховом саставу одговара неком од соматизама у албанском идиому иако не садрже лексему *нога*. Разлог такве класификације лежи у чињеници да су ова фразеолошка јединица и њени преводни еквиваленти не само хомоморфни како смо претходно истакли, већ су и именски конституенти у њиховом саставу у семантички супротстављеном али напоредном, а не међусобно подређеном односу, што их на тај начин чини типолошки блискијим категорији делимичне подударности.

Највећа подгрупа у оквиру ове врсте фразеологизама обухвата предлошко-падежне конструкције у акузативу с предлогом *me* (ср. *c*(*a*)), у којима се однос између соматизма и напоредног именског конституента остварује на различите начине. Најпре, код примера

- **me këmbë e me duar** [нога и рукама]
  1. ●нога и рукама/●рукама и нога, ◌свим силама, н.и. свом снагом,
  2. ◌штапом и канапом, ●нога и рукама/●рукама и нога н.и. свим средствима, н.и. на све могуће [и немогуће] начине,

уочава се семантичка опозиција конституената, којом се, уз редупликацију предлога употребљеног за исказивање средства за вршење одређене радње, постиже нарочита експресивност фразеолошке јединице. У њој именске саставнице имају потпуно равноправну улогу, што потврђује и неколико хиљада резултата претраге на интернету и за изворни фразеологизам, али и за варијанту у оквиру које је конституентима замењен редослед.[236] Такође треба напоменути и значај граматичке категорије неодређеног вида код оба соматизма, која имплицира концептуализацију ноге и руке као средства, односно 'алата' за обављање одређене активности, што значи да се ови соматизми не перципирају на конкретизованом плану тј. као делови тела.

[236] Претрага на интернету даје укупно 8.060 резултата за облик **me këmbë e me duar**, док се на *Google* претраживачу добија 5.450 резултата за облик **me duar e me këmbë** (информације добијене на дан 14.11.2016).

Код наредног примера номиналне саставнице нису равноправне по питању својих семантичких вредности, будући да је напоредна лексема *varr* (ср. *гроб*) у улози семантичког носиоца фразеологизма који своју референтну вредност постиже на основу свог асоцијативног карактера:

- [**jam**] **me një këmbë në varr** [бити једном ногом у гробу] – ●бити једном ногом у гробу

  син. **në buzë të varrit** [**të gropës**], **në zgrip**, **u bë për vig**, **është sot për nesër**

Из аспекта морфолошког састава, овај фразеологизам припада групи *прелазних* (в. део будући да у свом саставу може имати и вербални конституент у виду егзистенцијалног глагола *jam* (ср. *бити*). Још једна од важних карактеристика по питању компонентних елемената је и чињеница да се лексема *një* (ср. *један, неки*) употребљава у функцији основног броја *један*, за разлику од неколико претходно анализираних примера када је њена улога била додатно истицање неодређености у виду употребе као неодређеног члана.

Фиктивну или *привидну* хомоморфност[237] уочили смо код два примера чији се морфолошки састав може изразити схемом предлог + соматизам + именица у аблативу, којима се стварна функција може изједначити с придевом, како показују и дословни преводи:

- **me këmbë balte** [**argjill**] [с блатњавим [глиненим] ногама] – ○[стајати] на глиненим ногама
- **me këmbë plumbi** [с оловним ногама] – ●оловних ногу

  син. **me thonjtë e bufit**

Степен еквиваленције код оба израза је висок, при чему је у првом случају подударност парцијална услед забележене употребе глаголског конституента код предложеног преводног еквивалента у првом реду, као и због неподударних предлошко-падежних конструкција код полазног и циљног фразеологизма. Наиме, конструкције с овим предлогом у зависности од своје семантичке вредности, могу

[237] У питању је конструкција у чијем су саставу две именске лексеме различитог семантичког типа. За разлику од конструкција по принципу соматизам + соматизам, овде је напоредна лексема несоматска, па се о појави хомоморфности може говорити само условно.

се на српски језик пренети различитим граматичким структурама, при чему је најуобичајенија предлошко-падежна конструкција у инструменталу с предлогом *с*(*а*), али и беспредлошки инструментал, као и акузатив с предлогом *на* (Krijezi: 2013, 234). Међутим, циљни фразеологизам на српском исказан је предлошко-падежном конструкцијом у локативу, због чега је и степен морфолошке подударности означен као делимичан.

На сличан начин фигурира и фразеологизам

- **me këmbët e pulës** [с ногама кокошке] – ◌као ногама [писано/направљено/урађено и сл.],

који се од претходна два у погледу структуре разликује по напоредном конституенту у виду конструкције у генитиву. Претходно смо такође указали на семантичке вредности генитива када се он из албанског преноси у српски, као и на случајеве у којима долази до падежне супституције између генитива и аблатива на албанском. Овај израз пример је морфолошки ригиднији конструкције чија се семантика урушава уколико до поменуте супституције дође. Наиме, аблативна синтагма *këmbët pule* (ср. досл. *ноге кокошке*) припада врсти синтагми структуре именица + именица у аблативу, при чему је други члан увек у неодређеном виду (GGjSh$_2$: 2002, 88, а)). У овом конкретном примеру у питању је лексема којом се изражава одређена врста чега, односно у извесном смислу *супстантивност*. Упоређена с генитивном синтагмом која фигурира у наведеном фразеологизму, ова конструкција показује разлику која у великој мери није јасна ни нативним говорницима албанског[238]. Наше је мишљење да одговор макар делимично треба

[238] У сврхе појашњавања разлике између генитивне синтагме у оквиру анализираног фразеологизма и понуђене алтернативе у виду аблативне синтагме, консултовано је укупно 9 изворних говорника албанског и два изворна говорника српског који су запослени као преводиоци за албански језик, а којима су постављена следећа два питања:

1. Да ли осећате разлику између израза **me këmbët e pulës** и **me këmbë pule**?
2. Уколико је одговор потврдан, да ли можете објаснити у чему се та разлика састоји?

Сви испитаници потврдно су одговорили на прво питање, док су одговори на друго питање показали не само да говорници први израз употребљавају како у фигуративном, тако и у дословном значењу, већ и да се код друге синтагме употреба своди само на врсту пилећег меса, односно искључиво градивност, а не део тела животиње сагледан ван контекста супстантивности. Међутим, нико од учесника у овој блиц-анкети није умео да објасни због чега је то тако, што доводи до закључка да је у питању стечена или усвојена језичка појава коју је неопходно детаљније сагледати и објаснити, будући да према нашем сазнању није спроведено одговарајуће лингвистичко истраживање које би пружило адекватан одговор на постављено питање.

потражити у наводу да се *друга именица* [у оквиру синтагме], ... *по значењу приближава описном придеву с којим стоји у блиској вези посматрано из семантичког аспекта*[239] (*ibid*), за разлику од случајева када у оквиру структурално исте синтагме друга именица чува своје значење (*ibid*, b)). Такође, једно од објашњења могло би да буде и то да у генитивној синтагми недостаје поредбена свеза *si* (ср. *као*), чиме би се добила конструкција *si me këmbët e pulës* са значењем *као с кокошијим ногама*). Аблативна синтагма би се према истом принципу могла посматрати и као конструкција у којој је изостављен предлог *prej* (ср. *од*), односно *këmbë prej pule* (ср. *ноге од кокошке*), која упућује на материју од које је нешто направљено, односно да је реч о кокошијим ногама, тј. врсти меса које се користи у људској исхрани.

Ову категорију фразеолошких обрта карактеришу и предлошко-падежне конструкције с предлогом *në* (ср. *у, на*), од којих се и структурално и семантички издваја израз

- **në këmbë e në dorë** [**në duar**] [на нози и на руци [на рукама]] – ønаврат-нанос

  син. **hundë më buzë**,

а који одликује интересантна структура (истоветна оној код једног од претходно обрађених израза **me këmbë e me duar)**: редупликовани предлог и напоредни номинални конституенти у семантичкој опозицији. За разлику од поменутог, овај фразеологизам са својим преводним еквивалентом стоји у односу нулте еквиваленције у првом реду с обзиром да у фразеологизму на српском не фигурира одговарајући соматизам. Ипак, у погледу њихових семантичких вредности увиђа се потпуна подударност видљива и на примеру фразеологизма **hundë më buzë** [нос уз уста] који с полазним изразом на албанском остварује синонимијски однос.

[239] *Emri i dytë, ... afrohet nga kuptimi me mbiemrin cilësor dhe lidhet ngushtë me të nga pikëpamja semantike*.

Посебан тип хомоморфије појављује се код паремијског израза

- **këmbët e lehta faqja e bardhë**! [лаке ноге бело лице] – øзабијати главу у песак, øчувати своја леђа, øгурати проблем под тепих, Бежанова мајка не плаче, н.и. побећи/бежати од опасности/проблема и сл.

за који у српском језику не постоји апсолутни структурални или семантички еквивалент, већ је, у зависности од контекста, неопходно прибећи употреби дескриптивних средстава какви су нефразеолошки изрази. Њиме се информише о особи која се с одређеним ризиком, проблемом или опасности не суочава, а синтагмом *faqja e bardhë* (досл. *бело лице*) референца се на неокаљан образ. Овај фразеологизам се на основу свог лексичког састава може третирати као хетероморфан уколико се у обзир критеријум сврставања у ову категорију узме дословно. Међутим, на супраконституентском нивоу јасно се издвајају напоредне синтагме у номинативу чија је композиција идентична: именица + придев / именица + придев, што их условно речено, сврстава у категорију хомоморфних.

8.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми

Удео глаголских фразеологизама у оквиру укупног броја свих анализираних израза с конституентом *këmbë* у односу на исти код других соматизама обрађених у овом раду процентуално је не само приближан, већ и у потпуности подударан вербалним изразима са саставницом *sy* (ср. *око*). Како ћемо у оквиру закључних разматрања напоменути, заступљеност овог типа фразеологизама обухвата вредности од 73% до 79%, док је код наведена два соматизма њихов проценат далеко већи и износи 88%: у случају лексеме *këmbë*, забележено је чак 99 глаголских фразеолошких израза, при чему је известан број полисемичан, што разлику у односу на именске фразеологизме сразмерно повећава.

Статистичка анализа степена еквиваленције показала је присуство неуобичајено малог броја потпуно структурално и семантички подударних израза којих је тек 9, што чини само 7% укупног броја глаголских фразеологизама. Насупрот томе, парцијално еквивалентних је 53 или 41%, док 68 примера нулте еквиваленције чини убедљиву већину од 52%. Контрастивна анализа номиналних

израза у претходном одељку указује на нешто другачији ниво подударности с обзиром да се у оквиру ове категорије јавља незанемарљиво виши проценат потпуне и делимичне еквиваленције: 30% и 23%, респективно, што значи да случајеви нулте еквиваленције чине 47% обрађених примера. Када се упореди број номиналних и глаголских израза означених као потпуно структурално и формално еквивалентни, уочава се значајна диспропорција која се може објаснити с једне стране мање сложеним односима који се изражавају предлошко-падежним конструкцијама у односу на конструкције с глаголом (биле оне глаголске и предлошко-падежне или беспредлошке), док с друге стране пажњу треба усмерити и на разлику у начинима перцепције руке у албанском и српском, видљивим већ и на основу семантичких реализација, с обзиром да албански познаје чак три пута више референтних вредности ове лексеме у односу на српски.

Увидом се у корпус јасно издваја неколико основних група глаголских фразеологизама на основу којих је спроведена и њихова детаљнија типологизација. У првом реду, подела се може извршити према њиховој сложености, односно према морфолошком саставу и то слично као код соматизма *рука*, при чему се издвајају најпре *просте* конструкције које се схематски могу приказати на следећи начин: глагол + соматизам (+ копула). Насупрот њима, забележене су *сложене* конструкције, чију структуру одликује присуство глагола и предлошко-падежне конструкције са соматизмом (+ копула), док се као посебно морфолошки комплексне јављају и конструкције које могу садржати један или два глаголска конституента + два соматизма или соматизам и неки други тип именског конституента, које смо за потребе овог истраживања именовали *поливербалним и полиноминалним конструкцијама са и без копуле*.

8.4.2.1 Просте глаголско-именске конструкције (конструкције типа глагол + соматизам (+ копула))

Беспредлошке конструкције, какве су управо глаголски фразеологизми овог типа, могу се према сложености својих морфолошких карактеристика поделити у две основне подгрупе: конструкције сачињене само од глагола и соматизма *këmbë* и конструкције које поред наведених конституената у свом

саставу укључују и неки вид допуне какве су најчешће непроменљиве речи (о чему ћемо говорити у оквиру дела 8.4.2.1.2). Ове две подгрупе броје укупно 53 фразеолошке јединице, односно готово 54% свих вербалних фразеологизама, што их самим тим сврстава у најбројније, при чему двоконституентне конструкције са својих тек 14 чланова представљају мању подгрупу (27% разматраних, односно нешто мање од једне трећине), док конструкције с копулом којих је чак 39 чине 73% овде анализираних. Контрастивном анализом утврђено је да је у погледу семантичке и структурално-формалне еквиваленције најмање примера потпуне подударности – оваквих фразеологизама забележено је тек 4, односно 8%, док је парцијално еквивалентних чак 26 или 49% , а изрази који припадају категорији нулте еквиваленције такође чине велики део у оквиру ове групе с 23 представника, односно 43%, од чега су забележена и 4 нефразеолошка израза.

8.4.2.1.1 Конструкције типа глагол + соматизам

Иако најмање комплексне по свом саставу, код ових двокомпонентних фразеологизама није забележен ниједан случај потпуне подударности с еквивалентима на српском. Разлози такве семантичке и формалне диспропорције могу се објаснити различитим перцепцијама ноге у два језика, како су већ и референтне вредности одговарајућих лексема у албанском и српском показале, као и неподударним начинима концептуализације одређених појава, осећања или карактеристика кога или чега, о чему ће више речи бити у оквиру концептуалне анализе. Категорија парцијалне еквиваленције обухвата 52% фразеологизама у оквиру ове групе, а укључује примере код којих се неподударност запажа на нивоу глаголског конституента, као и оне у којима се соматизам разликује било по свом падежном облику, било по категорији једнине или множине, али и случајеве код којих категорија одређеног или неодређеног вида лексеме у албанском утиче на морфолошку или семантичку диспропорцију у односу на одговарајући преводни еквивалент.

У првом реду издвајају се један полисемичан и један моносемичан фразеологизам сачињени од истоветних вербалних конституената:

- **bëj këmbë** [урадити ноге[240]]

1. ○узети пут под ноге, ○крочити ногом, н.и. кренути негде

2. н.и. први крочити ногом преко прага куће одређеног дана [нпр. на Божић], н.и. полазити, н.и. ићи у полажај

3. [diçka] [нешто] ○узети пут под ноге, ○дати ватре/крила/маха ногама

- **ka bërë këmbë** [diçka] [урадило је ноге [нешто]] – ○добити ноге, стећи ноге, н.и. нестати

Разлика између облика *bëj* [ср. *урадити, учинити*] и *ka bërë* [ср. *урадио-ла/учинио-ла је*] односи се на категорију глаголског времена, с обзиром да је код првог фразеологизма вербални конституент у првом лицу једнине индикатива презента (који се, како смо већ на почетку споменули, у албанском узима и као основни, инфинитивни облик), док је у другом изразу употребљен перфект. У оба случаја соматизам је у неодређеном виду у акузативу, па је у смислу семантичке вредности изразâ управо глаголски облик пресудан. Степен еквиваленције у односу на циљне изразе на српском прилично је висок код првог истакнутог примера уколико се у обзир узме његова изражена полисемичност. Међутим, како примери показују, код друге референтне вредности уочена је не само нулта еквиваленција, већ немогућност адекватног преношења албанског фразелогизма на српски путем одговарајућег фразеолошког израза. Због тога смо му посветили нешто већу пажњу, нарочито јер је у питању и обрт чија је семантика у ствари последица народног обичаја *полажења* о којем смо говорили у уводном делу овог поглавља. Једно од значења глагола *полазити* које бележи РМС је *ићи у походе, посећивати кога* (РМС: 1990, 642, т.2а), док се за одредницу *полазник* даје и референтна вредност *полажајник, полаженик* (Ibid), због чега смо се, поред дескриптивног, определили и за овај преводни еквивалент, иако није у питању фразеолошки израз. Међутим, како се овај вербал далеко више у савременом српском језику употребљава у свом основном значењу *према пођи* (*ibid,* 642, т.1), сматрали смо неопходним да укажемо на потенцијалну појаву привидних

[240] Лексема *këmbë* припада групи именица чији су облици у номинативу и акузативу једнине неодређеног вида и номинативу и акузативу множине неодређеног вида идентични, те их је у одређеним случајевима у којима нема ближег контекста (какав је код овог и неколицине других фразеологизама) готово немогуће разликовати. Због тога је и наш дословни превод услован и свакако га треба узети само као информативан.

еквивалената услед могућег погрешног тумачења овог глагола на српском. С друге стране, у РМС је такође наведена и одредница *полажај* са значењем *походе, посета на Божић* (*ibid*), а чији је облик обележен као покрајински, односно вернакуларни. Без обзира на такву њену употребу, међу предложене преводне еквиваленте уврстили смо и израз *ићи у полажај* који је у односу на преостале предлоге семантички и структурално најблискији фразеологизованој конструкцији, а због семантичке недвосмислености поменуте лексеме не подлеже евентуалној погрешној интерпретацији као претходно поменути нефразеолошки израз.

Из перспективе глаголског облика у којем се вербални конституент налази, на ексцерпираном корпусу уочили смо још један сличан фразеолошки пар на албанском:

- **tundi këmbën** [**këmbët**] [протресао је ногу [ноге]] – отићи ногама унапред, øзаковрнути очима, *кол.* отегнути папке

  син. **e drodhi këmbën** [**i drodhi këmbët**]
- **tund këmbët** [протрести ноге]

  1. øне померити се ни центиметар, øне попуштати ни зерицу, н.и. не одступати од нечега

     син. **ngul këmbë**

  2. øзаврнути рукаве, потрудити се, узети ствар у своје руке

И код ова два примера слична је ситуација по питању глаголског времена, с тим што у првом фразеологизму глагол фигурира у аористу, док је у другом у питању презент. Поред тога, једна од значајнијих разлика уочава се код граматичке категорије броја соматизма у овим изразима будући да семантика првог фразеологизма не трпи никакву промену уколико се лексема *këmbë* употреби било у једнини, било у множини, што није случај с другим (полисемичним) примером у којем је употреба множине обавезна. И у једном и у другом фразеологизму соматски конституент је у одређеном виду, па се на основу тог податка закључује да је њихова улога реферисање на сопствене ноге. Међутим, синонимни израз **ngul këmbë** код основне референтне вредности другог фразеологизма указује на очигледну неподударност по питању концептуализације, јер категорија

одређеног/неодређеног вида веома често у том смислу има утицај на процес фразеологизације, како смо утврдили у великом броју претходно обрађених примера. У свом основном значењу еквивалентан је изразу øприковати се у месту, док у секундарној семантичкој реализацији синонимној другом овде наведеном фразеологизму, овај израз информише о нечијој решености, неумољивости или тврдоглавости на потпуно исти начин: øне померити се ни центиметар, øне попуштати ни зерицу, н.и. не одступати од нечега. Радња *прикивања* ногу овде упућује на аналогију прикивања ексера којег самим тим више није могуће померити, тј. променити му локацију, а ноге у том контексту перципирају се као позиција, односно став.

Померање ногу у албанском не означава само кретање ка одређеном циљу или тачки у простору, јер фразеологизмом

- **luaj këmbët** [померити ноге]
  1. ◌дати ватре ногама, ◌скочити на ноге лагане
  2. øне седети скрштених руку, øузети ствар у своје руке
     син. **shpie gojën te buka**, **luaj këmbë e duar**

реферише и на преузимање контроле над одређеним животним ситуацијама. Још једном се на основу категорије одређеног вида код соматизма указује на властити део тела, при чему код наведене две семантичке реализације поново уочавамо и различиту мотивацију: у првом случају на основу искуствене слике, док је у позадини другог значења она метафорична (о томе в. више у оквиру концептуалне анализе). Поред основног облика овог фразеологизма у оквиру корпуса уочили смо и донекле измењену полисоматску варијанту **luaj këmbë e duar** [померити ноге и руке], чије је значење синонимно другој референтној вредности анализираног фразеологзма. Употреба неодређеног вида код оба соматизма јасно указује на начин њихове перцепције као средстава или оруђа за обављање одређених радњи: у случају руке, денотира се *човек који влада нечим, који има власт или моћ над неким или нечим* (в. део 7.3.1, т.4); с друге стране, ноге се посматрају преко своје физиолошке функције носилаца кретања, па су и у том смислу наведене граматичке категорије у служби остваривања наведеног значења.

У одређеном броју случајева управо су граматичке категорије соматског конституента критеријум на основу којег се одређује и његова семантичка вредност, а такви су и фразеологизми

- **mori këmbë** [diçka] [узело је ноге [нешто]]

  1. øраширило се нешто од уста до уста, øраширило се нешто као пожар [вест, гласина и сл.],

     син. **mori dheun**

  2. øкренуло је нешто добрим путем, øкренуло је нешто на добро/боље
- **mori këmbët** [dikush] [узео је ноге [неко]]
  1. ○поћи ногом [проходати], øнаправити први корак
  2. ○дати ватре ногама, ødати ветра табанима

     син. **ua mbathi** [**ua dha, ua theri**] **këmbëve**.

Иако не припада поткатегорији двоконституентних, у сврхе свеобухватније анализе њима можемо прикључити и израз

- **i mori këmbën** [dikujt] [узео је ногу [некоме]] – øбити у нечијој кожи, øзаузети нечије место, øпреузети нечију улогу, øпреузети штафету, н.и. наставити тамо где/шта је неко почео

  син. **i zuri këmbën**, **zuri këmbën** [e dikujt].

Морфолошку структуру сва три наведена примера одликује најпре присуство истоветног глаголског конституента и соматизма у различитим граматичким облицима чије карактеристике ради прегледности дајемо у наредном табеларном приказу.

Табела 3. *Приказ утицаја граматичких категорија на промену семантике израза*

фразеологизам	**соматизам**		
	број	**вид**	**падеж**
mori këmbë	једнина/множина[241]	неодређени	акузатив
mori këmbët	множина	одређени	
i mori këmbën	једнина	одређени	

[241] Претходно смо већ указали на проблематику дословног превода ове лексеме на српски језик у случају непостојања јасних граматичких ограничења или контекста (в. напомену 239), те у овом табеларном приказу остављамо отвореном могућност различитог тумачења.

Уколико занемаримо категорију падежа која је код сва три примера подударна с обзиром да је соматизам у свим наведеним случајевима у функцији директног објекта, преостале две граматичке категорије информишу о најразличитијим морфолошким односима у које овај конституент ступа унутар синтагме. Најпре, поред одређеног/неодређеног вида, и категорија једнине може упућивати на начин концептуализације соматског конституента, посебно уколико у обзир узмемо чињеницу да, уколико се нога перципира на основу својих физиолошких својстава и карактеристика, тада се углавном у фразеолошким изразима јавља у множини услед њене природне дуалности слично као код очију. Насупрот таквој представи о ногама, овај соматизам се путем категорије једнине одваја од свог основног значења једном врстом *изолације* од свог основног појавног облика (тј. множине), чиме се ствара погодна фраземотворна подлога за изразе метафоричке или метонимијске позадинске мотивације (за разлику од, условно речено, *једноставне* мотивације искуственом сликом).

Утицај категорије вида именица на начин фразеологизације израза разматрали смо у више наврата, па ћемо овде само указати на употребу кратког облика личне заменице у дативу код трећег фразеологизма, која се односи на логички субјекат и ни на који начин не мења семантичку динамику израза. По питању структуралне и семантичке симетрије с преводним еквивалентима, уочава се нешто виши степен морфолошке неподударности условљен изостанком одговарајућег соматског конституента код циљних израза у случајевима нулте еквиваленције. С друге стране, у примерима у којима је забележено парцијално поклапање конституената основна разлика може се свакако приписати глаголским саставницама с обзиром да су анализирани фразеологизми на албанском двокоммонентни, а циљни фразеологизми у свом саставу садрже одговарајући соматизам.

8.4.2.1.2 Конструкције типа <u>глагол + соматизам + копула</u>

За разлику од претходне поткатегорије фразеолошких израза које одликује прилично низак степен еквиваленције, статистичка анализа ове групације показала је далеко виши проценат потпуно и парцијално еквивалентних примера који чине готово две трећине анализираних (укупно 59% ове две категорије

заједно). Потпуно структурално и семантички еквивалентних је 14%; израза који припадају категорији делимично подударних је 45%, док 41% одлази на фразеологизме у оквиру нулто еквивалентне групе. Од тога, само 5% овог дела корпуса представљају обрти за које у српском језику нисмо пронашли одговарајуће фразеолошке еквиваленте, док фразеологизми без одговарајућег соматског конституента чине 36%. Даљом формалном анализом извршена је типологизација према падежном облику соматског конституента, при чему су издвојени изрази с именском саставницом првенствено у номинативу и акузативу, као и једна конструкција са соматизмом у аблативу, што свакако не представља довољно обиман корпус за сврставање у посебну категорију, те је овде само помињемо.

8.4.2.1.2.1 Конструкције са соматизмом у номинативу

Ова група глаголско-именских израза готово је подједнако бројна као и група конструкција са соматизмом у акузативу и чини 40% обрађеног одговарајућег корпуса. Одликује је изузетно висок степен еквиваленције будући да је у оквиру категорије нулте подударности забележен само један пример (11%), док је потпуно структурално и формално еквивалентних 3 (или 33%), односно парцијално еквивалентних 5 (или 56%).

У албанском се језику субјекат најчешће изражава помоћу именице у одређеном виду у множини или једнини, изузев у појединим случајевима (GGjSh2: 2002, 167-168), због чега је соматски конституент код свих фразеологизама из ове групе управо у одређеном виду (множине). Одступање по питању категорије броја код соматске саставнице уочили смо код два фразеологизма, од чега један припада категорији потпуне, а други категорији нулте еквиваленције. У питању је најпре израз

- **nuk i ka shkelur këmba** [diku] [није згазила нога [негде]] – ●није неко ногом крочио [негде],

где се иста појава уочава и код преводног еквивалента. Чињеница да су обе ове лексеме у једнини, како смо претходно истакли, представља одступање од

уобичајеног[242] начина фигурирања овог соматизма у фразеолошким обртима,и упућује на закључак да је позадинска мотивација оба израза подударна. Ипак, без обзира на тачност ове тврдње (с обзиром да су фразеологизми настали на основу искуствене слике човека који први пут долази на неко место), треба истаћи како је тај први корак могуће начинити искључиво једном ногом, што је у основи разлога за употребу категорије једнине. Дакле, супротно очигледној претпоставци да се овим граматичким средством постиже виши степен идиоматичности израза, у позадини њене употребе поново се налази искуствена слика, као и она која је мотивисала фразеологизама. Речју, граматичка средства овде само у извесном смислу *прате* семантику израза којој се прилагођавају, а не представљају додатан инструмент за фразеологизацију базне синтагме.

Понекад је високоекспресивне фразеологизоване структуре с једног језика изузетно тешко пренети на било који други језик чак и нефразеолошким изразима, какав је случај код примера

- **s'e zë këmba** [не хвата нога] – н.и. место на којем нема живе душе [непроходно/непролазно место], н.и. осамљено место, н.и. место које је и Бог заборавио, н.и. место/øтамо где људска нога није крочила.

Семантичка диспропорција у односу на предложене преводне еквиваленте последица је рефлексије специфичних начина исказивања спацијалних и темпоралних односа или одређених карактеристика чега, очигледно својствених албанском говорнику. Интринсична мотивација овог фразеологизма сврстава га у категорију израза чије преношење на српски језик захтева посебну пажњу приликом прилагођавања одговарајућем контексту будући да истовремено информише о непознатом месту на којем се претпоставља да човек никада није боравио, односно о осамљеном месту где нема људи. Због тога преводни еквиваленти на српском представљају својеврстан спој нефразеолошких израза и фразеологизама прилагођених таквим контекстима.

[242] У оквиру обрађеног корпуса, забележено је 18 од укупно 112 фразеологизама у којима лексема *këmbë* фигурира у једнини (у одређеном виду). За облике ове лексеме у неодређеном виду готово је немогуће утврдити да ли се јављају у свом облику једнине или множине, изузев ако сам контекст не упућује на једно или друго, а тада се природан облик двојине мора узети као подразумевана претпоставка од које свакако постоје одређена одступања која не могу бити ни преовлађујућа, нити имати бројчану превагу над примерима у којима се ова лексема, као последица наведеног, ипак јавља у множини.

Сви преостали изрази из групе конструкција у номинативу садрже соматизам у одређеном виду множине, при чему се као копула јављају различите непроменљиве речи. У првом реду, уочили смо фразеологизме с допуном у виду личне заменице у дативу:

- **nuk më bëjnë këmbët** [не раде ми ноге]
  1. ○неког не слушају ноге
     син. **nuk më bëjnë** [**nuk më punojnë**] **gjunjët**
  2. øне да се некоме да иде негде
- **më ranë këmbët** [пале су ми ноге] – ●отпале су некоме ноге
- **m'u prenë këmbët** [одсекле су ми се ноге]
  1. ●одсекле су се некоме ноге
     син. **nuk më mbajnë këmbët, m'u shkurtuan këmbët, m'u prenë [m'u këputën] gjunjët**
  2. ○не држе некога ноге, øклецају некоме колена
     син. **nuk më bëjnë këmbët, nuk më mbajnë këmbët, m'u shkurtuan këmbët, m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**

Изузев другог фразеологизма, код којег је уочена потпуна семантичка и формална подударност у односу на преводни еквивалент, преостала два израза садрже и додатне лексичке елементе као што је одрична речца *nuk* и речца *u* за грађење пасивног облика глагола у аористу, док се за степен еквиваленције може приметити да је прилично висок. Последњи анализирани израз у оквиру своје секундарне семантичке реализације може се класификовати као *потенцијални привидни еквивалент* уколико се у обзир узме његов дословни превод на српском који, као такав, фигурира у оквиру семантичког поља СТРАХ. Због тога је неопходно пажњу посветити контексту у којем се употребљава и сходно томе изабрати одговарајући еквивалент.

У овој групи израза нарочито се издваја фразеологизам веома карактеристичног значења, какав у односу потпуне семантичке симетрије с преводним еквивалентом нисмо пронашли у српском:

- **m'u lidhën këmbët** [везале су ми се ноге] – øпостати кућна мува/мушица [некоме је услед одређених околности ограничено кретање ван куће – нпр. рођење детета, болест и сл.]

  син. **i kam këmbët të lidhura**

Преводни еквивалент øпостати кућна мува/мушица не имплицира ограниченост кретања ван затвореног простора, најчешће куће, већ нечији својевољни (дужи) боравак у истом, због чега он на српски језик не преноси у потпуности овај албански фразеологизам. Овде такође треба напоменути да контекст у којем се употребљава у великој мери може захтевати и преношење неким другим циљним изразом, посебно уколико се у обзир узме и значење које нисмо пронашли у доступним речницима[243], а које је у потпуности еквиваленто српском изразу **везале су се некоме ноге**.

8.4.2.1.2.2 Конструкције са соматизмом у акузативу

Најбројнији у оквиру категорије конструкција с копулом, изрази у којима је соматизам у акузативу могу се на најопштијем плану сврстати у фразеологизме код којих је уочен изузетно низак степен еквиваленције у односу на циљне изразе. Највећи број представника ове категорије карактерише употреба кратког облика личне заменице у дативу или акузативу (а у једном случају забележен је и спојени облик у дативу и акузативу), који прате следећу схему: скраћени (или спојени) облик личне заменице + глагол + соматизам у одређеном виду (једнине или множине) у акузативу. Таква конструкција забележена је код укупно седам израза, од којих се у два соматизам јавља у једнини. У примеру

- **e drodhi këmbën** [**i drodhi këmbët**] [уврнуо је ногу [уврнуо је ноге]] – ◌отићи ногама унапред, øзаковрнути очима, *кол.* отегнути папке

  син. **tundi këmbën** [**këmbët**], **e drodhi** [**e përdrodhi**] **bishtin**

[243] На претраживачу *Google* забележено је нешто више од 100 резултата за овај израз, од којих се већина управо користи у овом значењу, најчешће у контексту спорта (фудбала и сл). Међутим, на интернету смо пронашли и семантичку вредност која одговара преводном еквиваленту ◌ноге су некога издале или øукопати се у месту, као у примеру чланка *Agolli: Mu lidhën këmbët kur tifozi hyri në fushë* (*Аголи: Ноге су ме издале када су навијачи изашли на терен*) од 21. новембра 2014. године, доступног на страници http://mail.indeksonline.net/?FaqeID=3&LajmID=127008 (последњи пут приступљено 25.11.2016).

соматизам може фигурирати у оба броја, с тим што таква флексијска супституција захтева и адекватну промену скраћеног облика личне заменице у акузативу:

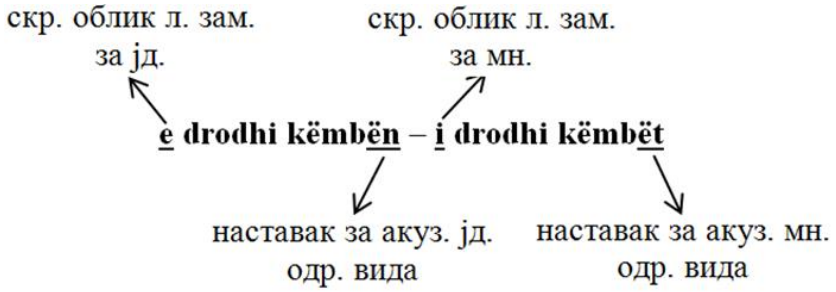

Илустрација 4. *Флексијска супституција приликом промене категорије броја*

Иако српски језик познаје фразеологизам с конституентом *нога* сличних семантичких вредности као и полазни израз, треба напоменути да одређену предност овде дајемо нешто колоквијалнијем облику øзаковрнути очима због очигледно високог степена семантичке подударности код глаголских саставница.

С друге стране, у фразеологизму

- **i mori këmbën** [dikujt] [узео је ногу [некоме]] – øбити у нечијој кожи, øзаузети нечије место, øпреузети нечију улогу, øпреузети штафету, н.и. наставити тамо где/шта је неко почео

  син. **i zuri këmbën**, **zuri këmbën** [e dikujt]

није могуће соматизам у једнини заменити обликом у множини. Поред тога, копула у виду скраћеног облика личне заменице, иако хомонимна допуни уз множину у претходном изразу, у овом је случају у дативу и односи се на логички субјекат. Употреба соматизма у једнини може се објаснити семантичком реализацијом лексеме *këmbë кол. место; позиција у друштву* (в. т.12 из дела 8.3.1), због чега се овај фразеологизам семантички у највећој мери може изједначити с преводним еквивалентом øзаузети нечије место. Међутим, извесна предност даје се преводном еквиваленту øбити у нечијој кожи због соматског конституента у његовом саставу.

Повезаност физичке и духовне чистоте као позадинску мотивацију за настанак фразеологизма налазимо у оквиру прве референтне вредности израза

- **s'i ka lagur këmbët** [није испрљао ноге]
  1. ønеко није ни мрава згазио
  2. øне мрднути ни прстом,

док је секундарно значење настало на основу искуствене слике (о томе више у делу о концептуалној анализи). Код обе семантичке реализације степен еквиваленције у односу на циљне фразеологизме релативно је низак, будући да су у питању изрази у којима не само да изостаје одговарајући соматизам, већ и глаголски конституенти нису ни приближних семантичких вредности.

У сврху подробније анализе и схватања начина на који граматичка категорија код глагола може утицати на значење и промену смисла фразелогизма, осврнућемо се на два семантички и структурално блиска примера примарног значења у оквиру семантичког поља СМРТ, од којих први припада групи конструкција са соматизмом у акузативу, а други претходно обрађеним изразима са соматизмом у номинативу:

- **i mblodhi këmbët** [скупио је ноге]

1. ◌(от)ићи с ногама унапред, отићи у вечна ловишта, склопити очи, куцнула је коме мотика над главом, *кол.* отегнути папке

син. **iu mblodhën këmbët**, **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët**, **i bëri këmbët çift**, **ra me këmbë nga dielli**

2. øстегнути каиш

- **iu mblodhën këmbët** [dikujt] [скупиле су се ноге [некоме]] – ◌(от)ићи с ногама унапред, отићи у вечна ловишта, склопити очи, куцнула је коме мотика над главом, *кол.* отегнути папке

син. **i mblodhi këmbët**, **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët**, **ra me këmbë nga dielli**, **i bëri këmbët çift**.

Основна разлика између ова два фразеологизма, поред вишезначности забележене код првог примера, односи се у првом реду на категорију падежа, како смо већ истакли, али и на глагол у њиховом саставу. Медиопасив код вербала у другом примеру указује на *невољно* извршену радњу, без контроле или утицаја (логичког) субјекта, док се у првом изразу употребом глагола у аористу у активу оставља известан простор управо за радњу коју субјекат може вршити својевољно.

Интересантно је да дословни превод синтагме *i mblodhi këmbët* у извесном смислу подсећа на семантички опозит колоквијализму у српском **раширити се** или фразеологизму **пружити ноге колики је губер**, о чему ћемо детаљније говорити у оквиру концептуалне анализе у наредним поглављима.

8.4.2.2 Сложене глаголско-именске конструкције

Комплексност овог типа глаголских фразеологизама заснива се у највећој мери на присуству различитих напоредних и споредних саставница поред глагола. Најчешће су у питању предлошко-падежне конструкције у оквиру којих фигурира соматизам, али како смо у уводном делу овог одељка напоменули, забележене су и такве фразеолошке јединице у којима се јављају и по два именска конституента, а у неким случајевима чак и два глагола, због чега смо управо такве изразе издвојили у посебне категорије. Њихова заступљеност је 48% у односу на све сложене глаголске изразе, при чему полиноминалне конструкције чине 36% (16 примера), а поливербалне 12% (или 5 примера), док преосталих 52% (23 примера) представљају фразеологизми чија се структура своди на основне напоредне конституенте у виду глагола и соматизма, уз различите врсте копула у оквиру предлошко-падежне конструкције с именским конституентом као носиоцем синтагме, као и допуна у виду придева, прилога, одричних речца и сл.

Према предлошко-падежној конструкцији као једном од могућих критеријума класификације сложених глаголских фразеологизама, исти се могу сврстати тек у две основне категорије и то на оне у којима је соматизам у номинативу или у акузативу. Прва подгрупа знатно је малобројнија од друге и сачињена је од свега четири израза обрађена у наставку:

полазни фразеологизам	**дословни превод**	**преводни еквивалент**
çaloj nga të dyja këmbët [diçka]	[храмљати на обе ноге [нешто]]	◌као да је ногама прављено

У овом примеру утврђена је парцијална еквиваленција због присуства одговарајућег соматизма у српском изразу, али се по питању структуре уочава доста неподударности. Најпре, код преводног еквивалента употребљена је

нестварна компарација, док се у албанском фразеологизму читава семантика заснива ипак на глаголској саставници. Хромост се, како смо у уводном делу нагласили, везује за хтонске елементе, али се својим значењем повезује искључиво с ногом, због чега се овде синтагмом *nga të dyja këmbët* само још више наглашава експресивност у описивању особине исказане фразеологизмом. Дакле, може се рећи да паукална синтагма представља својеврсну допуну глаголу у семантичком смислу, којом се додатно упућује на одређене физичке или какве друге недостатке неког предмета на који се овим изразом реферира.

mbështetët në [**me**] **një këmbë**	[ослањати се на [са] једну ногу]	1. [dikush] [неко] – ◌стајати на глиненим/климавим ногама, немати чврст ослонац/ потпору 2. [diçka] [нешто] – ◌бити/ослањати се једном ногом на нечему

Како смо већ у више прилика напоменули, предлози *në* и *me* у албанском се употребљавају уз лексеме у акузативу, изузев у случајевима какав је управо у овом изразу, када у оквиру предлошко-падежне конструкције фигурира неодређени члан, односно паукал *një* (ср. *један*). Овде је свакако у питању паукал помоћу којег се упућује на одсуство природне дуалности коју овај соматизам изражава у множини, док се у граматичком смислу, због његове употребе и лексема уз коју стоји мора јавити у неодређеном виду једнине и то у номинативу. Из тог разлога је и сам израз сврстан у ову групу, иако предлози у његовом саставу упућују на другачију (семантичку) класификацију. Код обе семантичке реализације полазног фразеологизма уочава се парцијални степен еквиваленције из разлога што и изрази на српском у свом саставу имају одговарајући соматски конституент.

varet nga këmbët e veta	[зависи од својих ногу]	øослањати се на себе/својих десет прстију, øбити сам свој газда, н.и. зависити од себе

Овим изразом реферира се на самосталну особу, ону која је самој себи ослонац, што се исказује управо соматизмом *нога* с референтом вредношћу *снага за ходање, за трчање или за вршење неке радње помоћу доњих екстремитета* (в. део 8.3.1, т.9б). У питању је фразеологизам који у српском језику има неколико семантичких еквивалената, али ниједан од њих у свом саставу не садржи соматизам *нога*, што се може објаснити доста мањим семантичким опсегом ове лексеме у српском у односу на албански језик (уп. семантичке реализације наведених соматизама у оквиру дела 8.3). Без обзира на употребу одређеног вида у предлошко-падежној конструкцији *nga këmbët e veta*, јасно је да се овом синтагмом реферира на сопствене делове тела с обзиром да садржи присвојну заменицу, што га у великој мери и семантички и структурално приближава предложеним преводним еквивалентима.

e mori nga këmbët [diçka] син. **e mori së prapthi**	[узео је од ногу [нешто]]	н.и. разумети нешто погрешно

Једини израз у оквиру ове групе фразеологизама за који у српском језику није пронађен одговарајући преводни еквивалент у виду фразеолошке јединице. У питању је конструкција којом се описује схватање или перцепција нечега дословно од краја ка почетку, односно наопачке тј. од *ногу ка глави*. Према нашим сазнањима, у српском језику не постоји адекватан израз који би на прави начин пренео значење албанског фразеологизма и стога захтева описно преношење на српски језик и класификацију у категорију нулте еквиваленције. Глагол *marr*, поред свог основног значења *узети* има још 33 семантичке реализације према FGjSSh, између осталог и с*матрати, вредновати; држати; ... просуђивати на одређен начин* (FGjSSh: 2001, 981. т.21)[244]. Тако, *вредновати* [*нешто почев*] *од ногу* подразумева просуђивање утемељено на потпуно супротним премисама од оних на којима је нешто засновано. Слично се може уочити и на примеру синонимног фразеологизма **e mori së prapthi** (досл. *вредновати однатрашке*), за који такође у српском не постоји адекватан фразеолошки преводни еквивалент.

[244] *E quaj, e vlerësoj; e mbaj; ... e gjykoj në një mënyrë të caktuar*.

Друга подгрупа ових фразеологизама броји више израза у којима су предлошко-падежне конструкције састављене од предлога *në, me, ndër* и *nëpër* и соматизма. Најзаступљенији је предлог *në* као у наредном изразу, који се јавља уз соматизам у одређеном и неодређеном виду, а сам предлог равноправно фигурира с предлогом *më* у односу међусинонимијске супституције и њихова употреба зависи искључиво од избора и склоности говорника:

- **e ngriti** [**e çoi**] **në** [**më**] **këmbët** [дигао [подигао] је на ноге]

1. [dikë] [некога] дићи [подићи] некога на ноге – ●подићи некога на ноге, н.и. излечити некога

2. [dikë] [некога] дићи [подићи] некога на ноге – ●подићи некога на ноге, н.и. одгајити некога

син. **e nxorri në jetë**

3. [diçka] [нешто] øнаправити нешто [својим рукама/са својих десет прстију] или øвратити нешто у живот [поправити]

4. [diçka] – [нешто] øстворити нешто [својим] рукама

5. [dikë] [некога] дићи [подићи] некога на ноге – ◌дићи некога на ноге, н.и. учинити некога ентузијастичним, срећним и сл. [нпр. публику на концерту]

син. **e ngriti** [**e çoi**] **peshë**

Полисемија овог фразеологизма изузетно је изражена и обухвата случајеве у оквиру неколико семантичких поља (о чему ће детаљније бити говора у оквиру концептуалне анализе). Када је семантички опсег једног фразеологизма изразито велик, тада се свакако смањује могућност за проналажење преводних еквивалената чији је степен подударности висок, а готово је немогуће пронаћи одговарајући израз на страном језику који поседује истоветан број семантичких реализација. Стога је и формално-структурална и семантичка неподударност прилично изражена, што се директно одражава и на степен еквиваленције између полазног и циљних израза.

Насупрот оваквој формалној асиметрији, у корпусу смо уочили и фразеологизме потпуно подударног састава и значења

- **fle në këmbë** [спавати на ногама] – ●спавати на ногама

  син. **nuk e nxjerr** [**dot**] **qimen nga qulli**,

који се употребљавају да опишу особу веома уморну од неке активности или недостатка сна, а мотивисани су сликом човека који дословно спава стојећи. Предлошко-падежна конструкција у полазном изразу је у акузативу, при чему је соматизам у неодређеном виду јер се фразеологизација не врши референсирањем на сопствене или чије (тачно одређене) ноге (самим тим и на особу), већ се конкретизација избегава у циљу постизања што вишег степена уопштавања, па самим тим и идиоматизације. Слична појава може се уочити и на примеру

- **vdes në këmbë** [умрети на ногама] – øне клечати ни пред ким,

с том разликом што се у односу на преводни еквивалент не остварује потпуна структурална и формална, већ само семантичка подударност.

Примери с предлозима *nëpër* и *ndër* укључују случајеве парцијалне и нулте еквиваленције:

- **i ra ndër këmbë** [dikujt] [пао је међу ногама] [некоме] – øпасти на колена
  син. **i ra në gjunjë**
- **e marr nëpër këmbë** [узети међу ноге]
  1. [dikë] [некога] ◌ставити некога под ноге [тлачити]
     син. **e mori zvarrë, e ka bërë shtupë** [**enësh**], **e ka bërë fshesë**
  2. [diçka] ø[по]газити нешто [принцип, право], øставити у запећак, н.и. не обазирати се, н.и. не третирати

Неподударност се код наведених примера не заснива на изостанку истих елемената код преводних еквивалената: у првом изразу се нечије достојанство, независност и сл. на српском изражава падањем на колена, док је у албанском употребљен соматизам нога. С друге стране, у следећем фразеологизму се разлика уочава у највећој мери на семантичкој диспропорцији између глаголских конституената, односно овом фактору допуњеном изостанком адекватног соматизма у случају секундарног значења фразеологизма **e marr nëpër këmbë**.

И с предлогом *me* забележено је неколико фразеологизама у категорији парцијалне еквиваленције, међу којима и

- **ecën me këmbët e veta** [dikush a diçka] [хода својим ногама [неко или нешто]] – ◌стајати на својим ногама,

за који се може рећи да припада оном типу израза код којег је степен семантичке и структуралне подударности заиста висок, јер се уочене разлике између посматраног фразеолошког пара заснивају на глаголским конституентима и категорији одређеног вида код албанског соматизма којом се додатно наглашава сопство. Међутим, када су глаголи у питању, и албански и српски најчешће колоцирају са соматизмом *нога*: *стајати* и *ходати*. Ово указује тек на незнатно непоклапање у начину фразеологизације, односно позадинској слици на основу које су ови изрази настали, због чега их треба условно посматрати као парцијално подударне и свакако у оном делу лествице еквиваленције ближем потпуној структуралној и семантичкој симетрији.

8.4.2.2.1 *Полиноминалне и поливербалне конструкције са и без копуле*

Према врсти именских компонената у свом саставу, полиноминалне конструкције с лексемом *këmbë* појављују се у оквиру неколико основних подгрупа:

– конструкције с редупликованим соматизмом;

– конструкције са семантичком опозицијом *këmbë* (досл. *нога*) : *dorë* (досл. *рука*);

– конструкције с два соматизма; и

– конструкције са соматизмом и несоматском именском саставницом,

при чему је последња и најбројнија међу наведенима. Фразеолошких јединица које се могу сврстати у неку од ових поткатегорија на обрађеном корпусу уочили смо на 16 примера, док се с друге стране, фразеолошке јединице у чијем се саставу налази више од једног глаголског конституента појављају у значајно мањем броју. Заједничка особина свих овде истакнутих фразеолошких израза састоји се у посебном виду и начину фразеологизације који укључује у извесном смислу *удвајање* неких од основних саставних елемената, при чему њихов однос може бити напоредан тј. равноправан, односно надређен/подређен.

Примери напоредног међуконституентског односа укључују најпре случајеве у којима је соматизам *këmbë* редупликован:

- **e hedh** [**e vë**] **këmbën mbi këmbë** [бацити [ставити] ногу на ногу] – ønакривити шешир/капу

  син. **e hedh** [**e vë**] **festen** [kësulën, qeleshen, kapelën, takijen] mbi sy, e fle mendjen

- **rri këmbë mbi** [**përmbi**] **këmbë** [дићи ногу на [преко] ноге] – ○[пребацити неко] ногу преко ноге, ○дићи све четири [ноге] увис.

У оба се јавља синтагма *këmbë(n) mbi këmbë*, с тим што је код првог израза забележен одређени вид акузатива код првог напоредног конституента ове конструкције, чија се употреба објашњава позадинском мотивацијом фразеологизма сликом човека који је прекрстио (своју) ногу преко ноге (након завршеног каквог посла, велике обавезе и сл.) и референсирањем на сопствени део тела. Утврђени степен еквиваленције је нулти јер изузев предложеног преводног еквивалента, у српском језику нисмо пронашли фразеологизам у чијем се саставу налази не само одговарајући, већ и било који други соматизам. Други је пример прилично сличан по својим саставним елементима и њиховим граматичким облицима. Изузев употребе напоредних соматизама у неодређеном виду акузатива, на нивоу семантике глаголских саставница уочава се тек незнатна разлика која у српском може узроковати појаву привидне еквиваленције између фразеологизма **e hedh** [**e vë**] **këmbën mbi këmbë** и преводног еквивалента за други фразеологизам ○[пребацити] ногу преко ноге.

Као посебан вид или инструмент фразеологизације, на ексцерпираном корпусу уочили смо и појаву у сврхе овог истраживања именовану *међусоматском семантичком опозицијом* која је у зависности од примера до примера, употребљена у сврхе постизања семантичке корелације између напоредних лексема којом се успоставља одређена целина комплекснија и већа од простог збира референтних вредности једног и другог соматизма. На пример, у фразеологизмима

- **sa të kem <u>këmbë e dorë</u>** [**e duar**] [док имам ноге[245] и руку [руке]] – ødок некога служи здравље, док је неко у снази, док се неко држи

  син. **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora**

[245] И овде остављамо могућност дословног превода соматизма у једнини, посебно услед употребе напоредне лексеме *dorë* у једнини.

- **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora** [док ми раде [играју] нога и рука] – ødок у некоме још има живота, док неко још има снаге

  син. **sa të kem këmbë e dorë** [**e duar**]

- **e lidhi këmbë e duar** [везао је ноге и руке]

  1. ○бацати клипове под ноге

     син. **ia lidhi** [**ia zuri**] **këmbët**

  2. ○пасти под чије ноге,

семантички опсег именске синтагме *këmbë e dorë* (досл. *нога и рука*) у било којем од својих граматичких облика (једнини/множини, одређеном/неодређеном виду) далеко је већи од пуке деноминације човекових екстремитета, без обзира на метонимијске процесе у основу мотивације јер рецимо, сама метонимијска замена на релацији НОГА → ЧОВЕК сасвим је довољна за даљу идиоматску надградњу фразеологизма која може тећи у више праваца. Применом овакве врсте семантичке опозиције, коју условно можемо назвати и *привидном опозицијом* будући да се не користи у циљу истицања каквих супротности, добија се додатна сложеност структуре и посебно ефективан начин фразеологизације.

Упоредо с наведеним соматизмима, у једном одређеном броју фразеологизама приметно је присуство такође напоредних именских лексема које за разлику од претходног случаја, не остварују однос семантичке опозиције изузев у следећем случају:

- **është bërë këmbë e krye** [diçka] [урадило је ноге и главу [нешто]] – øпретумбати нешто наглавачке

  син. **është bërë lesh e li**

Без обзира што је у питању глаголски фразеологизам, код овог примера су напоредни именски конституенти фактички носиоци значења читавог израза због употребе семантички немаркираног глагола *bëj* (досл. *чинити, радити, делати*). Иако се на релацији *krye* (досл. *глава*) и прилога *наглавачке* у преводном еквиваленту примећује повезаност на значењском нивоу, изрази су ипак сврстани у категорију нулте подударности из разлога недостатка било којег од два соматска конституента у циљном изразу.

Исти ниво (не)подударности забележен је и код фразеологизма

- **i vuri këmbën në bark** [dikujt] [ставио је ногу у стомак [некоме]] – øухватити некога за врат/гушу

  син. **i vuri shkelmin në bark**

којим се исказује какав притисак или претња некоме, при чему се морфолошка разлика у потпуности заснива на мотивацији и полазног и циљног израза: услед различите концептуализације поменуте претње или радње вршења притиска у албанском и српском језику, долази до семантичке транспозиције различитих базних синтагми која доводи до изостанка одговарајућег соматизма у преводном еквиваленту, иако оба фразеологизма остварују потпуну семантичку еквиваленцију.

Најбројнија међу поткатегоријама полиноминалних израза јесте група конструкција са соматизмом и неком несоматском саставницом, међу којима су две с лексемом *det* (ср. *море*):

- **i futet** [**ia hyn**] **detit më këmbë** [ставио је [ушао је] ногама у море] – øзагристи у тврд орах

  син. **e kalon** [**e hedh**] **detin më këmbë**, **e than detin me lugë**, **e mat detin me lugë**

- **e kalon** [**e hedh**] **detin më këmbë** [прећи [бацити] море ногама] – øзагристи превелик залогај

  син. **i futet** [**ia hyn**] **detit më këmbë**

Иако су наведене фразеолошке јединице на албанском синонимне, код српских смо се одлучили за семантички готово подударне, али ипак различите варијанте како би се и за један и за други израз пронашао посебан преводни еквивалент. У оба примера степен подударности је нулти, при чему се формална диспропорција уочава не само због изостанка соматског конституента, већ и услед неодговарајућих глагола у њиховом саставу.

Фразеолошки обрти понекад су веома блиско повезани с паремијама, иако то по свом значењу и структури суштински не морају нужно да представљају. Једна од честих одлика које смо приметили анализирајући албанске

фразеологизме јесте присуство неке врсте риме због чега такви изрази попримају одређене провербијалне карактеристике:

- **kërkoj <u>këmbë</u> për <u>gjemb</u>** [тражити ногу за трн] – øтражити кавгу
  син. **kërkoj gjemb për këmbë**, **lëshoj brezin** [i pari]

или

- **i <u>zuri</u> <u>guri</u> këmbët** [dikujt] [ухватио је камен ноге [некоме]] – øнаћи се у небраном грожђу
  син. **i zuri rrota** [**qerrja**] **bishtin**

Синтагма *këmbë për gjemb* представља предлошко-падежну конструкцију у акузативу у којој су оба именска члана у неодређеном виду, при чему се само на основу облика *këmbë* не може закључити да ли је у питању једнина или множина, већ искључиво на основу контекста који овде ипак налаже употребу једнине као логичније граматичке категорије. И у наредном примеру је соматизам у акузативу, али овог пута у одређеном виду и у форми семантички подређеног конституента, док је главна именска саставница у служби субјекта обавезно у номинативу у одређеном виду.

Иако је фразеологизама с више од једног глаголског конституента знатно мање у односу на полиноминалне изразе (тек пет), они су за проучавање начина фразеологизације изузетно важни управо због свог атипичног састава јер поред глагола, садрже и две (најчешће) напоредне именске саставнице. Стога их је могуће класификовати и у посебну подврсту глаголско-именских код којих и глаголски и именски елементи у семантичком смислу имају подједнако важну улогу с обзиром да се ниједан тип ових саставница не може се окарактерисати као главни или као носилац значења читавог фразеологизма. Врло специфична појава која се уочава код оваквих фразеолошких израза је да, посматране одвојено од израза, базне синтагме од којих су сачињени задржавају своје основно (непренесено) значење и саме по себи нису идиоматизоване, већ до тога долази тек њиховим међусобним спајањем.

Интересантно је да је значење следећа два фразеологизма повезано с дијаметрално супротним људским особинама и они представљају не само

заокружене реченичне делове, већ и самосталне реченице по узору на изреке управо због своје специфичне структуре с удвојеном конструкцијом <u>të + глагол</u>:

- **ditën të lëpin këmbët e natën të ngul dhëmbët** [дању ти лиже ноге, а ноћу ти зарива зубе] – øвук у јагњећој кожи, øда ти забије нож у леђа, øгледа те у очи и лаже

  син. **të ngul** [**të fut**] **thikën pas shpine** [**prapa kurrizit**, **prapa krahëve**]

- **t'i lash këmbët e t'i pish ujin** [dikujt] [да опереш ноге и да попијеш воду [некоме]] – øда мажеш некога на хлеб.

Још једна карактеристика коју смо уочили код свих забележених поливербалних фразеологизама је и присуство одређеног вида код именских конституената, какав је случај и код наведених примера. И предложени преводни еквиваленти представљају донекле модификоване постојеће фразеологизме на српском, како би се структурално у што већој мери подударали с полазним изразима посебно због чињенице да не садрже одговарајући соматизам.

Преостали поливербални фразеологизми прате структуру <u>глагол + соматизам + везник + глагол + (не)соматски именски конституент</u>:

- **ngre këmbët e i bie kokës** [дићи ноге и ударати о главу] – øпосипати се пепелом, н.и. горко се кајати,
- **ngriti këmbën e nuli gozhdën** [дигао је ногу и заковао ексер] – øсам себи натоварити нешто на врат, øрадити на своју штету, øсам себи запржити чорбу, øићи против себе

  син. **shkoi** [**vajti**] **si breshka te nallbani**

- **i shtrin** [**i zgjat**] **këmbët sa ka jorganin** [испружити [издужити] ноге колико има јоргана] – ◌пружити ноге колики је губер

Притом, код прва два примера забележен је исти глагол уз соматизам *këmbë*, који је у првом случају у презенту, док је у другом у имперфекту. Сам соматски конституент је, како смо претходно споменули, у одређеном виду у акузативу, али се јавља и у облику множине (први пример) и у облику једнине (други пример). Ово се објашњава позадинском сликом којом су фразеологизми мотивисани, о чему ће речи бити у оквиру концептуалне анализе.

8.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора

На сличан начин на који лексема *рука* учествује у стварању фразеологизама својим изражено гестовно-мимичким потенцијалом, тако је и соматизам *нога* заступљен у великом броју фразеолошких израза мотивисаних сликом човека који обавља одређену радњу. Свакако су такве радње најчешће у вези с активностима које се односе на кретање, ходање, трчање и слично утемељене на биолошкој функцији доњих екстремитета код човека. У том смислу, нарочито се уочава веза између перцепције смрти и одласка с једне стране, и ногу као инструмента помоћу којег се одлази, с друге стране, при чему се симболика ноге у ширем смислу може поистоветити и са самим животом (Kovačević: 2012, 118). Ипак, и виђење ноге као човековог ослонца такође игра важну улогу у процесу фразеологизације, што показује и одређен број идиоматских израза у оквиру семантичких поља која се односе на стабилност или губитак исте.

Према конотацијској маркираности семантичких поља око којих се групишу фразеологизми са саставницом *këmbë*, анализом је утврђено да је овај соматизам најзаступљенији у оквиру израза негативне семантичке вредности с обзиром да их је на корпусу забележено 34, што је и више него двоструко у односу на позитивно означене фразеологизме којих је 15, док је неутралних убедљиво најмање – тек 5, а сви наведени припадају неком од следећих семантичких домена:

а) <u>позитивна семантичка поља</u>: ТРУД/ПОСВЕЋЕНОСТ, САМОСТАЛНОСТ, ЗАДОВОЉСТВО, ЗДРАВЉЕ, ОДОБРАВАЊЕ, ЖЕЉА, СРЕЋА, ДОБРОТА/ЧЕСТИТОСТ, МАРЉИВОСТ, УСПЕХ, СТАБИЛНОСТ, РОЂЕЊЕ, СНАГА, ОДЛУЧНОСТ И ПОНОС;

б) <u>негативна семантичка поља</u>: СМРТ, СТРАХ, БЕКСТВО, ЛЕЊОСТ, УМОР, ОДБИЈАЊЕ, ПОНИЖЕЊЕ, ФИЗИЧКА НЕПРИВЛАЧНОСТ, РУЖНОЋА, ЗЛОБА, ДВОЛИЧНОСТ, ТАЈАНСТВЕНОСТ, БЕС/ЉУТЊА, БОЛЕСТ, БРИГА/ТЕРЕТ, НЕСТАНАК, ЗАОСТАТАК, ПРЕЦЕЊИВАЊЕ, НЕСИГУРНОСТ, КУКАВИЧЛУК, НЕЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ, ПОНИЗНОСТ, ОДБИЈАЊЕ, ИЗОЛОВАНОСТ, ТЛАЧЕЊЕ/ПОКОРНОСТ, НЕРАЗУМЕВАЊЕ, НЕСИГУРНОСТ, СМЕТЊА, ТВРДОГЛАВОСТ, ПРОПУСТ, ПРАВЉЕЊЕ ГРЕШКЕ, КАЈАЊЕ, ЗЛОБА И ФИЗИЧКО НАСИЉЕ;

в) неутрална семантичка поља: ПУТОВАЊЕ, КРЕТАЊЕ, НЕСТАНАК, ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА (или недостатак исте), ПРЕУЗИМАЊЕ ЧИЈИХ КАРАКТЕРИСТИКА ИЛИ ПОЗИЦИЈЕ И ЛОКАЦИЈА.

8.5.1 Соматизам *këmbë* у позитивним семантичким пољима

Тек једну трећину свих идентификованих домена чине они фразеологизми груписани око позитивних семантичких поља, за које смо анализом и статистичком методом утврдили да их има укупно 43 (33% свих семантичких реализација узетих у обзир). Као и код свих претходно обрађених соматизама, и у овом случају су у обзир узете не само појединачне фразеолошке јединице, већ и све њихове семантичке реализације којих је, како ћемо у одређеним случајевима видети, чак и по четири или пет. Једно од основних и могло би се рећи прилично упадљивих обележја ове групе фразеологизама представља чињеница да се не могу издвојити посебно продуктивна семантичка поља с обзиром да су изрази који им припадају прилично равномерно распоређени тако да анализом није утврђено да се ниједан домен нарочито истиче према критеријуму бројности. Друга уочљива карактеристика је једна група семантичких поља у којима фигурира само по један фразеологизам, док се с друге стране издваја неколико семантичких домена у којима је забележено по три или четири израза који им припадају.

У првом реду у складу с референтним вредностима лексеме *këmbë* у албанском, издваја се неколико циљних домена у којима је забележен највећи број фразеологизама. Тако, код семантичког поља СТАБИЛНОСТ уочили смо три израза с укупно шест семантичких реализација, од којих пет фирурира у наведеном домену, при чему два припадају категорији потпуне еквиваленције. Први од потпуно подударних примера

- **mbahet më këmbë** [држи се на ногама]
  1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ●[још се] држати на ногама
  2. [dikush] [неко] – ◌бити једва на ногама, н.и. држати се некако

     син. **jam më** [**në**] **këmbë**

у позадинској основи садржи и метонимијску замену на релацији НОГА → БАЗА/ПОТПОРА, али и метафоричку слику особе која стоји на ногама, односно у вертикалном положају. Колико је контекст важан за одређивање тачног преводног еквивалента говори и чињеница да овај фразеологизам фигурира у оквиру семантичких поља потпуно супротне конотације. С друге стране, на корпусу смо запазили и фразеологизам веома сличног значења код једне од семантичких реализација:

- **qëndron më** [**në**] **këmbë** [држати се на ногама]
  1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ●држати се на ногама
  2. [diçka] [нешто] – ○чврсто стајати на ногама, ødодољевати зубу времена

који се појављује само у позитивном контексту и то у оквиру обе референтне вредности.

Вертикалан положај и добар ослонац на сопственим ногама јављају се као основни елементи једног броја фразеологизама у оквиру семантичког поља ЗДРАВЉЕ, какав је рецимо

- **i ngrit** [**u çua**] **në** [**më**] **këmbë** [дигао је [подигао се] на ноге]
  1. ○поћи ногом, направити први корак
     син. **doli në jetë, hyri në jetë**
  2. ○стати на ноге [опоравити се после болести и сл.]
  3. ●дићи се на ноге, устати против некога, подићи побуну
     син. **u ngrit** [**u çua**] **peshë**,

где се радњом устајања из лежећег или седећег положаја (који се редовно перципира као болеснички) на ноге, указује на оздрављење (као код друге референтне вредности). Као центар здравља човека, ноге се у семантичком јединству с рукама јављају у фразеологизму

- **sa të kem këmbë e dorë** [**e duar**] [док имам ноге и руку [руке]] – ødок некога служи здравље, док је неко у снази, док се неко држи
  син. **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora**

или

- **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora** [док ми раде [док ми се померају] нога и рука] – ødок у некоме још има живота, ødок неко још има снаге

  син. **sa të kem këmbë e dorë** [**e duar**]

којима се такође на основу слике човека чији су екстремитети у функцији, описује нечија способност углавном у контексту физичке спремности.

Будући да се на основу своје природне физичке функције покретача ноге перципирају и као инструмент помоћу којег се врше многобројне радње као што су ходање или трчање, које саме по себи имплицирају изостанак статичности, ова лексема присутна је и у фразеологизмима који припадају семантичком пољу МАРЉИВОСТ. И код наредна два израза уочава се двострука врста мотивисаности: најпре на пољу метонимијске замене дела за целину, односно ногу за самог човека, а затим и по питању мотивације сликом човека који помера, односно протреса ноге и започиње одређену радњу:

- **luaj këmbët** [померити ноге]
  1. ◌дати ватре ногама, скочити на ноге лагане
  2. øне седети скрштених руку, узети ствар у своје руке

     син. **shpie gojën te buka, luaj këmbë e duar**
- **tund këmbët** [протрести ноге]

  1. øне померити се ни центиметар, øне попуштати ни зерицу, н.и. не одступати од нечега

     син. **ngul këmbë**
  2. øзаврнути рукаве, øузети ствар у своје руке, н.и. потрудити се.

У уводном делу овог поглавља осврнули смо се и на перцепцију ноге као локуса магијских моћи, односно веровања да животињска шапа може заштитити од урокљивих очију и донети срећу. Тако, *узети ногу* у оквиру албанског фразеологизма метонимијска је замена на основу овакве симболике ноге и суштински означава узимање *среће*, као у случају друге референтне вредности фразеологизма

- **mori këmbë** [diçka] [узело је ноге [нешто]]

1. øраширило се нешто од уста до уста, øраширило се нешто као пожар [вест, гласина и сл.],

син. **mori dheun**

2. øкренуло је нешто добрим путем, øкренуло је нешто на добро/боље.

Код преводних еквивалената ситуација је унеколико другачија, у првом реду због изостанка соматизма у њиховом саставу, као и због тога што се оба заснивају на појмовној метафори СРЕЋА ЈЕ КРЕТАЊЕ (У)НАПРЕД. Слична појмовна метафора у основи је и албанског фразеологизма

- **i shkel këmba shesh** [**dyst**] [dikujt] [гази нога чистину [равно] [некоме]] – ◌стајати ногама на равном, øиде некоме као по лоју,

с тим што је у овом случају у питању варијација која се може вербализовати исказом СРЕЋА ЈЕ НЕОМЕТАНО КРЕТАЊЕ или СРЕЋА ЈЕ НЕПОСТОЈАЊЕ ПРЕПРЕКЕ.

Наредни фразеологизам чије примарно значење фигурира у семантичком пољу УСПЕХ, својом структуром веома је налик претходно анализираном полисемичном изразу **mori këmbë**, на који ћемо се овом приликом још једном осврнути како бисмо показали значај граматичких категорија и за начин концептуализације:

- **mori këmbë** [diçka] [узело је ноге [нешто]]

1. øраширило се нешто од уста до уста, øраширило се нешто као пожар [вест, гласина и сл.],

син. **mori dheun**

2. øкренуло је нешто добрим путем, øкренуло је нешто на добро/боље.

- **mori këmbët** [dikush] [узео је ноге [неко]]

1. ◌поћи ногом [проходати], øнаправити први корак

2. ◌дати ватре ногама, ødати ветра табанима

син. **ua mbathi** [**ua dha, ua theri**] **këmbëve**

Када се односи на апстрактне појмове или предмете, тада се у оквиру базне синтагме соматизам *këmbë* јавља у неодређеном виду у множини, упућујући на висок степен немаркираности семантичке реализације ове лексеме у оквиру самог израза. С друге стране, када је у питању човек и радња коју он врши, соматизам се

тада јавља у оквиру беспредлошке конструкције у акузативу у одређеном виду (множине) *mori këmbët*, а самим тим и семантика читавог фразеологизма се конкретизује, упућујући на *сопствене* ноге. Поред наведеног, код првог примера је дословни превод свакако услован, као што смо већ претходно објаснили у више наврата због морфолошког облика лексеме *këmbë* који је истоветан у акузативу неодређеног вида и једнине и множине, али смо због природне дуалности ногу ипак претпоставили да је соматски конституент у множини. По питању концептуализације фразеологизмом **mori këmbët** описане радње у оквиру семантичког поља УСПЕХ, без обзира на готово потпуно исти формални облик као код контрастираног израза, ипак не долази до мотивације појмовном метафором, већ се уочава метонимијска замена на релацији НОГА → УСПЕХ.

Полисемија фразеологизма веома је ретко толико развијена да обухвата чак пет семантичких реализација као у случају израза **e ngriti** [**e çoi**] **në** [**më**] **këmbët** [дигао [подигао] је на ноге]:

Табела 4. *Референтне вредности фразеологизма* ***e ngriti [e çoi] në [më] këmbët***

референтна вредност	**семантичко поље**
[dikë] [некога] ●подићи некога на ноге, н.и. излечити некога	ЗДРАВЉЕ
[dikë] [некога] ●подићи некога на ноге, н.и. одгајити некога син. **e nxorri në jetë**	БРИЖЉИВОСТ
[diçka] [нешто] øнаправити нешто [својим рукама/са својих десет прстију] или øвратити нешто у живот [поправити]	СПОСОБНОСТ
[diçka] [нешто] øстворити нешто [својим] рукама	
[dikë] [некога] ●подићи некога на ноге, н.и. учинити некога ентузијастичним, срећним и сл. [нпр. публику на концерту] син. **e ngriti** [**e çoi**] **peshë**	СРЕЋА

У табели су, поред референтних вредности, назначена и семантичка поља с којима се оне могу повезати. На основу дословног превода полазног фразеологизма, веома се лако може утврдити да се његово значење заснива на слици некога ко другоме помаже да се ослони на сопствене ноге, док се у позадини уочавају опште појмовне метафоре ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, односно нешто конкретније ЗДРАВЉЕ/БРИЖЉИВОСТ/СПОСОБНОСТ/СРЕЋА ЈЕ ГОРЕ. Иако се код једног преводног еквивалента који се може употребити да на одговарајући начин пренесе смисао чак три семантичке вредности полазног израза, уочава потпуна структурална и семантичка еквиваленција, ипак је било неопходно укључити и одговарајуће нефразеолошке изразе у виду додатних објашњења на начин на који то контекст налаже. Наиме, за фразеологизам **подићи некога на ноге** су код Матешића забележена следећа три значења: *излечити кога*; *одгојити, однеговати*, *довести до самосталности/оспособити за живот*; и *учинити кога борбеним*, *узнемирити*, *узрујати* (Matešić: 1982, 382). Међутим, овај израз све више је у колоквијалној употреби и са значењем *учинити кога срећним, ентузијастичним, подићи коме расположење*, што потврђују и резултати добијени на претраживачу *Google*[246].

8.5.2 Соматизам *këmbë* у негативним семантичким пољима

Концептуализацију негативних осећања, различитих карактеристика људи и предмета, или појава из човековог непосредног окружења карактерише неупоредиво већи број фразеологизама с конституентом *këmbë* у односу на фигурирање овог соматизма у оквиру позитивних семантичких поља, што показује и укупан број негативно маркираних израза. Бројчани однос између позитивних и негативних фразеолошких јединица пресликан је и на број позитивних у односу на негативна семантичка поља, којих је двоструко више; односно чак 34 идентификована негативна циљна домена окупља 94 прототипска и непрототипска представника негативне семантичке вредности. Концепти као што су СМРТ, СТРАХ или физички осећај УМОРА најпродуктивнији су и чине готово

[246] Рецимо, најава за концерт под називом *Даме које ће вас подићи на ноге* доступна на http://sremskevesti.rs/dame-koje-ce-vas-podici-na-noge-the-frajle-u-rumi-3-aprila/ или обавештење сличног садржаја на http://www.gdeizaci.com/novosti/najave/5107-svojom-energijom-sve-ce-vas-podici-na-noge-na-splavu-port-u-sredu-vas-zabavlja-goca-trzan [последњи пут приступљено: 22.12.2016.] и многи други примери указују управо на употребу поменуте семантичке вредности.

једну трећину (29%) свих обрађених циљних домена, те ћемо им у анализи и посветити највећу пажњу.

Смрт се као концепт готово потпуно непознат човеку веома често исказује различитим метафоричким и метонимијским средствима, од којих је свакако СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК једна од најчешћих појмовних метафора (в. нпр. Lakoff: 1993), што се последично веома лако на логичком плану доводи у везу с једном од референтних вредности лексеме *këmbë* како смо претходно поменули: *снага за ходање, за трчање или за вршење неке радње помоћу доњих екстремитета* (в. део 8.3.1, т.9б). Међутим, интересантно је да на корпусу од укупно осам фразеологизама којима се изражава смрт нисмо уочили нити један који се базира на поменутој концептуалној метафори, изузев код преводних еквивалената. Ово потенцијално указује на одређена културолошки-специфична одступања у албанском у односу на друге језике, али се таква тврдња ипак мора подробније испитати *компаративном* анализом, посебно узимајући у виду циљне језике у којима се исти соматизам употребљава за концептуализацију поменутог појма.

Изостанак појмовне метафоре ДОГАЂАЈ ЈЕ АКТИВНОСТ, посебно у свом појавном облику СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК, намеће закључак да су наведени фразеологизми мотивисани метонимијским средствима, какав је случај рецимо код следећег:

- **e theu këmbën** [сломио је ногу] – ◌(от)ићи с ногама унапред, øсклопити очи, øотићи у вечна ловишта.

Ипак, метонимијски трансфер уочава се на нивоу НОГА → ЖИВОТ, а будући да се живот схвата као нешто највредније што човек поседује, на следећем когнитивном нивоу и као антипод појмовној метафори ЖИВОТ ЈЕ ВРЕДАН ПРЕДМЕТ, формира се метафора СМРТ ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА. Дословни превод овог фразеологизма очигледан је пример привидне еквиваленције не само са одговарајућим фразеологизмом у српском, већ и у другим језицима какав је енглески, будући да као такав фигурира у оквиру семантичког поља СРЕЋА.

Смрт, и уопште негативна осећања често се концептуализују и као хладноћа, као што је случај у фразеологизму

▪ **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët** [отегнуо [смрзнуо] је ноге] – ◌(от)ићи с ногама унапред, øотићи у вечна ловишта, øсклопити очи, øкуцнула је коме мотика над главом, *кол.* øотегнути папке

син. **i mblodhi këmbët**, **iu mblodhën këmbët**, **i bëri këmbët çift**, **ra me këmbë nga dielli**, **e drodhi** [**e përdrodhi**] **bishtin**, **e mbështeti brinjën**.

Иако се преводни еквивалент заснива на метафори СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК и у том смислу различито је мотивисан од полазног израза, дата му је одређена предност у односу на преостале наведене еквиваленте из једноставног разлога што у свом саставу садржи одговарајући соматизам. С друге стране, пажњу треба усмерити на колоквијализам øотегнути папке, који је у потпуности семантички и метафорички подударан, а на једном ширем значењском нивоу, тј. као мероним хијерархијски потпада под категорију холонима *нога*. Сесар и Грчевић детаљније се осврћу на позадинску слику овог фразеологизма, указујући на његову подлогу *из руралног света* која асоцира на *престанак последњих трзаја тела животиње, смиривање и коначно опуштање удова* (Sesar/Grčević: 2014, 8). Очигледно је код албанског фразеологизма дошло до посебног вида трансфера са слике животиње на слику човека због чега је зооним замењен соматизмом. Када се примарни глаголски конституент замени алтернативним *ngrij* (ср. *заледити, смрзнути*), тада долази до промене и на плану мотивације израза сликом будући да се у његовој основи проналази појмовна метафора СМРТ ЈЕ ХЛАДНОЋА.

Разноврсност полазних израза у домену СМРТ и различитих начина њене концептуализације видљива је и на примеру

▪ [**jam**] **me një këmbë në varr** [бити једном ногом у гробу] – ●бити једном ногом у гробу

син. **në buzë të varrit** [**të gropës**], **në zgrip**, **u bë për vig**, **është sot për nesër**,

који у сруктуралном смислу представља тзв. *прелазни* фразеологизам јер у свом саставу садржи егзистенцијални глагол који у зависности од контекста може бити и изостављен. Подударност у односу на преводни еквивалент је потпуна и на формалном и на семантичком нивоу, па се тако оба и заснивају на подударној слици особе која једном ногом још увек стоји на замљи, односно у *овом свету*, али је њена равнотежа пољуљана, а ослонац измиче јер је другом ногом у гробу.

Паралисаност од страха и немогућност адекватне реакције на неки ужасавајућ догађај у окружењу често се код човека манифестује слабошћу у ногама (уп. нпр. Ристић: 2013). Наредне две фразеолошке јединице ову емоцију изражавају управо на тај начин и то путем појмовне метафоре СТРАХ ЈЕ СЛАБОСТ:

- **ngul këmbë** [приковати ноге]

  1. øприковати се у месту

     син. **ngul thembrat**

  2. øне померити се ни центиметар, н.и. не одступати од нечега, не попуштати ни зерицу

     син. tund këmbët, ngul thembrat, nuk heq dorë

- **m'u prenë këmbët** [одсекле су ми се ноге]

  1. ●одсекле су се некоме ноге

     син. **nuk më mbajnë këmbët**, **m'u shkurtuan këmbët**, **m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**

  2. ◌не држе некога ноге, øклецају некоме колена

     син. **nuk më bëjnë këmbët, nuk më mbajnë këmbët, m'u shkurtuan këmbët, m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**

У првом примеру се уочава изостанак еквиваленције по питању присуства одговарајућег соматског конституента, али се значење глагола и код полазног и код циљног израза подудара указујући самим тим и на чврсту међусобну семантичку једнакост. Друга семантичка реализација овог фразеологизма информише о нечијој непоколебивости и без обзира на свој компоненти састав, мотивисана је на потпуно другачији начин јер се заснива на искуственој слици из свакодневног окружења – слици особе која одбија да се помери с места, што се затим на концептуалном нивоу преноси на одбијање промене ставова, мишљења, одлуке и томе слично, а појмовна метафора на којој се заснива може се формулисати као ТВРДОГЛАВОСТ ЈЕ НЕЧИЊЕЊЕ.

Бекство или напуштање такође су учестали концепти који се исказују путем фразеологизама чији је један од конституената лексема *нога*. Фразеолошка јединица

- **mori këmbët** [узео је ноге]
  1. ○поћи ногом [проходати], направити први корак
  2. ○дати ватре ногама, ødати ветра табанима
     син. **ua mbathi** [**ua dha, ua theri**] **këmbëve**

и њој структурално веома слична

- **mori këmbët në krahë** [узео је ноге у крила]
  1. ○дати ногама крила
     син. **ua mbathi** [**ua dha, ua ra, ua theri**] **këmbëve**
  2. ○отпадају некоме ноге [од пешачења],

у којој се као напоредна саставница јавља соматизам *krah* (о овој лексеми в. више у оквиру претходног поглавља), у функцији су описа радње бежања без конкретизације разлога. Иако примарно значење првог овде истакнутог фразеологизма не припада наведеном домену и односи се на тренутак када дете први пут самостално хода, секундарна референтна вредност односи се на бекство. Лексема нога у овом случају има значење *снаге за трчање*, на исти начин као и код наредног израза, где је и по питању преводног еквивалента постигнут виши степен подударности употребом фразеологизма с подударним напоредним конституентом, па се тако и полазни и циљни израз заснивају на метафори БЕКСТВО ЈЕ ЛЕТЕЊЕ.

Физичко стање исцрпљености и умора у великом броју случајева директно се одражава на немогућност човека да стабилно стоји на свом природном ослонцу, па се у фразеологизмима из овог семантичког поља нога најчешће појављује у оквиру одређене искуствене слике, иако постоје и примери мотивисани различитим метафорама. Једна од таквих искуствених слика у основи је албанског фразеологизма који у српском језику поседује потпуни формални и семантички еквивалент:

- **fle në këmbë** [спавати на ногама] – ●спавати на ногама
  син. **nuk e nxjerr** [**dot**] **qimen nga qulli**

Фразеологизована базна синтагма структурално је подударна на оба језика и осликава ситуацију у којој човек од умора малтене спава у стајаћем положају. Још

два израза из овог семантичког домена припадају категорији потпуне еквиваленције, а настала су метафоризацијом базних синтагми, од чега се код првог **më ranë këmbët** [пале су ми ноге] – ●отпале су коме ноге, може постулирати појмовна метафора УМОР ЈЕ ДОЛЕ, док је у позадини предлошко-падежне конструкције **me këmbë plumbi** [с оловним ногама] – ●оловних ногу уочљива појмовна метафора УМОР ЈЕ ТЕЖИНА. Овакав висок степен подударности како на морфолошком и семантичком, тако и на концептуалном плану потврда су подједнаких начина перцепције овог циљног домена у оба језика.

Изразима груписаним у оквиру семантичког поља ЛЕЊОСТ описују се нечије трајне особине или тренутне карактеристике. Неколико фразеологизама из ове категорије у свом саставу садржи и соматизам *këmbë* који се у контексту перцепције поменуте особине употребљава као инструмент за обављање одређеног посла или вршење неке радње. На слици човека који је прекрстио ноге пребацивши их једну преко друге темељи се фразеологизам

- **rri këmbë mbi** [**përmbi**] **këmbë** [дићи ногу на [преко] ноге] – ◌[пребацити] ногу преко ноге, ◌дићи све четири [ноге] увис,

којим се нужно не описује само лењост, већ се може подразумевати и одмор, тако да читав израз има двоструку конотацију у зависности од контекста и то на сличан начин као и преводни еквивалент. Утврђен парцијални степен еквиваленције припада групи гранично потпуно подударних примера с обзиром на своје структуралне и концептуалне карактеристике. Наиме, у погледу формалног састава уочава се готово незнатна семантичка разлика на нивоу глаголског конституента која се суштински не одражава на изглед слике на којој су базирана оба израза. Упркос томе што у доступним фразеолошким речницима на албанском језику није уочен облик с изостављеним глаголом, односно самостална предлошко-падежна именска конструкција, претрагом се на интернету добија одређен број резултата у виду различитих чланака, објава вести и сл, где наведени фразеологизам фигурира без вербала, што га и у том погледу приближава преводном еквиваленту.

Фигуративна референтна вредност лексеме *këmbë – јарам, чизма* појављује се у изразима чије се значење повезује с тлачењем, угњетавањем или понижношћу,

с друге стране. Тако, *стављањем кога под ноге* на албанском се језику изражава контрола над неким у фразеологизму мотивисаном сликом човека који своју доминацију над неким показује и физичком контролом:

- **e vuri nën këmbë** [dikë] [ставио је под ноге [некога]] – ◌бацити некога на колена.

У српском језику се иста појава изражава фразеологизмом насталим такође на основу искуствене слике, али нешто другачије у односу на албански израз. Приморавањем кога да падне на колена пред неким успоставља се хијерархијски однос истоветан ономе који се исказује албанским фразеологизмом, тако да се из аспекта семантике не запажа битна разлика. Међутим, у циљном изразу изостаје одговарајући соматски конституент, па је због тога утврђена нулта еквиваленција.

Као израз ултимативне наклоности, подређености и поштовања у многим културама широм света практикује се целивање стопала, или као у хришћанству, ритуално прање и целивање ногу на Велики четвртак које се и данас упражњава. Тај древни обичај донекле се назире и у позадинској слици фразеологизма

- **i lëpin** [**i puth**] **këmbët** [dikujt] [лизати [љубити] ноге [некоме]] – ◌пасти коме пред ноге, ◌љубити коме стопе

син. **i lëpin** [**i puth**] **çizmet**, **i puth gjunjët**, **i puth prehrin**, **i bëhet lëpitkë**, **iu bë baltë**, **iu bë baltë pas këpucë**,

који служи да опише нечију потпуну поданост и покорност. Нешто другачијом искуственом појавом мотивисан је преводни еквивалент, који 'подражава' начин падања ничице на колена пред каквим владаром и сл.

Циљни домен ТВРДОГЛАВОСТ обухвата два фразеологизма, од којих смо **ngul këmbë** претходно већ обрадили у оквиру семантичког поља СТРАХ којем припада његова примарна референтна вредност. Поред овог, корпус укључује још један израз

- **përplas** [**përpjek**] **këmbët** [**përdhe**] [треснути [лупити] ноге [под ногама]] –◌лупати ногама о под [тражити неку одређену ствар и сл; обично деца], н.и. не жели неко ни да чује за нешто друго,

утемељен на искуственој слици, а којим се описује чије одбијање да нешто учини, промени мишљење или став и сл. Код преводног еквивалента јавља се споредни именски конституент у виду лексеме *под*, којим се иста слика као у полазном фразеологизму допуњује, због чега је и степен подударности означен као парцијалан.

Још један фразеологизам из семантичког домена ЛЕЊОСТ

- **nuk i lodh këmbët** [не умарати ноге] – ◌дићи све четири [ноге] увис

заснован је на метонимијској замени дела за целину тј. трансферу на релацији НОГА → ЧОВЕК и употребљава се да опише изостанак малтене било какве активности код неке особе. Преводни је еквивалент по питању мотивације у блиској вези са животињским светом, односно искуственом сликом из човековог непосредног окружења која асоцира обично на пса како лежи на леђима са све четири ноге подигнуте увис. Иако у контексту начина концептуализације није уочена подударност, наведени фразеологизми остварују делимичну подударност због присуства одговарајућег соматизма у оба израза, иако се његова употреба у српском фразеологизму препушта говорнику с обзиром да је факултативна.

8.5.3 Соматизам *këmbë* у неутралним семантичким пољима

Видели смо из претходне анализе да се група фразеологизама с конституентом *нога* у албанском језику у далеко већој мери окупља око негативно означених циљних домена у односу на позитивне, што се умногоме подудара с појединим истраживањима сличне тематике[247]. Међутим, известан број израза ексцерпираних из корпуса може се сврстати у групу семантички немаркираних или амбивалентних узевши у обзир да значење једног дела њих не може бити прикључено нити позитивном, нити негативном циљном домену, док су с друге стране, преостали изрази контекстуално зависни, што значи да могу припадати и позитивном и негативном семантичком пољу. Таквих је укупно 11 фразеологизама, при чему првој поменутој групи припада четири, а другој седам

[247] Истраживање на корпусу сачињеном од одабраних немачких фразеологизама са соматским саставницама које је спровела Ристић, показало је да *фразеологизми мотивисани асоцијативно-семантичким потенцијалом соматизма нога углавном су присутни у негативним емоцијама. Само два фразеологизма изражавају позитивну емоцију.* (Ристић: 2013, 134)

израза. Иако припадају истом типу фразеолошких обрта, између њих ипак постоји суштинска разлика у томе што бивалентни изрази никако не могу бити у потпуности немаркирани, већ им контекст у којем се појављују одређује семантичку припадност позитивном или негативном домену. Насупрот њих, амбивалентни су фразеологизми у потпуности независни од комуникационе ситуације и самог контекста у којем се употребљавају.

8.5.3.1 Амбивалентни фразеологизми с конституентом këmbë

Кретање између двају тачака уопште узев или путовање, без обзира на контекст, перципира се као семантички неутрално, а један од фразеологизама одговарајућег значења сврстан је у семантички домен означен као ПУТОВАЊЕ/КРЕТАЊЕ:

- **bëj këmbë** [урадити ноге]

  1. ○узети пут под ноге, ○крочити ногом, н.и. кренути негде

  2. н.и. први крочити ногом преко прага куће одређеног дана [нпр. на Божић], н.и. полазити.

Пре детаљније анализе прве семантичке вредности која је издвојена као амбивалентна, накратко ћемо се осврнути на секундарну референтну вредност због своје неуобичајене и културно-специфичне семантике. У уводном делу говорили смо о *полажајнику* и веома сличном обичају забележеном и код Албанаца и код Срба који се и данас поштује у хришћанским заједницама. С лексичког аспекта, овај обичај важан је због тога што открива начин његове перцепције и саме његове вербализације. На основу специфичне лексике за описивање овог ритуала или његових одређених делова, као и учесника у истом, у албанском се, како пример показује, деноминација врши на општем нивоу реферисањем на радњу коју полажајник има – он *ступа* (десном) ногом преко прага или дословно *чини ногу* и значење фразеологизма везује се управо за сам тај чин. У српском језику, за подударну радњу према нашим сазнањима не постоји одговарајући фразеологизам којим би се она описала, већ лексема којом се реферише на *вршиоца* наведене радње. Дакле, истоветна појава се у два језика сагледава на два различита начина, фокусирањем на њене другачије аспекте, што

резултира и неподударним лексичким елементима, као и конкретно изостанком одговарајућег фразеологизма у циљном језику. По питању прве семантичке реализације, у српском су пронађени одговарајући преводни еквиваленти у виду фразеологизама, који на сличан начин као и полазни израз, информишу о почетку каквог кретања. Како таква радња нема ни позитивну ни негативну конотацију, већ представља пуку констатацију, овај фразеологизам обележен је као семантички неутралнан или амбивалентан.

Наредно семантичко поље у којем је такође забележен један фразеолошки израз означено је као ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА:

- **vë këmbë** [diku] [ставити ногу [негде]] – ○крочити ногом.

Заснован на метонимијском трансферу на релацији НОГА → ЧОВЕК, овај фразеологизам информише о нечијем доласку или појављивању на одређеном месту. Неутралност се, поред концептуализације, постиже и граматичком категоријом неодређеног вида, што се јасно може видети уколико пажњу усмеримо на фразеологизам веома сличног структуралног састава у којем се употребљава подударан или синониман глагол у комбинацији са соматизмом у одређеном виду:

- **futi** [**vuri**] **këmbët** [**këmbën**] [diku] [ставио [метнуо] је ноге [ногу] [негде]] –øпојавити се ниоткуда, øпојавити се као гром из ведра неба, øпасти с неба.

Метонимијски процес у позадини овог примера исти је као код посматраног фразеологизма, тако да се једина разлика постиже граматичким средствима и то реферисањем на сопствени део или делове тела, у зависности да ли се употребљава соматизам у множини или једнини.

Фразеологизам информативне семантичке функције

- **këmbë e kokë** [**e krye**] [ноге и глава]
  1. øи велико и мало, øи кусо и репато
  2. ○од главе до пете, ○од главе до стопе, ○од пете до главе, ○од траве до главе

     син. **kokë e këmbë**,

претходно смо обрадили у оквиру дела 8.4.1), те ћемо се овде само укратко осврнути на неколико додатних чињеница. У позадини овог израза фигурирају два соматизма у семантичкој опозицији, који се испољавају у оквиру својих фигуративних референтних вредности – глава као почетак или главни део чега, а ноге као крај или задњи део. И код примарног и код секундарног значења уочава се наведена комуникативно-информативна функција израза чинећи га у потпуности амбивалентним.

8.5.3.2 Бивалентни или контекстуално зависни фразеологизми с конституентом këmbë

На примерима других соматизама, до сада смо идентификовали неколико уобичајених семантичких поља неутралне или амбивалентне конотације у оквиру којих је забележено највише фразеологизама. Међутим, у случају соматизма *këmbë*, на корпусу смо уочили један веома специфичан циљни домен којим се описује преузимање чијих карактеристика или позиције. Таква радња се свакако може перципирати и као позитивно и као негативно искуство одређено самим контекстом и ситуацијом. На корпусу су забележена таква три израза:

- **i mori këmbën** [dikujt]
  [узео је ногу [некоме]]
  син. **i zuri këmbën**, **zuri këmbën**
- **zuri këmbën** [e dikujt]
  [уватио је ногу [некога]]
  син. **i zuri këmbën**
- **i zuri këmbën** [dikujt]
  [уватио је ногу [некоме]]
  син. **i mori këmbën**, **zuri këmbën**

] øпреузети нечију улогу, øпреузети штафету, øзаузети нечије место, н.и. наставити где/шта је неко почео

Суштински је у питању варијација једног фразеологизма с два различита глаголска конституента, па су и понуђени преводни еквиваленти за сва три у том смислу подударни.

Семантичко поље ЛОКАЦИЈА обувата један израз за који у српском нисмо нашли адекватан преводни еквивалент у виду фразеологизма:

- **s'e zë këmba** [не хвата нога] – н.и.место на којем нема живе душе [непроходно/непролазно место], н.и. осамљено место, н.и. место које је и Бог заборавио, н.и. место/тамо где људска нога није крочила.

Због тога, предложени начини његовог преношења на српски представљају симбиозу нефразеолошких и фразеолошких израза. Сам полазни израз укључује семантичку трансформацију базне глаголске синтагме помоћу слике човека који ногом не може да дохвати до неког места, описујући га на тај начин као неприступачно, непролазно или осамљено.

Код следећег примера у оквиру циљног домена КРЕТАЊЕ случај је сличан по питању адекватног преношења на српски језик, с том разликом што је поред нефразеолошке колокације забележен један колоквијализам који се у потпуности на семантичком плану подудара са значењем полазног израза

- **ua hipi këmbëve** [попео се ногама] – н.и. ићи пешице негде, *кол.* не бити моторизован.

Конструкцијом *попети се ногама* описује се радња пешачења, која свакако може имати и позитивну и негативну конотацију, иако је из данашње перспективе превага на страни семантички негативног домена.

За разлику од неколико претходних, последња два фразеологизма из семантичког поља ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА и НЕСТАНАК показују изузетно висок степен подударности у односу на преводне еквиваленте који припадају групи потпуно и парцијално семантички и структурално еквивалентних. Најпре, фразеологизам

- **nuk i ka shkelur këmba** [diku] [није згазила нога [негде]] – ●није неко ногом крочио [негде],

који се употребљава да опише изостанак нечије физичке манифестације, почива на метонимијској замени на релацији НОГА → ЧОВЕК на тај начин упућујући на чињеницу да ни сама особа није боравила на одређеном месту. Како пример

показује, преводни еквивалент означен је као потпуно подударан, иако се запажа незнатна разлика на нивоу глаголских конституената, али с обзиром да се они могу сврстати у групу синонимних вербала, типологизација је извршена у оквиру наведене категорије еквиваленције. С друге стране, фразеологизам

- **ka bërë këmbë** [diçka] [урадило је ноге [нешто]] – ○добити ноге, ○стећи ноге, н.и. нестати

сврстан је у групу парцијално подударних узевши у обзир семантичку разлику уочену на нивоу глаголских саставница. Соматизам *këmbë* се овде јавља у оквиру семантичке реализације *ходање без икаквог средства* (в. т.9 у делу 8.3.1), што упућује на метонимизацију као процес у основи настанка овог израза. Слично као у једном од претходно анализираних примера, и овде је негативна конотација у извесној мери учесталија у односу на позитивну, али је класификација у категорију бивалентних извршена на основу присуства и позитивног контекста у којем се може јавити.

9. КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА СОМАТСКИХ ФРАЗЕОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА СА САСТАВНИЦОМ *GJAK/КРВ*[248]

9.1 Симболика крви

Поимање крви као обележја живота у бити је многобројних обредних радњи које сведоче о њеном значају и улози у концептуализацији не само човекових осећања и међусобних релација, већ и целокупног света који га окружује. На основу боје, крв се изједначава с ватром, топлотом или самом суштином живота, док се на основу агрегатног стања доводи у везу с различитим географским елементима као што су реке или други водени токови, чиме јој се аналогно приписују и њихове особине. За све је културе карактеристично и то да крв одговара животној и телесној топлоти – њен је антипод светлост, симбол и даха и духа – а без крви нема ни људске страсти како се наводи у многобројним студијама[249].

На простору Балканског полуострва крв је такође била саставни део многих паганских ритуала од којих су неки опстали и данас, као што је веровање да се темељи куће неће држати уколико се претходно не пошкропе крвљу закланог петла – честе жртве замене која се широм Србије на Св. Илију коље, те се од његове крви затим меси колач који служи као лек за стоку (СМР: 1970, 243-244). Један од ритуала највише присутних код свих народа, па тако и српског и албанског, јесте приношење крвне жртве коју је Црква заменила вином, а чија употреба припада магијијским обредима упражњаваним у сврхе благостања и напретка домаћинства (*Ibid*,190).

Чак и данас присутан обичај на Балканском полуострву јесте установа братимства која се у Србији прекида смрћу побратимâ и не наслеђује се (*Ibid*, 201), а код православних Албанаца ова је институција добила и благослов од Цркве (Elsie: 2001, 44). У јужној Албанији фигурира термин *vëllam* од алб. *vëlla* (брат) и аналогни облик за женски род *motërm* од алб. *motër* (сестра) (Станишић: 1995, 97), при чему је први из албанског прешао и у грчки језик у облику *βλάμης*[250]

[248] Делови овог поглавља који се односе на етимологију, значење и симболику албанске лексеме *gjak,* као и структуралну и концептуалну анализу фразеологизама у позитивним семантичким пољима, уз одређене измене и допуну објављени су у Сивачки/Мутавџић: 2016.
[249] О томе више видети: Eliade, 1962; Guénon, 1962; Porée-Maspero, 1962; Saint Martin, 1946.
[250] Што у ширем погледу представља такође и деноминацију за јунака, доброг друга, пријатеља.

(Μπαμπινιώτης: 2002, 376). Међутим, у северној Албанији у употреби је славизам *probatim*[251] с варијантом *probatin*, од чега је деривацијом направљен и одговарајући облик за женски род додавањем албанског суфикса *-eshë* чиме се добија именица *probateshë* са значењем *посестрима* (Станишић: 1995, 97). Церемонија братимљења укључује пуштање крви из малих прстију које би мушкарци спојили чврсто везујући канапом, а затим би крвљу натопили коцку шећера и појели је заједно. Ритуал се завршава речима *për hair qoftë!* (ср. *нека буде добро/нека на добро изађе*!) и два загрљаја (Elsie: 2001, 44).

Као један од најдревнијих обичаја из области племенског живота сачуваних до данас[252] на Балкану јесте крвна освета (алб. gjakmarrja [у дословном преводу: *узимање крви*]) детаљно регулисана Закоником Леке Дукађинија и присутна у деловима северне Албаније и на Косову, као и у одређеним областима Црне Горе. Насупрот крвној освети стоји српски обичај да *убилац уз измирење моли противника да му буде кршгени кум* (СМР: 1970, 202) како би се од непријатеља створио пријатељ и кумство с њим, будући да је ова институција јача од братимства, односно наслеђује се и самим тим је дуготрајнија (*Ibid*, 201), чиме се спречава крвна завада између две породице и у будућности.

Осећај припадности и повезаности појединца са заједницом, родом, па и народом, најбоље приказује изрека која постоји готово код свих народа – да *крв није вода*, односно алб. *gjaku ujë nuk bëhet*. 'Чиста крв', која оличава младу, ненарушену виталност и једрост како нације, тако и појединца, стоји насупрот 'нечисте', која је испуњена свим нежељеним и неповољним у друштву, што се надовезује на одавно уврежена схватања о томе да постоји погана и лоша крв која даје само „рђав пород“, управо онакав какав је описао Бора Станковић у *Нечистој крви*. Изнад и једне и друге крви стоји неприкосновена 'плава крв'[253] племића и високе аристократије која се, по правилу, ретко меша с другим крвима.

---

[251] У грчком постоји лексема *μπράτιμος* преузета из словенског језика Балкана у употреби у Тесалији и Епиру, а означава блиског рођака или пријатеља, те друга с младожењине или младине стране (Μπαμπινιωτης: 2002, 1149).

[252] *Vice Srbija* је снимила документарни филм под називом *Дуг у крви* емитован 2015. године, који обрађује тематику крвне освете пратећи њен траг од истока Црне Горе до севера Албаније где је ова појава најприсутнија и где, како наводи овај извор, данас око 80 породица живи у страху од освете. Филм је доступан на http://www.vice.com/rs/video/dug-u-krvi-ceo-film .

[253] Напоменимо да се овај назив први пут појавио у шпанском језику (*sangre azul*) за време маварске доминације великим делом Иберијског полуострва, као и да се пренео у немачки (*blaues*

9.2 Етимолошко порекло албанске лексеме *gjak/крв*

Реконструкцијом гласовних промена током историјског развоја албанског језика дошло се до неколико могућих објашњења порекла албанске лексеме *gjak*[254], чија се етимологија у првом реду везује за ИЕ **sokʷos* (енг. *sap, juice,* гр. *ὀπός*, стсл. *сокЪ*). Према Станишићу, само је у албанском и тохарском ова индоевропска лексема (**sokʷo – биљни сок, смола*) добила значење „телесне течности", тј. крви (Станишић, 2006: 281), а данашњи облик резултат је промене ПИЕ **s>gj*[255] на иницијалној позицији, што представља релативно рану појаву[256]. Подударна етимологија албанске и српске лексеме у контексту наше анализе може указивати и на семантичку еквивалентност фразеологизама, будући да се за именовање делова тела у највећем броју случајева користе аутохтони термини, па због тога један језик веома ретко преузима соматизме из неког другог, изузев када су у питању два сродна језика. Једно од питања које се поставља јесте и то у којој мери се испољава семантичка раслојеност ових лексема у изворном и циљном језику најпре независно од фразеологизама, а затим и у оквиру идиоматизованих израза који ће нешто касније бити предмет наше анализе.

9.3 Семантички опсег лескема *gjak /крв* у албанском и *крв* у српском језику

Да је симболика и перцепција крви у великој мери подударна у балканском језичком окружењу, доказује и релативно висок степен подударности између референтних вредности у којима се лексема *крв* остварује у анализираним језицима. Одредницом *gjak* се у релевантном једнојезичном речнику на албанском подразумева 14 референтних вредности описаних у 11 тачака, а на сличан начин је ова лексема обрађена и у одговарајућим речницима на српском. Према РМС, кроз седам тачака наведено је 14 различитих значења, док је у $PCJ_{1/2}$ у пет тачака забележено 15 семантичких реализација. На основу анализираних

Blut) тек пред крај XVIII века, одакле је током наредног века преузет у другим језицима, укључујући и српски. Тако је ова синтагма већ од XIX века постала широко прихваћена као општи лексички именитељ свих припадника високог племства.

[254] Нпр. Meyer: 1891 [2007]) и слично.

[255] Ову промену Матасовић објашњава на следећи начин: *s>*ś>*ź>gj. Видети више о томе у Matasović, Ranko. (2012). *A Grammatical Sketch of Albanian for Students of Indo-European*, стр. 14; (http://mudrac.ffzg.unizg.hr/~rmatasov/Albanian.pdf).

[256] Када се узме у обзир чињеница да су латинске позајмљенице с иницијалним *–s* у албанском дале промену *s* > *sh*, на пример, *spiritus* > *shpirt* и слично.

значења, уочене су и одређене неподударности по питању перцепције овог соматизма у полазном језику у односу на циљни и обрнуто, о којима ће детаљније бити речи у наставку.

9.3.1 Референтне вредности лексеме *gjak* /*крв* у албанском

Семантички опсег лексеме *gjak* укључује вредности настале на основу различитих начина перцепције крви заснованих претежно на значају крви за човека, али и на одређеним физичким својствима и карактеристикама. Тако, овај соматизам и његова функција и улога за људски и организам животиња описани су кроз следећу дефиницију:

– *црвена течност која циркулише људским или телом животиња у својству преносника хранљивих материја и кисеоника до свих ћелија и сл.* (т.1)[257],

а директна мотивисаност изгледом и течним агрегатним стањем крви уочава се код референтне вредности

– *крвава мрља, капи крви које су се разлиле* (т.2)[258].

Супротно таквим конкретним својствима крви директно пресликаним и на претходно значење, у оквиру ове одреднице наводе се чак четири фигуративне метонимијски и метафорички мотивисане семантичке реализације, које чине основу различитих фразеолошких обрта у албанском:

– ф*иг. блиско сродство по основу заједничких предака, сродство; људи који имају такво сродство, племе, сродство, родбински однос; етног. сродство по очевој линији* (т.3)[259];

– *фиг. заједничко порекло припадника једног народа, једне нације или националности* (т.4)[260];

– *фиг. борба или тежак посао уз много потешкоћа или жртве да би се нешто постигло; онај који се постиже таквом борном или радом* (т.5)[261];

---

[257] *Lëng i kuq që qarkullon në trupin e njeriut e të kafshëve për të çuar ushqim e oksigjen në të gjitha qelizat, për shkëmbimin e lëndëve, për mbrojtjen e organizmit etj.*
[258] *-ra, -rat Njolla gjaku, pika gjaku që kanë rrjedhur.*
[259] *fig. Afri e ngushtë që vjen prej një paraardhësi të përbashkët, farefisni; njerëzit që kanë një afri të tillë, fis, farefis, i afërm; etnogr. lidhje farefisnie nga ana e babait.*
[260] *fig. Prejardhje e përbashkët e njerëzve nga një popull, nga një kombësi a komb.*

– *фиг. рат или сукоб с много убијених; убијање великог броја људи, крвопролиће* (т.6)[262].

Притом, посебно су у оквиру фразеологизама заступљене последње две референтне вредности и то најчешће у негативно маркираним циљним доменима, о чему ћемо детаљније говорити у делу посвећеном концептуалној анализи.

Посебно издвојеном одредницом означеном као *архаична употреба* врши се деноминација следећих појмова у вези с институцијом крвне освете:

– *непријатељство између породица или племена узроковано неким убиством, а којим се у циљу освете захтева друго убиство (према обичајним племенским и феудалним законима)* (т.1а)[263];

– *одмазда, освета* (т.1б)[264];

– *непријатељство* (т.1в)[265];

– *случај када треба да се убије неки члан породице или племена с ким је неко у непријатељству (према обичајним племенским и феудалним законима)* (т.2)[266].

Код преосталих семантичких реализација две се односе на значења која на одабраном корпусу нисмо запазили у функцији семантичког мотиватора фразеологизама:

– *ветер. надувеност* (т.7)[267];

– *(с наставцима -ra, -rat за множину одређеног и неодређеног вида) жарг. месечни циклус код жена* (т.8)[268],

док као посебно интересантне треба издвојити придевску и прилошку употребу именице *gjak*

---

[261] *fig. Luftë a punë e rëndë me shumë mundime a sakrifica për të arritur diçka; ajo që arrihet me një luftë a punë të tillë.*
[262] *fig. Luftë a përleshje me shumë të vrarë; vrasje në masë e njerëzve, gjakerdhje.*
[263] *Armiqësi që shkaktohej ndërmjet familjeve a fiseve për shkak të një vrasjeje dhe që kërkonte të vritej një tjetër për t'i marrë hakun të vrarit (sipas zakoneve të prapambetura fisnore e feudale)*;
[264] *hakmarrje, gjakmarrje*;
[265] *hasmëri*.
[266] *Një rast, kur duhej vrarë një pjesëtar i familjes a i fisit, me të cilin ishte dikush në armiqësi (sipas zakoneve të prapambetura fisnore e feudale).*
[267] *veter. Gjakëz.*
[268] *vet. -ra, -rat bised. Të përmuajshmet e grave.*

– *прид. употр. окрвављен* (т.9)[269]
– *прид. употр. веома црвен* (т.10)[270]
– *прил. употр. веома (за највиши степен јарко црвене боје)* (т.11)[271],

на основу којих се може извести несумњив закључак о симболици и експресивности ове лексеме у албанском. Као придев, користи се у значењу *окрвављен* или *веома црвен,* забележеном рецимо у случају примера *i janë bërë faqet gjak* [досл.. лица су им постала крв] (FGjSSh) – *зарумењели су се као булке*. Оваква употреба уочена је и у српском језику у значењу *румен*, допуњеном и именицама *руменило*, *црвенило* ($PCJ_{1/2}$). Као прилог, употребљава се са значењем *веома*: *gjak i kuq* [досл. црвена крв] (FGjSSh) – *пламено црвен*, *јарко црвен*, *веома црвен*, при чему оваква употреба није забележена у српском. Као што ћемо показати у наставку, вишезначност лексеме *gjak* условила је и семантичку раслојеност сангвинизама, самим тим остваривши утицај и на њихову типологизацију.

9.3.2 Референтне вредности лексеме *крв* у српском

Претходном смо анализом указали на велики број значења лексеме *крв* обухваћених у два релевантна једнојезична речника српског језика, која ћемо овде навести у потпуности, уз нешто детаљнији осврт на она која у албанском нису забележена, а могу имати одређен утицај на појаву евентуалне неподударности на морфолошком, семантичком или концептуалном нивоу између фразеологизама анализираних у наставку. Општа типологизација значења датих у оквиру одговарајућих одредница извршена је на основу вредности издвојених у речнику РМС, док ћемо из речника $PCJ_{1/2}$ пажњу посветити само оним семантичким реализацијама које нису обухваћене првим извором.

Као и у случају свих преосталих обрађених соматизама, дефинисање основног тј. примарног значења у великој мери поклапа се у оба језика. Према РМС, крв је

[269] *përd.mb. I gjakosur*.
[270] *përd.mb. Shum i kuq.*
[271] p*ërd. ndjaf. Shumë (për shkalle më të lartë të ngjyrës së kuqe të ndezur).*

– *црвена текућина, течност која тече кроз крвне жиле, судове човечјег и животињског организма, храни га и врши измену твари, материје у њему* (т.1),

док РСЈ$_{1/2}$ пружа нешто више детаља:

– *црвена непровидна тешност састављена од крвне плазме и црвених крвних зрнаца (еритроцита), која кружи, циркулише организмом обезбеђујући исхрану ћелија и размену материја* (т.1а).

Повезаност не само по питању сродности, већ и припадности одређеној етничкој групацији (већој или мањој) овом се лексемом у РМС исказује путем следеће четири референтне вредности:

– *фиг. пород, дете* (3.а);
– *колено, лоза* (3.б);
– *народ, сународници* (т.3в);
– *пасмина, сој, раса* (т.3г),

док се овакав однос у РСЈ$_{1/2}$ допуњава следећим значењима:

– с*родство по мушкој линији, крвно стродство; породично порекло, лоза, колено, род* (т.3б);
– *етничко, расно, сталешко или сл. порекло* (т.3г).

Фигуративних је значења чак девет (распоређених у оквиру пет тачака у саставу одреднице) и једна од њихових основних карактеристика је изузетно висок степен заступљености у фразеологизмима забележеним у српском језику, због чега тако мотивисани изрази чине окосницу ексцерпираног корпуса с циљним изразима:

– *фиг. животна снага* (т.2а);
– *живот* (т.2б);
– *фиг. нарав, ћуд, карактер, темперамент* (т.4);
– *фиг. убиство, крвопролиће* (т.5а);
– *крвава борба, борба уз проливање крви* (т.5б);
– *покр. крвна освета* (т.5в);

– *покр. цена која се плаћала за проливену крв, за убиство, крварина* (т.5г);

– *фиг. тежак, напоран рад, патња, страдање* (т.6);

– *фиг. песн. црвенило, руменило* (т.7).

Посебно се издваја семантичка вредност какву нисмо уочили ни у албанском, а ни у РМС, али је у контексту заснованости фразеолошких обрта на њеној семантици значај ове реализације изузетно велик, будући да се крв као саставница на овај начин реализује у једном већем броју примера:

– *срж, бит, душа (када је реч о човековом карактеру или његовом духовном и емотивном животу)* (т.4б).

Иако је већина ових значења забележена у оквиру израза негативне конотације, крв перципирана као сам живот или животна снага присутна је и у извесном броју фразеологизама који фигурирају у оквиру позитивних циљних домена каква су СРЕЋА, ЉУБАВ, СНАГА, МАРЉИВОСТ и сл.

Овде ћемо се на тренутак осврнути на појам крвне освете, као једну од историјски, традиционално и културолошки значајних институција на Балкану, која се и у РСЈ$_2$ помиње и то код следећа два значења:

а) *тешка завада у којој су почињена дела подложна, по старинском обичајном праву, крвној освети (обично убиства); сама одмазда, убијање из освете за такво дело, крвна освета*[272];

б) *у значењу мерила при утврђивању и одмерању тежине и броја дела подложних крвној освети одн. накнади, обештећењу у случају умира; сама та накнада*, у оквиру којег се описује начин „измирења дуговања у крви“ у северним деловима Албаније[273], прикључујући овој лексеми својства *платежног средства*, из ког разлога се она и јавља као саставни део *полуфразеологизованих* паукалних синтагми као што је пример **платити пō крви** или **дуговати пола крви** у значењу дуговати рањавање; или **дванаест крви**, што означава број *глава* при мирењу.

[272] Наводе се и следећи фразеолошки изрази у којима лексема *крв* фигурира: **крв је између некога** у значењу да између два племена/породице/села и сл. постоји тешка завада; **имати крв**/**бити у крви** – бити у крвној завади с неким; **крв стиже некога** – крвна одмазда/освета стиже некога; **побећи од крви** – побећи од/спасити се крвне одмазде/освете

[273] Овде назван *Законом арбанашким*, познатијим под називом Законик Леке Дукађинија.

9.4 Структура фразеологизама с конституентом *gjak* и њихова формална и семантичка типологизација

На основу корпуса сачињеног од укупно 105 фразеолошких јединица извршена је структурална класификација према којој се јасно издвајају најпре две основне групе: *номинални* и *вербални* фразеологизми, при чему је проценат учешћа прве групе далеко мањи у односу на другу (26% у односу на 74%). Поред ове основне две категорије забележених примера, уочили смо и тзв. *прелазне* изразе, које карактерише подједнако фигурирање и као глаголских и као именских фразелогизама, али с обзиром да је таквих примера тек пет, сматрали смо да их није неопходно издвајати у посебну категорију, већ смо их обрадили заједно с номиналним фразеологизмима.

9.4.1 Номинални (именски) фразеологизми

Фразеологизми у чијем се компонентном саставу налази сангвинизам, у форми номиналних синтагми у највећој мери су имениски, придевски и прилошки, а забележене су предлошко-падежне конструкције у номинативу[274], генитиву и акузативу. Код оваквих примера забележен је нешто виши степен структуралне и семантичке еквиваленције, који указује на подударну перцепцију крви у оба језика и веома сличну концептуализацију различитих појава, карактеристика и слично, што показују и примери у наставку:

- [**me**] **gjak blu** [[с] плавом крви/плаве крви] – ●плава крв, ○имати плаву крв, ○бити плаве крви
- **gjak i pastër** [чиста крв]
  1. øчисте крви, н.и. чистокрван;
  2. øиз добре куће/породице/рода/племена и сл.
- **gjak i ri** [нова крв] – ●млада [свежа] крв
- **gjaku i gjakut** [крв [од] крви] – ●крв [од] крви
- **me gjak të ftohtë** [с хладном крви] – 1. ●хладне [рибље] крви, ○хладне главе

[274] Иако је албански један од ретких језика у којем постоје предлози уз номинатив, у овом случају су у питању искључиво номиналне синтагме у номинативу без предлога и то у одређеном или неодређеном виду.

- **me gjak të helmuar** [са затрованом крви/затроване крви] – ○немирне/љуте [зле, нечисте, опаке, погане] крви
- **me gjak të zemrës** [с крви [од] срца] – øсвом снагом, øи душом и срцем, ødушом и телом øсвим срцем

Како смо већ у уводном делу овог одељка напоменули, у одређеном броју случајева тј. код тзв. *прелазних* израза, неке од поменутих предлошко-падежних конструкција подједнако фигурирају и као самостални номинални изрази, али и у склопу вербалних соматизама, као што је случај са следећим:

- [**shkojnë**] **gjak e lak** [[иду] крв и омча] – ○крв и нож; ø[слагати се] [као] рогови у врећи
- [**jam**] **në gjak** [me dikë] [бити у крви [с ким]] – ●бити у крви [с неким]
- [**e kam**] **në gjak** [diçka] [[имати] у крви [нешто]] – ●имати [нешто] у крви, øбити рођен за нешто, øзнати нешто у прсте
- [**kam**] **gjak në fytyrë** [**në faqe**] [имати крв на лицу] – ○дао би некоме крви испод грла, øбити чиста/неокаљана образа
- [**kam**] **gjak të ngrohtë** [**të ëmbël**] [имати топлу [слатку крв]] – øбити душа од човека
- [**e kam**] **gjak në sy** [dikë] [имати [некога] као крв у оку] – øбити [некоме] трн у оку.

У питању су углавном конструкције с глаголима *jam* и *kam* који припадају категорији егзистенцијалних или глагола постојања. Даљом анализом ове посебне групе фразеологизама увиђа се да се поменути вербали подједнако употребљавају како у оквиру апсолутне, тако и конкретне егзистенцијалности. Рецимо,

- **jam në gjak** [me dikë] [бити у крви [с неким]] – ●бити у крви [с ким],

фразеологизам је у којем се егзистенцијалности глагола *бити* може приписати конкретност, што није случај код

- **kam**[275] **gjak të ngrohtë** [**të ëmbël**] [имати топлу [слатку крв]] – øбити душа од човека.

Оваква варијабилна егзистенцијалност под директним је утицајем лексеме *крв,* која у ова два израза има значење *завада, свађа* с једне и *нарав, темперамент* с друге стране. Такође, у случају примера

- **kam gjak në fytyrë** [**në faqe**] [имати крв на лицу] – ◌дао би некоме крви испод грла, øбити чиста/неокаљана образа,

код преводног еквивалента приметна је употреба тзв. *словенског генитива*, честог у примерима егзистенцијалних конструкција с глаголом *бити* у словенским језицима у којима се уместо акузатива у служби директног објекта појављује генитив (Zovko-Dinković: 2011, 279). Како Тепавчевић примећује, овакве конструкције се у словенским језицима осећају као архаичне (Tepavčević: 2013, 138), што се према нашем мишљењу уклапа у идиоматску употребу поменутог преводног еквивалента, без обзира што се ова врста генитива најучесталије користи уз негацију.

У погледу формално-структуралне подударности, готово подједнако су заступљени случајеви потпуне и делимичне еквиваленције (32% и 36%), док укупно седам (такође 32%) израза припада категорији нулте еквиваленције, при чему је у оквиру последње категорије забележен и један (потенцијални) привидни еквивалент или *лажни пријатељ*. У питању је израз

- **e kam gjak në sy** [dikë] [имати [некога] као крв у очима] – øбити [некоме] трн у оку,

код којег дословни превод на српски језик гласи *имати крв у оку*, који даље може навести на погрешно тумачење и превод у виду неког од сличних фразеологизама као што је **имати крваве очи/бити крвавих очију** или можда чак **навлачи се/пала је некоме крв на очи** у значењу *изгубити присебност и контролу над собом*. Међутим, овде треба скренути пажњу да је изражајност и изворног и циљног фразеологизма заснована на именичкој синтагми ***gjak në sy*,** односно

[275] У овом контексту треба напоменути и то да овај глагол у албанском, на сличан начин као и у српском, може имати и егзистенцијално и посесивно значење, односно употребу (за разлику од рецимо енглеског *have*).

аналогном *трн у оку*, које треба посматрати као носиоце значења будући да симболички мотивишу читав фразеологизам, о чему ће више речи бити у оквиру концептуалне анализе (в. део 9.5).

9.4.2 Вербални (глаголски) фразеологизми

Следећу категорију фразеологизама чине тзв. глаголски изрази код којих су, узевши у обзир њихову бројност, сходно томе и доста израженије разлике како у контексту компонентног састава (нулта еквиваленција услед изостанка сангвинизма или соматизма у преводном еквиваленту на српском; употреба различитих вербала и структуралне разлике узроковане глаголском рекцијом и слично), тако и у чињеници да за одређени број албанских фразеологизама не постоје одговарајући преводни еквиваленти у виду фразеолошких израза, те ће управо о таквим случајевима посебно бити речи. Основна карактеристика ове групе је нулта еквиваленција, будући да преводни еквиваленти у виду фразеологизма без лексеме *крв* чине готово половину укупног анализираног корпуса, који можемо илустровати следећим примерима:

а) потпуна семантичка и формално-структурална еквиваленција:

- **derdh gjak** [пролити крв]
  1. ●пролити [нечију] крв;
  2. ●пролити [своју] крв за некога или нешто

▪ **i pij** [**i thith**] **gjakun** [dikujt] [пити [сисати] крв [некоме]] – ●пити/сисати некоме крв [на сламчицу]

▪ **gjaku ujë nuk bëhet** [крв вода не чини] – ●крв није вода

б) парцијална семантичка и формално-структурална еквиваленција:

▪ **bie në gjak** [me dikë] [пасти у крв [с неким]] – ○бити у крви [с неким]

▪ **ia ka futur në gjak** [dikujt] [увукло се у крв [некоме]] – ○прећи у крв**,** ○ићи у крв**,** ○имати [шта] у крви øподвући се под кожу

▪ **i hipi gjaku** [**në fytyrë**] [dikujt] [попела се крв [у лице]] – ○ударила је [некоме] крв у главу

в) нулта семантичка и формално-структурална еквиваленција:

▪ **ftohu** [**i uli**, **i shoi**, **i shtroi**, **i zbuti**] **gjakrat**] – [охладио је [смирио, пригушио, умирио, ублажио] крви] – øсмирити страсти, øохладити се, øспустити лопту

▪ **u ndezën** [**u nxehën**] **gjakrat** [запалиле су се [загрејале] крви] – øпасти у ватру

▪ **iu zbut gjaku** [dikujt] [смекшала се крв [некоме]] – øсмекшало се срце

г) нефразеолошки преводни еквиваленти:

▪ **t'u bëftë gjak e dhjamë**! [да ти се учини/уради крв и маст!] – н.и. нека ти је добро, н.и. нека ти је уздравље!

▪ **t'u bëftë gjaku ujë**! [да ти се претвори крв у воду!] – н.и. црк'о дабогда!

На основу статистичке анализе сангвинизама с глаголским конституентом, утврђен је веома висок ниво потпуне или парцијалне подударности (првој категорији припада 10 фразеологизама или 16%, док је убедљиво највећи број случајева парцијалне еквиваленције, односно 29 примера или 46%, што укупно чини готово две трећине глаголских израза ексцерпираних из корпуса). Случајеви нулте еквиваленције, од којих су 22 фразеологизми, а 2 нефразеолошки изрази, указују и поред релативно високе конгруенције, на одређен степен језичких и културолошких разлика у начину концептуализације крви. Заступљени примери у оквиру категорије парцијално еквивалентних фразеологизама у највећој мери указују на разлике по питању глаголских конституената, код којих је у албанским сангвинизмима забележен и велики број случајева синонимијске замене, што на основу анализе може указивати на два могућа узрока:

(i) висок степен продуктивности одређених семантичких поља у којима се јављају такви глаголи; или

(ii) последични развој периферне групе фразеологизама на основу неког примарног или изворног соматизма, посебно у случајевима у којима се лексема *крв* јавља у значењу *живот*, па сходно томе и глагол конгруира с овом лексемом у оквиру саме колокације.

Узмимо за пример израз **derdh gjak** [пролити крв] – 1. ●пролити [нечију] крв; 2. ●пролити [своју] крв за некога или нешто, за чије је друго значење дат синоним у виду обрта **jap** [**fal**] **jetën**, где је употребљен глагол *jap* (и њему синониман *fal*) са значењем *дати*, што би на српском одговарало преводу *дати живот за некога*. У овом случају би било немогуће употребити глагол *derdh*, јер се живот као изворни домен не перципира као течност ни у једном од ова два језика, док је једно од значења лексеме *крв* и у албанском и у српском управо живот.

Независно од нивоа подударности с преводним еквивалентима на српском, код обе наведене групе сангвинизама (и номиналних и глаголских), категорије *одређеног* и *неодређеног* вида[276] показале су се значајним у смислу утицаја на семантику самог фразеологизма. Таква посебна маркираност албанских фразеологизама, као специфично експресивно средство путем којег се спектар семантичке нијансираности једног израза може с лакоћом проширити, није на располагању у српском језику, те се сходно томе мора надоместити другим синтактичким средствима (попут употребе показних или присвојних заменицама) у циљу проналажења најадекватнијег преводног еквивалента за дату фразеолошку синтагму.

Примера ради, код фразеологизама

- **më shkriu gjaku** [истопила ми се крв] – øпао је [некоме] камен са срца, н.и. смирити/умирити се

  син. **erdha në vetë**

- **më shkriu gjaku<u>n</u>** [dikush a diçka] [истопио ми је крв [неко или нешто]] – øразгалити коме душу, øпокрене се коме срце, øтакнути кога у срце,

примећује се структурална разлика која се односи на падежни облик соматског конституента: у првом случају, лексема *крв*, која врши функцију субјекта, налази се у номинативу одређеног вида, док је у другом у акузативу једнине одређеног

[276] У савременом албанском, као и у балканским језицима, сходно Шалеровој подели (Schaller, 1975), постоји такозвани одређени и неодређени вид номинала који се изражава путем посебних морфолошких флективних наставака у зависности од рода и броја. Док се у западноевропским језицима, као и у грчком, одређеност или неодређеност номинала исказује одређеним и неодређеним чланом само у препозицији, у албанском и у балканским језицима одређеност и неодређеност се изражава само у постпозицији. Посматрано с историјске тачке развоја албанског језика, ти су наставци у потпуности срасли с номиналом тако да данас представљају његов неодвојив део.

вида и у функцији правог објекта. Занимљиво је да у оба примера код преводних еквивалената фигурира лексема *срце* као изворни домен помоћу којег се објашњавају апстрактни циљни домени ОЛАКШАЊА и ЉУБАВИ/ЕМПАТИЈЕ чија је нешто свеобухватнија концептуална анализа спроведена у делу 6.5.1. У погледу категорија одређеног и неодређеног вида, односно њиховог утицаја на семантику фразеолошких обрта, на датим примерима (како ће нешто касније бити и детаљно показано), треба напоменути да се за разлику од неких других случајева, лексема *крв* овде не може употребити у неодређеном виду, будући да би фразеологизам у том случају покривао најшире и најопштије значење оба израза, односно указивао би на чињеницу да је у питању *нечија*, а не *сопствена* крв, чиме граматичка категорија јасно одређује и семантички праг који наведени фразеологизми не могу прећи.

Вратимо ли се на претходне примере изразâ **derdh gjak** и **derdh** [**jap**] **gjak<u>un</u>**, који су у FF наведени као потпуно синонимни (FF: 2010, т.2, 166), аналогно можемо доћи до закључка да ипак постоји одређени степен семантичке диспропорције међу њима. Наиме, како се у оба примера лексема *gjak* налази у акузативу једнине у функцији правог објекта, с том разликом што се у првом налази у неодређеном, а у другом у одређеном виду, о њиховој правој синонимији ипак не може бити речи. Без обзира што су структурално потпуно еквивалентни, категорија маркираности директно утиче на промену значења сваког фразеологизма, што се на основу могућих преводних еквивалената види. Да би се та разлика јасно испољила и код преводних еквивалената, другом фразеологизму је неопходна допуна у виду присвојне заменице *свој* у акузативу или предлошко-падежне конструкције за + неодређена заменица у акузативу.

Значајно место у оквиру семантичке анализе припада албанским фразеологизмима чији је један од саставних елемената словенског порекла. У посебном су семантичком односу изрази **shkoi/rrodhi gjaku lumë** и **shkoi/rrodhi gjaku rrëke** – оба са значењем [по]текла је река крви, чија разлика почива само на аблативној синтагми *<u>gjaku lumë</u>/<u>rrëke</u>* (ср. *река крви*). Резултати претраге на интернету указују да се лексема *lumë*[277] користи у нешто мањем броју случајева,

[277] *lumë* m. pl. *lumenj*, према Орелу (Orel, 1998, 234) од ПАлб. **luma* етимолошки идентичног са грчким *λῦμα* (ср. прљавштина), што је у вези са ИЕ **leu*(*Ə*). С друге стране, Камарда (према: Orel,

иако ван фразеолошког израза убедљиво доминира у свакодневној употреби[278], што упућује на то да је читав фразеологизам као такав у албански језик највероватније дошао из неког од словенских језика из окружења, иако је, по свом карактеру, недвосмислено библијског порекла[279]. Насупрот овој лексеми, *rrëke* као сингуларизована множина од **rekë*[280] (Орел, 1998: 383) преузета је из словенских језика[281] и устаљени је конституент овог фразеологизма, премда је њена употреба, независно од овог израза, углавном дијалекатског карактера (према Станишић: 1995, 89: облик *rekë*, са значењем *поток*, употребљава се у Скадру и на Косову и Метохији, док се облик *rrëkaje*, са значењем *речна матица*, користи у Задриму, Пуку и Великој Малесији).

Други фразеологизам чији је један од констиуената словенског порекла јесте

- **i buçet gjaku** [dikujt] [бучи крв некоме] [слав.]

  1. ○млада/нова крв;

  2. ●бучи некоме крв, ○имати [уза]врелу крв, ○бити пун крви и меса; øизгарати од жеље [за чим], ○крв игра у коме;

  син. **i vlon** [**i zien, i gufon, i lëvrin**] **gjaku**, **i flakëron gjaku**.

Као и у случају већине словенских глагола на *–ати* који су у албански дошли преко неког од словенских језика, и славизам *buças* од сл. **бучати* [Орел 1998:39] у албанском добија облик на *–as* [Орел 2000: 204]. Одредница PCJ_2 *бучати* (PCJ_2, 118, т. 1) у оквиру првог значења даје објашњење *правити, стварати буку, хучати (обично о реци, мору и сл.)*, чиме се може објаснити разлог због којег баш овај вербал фигурира у наведеном фразеологизму, посебно уколико у обзир узмемо његову употребу у оквиру српског израза *некоме бучи у глави* који се према PCJ_2 доводи у везу са значењем *имати осећај потмулог бола, зујања, брујања (од умора, пића, брига и сл.)* (PCJ_2, 118 т. 4).

2008) ову лексему повезује с грчким *λούω* (ср. *опрати*), док је Мајер сматрао позајмљеном из латинског од облика lat. *flūmen* (ср. *река*; Meyer: 1891 [2007], 294);

[278] Претрагом се на интернету добија укупно 53.800.000 резултата за *lumë*, док *Google* претраживач даје свега 28.800 резултата за лексему *rrëke* (информације добијене на дан 03.12.2015).

[279] cf. Библија: Излазак (7, 17-20).

[280] Уп. Станишић: 1995, 89.

[281] Иако одређени аутори, попут Муратија (Murati, 1994: 97), сматрају да потиче од лексеме *rrjedh* (ср. *ред*).

9.5 Семантичка поља и постулирање појмовних метафора

Поред различитих претходно описаних ритуалних и магијских функција, лексема *gjak*/*крв* неизоставан је саставни део фразеолошког фонда готово сваког језика било у виду конституента фразеологизама, било као коренска основа вербала који улази у састав неке фразеолошке јединице. У оквиру нешто ширег контекста, крв се може посматрати и на основу својих симболичких супституита у фразеологији, а њена семантичка распрострањеност у оквиру фразеологизама двоструко је мотивисана у албанском као и у већини других језика:

а) с једне стране, делови тела присутни у фразеологизованим изразима најмногобројнији су и чине окосницу фразеолошког фонда једног језика, будући да се у оквиру поимања света који га окружује, човек најпре окреће интроспекцији и полази од онога што му је најпознатије, а то је сопствено тело;

б) с друге стране, дуална природа и архетипска симболика саме крви, односно њена моћ да удахне живот или да га одузме, доводи до појаве овог соматизма у најразличитијим семантичким пољима, последично одражавајући како позитивне, тако и негативне емоције.

Према резултатима наше анализе, у албанском се лексема *gjak*/*крв* као конституент соматизама појављује у преко 30 семантичких поља:

а) позитивна семантичка поља: ЗДРАВЉЕ, ЉУБАВ, НАКЛОНОСТ, ЖЕЉА, ПОМИРЕЊЕ, СТРАСТ, НАВИКА, ПОРЕКЛО, СРОДСТВО, СНАГА, ДОБРОТА, ИСТРАЈНОСТ, ХРАБРОСТ, ОЛАКШАЊЕ, РАДОСТ, ПОЖРТВОВАНОСТ, ТАЛЕНАТ и сл.

б) негативна семантичка поља: БЕС, СРАМОТА, ОДБОЈНОСТ, СМЕТЊА, СМРТ, МУЧЕЊЕ, УМОР, СТРАХ, НАВИКА, ХЛАДНОКРВНОСТ, БОЛЕСТ, МРЖЊА, ТУГА, РАВНОДУШНОСТ, НЕТРПЕЉИВОСТ, ЖРТВОВАЊЕ, УЗНЕМИРЕНОСТ, БОРБА, КРИВИЦА, ОСВЕТА, ТВРДОГЛАВОСТ и др.

Велики број семантичких поља у оквиру којих фигурира лексема *gjak*/*крв* указује на њену изузетну семантичку продуктивност, али треба напоменути и то да је ипак нешто већи број (синонимних) фразеолошких обрта којима се може придружити неко од негативних семантичких поља, што значи да негативне емоције или особине исказане фразеологизмима који у свом саставу имају ову

лексему представљају унеколико продуктивнију категорију: првој групи припада 47, док се у другу може сврстати 58 фразеологизама од 105 укупно забележених у нашем корпусу.

9.5.1 Соматизам *gjak* у позитивним семантичким пољима

Начини концептуализације крви у албанском језику у одређеној (значајној) мери блиски су онима у српском, али су присутне и веома изражене културолошке разлике[282] које се испољавају на различитим нивоима. С једне стране, као фактор од утицаја на варијације у погледу метафора и метонимија које се употребљавају појављује се шири културни контекст, а с друге стране од непосредне важности је природно, односно физичко окружење (Kövecses, 2010: 219). Како је сâм корпус довео до постулирања већег броја семантичких поља на основу којих се сви анализирани фразеологизми могу сврстати у одређене категорије, овде ћемо пажњу посветити оним позитивним семантичким пољима која обухватају највећи број фразеологизама с конституентом *gjak*, каква су ЉУБАВ/НАКЛОНОСТ, БЛИСКОСТ, СТРАСТ, СНАГА/ХРАБРОСТ и РАДОСТ.

Продуктивност анализираних фразеологизама у оквиру семантичког поља ЉУБАВ/НАКЛОНОСТ изражена је и кроз присуство сва три степена како формално-структуралне, тако и семантичке еквивалентности: потпуне, делимичне и нулте. Прву подгрупу, код које су забележена потпуна поклапања, чине следећи албански фразеологизми и њихови преводни еквиваленти на српском:

- **derdh gjak** [пролити крв]
  1. ●пролити [чију] крв;
  2. ●пролити [своју] крв за кога или шта;
- **derdh** [**jap**] **gjakun** [për dikë a për diçka] [пролити [дати] крв за кога или шта] – ●пролити/дати [своју] крв [за кога или шта]; ◌дати живот

Посебно је занимљив први фразеологизам, јер, иако полисемичан, утврђена је потпуна еквивалентност са српским фразеолошким јединицама и то код оба наведена значења, што указује на висок степен поклапања и у културолошком смислу. Будући да су симблички, а не метафорички мотивисани, пошто почивају

[282] Детаљније о томе у Kövecses: 2010, 216-229.

на знању говорника о значају који крв има за жива бића, није посебно тешко закључити због чега исти фразеологизам фигурира у два готово потуно супротна семантичка поља. Међутим, њихово значење је мотивисано и семантиком самог соматизма, који је у оквиру првог значења употребљен у биолошком смислу, дакле у контексту значаја коју ова хуморална течност има за човека и њеног губитка који доводи до смрти; у другом смислу, ова лексема није ограничена само на биолошки аспект крви, већ и на симболичку употребу у значењу живот (како је наведено у делу 9.3.1). Категорија морфолошког одређеног/неодређеног вида у којој се лексема *gjak* јавља у наведеним фразеологизмима једина је структурална разлика која се анализом може утврдити између полазних и циљних соматизама, али се на овај начин управо путем граматичке категорије мења и њена семантика: опозиција између облика *gjak* (м.р. неод. акуз.) и *gjak<u>un</u>* (м.р. од. акуз.) резултира и имплицираним значењем оба ова облика. Без обзира што у оба случаја албански фразеологизми не садрже никакве ближе детерминанте, одређеним видом ограничава се и значење на *сопствену* крв, за разлику од неодређеног вида чије је семантичко поље самим тим шире и може укључивати како *сопствену*, тако и *нечију* крв. Поред тога, синонимни изрази **jap/fal jetën** на албанском и **дати** [**свој**] **живот** на српском поткрепљују чињеницу да се крв у оба језика схвата као супстанца од животног значаја, самим тим потврђујући и њихову мотивисаност на основу симбола.

Следећа три анализирана израза у оквиру посматраног семантичког поља настала су метафоризацијом, при чему се дата емоција концептуализује као течност, па фразеологизми почивају на метафори ЉУБАВ ЈЕ ТЕЧНОСТ:

i është rrënjosur në gjak [diçka]
[усађено је у крв [нешто]]
ia ka futur në gjak [dikujt]
[увукло се у крв [некоме]]
i ka hyrë [**i është futur**] **në gjak** [diçka]
[ушло је [нешто] [увукло се] у крв]

] ○прећи у крв, ○ући у крв, ○имати [нешто] у крви

Према Ристић, ове соматске фразеологизме можемо прикључити семантичком пољу ЉУБАВ/НАКЛОНОСТ, јер их употребљавамо за особу која има управо описане емоције за оно што јој је у крви (Ристић: 2013, 117). Степен еквиваленције код прва два наведена соматизма означен је као парцијалан услед неподударности настале употребом различитих глагола у полазним и циљним фразеологизмима, док трећи пример можемо окарактерисати као *условно* потпуно подударан будући да су албански и српски вербали *семантички* еквивалентни, али се разлика испољава на формалном плану и то у виду глаголских времена. Овде треба указати на идиом **hyj në gjak** [me dikë] [ући у крв /с неким], са значењем *убити некога и тако започети крвну освету; ући у крвну освету*, јер је у питању типичан пример такозваног *лажног пријатеља*, с обзиром да формално-структурално у потпуности одговара српском фразеологизму *ући у крв*, док је у семантичком смислу забележена нулта еквиваленција заснована на вишезначности лексеме *крв* у албанском, односно на значењу које се односи на крвну освету, што јасно указује на један од начина на који се културолошке и разлике у концептуализацији испољавају кроз лексику.

Појмовној метафори БЛИСКОСТ ЈЕ ТЕЧНОСТ могу се прикључити фразеологизми **u bënë gjak** [направити се [на] крв] и **më puqet** [**më ujdis**] **gjaku** [me dikë] [слаже ми се крв [с неким]], оба са значењем *бити близак с неким*, којима одговара еквивалент ◌бити [с ким или чим] као нокат и месо, на основу којег се блискост концептуализује кроз елементе који су неодвојиви, па се сходно томе може постулирати и појмовна метафора БЛИСКОСТ ЈЕ НЕОДВОЈИВОСТ/НЕРАЗДВОЈИВОСТ. Трећи, који се такође може уврстити у ову подгрупу, је и **u bënë mish e gjak** [направити се /на/ месо и крв], који условно можемо посматрати и као проширени облик или верзију првог овде наведеног. У сва три случаја запажа се потпуна неподударност како формална, тако и семантичка с преводним еквивалентима на српском језику. Посматран преко појмовне метафоре којом је мотивисан, преводни еквивалент доводи до закључка да се у албанском блискост концептуализује као течност, што није случај у српском.

Семантичко поље СТРАСТ посматрано кроз албанске сангвинизме укључује три фразеологизма класификована у различите категорије граматичке и

семантичке еквиваленције. Први од поменутих чији преводни еквивалент припада групи подударних фазеологизама јесте **me gjak të nxehtë** [с врелом крви] – ●вреле крви, односно *страствено*. У структуралном смислу, албански фразеологизам је предлошко-падежна конструкција у акузативу, којој по правилу у српском одговара конструкција у инструменталу с предлогом *с*(*а*) или у генитиву, као што се и види на основу дословног превода и одговарајућег преводног екивалента у виду фразеологизма, а почива на појмовној метафори СТРАСТ ЈЕ [ВРУЋА] ТЕЧНОСТ/ВАТРА.

И следећи албански фразеологизам у оквиру овог семантичког поља,

- **i flakëron gjaku** [dikujt] [гори крв [некоме]] – ○имати [уза]врелу крв, ○бити пун крви и меса, ○крв игра,

такође је заснован на поменутој појмовној метафори. Сугерисани еквиваленти могу се сврстати у категорију парцијално подударних будући да постоје одређене структуралне разлике у односу на изворни идиом. Такве разлике у првој мери запажају се код глагола, који су у два од три наведена примера у српском по својим карактеристикама означени као егзистенцијални глаголи (имати и бити), док се последњи наведени гради помоћу вербала за исказивање радње, па га сходно томе можемо окарактерисати као условно структурално најподударнијег. Међутим, појмовна метафора у позадини српског сангвинизма гласи СТРАСТ ЈЕ ИГРА, при чему се соматизам *крв* концептуализује као ЖИВО БИЋЕ и у основи је температурно индиферентан.

На сличан начин се лексема *gjak* концептуализује и у албанском у оквиру фразеологизма

- **i buçet gjaku** [dikujt] [бучи крв [некоме]]

  1. [бити]○млада/нова крв;

  2. ○имати [уза]врелу крв, ○бити пун крви и меса; ○крв игра у коме, øизгарати од жеље [за чим]

заснованом на појмовној метафори СТРАСТ ЈЕ БУКА. Анализирајући фразеологизам *у глави ми бучи,* у којем се глава концептуализује као посуда, Силашки (Silaški, 2012: 71) објашњава да је бука последица негативног утицаја садржаја који прети

да се излије ван посуде и самим тим угрози логику и интелигенцију. Тако се може посматрати и овај албански фразеологизам, посебно из перспективе значаја крви и хуморалних течности уопште за одређивање типова личности (Kövecses, 2010: 219), јер бука коју ствара садржај (тј. крв) одражава њено убрзано кретање услед убрзавања пулса и насталог узбуђења, претећи да изађе ван граница посуде (тј. да се разлије), што се може тумачити и као вишак, па се таква особа сматра (пре)пуном енергије, живота, жеље, страсти и слично. С друге стране, већ је претходно споменут и значај полисемичности лексеме *бучати* на српском одакле је преузета (в. део 9.4.2), посебно у смислу употребе уз именице које означавају географске појмове као што су река, поток и сл, који се поистовећују с крвљу, те се она и концептуализује на тај начин.

Групи фразеологизама са значењем ○имати врелу крв, ○бити пун крви и меса, припадају и албански синонимни изрази

- **i vlon** [**i zien, i gufon, i lëvrin**] **gjaku** [dikujt] [кључа /кува, извире, кипи/ крв [некоме]],

засновани на метафори СТРАСТ ЈЕ ВАТРА/ВРУЋЕ, тј. СТРАСТ ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ [КОЈА СЕ ПРЕЛИВА] [У ЗАТВОРЕНОЈ ПОСУДИ]. Као један од одговарајућих преводних еквивалената овим албанским изразима може се приписати варијанта из Матешића (Matešić, 1982: 292) ○узаври крв коме, мотивисана истом метафором. Разлика у односу на претходно анализирану фразеолошку јединицу испољава се у супституцији буке као индикатора дешавања у посуди вербалима којима се означава преливање течности из ње, при чему се једино глагол *gufon* у извесној мери семантички разликује од осталих супститутних; тако FShSK (1981) наводи следећа значења за ову одредницу:

1. *избијати (вода из земље), кључати, пиштати, извирати;*
2. *врцати, шикнути, бризнути;*
3. *поплавити, разлити се, набујати, провалити, излити се*,

при чему само *кључати* имплицира врућу течност, док су сва остала значења температурно неутрална указујући на разливање течности ван граница посуде. Стога се за израз **i gufon gjaku** не може рећи да је заснован на истој метафори као

сви остали у оквиру ове синонимијски интер-супституцијске групе, већ на појмовној метафори СТРАСТ ЈЕ ТЕЧНОСТ [КОЈА СЕ ПРЕЛИВА] [У ЗАТВОРЕНОЈ ПОСУДИ], при чему је значење израза у директној зависности од онога што је у овом случају концептуализовано као посуда. Примера ради, фразеологизам

- **më gufon zemra** [извире ми/разлива ми се срце] – ◌игра коме срце, ◌кличе коме срце, øбити ван себе [од радости и сл.]

заснован је на концептуализацији *срца* као садржаја који се разлива из посуде (груди), па се јасно доводи у везу с људским осећањима и срцем као њиховим центром, док се имплицираном посудом у којој се налази крв у оквиру наведеног соматизма може сматрати читаво тело, а не само један његов део 'одговоран' за одређене аспекте живота (на пример, глава – памет, мудрост, интелигенција; рука – способност, умеће, помоћ итд).

У оквиру семантичког поља СНАГА, забележен је фразеолошки израз

- [**jam**] **në valë të gjakut** – [[бити] на таласу крви] – ◌бити пун крви и меса, øбити у најбољем добу, øпуцати од снаге и сл.

Концептуална метафора која се може постулирати на основу овог фразеологизма је СНАГА ЈЕ ГОРЕ, будући да се талас тумачи као подизање нивоа течности у односу на нулту коту, али се исто тако старосне доби и снага/слабост које уједно прате свако од њих изједначавају с флуктуацијом течности, сугеришући неминовност опадања, односно приближавања концептуалној области СЛАБОСТ ЈЕ ДОЛЕ. У структуралном смислу овај фразеологизам састављен је од егзистенцијалног глагола, који сам по себи не утиче на семантику, изузев у контексту тога да ли имаоцу поменуте особине исту приписује у неком конкретном случају или је таква особина временски немаркирана. Напоредни именички конституент, подједнако важан за тумачење мотивисаности значења фразелогизма (Мушовић, 2002: 189), састоји се од синтагме *në valë të gjakut* (ср. *на таласу крви*), при чему сангвинизам овде није носилац значења. Иако не можемо говорити о семантичкој повезаности ова два номинала на начин на који наводи Мушовић, ваља напоменути да су они комплементарни, јер би се њиховим изопштавањем из израза могли добити фразеологизми сличног или чак различитог значења (нпр.

бити на таласу = (хипотетички) **бити срећан**, **бити на седмом небу** или (**из**)**губити тло под ногама**). Иако 'споредна', улога лексеме *крв* је ипак од суштинске важности и за експресивност обрта и за семантичку нијансираност, а њена симболика (уз симболику напоредне лексеме) мотивише значење фразеологизма, па га у складу с тим можемо обележити и као симболички мотивисан.

Семантичком пољу ХРАБРОСТ припада неколико случајева нулте еквивалентције, при чему је први од наведених израз

- **i ndez gjakun** [dikujt] [запалити крв [некоме]] – ødати [некоме] крила, ødати [некоме] ветар у леђа, н.и. осоколити [некога].

Изостанак подударности између изворних фразеологизама и одговарајућих преводних еквивалената свакако упућује на различиту концептуализацију овог апстракног појма у албанском и српском, али се пре спровођења концептуалне анализе треба осврнути на граматичко-лексички састав ове и још неколико структурално сличних фразеолошких јединица (**i ndezi gjakrat**, **iu ndez gjaku** и **u ndezën gjakrat**), будући да је њихов утицај на промену значења пресудан, како се може видети и у Табели 5 у наставку. Контрастирање наведена четири израза на најбољи начин показује различите аспекте, нивое и начине на које семантика читавог израза зависи од морфолошких категорија. У ширем контексту, анализиране фразеологизме можемо сврстати у две оквирне групе на основу граматичке опозиције (једнина – множина) соматизма: у првом и трећем случају, именски конституент је у једнини одређеног вида, у акузативу и номинативу, а сами фразеологизми припадају групи парцијалне или нулте еквиваленције и одговарају им формално и семантички неподударни (не)фразеолошки изрази.

Табела 5. *Приказ утицаја граматичких категорија на промену семантике израза*

фразеологизам	**дословни превод**	**глагол**	**соматизам**	**преводни еквивалент**
i ndez gjakun [dikujt]	[запалити [некоме] крв]	1-3.л.јд. през.	м.р. јд. акуз. одређ. вид	ødати [некоме] крила / ветар у леђа н.и. осоколити [некога]
i ndezi gjakrat	[запалио је крви]	3.л.јд. аор.	м.р. мн. акуз. одређ. вид	øраспалити / запалити ватру; н.и. распламсати страсти
iu ndez gjaku [dikujt]	[запалила се крв [некоме]]	1-3.л.јд. през.	м.р. јд. ном. одређ. вид	◌прокључала / проврила је крв [некоме]
u ndezën gjakrat [dikujt]	[запалиле су се крви]	3.л.мн. аор. пасив	м.р. мн. ном. одређ. вид	øпасти у ватру; н.и. побеснети; разгоропадити се;

Други и четврти пример одликују се соматизмом у множини, што је веома редак случај у српском[283], па самим тим и преводни еквиваленти не могу бити потпуно

[283] У савременој употреби бележимо више семантичких реализација лексеме *крв* у множини:

1. сродство по мушкој или женској линији:

*Дуализам унутар Ашенбаха наговештен је већ његовим пореклом, односно двема различитим кр*вима *које су се у њему стекле...* Бошковић (2003): *Мит и федар као предлошци за „Смрт у Венецији“ Томаса Мана*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Књига педесет прва, Свеска 1—2, стр. 145.

2. у научној литератури богословске тематике, са значењем сродства, порода и сл:

„*О бесмртности тела говоре и речи сједалног: „Страстотерпци Господњи, блажена земља која се напила вашим кр*вима*, и свете насеобине, које су примиле тела ваша...*“, докторска дисертација протођакона мр Предрага З. Петровића (2013): *Есхатолошко-историјске димензије постојања у делима Дионисија Ареопагита и Максима Исповедника*, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду.

структурално подударни. Индикативна је и употреба аориста у овим изразима (за разлику од презента у првом и трећем примеру), иако се ово време често употребљава у пословицама, изрекама и сличним облицима[284]. Додатна семантичка разлика постиже се употребом актива/пасива, па тако израз **u ndezën gjakrat**, у којем је глагол у пасиву и захтева употребу соматизма у номинативу у служби субјекта (као и у случају **iu ndez gjaku**), наводи на следеће закључке:

(i) изрази у којима није употребљен пасив (па самим тим ни соматизми нису у номинативу) припадају позитивном семантичком пољу које можемо означити у првом случају као ХРАБРОСТ, а у другом као СТРАСТ;

(ii) на другој страни су фразеологизми с глаголом у пасиву, који припадају семантичком пољу БЕС/ЉУТЊА и у том контексту указују на чињеницу да се тада наведени соматизам сагледава као извор осећања који функционише на принципу топло-хладно, што се јасно може видети уколико упоредимо са изразима који би условно могли припадати категорији ХЛАДНО:

---

3. као метонимијска супституција у стручној медицинској терминологији за више од једне јединице амбалаже у коју се пакује крв (у свом изворном значењу према PCJ$_2$, 570 т.1): *Добављач гарантује: ... тачност анализа применом раствора које су дате у Понуди, што се може проверити контролним крвима и серумима*,...“, члан 6, став 2, алинеја 2 Уговора о јавној набавци добара за партију 9, бр. 03-II/22-56 од 18.02. 2014 9, закљученог између Специјалне болнице за психијатријске болести „Горња Топоница“ и „ProMedia“доо из Кикинде, доступно на: www.ekapija.com [последњи пут приступљено 23.12.2015.]

4. за деноминацију расе (пасмине) – в.нпр. http://balkankinology.net/ [последњи пут приступљено 23.12.2015.]

5. као стилско средство у поетским остварењима:

...Рањене душе што рањавају и даље
У роптају угриза једни друге уједају
Освит зоре у туђим крвима чекају…

доступно на: http://forum.krstarica.com [последњи пут приступљено 23.12.2015.]

Много је чешћа њена архаична употреба у историјским, верским текстовима, житијима, епској поезији и сл, као у следећем примеру: „*...да се просвети отачаство његово доносом моштију његових и доласком твојим, јер се оскврни земља наша безакоњима нашим и би убијена крвима, и падосмо у плен иноплеменика*...“ Стефан Првовенчани, Живот Св. Симеона, доступно на: www.rastko.rs [последњи пут приступљено 23.12.2015.]

[284] Видети више о томе у GGjSh$_2$: 2002, 89 и даље.

- **ftohu** [**i uli**, **i shoi**, **i shtroi**, **i zbuti**] **gjakrat** – [охладио је [смирио, пригушио, умирио, ублажио] крви] – øсмирити страсти, øохладити се, øспустити лопту.

Анализа је указала на то да граматичке категорије самог соматизма у овим случајевима немају великог утицаја на његово значење како се у први мах може помислити, већ да се само прилагођавају формалним рестрикцијама наметнутим обликом глагола, али да на релацији актив – пасив почива и припадност позитивном, односно негативном семантичком пољу.

Надовезујући се на ову аналогију, израз

- **i ndez gjakun** [dikujt] [запалити [некоме] крв] – øдати [некоме] крила, øдати [некоме] ветар у леђа

  син. **i jap zemër**

који почива на појмовној метафори ХРАБРОСТ ЈЕ ВАТРА/ВРУЋА ТЕЧНОСТ и који је сврстан у семантичко поље ХРАБРОСТ, према својим структуралним карактеристикама и на основу такве логике, припадаће и без семантичке анализе категорији позитивних семантичких поља. С друге стране, крв се и овде јасно доводи у везу са осећањима, али за разлику од неких претходних примера, она је овде епицентар тих осећања и у директној је спрези са њеним темепратурним карактеристикама, на које упућује глагол. Насупрот томе, преводни еквиваленти øдати [некоме] крила, øдати [некоме] ветар у леђа почивају на појмовној метафори ХРАБРОСТ ЈЕ ГОРЕ/ЛЕТ, односно ХРАБРОСТ ЈЕ НАПРЕД и као и у неколико већ поменутих случајева, температурно су индиферентни. Слика која је мотивисала први фразеологизам је особа која лети, односно ради оно што човеку није својствено ни доступно и стога се може протумачити као чин давања извесног облика моћи, па самим тим и мотивације, односно храбрости у овом случају. И други преводни еквивалент на српском може се веома лако повезати са сликом особе која је 'погурана' унапред, а појмовна метафора припада групи тзв. *оријентационих* метафора (Lakoff/Johnson, 2003: 29) заснованих на опозицијама директно везаним за нашу просторну оријентацију.

Наредни фразеологизам у оквиру истог семантичког поља с утврђеним нултим степеном еквиваленције јесте

- **të merr gjak në vetull** [да узме/прихвати крв на обрву] – øимати петљу, øимати срца/*кол.* херца, н.и. бити изузетно храбар.

Овде треба приметити да глагол не фигурира у великој мери као носилац значења, сходно чему изражајност фразеологизма почива на именичким конституентима. Соматизам је у албанском фразеологизму у неодређеном виду на тај начин индицирајући да није у питању сопствена, већ нечија или 'било чија' крв (како смо већ претходно напоменули, а упарује се с још једним соматизмом у циљу мотивисања читавог фразеологизма чинећи чврсту номиналну синтагму ***gjak në vetull***. Будући да се не заснива на метонимији (као што би то био случај рецимо са изразом *подићи обрву* тј. изненадити се), овде се *крв на обрви* вероватно може повезати са самим положајем обрва на глави, односно на граници између очију и чела, при чему је њихова биолошка функција заштите очију можда и кључ тумачења настанка овог фразеологизма. Занимљиво је, а уједно и индикативно, да се именица *vetull* употребљава у једнини, што се може приписати њеној идиоматској функцији, а не метафоричкој као у случају наведеног примера **подићи обрву**. Дакле, уколико наше тумачење усмеримо у таквом правцу, закључак је да се структура израза подређује његовој експресивности, као и да неодређени вид именске синтагме такође указује на општост, а самим тим и на идиоматичност читавог израза.

У посебном семантичком пољу означеном као СРЕЋА, забележен је структурално неподударан сангвинизам формално номинално-вербалног карактера

- **vë gjak** [ставити крв]
  1. øповратити крв у образе, н.и. повратити се, оздравити,
  2. øпуца [некоме] срце од радости.

За нашу анализу релевантно је друго наведено значење, на основу чега је и сврстан у поменуто семантичко поље. У граматичком смислу, у питању је проста глаголска синтагма, при чему је соматски конституент у неодређеном виду

акузатива. Оваква морфолошка структура указује на степен конкретне реализације номинала, јер неодређени вид покрива далеко шири опсег значења и општијег је карактера у односу на одређени који може бити знатно ужи. Семантички се овај израз налази међу периферним фразеолошким носиоцима наведеног значења, а посебно је занимљива чињеница да се кулинарски фразеологизам *vë dhjamë* [ставити маст] наводи као њему синониман: из разлога што се маст у албанским фразеолошким изразима појављује углавном у позитивним семантичким пољима као симбол благостања и богатства, као што је у случају израза **jetoj si veshka në mes të dhjamit** – ●живети као бубрег у лоју (Мутавџић *et al*: 2012, 453). Основна појмовна метафора у овом случају може се формулисати као СРЕЋА ЈЕ ТЕЧНОСТ, што је у супротности еквиваленту на српском, будући да у том случају метафора СРЕЋА ЈЕ ПОСУДА КОЈА СЕ ЛОМИ/ПУЦА стоји у основи српског фразеологизма.

9.5.2 Соматизам *gjak* у негативним семантичким пољима

Велики број негативних семантичких поља у оквиру којих фигурира лексема *gjak*, како смо претходно навели, резултат је повећане продуктивности ове лексеме у контексту изражавања негативних осећања или описивања негативних особина човека. У ову групу може се сврстати укупно 47 фразеологизама ескцерпираних из корпуса, који се у свом односу према преводним еквивалентима на српском језику налазе на различитим хијерархијским нивоима подударности, обухватајући тако све наведене категорије еквиваленције.

Соматизам *gjak* најпродуктивнији је у семантичким пољима БЕС и СТРАХ, у којима је забележено по 9 фразеологизама (20%, респективно), што се подудара с тумачењем значаја крви у контексту одређивања типова личности[285] још од Хипократа[286]. Затим следе семантичка поља СМРТ и МУЧЕЊЕ с 5, односно 4

[285] Видети нпр. Kövecses: 2010.

[286] Позната Хипократова теорија о четири типа личности коју је допунио и обликовао Клаудије Гален, прва је типологизација према којој се човеков карактер сматра неодвојивим од његових биолошких карактеристика. Хипократ је на темељу идеја и учења филозофа као што су Анаксимандер, Питагора и Алкмарон о природним елементима или корелацији топлоте, хладноће, влажности или њеног недостатка за одржавање природне равнотеже организма, засновао своју теорију о четири телесне течности коју је Гален даље допунио и популаризовао. Основне хуморалне течности од којих се сматрало да је људски организам сачињем су: φλεγμα (слуз), αιμα

фразеологизма, респективно, или 10% и 8% укупно забележених фразеологизама, док поља ХЛАДНОКРВНОСТ и БОЛЕСТ броје по 3 фразеологизма (6%), а преосталим семантичким пољима могу се придружити по један или два фразеологизма.

Фразеологизми који денотирају осећај беса углавном припадају категорији парцијалне еквиваленције, при чему је забележен један случај потпуне и један случај нулте еквиваленције (али у виду фразеологизованог преводног еквивалента). Код фразеологизма

- **më ra gjaku në sy** [пала ми је крв у очи]

  1. ○душа ми је у носу; испустио сам душу;

  2. ●крв је пала [некоме] на очи, ○ударила је крв коме у главу, øскочио је притисак коме,

забележена је потпуна формално-структурална и лексичка подударност, а израз је настао метафоризацијом тј. мотивисан је метафором коју можемо постулирати у виду исказа БЕС ЈЕ ФЛУИД/ТЕЧНОСТ [У ПОСУДИ]. Код преводних еквивалената забележени су синонимни облици формално парцијално и без еквиваленције, али семантички потпуно подударни.

Група делимично еквивалентних фразеологизама заснива се на неколико појмовних метафора у којима се бес концептуализује као течност, којој се затим приписују различита својства на основу глагола с којима лексема крв у наведеним изразима колоцира. Фразеологизам

- **i avullohet gjaku** [dikujt] [испарава крв [некоме]] – ○прокључала/проврила је крв [некоме], ○крв се узбунила [некоме], н.и. побеснети

базира се на појмовној метафори БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ [КОЈА ИСПАРАВА] у односу на појмовну метафору БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ [КОЈА СЕ ПРЕЛИВА] на којој се заснива преводни еквивалент ○прокључала/проврила је крв [некоме]. Људско тело се у

(крв), μελαινη χολη (црна жуч) и χλωρινη χολη (жута жуч). (Hrabovský, M. (2013): *The Concept of "Blackness" in Theories of Race*, Asian and African Studies, volume 22, number 1). Јасан астролошки утицај на овакву теорију приметан је у веровању да се ове четири течности смењују с годишњим добима и сазвежђима, а лечење различитих болести спроводило се довођењем равнотеже свих течности у организму. (Javier, H. (2015) *The Four Humours Theory*, ESSAI: Vol. 12, Article 21, доступно на: http://dc.cod.edu/essai/vol12/iss1/21). Многе и данас актуелне класификације личности засноване су или инспирисане поделом на сангвинике, колерике, флегматике и меланхолике (в. нпр. Čekolj, T. (2007): *Usporedba Eysenckove i Pavlovljeve tipologije temperamenta***,** Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju, доступно на: http://darhiv.ffzg.unizg.hr).

оба случаја перципира као посуда кроз коју у случају изворног фразеологизма флуид испарава, односно из које се прелива, а граматичка неподударност се не односи само на употребљене глаголе, будући да је лексема *gjak* у одређеном виду једнине у номинативу, односно има службу субјекта, што указује на њену маркираност која је у српском постигнута употребом логичког субјекта у акузативу. Још два синонимна израза могу се прикључити овој семантичкој групи са значењем *побеснети*, а то су

- **iu ndez** [**iu avullua**] **gjaku** [dikujt] [запалила се [испарила је] крв [некоме]] – ◌прокључала/проврила је крв [некоме],

при чему је први (**iu ndez gjaku**) мотивисан појмовном метафором БЕС/ЉУТЊА/ГНЕВ ЈЕ ВРЕЛИНА, док се други **iu avullua gjaku** заснива на истој метафори као и фразеологизам **i avullohet gjaku**. Основна разлика између ова два фразеологизма формалног је карактера и односи се на облик глагола: *avullohet* је пасив презента, док је облик *u avullua* у пасиву аориста. Ова граматичка разлика незнатно утиче и на промену семантике ових израза и може се посматрати на основу сагледавања самог процеса: презент упућује на опис каквог непосредног дешавања, док је у аористу у питању пасив стања, тј. опис последице збивања израженог глаголом. Самим тим, код првог примера оставља се простор за пораст нивоа метафорички описаног дешавања, односно аналогно повећање интензитета емоције исказане одговарајућим фразеологизмом.

У односу делимичне, односно нулте еквиваленције с одговарајућим фразеологизмима на српском, налазе се изрази

- **iu nxeh gjaku** [dikujt] [загрејала се крв [некоме]] – ◌прокључала/проврила је крв [некоме] и **u ndezën** [**u nxehën**] **gjakrat** [dikujt] [запалиле се [загрејале] крви] – øпасти у ватру,

засновани на метафорама БЕС ЈЕ ВРЕЛА ТЕЧНОСТ/ВРЕЛИНА и БЕС ЈЕ ВАТРА/ВРУЋА ТЕЧНОСТ. Пратећи аналогију тзв. *међујезичке квазисинонимије*[287], овде можда можемо говорити о случају *унутарјезичке* или *интралингвалне квазисинонимије,*

[287] Видети нпр. D. Dobrovol'skij: *Acerca de la equivalencia transligüística de los fraseologismos*, J.D. Luque Durán, A. Pamies Bertrán, A. (ур..), La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología, Método, Granada, стр. 359-379.

будући да фразеологизми почивају на сличној метафори, сличног[288] су граматичког састава и значења, али у одређеној (мањој) мери постоји семантичка диспропорција која се односи на степен емоције коју фразеологизми преносе, што као последицу у српском даје и несинонимне преводне еквиваленте. Поменута семантичка разлика у FF је објашњена на следећи начин:

u zemërua keq, u inatos, e humbi gjakftohtësinë (FF: 2010, 169)

/јако се расрдио, заинатио се/наљутио се, изгубио је присебност/хладнокрвност/

filluan të zihen e të grinden keq me fjalë të ashpra e me gjaknxehtësi (FF: 2010, 168)

/почео је да се свађа и препире користећи оштре речи/

Претходно смо у оквиру структуралне анализе већ собрадили морфолошке разлике између фразеологизама чији је један од конституената глагол *ndez* и указали на значај граматичке категорије пасива, као и граматичког броја лексеме *gjak*, па ћемо овде само споменути и да се исти принцип може применити на горе анализирана два израза с глаголом *nxeh*.

Распрострањеност лексеме *крв* у семантичком пољу СТРАХ може се приписати универзалности концептуализације одређених (основних) емоција без обзира на припадност одређеној културној заједници (Kövecses: 2010, 203), па стога и не чуди велики степен продуктивности. Међу забележеним примерима, један је номинални

- **me gjak të ngrirë** [са замрзнутом крви/замрзнуте крви] – ●слеђене/залеђене крви,

док преосталих осам припада категорији глаголских. Овој предлошко-падежној конструкцији у акузативу одговара преводни еквивалент у инструменталу с предлогом *с*(*а*) или у генитиву пошто и упркос различитим падежним облицима, наведени пример фигурира у оквиру утврђених правила означавајући притом неку карактеристику, особину или својство, па га из тог разлога можемо означити као случај потпуне еквиваленције.

[288] За разлику од (условно речено) *праве* међујезичке квазисинонимије, овде не можемо говорити о подударној граматичкој структури, будући да је у питању један језик.

И наредна два фразеологизма мотивисана су метафором СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА, од којих ћемо пажњу најпре посветити наизглед синонимном пару

- **më ngriu** [**m'u pre**] **gjaku** [смрзла [пресекла] ми се крв] – ●следила се некоме крв [у жилама], øсишло је некоме срце у пете, н.и. следити/заледити се [од страха]

и

- **më ngriu gjakun** [dikush a diçka] [смрзло ми је крв [неко или нешто]] – øпресекло је некога [неко или нешто].

Како преводни еквиваленти показују, у првом случају присутна је потпуна структурална и семантичка еквиваленција, која у другом случају изостаје. Како се из наведених примера може видети, једина граматичка разлика односи се на падежни облик лексеме *gjak*, која је у случају првог фразеологизма у номинативу одређеног вида у служби субјекта (због чега у оквиру самог израза фигурира и логички субјекат *më*), док је у другом изразу у акузативу одређеног вида у функцији правог објекта, те самим тим и захтева конкретизацију у виду прикључивања субјекта датом исказу. Поред тога, само у првом случају је могућа интерсинонимијска супституција помоћу предложеног глагола *pres* (ср. *сећи*), што може упућивати на закључак да је представа о крви у албанском таква да се може пресећи само унутар тела које се перципира као посуда, јер би у супротном и сама посуда била оштећена, па самим тим и окончан живот. С друге стране, променом агрегатног стања течности посуда се не оштећује без обзира што дејство долази споља, а не из саме посуде како је то случај у првом примеру у којем се крв *сама* пресеца или леди.

Још један пар сличних фразеологизама заснованих на метафори СТРАХ ЈЕ ЗАМУЋЕНА ТЕЧНОСТ У ПОСУДИ чине

- **m'u prish** [**m'u turbullua**] **gjaku** [покварила [замутила] ми се крв] – ○следила се некоме крв [у жилама], øсишло је некоме срце у пете, øноге су се некоме одсекле од страха, øохладило се некоме срце

и фразеологизам

- **më prishi** [**më turbulloi**] **gjakun** [dikush a diçka] – [покварио [замутио] ми је крв [неко или нешто]] – ○заледило је крв некоме [неко или нешто], øскратило је живот некоме [неко или нешто].

Налик претходном случају, разлика почива на граматичком облику лексеме *gjak*, уз неподударност на пољу семантике у односу на претходне фразеологизме у виду опционих глаголских конституената код оба израза. Замена вербала указује и на то да се крв може замутити како изнутра тј. у самој посуди, тако и деловањем ван ње, при чему (очигледно) не долази до њеног оштећења.

Семантичко поље ХЛАДНОКРВНОСТ, поред конвенционалних концептуалних метафора које се односе на хладноћу, садржи и један фразеологизам настао путем метафоре ХЛАДНОКРВНОСТ ЈЕ НЕЧУЈНА/БЕШУМНА ТЕЧНОСТ И ХЛАДНОЋА ЈЕ МИРНОЋА/МИР, а то је

- **me gjak të qetë** [са тихом крви] – ○хладне [рибље] крви.

Израз је предлошко-падежна конструкција у акузативу, код које је забележено парцијално структурално и семантичко поклапање, будући да се преводни еквивалент заснива на метафори ХЛАДНОКРВНОСТ ЈЕ ХЛАДНОЋА/ХЛАДНА ТЕЧНОСТ. Албански фразеологизам имплицира одсуство сваког звука и упућује на перцепцију хладнокрвности или присебности као течности у посуди која је тиха, што аналогно значи и да мирује. Семантички потпуно еквивалентна варијанта превода била би и øхладне главе, али овај фразеологизам припада периферним у оквиру овог семантичког поља из разлога што може означавати и особу која се смирила након неког непријатног догађаја (свађе, доживљеног шока и сл.), а почива на истој појмовној метафори.

Категорији претходно поменутих фразеологизама чији је један од саставних делова егзистенцијални глагол (в. део 9.4.2), али који може самостално фигурирати и као предлошко-падежна синтагма припада израз

- **kam gjak të ftohtë** [имати хладну крв] – ●имати хладну крв/бити хладне крви.

Појмовна метафора се у овом случају може постулирати у облику ХЛАДНОКРВНОСТ ЈЕ ХЛАДНА ТЕЧНОСТ/ХЛАДНОЋА и то како за полазни, тако и за

цильни фразеологизам. Интересантно је да овај фразеологизам у албанском има и додатно значење *бити лош човек* и с обзиром да је забележена реализација значења на основу метонимијског трансфера КРВ → ЧОВЕК, долази се и до закључка да се злоба такође перципира као хладно тј. концептуална метафора би у том случају гласила ЗЛОБА ЈЕ ХЛАДНА ТЕЧНОСТ/ХЛАДНОЋА.

На једној од најконвенционалнијих појмовних метафора према којој се болест концептуализује као недостатак крви засновани су фразеологизми

- **i iku gjaku** [**nga fytyra**] [dikujt] – [отишла је [некоме] крв из лица] – ◌бити без капи крви

и

- **s'i mbeti gjak** [**pikë gjaku**] **në fytyrë** [dikujt] [није коме остало [капи] крви у лицу] – ◌немати капи крви у лицу, ◌бити без капи крви, øбити блед/исцеђен као крпа [од болести].

Оба фразеологизма мотивисана су сликом човека који је услед болести блед, насупрот здравој особи *румених образа*, те се стога и сама болест везује за мањак крви. У оба случаја утврђена је парцијална еквиваленција услед одређених структуралних разлика, у првом реду у вези с неподударним глаголима који у албанском фразеологизму означавају конкретну радњу за приказивање онога што се непосредно одвија(ло): одлазак, повлачење, бег и сл. Персонификацијом се крви дају особине живог бића, а због метонимијске замене на релацији КРВ → ЖИВОТ и недостатка крви у делу тела (концептуализованом као посуда) који се схвата као индикатор човековог здравља и виталности, описана особа сматра се *болесном, исцрпљеном* и сл. За разлику од конкретизације глаголских радњи код примера на албанском, код преводних еквивалената присутни су егзистенцијални глагол *бити* и глагол *имати* са значењем поседовања, чија употреба указује на статичност или само опис стања, односно какве чињенице/карактеристике. Код преводног еквивалента с егзистенцијалним *имати* употребљен је и тзв. словенски генитив уз негацију. Треба додати и то да је копулативна синтагма ***pikë gjaku*** код другог примера аблативна, којој у српском одговара конструкција у генитиву, па га стога можемо означити и као условно потпуно еквивалентним албанском фразеологизму.

Према Кевечешу, за разлику од живота који се метафорички перципира као дан, светлост, топлина и сл, односно рођење које се схвата као долазак, смрт се доживљава као одлазак, ноћ, тама и хладноћа (Kövecses: 2010, 26). Међутим, засноване на крви као изворном домену, фразеолошке јединице у албанском преносе нешто другачију концептуализацију смрти, која се у одређеној мери подудара с оном у српском. Метафора СМРТ ЈЕ ТЕЧНОСТ постулирана је на основу фразеологизма

- **bëri gjak** [учинио је крв] – ○пролити/пустити крв [некоме], н.и. убити или начинити велику штету.

Крв је овде супституција за убиство и може се довести у везу са значењем ове лексеме која упућује на крвну освету/одмазду. Парцијална еквиваленција је забележена због употребе неподударног глагола, а треба нагласити и то да је лексема крв у албанском изразу у *неодређеном* виду, што имплицира *туђу, нечију* крв, као и то да је израз полисемичан, при чему прво значење у потпуности кореспондира српском изразу ○пустити/пуштати крв некоме самим тим указујући на то да су оба израза периферна у оквиру својих референтних семантичких поља.

Потпуна стрктурална и семантичка еквиваленција утврђена је код изразâ **derdh gjak** [пролити крв] и **është derdhur gjak** [проливена је крв] и преводних еквивалената ●пролити [нечију] крв, односно ●проливена је крв, ●потекла је крв, заснованих на појмовној метафори СМРТ ЈЕ ПРОЛИВАЊЕ ТЕЧНОСТИ ИЗ ПОСУДЕ. Оба пара фразеологизама су очигледно библијског порекла, па стога и не изненађује еквиваленција највишег степена. Као синонимни облици другог албанског фразеологизма наводе се **shkoi** [**rrodhi**] **gjaku lumë**, **shkoi** [**rrodhi**] **gjaku rrëke** [слав.] (за више о семантичком односу ове две синонимне фразеолошке јединице, в. 9.4.2) са значењем ●отишла [потекла] је река крви, уз напомену да се српски преводни еквивалент албанском глаголу *shkoj* ипак не може користити у колокацији са наведеном предлошко-падежном конструкцијом у генитиву, али будући да су у семантичком смислу изрази потпуно подударни, предложена је класификација у групу потпуно еквивалентних фразеологизама. Код израза

- **t'u bëftë gjaku ujë**! [да ти се претвори крв у воду!] – ○крв пропљувао! н.и. да умреш!,

уочене су две позадинске слике којима је израз вероватно мотивисан. Прва је очигледна и односи се на слику човека којем се крв претвара у воду, те због тога и умире (услед губитка течности виталне за живот). Друга је прикривена иза симболике и значаја коју крв и њено проливање има (обично за неки виши циљ) у односу на проливање воде којим се обично не изазива већа штета. У том погледу, претварање крви у воду и њено проливање на исти такав начин упућује на безначајност те радње, па као што је сам чин безначајан, тако и појединац којем се крв претвара у воду постаје друштвено и морално маргиналан.

У оквиру семантичког поља МРЖЊА забележена су два фразеологизма, од којих први,

- **i etur për gjak** [жељан [жедан] за крв] – ●жељан/жедан крви,

почива на метафори МРЖЊА ЈЕ ЖЕЉА/ЖЕЂ, што важи и за одговарајући фразеологизам на српском. Основна граматичка разлика последица је неподударности двају падежних система, што се огледа у предлошко-падежној конструкцији *<u>për gjak</u>* у акузативу, чије је значење *предмет, апстракти појам или особа за којим се осећа потреба или жеља* (Krijezi: 2012, 119), док је српски еквивалент синтагма у генитиву. Међутим, у питању је у извесној мери одступање од уврежених правила у преношењу конструкција с предлогом *<u>për</u>* + <u>акузатив</u> из албанског у српски језик узевши у обзир да се у овим случајевима у српском јављају конструкције у акузативу с предлозима *за*, *на* и *о*, у локативу с предлогом *о*, а једини забележени случај када се користи конструкција у генитиву је уз предлог *због* да означи неки узрок (*Ibid*, 119; 274).

Следећи фразеолошки обрт у оквиру овог семантичког поља је већ поменути

- [**shkojnë**] **gjak e lak** [[иду] крв и омча] – ◌[бити на] крв и нож; ø[слагати се] [као] рогови у врећи,

код којих је забележена парцијална морфолошка еквиваленција из разлога што и еквивалентни српски израз у свом саставу поседује лексему *крв*, па се такође може означити као сангвинизам. У овом случају је глагол суплементарна фразеолошка компонента која може и не мора фигурирати у оквиру израза, па се

самим тим и експресивност заснива на асоцијативном карактеру именских конституената *gjak* и *lak*, при чему је читав фразеологизам изграђен на перцепцији централног именског конституента и његовој асоцијацији на одузимање живота, смрт и сл.

Репрезентативни пример за семантичко поље ТУГА представља израз

- **më pikon** [**më kullon, më rrjedh**] **zemra gjak** [për dikë a për diçka] [цури ми [цеди се, тече ми] крв из срца [за/због кога или чега]] – ◌душа/срце крвари коме [за/због кога или чега], øсрце/душа кога боли, øсрце се коме цепа,

заснован на појмовној метафори ТУГА ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА ИЗ КОЈЕ ЦУРИ/ИСТИЧЕ ТЕЧНОСТ. Како се и из саме концептуалне метафоре може видети, лексема *gjak* овде је у субординативној релацији с лексемом *zemër*, јер се туга не концептуализује као течност, већ као посуда тј. у овом случају срце у функцији садржаоца људских осећања. Фразеологизми припадају групи парцијалне/нулте еквиваленције, јер код преводног еквивалента изостаје лексема крв, мада се код првог понуђеног еквивалента морфолошка веза остварује путем (семантички) подударне коренске основе предложеног глагола и лексеме *крв* од које је и настао.

На појмовној метафори УМОР ЈЕ ТЕЧНОСТ КОЈА ОСЛЕПЉУЈЕ/УМОР ОСЛЕПЉУЈЕ заснива се фразеологизам

- **më ra gjaku në sy** [пала ми је крв у очи] – ødуша је некоме у носу; øиспустио је неко душу.

Одређени вид лексеме *gjak* овде сугерише да је у питању сопствена крв, а именска синтагма у акузативу *gjaku në sy* састављена је као и у претходном случају од конституената организованих по принципу субординативности, али је носилац значења сада лексема *gjak*. Овај фразеологизам је полисемичан и његово друго значење забележено је у семантичком пољу БЕС уз преводни еквивалент на српском у виду структурално и семантички потпуно подударног израза ●пала је/навукла се крв [некоме] на очи и варијантама ◌ударила је крв [некоме] у главу, øскочио је притисак [некоме]. Оба израза заснивају се на концептуалној метафори БЕС ЈЕ ТЕЧНОСТ КОЈА ОСЛЕПЉУЈЕ[ЗАСЛЕПЉУЈЕ/МУТИ ВИД]/БЕС ОСЛЕПЉУЈЕ [ЗАСЛЕПЉУЈЕ/МУТИ ВИД], а оваква вишезначност албанског сангвинизма показује

његову периферну позицију у оквиру оба идентификована семантичка поља за разлику од преводног еквивалента који фигурира у оквиру једног домена и представља прототипског представника истог. Овакве разлике од суштинског су значаја приликом одређивања контекста, будући да употребљен у првом значењу, албански израз и његов дословни преводни еквивалент на српском представљају привидно еквивалентни пар, односно тзв. *лажне пријатеље*.

У оквиру истог семантичког поља које смо означили као УМОР, фигурира још један полисемичан албански фразеологизам:

- **më ra** [**më shkoi**] **gjaku në fund të këmbëve** [пала ми је [отишла ми је] крв на крај ногу]
    1. øотпале су некоме ноге [од умора],
    2. øодсекле су се некоме ноге [од страха].

Оба фразеологизма су веома специфична, јер означавају умор/бол у ногама услед дугог пешачења, стајања и сл. Одређивање нивоа еквиваленције је проблематично, будући да оба израза садрже заједнички соматизам *нога* (алб. *këmbë*) и семантички су подударна, али у преводном еквиваленту изостаје *крв*, те га због тога само условно можемо означити као случај парцијалне еквиваленције (која произилази из морфолошких неподударности). Поред тога, синтагма *në fund të këmbëve* (на крај ногу) у функцији је прилошке одредбе, па се као таква може сматрати споредним елементом израза који се сходно класификује према главном конституенту, односно лексеми *gjak*. Албански фразеологизам заснива се на појмовној метафори УМОР ЈЕ ТЕЧНОСТ КОЈА ПАРАЛИШЕ, док је преводни еквивалент мотивисан сликом особе којој се од ходања/умора ноге одвајају од тела.

10. ЗАКЉУЧАК

Иако су албанско-српски језички односи кроз историју лингвистике као науке пратили пут њеног развоја представљајући предмет ранијих језичких, културолошких и сличних истраживања, међусобни утицаји на пољу фразеологије као посебно значајног лингвистичког аспекта у домаћој и албанској стручној литератури још увек нису добили пажњу какву заиста и заслужују. Контрастивна и/или компаративна албанско-српска фразеолошка проучавања свакако припадају оним областима које су у првој мери обрађене у оквиру различитих семантичких истраживања, посебно кроз позајмљенице и различите лексичке утицаје, а неретко и у оквиру компаративних студија балканске лингвистике. Међутим, такви су примери углавном ограничени било на давање прегледа, односно општег увида у контрастивну фразеологију, или на анализу фразеологизованих конструкција у склопу каквог детаљнијег семантичког испитивања. У том смислу је и наше истраживање било усмерено првенствено на постављање једне конструктивне основе за даље темељније и свеобухватније бављење албанско-српским фразеолошким односима и давање научног доприноса прочавањима контрастивне фразеологије у наведена два лексичка фонда.

На општем плану, у овом раду разматране су основне карактеристике фразеолошких система у два несродна балканска језика, посматране из више различитих аспеката који обухватају њихово контрастирање, сагледавање начина на који се остварују њихови различити међусобни утицаји, утврђивање степена њихове ареалне и културолошке специфичности и универзалности и многи други. Предмет истраживања односио се на спровођење контрастивне анализе фразеолошких јединица са саставницом соматског порекла у албанском језику и њихових преводних еквивалената у српском, при чему је извршена анализа укључивала семантички и формално-структурални приступ с једне и концептуални, с друге стране. У сврхе нашег истраживања, *соматску саставницу* или *соматизам* дефинисали смо као сваку лексичку јединицу или лексему за деноминацију неког дела човековог тела, органа или телесне течности (излучевине), док је термином *соматски фразеологизам* обухваћена свака фразеолошка јединица чији је један од (или више) конституената таква лексема.

Интердисциплинарни приступ изради ове дисертације резултирао је формулисањем двојаких циљева у свом научном домену који се односи на различите теоријске и практичне области примене. С тим у вези, спроведена је и њихова класификација на епистемске циљеве, који обухватају (1) прикупљање и одабир корпуса и утврђивање његовог приближног удела у фразеолошком фонду албанског језика; (2) презентовање уочених формално-структуралних и семантичких подударности и неподударности и структурална класификација и типологизација соматских фразеологизама на албанском језику утемељена на принципима поделе на три основне категорије: *потпуну*, *делимичну* (*парцијалну*) и *нулту* лексичко-морфолошку и семантичку еквивалентност; (3) утврђивање продуктивности соматских лексема у албанском и српском; (4) типологизација соматских фразеологизама према одговарајућим семантичким пољима и одређивање појмовних или концептуалних метафора у оквиру концептуалне анализе. Насупрот епистемским, апликативни циљеви били су усмерени на: (1) постављање методолошког оквира који би без значајнијих модификација нашао примену у будућим контрастивним и/или компаративним проучавањима албанско-српских фразеолошких односа; (2) унапређење развоја и стандардизације одговарајуће фразеолошке терминологије у албанском лингвистичком окружењу; и (3) израду двојезичног албанско-српског глосара соматских фразеологизама. На овај начин формулисани циљеви обезбедили су како поменуту интердисциплинарност истраживања, тако и доследност његовом детаљном спровођењу, уз јасне, мерљиве и применљиве резултате које ћемо детаљно изложити у оквиру ових закључних разматрања.

У уводном делу дисертације осврнули смо се најпре проблематику дефинисања фразеологизама и одговарајуће фразеолошке терминологије у албанском лингвистичком окружењу, посебно имајући у виду да су се различити албански лингвисти неретко фразеологијом бавили готово искључиво у склопу лексиколошких, семантичких, лексикографских или морфосинтаксичких проучавања. Тек се неколицина аутора у последњих неколико декада детаљније посветила овој тематици, при чему свакако треба издвојити фразеолошка истраживања Јанија Томаија и његов изванредан допринос развоју и унапређењу фразеологије као науке у Албанији, уз за сада једини систематизован и опсежан

једнојезични фразеолошки речник албанског, који нам је у највећој мери послужио као окосница за прикупљање и класификацију корпуса. Поред наведеног речника, на албанском свакако постоје и други једнојезични, двојезични и вишејезични фразеолошки речници, међу којима дужну пажњу завређује Стефанларијев енглеско-албански фразеолошки речник с око 6.000 фразеолошких јединица поткрепљених многобројним примерима, као и неколицина других.

Оно што фразеологистима задаје много потешкоћа и представља питање око којег још увек не постоји консензус у научним круговима јесте проблем дефинисања фразеологизма с једне и одговарајуће фразеолошке терминологије, с друге стране. Тај проблем посебно је изражен у албанском лингвистичком окружењу будући да се на сличан начин као и у српској, и у доступној албанској литератури, како смо у уводном делу већ истакли, користе различити термини за деноминацију фразеологизама као лексички сложених конструкција. Стога је један од императива овог истраживања био и давање доприноса унапређењу развоја и стандардизације одговарајуће фразеолошке терминологије, као и детаљне елаборације која је извршена на основу анализе горепоменутих доступних термина и скретање пажње на оне који према својим семантичким карактеристикама одговарају различитим дефиницијама овог појма. У првом реду, на основу критеријума употребе најпре у српском (али и другим лингвистичким окружењима), а затим и у складу с устаљеном дугогодишњом праксом за именовање таквих израза у референтним албанским изворима какви су различита издања Института за језик и књижевност при Академији наука Албаније, одређена предност је у овом раду у том смислу дата терминима *frazeologjizëm* (ср. *фразеологизам*), *shprehje frazeologjike* (ср. *фразеолошки израз*), *njësi frazeologjike* (ср. *фразеолошка јединица*), и *togfjalë frazeologjike* (ср. *фразеолшка синтагма, израз*). Оваква је деноминација готово у потпуности подударна терминолошком приступу за који смо се одлучили и у српском језику.

Како смо указали у уводном делу овог истраживања, изузетна продуктивност соматских лексема у албанском условила је и њихову поделу у три основне групе:

– примарне соматизме, односно оне соматске конституенте који чине саставни део више од 100 фразеолошких јединица, а који су уједно и детаљно обрађени у овом раду. У питању су: *глава*, *око*, *срце*, *рука*, *нога* и *крв* и они чине окосницу ексцерпираног корпуса;

– секундарне соматизме, односно оне соматске конституенте који чине саставни део више од 20, а мање од 100 фразеолошких јединица; и

– терцијарне соматизме, односно оне соматске конституенте који чине саставни део мање од 20 фразеолошких јединица.

Оваква класификација и сам одабир соматизама чија је формално-структурална, семантичка и концептуална анализа спроведена, условљени су интердисциплинарним приступом који захтева свеобухватну и темељну анализу каква би, уколико би се применила на целокупан соматски фразеолошки фонд у албанском, свакако превазишла оквире дисертације будући да на овај начин одабран корпус садржи укупно 1.013 фразеолошких јединица, односно готово половину од 2.193 соматских израза колико смо забележили увидом у корпус. Сваки од издвојених фразеологизама у албанском чини саставни део двојезичног глосара који поред изворних израза садржи још и њихове глосиране облике (тј. дословне преводе), као и одговарајуће преводне еквиваленте на српском обележене степеном еквиваленције који остварују у односу на полазни фразеологизам. Преводне еквиваленте треба схватити условно, односно само као предлоге, а не као коначну листу израза којом су покривена сва значења полазних албанских фразеологизама, остављајући тако простор за будуће унапређење и даљу лексикографску надградњу.

Полазну претпоставку да соматске саставнице у фразеолошком окружењу резултирају умногоме подударним начинима њихове концептуализације, а самим тим и семантичког испољавања у виду референтних вредности које фигурирају у контрастираним језицима, потврђује и чињеница да је у оба језика увидом у доступне једнојезичне речнике утврђено постојање релативно сличног броја семантичких реализација не само кумулативно, већ и оних које су у потпуности подударне. Ипак, као последица другачије перцепције делова тела и начина њихове концептуализације, код сваког од обрађених соматизама уочени су случајеви семантичке асиметрије који се манифестују како кроз постојање

неподударности у самом броју референтних вредности, тако и у погледу њиховог изостанка у једном од посматраних језика. Највиши степен конвергенције уочен је на релацији референтних вредности у албанском у односу на српски код соматизама *gjak/крв*, где је утврђено да се у српском не испољавају само две (релативно) подударне семантичке реализације ове албанске лексеме. Висок степен семантичке еквиваленције у истом језичком смеру уочен је и на примеру соматизма *zemër/срце* с тек четири референтне вредности албанске лексеме које нису забележене у српском. Насупрот томе, убедљиво највиши степен неподударности уочен је између албанског соматизма *këmbë* и српског *нога*, код којег у циљном језику бележимо само једну (и то основну) референтну вредност која кореспондира одговарајућој на албанском. Важно је истаћи и да је код ове лексеме на српском такође забележен релативно неразвијен семантички опсег посебно у поређењу с албанским (с тек пет референтних вредности). И код соматизма *око* запажен је висок степен семантичке асиметрије у односу на албанску лексему *sy*, али овакву неподударност треба узети с резервом будући да је у оба језика ово соматизам убедљиво најширег семантичког опсега, те су запажене разлике свакако и очекиване. Општи закључак у великој мери је у саглссности с постављеним хипотезама:

(1) соматске саставнице припадају категорји језичких универзалија, те је и њихов семантички опсег релативно подударан, а посебно уколико се у обзир узме и чињеница исказана другом формулисаном хипотезом да сви балкански језици показују одређен (виши) степен конвергенције између својих језичких система, што потврђује постојање балканског језичког савеза;

(2) међутим, између албанског и српског као два несродна балканска језика постоји читав низ разлика условљених непоклапањима на структуралном и семантичком нивоу, на шта упућују и разлике уочене по питању запажених референтних вредности соматских саставница.

Поред основних семантичких реализација, табеле у Прилозима 5а-5ђ укључују сумарни приказ оних референтних вредности обрађених соматизама у албанском и српском чију смо фраземотворну продуктивност утврдили анализом ексцерпираног корпуса. Соматизми су дати у редоследу по којем су у централном

делу дисертаије обрађени, а њихов компаративни преглед је у смеру од албанског ка српском језику, уз навођење и оних семантичких реализација у српском које у албанском изостају. Такође, у случају соматизамама који се у албанском изражавају двама лексемама, секундарна је у односу на примарну контрастирана на исти начин као и соматизми на српском.

Поред осврта на симболику сваког од соматизама на општем плану и у културно-језичкој традицији Албанаца и Срба (с посебном пажњом усмереном на епско и митолошко окружење), као и на етимолошку, односно синоптичку анализу семантичког опсега соматизама у албанском и српском, у централном делу рада бавили смо се најпре морфолошком тј. структурално-формалном анализом албанских соматских фразеологизама, која је резултирала трима општеприхваћеним категоријама међуфраземске еквиваленције. За сваки полазни фразеологизам на албанском понуђен је најмање један преводни еквивалент чији је степен подударности истакнут одговарајућим ознакама (в. део 3.5) на исти начин као и у глосару у прилогу. У складу с методологијом, приликом обраде ексцерпираног корпуса примењена је и статистичка анализа значајна за утврђивање различитих степена еквиваленције између полазних и циљних израза уочене током структуролошке обраде сваког од појединачних соматизама. Додатно, статистичка анализа примењена је и кумулативно на све забележене изразе на албанском, чиме смо дошли до следећих резултата:

(1) потпуно подударних израза је укупно 174, што чини готово једну петину корпуса, односно 17%;

(2) убедљиво највише је делимично подударних израза, којих је у корпусу забележено 460, односно нешто мање од половине анализираних или 46%;

(3) категорија нулте еквиваленције обухвата трећину анализираног корпуса с укупно 345 фразеологизама или 34%; и

(4) најмањи број примера односи се на изразе за које на српском нисмо пронашли одговарајуће преводне еквиваленте у виду фразеологизама и таквих је 34, или 3% (категорија апсолутне нулте еквиваленције)

Према критеријумима овакве типологизације у оквиру које су циљни фразеологизми у чијем се саставу налази одговарајући соматизам сврстани у прве

две категорије, док у трећој или изостаје одговарајући соматизам, или се у функцији еквивалента јавља нефразеолошки израз, јасно се истиче закључак да албански као полазни и српски као циљни фразеолошки систем испољавају висок степен еквиваленције. Изражено процентима, припадници прве и друге категорије подударности чине чак 62% анализираног корпуса, при чему се уочене структуралне разлике у великој мери могу објаснити различитим морфолошким и семантичким категоријама (на које ћемо се детаљније осврнути касније у оквиру овог дела). Поред тога, важно је такође приметити и упадљиво слабо заступљену категорију апсолутне нулте подударности, што говори у прилог да албански свакако поседује културно-специфичне обрасце и начине фразеологизације којима се описују одређене појаве, карактеристике и слично, али су они неочекивано мање изражени у односу на полазну претпоставку и чињеницу да су у питању два потпуно несродна језика. Тиме се још једном потврђује премиса да се културни и традицијски елементи преклапају с језичким у свом утицају на фразеолошки фонд ова два суседна народа.

Табела* у наставку садржи преглед заступљености соматских фразеологизама у свакој од претходно наведених категорија.

Табела 6. *Заступљеност соматизама у различитим категоријама еквиваленције*

соматизам	**потпуна подударност**		**делимична подударност**		**нулта подударност**		**апс. нулта подударност**	
	бр.	**%**	**бр.**	**%**	**бр.**	**%**	**бр.**	**%**
kokë/krye	27	25	57	52	39	43	5	4
sy	34	14	122	51	77	32	6	3
zemër	46	26	103	57	28	16	3	2
dorë/krah	33	16	76	37	89	43	9	4
këmbë	13	9	56	37	74	49	7	5
gjak	21	20	46	44	34	32	4	4
укупно	**174**	**17**	**460**	**46**	**345**	**34**	**34**	**3**

*Легенда

проценат најзаступљенијих соматских фразеологизама

проценат најмање заступљених соматских фразеологизама

Приказани резултати добијени статистичком методом указују на недвосмислен закључак да фразеолошке јединице које у свом саставу садрже соматизам

zemër/*срце* показују највећи степен конвергенције у односу на преводне еквиваленте: најбројније су у оквиру категорија потпуне и делимичне подударности, а најмање заступљене у оквиру нулте подударности, укључујући и подгрупу која се односи на нефразеолошке изразе. Изражену еквиваленцију запазили смо и код соматизма *kokë/krye*/*глава* будући да су изрази у чијем се саставу овај соматизам налази други по бројности у оквиру категорија потпуне и парцијалне подударности. На супротном крају скале еквиваленције налазе се фразеолошки изрази са саставницом *këmbë*/*нога*, који готово убедљиво одступају у свим назначеним категоријама, а добијени резултати у потпуности кореспондирају и с налазима по питању подударности семантичких опсега овог соматизма у албанском и српском (в. одговарајуће табеле у Прилозима 5а-5ђ).

Структурална и семантичка анализа указале су на одређене морфолошке елементе и појаве у албанском језику од важности за сам процес фразеологизације израза и начине њиховог преношења на српски. У првом реду, анализом корпуса утврдили смо у великом броју случајева значај категорија одређеног и неодређеног вида именица које остварују непосредан утицај не само на значење именских лексема, већ и на целокупну семантику фразеологизама. Говорнику српског језика није на располагању такво специфично експресивно средство у виду посебне маркираности какву показују албанске фразеолошке јединице, а путем којег се спектар семантичке нијансираности једног израза може с лакоћом проширити или конкретизовати, те се сходно томе мора надоместити другим синтактичким средствима (попут употребе показних или присвојних заменицама) у циљу проналажења најадекватнијег преводног еквивалента за дату фразеолошку синтагму (нпр. **me kokën poshtë** [с главом доле] – (1) ◌обешене главе, оборене главе, (2) øподвијеног репа у односу на **me kokë poshtë** [са главом доле] – ◌стајати на глави; **nuk ka sy**I [diçka] [нема ока][нешто] – (1) ◌није некоме запало нешто за око, (2) [për diçka] [за нешто] øне чини се, не[ма] изгледа [да ће се нешто десити] и **nuk ka sy**II [dikush] [нема ока][неко] (1) øнемати изгледа (2) øнемати слуха за нешто, øнемати талента, øне бити створен за нешто у односу на **nuk e ka syrin** [dikush] [нема око][неко] – øнема изгледа за нешто; **nuk kam zemër** [немати срце(а)] – (1) ●немати срце(а), ◌бити срца камена, (2) øимати душу у носу, øиспустити душу, (3) н.и. немати храброст(и), *кол.* øнемати петљу, øимати фрку у

односу на **s'kam zemra** [немати срце] – øимати душу у носу, øиспустити душу, н.и. немати снаге; **me këmbë e me duar** [ногама и рукама] – (1) ●ногама и рукама/●рукама и ногама, ○свим силама, н.и. свом снагом, (2) ○штапом и канапом, ●ногама и рукама/●рукама и ногама н.и. свим средствама, н.и. на све могуће [и немогуће] начине и сл; **më shkriu gjaku** [истопила ми се крв] – øпао је [некоме] камен са срца, н.и. смирити/умирити се у односу на **më shkriu gjaku<u>n</u>** [dikush a diçka] [истопио ми је крв [неко или нешто]] – øразгалити некоме душу, øпокрене се коме срце, øтакнути кога у срце; и сл). Без обзира на овакве резултате, треба напоменути и то да у појединим случајевима категорија одређеног или неодређеног вида може бити употребљена услед граматичких рестрикција, а не због семантике (нпр. **nga koka deri te këmbët** [од главе до ногу] – ●од главе до пете, ●од главе до стопе, ○од пете до главе, ○од траве до главе, фразеологизам је у чијем се саставу налазе предлози који захтевају обавезну употребу одређеног вида; код примера **e shoh me një sy tjetër** [dikë a diçka] [гледати једним другим оком [неког или нешто]] – ●гледати другим очима бележимо супротну појаву, где због употребе неодређеног члана *një* соматизам мора бити у неодређеном виду).

Унутарјезичка падежна парасинонимија такође је један од фактора од утицаја на фраземотворну продуктивност израза у албанском. Иако су генитив и аблатив падежи с великим бројем подударних значења, на појединим примерима уочили смо да је услед замене аблативне конструкције генитивном могуће урушавање идиоматичности читавог фразеологизма чиме долази до појаве де-фразеологизације (рецимо, променом примера **kokë qepe** [главица лука] – øпропали случај у којем је зависни део именске синтагме у аблативу, у генитив *koka e qepës* (ср. *главица лука*), добија се нефразеолошки израз у свом изворном значењу). Дакле, код таквих случајева не долази до семантичке транспозиције базне синтагме, а оваква појава селективне падежне парасупституције може се приписати ипак нешто вишем степену идиоматичности аблативних конструкција у албанском језику, коју смо у раду потврдили путем анкетирања изворних говорника. С друге стране, на корпусу смо приметили и обрнуту појаву узроковану превасходно неподударним значењима ова два падежа у појединим случајевима (када се у фразеологизму **me këmbët e pulës** [с ногама кокошке] –

○као ногама [писано/направљено/урађено и сл.] зависни именски конституент замени обликом у аблативу, тада се добија конструкција *këmbët pule* (ср. досл. *ноге кокошке/кокошије ноге*), односно синтагма у којој се именицом у аблативу изражава у извесном смислу суптантивност, на тај начин приближавајући се значењу и функцији придева, док конституент у генитиву чува своје изворно значење).

На примеру сваког од обрађених соматских фразеологизама запазили смо и врло интересантну појаву употребе напоредних соматских конституената у циљу постизања посебне експресивности (**kokën këtu e këmbët atje** [dikush] [главу овде, а ноге тамо [неко]] – ○бити с главом у облацима, а ногама на земљи, [**e ruaj**, **e dua**] **si sytë e ballit** [dikë a diçka] [[чувати, волети] као очи чела [неког или нешто]] – ○чувати некога/нешто као очи у глави, ○као зеницу ока, **kam zemër me kockë** [имати срце с коском] – ○имати лавље срце, **me dorë në zemër** [с руком на срцу] – (1) øбез задње намере, (2) ○пружених руку, отворена срца, великодушно, (3) ○руку на срце [искрено], (4) ○са срцем у грлу/○петама, н.и. у страху; (5) øподвијеног репа, øс чиме на тацни, н.и. понизно; **ditën të lëpin këmbët e natën të ngul dhëmbët** [дању ти лиже ноге, а ноћу ти зарива зубе] – øвук у јагњећој кожи, øда ти забије нож у леђа, øгледа те у очи и лаже; **më ra gjaku në sy** [пала ми је крв у очи] – (1) ødуша је некоме у носу; øиспустио је неко душу, (2) ●пала је/навукла се крв [некоме] на очи, ○ударила је крв [пекоме] у главу, øскочио је притисак [пекоме] и др). На појединим примерима уочили смо и појаву тзв. привидне семантичке опозиције соматизама као посебан вид или инструмент фразеологизације која је у зависности од примера до примера употребљена не у сврхе истицања каквих супротности, већ постизања семантичке корелације између напоредних лексема како би се њом успоставила одређена целина комплекснија и већа од простог збира референтних вредности једног и другог соматизма (ова појава најбоље се уочава у изразима у којима фигурирају соматизми *këmbë/нога* и *dorë/рука*: **sa të kem këmbë e dorë** [e duar] [док имам ноге и руку [руке]] – ødок некога служи здравље, ødок је неко у снази, ødок се неко држи; **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora** [док ми раде [играју] нога и рука] – ødок у некоме још има живота, н.и. док неко још има снаге; **e lidhi këmbë e duar** [везао је ноге и руке] – (1) ○бацати клипове под ноге, (2) ○пасти под чије ноге). Применом овакве врсте

семантичке опозиције добија се додатна сложеност структуре и посебно ефективан начин фразеологизације. Хомоморфност је уз редупликацију соматизама и описану привидну соматску опозицију, такође још један врло продуктиван начин фразеологизације у албанском и српском језику, како смо закључили увидом у корпус. Такође, у албанским фразеологизмима запазили смо и тзв. *квази-хомоморфност* или *привидну хомоморфност* забележену у оним примерима у чијем се саставу налази соматизам и напоредна именска лексема у аблативу, чија се стварна функција може изједначити с придевом (**kokë turku** [турска глава] – øжртвени јарац; **zemër njeriu** [срце од човека] – ●срце од човека, ○душа од човека; **s'i mbeti gjak** [**pikë gjaku**] **në fytyrë** [dikujt] [није коме остало [капи] крви у лицу] – ○немати капи крви у лицу, ○бити без капи крви, øбити блед/исцеђен као крпа [од болести], **me këmbë balte** [**argjill**] [с блатњавим [глиненим] ногама] – ○[стајати] на глиненим ногама; **me këmbë plumbi** [с оловним ногама] – ●оловних ногу и др).

Посебно важно питање у оквиру нашег истраживања и то из аспекта наставе страних језика или транслатологије представљала је идентификација и указивање на појаву тзв. *лажних пријатеља*, односно случајева *привидне еквиваленције*. Њихово се издвајање заснивало на контрастирању дословних превода албанских фразеологизама и њихових семантичких реализација, тј. одговарајућих преводних еквивалената на српском (**kokën këtu e këmbët atje** [главу овде, а ноге тамо] – ○бити с главом у облацима, а ногама на земљи, **bëra** [**mora**] **një sy gjumë** [урадило [узело] је једно око сан] – ○склопити очи [н.и. дремати]; **me zemër <u>të plot</u>** [с пуним срцем] – ○свим срцем, ○и душом и срцем; øи душом и телом; **rri me dorë në xhep** [седети с руком у џепу] – ○бити широке руке, делити шаком и капом, одрешити кесу, н.и. чашћавати; **e theu këmbën** [сломио је ногу] – ○(от)ићи с ногама унапред, øсклопити очи, øотићи у вечна ловишта; **hyj në gjak** [me dikë] [ући у крв /с ким] – н.и. започети крвну освету). Посебан вид овакве структуралне подударности утврђен је код примера које смо сврстали у категорију тзв. *унутарјезичких* или *интерних лажних пријатеља*, чија је основна одлика висок степен структуралне подударности и (делимична или потпуна) семантичка асиметрија. Примери су показали да поједини изрази остварују вишеструко напоредан однос, с обзиром да некад чак и више од три или четири

фразеологизма 'дели' сличну структуру и потпуно истоветне главне конституенте (**ia bëri koka** [dikujt] [направила се глава [некоме]] – øсам себи наместити постељу/кревет, øније коме ђаво крив, øзакувати себи чорбу у односу на **i ka bërë kokën** [dikujt] [направио је главу [некоме]] – øствoрити/дати живот коме, øподарити живот коме; **i ra mbi kokë** [dikujt] [пало је на главу [некоме]] – ○пребацити нешто преко главе у односу на **i ra në kokë** [dikujt] [пало је на главу [некоме]] – (1) ○ударити некоме у главу, (2) øзаврtети мозак некоме; **mbylli sytë** [затворио је очи – (1) ○зажмурити на једно око, гледати на једно око, øне обраћати пажњу на нешто, øправити се невешт [луд], н.и. игнорисати, (2) ○урадити нешто затворених очију, бити несмотрен, непромишљен, срљати, (3) ●затворити очи у односу на **ia mbylli sytë** [dikujt] [затворио је очи [некоме] – (1) ○замазати очи некоме, *кол.* продати причу, заварати кога, (2) ●затворити очи некоме, заклопити очи покојнику; **s'kam zemër** [dikush] [немати срце(а)] (1) ●немати срце(а)[289], ○бити срца камена, (2) øимати душу у носу, øиспустити душу, (3) н.и. немати храброст(и), *кол.* øнемати петљу, øимати фрку, у односу на **s'kam zemra [dikush]** [немати срце [неко]] – øимати душу у носу, øиспустити душу, н.и. немати снаге; **nxjerr nga dora** [**nga duart**] [diçka] [извадити из руке [из руку] [нешто]] – ○створити својим рукама у односу на **s'e nxjerr nga dora** [diçka] [не вадити из руке [нешто]] – ○не испуштати нешто из руку, н.и. не одвајати се од нечега, н.и. не дати нешто; **e drodhi këmbën** [**i drodhi këmbët**] [уврнуо је ногу [уврнуо је ногу]] – ○отићи ногама унапред, øзаковрнути очима, *кол.* отегнути папке у односу на **i dridhen këmbët** [dikujt] [увpђу се ноге [некоме]] – ○тресу се некоме ноге/колена [од страха]; **i ndez gjakun** [dikujt] [запалити [некоме] крв] – ødати [некоме] крила, ødати [некоме] ветар у леђа у односу на **i ndezi [i nxehu] gjakrat** [запалио [загрејао] је крви] – øраспалити ватру; н.и. распламсати страсти; и **iu ndez** [**iu avullua**] **gjaku** [dikujt] [запалила се [испарила] крв [некоме]] – ○прокључала/проврила је крв [некоме], побеснети, нањутити се; и **u ndezën** [**u nxehën**] **gjakrat** [dikujt] [запалиле се [загрејале] крви[некоме]] – øпасти у ватру и сл).

Иако то по свом значењу и структури суштински не морају нужно и да представљају, фраземи су понекад веома блиски паремијама, како показују и

[289] Употребом партитивног генитива у српском добија се семантички нееквивалентан фразеологизам у значењу *не усуђивати се урадити нешто*.

многобројни примери уврштени у ексцерпиран корпус. Једна од честих одлика које смо приметили анализирајући албанске фразеологизме јесте присуство неке врсте риме, због чега такви изрази попримају одређене провербијалне карактеристике. У већини ових примера уочили смо ритмичке елементе с паузом на средини фразеологизма, али не само заокружене реченичне делове, већ и самосталне реченице по узору на изреке управо због своје специфичне структуре, која поред наведених карактеристика може садржати и удвојену конструкцију të + глагол. Поред тога, ритмика се постиже репетитивним елементима (соматизмом, глаголима, предлозима или сложенијим предлошко-падежним конструкцијама (**koka bën koka pëson** [глава чини, глава трпи] – øсам себи кројити судбину, øкако сејеш, тако ћеш и пожњети, како скуваш, тако ћеш и јести, запржити себи чорбу; **qesh me sy e qaj me zemër** [смејати се очима, а плакати срцем] – øсмејати се испод суза, øкисело се смејати; **ku të kruan dora jote nuk të kruan e huaja** [где те чеше твоја рука, не чеше те туђа] – ○туђа рука сврaб не чеше; **shkund me duar e shtyp me këmbë** [трести рукама, а туцати ногама] –øзлатом пише, дреком печати; **kërkoj këmbë për gjemb** [тражити ногу за трн] – øтражити кавгу**; ditën të lëpin këmbët e natën të ngul dhëmbët** [дању ти лиже ноге, а ноћу ти зарува зубе] – øвук у јагњећој кожи, øда ти забије нож у леђа, øгледа те у очи и лаже; **t'i lash këmbët e t'i pish ujin** [dikujt] [да опереш ноге и да попијеш воду [некоме]] – øда мажеш некога на хлеб и многи други). Врло сличну појаву засновану на нешто једноставнијем принципу уочили смо и код примера у којима долази до редупликације неке од саставница, биле оне напоредне или подређене, а у питању су најчешће предлози, сами соматизми и врло често предлошко-падежне конструкције са соматизмом или каквом другом именском лексемом (**pa kokë e pa bisht** [без главе и без репа] – ●без главе и без репа, ●без репа и без главе; **sy ndër sy** [очи међу очи] – øпред носем; **me trup e me zemër** [с телом и срцем] – ø**душом и телом;** ○**душом и срцем; dorë më dorë** [руку уз руку] – ○из руке у руку, ○од руке до руке; **me këmbë e me duar** [ногама и рукама] – (1) ●ногама и рукама/●рукама и ногама, ○свим силама, н.и. свом снагом, (2) ○штапом и канапом, ●ногама и рукама/●рукама и ногама н.и. свим средствама, н.и. на све могуће [и немогуће] начине; **me gjak e me lak** [с крвљу и канапом] – ømилом или силом, øпо сваку цену, н.и.свим средствима;).

Израда појмовних метафора и установљавање различитих метонимијских процеса у позадини албанских фразеологизама обухваћени су посебним поднасловом у оквиру анализе сваког од појединачних соматизама. Циљ њиховог постулирања односио се на утврђивање начина на који се концептуализују најпре сами соматизми, а затим и различите емоције, појаве или карактеристике исказане соматским фразеолошким изразима. Приликом утврђивања степена семантичке (а)симетрије између полазних и циљних фразеологизама, исти метод примењен је и на преводне еквиваленте, чиме је извршено контрастирање у односу на одговарајуће примере на албанском и на тај начин дошли смо до резултата у складу с полазним хипотезама и претпоставкама, али и до одређених налаза које није било могуће предвидети без детаљног увида у корпус. Спроведена концептуална анализа најпре је била усмерена на класификацију фразеологизама извршену према критеријуму припадности неком од одговарајућих семантичких домена у оквиру којих ексцерпирани фразеологизми фигурирају: позитивном, негативном и у случају пет соматизама (свих, изузев лексеме *gjak/крв*) и у неутралном. Применом статистичке методе дошли смо до податка да сви анализирани фразеологизми фигурирају у оквиру 57 позитивних, 81 негативног и 27 неутралних семантичких поља, односно употребљавају се за описивање различитих појава, емоција, концепата или карактеристика. Овакви резултати у складу су с многим другим сличним истраживањима у оквиру којих је потврђено да се око циљних домена негативне конотације групише далеко највише фразеологизама, као и да су негативна семантичка поља у оквиру којих се јављају фразеологизми по правилу бројнија од позитивних. Прилози 4а-4ђ на крају дисертације обухватају детаљан списак свих семантичких поља забележених на корпусу, класификованих према критеријуму њихове припадности позитивном, негативном или конотацијски неутралном домену (на који ћемо се посебно осврнути нешто касније у закључним разматрањима).

Анализом је утврђено да семантичком транспозицијом базних синтагми различитих структуралних састава (о којима смо говорили у оквиру формалне анализе) настају албански фразеологизми мотивисани на следеће основне начине: метафорички, метонимијски, искуственим сликама и гестовно-мимички. Све ове категорије готово су потпуно подједнако заступљене, при чему кинеграмски

мотивисани изрази ипак имају нешто мањи удео у односу на преостале групе. Постулирањем појмовних метафора дошло се до закључка да се на сличан начин првенствено као у српском, али и у многим другим језицима, различити изрази у албанском заснивају на три основне врсте појмовних метафора према Лејкофовој и Џонсоновој подели на оријентационе, онтолошке и структуралне, при чему смо такође потврдили и Кевечешево опште одређење да се добре ствари повезују с концептима као што су ГОРЕ, СВЕТЛО, ТОПЛО, ВРЕДНО, а лоше за ДОЛЕ, ТАМНО, ХЛАДНО и БЕЗВРЕДНО, уз значајну улогу хроматске лексике као важног фактора у оквиру концептуализације. Честе су тако опозиције ГОРЕ-ДОЛЕ, ТОПЛО-ХЛАДНО, ВЕЛИКО-МАЛО, СВЕТЛО-ТАМНО, али и ЦРНО-БЕЛО и бројне друге. Обликовањем концептуалних метафора утврдили смо и да се соматизми концептуализују као ПОСУДА, САДРЖАЈ У ПОСУДИ, ВРЕДАН САДРЖАЈ, ТЕЧНОСТ, РАЗЛИЧИТИ МАТЕРИЈАЛИ и сл, употребљени за денотацију појмова путем домена какви су ХРАНА, РАТ, ИГРА, ПУТОВАЊЕ, ПРИРОДНЕ И ИСКУСТВЕНЕ ПОЈАВЕ, ЧУЛА, ФИЗИЧКЕ РЕАКЦИЈЕ, ИНСТРУМЕНТИ или СРЕДСТВА, ВАТРА, СВЕТЛОСТ, ТАМА, МРАК, НАПРЕД, НАЗАД, и др. Притом, на једном мањем броју примера присутна је и комплементаризација метафора, односно посебан вид комбиновања две просте (најчешће структуралне) појмовне метафоре на основу којих се генерише потпуно нова специфична метафора. Приликом утврђивања разлога изостанка еквиваленције у структуралном погледу, потврђена је првобитна претпоставка да до исте долази услед неподударних начина концептуализације, тј. мотивације фразеологизама. Списак свих у овој дисертацији постулираних појмовних метафора за албанске фразеолошке јединице у различитим семантичким пољима дат је у оквиру Прилогâ 1-3 на крају рада.

На различитим метонимијским трансферима најчешће на релацији соматизам (као део тела човека) за самог човека или пресликавања на основу утврђене блискости појмова (за које смо анализом корпуса утврдили да се односе на биолошку функцију соматизама, облик или неку изражену карактеристику), заснива се велики број обрађених фразеолошких јединица. Основни узрок неподударности, који се одражава и на нивоу самог структуралног састава између посматраних фразеологизама, представља у првом реду и у највећем броју случајева различита перцепција самих соматизама, односно њихова другачија

концептуализација у албанском у поређењу са српским. Тако, на многобројним примерима уочили смо следеће схеме метонимијског пресликавања којима се могу објаснити поменуте разлике и на основу којих се отвара могућност нешто другачијег сагледавања семантичких и структуралних (као и концептуалних) односа између појединих фразеологизама у ова два језика на начине на које ћемо указати у наставку:

Илустрација 5. *Метонимијско уланчавање у албанском и просто метонимијско пресликавање у српском*

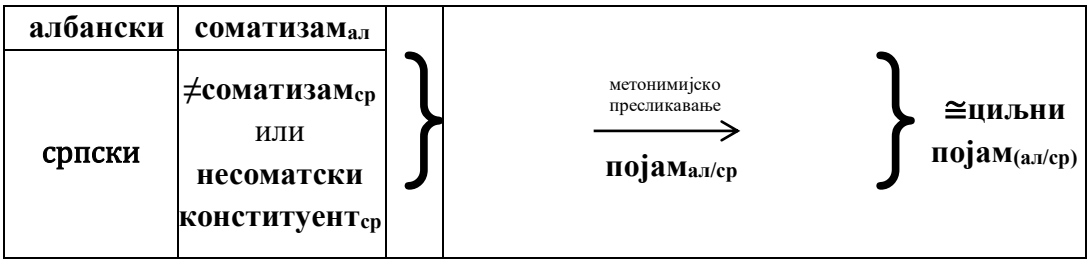

Илустрација 6. *Просто метонимијско пресликавање у албанском и српском*

Из илустрације 5. следи да се у српском прескаче 'међукорак' и уланчавање, а метонимијско пресликавање врши се директно на циљни појам, што упућује на закључак да је значење у којем се полазни соматизам реализује подударно семантичкој вредности одговарајуће лексеме у српском (било неподударног соматизма или каквог другог несоматског конституента). Чешћи су, ипак, примери код којих не долази до појаве уланчавања у албанском, приказани у илустрацији 6, код којих се одређени појам концептуализује путем само једног метонимијског трансфера. У таквим случајевима обично су у питању преводни еквиваленти на српском који такође садрже неки соматизам, али не и одговарајући (у поређењу с албанским), мада смо забележили и изразе у којима фигурирају несоматски конституенти. Дакле, велики број соматских

фразеолошких парова обухваћених нашим истраживањем могао би се означити и као *условно подударни*, уколико се посматрају на ова два наведена начина, што укупан број еквивалентних фразеологизама чини још већим, па самим тим и говори у прилог високом степену фразеолошке конвергенције између посматраних језика (нпр. **i ka bërë kokën** [dikujt] [направио је главу [некоме]] – øстворити/дати живот некоме, øподарити живот коме; **sipas kokës festen** [dikujt] [према глави фес [некоме]] – øприлагодити се некоме; **kokë e madhe** [велика глава] – øвелики мозак, øвелики ум; **i pi sytë** [dikujt] [пити очи [некоме]] – øпити некоме крв на сламчицу; **humbi zemrën** [dikush] [изгубио је срце [неко]] – øигубити храброст/øпетљу, øпетља је [некоме] попустила; **i jap zemër** [dikujt] [дати срце [некоме]] – øда(ва)ти некоме/нечему крила; **kam zemër të ngushtë** [имати уско/тесно срце] – øбити уских груди; **me gjysmë zemre** [с пола срца] – øс пола воље; **zemër e madhe** [велико срце] – ●велико срце, ○срце од човека, ○душа од човека, **ø**велики човек; **dora e mjerimit** [рука јада] – øшака јада; **e kam as në dorë** [имати аса у руци] – øимати аса/кеца у рукаву; **i ktheu krahët** [dikujt a diçkaje] [окренути страну [некоме или нечему]] – øокренути леђа некоме; **punoj prapa krahëve** [радити иза рамена] – øрадити иза леђа; **i mori këmbën** [dikujt] [узео је ногу [некоме]] – øпреузети нечију улогу, øпреузети штафету, øзаузети нечије место, н.и. наставити тамо где/шта је неко почео; **ftohu** [**i uli**, **i shoi**, **i shtroi**, **i zbuti**] **gjakrat** – [охладио је [смирио, пригушио, умирио, ублажио] крви] – øсмирити страсти; **iu zbut gjaku** [**dikujt**] [смекшала се крв [некоме]] – øсмекшало се срце и многи други).

Преостала два посебна начина фразеологизације у позадини различитих израза како на албанском, тако и на српском, односе се на искуствене слике и гестове/мимику као извор за настанак великог броја фразеологизама. Повезаност између фразеолошког фонда и свакодневног искуства човека, као и различитих ситуација у којима се може наћи, видна је у начину мотивације различитих израза, како смо и примерима из корпуса потврдили. Оваква мотивација фразеологизама уочава се у готово подударној мери код свих обрађених соматизама, посебно у оном делу који се односи на заснованост неког израза искуственом сликом човека који обавља какву активност, врши неку радњу и сл (**vë duart në kokë** [ставити руке на главу] – ○ухватити се за главу; **iu çapëlyen sytë** [раздвојиле су се очи] –

○исколачити очи; **me shtatë zemra** [са седам срца] – ○са срцем од челика, ○с лављим срцем; **e vë dorën në zjarr** [**në prush/në ungjill**] [ставити руку у ватру [у жар/на јеванђеље]] – ●ставити руку у ватру; **rri këmbë mbi** [**përmbi**] **këmbë** [дићи ногу на [преко] ноге] – ○[пребацити] ногу преко ноге, ○дићи све четири [ноге] увис; **s'i mbeti gjak** [**pikë gjaku**] **në fytyrë** [dikujt] [није коме остало [капи] крви у лицу] – ○немати капи крви у лицу, ○бити без капи крви, øбити блед/исцеђен као крпа [од болести] и др).

По питању кинеграмског порекла фразеологизама, треба указати на нарочиту продуктивност соматизама *dorë*/*krah*/*рука*, *kokë*/*krye*/*глава* и *sy*/*око* у том погледу, што је и очекивано у првој мери с обзиром на њихову биолошку функцију и карактеристике. Анализирајући симболику свих соматизама понаособ, а затим и њихову функцију у вези с таквом њиховом перцепцијом, дошли смо до закључка да се најпре код соматизма *dorë*/*krah*/*рука* оваква повезаност односи на чињеницу да су руке (поред говорног апарата) најчешћи делови тела којима се човек служи у изражавању сложених идеја у оквиру невербалне комуникације. Гестикулација и мимика као облици комуникације ослањају се првенствено управо на руке, односно на лице, а како очи заузимају готово централно место на лицу, самим тим и учествују у оваквом начину исказивања емоција, идеја и сл. Поред наведених, и соматизам *kokë*/*krye*/*глава* подједнако је заступљен у оваквим изразима чија се семантика заснива управо на различитим покретима главе који су временом порпимили одређена значења и самим тим утицали на фраземотворни потенцијал базних синтагми које се употребљавају за њихово описивање. Насупрот овим соматизмима, лексеме *zemër*/*срце* и *gjak*/*крв* првенствено због свог положаја у телу свакако не могу самостално учествовати у формирању овог типа фразеолошких обрта, те их очекивано у корпусу нисмо ни уочили изузев у примерима у којима се јављају у функцији напоредне или подређене лексеме уз неки од претходно наведених соматизама (**ngre kokë** [подићи главу] – (1) ●[по]дићи главу, (2) ○промолити главу, øпромолити нос; **nuk i dridhet** [**nuk i lëviz, nuk i luan**] **syri** [dikujt] [не дрхти [не помера се, не игра] око] [некоме] – ○не трепнути оком; **me zemër në dorë/me dorë në zemër** [са срцем у руци/с руком на срцу] – (1) ○са срцем у грлу/○петама, н.и. у страху, (2) øс нечим на тацни, н.и.

понизно; **hap krahët** [отворити руке] – (1) ◌[ра]ширити руке [у чуђењу], øслегнути раменима, (2) ◌ширити руке, ◌[до]чекати неког раширених руку и сл).

Прикључивање фразеологизама неком од позитивно или негативно обележених семантичких поља и таква њихова типологизација у складу с устаљеним начинима спровођења концептуалне анализе какву срећемо у великом броју научних радова, у потпуности је неочекивано наметнуло потребу за издвајањем једне нове категорије циљних домена – неутралном (амбивалентном или бивалентном). Ово је посебно значајно не само у контексту изучавања међусобних односа на пољу фразеолошког фонда између албанског и српског, већ и на нешто општијем плану будући да издвајање категорије *неутрално* (односно *амбивалентно* или *бивалентно*) обележених фразеологизама до сада није спроведено у оквиру нама доступних когнитивно-лингвистичких истраживања у домаћем и албанском научном окружењу. Научну и методолошку заснованост увођења поменуте нове категорије пронашли смо у чињеници да се с једне стране одређени број израза не може класификовати нити као позитиван, нити као негативан из једноставног разлога што је њихова основна улога саопштавање каквог информативног садржаја. Супротно томе, поједини изрази подједнако фигурирају у оквиру свог примарног или неког другог значења и у позитивно и у негативно обележеним циљним доменима. Стога је било неопходно пронаћи одговарајућу категорију у који би било могуће успешно сврстати све обрађене фразеологизме на основу таквих резултата истраживања. Научни допринос предложеног приступа огледа се најпре у методолошкој предности такве класификације фразеологизама, њиховој бољој прегледности и обезбеђивању додатног простора за проучавање ове врсте израза. Из перспективе семантике, оваквом се класификацијом постиже увид у поједине карактеристике амбивалентно или бивалентно означених израза на основу којих се они издвајају у односу на позитивно или негативно маркиране фразеологизме. С обзиром да је у питању 5% обрађеног корпуса, односно укупно 50 фразеолошких израза, било је неопходно издвојити их и посебно анализирати независно од друге две поменуте категорије (нпр. **ku më ka rënë koka** [где ми је пала глава] – н.и. родно место, н.и. место рођења; **shtroj syrin** [поставити око] – вој. ◌узети неког/нешто под око, н.и. нанишанити; **dal nga zemra e dheut** [изаћи из срца земље] – øизникнути/појавити

се као из земље, øпојавити се ниоткуда; **dora vetë** [*скр*. **d.v.**] [сама рука] – н.и. својеручно, *скр.* с.р; **vë këmbë** [diku] [ставити ногу [негде]] – ◌крочити ногом и др).

У складу с првобитним полазним претпоставкама, соматски фразеологизми у албанском и српском језику на једном општем плану испољавају висок степен подударности будући да су засновани на универзалним представама о човеку присутним у готово свим језицима. Њихова је функција веома слична у оба посматрана језичка система, што је потврђено идентификованим циљним семантичким доменима који се углавном односе на лексикализацију (чешће) апстракних појава какве су осећања, различите карактерне особине или карактеристике самог човека или одређених појава у његовом окружењу, а не на конкретне појаве. Човек се налази у средишту процеса фразеологизације: с једне стране као објекта чија се дескрипција врши на овај или онај начин (у највећем броју случајева), док се с друге стране од њега самог и полази у таквој дескрипцији. И посебна конотацијска маркираност анализираних фразеологизама показала се подударна претпоставци да се већи број фразеолошких израза употребљава за описивање и карактеризацију различитих негативно маркираних појмова. У том смислу, наше је истраживање у потпуности потврдило сличне резултате већ добијене многобројним истраживањима у овој области. Међутим, фразеолошку асиметрију уочену на крајње специфичним језичким, когнитивним и културолошким појмовима поткрепљује онај део испитаног фразеолошког фонда албанског који је означен као неподударан у односу на српски, а на основу којег смо добили још бољи увид у одређене лингвистичке, когнитивне и културолошке особености албанског језика које српски (а врло вероватно и други језици у окружењу) не показују (или макар не на исти начин).

Контрастирањем два сложена и несродна језичка система који своје међусобне утицаје остварују непосредно услед географске близине и припадности тзв. балканском језичком савезу, покушали смо да укажемо на многобројне карактеристике и обрасце лингвистичког функционисања које ови језици показују, а који до сада на овај начин нису представљали предмет свеобухватнијег научно-истраживачког подухвата. У том смислу, добијени резултати овакве анализе могу се употребити у различите сврхе, а првенствено у настави страних

језика или области транслатологије и свакако лексикографије, посебно имајући у виду да двојезични фразеолошки албанско-српски речници још увек нису доступни, те се наше истраживање може посматрати и као први корак ка остваривању таквог циља. Затим, с развојем когнитивно-лингвистичких и концептуалних истраживања, наша се анализа такође може употребити као инструмент како за контрастивна и компаративна међујезичка испитивања, тако и у сврхе конкретнијих изучавања у овом домену у области језичких односа које посматрани језици остварују. Потпуно овладавање фразеолошким фондом и разумевање фразеолошких јединица услов је и за успешно усвајање страног језика, што даље може имати (позитивне) импликације и на унапређење међусобних односа између говорника албанског и српског језика најпре на микролингвистичком плану, а затим и на једном општијем, међунационалном.

11. ИЗВОРИ ГРАЂЕ И ЛИТЕРАТУРА

11.1 Извори грађе

А) Једнојезични, двојезични и вишејезични општи, фразеолошки, етимолошки и други и речници на албанском, српском и другим језицима

Милосављевић 2007 – Б. Милосављевић: *Енглеско-српски фразеолошки речник*, Завод за уџбенике, Београд:

Μπαμπινιωτης 2002 – Γ. Μπαμπινιωτης: Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων. (β` έκδοση), Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα

Оташевић 2012 – Ђ. Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Прометеј, Нови Сад

РСАНУ 1959-1989 – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I-XIV, САНУ, Београд

РМС 1990 – *Речник српскохрватског језика*, том 1-6, Матица српска, Нови Сад

РСЈ$_1$ 2007 – *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад

РСЈ$_2$ 2011 – *Речник српскога језика*, Матица српска, Нови Сад

Трајковић 2017: Т. Трајковић: *Албанско-српски речник фразеологизама* (у рукопису)

***

ASR 1981 – *Albansko-srpskohrvatski rečnik* (1. izdanje), Albanološki institut u Prištini, Priština

ASRJ 2005 – *Albansko-srpski / srpsko-albanski rečnik*, IK Jasen, Beograd

Çabej 1976 – E. Çabej: *Studime Gjuhësore I, Studime etimologjike në fushë të shqipës (A-O)*, Rilindja, Prishtinë

Çabej 1986 – E. Çabej: *Studime Gjuhësore II, Studime etimologjike në fushë të shqipës (P-ZH)*, Rilindja, Prishtinë

DH 1988 – I. Duro, R. Hysa: *Fjalor shqip-anglisht*, Rilindja, Prishtinë

FF– J. Thomai: *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*, EDFA, Tiranë

FFB – Thomai *et al*: *Fjalor frazeologjik ballkanik*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë / Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Shtëpia botuese "Dituria", Tiranë

FGjSLS 1981 – *Fjalor i gjuhës së sotme letrare shqipe*, vol. A-M, N-ZH, Rilindja, Prishtinë

FGjSLSh 1981 – *Fjalor i gjuhës së sotme letrare shqipe I-II*, Biblioteka Linguistikë, Rilindja, Prishtinë

FGjSSh 1980 – *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe,* Akademia e Shkencave e RPS të Shqiperisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

FGjSSh 2001 – *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Shkenca.org, 2001

FSFR 1999 – *Fjalor me shprehje dhe fjalë të rralla*, Toena, Tiranë

FShSk 1981 – *Fjalor shqip-serbokroatisht*, Instituti albanologjik i Prishtinës, Prishtinë

FSkSh 1984 – *Fjalor serbokroatisth-shqip*, Instituti albanologjik i Prishtinës, Prishtinë

Gluhak 1993 – A. Gluhak: *Hrvatski etimološki rječnik,* August Cesarec, Zagreb

Guerini 2007 – N. Guerini: *Fjalor i proverbave. Thënie dhe shprehje frazeologjike të traditës popullore*, Toena, Tiranë

Kovačević 2010 – T. Kovačević: *Srpsko-engleski frazeološki rečnik*, Građevinska knjiga, Beograd

Matešić 1982 – J. Matešić: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb

Menac 1979 – A. Menac: *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, Školska knjiga, Zagreb

Meyer 1891 [**2007**] – G. Meyer: *Fjalori etimologjik i gjuhës shqipe*, Çabej, Tiranë

Murati 2004 – Q. Murati: *Fjalor i fjalëve shqipe në maqedonishten dhe idiomatikë shqiptaro-maqedonase*, Logos – A, Prishtinë

MBM 2007 – Б. Милосављевић, М. Вилијамс-Милосављевић: *Српско-енглески речник идиома*, Завод за уџбенике Београд

OAED 1999 – *Oxford Albanian-English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford

Orel 1998 – V. Orel: *Albanian Etymological Dictionary*, Brill,Leiden-Boston-Köln, 1998.

SAR 1981 – *Srpskohrvatsko-albanski rečnik* (2. izdanje), Priština: Albanološki institut u Prištini, 1981.

Skok I (1971) – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I, A–J, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Skok II (1972) – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. II, K – poni, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Skok III (1973) – P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. III, poni – Ž, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Stefanllari 1996 – I. Stefanllari: *Albanian Practical Dictionary: Albanian-English, English-Albanian*, Hippocrene Books, New York

Stefanllari 1998 – I. Stefanllari: *Fjalor frazeologjik anglisht-shqip*, Botimet enciklopedike, Tiranë

Stefanllari/Dheri 1975 – I. Stefanllari, V. Dheri: *Fjalor frazeologjik anglisht-shqip*, Universiteti i Tiranës, Fakulteti i gjuhëve të huaja, Tiranë

Stefanllari 2000 – I. Stefanllari: *English-Albanian Dictionary of Idioms*, Hippocrene Books Inc, New York

Thomai 1999 – J. Thomai: *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë/Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Shtëpia botuese "Shkenca", Tiranë

Thomai 2006 – J. Thomai: *Fjalor i gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

Thomai 2010 – J. Thomai: *Fjalor frazeologjik i gjuhës shqipe*, Shtëpia botuese "EDFA", Tiranë

Xhoxhaj 2010 – D. Xhoxhaj: *Fjalor frazeologjik frëngjisht-shqip-frëngjisht*, EDFA, Tiranë

Б) Књижевна дела на албанском и њихови преводи на српском и обрнуто; збирке народних епских песама и фолклора и сл на албанском и српском језику:

Андрић 1981 – И. Андрић: *Сабрана дела*, Просвета, Београд

Бован 1974 – В. Бован: *Антологија српске народне епике Косова и Метохије*, Јединство, Приштина

Великић 2008 – Д. Великић: *Руски прозор*, Стубови културе, Београд

Вук II-IV – *Сабрана дела Вука Караџића, Српске народне пјесме*, издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Караџића 1864-1964 и двестогодишњици његова рођења 1787-1987, Просвета, Београд, 1986-1988

Вук VI-IX – *Српске народне пјесме* 1-9, *скупио их Вук Стеф. Караџић*, државно издање, Београд 1899-1902

Кадаре 1977 – И. Кадаре: *Генерал мртве војске*, Рад, Београд

Кадаре 1979 – И. Кадаре: *Хроника на камену*, Веселин Маслеша, Сарајево

КХ I-II – Народне пјесме муслимана у Босни и Херцеговини, *сабрао Коста Хорман 1898-1899,* књига I и II, Свјетлост, Сарајево

Мићовић 1980 – Д. Мићовић: Крајишничка епика, Балканолошки институт САНУ, Београд

Мићовић 1981 – Д. Мићовић: *Албанске јуначке песме*, Јединство, Приштина

САНУ II-IV 1973-1974 – *Српске народне пјесме из необјављених рукописа Вука Стеф. Караџића,* II-IV, САНУ, Београд

Сент Егзипери 2007 – А. Де Сент Егзипери: *Мали принц*, Рубикон, Београд

***

Andriç 2007 – I. Andriç: *Tregime nga Sarajeva*, ABC, Tiranë

Andriç 2007 – I. Andriç: *Kronikat e Travnikut*, IDK, Tiranë

Velikiq 2010 – D. Velikiq: *Dritarja Ruse*, Koha, Prishtinë

EL 1966 – *Epika legjendare (cikli i kreshnikëve)*, Instituti i folklorit, Tiranë

EKL 2005 – *Eposi i kreshnikëve dhe legjenda*, Visaret e kombit, vëllimi II, Tiranë

Elezović 1923-1926 – G. Elezović: *Arnautske narodne lirske i hajdučke pesme iz južne Srbije*, Arhiv za arbanašku starinu, jezik i etnologiju, Beograd

Elsie 2001₁ – R. Elsie: *A Dictionary of Albanian Religion, Mythology and Folk Culture*, Hurst and Company, London

Elsie 2001₂ – R. Elsie: *Albanian folktales and legends*, Dukagjini Balkan Books, Peja

Elsie 2004 – R. Elsie: *Tales from old Shkodra*, Dukagjini Balkan Books, Peja

Elsie/Mathie-Heck 2004: R. Elsie, J. Mathie-Heck: *Songs of the frontier warriors*, Wauconda: Bolchazy-Carducci, Illinois

Fabulat e Ezopit – (shqip/anglisht), redaktor: Llazar Semini, Jonalda, Tiranë

Đečovi 1986 – Š. Đečovi: *Kanon Leke Dukađinija*, Stvarnost, Zagreb

Gjeçovi 1933 – Sh. Gjeçovi: *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, Skadar

Kadare 1963 – I. Kadare: *Gjenerali i ushtrisë së vdekur*, Shtëpia botuese Naim Frashëri,Tiranë

Kadare 2000 – I. Kadare: *Kronikë në gur*, Onufri, Tiranë

Këlmendi 1974 – R. Këlmendi: *Abrakadabra: tregime*, Rilindja, Prishtinë

Mbledhës të hershëm të folklorit Shqiptar I 1961 – Instituti i folklorit, Tiranë

Mbledhës të hershëm të folklorit Shqiptar II 1961 – Instituti i folklorit, Tiranë

Saint-Exupéry 2008 – A. De Saint-Exupéry: *Princi i vogël*, Toena, Tiranë

Б) Електронски извори:

www.balkaninsight.com

www.glasamerike.net

www.demokracianeveprim.org

www.elektrobeton.net

www.mondo.rs

www.kosovision.org

www.setimes.com

www.zeriamerikes.com

11.2 Литература

Бандић 1972 – Д. Бандић: *Неки типови „сечног“ оружја у нашим народним веровањима*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 35

Бошковић 2003 – Л. Бошковић: *Мит и федар као предлошци за „Смрт у Венецији“ Томаса Мана*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Књига педесет прва, Свеска 1-2, стр. 145

Бугарски 1996 – Р. Бугарски: *Лингвистика у примени*, Чигоја Штампа, Београд

Виноградов 1947 – В.В. Виноградов: *Русский язык: (Граммат. учение о слове), [Учеб. пособие для высш. учеб. заведений]*, Учпедгиз, Москва

Детелић 1996 – М. Детелић: *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Балканолошки институт САНУ, Београд

Дешић 1984 – М. Дешић: *Критеријуми за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика,* зборник радова Лексикографија и лексикологија, Матица српска, Институт за српскохрватски језик, Нови Сад-Београд

Дешић 1990 – М. Дешић: *Лексика дијелова човјечјег тијела у Вуковом Рјечнику*, Из српскохрватске лексике, НИО Универзитетска ријеч, Никшић

Дилпарић 2013 – Б. Дилпарић: *О контрастирању језика, још једном*, Зборник радова Филозофског факултета у Приштини бр.43-2, стр. 559-576

Драгичевић 2007 – Р. Драгичевић: *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике, Београд

Драгичевић 2009 – Р. Драгичевић: *О проблемима идентификације фразеологизама*, Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen 1, стр. 35-44

Дробњак/Гудурић 2011 – Д. Дробњак, С. Гудурић: *Фраземи из семантичког поља 'смрт' у француском и српском језику*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику (54)2, стр. 237-246

Дробњак/Гудурић 2012 – Д. Дробњак, С. Гудурић: *Бела, црна и сива боја у српској и француској фразеологији*, Зборник радова са VI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Књига I: Структурне карактеристике српског језика, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац стр. 403-411

Ђорђевић 1934 – Т. Ђорђевић: *Зле очи у веровању муслимана у Охриду*, Гласник Етнографског музеја у Београду 9/5, Београд, стр. 5-27

Ивановић 2012 – Б. Ивановић: *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденција нивелације према савременом језичком стању*, докторска дисертација, Филолошки факултет, Београд

Клајн: 2005 – И. Клајн: Граматика српског језика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

Меденица 1974 – Радосав Меденица*: Арбанашке крешничке песме и наша народна епика* – зборник Рад XIV конгреса Савеза фолклориста Југославије (у Призрену 1967), Београд

Мићовић 1963 – Д. Мићовић: *Крајинске, крајишке или крајишничке народне песме*, Народно стваралаштво, бр. 6, Београд, стр. 420-425

Мићовић 1974 – *Крајина – историјска садржина и епска инспирација старије српскохрватске и албанске народне поезије*, Balkanica V, Београд, стр. 413-433

Мићовић 1976 – Д. Мићовић: *О српскохрватским и албанским именицама на -ар (Поводом облика 'Косовар')*, Наш језик, XXII/3, Институт за српскохрватски језик, Београд, стр. 155-157

Мићовић 1981– *Албанске јуначке песме,* Јединство, Приштина

Милановић 2014 – С. Милановић: *Фразеологизми с компонентом око: универзално и специфично*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 43/1, МСЦ, Београд, стр. 385-393

Михаиловић 1970 – Љ. Михаиловић: *Контрастивно проучавање језика*, Књижевност и језик XVII/3–4, стр. 334–340

Михајловић 1970 – В. Михајловић: *Анатомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији*. Зборник за филологију и лингвистику 2, 7-484

Мршевић-Радовић 1987 – Д. Мршевић-Радовић: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Књига LX, Филолошки факултет, Београд

Мршевић-Радовић 2008 – Д. Мршевић-Радовић: *Фразеологија и национална култура*, Друштво за српски језик и књижевност, Београд

Мутавџић 2017 – П. Мутавџић: *Из балканске фразеологије*, Чигоја штампа, Београд

Мутавџић *et al* 2012 – П. Мутавџић, Д. Тодоровић, А. Сивачки: *Кулинаризми у савременом српском, грчком и албанском језику*, зборник радова са VI међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Књига I: Структурне карактеристике српског језика, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 443-457.

Мутавџић *et al*. 2013 – П. Мутавџић, А. Сивачки, А. Кампурис: *Делови тела као конституенти фразеологизама у савременом српском, грчком и албанском језику*, Зборник радова са VII међународног научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* (Традиција и иновације у савременом српском језику), књига 1, Крагујевац, стр. 421-433

Мутавџић *et al*. 2014 – П. Мутавџић, А. Сивачки, М. Колесар: *Фразеологизми с компонентом* ZEMËR/ZEMRA *(срце) у савременом албанском и њихови преводни еквиваленти у српском и румунском језику*, Језици и културе у времену и простору III (тематски зборник), Филозофски факултет, Нови Сад, стр. 59-76

Мутавџић *et al*. 2016 – П. Мутавџић, А. Сивачки, А. Кампурис: *О семантичкој (не)могућности преношења фразеологизама са компонентом властите именице (апелативом) из српског на грчки и албански језик (прилог проучавању балканске фразеологије и семантике)*, Језик, књижевност, значење – језичка истраживања (зборник радова), Филозофски факултет, Ниш, стр. 279-303

Мушовић 1999 – А. Мушовић: *Фразеолошке јединице око соматизама у руском и српском језику којима се исказује срџба*, Славистика, књига II, Београд

Мушовић 2002 – А. Мушовић: *Соматске фразеолошке јединице за изражавање емоција и њихова синтаксичка функција (На материјалу руског и српског језика)*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Косовска Митровица

НГСЈ 2013 – П. Пипер, И. Клајн: *Нормативна граматика српског језика,* Матица српска, Нови Сад

Новаковић 1893 – С. Новаковић: *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима: Легенда о Владимиру и Косари*, Културно-историјске студије Стојана Новаковића, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд

Пејовић 2013: А. Пејовић: *О еквиваленцији и лажним пријатељима у шпанској и српској фразеологији*, Српски језик XVIII, Београд, стр. 401-414

Петровић 1999 – С. Петровић: *Систем српске митологије*, Просвета, Ниш

Петровић 2000 – С. Петровић: *Културологија*, Чигоја штампа, Београд

Петровић 2013 – П. Петровић: *Есхатолошко-историјске димензије постојања у делима Дионисија Ареопагита и Максима Исповедника*, докторска дисертација, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Пипер 1990 – П. Пипер: *Tertium comparationis у контрастивним и типолошким описима словенских језика, Kontrastivna jezička istraživanja,* Filozofski fakultet, Novi Sad, стр. 15-23

Продановић-Станкић 2009 – Д. Продановић-Станкић: *Појмовна метонимија и метафора у значењима лексеме срце у српском језику*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад

Федон 1937 – Платон: *Федон или о души*, Луча, Библиотека Задруге професорског друштва, Београд

Радић-Дугоњић 1998 – М. Радић-Дугоњић: *Концептуална анализа имена срце у руском и српском језику*, Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини, Београд, стр. 243-248

Раздобудко-Човић 2003 – Л. Раздобудко-Човић: *Семантика и прагматика соматизама у српском и руском језику*, Ведес, Београд

Редли 2015 – Ј. Редли: *Падежи квалификативног значења у стандардном српском језику***,** докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад

Ристић 2011 – Г. Ристић: *Концептуална анализа немачких и српских соматизама у семантичком пољу СТРАХ*, Зборник за језике и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду, 119-131

Ристић 2013 – Г. Ристић: *Соматизми у немачкој и српској фразеологији*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Нови Сад

Сивачки 2012 – А. Сивачки: *Упоредни приказ албанских песама циклуса о Муји и Халилу и српских народних епских песама*, Језици и културе у времену и простору, Књига 1 (зборник радова), Филозофски факултет, Нови Сад, стр. 587-598

Сивачки/Мутавџић 2016 – А. Сивачки, П. Мутавџић: *Фразеологизми с конституентом крв у позитивним семантичким пољима у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском. Прилог контрастивној и формално-структуралној и концептуалној анализи,* Крв, књижевност, култура (тематски зборник радова), Балканолошки институт САНУ, Београд, стр. 55-78

ССПА (1991) – *Становништво словенског порijекла у Албанији*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990, Титоград

Станишић 1995 – В. Станишић: *Српско-албански језички односи.* Београд, Балканолошки институт САНУ

Станишић 2006 – В. Станишић: *Увод у индоевропску филологију,* Чигоја штампа, Београд

Станковић 2012 – С. Станковић: *Из контрастивне анализе језика: проблеми, резултати, класификација и примена*, Philologia Mediana, година V, број 5, Филозофски факултет у Нишу, стр. 381-391

Трајковић/Сивачки 2017 – Т. Трајковић, А. Сивачки: *Фразеологизми с конституентом соматског порекла у делима албанског писца Исмаила Кадареа*, VIII научни скуп младих филолога Србије, савремена проучавања језика и књижевности, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, (прихваћено за штампу)

Тривић 2015 – А. Тривић: *Лексичко-семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и српског језика: контрастивни приступ*, докторска дисертација, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Цвијић 1922 – Ј. Цвијић: *Метанастазичка кретања, њихови узроци и последице*, Одељење прво: Насеље и порекло становништва, књига 12, Јован Цвијић (ур.), Српски етнографски зборник, књига XXIV, Српска краљевска академија, Београд

Чајкановић 1973 – В. Чајкановић: *Мит и религија у Срба*, СКЗ, Београд

Шипка 2008 – М. Шипка: *Фраземи с лексемом образ*, Јужнословенски филолог, бр. 64, стр. 561-569

Штасни 2011 – Г. Штасни: *Концептуалне вредности соматизама у Андрићевој приповеци Ћоркан и Швабица,* у Бранко Тошовић (ур.), Аустроугарски период у животу и дјелу Ива Андрића (1892–1922), Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Univerität, Београдска књига 4, стр. 375-386

Штрбац 2012 – Г. Штрбац: *Семантичка обележја фразеологизама с лексемом око*, Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад 37 (2), стр. 323-335

****

Ajeti 1963 – I. Ajeti: *O nekim uzajamnim šiptarsko-srpskim jezičkim odnosima*, Buletin i punimeve shkencore të Fakultetit Filozofik të Prishtinës, Priština, 1963, I, стр. 149-167

Ajeti 1965 – I. Ajeti: *Prilog proučavanju međusobnih albansko-srpskih jezičkih odnosa*, Gjurmime albanologjike 2, Prishtinë, стр. 35-56

Ajeti 1966 – I. Ajeti: *Doprinos proučavanja albansko-srpskih jezičkih odnosa*, Jehona 5-6, Skoplje, стр. 3-12

Ajeti 1972 – I. Ajeti: *Për historinë e marrëdhënieve të hershme gjuhësore shqiptare-sllave*, Studime filologjike 4, Tiranë, стр. 83-94

Ajeti 1974 – I. Ajeti: *Për historinë e marrëdhënieve gjuhësore shqiptare-sllave*, Kuvendi i studimeve ilire II, Tiranë, стр. 127-135

Andrioupoulos 1990 – D. Z. Andrioupoulos: *Alcmeon's and Hippocrates's Concept of Aetia*, Greek Studies in the Philosophy and History of Science, Ed. Pantelis Nicolacopulous, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London

Baranov/Dobrovol'skij 1999 – A. Baranov, D. Dobrovol'skij: *Idioms from a cognitive perspective*, Moscow State University Bulletin 19, 1/1999. стр. 64–75

Barcelona 2003 – A. Barcelona: *Metaphor and metonymy at the crossroads: a cognitive perspective*, Mouton de Gruyter, Berlin-New York

Beshaj 2014 – L. Beshaj: *Motivation and Etymology of Phraseological Units in English and Albanian Language*, Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol. 5 No. 1, MCSER Publishing, Rome-Italy, стр. 189-193

BHLL 2007 – J. Clackson, G. Horrocks: *The Blackwell History of the Latin Language*, Blackwell Publishing

Bojović 1991 – J. Bojović: *O stanovništvu slovenskog porijekla u Albaniji*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990, Титоград

Cangelosi 2001 – A. Cangelosi: *Evolution of Communication and Language Using Signals, Symbols, and Words*, IEEE Transactions in Evolutionary Computation 5

Christiansen/Kirby 2003 – M. Christiansen, S. Kirby: Language evolution (Studies in the evolution of language 3), Oxford University Press, Oxford-New York

Colson 2008 – J. P. Colson: *Cross-linguistic Phraseological Studies: An Overview*, Phraseology: An Interdisciplinary Perspective, Granger, S; Meunier, F. (yp), John Benjamins Amsterdam/Philadelphia

Csábi 2004 – S.Z. Csábi**:** *Alternative Conceptualization in English and Hungarian Idioms*, докторска дисертација, Eötvös Loránd University, Budapest

Cuthbert 2015 – R. Cuthbert: *The Esoteric Codex: Amulets and Talismans*, LULU Press

Çabej 1973 – E. Çabej: *Shqipja dhe gjuhët fqinje*, Studime filologjike, стр. 95-105

Çabej 1975 – E. Çabej: *Studime gjuhësore V, Gjuhë – Folklor – Letërsi – Diskutime*, Rilindja, Prishtinë

Çabej 1977 – E. Çabej: *Kontributi i shqipës në formimin e lidhjes gjuhësore ballkanike*, Studime filologjike 4, Tiranë

Čekolj 2007 – T. Čekolj: *Usporedba Eysenckove i Pavlovljeve tipologije temperamenta***,** Filozofski fakultet, Zagreb, доступно на: http://darhiv.ffzg.unizg.hr

Čermák 1998 – F. Čermák: *Somatic Idioms Revisited*, W. Eismann (yp.), Studien zur Phraseologie und Parömiologie 15. Europhras 95: Europäische Phraseologie im Vergleich: gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt, Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum, стр. 109-119

D'Alviella 2010 [**1894**] – E. G. D'Alviella: *The migration of symbols*, Kessinger Publishing, LLC

Deacon 1997 – T.W. Deacon: *The Symbolic Species*: *The coevolution of language and human brain*, Penguin, London

Demiraj 1989 – S. Demiraj: *Gjuha shqipe dhe historia e saj*, Shtepia Botuese e Librit Universitar, Prishtinë

Demiraj 1994 – S. Demiraj: *Gjuhësi balkanike*, Logos-A, Shkup

Dešić 1984 – M. Dešić: *Kriterijumi za određivanje frazeologizama u rječnicima savremenog srpskohrvatskog jezika*, Leksikologija i leksikografija – zbornik radova, J. Jerković, D. Petrović, M. Pižurica (yp.), Matica Srpska, Institut za srpskohrvatski jezik, Novi Sad/Beograd, стр. 53–65

Dobrovol'skij 2005: D. Dobrovol'skij: *Acerca de la equivalencia transligüística de los fraseologismos*, J.D. Luque Durán, A. Pamies Bertrán, A. (yp.), La creatividad en el lenguaje: colocaciones idiomáticas y fraseología, Método, Granada, стр. 359-379

Dobrovol'skij 2007 – D. Dobrovol'skij: *Idiom semantics from a cognitive perspective*, J.D. Luque Durán, A. Pamies Bertrán, A. (yp.), *Interculturalidad y lenguaje, El significado como colorario cultural*, Granada Lingvistica, Granada, стр. 37-48.

Dobrovol'skij/Piirainen 2005 – D. Dobrovol'skij, E. Piirainen: *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives*, Oxford.

Dobrovol'skij/Piirainen 2009 – D. Dobrovol'skij, E. Piirainen: *Zur Theorie der Phraseologie, kognitive und kulturelle Aspekte*, Stauffenburg Verlag

Dragićević 2009 – R. Dragićević: *O problemima identifikacije frazeologizama*, Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen 1, 35–44

Đorđević 2004 – R. Đorđević, *Uvod u kontrastiranje jezika*, Filološki fakultet Beograd

Evans/Green 2006 – V. Evans, M. Green: *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh

Fink-Arsovski 2002 – Ž. Fink-Arsovski: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF Press Filozofski fakultet

Fitch 2010 – W. T. Fitch: *The evolution of language*, Cambridge University Press, Cambridge, New York

Frutiger 1989 [**1928**] – A. Frutiger: *Signs and Symbols: Their Design and meaning*, Van Nostrand Reinhold, New York

Fries 1945 – C. C. Fries: *Teaching and learning English as a foreign language*, University of Michigan Press, Ann Arbor

Gamkrelidze/Ivanov 1995 – T. Gamkrelidze, V. Ivanov: *Indo-European and the Indo-Europeans. A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-Language and a Proto-Culture*, Mouton De Gruyter, Berlin New York

Gast 2011 – V Gast: *Contrastive analysis: Theories and methods*, Kortmann, Bernd/Kabatek, Johannes (yp.), Dictionaries of Linguistics and Communication Science: Linguistic Theory and Methodology, Berlin

Geeraerts/Cuyckens 2007 – D. Geeraerts/H. Cuyckens: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford University Press

Gibbs 2013 – R.W. Gibbs: *Does Conceptual Metaphor Emerge from Metaphoric Language?* Journal of Cognitive Science 14, Institute for Cognitive Science, Seoul National University, стр. 319-334,

Gries 2010 – S. Gries: *Useful statistics for corpus linguistics*, *A mosaic of corpus linguistics: selected approaches*, A.Sánchez / M. Almela (yp.), Peter Lang, Frankfurt am Main, стр. 269-291

GGjSh$_1$ (2002) – Gramatika e gjuhës shqipe I, (2002), Akademia e shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

GGjSh$_2$ (2002) – Gramatika e gjuhës shqipe II, (2002), Akademia e shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

Gjergji 2015 – S. Gjergji: *Albanian Observation Phraseology with that of English Language Formed by Metaphors*, Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics, 1 (4)

Gjinari 1975 – J. Gjinari: *Dialektologjia shqiptare*, Tiranë

Gjoni 2012 – I. Gjoni: *Marrëdhënie të miteve dhe kulteve të bregdetit të Jonit me areale të tjera mitike*, докторска дисертација, Fakulteti i historisë dhe i filologjisë, Tiranë

Hamp 1960 – E. Hamp: *Palatal before resonant in Albanian*, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 76, стр. 275–280

Hauser 1996 – M.D. Hauser: *The evolution of communication*, MA, MIT Press, Cambridge

HPSh 1959 – *Historia e popullit shqiptar*, vëllim i dytë, Universiteti shtetëror, Instituti i historisë dhe gjuhësisë, Tiranë

Hrabovský 2013 – M. Hrabovský: *The Concept of "Blackness" in Theories of Race*, Asian and African Studies, volume 22, number 1

Hrnjak 1999 – A. Hrnjak: *Semantički opseg imenice "krv" kao komponente frazema (na materijalu hrvatskih i ruskih frazema)*, Riječ (1330-917X) 2, стр. 38-49

Huld 1984 – M. Huld: *Basic Albanian Etymologies*, Slavica, Columbus

Ivir 1980 – V. Ivir: *Kontrastivna analiza u prevođenju i prevođenje u kontrastivnoj analizi*, Kontrastivna jezička istraživanja, zbornik radova, Filozofski fakultet, Novi Sad, стр. 333-341

Ivir 1985 – V. Ivir: *Teorija i tehnika prevođenja*, Centar „Karlovačka gimnazija", Sremski Karlovci, Zavod za izdavanje udžbenika, Novi Sad

James 1980 – C. James: *Contrastive Analysis*, Longman, London

Jäkel 1999 – O. Jäkel: *Kant, Blumenberg, Weinrich: Some forgotten contributions to the cognitive theory of metaphor*, Metaphor in Cognitive Linguistics: Selected Papers from the 5th International Cognitive Linguistics Conference, R.W. Jr. Gibbs, G.J. Steen (ур.)**,** Amsterdam, стр. 9-27

Javier 2015 – H. Javier: *The Four Humours Theory*, ESSAI, Vol. 12, Article 21, доступно на: http://dc.cod.edu/essai/vol12/iss1/21

Johansson 2007 – S. Johansson: *Seeing through Multilingual Corpora*, Benjamins Amsterdam

Kamings 2004 – E. Kamings: *Sve o simbolima*, Narodna knjiga, Alfa, Beograd

Knowles/Moon 2006 – M. Knowles, R. Moon: *Introducing Metaphor*, Routledge, London

Komaromi 2016 – B. Komaromi: *Sinestezijska metafora u pridevima u engleskom i srpskom jeziku: kognitivnolingvistički pristup*, докторска дисертација, Filozofski fakultet, Novi Sad

Kortlandt 1996 – F. Kortlandt: *PIE. *j in Albanian*, Studies in Slavic and General Linguistics 23: Studies in South Slavic and Balkan linguistics, RODOPI, Amsterdam-Atlanta, стр. 173 - 176

Kostić 2004 – A. Kostić: *Reprezentativnost jezičkog korpusa i mentalni leksikon*, Govor i jezik, Interdisciplinarna istraživanja srpskog jezika I, Beograd

Kovačević 2006 – B. Kovačević: *Hrvatska somatska frazeologija*, докторска дисертација, Filozofski fakultet, Zagreb

Kovačević 2012 – B. Kovačević: *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Kövecses 2003 – Z. Kövecses: *Metaphor and Emotion. Language, Culture and Body in Human Feeling*, Cambridge University Press, Cambridge

Kövecses 2010 – Z. Kövecses: *Metaphor. A Practical Introduction*, Oxford University Press, New York

Kövecses 2015 – Z. Kövecses: *Metaphor and emergentism*, The Handbook of Language Emergence, B. MacWhinney, W. O'Grady (yp.), Wiley Blackwell

Kövecses/Radden 1999 – Z Kövecses, G Radden: *Towards a Theory of Metonymy*, Metonymy in language and thought vol. 4, John Benjamins, Amsterdam, стр. 17-60

Krijezi 2012 – M. Krijezi: *Značenje predloga u albanskom i srpskom jeziku,* докторска дисертација, Filološki fakultet, Beograd

Krispi 1831 – Z. Krispi: *Memoria sulla lingua Albanese*, Presso Lorenzo Dato, Palermo

Kulišić 1979 – Š. Kulišić: Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških, Djela, knjiga LVI. Monografije. Centar za balkanološka ispitivanja, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Sarajevo

Krzeszowski 1990 – T. Krzeszowski: *Contrasting Languages: The Scope of Contrastive Linguistics*, Mouton de Gruyter, Berlin/New York

Lakoff 1987 – G. Lakoff: *Women, Fire, and Dangerous Things*: *What Categories Reveal about the Mind*, Chicago University Press, Chicago

Lakoff 1993 – G. Lakoff: *The contemporary theory of metaphor*, A. Ortony (yp.) *Metaphor and Thought*, Cambridge University Press, Cambridge: стр. 202–252

Lakoff/Johnson 2003 [**1980**] – G. Lakoff, M. Johnson: *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago-London

Lalić 2013 – M. Lalić: I*menička tvorba reči u nemačkom i srpskom jeziku*, докторска дисертација, Filozofski fakultet, Nikšić

Lewandowski 1990: T. Lewandowski: *Linguistisches Wörterbuch 1–3*, Uni-Taschenbücher, Heidelberg

Loma 1991 – A. Loma: *Sloveni i Albanci do XII veka u svetlu toponomastike*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990, Титоград стр. 279-327

Luka 2003 – D. Luka: *A ka reflekse k>s, g>z në gjuhën shqipe?*, Studime filologjike Nr.3-4, стр. 155-172

Lloshi 1972 – Xh. Lloshi: *Shënime për fjalën dhe togfjalëshin*, Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e fjalëve në gjuhën shqipe I, Tiranë

Mann 1952 – S. E. Mann: *The Indo-European Consonants in Albanian*, Language, vol. 28, Linguistic Society of America, стр. 31-40

Matasović 2012 – R. Matasović: *A Grammatical Sketch of Albanian for Students of Indo-European*, доступно на: www.mudrac.ffzg.unizg.hr

Mc Grew 1985 – R.E. McGrew: *Encyclopaedia of Medical History*, McGraw-Hill

Menac 2007 – A. Menac: A. Menac, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb

Miçoni 2013 – H. Miçoni: *Rreth frazeologjisë së shqipes krahasuar me greqishten*, докторска дисертација, Fakulteti i historisë dhe i filologjisë, Tiranë

MSh 2004 – M. Tirta: *Mitologjia ndër Shqiptarë*, Mësonjëtorja, Tiranë

Newmark *et al.* 1982 – L. Newmark, P. Hubbard, P. Prifti: *Morfologjia*, Stanford University Press, Stanford

Niemeier: 2008 – S. Niemeier: *To be in control: a cool head and a warm heart. The head-heart dichotomy in English* y, *Culture, Body, and Language: Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*, Farzad Sharifian/René Dirven/Ning Yu/Susanne Niemeier (yp.), стр. 349-372, Mouton de Gruyter, Berlin

Niemeier 2011 – S. Neimeier: *What's in a heart? Culture-specific concepts of emotionality and rationality* y *Bi-Directionality in the Cognitive Sciences. Examining the Interdisciplinary Potential of Cognitive Approaches in Linguistics and Literary Studies*, Marcus Callies/Astrid Lohöfer/Wolfram Keller (yp.), Benjamins, Amsterdam,

Opašić/Spicijarić-Paškvan 2011 – M. Opašić, N. Spicijarić-Paškvan: *Holonim ruka i njegovi meronimi kao sastavnice hrvatskih i talijanskih frazema*, Suvremena lingvistika 71, стр. 57-85

Orel 2000 – V. Orel: *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language, Reconstruction of Proto-Albanian*, Brill, Leiden-Boston-Köln

Panther/Thornburg 2007 – K. U. Panther, L. Thornburg: *Metonymy*, *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Geeraerts, D. and H. Cuyckens, (yp), Oxford Unversity Press, Oxford, стр. 236-263

Pedersen 1893 – H. Pedersen: A*bhandlungen der könilich sächsischen. Gesellschaft der wissenschaften*, Bei S. Hirzel, Leipzig

Petaros 2007 – A. Petaros: *O mozgu tijekom povijesti,* Acta Medico-Historica Adriatica, vol. 5 issue 2, стр. 283-298

Pici-Koça 2015 – S. Pici-Koça: *Studim përqasës për lidhjet leksiko-sintaksore të togfjalëshave të qëndrueshëm në anglishte dhe shqip*, докторска дисертација, Fakulteti i historisë dhe i filologjisë, Tiranë

Potts 1982 – A. M. Potts: *The world's eye*, Unversity Press of Kentucky

Radosavljević 2011 – M. Radosavljević: *O mestu sinonima u poslovnom registru engleskog jezika*, CIVITAS: časopis za društvena pitanja, Нови Сад

Rasulić 2010 – K. Rasulić**:** *Aspekti metonimije u jeziku i mišljenju*, *Theoria, 53*(3), стр. 49-70

RETS: 2009 – *Routledge Encyclopaedia of Translation Studies*, Mona Baker (yp.)., Routledge, London/New York

Roca-Varela 2011 – L. Roca-Varela: *Intralingual false friends: British English and American English as a case in point*, Proceedings of the Sixth Cambridge Postgraduate Conference in Language Research, C. Cummins, Ch. Elder, Th. Godard, M. Macleod, E. Schmidt, G. Walkden (yp.), Cambridge, стр. 132-138.

Saraçi 2010 – A. Saraçi: *E folmja e Devollit (sprovë etnosociolinguistike)*, докторска дисертација, Fakulteti i historisë dhe i filologjisë, Tiranë

Schaller 1975 – W. Schaller, *Die Balkansprachen*. *Ein Einfuhrung in die Balkanphilologie*, C. Winter, Heidelberg

Sesar/Grčević 2014 – D. Sesar, M. Grčević: *Papci i drugi meronimi životinjskih udova u frazemima hrvatskoga i pojedinih slavenskih jezika*, Životinje u frazeološkom ruhu, zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Animalistički frazemi u slavenskim jezicima*, Filozofski fakultet, Zagreb

Sivački 2013 – A. Sivački: *Specific Initial (Introductory) Formulas in Albanian (decasyllabic) Songs of the Frontier Warriors*, Balkanica XLIV (тематски зборник радова), Балканолошки институт САНУ, Београд, стр. 173-198

Skendi 1954 – S. Skendi: *Albanian and South Slavic Oral Epic Poetry*, American Folklore Society, Philadelphia

Storm 2013 – M. Storm: *Head and Heart: Valour and Self-Sacrifice in the Art of India,* Routledge India

Szpila 2000 – G. Szpila: *False Friends in Phraseology: An English-Polish Contrastive Study,* Tradition and Postmodernity, English and American Studies and the Challenge of the Future, стр. 77-82

Szpila 2011 – G. Szpila: *Phraseological False Equivalence in Upper-Sorbian and Polish,* Zeitschrift für Slawistik. Vol. 56, Issue 3, стр. 350–358

Tekavčić 1976 – P. Tekavčić: *O kriterijima stratifikacije i regionalne diferencijacije jugoslavenskog romanstva u svjetlu toponomastike*, Onomastica Jugoslavica. vol. 6, стр. 35-56

Tepavčević 2013 – M. Tepavčević: *Dijalekatske odlike proznog diskursa stefana Mitrova Ljubiše,* Folia linguistica et litteraria: časopis za nauku o jeziku i književnosti, Institut za jezik i književnost, Filozofski fakultet, Nikšić

Topalli 2002 – K. Topalli: *Mbylltoret e gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe i letërsisë, Tiranë

Trako 2007 – T. Trako: *Simbol ruke, Razmatranja o pojavi i značaju simbola ruke u kontekstu svakodnevne komunikacije*, Socijalna ekologija, 16, Zagreb, стр. 35-57

Thomai 1964$_{а}$ – J. Thomai: *Probleme të frazeologjisë së gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike, 2, стр. 69-94

Thomai 1964$_{б}$ – J. Thomai: *Probleme të strukturës formale dhe të klasifikimit të frazeologjizmave të gjuhës shqipe,* Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 3, стр. 55-74

Thomai 1965 – J. Thomai: *Vëzhgime mbi frazeologjizmat e gjuhës shqipe*", "Konferenca e parë e studimeve albanologjike", Tiranë, стр. 168-175

Thomai 1966 – J. Thomai: *Mbi rendin e fjalëve në strukturën e frazeologjizmave të shqipes,* Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 1, стр. 151-161.

Thomai 1969 – J. Thomai: *Mbi disa togje të qëndrueshme të shqipes në sh. XVI në krahasim me shqipen e sotme*", "Konferenca e dytë e studimeve albanologjike", vëll. III, стр. 289-296

Thomai 1975$_{а}$ – J. Thomai: *Aspekti shoqëror-kulturor në formimin e frazeologjisë së shqipes*", Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 3, стр. 111-119

Thomai 1975$_{б}$ – J. Thomai: *Frazeologjizma emërorë dhe mbiemërorë*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 3, стр. 67-79

Thomai 1975$_{в}$ – J. Thomai: *Grupe fjalësh të bashkëlidhura me frazeologjizma*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 2, стр. 37-51.

Thomai 1976 – J. Thomai: *Frazeologjizmat foljorë në gjuhën shqipe*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 1, стр. 99-122

Thomai 1981 – J. Thomai: *Çështje të frazeologjisë së gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë

Thomai 1982 – J. Thomai: *Togfjalëshi, frazeologjia dhe fjala*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë, Studime Filologjike, 1-4, стр. 116-133

Thomai 2006 – J. Thomai: *Leksikologjia e gjuhës shqipe*, Toena, Tiranë

Thomai/Lloshi 1975: J. Thomai, X. Lloshi: *Paralele frazeologjike të shqipes me gjuhë të tjera të Ballkanit*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë/Instituti i gjuhësisë dhe letërsisë: Studime Filologjike 1, стр. 223-235

Vlajković/Stamenković 2013 – I. Vlajković, D. Stamenković: *Metaphorical Extensions of the Colour Terms White and Black in Serbian and English*, Živančević-Sekeruš, Ivana (ur.), Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura", zbornik radova, knjiga I, Filozofski fakultet, Novi Sad, стр. 547–558

WDS 2011 – J. Tresidder: *The Watkins Dictionary of Symbols*, Duncan Baird Publishers

Zovko-Dinković 2011 – I. Zovko Dinković: *Egzistencijalni glagoli u hrvatskome*, Suvremena lingvistika vol. 37, br. 72, Filozofski fakultet, Zagreb, стр. 279-294

Zwemer 1920 – S. Zwemer: *The Influence of Animism on Islam. An Account of Popular Superstitions*, The MacMillan Company, New York

ПРИЛОЗИ

Прилог 1

Списак постулираних појмовних метафора у позитивним семантичким пољима

семантичко поље	појмовна метафора
СРЕЋА	СРЕЋА ЈЕ БИТИ НА ПРАВОМ МЕСТУ СРЕЋА/ЖЕЉА ЈЕ СЈАЈ/СИЈАЊЕ СРЕЋА/РАДОСТ ЈЕ ТОПЛОТА СРЕЋА ЈЕ САДРЖАЈ У ПУНОЈ ПОСУДИ СРЕЋА ЈЕ МАТЕРИЈА/ТЕЧНОСТ У ПУНОЈ ПОСУДИ СРЕЋА ЈЕ ПОВЕЋАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ СРЕЋА ЈЕ [НЕОМЕТАНО] КРЕТАЊЕ [У]НАПРЕД СРЕЋА ЈЕ НЕПОСТОЈАЊЕ ПРЕПРЕКЕ СРЕЋА ЈЕ ГОРЕ СРЕЋА ЈЕ ТЕЧНОСТ СРЕЋА ЈЕ ПОСУДА КОЈА СЕ ЛОМИ/ПУЦА
ЉУБАВ/ ЗАЉУБЉЕНОСТ /НАКЛОНОСТ	ЉУБАВ ЈЕ ХРАНА ЉУБАВ ЈЕ РАТ ЉУБАВ ЈЕ ВАТРА ЉУБАВ ЈЕ ДРАГОЦЕНОСТ/ВРЕДНА СТВАР ЉУБАВ ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА (У КОЈОЈ СЕ ЧУВАЈУ ДРАГОЦЕНОСТИ) ЉУБАВИ ЈЕ ПОСУДА КОЈА СЕ УНИШТАВА ЉУБАВ ЈЕ ТЕЧНОСТ
	ЗАЉУБЉЕНОСТ ЈЕ ОПТЕРЕЋЕЊЕ ПОСУДЕ/ТЕРЕТ НА ПОСУДИ ЗАЉУБЉЕНОСТ ЈЕ НЕСАНИЦА
	НАКЛОНОСТ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ

СТРАСТ	СТРАСТ ЈЕ ИГРА СТРАСТ ЈЕ БУКА СТРАСТ ЈЕ ВАТРА/ВРУЋЕ СТРАСТ ЈЕ [ВРУЋА] ТЕЧНОСТ/ВАТРА СТРАСТ ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ [КОЈА СЕ ПРЕЛИВА] [У ЗАТВОРЕНОЈ ПОСУДИ]
ЗНАЊЕ	ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ САЗНАЊЕ ЈЕ ОТВАРАЊЕ [ПОСУДЕ]
	РАСУЂИВАЊЕ ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА РАСУЂИВАЊЕ ЈЕ СВЕТЛОСТ [КОЈА ОБАСЈАВА ПОСУДУ]
	ПАМЕТ ЈЕ ПУНА ПОСУДА/ПОСУДА ИСПУЊЕНА САДРЖАЈЕМ
ХРАБРОСТ	ХРАБРОСТ ЈЕ ВАТРА/ВРУЋА ТЕЧНОСТ ХРАБРОСТ ЈЕ ГОРЕ/ЛЕТ ХРАБРОСТ ЈЕ НАПРЕД ОХРАБРИВАЊЕ ЈЕ ДАВАЊЕ ПОСУДЕ
БЛИСКОСТ	БЛИСКОСТ ЈЕ ТЕЧНОСТ БЛИСКОСТ ЈЕ НЕОДВОЈИВОСТ/НЕРАЗДВОЈИВОСТ
ОДМОР	ОДМОР ЈЕ ПУНА ПОСУДА ОДМОР ЈЕ ХРАНА
ИНТЕРЕСОВАЊЕ	ИНТЕРЕСОВАЊЕ ЈЕ ПОСУДА КОЈА СЕ УНИШТАВА
ИСКРЕНОСТ	ИСКРЕНОСТ ЈЕ ОТВАРАЊЕ ПОСУДЕ
ПОВЕРЕЊЕ	ПОВЕРЕЊЕ ЈЕ СПРЕМНОСТ НА ГУБИТАК ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА/ЖИВОТА
ПОШТЕЊЕ	БИТИ ПОШТЕН ЈЕ ИМАТИ ЧИСТЕ РУКЕ
ДОБРОТА	ПЛЕМЕНИТОСТ/ДОБРОТА ЈЕ ШИРОКА ПОСУДА
ЗДРАВЉЕ	ЗДРАВЉЕ ЈЕ ГОРЕ
СНАГА	СНАГА ЈЕ ГОРЕ

Прилог 2

Списак постулираних појмовних метафора у негативним семантичким пољима

семантичко поље	**појмовна метафора**
ТУГА	ТУГА ЈЕ ЦЕПАЊЕ МАТЕРИЈАЛА ТУГА ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ПОСУДЕ ТУГА ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ПОСУДЕ ЦЕПАЊЕМ ТУГА ЈЕ ВАТРА/ВРЕЛИНА ТУГА ЈЕ ИГРА ТУГА ЈЕ ХЛАДНОЋА ТУГА ЈЕ ПОСУДА/МАТЕРИЈА КОЈА СЕ УНИШТАВА ЦЕПАЊЕМ ТУГА ЈЕ ПОСУДА/МАТЕРИЈА КОЈА СЕ УНИШТАВА ВАТРОМ/ВРЕЛИНОМ ТУГА ЈЕ ОШТЕЋИВАЊЕ ПОСУДЕ СТРУГАЊЕМ ТУГА ЈЕ ОШТЕЋИВАЊЕ ПОСУДЕ ИЗЈЕДАЊЕМ ТУГА ЈЕ ИЗМЕШТАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ ДЕЈСТВОМ ФИЗИЧКЕ СИЛЕ ТУГА ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА ИЗ КОЈЕ ЦУРИ/ИСТИЧЕ ТЕЧНОСТ
УМОР	УМОР ЈЕ ПРИРОДНА ПОЈАВА УМОР ЈЕ НЕДОСТАТАК ПОСУДЕ УМОР ЈЕ ОШТЕЋЕЊЕ ПОСУДЕ УМОР ЈЕ ИЗМЕШТАЊЕ ПОСУДЕ ВАН ПРАВОГ МЕСТА УМОР ЈЕ НЕСАНИЦА УМОР ЈЕ ТЕЖИНА УМОР ЈЕ ДОЛЕ УМОР ЈЕ ТЕЧНОСТ КОЈА ОСЛЕПЉУЈЕ/УМОР ОСЛЕПЉУЈЕ УМОР ЈЕ ТЕЧНОСТ КОЈА ПАРАЛИШЕ

БЕС	БЕС ЈЕ ЦРНО/ЦРНИЛО БЕС ЈЕ ФЛУИД/ТЕЧНОСТ [У ПОСУДИ] БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ [КОЈА ИСПАРАВА] БЕС ЈЕ ВРУЋА ТЕЧНОСТ [КОЈА СЕ ПРЕЛИВА] БЕС/ЉУТЊА/ГНЕВ ЈЕ ВРЕЛИНА БЕС ЈЕ ТЕЧНОСТ КОЈА ОСЛЕПЉУЈЕ [ЗАСЛЕПЉУЈЕ/МУТИ ВИД] БЕС ОСЛЕПЉУЈЕ [ЗАСЛЕПЉУЈЕ/МУТИ ВИД]
СТРАХ	СТРАХ ЈЕ НЕСАНИЦА СТРАХ ЈЕ ХЛАДНОЋА СТРАХ ЈЕ ДОЛЕ СТРАХ ЈЕ СЛАБОСТ СТРАХ ЈЕ ОШТЕЋЕЊЕ ПОСУДЕ [УСЛЕД ОТВАРАЊА] СТРАХ ЈЕ ЗАМУЋЕНА ТЕЧНОСТ У ПОСУДИ
СМРТ	СМРТ ЈЕ ОДЛАЗАК СМРТ ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ВРЕДНОГ ПРЕДМЕТА СМРТ ЈЕ ТЕЧНОСТ СМРТ ЈЕ ПРОЛИВАЊЕ ТЕЧНОСТИ ИЗ ПОСУДЕ
ЧУЂЕЊЕ	ЧУЂЕЊЕ/ЗБУЊЕНОСТ ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ ЧУЂЕЊЕ/ЗБУЊЕНОСТ ЈЕ НЕПОВЕРЕЊЕ ЧУЂЕЊЕ/НЕВЕРИЦА ЈЕ РАЗДВАЈАЊЕ ОЧИЈУ ЧУЂЕЊЕ/НЕВЕРИЦА ЈЕ ИСКОЛАЧАВАЊЕ ОЧИЈУ
МРЖЊА	МРЖЊА ЈЕ НЕПРИЈАТЕЉ МРЖЊА ЈЕ ЖЕЉА МРЖЊА ЈЕ ЖЕЂ
БОЛ	БОЛ ЈЕ ОШТЕЋЕЊЕ/ОТВАРАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ БОЛ ЈЕ ФИЗИЧКА СИЛА
ЗАБРИНУТОСТ/ УЗНЕМИРЕНОСТ	УЗРУЈАНОСТ/ЗАБРИНУТОСТ ЈЕ НЕСАНИЦА УЗНЕМИРЕНОСТ/ПСИХИЧКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКИ ТЕРЕТ
СТИД	СТИД/СРАМ ЈЕ ЦРНИЛО СТИД/СРАМ ЈЕ ЦРВЕНИЛО/РУМЕНИЛО
НЕПОВЕРЕЊЕ	НЕПОВЕРЕЊЕ/СУМЊА ЈЕ НЕВЕРОВАЊЕ НЕПОВЕРЕЊЕ ЈЕ ПЛАЧ

КУКАВИЧЛУК	КУКАВИЧЛУК ЈЕ НЕДОСТАТАК ПОСУДЕ КУКАВИЧЛУК ЈЕ ГУБИТАК ПОСУДЕ
ТВРДОГЛАВОСТ	ТВРДОГЛАВОСТ ЈЕ ЗАТВОРЕНА ПОСУДА НАРУШЕНОГ/ НЕАДЕКВАТНОГ ОБЛИКА
СЛАБОСТ	СЛАБОСТ ЈЕ НЕДОСТАТАК ПОСУДЕ
БОЛЕСТ	БОЛЕСТ ЈЕ НЕДОСТАТАК ПОСУДЕ
НАСИЉЕ	ЖЕЉА ЗА НАСИЉЕМ/КРАЂОМ ЈЕ ГЛАД
ЗЛОБА	ЗЛОБА ЈЕ ХЛАДНА ТЕЧНОСТ/ХЛАДНОЋА
ПРЕПРЕКА	ПРЕПРЕКА ЈЕ ХРАНА
ГУБИТАК	ГУБИТАК ЈЕ ОДЛАЗАК
БЕКСТВО	БЕКСТВО ЈЕ ЛЕТЕЊЕ
СЛАБОСТ	СЛАБОСТ ЈЕ ДОЛЕ
ХЛАДНОКРВНОСТ	ХЛАДНОКРВНОСТ ЈЕ ХЛАДНОЋА/ХЛАДНА ТЕЧНОСТ
РАЗМИШЉАЊЕ	МЕНТАЛНО НАПРЕЗАЊЕ/ РАЗМИШЉАЊЕ ЈЕ ЛОМЉЕЊЕ/ РАЗБИЈАЊЕ/ ЛУПАЊЕ ЗАТВОРЕНЕ ПОСУДЕ

Прилог 3

Списак постулираних појмовних метафора у неутралним семантичким пољима

семантичко поље	појмовна метафора
ЗНАЊЕ	ЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ ИНФОРМИСАЊЕ/УВИЂАЊЕ/САЗНАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ
МИШЉЕЊЕ	МИШЉЕЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ
ЕМОЦИЈЕ	ЕМОЦИЈА ЈЕ НАПУЊЕНА ПОСУДА
ИДЕЈЕ	ИДЕЈЕ СУ ХРАНА
ПОСМАТРАЊЕ	ГЛЕДАТИ ЈЕ ИМАТИ САДРЖАЈ У ПОСУДИ
ТАЈАНСТВЕНОСТ	ТАЈАНСТВЕНОСТ ЈЕ НЕПРИСТУПАЧНА ПОСУДА/ НЕПРИСТУПАЧАН САДРЖАЈ У ПОСУДИ
МЕРЕЊЕ	МЕРЕЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ / [ИЗ]МЕРИТИ ЈЕ ВИДЕТИ
ПУТОВАЊЕ	ПУТОВАТИ ЈЕ ВИДЕТИ
КАРАКТЕРИСТИКЕ	КАРАКТЕРИСТИКЕ ЉУДИ СУ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕДМЕТА
ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА	ИЗНЕНАДНА/НЕОЧЕКИВАНА ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА ЈЕ ИЗНЕНАДНА/НЕОЧЕКИВАНА ВИДЉИВОСТ

Прилог 4а

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентима *КОКЁ/KRYE/ГЛАВА*

позитивна СП	**негативна СП**	**неутрална СП**
ПАМЕТ/МУДРОСТ, ЉУБАВ/ЗАЉУБЉЕНОСТ, БЛИСКОСТ, НАКЛОНОСТ, ЗАДОВОЉСТВО, ПАЖЊА, ЗНАЊЕ, ПОЖРТВОВАНОСТ, ПОСВЕЋЕНОСТ, ТРУД, МАРЉИВОСТ, ПОНОС, ПОШТОВАЊЕ, СРЕЋА, ЗДРАВЉЕ и ХЛАДНОКРВНОСТ/ ПРИСЕБНОСТ	ЗАБРИНУТОСТ, НАПЕТОСТ, УЗНЕМИРЕНОСТ, ИНДИФЕРЕНТНОСТ, ЉУТЊА/БЕС, ТУГА, СТИД, ПОНИЗНОСТ, СВОЈЕГЛАВОСТ, ОПТЕРЕЋЕНОСТ, ДОСАЂИВАЊЕ, ПРЕТЊА, СМРТ, ГЛУПОСТ, НЕОРГАНИЗОВАНОСТ, БОЛЕСТ/ИСЦРПЉЕНОСТ, ЗБУЊЕНОСТ/ НЕРАЗУМЕВАЊЕ, БЕЗВРЕДНОСТ, ТВРДОГЛАВОСТ, УОБРАЖЕНОСТ, МРЖЊА, БОЛ и РАСИПНИШТВО	ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, НЕСТАНАК, ПОДУДАРНОСТ/ СЛАГАЊЕ/ЗАСЛУГА, ПРЕУЗИМАЊЕ ОДГОВОРНОСТИ ЗА СОПСТВЕНЕ ПОСТУПКЕ, СЛИЧНОСТ, ПРОСТОРНА БЛИЗИНА, ИЗОЛОВАНОСТ У ПРОСТОРУ, ЗАВРШЕТАК НЕЧЕГА, МОЛБА, и МЕСТО РОЂЕЊА

Прилог 4б

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *SY/ОКО*

позитивна СП	**негативна СП**	**неутрална СП**
ИНТЕРЕСОВАЊЕ, ЖЕЉА, НАКЛОНОСТ, ЉУБАВ, ЗАЉУБЉЕНОСТ, ПАЖЊА, ОПРЕЗ, СРЕЋА/РАДОСТ, ЗАДОВОЉСТВО, САЗНАЊЕ, ХРАБРОСТ, ЗНАЊЕ, НАДА, ИСКРЕНОСТ, УЖИВАЊЕ, ФИЗИЧКИ ОДМОР, БРИЖНОСТ и СПОСОБНОСТ/ УМЕШНОСТ	УМОР, НЕДОУМИЦА/ ЧУДЂЕЊЕ /ЗБУЊЕНОСТ, БЕС, МРЖЊА, ИНДИФЕРЕНТНОСТ, СТРАХ, РАЗОЧАРЕЊЕ, НЕЗНАЊЕ, АНТИПАТИЈА, СТИД/СРАМОТА, ЛЕЊОСТ, ЛАЖ, САЗНАЊЕ, СИТНИЧАВОСТ, ГРАМЗИВОСТ, НЕПОВЕРЉИВОСТ, ОБМАНА, ЛАКОМИСЛЕНОСТ, ТАЈАНСТВЕНОСТ, ПОДМИЋИВАЊЕ, НАНОШЕЊЕ ФИЗИЧКОГ БОЛА и СМРТ	ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, ВИЗУЕЛНА ПЕРЦЕПЦИЈА, ИНФОРМИСАЊЕ, ПУТОВАЊЕ, ПРОМЕНА МИШЉЕЊА/ПЕРСПЕКТИВЕ, МЕРЕЊЕ, ТРАЈАЊЕ У ВРЕМЕНУ, ПРОБУЂЕНОСТ, МАШТОВИТОСТ и ИЗОЛОВАНОСТ У ПРОСТОРУ

Прилог 4в

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *ZEMËR/СРЦЕ*

позитивна СП	**негативна СП**	**неутрална СП**
ЉУБАВ, БЛИСКОСТ, ЖЕЉА/ЧЕЖЊА, РАДОСТ/СРЕЋА, ХРАБРОСТ, ПЛЕМЕНИТОСТ, НЕСЕБИЧНОСТ, ИСКРЕНОСТ, ПОДРШКА, ПОШТЕЊЕ, ОЛАКШАЊЕ, ПОЛЕТ и УЗБУЂЕЊЕ	СТРАХ, ИНДИФЕРЕНТНОСТ/ РАВНОДУШНОСТ, ТУГА, СУМЊА, ПАТЊА, СМРТ, УМОР, МРЖЊА, ПСИХИЧКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ/БРЕМЕ, СЕБИЧНОСТ и МАЛОДУШНОСТ	ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА и ТАЈАНСТВЕНОСТ

Прилог 4г

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентима *DORË/KRAH/РУКА*

позитивна СП	**негативна СП**	**неутрална СП**
САВЕСТ, ЗАШТИТА, БЛИСКОСТ, СРЕЋА, СПОСОБНОСТ/ УМЕШНОСТ, ПОМОЋ/ПОДРШКА, ЧЕСТИТОСТ/ЧАСТ, СНАГА/ОДЛУЧНОСТ, ДАРЕЖЉИВОСТ/ ВЕЛИКОДУШНОСТ, НЕСЕБИЧНОСТ/ ПЛЕМЕНИТОСТ, КВАЛИТЕТ/ВРЕДНОСТ, УСПЕХ, ИСКРЕНОСТ, МАРЉИВОСТ, СРДАЧНОСТ, ПРЕДНОСТ, ЉУБАВ, ПОВЕРЕЊЕ, ЖЕЉА, ПОШТОВАЊЕ, СЛОГА/ЗАЈЕДНИШТВО, ПОСВЕЋЕНОСТ/ ПРЕДАНОСТ, КОНТРОЛА/УПРАВЉАЊЕ и ЗДРАВЉЕ	УМОР, КОНТРОЛА/ УПРАВЉАЊЕ/ВЛАСТ НАД НЕКИМ ИЛИ НЕЧИМ, ЛОШ УТИЦАЈ, НЕОДЛУЧНОСТ, МРЖЊА, НЕРВОЗА, СИРОМАШТВО, НЕУСПЕХ, НЕСИГУРНОСТ, НЕПОШТЕЊЕ/НЕМОРАЛНЕ РАДЊЕ, СМРТ, ЉУТЊА/БЕС, ОДБИЈАЊЕ, ГРАМЗИВОСТ, НЕОДГОВОРНОСТ, ЛЕЊОСТ, ОГРАНИЧЕНОСТ, ФИЗИЧКИ НЕДОСТАТАК, САМОЋА, СЕБИЧНОСТ/ШКРТОСТ, ТВРДОГЛАВОСТ/СВОЈЕГЛАВОСТ БЕЗВОЉНОСТ, НЕСТРПЉИВОСТ, РАВНОДУШНОСТ, ЧУЂЕЊЕ, ХЛАДНОКРВНОСТ и БЕЗВРЕДНОСТ/ НЕДОСТАТАК ВРЕДНОСТИ	ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА, ПРИВРЕМЕНОСТ, УЧЕСТАЛОСТ, ТРАЈНОСТ, ПРОМЕНА и МОГУЋНОСТ

Прилог 4д

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *КЁМВЁ/НОГА*

позитивна СП	**негативна СП**	**неутрална СП**
ТРУД/ПОСВЕЋЕНОСТ, САМОСТАЛНОСТ, ЗАДОВОЉСТВО, ЗДРАВЉЕ, ОДОБРАВАЊЕ, ЖЕЉА, СРЕЋА, ДОБРОТА/ЧЕСТИТОСТ, МАРЉИВОСТ, УСПЕХ, СТАБИЛНОСТ, РОЂЕЊЕ, СНАГА, ОДЛУЧНОСТ и ПОНОС	СМРТ, СТРАХ, БЕКСТВО, ЛЕЊОСТ, УМОР, ОДБИЈАЊЕ, ПОНИЖЕЊЕ, ФИЗИЧКА НЕПРИВЛАЧНОСТ/ РУЖНОЋА, ЗЛОБА, ДВОЛИЧНОСТ, ТАЈАНСТВЕНОСТ, БЕС/ЉУТЊА, БОЛЕСТ, БРИГА/ТЕРЕТ, НЕСТАНАК, ЗАОСТАТАК, ПРЕЦЕЊИВАЊЕ, НЕСИГУРНОСТ, КУКАВИЧЛУК, НЕЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ, ПОНИЗНОСТ, ОДБИЈАЊЕ, ИЗОЛОВАНОСТ, ТЛАЧЕЊЕ/ПОКОРНОСТ, НЕРАЗУМЕВАЊЕ, НЕСИГУРНОСТ, СМЕТЊА, ТВРДОГЛАВОСТ, ПРОПУСТ, ПОГРЕШИТИ, КАЈАЊЕ, ЗЛОБА и ФИЗИЧКО НАСИЉЕ	ПУТОВАЊЕ, КРЕТАЊЕ, НЕСТАНАК, ФИЗИЧКА МАНИФЕСТАЦИЈА (или недостатак исте), ПРЕУЗИМАЊЕ ЧИЈИХ КАРАКТЕРИСТИКА ИЛИ ПОЗИЦИЈЕ и ЛОКАЦИЈА

Прилог 4ђ

Списак семантичких поља у којима фигурирају соматски фразеологизми с конституентом *GJAK/KPB*

позитивна СП	**негативна СП**	**неутрална СП**
ЗДРАВЉЕ, ЉУБАВ, НАКЛОНОСТ, ЖЕЉА, ПОМИРЕЊЕ, СТРАСТ, НАВИКА, ПОРЕКЛО, СРОДСТВО, СНАГА, ДОБРОТА, ИСТРАЈНОСТ, ХРАБРОСТ, ОЛАКШАЊЕ и РАДОСТ	БЕС, СРАМОТА, СМЕТЊА, СМРТ, МУЧЕЊЕ, УМОР, СТРАХ, НАВИКА, ХЛАДНОКРВНОСТ, БОЛЕСТ, МРЖЊА, ТУГА и РАВНОДУШНОСТ	/

Прилог 5а

Семантичке реализације соматизама *KOKË/KRYE/ГЛАВА* које фигурирају у фразеологизмима

албански		**српски**
kokë	***krye***	***глава***[290]
Горњи део тела човека који се ослања на врат или предњи, односно горњи део тела животиња, округао и издужен, у коме су смештени мозак, уста, очи, уши, нос, коса и сл. (т.1)	*глава човека или животиње* (т.1)	*горњи део човечјег и одговарајући део животињског тела у коме је мозак* (т.1)
онај део човековог тела који се сматра средиштем размишљања, мозак и његове способности расуђивања и промишљања, ум, разум (т.4а)	*глава као средиште размишљања, мозак, ум* (т.2)	*ум, разум, памет* (т.2)
човек као носилац идеја и различитих ставова, различитих интелектуалних способности (т.4б)	*најуваженије и најбоље место* (т.7а)	/

[290] Необележене семантичке реализације преузете су из РМС, док уз преостале стоји ознака $РСЈ_{(1/2)}$.

руководилац, управник неког места, организације или посла; председник, шеф (т.6а)	*главни човек, управник* (т.7б)	*личност која руководи, управља, поглавар, старешина;* (т.5а)
човек великих интелектуалних способности (т.6б)	/	/
главни део, који чини језгро нечега (т.10а)	/	/
глава (т.10б)	/	*првак, вођ*(*а*) (т.5б)
живот човека (*као вредне ствари*) (*<u>такође у великом броју фразеолошких јединица</u>*) (т.5а)	/	/
/		*особа, човек, појединац; становник* (т.4а)
/		*онај који се својим талентом највише истиче у некој делатности, главни представник* (т.5б) (PCJ_2)

Прилог 5б

Семантичке реализације соматизама *SY/ОКО* које фигурирају у фразеологизмима

албански	**српски**
sy	***око***
орган вида код човека и животиња, који се налази на предњем делу главе, или са стране (т.1)	*орган чула вида* (*човека и животиње*) (т.1)
способност гледања, вид, гледање (т.2)	*способност гледања, очни вид* (т.1б)
поглед или начин гледања као ваљски израз нечијег унутрашњег стања (т.3а)	/
начин на који се посматра неко (т.3б)	/
виђење, поглед (т.3.в)	*оно што се погледом може обухватити, поглед* (т.1в)
управљање овог органа на некога или на нешто у циљу гледања (т.4а)	/
поглед, гледање (т.4б)	/
начин на који помсатрамо или вреднујемо, перспектива (т.5а)	*запажање, осећање, способност, смисао за нешто* (т.1г)
угао посматрања (т.5б)	/
пажња усмерена на нешто како се ништа не би пропустило, опрезност (т.6а)*;*	*надзор, пажња* (т.1ђ)
позорност (т.6)	/
изглед, спољашња представа нечега, обично добра (т.8а)	/
спољашњост (т. 8б)	/
лице, *образ* (т.7)	/
/	*назив од милоште драгој особи* (т.2)
/	*жив човек, особа* (т.1д)

Прилог 5в

Семантичке реализације соматизама *ZEMËR/СРЦЕ* које фигурирају у фразеологизмима

албански	**српски**
zemër	***срце***
централни орган крвотока код људи и животиња у виду конусног мишића с врхом надоле који се налази на левој страни грудног коша између плућних крила (т.1.а)	*централни мишићаст орган у грудима који регулише крвоток у телу* (т.1.а) ($PCJ_{1/2}$)
симболично средиште различитих осећања или најдубљих жеља, душевних стања и др. (т.3а)	*осећања* (т.2.а)
сва најскровитија интимна људска осећања (т.3.б)	
духовни свет, унутрашњи човеков живот (т.3.в)	*нарав*/*природу*/*карактер*, *унутрашњи човеков свет* (т.2.б)
човек као носилац тих осећања, својстава и карактеристика (т.3.г)	/
храброст (т.4)	*храброст* (т.2б)
душа (т. 8в)	/
средишњи део нечега (т.6а)	*средишно место (државе, покрајине, области), средиште*/*центар* (т.4.а)
средишња покретачка снага нечега, она која инспирише, која организује и која води неког или нешто (т.8а)	/
најважнији или најглавнији део нечега, онај који чини суштину нечега (т.8б)	/
дијал. желудац (т.9.а)	*желудац*, *стомак* (т.4) (PCJ_2)
/	*драга особа, драги мој* (т.3.б)

Прилог 5г

Семантичке реализације соматизама *DORË/KRAH/РУКА* које фигурирају у фразеологизмима

албански		**српски**
dorë	***krah***	***рука***
сваки од горњих екстремитета човека, од рамена до прстију; крајњи део тих екстремитета од зглоба, који има шаку и пет прстију и служи за додиривање, хватање, узимање предмета, за обављање послова и других радњи (т.1)	*сваки од горњих екстремитета човека, од рамена до руке;* (т.1)	*један од горњих удова човечијег тела, екстремитета од рамена до врхова прстију* (т.1а); *крајњи део тога екстремитета, од зглоба изнад шаке до врхова прстију* (т.1б)
радна снага, човек који је способан за рад (т.2)	*радна снага, човек који је у стању или способан да ради* (т.16); *човекова снага у погледу обављања физичких послова.* (т.17)	*извршилац каквог посла, радник* (т.2а)
тај екстремитет као репрезентација човека који обавља неку радњу, који је подстицај или узрочник нечега или показатељ начина или умешности с којом је нешто урађено (т.3)	/	/

тај екстремитет као репрезентација човека који влада нечим, који има власт или моћ над неким или нечим (т.4)	/	/
сам човек као господар или власник, или његова права да влада, да наређује, да делује и сл. (т.4)	/	/
спретан руководилац или способно руковођење (т.4а)	/	/
јака власт (т.4б)	/	/
помоћ или подршка која се даје некоме; брига или заштита неког ко је мањи, слабији и сл	*подршка или помоћ која се некоме даје; заштита, подршка.* (т.18)	/
целокупност или вредност нечега; скала према значају, карактеристикама и др (т.13)	/	*врста, каквоћа* (т.5а)
извор, порекло (FShSK: 1981, 210, т.6)	/	*извор, порекло* (т.6)
/	/	*посао, рад, делатност* (т.2б)
/	/	*власт, моћ, надлежност, својина* (т.4)
/	/	*начин, метод (рада, понашања и сл.)* (т.5б)

Прилог 5д

Семантичке реализације соматизама *КЁМВЁ/НОГА* које фигурирају у фразеологизмима

албански	**српски**
këmbë	***нога***
један од два доња екстремитета човека; сваки од доњих екстремитета животиње или птице, који им служи за стајање, за ходање или за кретање; део тог екстремитета (т.1)	*крајњи, доњи део тела човека и животиње (од бока наниже) који служи за ходање* (т.1)
обично у мн. и фиг. ходање без икаквог средства, начин ходања доњим екстремитетима (т.9а)	/
снага за ходање, за трчање или за вршење неке радње помоћу доњих екстремитета (т.9б)	/
кол. место; позиција у друштву	/
фиг. јарам, чизма (т.14)	/

Прилог 5ђ

Семантичке реализације соматизама *GJAK/КРВ* које фигурирају у фразеологизмима

албански	**српски**
gjak	***крв***
црвена течност која циркулише људским или телом животиња у својству преносника хранљивих материја и кисеоника до свих ћелија и сл (т.1)	*црвена текућина, течност која тече кроз крвне жиле, судове човечјег и животињског организма, храни га и врши измену твари, материје у њему* (т.1)
блиско сродство по основу заједничких предака, сродство; људи који имају такво сродство, племе, сродство, родбински однос; етног. сродство по очевој линији (т.3)	*колено, лоза* (3.б); с*родство по мушкој линији, крвно стродство; породично порекло, лоза, колено, род* (т.3б)
заједничко порекло припадника једног народа, једне нације или националности (т.4)	*народ, сународници* (т.3в)
борба или тежак посао уз много потешкоћа или жртве да би се нешто постигло; онај који се постиже таквом борбом или радом (т.5)	*тежак, напоран рад, патња, страдање* (т.6)
рат или сукоб с много убијених; убијање великог броја људи, крвопролиће (т.6)	*убиство, крвопролиће* (т.5а) *крвава борба, борба уз проливање крви* (т.5б)
веома црвен (т.10)	*црвенило, руменило* (т.7)
непријатељство између породица или племена узроковано неким убиством, а којим се у циљу освете захтева друго убиство (према обичајним племенским и феудалним законима) (т.1а)	*покр. крвна освета* (т.5в)

одмазда, освета (т.1б)	/
непријатељство (т.1в)	/
случај када треба да се убије неки члан породице или племена с ким је неко у непријатељству (према обичајним племенским и феудалним законима) (т.2)	*покр. цена која се плаћала за проливену крв, за убиство, крварина* (т.5г)
/	*пород, дете* (3.а)
/	*етничко, расно, сталешко или сл. порекло* (т.3г)
/	*животна снага* (т.2а)
/	*живот* (т.2б)
/	*нарав, ћуд, карактер, темперамент* (т.4)
/	*срж, бит, душа (када је реч о човековом карактеру или његовом духовном и емотивном животу)* (т.4б)

Прилог 6

Списак секундарних соматизама у албанском језику

соматизам		**бр. фразеологизама у којима соматизам фигурира**
албански	**српски**	
gojë	уста	93
vesh	ухо	77
bark	стомак	70
tru	мозак	68
gjuhë	језик	64
faqe/ fytyrë	лице	63 (37/26)
hundë	нос	57
fyt/gryk	грло	57 (34/23)
lëkurë	кожа	45
gisht	прст	43
buzë	усна	38
dhëmb	зуб	33
qafë	врат	32
qime	длака	30
shpinë	кичма	26
rradake	лобања	26
grusht	песница	24
kockë	коска	23
ballë	чело	23
zorrë	црево	22
укупно		**914**

Прилог 7

Списак терцијарних соматизама у албанском језику

соматизам		**бр. фразеологизама у којима соматизам фигурира**
албански	**српски**	
sup	раме	19
shpatull	плећа	19
gju	колено	19
lot	суза	18
gjoks	прса	17
bythë	задњица	16
vrimë	ноздрва	14
djersë	зној	13
pëllëmbë	длан	13
mustaqe/muhabet	брк	11 (5/6)
mjekër	брада	9
shtat	струк	9
trup	тело	9
bërryl/nyjë	лакат	8 (3/5)
nerv	живац	7
bebe	зеница	7
thua	нокат	6
thembër	пета	6
gushë	гуша	6
vrer	жуч	5

kapak	капак	5
vetull	обрва	5
pështymë	пљувачка	5
kërthiz	пупак	4
shuplakë	шака	4
taban	табан	4
qerpik	трепавица	3
mëlçi	јетра	3
mushkëri	плућа	2
укупно		**266**

Прилог 8

Албанско-српски глосар соматских фразеологизама

KOKË/ГЛАВА

- **më avullon koka** [испарава ми глава] – ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава, ○боли некога глава, ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда

  син. **më zien koka, më mizëron koka, më buçet koka, më avullon kryet**

- **i bëj kokën sallat** [**çorbë**] [dikujt] [правити главу на салату [чорбу] [некоме]] – ○направити некоме хаос у глави, *кол.* øбацити некога у ребус, н.и. збунити некога

- **ia bëri koka** [dikujt] [направила се глава [некоме]] – øсам себи наместити постељу/кревет, øније некоме ђаво крив, øзакувати себи чорбу

- **i ka bërë kokën** [dikujt] [направио је главу [некоме]] – øствoрити/дати живот некоме, øподарити живот некоме

  син. **i ka bërë kryet, i ka bërë rradaken**

- **bëj kokë nga bishti** [правити главу од репа] – øправити питу од блата, ødати све од себе, øпокушати и немогуће

  син. **bëj krye nga bishti**

- **bëj me kokë të vet** [чинити са својом главом] – ●радити/чинити по својој глави

  син. **bëj me krye të vet**

- **i bie në kokë** [ударати на главу]

  1. [dikujt] [некоме] – ●тући некога по глави, ○висити некоме над главом,

  2. [diçkaje] [нечему] – øтрошити/øделити шаком и капом

- **i ra mbi kokë** [dikujt] [пало је на главу [некоме]] – ○пребацити нешто преко главе

  син. **i ra mbi krye**

- **i ra në kokë** [dikujt] [пало је на главу [некоме]]

  1. ○ударити некоме у главу

     син. **i ra në tru, ia mori mendjen**

2. øзавртети мозак некоме

син. **iu ndez koka, i hipi në kokë, i kërceu në kokë, ia plasi në kokë, i pikon në zemër, i hipi rashku**

- **ku më ka rënë koka** [где ми је пала глава] – н.и. родно место, н.и. место рођења
- **më ra prapa kokës** [пало ми је по глави] – *кол.* ○звекнуло је нешто некога по глави, øзатекло је некога нешто
- **i bie kokës me grushte** [ударати о главу песницама] – ●туђи се по глави [рукама/песницама/шакама]

син. i bie gjoksit me grushte, rreh gjoksin

- **i bie murit me kokë** [удара зид с главом] – ●ударати главом о зид/○ићи главом кроз зид
- **e bluaj në kokë** [самлети у глави] – ○пребирати по/у глави, ○преметати нешто по/у глави, ○копати по глави
- **më buçet koka** [бучи ми глава] – ●бучи некоме глава [имати много посла, не знати шта пре урадити], ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда, ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава

син. **më zien koka, më mizëron koka, më avullon koka**

- **m'u ça** [**m'u hap**] **koka** [пукла ми је [отворила ми се] глава] – ●пуца некоме глава [од бола], ○глава је некоме као буре
- **më çau kokën** [поделио ми је главу]

1. ○пробити некоме главу/øуши [виком и сл.]

   син. **më çau veshët, më çori veshët**

2. ○попети се некоме на врх главе

   син. **më çau kryet, më çau veshët, më çori veshët, më çau kaptinën, më çau trapin**, вулг. **më çau bythën**

- **nuk çaj kokën** [не цепати главу]

1. ○не боли некога глава, ○не замарати главу

   син. **nuk e prish qejfin, nuk e prish gjakun, fle në një krah, nuk e vë ujin në zjarr, nuk iu dogj barku, nuk i plasi barku, nuk e preu barku, nuk e ha barku, nuk i hapet barku, e hedh pas** [**prapa**] **krahëve, e vë në xhepin e pasmë [diçka], i kall bretkun, nuk e ha barku, nuk i ha palla**

2. ○ни главе не окретати/окренути, ○баш некога боли глава, øне давати [ни] пет пара

син. **nuk çaj kryet, s'e çaj kaptinën, s'e zë meraku, s'e bëj qejfin qeder**

- **çoi kokën** [**kokë**] [подигао је [своју] главу]

1. ødуша се некоме повратила, ødoћи себи, ødићи се из мртвих

   син. **e mori veten**

2. øстати на ноге, *кол*. øизаћи из буле

   син. **çoi kryet** [krye], **e mori veten**

- **i doli koka** [diçkaje] [изашла је глава] [нечему] – ○промолити главу, øпромолити нос, øизаћи на сунце, øизаћи на видело

- **s'i dëgjon koka** [dikujt] [не слуша глава [некоме]] – ○радити по својој глави, ○имати своју главу, ○имати главу као коч, ○бити своје главе

  син. **nuk i mbushet koka, nuk merr vesh, s'i mban vesh**

- **s'di ku të fut kokën** [не знати где ставити главу] – ○пуши се некоме глава, ○пуши се некоме у глави, ○радити као мува без главе

  син. **s'di ku të fut kryet**

- **s'di ku kam kokën** [не знам где имам главу] – ●не знати где је некоме глава

  син. **e humba kokën, s'di ku kam kryet**

- **i di koka** [dikujt] [зна глава] [некоме]] – ○имати бистру главу, ○бити бистре главе ○имати у глави, ○имати мозга у глави

  син. **i di lëkura, i di rradakja**

- **s'i dhemb koka** [dikë] [не боли глава] [некога] – øсве је некоме потаман

  син. **s'i dhemb kryet**

- **i fërkoj kokën** [трљати главу] [некоме] – ○[чувати неког] као очи у глави, ødржати неког као мало воде на длану

  син. **i fërkoj kryet**

- **të fluturon** [**të ikën**] **koka** [да лети [да иде] глава] – ○оде [лети, полети] некоме глава с рамена

  син. **të fluturon** [**të ikën**] **kryet, të fluturon** [**të ikën**] **kaptina**

- **iu fry koka** [dikujt] [надувала се глава [некоме]] – ○пуна је некоме глава, ○разбијати главу [око нечега]

▪ **ia ftohu kokën** [dikujt] [охладио је главу [некоме]] – ○истерати некоме мушице из главе, ○избити некоме нешто из главе

син. **ia ftohu kryet**

▪ **fut kokën** [diku] [метнути/ставити главу [негде]] – øпропасти у земљу [нестати], øнестати с лица земље

▪ **ia futi në kokë** [dikujt] [ставио је нешто у главу [некоме]] – ○утувити некоме нешто у главу

син. **ia futi në krye**

▪ **nuk më futet** [**nuk më hyn**] **në kokë** [diçka] [не ставља ми се [не улази ми] у главу [нешто]] – ●не улази некоме нешто у главу

син. **nuk ma nxë koka, nuk më futet** [**nuk më hyn**] **në krye, nuk më futet** [**hyn**] **në kaptinë, nuk më hyn në tru, nuk i gdhendet koka**

▪ **nuk i gdhendet koka** [не клеше се глава [некоме]]

1. ○ништа некоме не улази у главу, ○не иде нешто некоме у главу

   син. **nuk ia nxë koka**, **nuk i futet** [**hyn**] **në kokë** [**krye, kaptinë**]

2. ○бити своје главе, ○бити тврде главе, ○радити по својој глави

▪ **e gjeti kokën e kandilit** [нашао је главу медузе] – ○добити по глави, ○доћи ће некоме нешто главе

▪ **i ha koka** [dikujt] [глава једе [некоме]] – øтражити ђавола, øчачкати мечку

син. **i ha koka për brirë, i hanë brirët, i ha kurrizi, i hanë hundët**

▪ **hanë kokat njëri me tjetrit** [једу главе један с другим] – øједно другоме очи ваде/øкопају

▪ **ia hëngri kokën**$_1$ [dikujt] [појео је главу [некоме]]

1. ○попети се некоме на главу

   син. **ia hëngri kryet**

2. øотерати некога у гроб, ○скратити за главу

   син. **ia hëngri kryet, ia hëngri kaptinën, ia hëngri orën**

▪ **ia hëngri kokën**$_2$ [dikujt] [појео је главу [некоме]] – ○смутити главу, øзамутити памет/øум

син. **ia hëngri kryet, ia hëngri zemrën, ia hëngri shpirtin**

▪ **kokën të hanë**! [главу ти појели!] – ○главе се не наносио! ○да ти оде глава! *кол.* црк'о дабогда!

▪ **i ha koka për brirë** [dikujt] [глава једе за рогове [некоме]] – øтражити ђавола, øчачкати мечку

син. **i ha koka**, [**e kërkon**] **si breshka gozhdën**

▪ **e heq** [**fshij**] **nga koka** [diçka] [склонити [брисати] из главе [нешто]] – ●избрисати нешто из главе, ○избацити нешто из главе

син. **e fshij** [**shlyej**] **nga mendja** [**kujtesa**]

▪ **i hipi në** [**mbi**] **kokë** [dikujt] [попео се на [по] глави [некоме]]

1. ○висити некоме над главом, ○скакати некоме по глави, ○бити некоме над главом

син. **i rri [qëndron] mbi [në] kokë**

2. øстати под грло некоме

син. **e vuri poshtë** [dikë]

▪ **i hipi** [**kërceu**] **në kokë** [dikujt] [попело се [скочило је] на главу [некоме] нешто] – ○увртети у главу

син. **i ra në kokë, iu ngul në kokë, iu ndez koka, ia plasi në kokë, i hipi** [**kërceu**] **në krye** [**tru], i shkrepi** [**feksi] në tru, iu ngul në tru, i kërceu delli** [**i ballit**], **e zuri rrembi, zuri cifël**

▪ **s'më hiqet nga koka** [не нестаје ми из главе]

1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ○не избија некоме нешто из главе, ○не излазити некоме из главе

син. **s'më hiqet nga mendja**

2. [diçka] [нешто] – ○нешто је ушло некоме у главу, ○увртети нешто у главу, øзацртати нешто

син. **m'u bë mendja havale**

▪ **e humba kokën** [изгубио сам главу] – ●изгубити главу[291], ○не зна неко где му је глава, øнемати све овце на броју

син. **s'di ku kam kokën**

[291] Са значењем *не умети се снаћи, изгубити присебност* (РМС: 1990, 485) / *не умети се снаћи, смести се, збунити се, изгубити присебност* (Matešić: 1982, 138).

▪ **humbi kokën e pyet për flokët** [изгубио главу, а пита за косу] – øсело гори, а баба се чешља

син. **humbi qetë e pyet për brirët**

▪ **i hyri në kokë** [dikujt] [ушло је у главу [некоме]]

1. ●нешто је ушло некоме у главу

   син. **i hyri në krye** [**kaptinë, tru**]

2. ○ увртети у главу

   син. **i hipi** [**kërceu**] **në kokë**

▪ **i iku** [**shkoi**] **koka** [dikujt] [побегла [отишла] је глава [некоме]] – ●оде некоме глава [са рамена], ○остати без главе, ○пала је некоме глава

син. **i iku [shkoi] kryet [kaptina]**

▪ **jap kokën** [për dikë a për diçka] [дати главу [за неког или нешто]]

1. ødати за некога и последњу кап крви, ødати обе руке за некога, ødати живот за некога

   син. **lë kokën**

2. ●дати главу, øсећи обе руке, ødати живот, øставити руку у ватру

   син. **pres kokën** [për diçka]

▪ **s'kam kokë** [немати главу]

1. ○немати мозга у глави, ○бити празне главе, ○бити без главе

   син. **s'ka tru**

2. øне вреди ни пет пара, øне вреди ни као црно испод ноктију

3. øиздаје некога снага, ødуша је некоме у носу

▪ **një kokë kanë** [једну главу имају] – øпат и паташон, øрупа и закрпа, ølонац и поклопац

▪ **me sa kam në kokë** [са свим оним што се има у глави] – øиз петних жила, øиз свег гласа

син. **sa i ha zëri** [**fyti, gurmazi**], **sa i hanë mushkëritë**, **në kupë të qiellit**

▪ **s'kam as kokë e as këmbë** [немати ни главу ни ноге] – ○немати ни главе ни репа, ○немати ни репа ни главе, ønемати ни почетак ни крај

▪ **e kam kokën bosh** [имати празну главу] – ○бити празне главе

▪ **e kam kokën me cepa** [**çipa**] [имати главу с ивицама [угловима]] – ○имати тврду главу/○бити тврде главе, øбити тврдоглав као мазга

- **nuk ka lidhje me kokë** [**krye**] [нема везе с главом] – øнема везе с мозгом
- **e kam** [**mbaj**] **mbi kokë** [dikë] [имати [држати] на глави [изнад главе] [некога]] – øимати високо мишљење о некоме, øковати некога у звезде

  син. **e kam** [**mbaj**] **mbi krye e lart** [**sipër**]
- **nuk i kam mendtë në kokë** [немати памет у глави] – ○немати мозга у глави

  син. **nuk i ka mendtë në krye, i kanë dalë mendtë mbi bishtaleca**
- **e kam mendjen** [**mendtë**] **në kokë** [имати памет [ум] у глави] – ○имати мозга у глави, ○имати мало више у глави, ○имати бистру главу, ○имати главу, ○имати добру главу, ○бити мудра глава
- **e kam mendjen** [**mendtë**] **prapa kokës** [имати памет [ум] иза главе] – ○немати мозга у глави, ○имати празну главу, ○имати шупљу главу

  син. **e ka mendjen** [**mendtë**] **pas qafe** [**shpine**]
- **kam mjegull në kokë** [имати маглу у глави] – ●имати маглу/○паучину у глави
- **ia këputi kokën** [прекинуо је главу]
  1. [dikujt] некоме – ○скратити некога за главу, ○одсећи некоме главу

     син. **ia shtypi kokën, ia përdrodhi kokën**
  2. [diçkaje] [нечему] – øсасећи нешто у корену

     син. **ia këputi kryet, i vuri kapak** [**kapakun**]
- **koka bën koka pëson** [глава чини, глава трпи] – øсам себи кројити судбину, økако сејеш, øтако ћеш и пожњети, økако скуваш, тако ћеш и јести, øзапржити себи чорбу
- **pa kokë e pa bisht** [без главе и без репа] – ●без главе и без репа, ●без репа и без главе

  син. **pa krye e pa bisht**
- **sipas kokës festen** [dikujt] [према глави фес [некоме]] – øпрема свецу и тропар

  син. **sipas brumit tharmin, ashtu i do mushka drutë, ajo baltë për atë mur është, ia presin gëzofin**

- **kokë e këmbë** [глава и ноге] – ○од главе до пете, ○од главе до стопе, ○од пете до главе, ○од траве до главе

  син. **këmbë e kokë** [**krye**], **nga koka deri te këmbët, fund e krye** [**majë**], **ballë e fund, ballë e kurriz** [**shpinë**], **me bar e me gjethe**

- **nga koka deri te këmbët** [од главе до ногу] – ●од главе до пете, ●од главе до стопе, ○од пете до главе, ○од траве до главе

  син. **kokë e këmbë, fund e krye, deri ne palcë të qafës**

- **kokën këtu e këmbët atje** [главу овде, а ноге тамо] – ○бити с главом у облацима, а ногама на земљи

  син. **kryet këtu e këmbët atje, me mendje të ngritur**

- **kokë më kokë** [глава уз главу]

  1. øочи у очи, ølицем у лице
  2. øу четири ока

     син. **krye më krye**

- **me kokën lart** [с главом високо]

  1. ○[високо] подигнуте главе, ○држати високо главу

     син. **me kryet lart, me ballë [ballin] lart**

  2. øчврст као камен

- **kokë e madhe** [велика глава] – øвелики мозак, øвелики ум

  син. **mendje e ndritur**

- **me kokë të ndezur** [nxehtë] [са упаљеном [врућом] главом] – ○ударила је некоме крв у главу, øпала је некоме ролетна на очи

  син. **me gjak të nxehtë, me mendje të nxehtë**

- **me kokë poshtë** [са главом доле] – ○стајати на глави/наглавачке
- **me kokën poshtë** [с главом доле]

  1. ○обешене главе, оборене главе

     син. **me kryet poshtë**

  2. øподвијеног репа

- **me kokë të prerë** [са посеченом главом] – ○носити мртву главу
- **me kokë në prush** [са главом у жару] – ○са главом у торби, ○носити главу на пазар

  син. **me kokë në torbë** [**thes, trastë**]

- **kokë qepe** [главица лука] – øпропали случај
- **në kokën tënde**! [у твоју главу!] – øу твоје здравље! øза твоју срећу!
  син. **në kryet tënd!**
- **me kokë në torbë** [**thes, trastë**] [с главом у торби [врећи, џаку]] – ●с главом у торби
  син. **me krye në torbë [thes, trastë], me qefin nën sqetull [në kokë], me kokë në prush, e ka kokën në prush**
- **kokë turku** [турска глава] – øжртвени јарац
  син. **dashi i kurbanit**
- **me kokë ulur** [са спуштеном главом] – ●погнуте главе
  син. **me krye ulur**
- **koka e ulur nuk pritet** [погнута глава се не сече] – ○покорену главу сабља не сече
- **kokë më vete** [сама глава] – ○усијана глава
  син. **krye më vete, kaptinë më vete, bën fshat më vete**
- **ia kripi kokën** [dikujt] [посолио је главу [некоме]]
  1. ○скратити некоме главу, ○одсећи некоме главу, ○скратити некога за главу
  2. øпродати нешто по сланој/папреној цени
  син. **ia lau kokën, ia mati kokën me pe**
- **kruaj kokën** [[по]чешати главу]
  1. ●[по]чешати се по глави
     син. **kruaj veshin**
  2. øможе неко да се слика
- **e kthen me kokë poshtë** [diçka] [окренути са главом доле [нешто]] – ○посадити нешто на главу, øпревртнути нешто наопачке
- **kthej kokën prapa** [окренути главу [у]назад] – н.и. учити на сопственом искуству/грешкама
  син. **kthej kryet prapa**
- **ia lau kokën** [dikujt] [опрала се глава [некоме]] – ○опрати/испрати некоме главу

- **lë kokën** [për dikë a për diçka] [оставити главу [за неког или нешто]]

  1. ødати за некога и последњу кап крви, ødати живот за некога

     син. **jap kokën**

  2. ○дати главу за некога

     син. **lë kryet**

  3. ○платити главом, ○изгубити главу

     син. **lë kryet, e lë rrashtën, lë kaptinën, lë lëkurën, lë kockat, lë rruazën**

- **sa të lesh kokën** [толико да оставиш главу] – øда некога поједеш (колико је леп, добар и сл.)

- **s'e lodh kokën** [për diçka] [не уморити главу [због нечега]] – ○не замарати главу нечим

  син. **s'e lodh mendjen**

- **t'i marrësh** [**rrëmbesh**] **kokën** [да узмеш [отмеш] главу [некоме]] – øда некога поједеш (колико је леп, добар и сл.)

  син. **t'i marrësh [rrëmbesh] kryet, t'i presësh [këputësh] kokën [kryet], për ta pirë në kupë, të merr më qafe**

- **nuk i merr vesh** [**nuk i dëgjon**] **koka** [dikujt] [не разуме [не слуша] глава [некоме]] – øна једно уво некоме нешто уђе, на друго изађе, øне слуша неко кад му се каже

  син. **s'i merr vesh [dëgjon] kaptina, nuk i merr vesh [dëgjon] rradakja**

- **ia mati kokën me pe** [dikujt] [измерио је главу концем [некоме]] – øпродати нешто по сланој/папреној цени

  син. **ia kripi kokën, ia lau kokën**

- **mbingarkoj** [**vras, bluaj**] **kokën** [преоптеретити [убијати, самлети] главу] –○разбијати/лупати главу

- **ia mbush kokën** [dikujt] [пунити главу [некоме]] – ●[на]пунити главу некоме

  син. **ia mbush mendjen**

▪ **nuk i mbushet koka** [dikujt] [не пуни се глава [некоме]] – ○не слуша глава некога

син. **s'i dëgjon koka, nuk i mbushet mendja, nuk i mbushet kryet, nuk i mbushet rradakja, s'i mbushet kaptina, nuk i mbushet kungulli, nuk i mbushet qypi**

▪ **iu ndez koka** [dikujt] [упалила се глава [некоме]] – ○увртети у главу нешто, ○запети некоме у главу, н.и. наумити

син. **i ra në kokë**

▪ **ngre kokë** [подићи главу]

1. ●[по]дићи главу
2. ○промолити главу, øпромолити нос

син. **ngre krye**

▪ **e ngriti kokën** [подигао је главу] – ●дићи/подићи/уздигнути главу, ○подићи главу високо

син. **e ngriti qafën**

▪ **nuk ma nxë koka** [diçka] [не прима ми глава [нешто]]

1. ○не иде некоме нешто у главу

син. **s'ma nxë mendja, s'ma nxë kaptina, s'ma nxë rradakja**

2. ○не улази некоме нешто у главу

син. **nuk më futet [hyn] në kokë**

▪ **nxjerr kokë** [ивадити главу] – ○промолити главу, øпромолити нос

син. **nxjerr krye**

▪ **e pagoi** [**lau**] **me kokë** [платио [опрао] је главом] – ●платити нешто главом

▪ **ia përdrodhi kokën** [dikujt] [искривио је главу [некоме]] – ○скратити некога за главу, ○одсећи некоме главу

син. **ia këputi kokën, ia përdrodhi kryet, ia këputi kryet, ia përdrodhi qafën**

▪ **përpjek** [**përplas**] **kokën** [лупати [треснути] главу]

1. ○дубити на глави, ødати све од себе, н.и. учинити све што је у нечијој моћи (без туђе помоћи)

син. **përpjek [përplas] kryet**

2. [te dikush] [код некога] øпружити руку, н.и. сам тражити помоћ од некога

син. **përpjek [përplas] kryet**

- **ia plasi në kokë** [dikujt] [пукло је у глави [некоме]]

1. ○увртети у главу нешто

син. **i hipi** [**kërceu**] **në kokë, i shkrepi në kokë**

2. øпао је некоме терет на леђа

син. **i ra në kokë**

- **pres kokën** [për diçka] [сећи главу [због нечега]] – ●сећи главу за нешто,○дати главу, ødати живот, øсећи обе руке, øставити руку у ватру

син. **pres kryet, pres qafën, jap kokën, jap kryet, e vë kokën në kandar, e vë kokën në satër, vë dorën [duart] në zjarr, vë dorën [duart] në prush, shpohem në hundë**

- **t'i presësh** [**këputësh**] **kokën** [dikujt] [да исечеш [откинеш] главу [некоме]] – øда некога поједеш (колико је леп, добар и сл.)

син. **t'i marrësh [rrembësh] kryet, t'i presësh [këputësh] kryet, jam për ta pirë në kupë, të merr më qafë**

- [**sikur**] **i ka prerë kokën** [dikujt] [[као да је] исекао главу [некоме]] – ○[бити нечија] одсечена/откинута глава, ø[бити нечија] слика и прилика, *кол.* øпљунути неко

син. **[sikur] i ka prerë kryet, [sikur] e ka nxjerrë nga hunda [për hundësh]**

- **s'ia pret koka** [dikujt] [не сече глава [некоме]] – ○не ради глава, ○имати празну главу, ○глава је некоме као буре, ○имати шупљу главу, ○не улази некоме нешто у главу

син. **s'i hyn në kokë, s'ia pret [kap, rrok] mendja, s'ia pret tutka, s'ia pret kaptina, s'ia pret rradakja, s'ia pret kungull, s'ia pret llaçka, s'ia pret poçi**

- **i punon koka** [dikujt] [ради глава [некоме]] – ○имати бистру главу, ○имати у глави, øради некоме мозак/*кол.* øкликер

син. **i pjell koka, i punon mendja, i punon truri**

- **qafsh kokën tëndë**! [да оплачеш своју главу!]
  1. н.и. умро дабогда!
  2. н.и. жив ми ти/жив ти ја!, не било ти заповеђено! и сл.[292]
- **i rri** [**qëndroj**] **mbi** [**në**] **kokë** [dikujt a diçkaje] [сести [стати] на главу [некоме или нечему]] – ●седети некоме на глави, ○висити некоме над главом, ○скакати некоме по глави, ○бити некоме над главом

  син. **i rri** [**qëndroj**] **mbi** [**në**] **krye**, **i rri çekan mbi kokë, i rri si vaji mbi uthull, i hipi në [mbi] kokë, i rri përsipër**
- **i shkrepi në kokë** [diçka] [синуло је у глави [нешто]] – ●синуло је некоме нешто кроз главу, øпасти на памет

  син. **i shkrepi në mendje**
- **ia shkuli nga koka** [ишчупао је из главе [нешто]] – ○избацити некога или нешто из главе, ○избрисати некога или нешто из главе, ○избити некога или нешто из главе

  син. **ia shkuli nga mendja**
- **ia shpëlau kokën** [dikujt] [испрао је главу [некоме]] – ○избити некоме нешто из главе, øиспрати некоме мозак

  син. **ia kulloi mendjen, ia shpëlau trutë**
- **shpëtoi kokën** [dikush] [спасио је главу [неко]] – ○сачувати живу главу

  син. **shpëtoi kryet, shpëtoi lëkurën**
- **shtrëngoj kokën me duar** [стегнути главу рукама] – ○хватати се за главу

  син. **vras mendjen, shtrydh trutë**
- **i është trashur koka** [dikujt] [глава је згуснута [некоме]] – øмозак је некоме закржљао

  син. **i është trashur mendja**
- **të thyen kokën** [да ломи главу] – има неко пара ○преко главе/øкао блата, øпун је неко као брод, øнеко се дави у богатству

  син. **të thyen kryet**
- **e uli kokën** [оборио је главу]
  1. ●оборити главу

     син. **e uli [shtroi] qafën**

[292] Употребљава се када од блиске и драге особе тражимо неку услугу.

2. øподвити реп, н.и. бити у безизлазној/тешкој ситуацији

   син. **e ndien veten ngushtë**

3. øзасукати [заврнути] рукаве, øприонути на рад, øбацити се на посао,

   син. **uli kryet**

- [**është**] **për të vënë duart në kokë** [[нешто је такво да човек] стави руке на главу] – ○ухватити се за главу

  син. [**është] për të qarë me [dyzet palë] lot**

- **i vajti koka** [dikujt] [отишла је глава [некоме]] – ●оде некоме глава [с рамена] ○изгубити главу, ○платити главом

  син. **i vajti kryet, i vajti rradakja**

- **vë duart në kokë** [ставити руке на главу] – ○ухватити се за главу

  син. **vë duart në krye, zë kokën me dorë, vë kujën**

- **i vuri gishtin kokës** [ставио је прст на главу] – øставити прст на чело

  син. **e vuri gishtin në tëmth, e mblodhi mendjen, i thirri mendjes, i ra veshit**

- **i vë kokë** [ставити главу] – øставити тачку на нешто

- **më erdhi në kokë** [diçka] [дошло ми је у главу [нешто]] – ○нешто је некоме прошло кроз главу, øпало је некоме нешто на памет

  син. **më erdhi në krye, më erdhi [më vajti] në mendje, më erdhi [më shkoi] ndër mend**

- **vras kokën** [për diçka] [убити главу] [због нечега] – ○ломити главу, ○разбијати главу, ○лупати главу

  син. **vras mendjen**

- **më zuri koka** [ухватила ме глава] – ○боли некога глава

- **zë kokën me dorë** [ухватити главу рукама] – ○ухватити се за главу

  син. **vë duart në kokë**, [**jam**] **për të vënë duart në kokë**

- **më zien koka** [кува ми глава] – ●кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава, ○боли некога глава, ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда

  син. **më buçet koka, më del tym nga koka, më del zjarr nga koka, e kam kokën zjarr, më del avull nga koka, më avullon koka, më bën koka miza, më ziejnë trutë, më zien mendja, më ka rënë vala në kokë, më rrahin [shumë] çekanë në kokë, jam në tym, në këndojnë bilbilat, më digjet rrogozi nën vete**

KRYE/ГЛАВА

- **më avullon kryet** [испарава ми глава] – ○кува некоме глава, ○експлодираће некоме глава, ○боли некога глава, ○хватати се за главу, ○имати на глави сто чуда

  син. **më zien koka, më mizëron koka, më buçet koka, më avullon koka**

- **i ka bërë kryet** [dikujt] [направио је главу [некоме]] – øствoрити/дати живот некоме, øподарити живот некоме

  син. **i ka bërë kokën, i ka bërë rradaken**

- **bëj krye nga bishti** [правити главу од репа] – ødати све од себе, øпокушати и немогуће

  син. **bëj kokë nga bishti**

- **bëj me krye të vet** [чинити са својом главом] – ●радити/чинити по својој глави

  син. **bën me kokë të vet**

- **i ra mbi krye** [dikujt] [пало је на главу [некоме]] – ○пребацити нешто преко главе

  син. **i ra mbi kokë**

- **më çau kryet** [поделио ми је главу]

  1. ○пробити некоме главу [виком и сл.]

     син. **më çau veshët, më çori veshët**

  2. ○попети се некоме на врх главе

     син. **më çau kokën, më çau veshët, më çori veshët, më çau kaptinën, më çau trapin**, вулг. **më çau bythën**

- **nuk çaj kryet** [не пуца главу]

  1. ○не боли некога глава, ○не замарати главу

     син. **nuk e prish gjakun, fle në një krah, nuk e vë ujin në zjarr, nuk iu dogj barku, nuk i plasi barku, nuk e preu barku, nuk e ha barku, nuk i hapet barku, e hedh pas** [**prapa**] **krahëve, e vë në xhepin e pasmë [diçka], i kall bretkun, nuk e ha barku, nuk i ha palla**

2. ○ни главе не окретати/окренути, ○баш некога боли глава, øне давати [ни] пет пара

син. **nuk çaj kokën, s'e çaj kaptinën, s'e zë meraku, nuk i bëhet vonë, s'e bëj qejfin qeder, s'do t'ia dijë [s'dëgjoj] nga ajo anë**

- **çoi kryet** [**kokë**] [dikush] [подиже главу] [неко]
  1. ødуша се некоме повратила, ødoћи себи, ødићи се из мртвих

     син. **e mori veten**
  2. øстати на ноге, *кол*. øизаћи из буле

     син. **çoi kokë, e mori veten**
- **ia dal në krye** [diçkaje] [некоме је изашло на главу [нешто]] – øскинути нешто с дневног реда, øпрецртати нешто са списка

  син. **ia dal mbanë, i dal në skaj, i dal në fund, dal në anë, i bëj ballë, e nxjerr në kut [diçka], e zë lëpurin në lak, dal në faqe, e nxjerr në faqe [diçka]**
- **s'di ku të fut kryet** [не знати где метнути главу] – ○пуши се некоме глава, ○пуши се некоме у глави, ○радити као мува без главе

  син. **s'di ku të fut kokën**
- **s'di ku kam kryet** [не знати где има главу [неко]] – ●не знати где је некоме глава

  син. **s'di ku kam kokën, e humba kokën**
- **s'i dhemb kryet** [dikë] [не боли глава] [некога] – øсве је некоме потаман

  син. **s'i dhemb kryet**
- **i fërkon kryet** [dikujt] [трљати главу] [некоме] – ○[чувати неког] као очи у глави, ødржати неког као мало воде на длану

  син. **i fërkon kokën**
- **të fluturon** [**të ikën**] **kryet** [да лети [да иде] глава] – ○оде [лети, полети] некоме глава с рамена

  син. **të fluturon** [**të ikën**] **koka, të fluturon** [**të ikën**] **kaptina**
- **ia ftohu kryet** [dikujt] [охладио је главу [некоме]] – ○истерати некоме мушице из главе, ○избити некоме нешто из главе

  син. **ia ftohu kokën**
- **ia futi në krye** [dikujt] [ставио је нешто у главу [некоме]] – ○утувити некоме нешто у главу

син. **ia futi në kokë**

- **nga fundi në krye** [од краја до главе] – øод почетка до краја

  син. **nga kreu në fund**

- **nuk më futet** [**nuk më hyn**] **në krye**[diçka] [не ставља ми се [не улази ми] у главу [нешто]] – ●не улази некоме нешто у главу

  син. **nuk ma nxë koka, nuk më futet** [**nuk më hyn**] **në krye, nuk më futet** [hyn] **në kaptinë, nuk më hyn në tru, nuk i gdhendet koka**

- **i hyri në krye** [dikujt] [ушло је нешто у главу [некоме]]

  1. ●нешто је ушло некоме у главу

     син. **i hyri në kokë** [**kaptinë, tru**]

  2. ○ увртети у главу

     син. **i hipi** [**kërceu**] **në kokë**

- **i iku** [**shkoi**] **kryet** [dikujt] [побегла [отишла] је глава [некоме]] – ●оде некоме глава са рамена, ○остати без главе, ○пала је некоме глава

  син.**i iku [shkoi] koka [kaptina]**

- **jap kryet** [për dikë a për diçka] [дати главу [за неког или нешто]]

1. ødати за некога и последњу кап крви

   син. **lë kokën**

2. ●дати главу, øсећи обе руке, ødати живот

   син. **pres kokën** [për diçka]

- **e kam** [**mbaj**] **mbi krye e lart [e sipër]** [dikë] [имати [држати] на глави високо [изнад] [некога]] – øимати високо мишљење о некоме, øковати некога у звезде

  син. **e kam** [**mbaj**] **mbi kokë e lart** [sipër]

- **nuk i kam mendtë në krye** [немати памет у глави] – ●немати мозга у глави

  син. **nuk i kam mendtë në kokë, i kanë dalë mendtë mbi bishtaleca**

- **e kam ujin në krye të arës** [имати воду на врху њиве] – øиде некоме добро, øпрелива се некоме, øимати и птичијег млека, øимати пара као блата

- **ia këputi kryet** [поломио је главу]

  1. [dikujt] некоме – ○скратити некога за главу, ○одсећи некоме главу

     син. **ia shtypi kokën, ia përdrodhi kokën**

2. [diçkaje] [нечему] – øсасећи нешто у корену

   син. **ia këputi kokën, i vuri kapak** [**kapakun**]

- **pa krye e pa bisht** [без главе и без репа] – ●без главе и без репа, ●без репа и без главе

  син. **pa kokë e pa bisht**

- **nga kreu në fund** [од главе до краја] – øод почетка до краја

  син. **nga fundi në krye**

- **me kryet në gërsherë** [с главом у маказама] – ○с главом у торби

- **me krye në hi** [с главом у пепелу] = øс потонулим лађама, *кол*. øубијен у појам

  син. **në pikë të hallit**

- **kryet këtu e këmbët atje** [глава овде, а ноге тамо] – ○бити с главом у облацима, а ногама на земљи

  син. **kokën këtu e këmbët atje, me mendje të ngritur**

- **krye më krye**[глава уз главу]

  1. øочи у очи
  2. øу четири ока

     син. **kokë më kokë**

- **me kryet lart** [с главом високо]

  1. ○ [високо] подигнуте главе, ○држати високо главу

     син. **me kokën lart, me ballë [ballin] lart**

  2. øчврст као камен

- **me kryet poshtë** [с главом доле]

  1. ○обесити главу, оборити главу

     син. **me kokën poshtë**

  2. øподвијеног репа

- **kryet e punës** [глава посла] – ○глава, н.и.вођа, н.и.главни човек

- **me krye në qiell** [с главом на небу]

  1. ○с главом међу облацима

     син. **me hundën përpjetë**

  2. ○с главом до плафона, н.и. висок као зграда

- **në kryet tënde**! [на твоју главу!] – у твоје здравље! за твоју срећу!

  син. **në kokën tënd**!

- **me krye në torbë** [**thes**, **trastë**] [са главом у торби [врећи, џаку]] – ●с главом у торби

  син. **me kokë në torbë [thes, trastë], me qefin nën sqetull [në kokë], me kokë në prush, e ka kokën në prush**

- **me krye ulur** [са спуштеном главом] – ●погнуте главе

  син. **me kokë ulur**

- **në krye të vendit** [**të vatrës**] [на врху места [огњишта]] – øна почасном месту

- **krye më vete** [сама глава] – ○усијана глава

  син. **kokë më vete, kaptinë më vete, bën fshat më vete**

- **kthej kryet prapa** [окренути главу [у]назад] – н.и. учити на сопственом искуству

  син. **kthej kokën prapa**

- **ia lau kryet** [dikujt] [опрала се глава [некоме]] – ○опрати/испрати некоме главу

  син. **ia lau kokën**

- **lë kryet** [për dikë a për diçka] [оставити главу [за неког или нешто]]

  1. øдати за некога и последњу кап крви

     син. **jap kokën**

  2. ○дати главу за некога

     син. **lë kokën**

  3. ○платити главом, ○изгубити главу

     син. **lë kokën, e lë rrashtën, lë kaptinën, lë lëkurën, lë kockat, lë rruazën**

- **s'e lodh kryet** [për diçka] [не умарити главу [због нечега]] – ●не замарати главу нечим

  син. **s'e lodh mendjen**

- **t'i marrësh** [**rrëmbesh**] **kryet** [да узмеш [отмеш] главу [некоме]] – øда некога поједеш (колико је леп, добар и сл.)

син. **t'i marrësh [rrëmbesh] kokën, t'i presësh [këputësh] kokën [kryet], për ta pirë në kupë, të merr më qafe**

- **i mbiu në krye** [diçka] [никло је у глави нешто] – øпало је некоме нешто на памет

син. **i mbiu në mendje**

- **nuk i mbushet kryet** [dikujt] [не пуни се глава [некоме]] – ○не слуша глава некога

син. **s'i dëgjon koka, nuk i mbushet mendja, nuk i mbushet kryet, nuk i mbushet rradakja, s'i mbushet kaptina, nuk i mbushet kungulli, nuk i mbushet qypi**

- **iu ndez koka** [dikujt] [упалила се глава [некоме]] – ○увртети у главу нешто, ○запети некоме у главу, н.и. наумити

син. **i ra në kokë**

- **ngre krye** [подићи главу]

1. н.и.дићи се/устати против некога/нечега,
2. дићи глас против некога/нечега
3. [diçka] [diçka] ○поново промолити главу, н.и. поново се појавити/десити

син. **nxjerr krye**

4. ○промолити главу, øпромолити нос

син. **ngre kokë**

- **e ngul** [**e ngulit**] **në krye** [закуцати [учврстити] у главу] – øурезати се у памћење

син. **e ngulit në mendje**

- **mos më nxeh kryet**! [не грej ми главу!] – øне дижи ми притисак!

син. **mos më çaj kokën!**

- **nuk nxjerr gjë në krye** [dikush] [не користити ништа из главе] – øне умети ни две унакрст

син. **nuk nxjerr gjë në shesh, muk nxjerr gjë në dritë, nuk nxjerr gjë në breg**

▪ **nxjerr krye** [dikush a diçka] [ивадити главу] – ○промолити главу, øпромолити нос

син. **nxjerr kokë**

▪ **ia përdrodhi kryet** [dikujt] [искривио је главу [некоме]] – ○скратити некога за главу, ○одсећи некоме главу

син. **ia këputi kokën, ia përdrodhi kokën, ia këputi kryet, ia përdrodhi qafën**

▪ **përpjek** [**përplas**] **kryet** [лупати [треснути] главу]

1. ○дубити на глави, н.и. учинити све што је у нечијој моћи (без туђе помоћи)

син. **përpjek [përplas] kokën**

2. [te dikush] н.и. сам тражити помоћ од некога

син. **përpjek [përplas] kokën**

▪ **pres kryet** [për diçka] [сећи главу [за нешто] – ○дати главу, ødати живот, øсећи обе руке, øставити руку у ватру

син. **pres kokën, pres qafën, jap kokën, jap kryet, e vë kokën në kandar, e vë kokën në satër, vë dorën [duart] në zjarr, vë dorën [duart] në prush, shpohem në hundë**

▪ **t'i presësh** [**këputësh**] **kryet** [dikujt] [да исечеш [откинеш] главу [некоме]] – øда некога поједеш (колико је леп, добар и сл.), øне моћи одвојити поглед од некога, øне моћи с некога скинути ока

син. **t'i marrësh [rrembësh] kryet, t'i presësh [këputësh] kryet, jam për ta pirë në kupë, të merr më qafë**

▪ [**sikur**] **i ka prerë kryet** [dikujt] [[као да је] исекао главу [некоме]] – ○одсечена глава, øпљунути неко

син. **[sikur] i ka prerë kokën, [sikur] e ka nxjerrë nga hunda [për hundësh]**

▪ **i rri** [**qëndroj**] **mbi** [**në**] **krye** [dikujt a diçkaje] [сести [стати] на главу [некоме или нечему]] – ●седети некоме на глави, ○висити некоме над главом, ○скакати некоме по глави, ○бити некоме над главом

син. **i rri** [**qëndroj**] **mbi** [**në**] **krye**, **i rri sipër, i rri përsipër**

- **shpëtoi kryet** [спасио је главу] – ○сачувати живу главу

  син. **shpëtoi kokën, shpëtoi lëkurën**

- **të thyen kryet** [да ломи главу] – øима неко пара као блата/○преко главе, øпун је неко као брод, øнеко се дави у богатству

  син. **të thyen kryet**

- **uli kryet** [оборио је главу] øприонути на рад, øбацити се на посао, øзасукати рукаве

  син. і **uli kokën**

- **i vajti kryet** [dikujt] [отишла је глава [некоме]] – ○изгубити главу, ○платити главом

  син. **i vajti koka, i vajti rradakja**

- **vë duart në krye** [ставити руке на главу] – ○ухватити се за главу

  син. **vë duart në kokë, zë kokën me dorë, vë kujën**

- **më erdhi në krye** [diçka] [дошло ми је у главу [нешто]] – ○нешто је некоме прошло кроз главу, øпало је некоме нешто на памет

  син. **më erdhi në krye, më erdhi [më vajti] në mendje, më erdhi [më shkoi] ndër mend**

- **zë kryet me dorë** [ухватити главу рукама] – ○ухватити се за главу

  син. **vë duart në kokë**, [**jam**] **për të vënë duart në kokë**

SY/ОКО

- **nuk u besoj [nuk u zë besë] syve** [не веровати [не поверовати] очима] – ●не веровати својим очима

  син. **hap sytë, fërkoj sytë, lë sytë, zgurdulloj [shqyej] sytë, i bëj sytë gapërr, më dolën sytë gogël**

- **s'u beson as syve të vet** [не верује ни својим очима] – øне веровати ни себи

- **më bëjnë sytë** [чине ме очи] – ○варају некога очи

  син. **më gabojnë [më gënjejnë] sytë**

- **ma bën me sy** [чини ми очима]

  1. [dikush] [неко] – ○играти очима, н.и. намигнути

     син. **më shkel** [**më luan**] **syrin**

  2. [diçka] [нешто] – ○запело је некоме нешто за око

- **bëra** [**mora**] **një sy gjumë** [урадило [узело] је једно око сан] – ○склопити очи [н.и. дремати]

- **e bëj një sy të verbër** [учинити једно око слепим] – ○зажмурити на једно око

  син. **mbyll një sy, mbyll një sy e një vesh; e bëj një sy qorr; e verboj një sy**

- **bie në sy** [падати у очи]

  1. [dikush] [неко] – ●упадати у очи, ○запасти за око

     син. **ndahet në shenje, bën ferk**

  2. [diçka] [нешто] – øизбити у први план

     син. **del në pah, del në reliev**

- **më ra në sy** [dikush/diçka] [пао ми је у очи] [неко/нешто] – ●запасти за око, øпривући пажњу

  син. **ma zuri [ma kapi] syri, vura re, më tërhoqi vëmendjen**

- **më ranë sytë** [për dikë a për diçka] [пале су ми очи] [због некога или нечега] – ○гладне су некоме очи некога

  син. **më kulluan sytë**, **m'u tha syri**, **m'u thanë** [**m'u terën**] **sytë**, **m'u bënë sytë ujë**

▪ **i ra me sy** [пао је/спустио се очима][по нечему] – ○прелетети очима по нечему, øпрећи погледом по нечему

▪ **iu çapëlyen sytë** [раздвојиле су се очи] – ○ исколачити очи

син. **i dolën sytë** [**jashtë, nga vendi**]

▪ **sa çel** [**sa hap**] **e mbyll sytë** [колико да отвориш и затвориш очи] – ○док трепнеш оком, ○док си оком

син. **sa rreh qerpiku, sa të thuash pesë, sa të marrësh një zjarr, sa të marrësh frymë, sa kërcen gjeli tra me tra, fët e fët**

▪ **më del para syve** [dikush/diçka] [излази ми пред очи] [неко/нешто] – ○имати јасну слику [некога/нечега] пред очима, øјасно се сећати [некога/нечега]

син. **e kam para syve** [**dikë a diçka**]

▪ **më dolën sytë** [изашле су ми очи] – ○испале су некоме очи [од гледања, читања и сл.]

син. **më rrodhën sytë**, **nxora sytë**

▪ **të del syri** [për dikë/diçka] [да изађе око] [због неког/нечег] – ○бити мелем за очи, øда некоме стане памет

син. **të kënaqet syri** [nga dikush/diçka], **t'i lag sytë** [dikush/diçka], **t'i merr sytë** [dikush/diçka]

▪ **nuk i dal në sy** [dikujt] [не излазити на очи][некоме] – ●не излазити некоме пред очи

син. **nuk i dal** [**dot**] **përpara**

▪ **i dolën sytë** [**jashtë, nga vendi**] [dikujt] [изашле су очи][напоље, из места] [некоме] – ○исколачити очи

син. **iu çapëlyen sytë**

▪ **drejtoj sytë** [усмерити очи]

1. [nga dikush/diçka] [од неког/нечег] – øскренути поглед [од неког/нечег]

син. **hedh sytë**$_1$

2. [te dikush/diçka] [ка некоме/нечему] – øуперити поглед [ка некоме/нечему], øполагати наду у некога/нешто

син. **kthej sytë**, **e kam syrin** [**i kam sytë**]$_3$, **i mbaj sytë**, **hedh sytë**

3. [te dikush/diçka] [ка некоме/нечему] – н.и. обратити пажњу, н.и. поклонити пажњу

син. **hedh sytë**$_2$

- **nuk i dridhet** [**nuk i lëviz, nuk i luan**] **syri** [dikujt] [не дрхти [не помера се, не игра] око] [некоме] – ○не трепнути оком

син. **nuk i vetëtin syri, nuk i dridhet bebja e syrit, s'i trembet [s'i fiket] syri, nuk ia bën syri tërr, nuk i dridhet [nuk i luan, nuk i lëviz] qepalla**

- **nuk dua t'ia shoh sytë** [dikujt] [не желети [некоме] видети очи] – ○не моћи [некога] [више] гледати очима

син. **nuk e shoh dot me sy, e kam halë në sy, më shembin sytë, më therin sytë, [e dua] si kripën në sy, më ha zorrët**

- **më dhembin sytë** [боле ме очи] – ○не моћи [некога] [више] гледати очима

син. **nuk e shoh dot me sy, nuk dua t'ia shoh sytë, e kam halë në sy, më therin sytë, [e dua] si kripën në sy**

- **m'u errën** [**m'u errësuan**] **sytë** [смрачиле [замрачиле] су ми се очи]

1. ○не видети на очи

син. **m'u veshën sytë, m'u mjegulluan sytë**

2. ○пао је некоме мрак на очи, ○смрачило се некоме пред очима, øпала је некоме ролетна

син. **m'u mjegulluan sytë, m'u nxinë sytë, m'u verbuan [m'u qorruan] sytë, m'u errësua vendi, m'u errësua bota**

- **i feksin sytë** [сијају очи]

1. [dikujt] [некоме] – ●сијају/сјаје се некоме очи, øсрце је некоме заиграло

син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin sytë**$_1$]

2. [për dikë/për diçka] [због некога/нечега] – ødуша некоме иште некога/нешто

син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin sytë**$_2$]

- **fërkoj sytë** [трљати очи] – ○не веровати очима, øодмахивати главом [у чуду]

син. **nuk u besoj [nuk u zë besë] syve, hap sytë, lë sytë, zgurdulloj [shqyej] sytë, i bëj sytë gapërr, më dolën sytë gogël**

- **i flakërojnë sytë** [dikujt] [пламте очи] [некоме]

1. ○некоме сева из очију, ø[пре]сећи погледом [некога/нешто], øошинути некога/нешто]погледом

син. **iu ndezën sytë**

2. ○цакле се некоме очи, ○имати искру у очима

син. **i lëshojnë [i nxjerrin] sytë shkëndija, i lëshojnë [i nxjerrin] sytë xixa**

- **fle me sy hapur** [спавати отворених очију] – ○имати широм отворене очи
- **nuk i fryn në sy** [dikujt] [не дувати у око] [некоме] –øоставити некога на цедилу, øне пружити некоме руку

син. **nuk ia hedh sytë, nuk ia shtie sytë, nuk ia var torbën**

- **t'i futësh gishtat në sy** [**tjetrit**] [да заривеш прсте у очи] [другима] – ○не види се ни прст пред оком
- **më gabojnë** [**më gënjejnë**] **sytë** [варају ме [лажу ме очи]] – ●варају некога очи

син. **më bëjnë sytë**

- **gjithë** [**tërë**] **sy e veshë** [сав [читав] очи и уши] – ○претворити се у око и ухо
- **ia hëngri sytë** [dikujt] [појео је очи] [некоме]

1. øисцедити последњу кап крви из некога, øпојести душу некоме, *кол.* øубити некога у појам

2. ○бити некоме трн у оку

син. **i hyri në sy**

- **e ha me sy** [dikë/diçka] [јести очима] [некога/нешто]

3. ○гутати некога/нешто очима/øпогледом

син. **e përpij me sy, i qan syri** [**i qajnë sytë**], **i shkëlqejnë** [**i ndritin**] **sytë**, **i vetëtin syri** [**i vetëtijnë sytë**], **i shkreptijnë sytë**, **i feksin sytë**, **iu ndezën sytë**

4. ○[по]гледати урокљивим оком, н.и. урећи

   син. **e marr mësysh**

- **sa të ha syri** [**deri ku të arrin syri**] [колико да једе око [докле да стиже око]] – ○оку на досегу, ødокле некоме поглед сеже

  син. **sa të kap [të zë, të rrok] syri**

- **hap sytë** [отворити очи]

  1. ○разрогачити очи

     син. **nuk u besoj [nuk u zë besë] syve, fërkoj sytë, lë sytë, zgurdulloj [shqyej] sytë, i bëj sytë gapërr, më dolën sytë gogël**

  2. ●отворити очи, отворити четворо очију

     син. **mpreh sytë, i kam sytë në ballë, e bëj syrin gjyveç, kam mendjen**

  3. øпроширити видик(е)

     син. **i hap sytë**

- **i hap sytë** [отворити очи]

  1. ●отворити очи, прогледати
  2. øпроширити видик(е)

     син. **hap sytë, iu hapën [çelën] sytë**

  3. [dikujt] [некоме] øпроширити некоме видик(е)
  4. [dikujt] ●отворити некоме очи

- **i hap syrin** [dikujt] [отворити око][некоме] – ødржати некога за руку, øразмазити некога, н.и. толерисати, н.и. правити уступке

  син. **i jep sy, i jep faqe, i jep fytyrë, i hap [i çel] gojën**

- **iu hap syri** [dikujt] [отворило се око][некоме]

  1. øскупити храброст

     син. **mori zemër**

  2. ○гладне су некоме очи нечега, зинуле су некоме очи за нешто

     син. **e ngriti sqepin**

  3. ○жељне су очи некоме [некога/нечега]

     син. **iu tha syri**, **iu bë syri bakër**

- **iu hapën** [**iu çelën**] **sytë** [dikujt] [отвориле су се очи] [некоме]

  1. ●отворити очи, н.и. прогледати, н.и. пробудити се

     син. **u çua nga gjumi, i doli gjumi**

2. øпроширити видике

син. **i hapi sytë**

- **e hodhi** [**e vuri**] **festen** [**kësulën, qeleshen, kapelën, takijen**] **mbi sy** [ставио [метнуо] је фес [капу, кече, шешир] на око] – øнакривити капу

син. **e hodhi [e vuri] festen [kësulën, qeleshen, kapelën, takijen] mënjanë, e hodhi [e vuri] këmbën mbi këmbë, e fjeti mendjen**

- **hedh sytë** [бацити очи]

1. [nga dikush/diçka] [ка некоме/нечему] øусмерити/бацити поглед ка некоме/нечему

син. **drejtoj sytë**$_1$

2. ●бацити око, н.и. обратити пажњу, н.и. поклонити пажњу

син. **kthej sytë, drejtoj sytë**$_3$

3. øуперити поглед ка некоме

син. **drejtoj sytë**$_2$

- **i hodhi një sy** [diçkaje] [бацио је једно око] [нечему] – ●бацити око, øбацити поглед ка нечему, øпрелетети погледом
- **nuk ia hedh sytë** [dikujt/diçkaje] [не бацати очи][некоме/нечему] – øни не погледати некога/нешто, øне давати ни пет пара

син. **nuk ia shtie sytë, nuk i fryj në sy, nuk ia var torbën, s'i hedh as qurrat**

- **hiqmu** [**shporrmu**] **nga sytë** [**sysh**]! [макни се [склони се] од очију] – ●склони ми се с очију!
- **humb nga sytë** [изгубити из очију] – ●изгубити некога из очију/øвида
- **humbi në sytë** [e dikujt] [изгубио је у очима] [некога] – ○пасти у нечијим очима
- **s'më hyn në sy** [не улази ми у око]

1. [dikush/diçka] [неко/нешто] –øне давати ни пет пара за некога или нешто, øмарити за некога или нешто као за црно испод ноктију

син. **s'më duket gjë**

2. [askush, asgjë] [нико/ништа] – øне може неко/нешто да заузме нечије место, øне може неко/нешто да попуни празнину

син. **s'ma rrok** [**s'ma kap**] **syri**

- **i hyri në sy** [dikujt] [ушао је у очи] [некоме] – øпопети се некоме на главу, øскакати некоме по кичми

  син. **ia hëngri sytë**

- **më ikën** [**më lanë**] **sytë** [побегле [напустиле] су ме очи]

  1. ○издале су очи некога, ○смркло се некоме пред очима, øзамутио се некоме поглед

  2. øнемати представе о нечему

- **më iku nga sytë** [отишао ми је из очију]

  1. [dikush] [неко] – ○изгубити некога из очију/øвида

  2. [diçka] [нешто] – н.и. превидети

- **është për t'i qitur** [**për t'i nxjerrë**] **sytë** [dikush] [[неко је такав] да извадиш [да ископаш] очи] – øбити као глупи август, øизводити бесне глисте, *кол.* øбити луд на квадрат

  син. **s'ia ha qeni shkopin, është qyqë në degë**

- **i jap sy** [dikujt] [дати очи] [некоме] – øда(ва)ти некоме/нечему крила/ветар у леђа, øулити храброст некоме, н.и. охрабрити некога,

- **nuk i jap sy** [dikujt] [не давати очи] [некоме] – ○не бити некоме пред очима, не ○упадати у очи, ○склонити се некоме с очију

  син. **nuk i bie në sy**

- [**e kam**] **si dy sytë** [dikë] [имати као два ока] [некога] – ○чувати као очи у глави, øчувати као мало воде на длану

  син. **[e ruaj, e dua] si sytë e ballit**

- **kam katër sy** [имати четворо очију] – ○имати Аргусове очи, ○имати будно око, ○имати отворене очи

  син. **i sheh edhe shpina**

- **e kam para syve** [dikë/diçka] [имати пред очима] [неког/нешто] – ○имати јасну слику некога или нечега пред очима, øимати представу о некоме/чему

  син. **e kam të gjallë**

- **e kam syrin** [**i kam sytë**] [te dikush/te diçka] [имати око [имати очи]] [код неког/нечег]

1. ○бацити око на некога/нешто

син. **e mban syrin [një sy], i mbeti syri [i mbetën sytë], i ka shkuar [i ka vajtur] syri, i ka shkarë syri**

2. ○све очи су упрте у некога/нешто

син. **i rri mendja**

3. [te dikush/diçka] [код некога/нечега] – øуперити поглед [у некога/нешто], полагати сву наду у некога/нешто

син. **kthen sytë, i mban sytë, hedh sytë, drejton syrin**$_2$,

4. øимати пик на некога/нешто, øнамерачити се на нешто

- **nuk ka sy**$_I$ [diçka] [нема очи] [нешто]

1. ○није некоме запало нешто за око

син. **nuk ma mbush syrin**

2. [për diçka] [за нешто] н.и.не чини се, н.и. не[ма] изгледа [да ће се нешто десити]

син. **nuk ka gjasë**

- **nuk ka sy**$_{II}$ [нема очи] [неко]

1. øнемати изгледа

син. **nuk e ka syrin**, **s'ka sy për Qabe**, **nuk ka tragë**

2. øнемати слуха за нешто, øнемати талента, øне бити створен за нешто

- **nuk e ka syrin** [нема око] – øнема изгледа за нешто

син. **nuk ka sy**$_{II-1.}$

- **s'e ka për** [**në**] **sy** [dikë a diçka] [нема га за око [у оку]] [неко/нешто] – ○није некоме нешто запало за око, ○не гледати неког/нешто добрим оком

син. **s'e ka me sy të mirë, e ka me sy të keq [të lig]**

- **ku i ke sytë**? [где имаш очи?] – ○где су ти очи? ○имаш ли [ти] очи?

- **e kam sy në ballë** [dikë] [имам [као] око на челу] [некога] – ○чувати некога као очи у глави/мало воде на длану

син. **e ruaj/e dua si sytë e ballit**

▪ **s’kam sy e faqe** [немати око и лице] – øне смети/немати образа промолити нос, øне смети изаћи [међу људе]

син. **me ç’sy e faqe!, s’i mbeti [s’i ngeli] sy e faqe, s’ka hundë e buzë**

▪ **e kam me sy të keq** [**të lig**] [имати с лошим [злим] очима] – ○гледати некога злим оком, ○гледати некога крвавим очима, ○гледати некога преким оком, ○не моћи некога очима гледати

син. **e sheh me sy të keq** [**të lig**], **s’e ka për** [**në**] **sy**

▪ **kam sy të keq** [**të lig**] [има лоше [зле] очи] – ●имати зло/урокљиво око

▪ **e kam me sy të mirë** [dikë] [има са добрим окчима] [некога] – ○гледати некога добрим оком

син. **e sheh me sy të mirë**

▪ **s’ka sy për Qabe** [dikush/diçka] [нема ока за Кабу] [неко/нешто]

1. øнемати шлифа, øне бити дорастао нечему
2. øмрка капа, н.и. нема назнаке, н.и. нема изгледа, *кол.* нема 'леба

син. **nuk ka sy**II-1., **nuk e ka syrin**

▪ **sa të kap** [**sa të zë, sa të rrok**] **syri** [колико да зграбиш [ухватиш] око] – ○оку на досегу, øдокле некоме поглед сеже

син. **sa të ha syri**, **deri ku të arrin syri**

▪ **të kënaqet syri** [nga dikush/diçka] [да се обрадује око] [од некога/нечега] – ○бити мелем за око [очи]

▪ **t’i lag sytë** [dikush/diçka] [да кваси очи] [неко/нешто] – ○бити мелем за очи, ○бити лепо за око

син. **t’i merr sytë, të del syri**

▪ **i kërkoj pleshtit syrin** [тражи буви око] – øтражити длаку у јајету

▪ **kthej sytë** [nga dikush/nga diçka] [окренути очи] [од некога/нечега]

1. øобратити пажњу, øпоклонити пажњу

   син. **hedh sytë**2**, drejtoj syte**3

2. øуперити поглед, øгледати у некога [тражећи пажњу, подршку и сл.]

   син. **e kam syrin [i kam sytë], drejtoj sytë**2

▪ **ktheu sytë nga qielli** [окренуо је очи од неба]

1. øгледати у небо, øчекати да нешто падне с неба

2. ○затворити очи, ○склопити очи, øиспустити душу

син. **mbylli sytë, perëndoi [fali] sytë, iu shuan [iu fikën] sytë, zbardhi sytë**

- **më kulluan sytë** [për dikë/për diçka] [исцедиле су ми се очи] [због некога/нечега]

1. ○надуле су се некоме очи од плакања

син. **më rrodhën sytë, më shterën [më shteruan, m'u thanë] sytë, m'u bënë sytë ujë**

2. ○гладне су некоме очи некога

син. **m'u tha syri, më ranë sytë, m'u thanë [m'u terën] sytë, m'u bënë sytë ujë**

- **kullot sytë** [пасу очи] – ○наслађивати очи

син. **shetit** [**bredhërij**] **sytë**

- **i lagu sytë** [поквасио је очи] [неко]

1. ○надуле су се некоме очи [од плакања]

син. **iu njomën sytë, i mbushi sytë [me lot]**

2. [për dikë/për diçka] [због некога/нечега] – ○гладне су некоме очи некога/нечега

син. **i qan syri [i qajnë sytë], i doli syri, iu kënaq syri**

- **ia lau sytë** [diçkaje] [опрао је очи][нечему]

1. ○урадити нешто тек толико да замаже очи, øурадити нешто као мачка репом забашурити

2. ○замазати очи некоме

- **pa larë sytë** [без прања очију] – н.и. пробуђен из деветог сна, н.и. пробуђен у цик зоре/с кокошкама (рано), н.и.сањив

- **lë sytë** [pas dikujt/pas diçkaje] [оставити очи] [за неким/нечим] – ○испале су некоме очи за неким/нечим, ○гутати некога очима

син. **t'i merr sytë$_2$, nuk u besoj [nuk u zë besë] syve, hap sytë, fërkoj sytë, zgurdulloj [shqyej sytë], i bëj sytë gapërr, më dolën sytë gogël, lë mendjen**

- **s'i la sy e faqe** [dikujt] [није оставио око и лице] [некоме] – øна[о]црнити некога, *кол.* øизрибати некога

син. **i mori fytyrën**

▪ **nuk e lëshoj** [**nuk e heq**] **nga sytë** [dikë/diçka] [не испуштати] [не склањати] из очију] [нешто/некога] – ○приковати очи за неког/нешто, øне испуштати неког/нешто из вида

син. **nuk ia ndaj** [**nuk ia shqit**] **sytë**

▪ **mori botën** [**dheun**] **ndër** [**në**] **sy** [узео је свет [земљу] међу [у] очи] [неко] – øобићи пола света

син. **mori dheun**, **mori sytë** [**e iku**], [**iku**] **nga** [**ku**] **sytë këmbët**

▪ **mori detin në sy** [узео је море у око]

1. ○имати велике очи, øзагристи много [често више од онога што је у нечијој могућности]
2. øобићи пола света

   син. **mori botën [dheun] në sy**

▪ **mora të keqen** [**të ligën**] **në sy** [узео сам лоше [зло] у очи] – ○погледати опасности/ризику/злу и сл. у очи

син. **e mora në sy**

▪ **t'i merr sytë** [dikush/diçka] [да ти узме очи] [неко/нешто]

1. ○замазати очи некоме

   син. **të lëbyr sytë**
2. ○бити мелем за очи, øда некоме стане памет

   син. **të kënaqet syri**, **të del syri**, **t'i lag sytë, lë sytë**
3. [diçka] [нешто] ○боде очи, [нешто је толико ружно/незграпно и сл.] øда ти се смучи живот

   син. **të vret sytë**

▪ **e mora në sy** [diçka] [узео сам у очи] [нешто] – ○погледати опасности/ризику/злу и сл. у очи

син. **mora të keqen** [**të ligën**] **në sy**

▪ **mori sytë** [**e iku**] [узео је очи [и отишао]] – øнестати без трага, øдати ветра табанима

син. **[iku] nga ku sytë këmbët, mori botën [dheun] ndër [në] sy, mori arratinë**

▪ **mori vdekjen në sy** [ухватио је смрт у очима] – ○не трепнути оком, ø[храбро] гледати опасности/смрти у очи

- **e mat me sy** [мерити оком/очима]

  1. [diçka] [нешто] – ●мерити од ока/одокативно
  2. [dikë] [некога] – øодмеравати [некога, најчешће у смислу снаге и сл.]

- **i mbaj sytë** [nga dikush/nga diçka] [држати очи] [од некога/нечега] – ◌уперити очи/поглед у некога, øполагати све наде у некога,

  син. **e kam syrin** [**i kam sytë**]$_3$, **drejtoj sytë**$_2$

- **e mban syrin** [**një sy**] [në diçka] [држи око [једно око]] [на нечему] – ◌бацити око на нешто

  син. **e ka syrin [i ka sytë], i ka shkuar [i ka vajtur] syri, i mbeti syri [i mbetën sytë], i ka shkarë syri**

- **i mbeti syri** [**i mbetën sytë**] [te dikush/te diçka] [задржао је око [задржао је очи] [код некога/нечега] – ◌бацити око на нешто

  син. **e mban syrin, e ka syrin [i ka sytë], e mban syrin [një sy], i ka shkuar [i ka vajtur] syri, i ka shkarë syri**

- **s'i mbeti** [**s'i ngeli**] **sy e faqe** [dikujt] [није задржао [није оставио] око и лице] [некоме] – øне смети/немати образа промолити нос, øне смети изаћи [међу људе], øкрије се као змија ноге

  син. **s'ka sy e faqe**

- **më mbiu në sy** [dikush/diçka] [расте ми у оку] [неко/нешто] – ◌имати трн у оку [због некога/нечега]

- **i mbushi sytë [me lot]** [напунио је очи [сузама]] – ●имати очи пуне суза

  син. **i lagu sytë**

- **nuk ma mbush syrin** [dikush a diçka] [не испуњава ми око] [неко или нешто] – øне улива поверење, øне греје неко или нешто, не вреди ни пет пара, н.и. не обећава неко или нешто

  син. **nuk ka sy** [diçka], **s'me duket gjë**, [**është**] **pesë** [**dy**] **para burrë** [**njeri**],
  [**është**] **pesë para gjë**

- **m 'u mbush syri** [напунило ми се око] – øпоштено се наспавати

  1. øпоштено се наспавати
  2. øпуно је некоме срце

     син. **m'u ngop syri**

▪ **iu mbushën sytë** [**me lotë**] [dikujt] [напуниллле су се очи [сузама]] [некоме] – ●имати очи пуне суза

син. **i mbushi sytë** [**me lot**]

▪ **mbylli sytë** [затворио је очи]

1. ○зажмурити на једно око, ○гледати на једно око, øне обраћати пажњу на нешто, øправити се невешт [луд], н.и. игнорисати

2. ○урадити нешто затворених очију, н.и. бити несмотрен/непромишљен, н.и. срљати

3. ●затворити очи

син. **perëndoi (fali) sytë; iu shuan (iu fikën) sytë (dikujt); zbardhi sytë**

▪ **ia mbylli sytë** [dikujt] [затворио је очи [некоме]

1. ○замазати очи некоме, *кол.* продати причу, н.и. заварати некога

2. ●затворити очи некоме, н.и. заклопити очи покојнику

▪ **mbyll një sy** [затворити једно око] – ○зажмурити на једно око

син. **mbyll një sy e një vesh; e bëj një sy të verbër; e bëj një sy qorr; e verboj një sy;**

▪ **nuk mbyll sy** [не затвара очи]

1. ○не склопити ни ока

син. **nuk vë gjumë në sy; numëron yjët; e ka syrin filxhan; i ka sytë xham**

2. ○не скидати ока са некога/нечега

▪ **mbyll një sy e një vesh** [затворити једно око и једно ухо] – ○зажмурити на једно око, ø [про]гледати кроз прсте

син. **e bëj një sy të verbër; bëj veshin [një vesh] të shurdhët**

▪ **më mbyllen sytë** [затвориле су ми се очи] – ●очи се некоме склапају/затварају

син. **m'u qepën sytë**

▪ **me merren sytë** [узимају ме очи]

1. ○замутити се пред очима

син. **më vishen sytë**

2. øне видети нешто пред носом, заваравати се [у вези некога/нечега]

- **m'u mjegulluan sytë** [замаглиле су ми се очи]

1. ○замутило се некоме пред очима, ○не видети на очи, øне видети јасно, н.и. не расуђивати добро

2. ○пао је некоме мрак на очи, ○пала је некоме ролетна на очи

син. **më kanë sënë sytë mjegull, m'u veshën sytë, m'u errën sytë, m'u verbuan sytë, më kanë vënë sytë ag**

- **mpreh sytë** [наоштрити очи] – ○имати/држати отворене очи, ○отворити очи

- **mora të keqen [të ligën] në sy** [узео је лоше [урокљиво] у очи] – øимати петљу, стиснути зубе

син. **e mora në sy** [diçka]

- **më merren sytë** [узимају ме очи]

1. øзамаглио се некоме поглед

   син. **më vishen sytë**

2. ○имати мрену на очима

   син. **më vishen sytë**

- **nuk ia ndaj** [**nuk ia shqip**] **sytë** [dikujt a diçkaje] [не делити очи [не одлепити] очи] – ○приковати очи/øпоглед за нешто

син. **nuk e lëshoj nga sytë**

- **iu ndezën sytë** [dikujt] [запалиле су се очи [некоме]]

1. ødуша некоме иште некога/нешто

   син. **i shkreptijnë sytë**

2. ○цакле се некоме очи, ○имати искру у очима

   син. **i flakërojnë sytë**

- **i ndrit sytë** [dikujt] [осветлити очи [некоме]] – øпоказати зубе некоме

син. **i skërmit** [**i kërcet**, **i kërcellon**] **dhëmbët**

- **m'u ngop syri** [заситило ми се око] – øпуно је некоме срце

син. **m'u mbush syri**, **e kam syrin plot**

- **ia ngul sytë** [dikujt a diçkaje] [закуцати очи [некоме или нечему]] – ○приковати очи/øпоглед за нешто

син. **ia ngjit sytë**, **nuk ia shkëput** [**nuk ia heq**] **sytë**

- **ia ngjit** [**ia qep**] **sytë** [dikujt a diçkaje] [залепити [зашити] очи [некоме или нечему]] – ○управити очи/øпоглед

  син. **ia ngul sytë**, **nuk ia shkëput** [**nuk ia heq**] **sytë**

- **m'u nxinë sytë** [зацрнеле су ми се очи]

  1. øгори/црвени образ некоме, øпропасти у земљу [од стида], *кол.* øпокрити се ушима

     син. **m'u veshën sytë**

  2. ○пао је некоме мрак на очи, ○смрачило се некоме пред очима, øпала је некоме ролетна

     син. **m'u errën** [**m'u errësuan**] **sytë**

- **nxjerr sy** [**syrin**] [извадити око] – øпромолити нос, øпромолити главу

- **nxora sytë** [извадио сам очи]

  1. ○исколачити очи, ○избуљити очи, ○испале су некоме очи [од гледања, читања и сл.]

     син. **më dolën sytë**, **më rrodhën sytë**

  2. [с неким] ○копати очи с неким

- **i nxori sytë** [dikujt] [извадио је очи [некоме]] – ○забити некоме прст у око, øпогодити неког у живац

- [**le**] **të nxjerrë sytë** [[пусти] да извади очи] – øнека ради шта хоће!

  син. **vraftë veten**!

- **iu njomën sytë** [dikujt] [наквасиле су се очи [некоме]] ○надуле су се некоме очи од плакања

  син. **i lagu sytë**

- **për sytë e ballit**! [за очи чела] – ○очију ми!

  син. **pash sytë e ballit!**

- **perëndon** [**fal**] **sytë** [залази [гаси] очи]

  1. ○затворити очи (заспати)
  2. н.и. уживати затворених очију, свим чулима и сл.
  3. ○затворити/склопити очи, øзаспати вечним сном

     син. **mbyll sytë**, **i kthen sytë nga qielli**, **iu shuam** [**iu fikën**] **sytë**, **zbardh sytë**, **shikon nga qofkat**

▪ [**bëhet**] **përpara** [**para**] **syve** [të dikujt] [чини се] испред [пред] очима [некога] –○[дешава се/догађа се] пред очима н.и. пред свима, н.и. пред целим светом

син. [**bëhet**] **në sy të botës**

▪ **e përpij me sy** [пити очима] – ○гутати очима/погледом, *кол.* ○парити очи

син. **e ha me sy**, **i qan syri** [**i qajnë sytë**], **i shkëlqejnë sytë**, **i vetëtin syri**, **i shkreptijnë sytë**, **iu ndezën sytë**, **i feksin sytë**

▪ **i përshkënditin sytë** [dikujt] [поделиле се очи [некоме]] – ○цакле се некоме очи, ○имати велике очи

син. **i lëshojnë** [**i nxjerrin**] **sytë shkëndija**

▪ **i pij sytë** [dikujt] [пити очи [некоме]] – øпити некоме крв на сламчицу, øне дати некоме да дише, øне остављати некога на миру

син. **nuk e lë të marrë frymë**

▪ **më plaçin sytë**! [скапале ми очи!] – ○очију ми!

син. **për sytë e ballit**!

▪ **të plaçin sytë** [да скапају очи] – øгде је некоме била памет?

▪ **prish syrin** [**e keq**] [поништити [лоше] око] – н.и. поништити урок, н.и. скинути чини

▪ **i qan syri** [**i qajnë sytë**] [dikujt] [плаче око [плачу очи] [некоме]] – ○гладне су некоме очи некога/нечега, ○гутати некога/нешто øпогледом/очима

син. **e ha me sy**, **e përpin me sy**, **i shkëlqejnë sytë**, **i vetëtin syri**, **i shkreptijnë sytë**, **iu ndezën sytë**, **i feksin sytë**, **i lagu sytë**, **i qan mendja**

▪ **mos të qaftë syri** [**kurrë**] [да ти не плачу очи [никад]] – øда си ми увек срећан! øнека си ми вазда срећан!

▪ **m'u qepën sytë** [склопиле су ми се очи] – ●очи се некоме склапају [од умора], пада некоме глава

син. **më mbyllen sytë**

▪ **më rrodhën sytë** [[п]отекле су ми очи]

1. ○отекле су некоме очи од плакања, ○надуле су се некоме очи од плакања

син. **më kulluan sytë**, **më shterën** [**më shteruan**, **m'u thanë**] **sytë**

2. ○испале су некоме очи [од гледања, читања и сл.]

син. **më dolën sytë**, **nxora sytë**

- **s'ma rrok** [**s'ma kap**] **syri** [dikë a diçka] [не хвата ми око [некога или нешто]] – øне давати ни пет пара за некога или нешто, øмарити за некога или нешто као за црно испод ноктију

син. **s'më hyn në sy** [dikush a diçka]

- [**e ruaj**, **e dua**] **si beben e syrit** [[чувати, волети] као зеницу ока] – ●чувати некога/нешто као зеницу ока

син. [**e ruaj**, **e dua**] **si sytë e ballit**, [**e ruaj**, **e dua**] **si dritën e syrit**, **e kam dritë në sy**, **e kam si dy sytë**, **e kam sy në balle**, [**e ruaj**, **e dua**] **si syrin e vetëm**, **si qorri syrin e vetëm**

- [**e ruaj**, **e dua**] **si sytë e ballit** [dikë a diçka] [[чувати, волети] као очи чела [неког или нешто]] – ○чувати некога/нешто као очи у глави, ○као зеницу ока

син. [**e ruaj**, **e dua**] **si dritën e syrit**, **si beben e syrit**, **e kam dritë në sy**, **e kam si dy sytë**, **e kam sy në balle**, [**e ruaj**, **e dua**] **si syrin e vetëm**, **si qorri syrin e vetëm**

- **për sytë e ballit** [**për këta sy që kam në ballë**]! [за очи чела [за ове очи које имам на челу]] – ○очију ми [у глави]

син. **pash sytë e ballit**! **më plaçin sytë**!

- **në sy të botës** [у очима света] – ○на очи, ○пред очима н.и. пред свима, н.и. пред целим светом

- **si dy sytë e një koke** [као два ока једне главе] – ●као два ока једне главе

- **sa për sy të botës** [толико за око света] – ○[тек толико] да замаже очи, øреда ради, øколико да се каже, øтек да се каже

син. **sa për sy e faqe**

- **për sytë e bukur** [të dikujt] [за лепе очи [некога]] – ●на лепе очи

- **me ç'sy e faqe** [са каквим очима и лицем] – øне смети/немати образа промолити нос, øне смети изаћи [међу људе], øкрије се као змија ноге

син. **s'ka sy e faqe**

- **sa për sy e faqe** [**për sy e për faqe**] [толико за очи и лице [за око и за лице]] – ○тек толико да замаже очи, *кол.* øкол'ко да се каже, øтек да се каже, øреда ради

син. **sa për sytë e botës**, **sa për „shihni botë“**, **sa për të shkuar radhën**

- **me sy hapur** [отворених очију]
  1. ●[широм] отворених очију
  2. ○са сјајем у очима, н.и.ведра духа, н.и. чило

     син. **me syrin** [**me sytë**] **xixë**
- **syri i keq** [лоше око] – ●лоше/урокљиво око
- [**iku**] **nga** [**ku**] **sytë këmbët** [отишао је] од[акле] очи ногама] – ødати ветра табанима, ønестати у виду магле

  син. **mori sytë** [**e iku**], **ia mbathi me të katra**, **mori botën** [**dheun**] **ndër** [**në**] **sy**, **mori detin**, **mori rrugët**, **mori arratinë**, **s'pa** [**udhën**] **nga shkoi** [**nga vajti**], [**iku**] **rrozga më bjezga**
- **me sy mbyllur** [затворених очију]
  1. ●затворених очију, øна прву лопту, н.и. без размишљања

     син. **luaj mbyllasyzash**
  2. øзнати нешто у прсте, øзнати нешто напамет, øимати нешто у малом прсту
- **me sytë e mendjes** [с очима памети] – øу својој глави, н.и. сопственом маштом
- **syri plot e dora thatë** [око пуно, а рука сува] – ○пуне очи, празно срце
- **sytë nga qielli** [**e duart nga mielli**] [очи од неба [а руке од брашна]] – øс пола мозга
- **sy ndër sy** [очи међу очи] – øпред носом

  син. **hundë më hundë**, **nën hundën e mjekrën**, **përpara** [**para**] **hundës** [**së dikujt**]
- **sy për** [**më**] **sy** [очи за очи [очи више очију]]
  1. ●очи у очи, оком у око

     син. **hundë më hundë**
  2. ølицем у лице, н.и. један наспрам другог

     син. **gojë më gojë**, **ballë për ballë**
- **me sy të shuar** [с угашеним очима] – øкао издуван балон, øкао исцеђена крпа, н.и. беживотно

▪ [**e ruaj**] **si syrin e vetëm** [dikë] [[чувати] као своје око [кога]] – ●чувати некога као око/очи у глави

▪ **me syrin** [**me sytë**] **xixë** [са сјајним оком [очима]] – ○са сјајем у очима, н.и.ведра духа, н.и. чило

син. **me sy hapur**

▪ **me sytë e zemrës** [с очима срца]

▪ **shëtit** [**bredhërij**] **sytë** [шетати [проскитати] очи]

1. øшарати погледом
2. ○наслађивати очи

син. **kullot sytë**

▪ **e shikoj në sy** [diçka] [гледати у очи [нешто]] – ●гледати нечему у очи, ●погледати нешто у очи

▪ **i ka shkarë syri** [te dikush] [око је склизнуло [код некога]] – ○бацити око на некога

син. **i ka shkuar** [**i ka vajtur**] **syri** [te dikush]

▪ i **shkel** [**i luaj**] **syrin** [dikujt] [гази [игра] око [некоме]] – ●играју очи некоме, ○показати очима [на нешто/неког], н.и. намингнути,

син. **ia bëj me sy**

▪ **i shkel i syrin** [dikujt] [нагазио је око] [некоме] – øпосолити некоме главу, н.и. дати мито, *кол.* подмазати неког

▪ **nuk ia shkëput** [**nuk ia heq**] **sytë** [dikujt a diçkaje] [не откидају [не склањају] се очи [некоме или нечему]] – ○управити/упрети очи/øпогледу нешто

син. **ia ngul sytë**, **ia ngjir** [**ia qep**] **sytë**

▪ **i shkëlqejnë** [**i ndritin**] **sytë** [dikujt] [сијају [цакле] се очи [некоме]]

1. ●сијају/сјаје се некоме очи, øсрце је некоме заиграло

   син. **i vetëtin syri** [**i vetëtijnë sytë**]$_2$, **i feksin sytë**$_1$

2. ○очи су некоме гладне некога/нечега, ødуша некоме иште некога/нешто,

   син. **i qan syri** [**i qajnë sytë**], **i shkreptijnë sytë**, **i vetëtin syri** [**i vetëtijnë sytë**]$_3$, i**u nezën sytë**, **e ha me sy**, **e përpij me sy**, **i feksin sytë**$_2$

▪ **i ka shkuar** [**i ka vajtur**] **syri** [dikujt] [отишло је око [некоме]]

1. ○запало је нешто некоме за око

2. ○бацити око на нешто

син. **e ka syrin** [**i ka sytë**], **e mbaj sy in** [**një sy**], **i mbeti syri** [**një sy**], **i ka shkarë syri**

- **i shkreptijnë sytë** [dikujt] [севају очи [некоме]]

1. øбити срца јуначка

син. **i flakerojnë sytë**, **e ka syrin** [**i ka sytë**] **shkëndijë**, **e ka syrin** [**i ka sytë**] **shpuzë**, **e ka syrin pishë**, **i vetëtin syri** [**i vetëtijnë sytë**]$_1$, **i lëshojnë** [**i nxjerrin**] **sytë shkëndija**

2. ødуша некоме иште некога/нешто

син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin**] **sytë**$_2$

- **nuk e shoh dot me sy** [dikë a diçka] [не видети више очима [некога или нешто]] – ○не моћи гледати више очима неког или нешто

син. **nuk dua t'i shoh sytë [dikujt], e kam halë në sy, më dhembin sytë, më therin sytë, e kam vdekje, e kam mortje [të dytë], më ha zorrët, e kam në hundë, m'u bë ujk, [m'u bë] burri i nënës, m'u bl derr, m'u bë akrep, e kam zët, e mora zët, më vjen zët, e kam bollë, [e dua] si kripën në sy, [e dua] si djalin e shemrës, [e dua] si kau kashtën**

- **mos ia pafsha sytë**! [dikujt] [да не видим очи! [некоме]] – н.и. [бежи/одлази/иди] да те не гледам!

- [**e pashë**] **me sytë e ballit** [**me këta dy sy**] [dikë a diçka] [[видео] сам га очима чела [са ова два ока]] [неког или нешто] – ○видети неког или нешто својим/рођеним очима

- **ç'i sheh syri ia bën dora** [dikujt] [шта види око, то начини рука [некоме]] – øимати руке од злата, øимати златне руке

син. **ka duar të arta**, **i ka duart flori**, **çfarë nuk i bën dora**!

- **e shoh me sytë e bufit** [dikë a diçka] [гледати очима сове [некога или нешто]] –○колутати очима на нешто/некога

- **e shoh me sy të keq** [**të lig**] [dikë] [гледати лошим [злим] очима [некога]] – ○гледати некога испод ока/○преко ока, ○гледати с преким оком

син. **e ka me sy të keq**, **e sheh me sy të shtrembër**, **e sheh shtrembër**

- **e shoh me sy të mirë** [dikë] [гледати добрим очима [неког]] – ●гледати некога добрим оком

син. **e ka me sy të mirë**, **e ka me pekule**

- **e shoh me syrin e njerkës** [dikë a diçka] [гледати некога оком маћехе] – ○волети некога као очи рен
- **shoh me sy e plas me zemër** [гледати очима, а пуцати срцем] – øгледати чежњиво, н.и. хтети нешто што се не може имати
- **e shoh me sy të shtrembër** [dikë] [гледати искривљеним очима [некога]] – ○гледати некога злим оком, ○гледати некога крвавим очима, ○гледати некога преким оком, ○не моћи некога очима гледати

син. **e shoh me sy të keq** [**të lig**], **e shoh shtrembër**

- **e shoh me një sy tjetër** [dikë a diçka] [гледати једним другим оком [неког или нешто]] – ●гледати другим очима
- **e shoh të vërtetën në sy** [гледати истини у очи] – ●[по]гледати истини у очи
- **nuk ia shtie sytë** [dikujt a diçkaje] [не сипају се очи [некоме или нечему]] – øни не погледати, øне давати ни пет пара, *кол.* øне фермати

син. **nuk ia hedh sytë**, **nuk i fryj në sy**, **nuk ia var torbën**

- **shtroj syrin** [поставити око] *вој*. – ○узети некога (под) око, н.и. нанишанити
- **iu shuan** [**iu fikën**] **sytë** [dikujt] [угасиле су се очи [некоме]]
  1. ●угасиле су се некоме очи, ○затворити очи, ○склопити очи [умрети]
     син. **i ktheu sytë nga qielli**, **përëndoi sytë**, **zbardhi sytë**
  2. ○изгубити искру/сјај у очима, н.и. пасти у депресију и сл.
- **s'i trembet** [**s'i fiket**] **syri** [dikujt] [не плаши се [не гаси се] око [некоме]] – ○не трепнути оком, гледати [страху/опасности и сл.] право у очи

син. **nuk i dridhet bebja e syrit**, **nuk i dridhet syri**, **e ka syrin** [**i ka sytë**] **xixë**, **e ka syrin pishë**, **nuk i dridhet qepalla**, **nuk i dridhet** [**nuk i luan**] **qerpiku**, **s'i dridhet qimja**, **s'e tremb qimen**, **nuk e fhesh ballin**, **nuk i bën zemra lak**

- **m'u tha syri** [për dikë a për diçka] [осушило ми се око [за некога или нешто]] – øбити гладан некога/нечега, ødуго чекати некога/нешто, øчекати некога/нешто као жедан кишу

син. **më ranë sytë**, **m'u thanë** [**m'u terën**] **sytë**, **m'u bë syri bakër**, **më kulluan sytë**, **m'u hap syri**

- **më thau sytë** [очи су ми се осушиле] – ødуша је некоме жељна/гладна некога
- **ta thotë në sy** [diçka] [да каже у очи [нешто]] – ●рећи нешто у очи
- **më therin sytë** [kur e shoh dikë a diçka] [пробадају ме очи [кад видим неког или нешто]] – ○не моћи [некога] [више] гледати очима

  син. **më dhembin sytë** [kur e shoh dikë a diçka]
- **m'u verbuan** [**m'u qorruan**] **sytë** [ослепеле [оћоравиле] су ми очи] – ○пао је некоме мрак на очи, смрачило/смркло се некоме пред очима, øпала је некоме ролетна

  син. **m'u errën** [**m'u errësuan**] **sytë**, **m'u mjegulluan sytë**
- **e verbon** [**e qorron**] **një sy** [слепи [ћорави] једно око] – ○зажмурити на једно око, ø[про]гледати кроз прсте

  син. **e bëj një sy të verbër**
- **ia veshi syve** [dikujt] [покрио је очи [некоме]] – *кол.* н.и. звекнути шамар некоме, ølупити некоме заушку
- **ia veshi sytë** [dikujt] [покрио је очи [некоме]] – ○бити слеп код очију, øослепети [од мржње, љутње и сл.]

  син. **i zuri sytë**, **e bëri qorr**
- **i vetëtin syri** [**i vetëtijnë sytë**] [dikujt] [сева око [севају очи] [некоме]]

  1. ○цакле се некоме очи, ○имати искру у очима

     син. **e ka syrin** [**i ka sytë**] **shkëndije**, **e ka syrin** [**i ka sytë**] **shpuzë**, **i lëshojnë** [**i nxjerrin**] **sytë shkëndija**, **i shkreptijnë sytë**, **i flakërojnë sytë**

  2. ○сијају/сјаје се некоме очи, øсрце је некоме заиграло

     син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin**] **sytë**$_1$, **i feksin sytë**$_1$

  3. ○очи су некоме гладне некога/нечега, ødуша некоме иште некога/нешто

     син. **i shkëlqejnë** [**i ndritin**] **sytë**$_2$
- **nuk i vetëtin syri** [dikujt] [не сија око [некоме]] – ○погледати некоме или нечему у очи, øне трепнути [пред неким или нечим]

  син. **nuk ia bën syri tërr**, **nuk i dridhe**t **[nuk i lëviz, nuk i luan**] **syri**
- **nuk vë gjumë në sy** [не ставити сан на очи] – ○не склопити ни ока, неће сан на очи некоме

син. **nuk mbyll sy**

- **ia vuri** [**ia shtiu**] **syrin** [ставио је [метнуо је] око]

1. [некоме] øпоказати прстом на некога [изабрати за неки посао, поклонити срце некоме и др.]
2. [нечему] ○бацити око на нешто, øпоказати прстом на нешто

- **m'u veshën sytë** [обукле су ми се очи]

1. ○замутило се некоме пред очима

   син. **m'u mjegulluan sytë**, **m'u errën** [**m'u errësuan**] **sytë**

2. ○бити слеп код очију, øне видети нешто испред носа

   син. **më kanë zënë sytë mjegull**, **më kanë vënë sytë perde**, **më kanë vënë sytë cergë**, **më kanë vënë sytë tis**, **më kanë vënë sytë ag**

1. øпропасти у земљу од стида, *кол.* øпокрити се ушима

   син. **m'u nxinë sytë**, **m'u errësua vendi**

2. ○пала је [некоме] крв на очи

   син. **më hipi gjaku në kokë**, **m'u errësua mendja**, **m'u errësua vendi**

- **e vjedh me sy** [dikë] [украсти очима [неког]] – øгледати крадимице, øгледати испод обрве

- **të vret sytë** [diçka] [да убије очи] – *кол.* ○штипа за очи, ø[ружно] до зла бога, øда се некоме преврне желудац, øда се некоме смучи живот

  син. **të merr sytë**

- **zbardhi sytë** [из/забелео је очи] – ○затворити очи, ○склопити очи, øотићи у вечна ловишта

  син. **ktheu potkonjtë** [**këmbët**] **nga dielli**, **na la shëndetin**

- **ma zuri** [**ma kapi**] **syri** [dikë a diçka] [ухватио ми је око [неко или нешто]] – ○запасти за око

  син. **më ra në sy**, **vura re**

- **zgurdulloj** [**shqyej**] **sytë** [исколачити [избечити] очи] – ●исколачити очи

  син. **nuk u besoj** [**nuk u zë besë**] **syve**, **hap sytë**, **fërkoj sytë**, **lë sytë**, **i bëj sytë gapërr**, **më dolën sytë gogël**

- **mu zvogëluan sytë** [смањују ми се очи] – ○испале су некоме очи [од рада, напрезања, читања и сл.]

ZEMËR/СРЦЕ

- **i anon zemra** [nga dikush] [срце нагиње] [ка некоме] – øбити наклоњен некоме
- **bëj zemër** [правити [чинити] срце] – ○стегнути срце[293], ø(по)дићи главу, øстиснути петљу, н.и. храбрити се, н.и. бодрити се, н.и. соколити се
- **s'më bën zemra** [për diçka] [не прави ми срце] – øне дозвољава некоме савест

  син. **s'më bën dora**
- **bëj zemrën e botes** [правити [чинити] срце [од] света] – ○бити широка срца, ○имати златно срце
- **ia bën zemrën ujë** [срце му се претворило у воду] – ○охладило се некоме срце, ○пало је некоме срце у пете, ○срце некоме скаче у грло
- **i bie zemra në fund të barkut** [**në fund të këmbëve**] [пада срце на крај стомака [на крај ногу] – ○пало је некоме срце у пете/гаће
- **i bie zemra në bark** [пада срце у стомак] – ○пало је некоме срце у пете/*кол.* гаће
- **i ka rënë gur nga zemra** [dikujt] [пао је камен са срца] [некоме] – ●пао је некоме камен са срца

  син. **i lehtësua shpirti**
- **më bren** [**më ha**] **zemra** [te dikush/te diçka] [гризе [једе] ме срце] [код некога/нечега] – øгризе некога сумња

  син. **më heq zemra, më qan zemra**
- **më bren zemrën** [diçka] [гризе ми срце [нешто]] – ○некоме нешто изједа срце/душу

  син. **më gërryen zemrën, më gërryen shpirtin**
- **m'u copëtua** [**m'u thërrmua**] **zemra** [për dikë] [исцепало [проболо] ми се срце [због некога] – ● цепа/кида/слама се некоме срце

  син. **m'u ça [m'u çor] zemra, m'u shqye zemra, m'u bë zemra copë, m'u nda zemra dysh, m'u copëtua shpirtin**

[293] полисемичан израз, у овом контексту одговара само значење „охрабирити се“, а не „свладати се“

▪ **ma copëtoi** [**ma thërrmoi**] **zemrën** [исцепао [пробио] ми је срце] – ●цепати/кидати/сломити срце [некоме]

син. **m'a bëri zemrën copë, ma çau [ma çori] zemrëen, ma ndau zemrën dysh, ma shqeu zemrën, ma copëtoi shpirtin**

▪ **m'u ça zemra** [për dikë] [исцепало ми се срце [због некога]] – ●цепа се некоме срце [због некога]

син. **m'u copëtua zemra, m'u hap zemra, m'u nda zemra dysh, m'u bë zemra copë, m'u këput shpirti**

▪ **ma çau zemrën** [поцепао ми је срце] – ●цепа се некоме срце [због некога]

▪ **e çel zemrën** [откључати срце] – ○открити/отворити/отварати некоме срце, ○искалити срце, ○рећи све што је на срцу, ○открити душу и срце

▪ **dal nga zemra e dheut** [изаћи из срца земље] – øизникнути/појавити се као из земље, øпојавити се ниоткуда

▪ **ia di zemrën** [dikujt] [знати срце [некоме]] – øзнати некога у душу/øнешто у прсте

▪ **ia djeg zemrën** [dikujt] [спалити [некоме] срце] – ○ујести некога за срце

▪ **e do me zemrën e njerkës** [волети [некога/нешто] срцем маћехе] – ○мрзети некога из дна срца/ødуше, ○мрзети некога из дубине срца/ødуше

▪ **më doli nga zemra** [dikush/diçka] [изашао ми је из срца [неко/нешто]] – ○ишчупати/истргнути некога из срца, ○избрисати некога из срца

син. **më doli nga hiri, më doli nga qejfi, m'u bë ujk**

▪ **m'u dogj** [**m'u përvëlua, m'u zhurit**] **zemra** [për dikë/diçka] [изгорело [усијало, опекло] ми се срце [због некога/нечега]] [слав.]

1. ●(из)гори некоме срце за неким/нечим, ○пуца некоме срце за неким/нечим

син. **m'u dogj shpirti, m'u përvëlua shpirti, m'u zhurit shpirti, m'u dogj xhani, m'u dogj buza, m'u dogj kraharori**

2. ○кида/цепа се некоме срце због некога/нечега

син. **m'u dogj dogj shpirti, m'u përvëlua shpirti, m'u zhurit shpirti, m'u bë zemra zhur, më çon zemra avull, më mori flake shpirti, m'u dogj kraharori**

▪ **ma dogji** [**ma përvelloi, ma zhuriti**] **zemrën** [**dikush/diçka**] – [изгорело [усијало, опекло] ми је срце [неко/нешто]] [слав.]

1. ●(из)гори некоме срце за неким/нечим, пуца некоме срце за неким/нечим

син. **ma dogji** [**ma përvelloi, ma zhuriti**] **shpirtin, ma bëri zemrën zhur** [слав.], **ma dogji xhanin**

2. ○убости некога у срце

син. **ma dogji** [**ma përvelloi, ma zhuriti**] **shpirtin**

▪ **më digjet zemra** [për diçka] [гори ми срце] [због нечега] – ●(из)гори некоме срце за неким/нечим

▪ **më është dobësuar zemra** [срце ми је ослабило] – ○имати нешто на срцу, ○камен лежи некоме на срцу

▪ **më dridhet zemra** [дрхти ми срце] – ○подрхтава некоме срце, ○хладно је некоме око срца

син. **më ngjethet zemra, më dridhet shpirti**

▪ **më drithëron** [**më përpëlitet**] **zemra** [për dikë/diçka] [срце ми дрхти [превија се] [због некога/нечега]] – ●подрхтава некоме срце, ○отеснило је некоме око срца, ○хладно је некоме око срца

син. **më dridhet zemra, më ngjethet zemra, më dridhet shpirti**

▪ **ma do zemra** [diçka] [срце ми жели [нешто]] – ●срце некоме нешто иште/жели

син. **më heq zemra, më qan zemra, ma do shpirti, më qan shpirti**

▪ **s'ma do** [**heq**] **zemra** [dikë/diçka] [не жели [не вуче] ми срце [некога/нешто]] – ○није срцу драго

син. **s'ma do shpirti, s'ma do barku, s'ma heq shpirti**

▪ **ç'të të dojë zemra** [**e bardha zemër**] [шта ти жели срце [бело срце]] – ●колико [некоме] срце/ødуша жели/иште

▪ **më dhëmb** [**më ther**] **zemra** [**në zemër**] [për dikë/diçka] [срце ме боли [пробада] [због некога/нечега]] – ●срце/душа ме боли

син. **e kam zemrën varë, m'u ngushtua zemra, më sëmbon në zemër, më dhëmb shpirti, më ther në krahanor, më ha një limë në zemër, derdh lot, më ra zemra në bark, më dhëmb barku**

▪ **më fitoi** [**më rrëmbeu, më grabiti**] **zemrën** [освојио [отео, шчепао] ми је срце] – ●освојити чије срце [слав.]

▪ **më ka fjetur në zemër** [заспао ми је у срцу] – ○прирасти некоме срцу

▪ **më flakëron zemra** [сија ми срце] – ○игра некоме срце, ○пуца некоме срце за неким/нечим

▪ **nuk i fle zemra** [dikujt] [не спава срце [некоме]] – ○камен лежи некоме на срцу/души, ○имати камен на срцу/души, ○хладно/тесно је некоме око срца

▪ **m'u fry** [**m'u ënjt**] **zemra** [надуло ми се [отекло ми је] срце] – ○цепа се некоме срце, ○пуца некоме срце

син. **më plasi zemra**

▪ **e fshij** [**e shlyej**] **nga zemra** [dikë] [избрисати [обрисати] из срца [некога]] – ●ишчупати/истргнути некога из срца

▪ **më fryu zemrën** [dikush/diçka] [надуло ми је срце [неко/нешто]] – ○погодити некога право у срце

▪ **m'u ftoh zemra** [охладило ми се срце]

1. ●охладило се некоме срце, ○хладно је некоме око срца, øзаледити се од страха

2. ○охладило се некоме срце

▪ **e fut në zemër** [dikë/diçka] [ставити у срце [неког/нешто]] – ●метнути се некоме у срце, ○прирасти к срцу, ○прионути за срце

▪ **i [ia] fut një thikë në zemër** [зарити [некоме] нож у срце] – ●забити/зарити нож у срце

▪ **nga fundi** [**thelbi**] **i zemrës** [из дна [језгра] срца] – ●из дубине срца/ødуше

▪ **më gërvisht në zemër** [për dikë/diçka] [гребе ме у срцу [због неког/нечег]] –○дирнути некога у срце/дно срца

▪ **më gërryen zemrën** [diçka] [струже ми срце [нешто]] – ○изједа ми срце/душу [нешто]

▪ **i gëzohet zemra** [dikujt] [весели се срце] [некоме]] – ○срце је некоме на месту, ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце, ○мило је некоме око срца

▪ **i gëzon zemra** [dikujt për dikë] [радује се срце] [некоме због некога]] – ○мило је некоме око срца [због некога]

▪ **më goditi në zemër** [dikush/diçka] [погодило ме је у срце [неко/нешто]] – ○погодити некога право у срце [слав.]

▪ **më gufon zemra** [извире ми срце] – ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, øбити ван себе [од радости и сл.]

▪ **ma gjeti zemrën** [dikush/diçka] [нашло ми је срце [неко/нешто]] – ○погодити некога у срце, øнаћи некоме жицу

▪ **me të gjitha fijet e zemrës** [свим нитима срца] – ○свим/читавим/пуним срцем, øцелим бићем

▪ **me gjithë zemër** [са свим срцем] – ●свим срцем

▪ **më ha zemra** [te dikush/diçka] [једе ми срце [код неког/нечег]] – øгризе ме сумња

▪ **s'ma ha zemra** [не једе ми га срце] – øне би се ко заклео у нешто

▪ **më hëngri zemrën** [diçka] [појело ми је срце [нешто]]

1. ○освојити нечије срце, ○заробити нечије срце

2. ○некоме [неко/нешто] изједа срце/душу, ○имати шта на срцу, ○носити терет на срцу/души

▪ **i hap zemrën** [dikujt] [отворити срце [некоме]] – ●отворити срце/душу, ○истрести срце

▪ **m'u hap zemra** [срце ми се отворило] – ○охладило се некоме срце, ○пало је некоме срце у пете, ○срце некоме скаче у грло

▪ **më helmoi zemrën** [отровало ми је срце] – ○срце се некоме чупа из груди, ○стеже се некоме срце

▪ **më heq zemra** [për diçka] [вуче ме срце [за нечим]] – ●вуче некога срце, ○(из)гори некоме срце за нечим

▪ **më hidhet** [**brof**] **zemra** [скаче [поскакује] ми срце] – ○(за)игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце

▪ **e humbi zemrën** [dikush] [изгубио је срце [неко]] – øигубити храброст/ *кол.* øпетљу, *кол.* øпетља је [некоме] попустила

▪ **më ka hyrë në zemër** [dikush/diçka] [ушао ми је у срце [неко/нешто]] – ○метнути се некоме у срце, ○прирасти некоме к срцу, ○прионути некоме за срце

- **më iku zemra** [отишло ми је срце]

  1. øимати душу у носу, øиспустити душу

     син. **më iku shpirti**

  2. ○пало је некоме срце у пете, ○охладило се некоме срце, ○срце некоме скаче у грло

     син. **më ngriu zemra, më ngriu gjaku, më iku shpirti**

- **jam i pastër në zemër** [бити чист у срцу] – ●бити чистог/чиста срца
- **jam te një zemër** [бити код једног срца] – ødувати у исти рог
- **i jap zemër** [dikujt] [дати срце [некоме]] – øда(ва)ти некоме/нечему крила
- **nuk kam zemër** [**немати срце(а)**]

  1. ●немати срце(а)[294], ○бити срца камена
  2. øимати душу у носу, øиспустити душу
  3. *кол*. øнемати петљу, øимати фрку, н.и. немати храброст(и),

- **s'kam zemra** [немати срце] – øимати душу у носу, øиспустити душу, н.и. немати снаге
- **e kam në** [**për**] **zemër** [имати у [на] срцу] – ●имати ненеког/нешто у срцу, ○носити ненеког/нешто у срцу

  син. **më ka hyrë në zemër, më ka fjetur në zemër, m'u ngjit në zemër, më është ngulur në zemër, më punon zemra, e kam në gji, e kam shpirt, e kam për mall**

- **kam zemër të artë** [имати златно срце] – ●имати златно срце, øбити злато од човека

  син. **e ka zemrën flori**

- **kam zemër të bardhë** [имати бело срце] – ○бити чиста срца
- **e kam zemrën barut** [има барут за срце] – ○имати јуначко срце, ○бити срца јуначкога
- **kam zemër të butë** [имати меко срце] – ○бити мека срца, øбити мека образа
- **kam zemër të dobët** [имати слабо срце] – ●имати слабо срце

[294] Употребом партитивног генитива у српском добија се семантички нееквивалентан фразеологизам у значењу „не усуђивати се урадити нешто".

- **kam zemër të fortë** [имати јако срце] – ○имати лавље срце

  син. **e ka zemrën me kockë**, **ka shpirt të fortë**

- **kam zemër të gjerë** [имати широко срце] – ●имати широко срце/бити широка срца

  син. **kam shpirt të gjerë**

- е **kam zemrën prej guri/e ka zemrën të gurtë** [имати срце од камена/камено срце] – ●имати срце од камена/○бити срца камена

- **kam zemër të keqe** [имати лоше срце] – ○бити без душе и срца, ○бити без срца

- **kam zemër me kockë** [имати срце с коском] – ○имати лавље срце [слав.]

- **kam zemër të ligë** [имати зло срце] – ○бити без душе и срца, ○бити без срца

  син. **kam shpirt të ligë**

- **kam zemër luani** [имати срце лава] – ●имати лавље срце

- **kam zemër të madhe** [имати велико срце] – ●имати велико срце, ○бити човек од срца

  син. **ka shpirt të madh**

- **kam zemër të mirë** [имати добро срце] – ●бити добра срца, ○имати златно срце, ○бити човек од срца

  син. **ka shpirt të mirë**

- **kam zemër të ngushtë** [имати уско/тесно срце] – øбити уских груди

  син. **ka shpirt të ngushtë**

- **kam zemër pule** [**lepuri**] [имати срце пилета [зеца]] – ●имати зечје срце, øбити човек жабље крви

- **kam zemër të vogël** [имати мало срце] – øбити уских груди

  син. **ka shpirt të vogël**

- **kam zemër të zezë** [имати црно срце] – øбити човек зле/немирне/опаке крви

  син. **ka shpirt të zi**

- **më kënaq zemrën** [dikush/diçka] [радује ми срце [неко/нешто]] – ○топло је некоме око срца, ○мило је некоме око срца, øгреје ми душу РАДОСТ/СРЕЋА

  син. **më kënaq shpirtin**

▪ **më kënaqet zemra** [nga diçka] [срце ми се радује [од нечег]] – ○срце је некоме на месту, ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце, ○мило је некоме око срца

син. **më ka lezet shpirti**, **më kënaqet shpirti**

▪ **më këndon zemra** [пева ми срце] – ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце

▪ **m'u këput zemra** [për dikë] [уморило ми се срце [због некога]] – ○срце се некоме сломило због некога

син. **m'u këput shpirti**

▪ **e kam kyçur në zemër** [закључао сам у срце] – ●закључати [некога/нешто] у срце, ○носити у срцу [слав.]

▪ **m'u lehtësua zemra** [олакшало ми се срце] – ○терет је некоме пао са срца, øскинути бригу/терет с врата

▪ **m'u lëndua zemra** [повредило ми се срце] – ○боли некога срце, ○пуца некоме срце

▪ **më lëndoi në zemër [повредио ме је у срце]**

1. ○угристи некога за срце, ○забити некоме нож у срце, **ø**ранити некога у душу

   син. **më preku në zemër, më plagosi zemrën**

2. øзабити некоме нож у леђа

   син. **ma prishi zemrën, më lëndoi në shpirt**

▪ **më lëngon zemra [срце ми је занемоћало] – ○срце некога боли, ○срце се некоме стегло, ødуша некога боли**

▪ **më lëshoi [la] zemra** [пустило [оставило] ме срце] – øнапустила је/издаје некога снага, øимати душу у носу, øиспустити душу

▪ **m'u ligështua zemra** [ослабило ми је срце] – øбити слабе снаге, øнапустила је/издаје некога снага, øклонула су некоме крила.

▪ **m'u ligjëron zemra** [срце ми се разговара] – ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце

▪ **më lindi në zemër** [родило ми се у срцу] – ○вуче некога срце

▪ **më luan** [**më lëviz**] **zemra** [мрда ми [мешкољи ми се] срце због некога или нечега] – ○срце се некоме чупа из груди, ○стеже се некоме срце

- **më lufton zemra** [për diçka] [срце ми се бори [за нешто]] – ○срце некоме куца [за некога/нешто]

  син. **më rreh [më troket] zemra**

- **më lulëzon zemra** [цвета ми срце] – ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце

- **marr zemër** [узети срце] – øскупити храброст, *кол.* øстиснути петљу

  син. **marr shpirt, bëhem burrë, më hapet syri, më ndizet zemra, më ndizet zjarrë në gji, më ndizet zjarr në zemër, më ngrihet zemra peshë, më ngrihet zemra [lart]**

- **më mori zemrën [узело ми је срце]** – ○освојити/украсти нечије срце

  син. **më fitoi** [**më rrëmbeu, më grabiti**] **zemrën, më hëngri zemrën, më bëri për vete**

- **e mbaj në zemër** [чувати у срцу] – ●чувати/○држати у срцу

- **m'u mblodh zemra lëmsh** [скупило ми се срце у клупко] – ○имати камен на срцу/ødуши

- **ma mbushi zemrën/m'u mbush zemrën** [напунило ми је/напунило ми се] – ●пуно је некоме срце

- **m'u mbush zemra** [**plot**] [срце ми се напунило [пуно] **–** ●пуно је некоме срце

  син. **m'u ngop zemra, m'u ngop shpirti, m'u mbush shpirti** [**plot**]

- **m'u mbush zemra me helm** [напунило ми се срце отровом] – ○имати чемер у срцу, ○камен лежи некоме на срцу

- **me plot zemrën** [с пуним срцем] – ○свим срцем

- **me trup e me zemër** [с телом и срцем] – ○душом и срцем, ødушом и телом;

- **me zemër të çiltër** [с искреним срцем] – ○руку на срце, ○чиста срца

  син. **me dorë në zemër, me zemër në dorë, me zemër të hapur**

- **me zemër të dëlirë** [с чистим срцем] – ●чиста срца

- **me zemër të gëzuar** [са срећним срцем] – ○пуна срца, ○свим срцем

- **me zemër në fyt** [са срцем у грлу] – øтрчати пред руду, øна брзу руку

- **me zemër të hapur** [с отвореним срцем] – ○чиста срца, ○свим срцем

  син. **me zemër të çiltër, me dorë në zemër, me zemër në dorë, me kraharor të hapur, me bark të zbuluar, pa lesh në bark, me bukë e kripë** [**e zemër të bardhë**]

- **me zemër në dorë/me dorë në**[295] **zemër** [са срцем у руци/с руком на срцу] –

  1. øбез задње намере

     син. **me zemër në dorë**

  2. ○пружених руку, ○отворена срца, н.и. великодушно

     син. **me zemër në dorë**, **me zemër të hapur**, **me zemër të çiltër**

  3. ○руку на срце [искрено]

  4. ○са срцем у грлу/○петама, н.и. у страху

     син. **me zemër në dorë**

  5. øс чиме на тацни, н.и. понизно

- **me gjysmë zemre** [с пола срца] – øс пола воље
- **me zemër të kyçur** [са закључаним срцем] **–** øбити затворена књига
- **me zemër të mirë** [с добрим срцем]

  1. ○драга срца, ødраге воље, ○с добрим срцем
  2. ○свим срцем

- **me zemër të mirë!** [с добрим срцем!] – н.и. наздравље! н.и. уздравље!
- **me zemër të pastër** [с чистим срцем] **–** ○чиста срца

  син. **me shpirt të pastër, me shpirt të kulluar, me shpirt të qëruar**

- **me zemër të plagosur** [с рањеним срцем] – ●рањеног срца, ○са раном на срцу
- **me zemrën plot** [с пуним срцем] – ●пуна/пуног срца
- **me zemër të plot** [пуним срцем] – ○свим срцем, ○и душом и срцем
- **me zemër të vrarë** [с убијеним срцем] – **ø**сломљеног духа, *кол*. **ø**убијен у појам

  син. **me zemër të plagosur, me shpirt të vrarë**

- **me zemër të zjarrtë** [са запаљеним срцем] – øимати [уза]врелу крв, øкрв игра у некоме; øизгарати од жеље [за нечим];

[295] Услед полисемичности предлога ***në***, пермутацијом редоследа лексема у албанском добијају се преводни еквиваленти код којих овај предлог има два различита значења.

▪ **m'u mpak zemra** [онесвестило ми се срце] – øпасти у несвест (од умора), øнапустила је/издаје некога снага, øимати душу у носу, øиспустити душу

син. **më lëshoi zemra, m'u ligështua [m'u lig] zemra**

▪ **m'u nda zemra dysh** [поделило ми се срце надвоје] – ○цепа се некоме срце, ○пукло је некоме срце

син. **m'u copëtua [m'u thërrmua] zemra**

▪ **ma ndau zemra dysh** [поделио ми је срце надвоје] – ○цепати/кидати/сломити срце [некоме]

син. **ma copëtoi [ma thërrmoi] zemrën**

▪ **ia ndez zemrën** [запалило ми је срце] – øдобити крила

▪ **m'u ndrydh zemra** [нагњечило ми се срце] – ○имати камен на срцу/øдуши

▪ **më ngopi zemrën** [заситило ми је срце] **–** ○пуно је некоме срце

▪ **ia ngre zemrën lart** [подигао му је срце високо] **–** ○дићи некога на ноге, н.и. учинити некога ентузијастичним, срећним и сл.

син. **ia ngre zemrën peshë, ia çoj zemrën peshë**

▪ **më ngriu zemra** [dikush a diçka] [заледило ми је срце [неко или нешто]] **–** ○охладило се некоме срце, øследила се некоме крв [у жилама], øследити се од страха

син. **më iku zemra, më pushoi zemra, më ngriu gjaku, m'u bë zemra akull, më iku shpirti, m'u drodh këmisha** [**në trup, në shtat**]

▪ **ma ngrohu zemrën** [угрејало ми је срце] **–** ○топло је некоме око срца, ○мило је некоме око срца, **ø**синуло је некоме сунце

▪ **s'ma ngroh zemrën** [не греје ми срце] **–** ○није некоме топло око срца, øне греје неког нешто

▪ **m'u ngroh zemra** [срце ми се угрејало] – ○пао је некоме камен са срца

син. **m'u ngroh shpirti**

▪ **më është ngulur në zemër** [заглављено ми је у срцу] **–** ○прирасло је нешто некоме срцу

▪ **m'u ngushtua zemra** [стегло ми се срце] – ●стегло се срце некоме

- **më ngjeth zemrën** [dikush a diçka] [језди ми срце [неко или нешто]]

1. øледи се некоме крв у жилама**, ø**подилазе некога жмарци **[**од некога или нечега**],** *кол*. øимати фрку [од некога или нечега]

2. ○стегло се некоме срце, ○срце некога боли **[**од туге због некога или нечега**]**

- **më ngjethet zemra** [језди ми се срце]

1. ødрхте/клецају некоме колена, ○охладило се некоме срце, øтрести се/претрнути од страха

2. ○стегло се некоме срце, ○срце некога боли

- **m'u ngjit në zemër** [залепио ми се у срце] – ○прирасло је шта некоме срцу, ○имати ненеког/нешто у срцу, ○носити ненеког/нешто у срцу ЉУБАВ
- **ma nxiu zemrën** [зацрнио ми је срце] – ○убости некога у срце, ○угристи некога за срце, øзавити некога у црно

син. **ma bëri zemrën thëngjill, ma nxiu shpirtin**

- **m'u nxi zemra** [потамнело ми је срце] – øпотонуле су некоме све лађе

син. **m'u bë zemra thëngjill, m'u nxi shpirti**

- **e nxjerr nga zemra** [ишчупати из срца] – ●ишчупати некога/нешто из срца, ○истргнути некога/нешто из срца
- **më pikon në zemër** [роси/капље ми у срцу] – ○стеже се некоме око срца
- **më plagosi zemrën** [ранио ми је срце [неко или нешто]

1. ○угристи некога за срце

2. ○украсти некоме срце, ○освојити нечије срце

- **m'u plagos zemra [nga dikush a diçka]** [ранило ми се срце [од некога или нечега]]

1. ○боли некога срце, ○пуца некоме срце

син. **m'u lëndua zemra**

2. ○украсти некоме срце, ○освојити чије срце, *кол.* øпасти на неког

- **më plasi zemra** [пукло ми је срце]

1. ●срце је некоме препукло, ●пуца некоме срце, ○боли некога срце, ○цепа се некоме срце

син. **m'u fry [më ënjt] zemra, më plasi shpirti**

2. ○срце некоме плаче за неким или нечим, ødуша некоме иште неког или нешто, ødуша некоме чезне за неким или нечим

▪ **më plasi zemrën** [поломио ми је срце] – øузети некоме душу, øпити некоме крв на сламчицу, øвадити некоме крв на памук

син. **më plasi shpirtin, më hëngri shpirtin**

▪ **më preku në zemër** [dikush/diçka] [дирнуло ме у срце [неко/нешто]] – ●дирнути/дирати некога у срце, ○погодити право у срце

син. **më goditi në zemër, më gërvishti në zemër, ma prishi zemrën, m'u lëndua zemra** [nga diçka]**, më lëndoi në zemër, më preku në shpirt**

▪ **u preka në zemër** [дирнуо сам се у срце] – ○боли некога срце, ○пуца некоме срце

син. **m'u lëndua zemra, m'u prish zemra, u preka në shpirt**

▪ **e prishi zemrën** [покварио је срце]

1. ○кипи у срцу некоме [због некога или нечега]

син. **iu prish qejfi**

2. н.и. покварити мишљење о некоме

▪ **ma prishi zemrën** [покварио ми је срце [неко]] – ○угристи некога за срце, ○забити некоме нож у срце, ○погодити право у срце**, øранити некога у душу**

син. **më preku në zemër, ma theu zemrën, më lëndoi në zemër, ma prishi qejfin**

▪ **m'u prish zemra** [покварило ми се срце] – ○боли некога срце, ○пуца некоме срце

син. **u preka në zemër, m'u thye zemra, m'u lëndua zemra, m'u prish qejfi**

▪ **më punon zemra** [për dikë/diçka] [ради ми срце] [за некога/нешто] – øживети за некога/нешто, ○куца некоме срце [за некога/нешто]

▪ **i pushoi zemra** [пре]стаде срце] – øиспустити душу, ødуша је некога оставила, øразделити се с душом

- **më qan zemra** [për dikë/diçka] [плаче ми срце [за неким/нечим]]

1. ○срце некоме иште/жели, ○вуче некога срце, ○(из)гори некоме срце за неким/нечим

син. **ma do zemra, më heq zemra, ma do shpirti, më qan shpirti**

2. øне грејe некога [нешто], øгризе некога сумња

син. **më bren zemra, më ha zemra, më heq zemra**

- **më qesh zemra** [смеје ми се срце] – ○игра некоме срце, ○кличе некоме срце, ○расте некоме срце
- **qesh me sy e qaj me zemër** [смејати се [с] очима, а плакати [са] срцем] – øсмејати се испод суза
- **i rrah fort zemra** [për diçka/dikujt] [срце снажно бије [за нешто/неког]] – ●туче/●бије/○пуца некоме срце за неким
- **i rrah zemra si e tërbuar** [dikujt] [туче срце као бесно] [некоме] – ○срце лупа као лудо [некоме]
- **sa të më rrahë zemra** [све док ми куца срце] – ●све док некоме куца срце
- **më rreh** [**më troket**] **zemra** [për dikë/diçka] [туче/куца ми срце] [за неког/нешзо] – ●куца ми срце [за ненеког/нешто]
- **m'u rrit zemra** [повећало ми се срце] – ○пуно је некоме срце, ○срце је некоме на месту, ○мило је некоме око срца, øкипети од среће
- **e ruaj në zemër** [dikë/diçka] [чувати у срцу] [неког/нешто] – ●чувати у срцу [неког/нешто]
- **më sëmbon në zemër** [пробада ме у срцу] – ○боли ме срце
- **në skutat e zemrës** [у скровиштима срца] – ○у дубини срца, ødуше [слав.]
- **e shkul nga zemra** [ишчупати [неког/нешто] из срца] – ●ишчупати/истргнути некога из срца, ○избрисати некога из срца
- **më shkuli zemrën nga vendi** [ишчупао ми је срце из места] – ○ишчупати некоме срце из груди
- **më shpoi zemrën** [пробада ми срце] – ○боли некога срце, ○срце се некоме цепа/пара, ○срце се некоме чупа из груди
- **me shtatë zemra** [са седам срца] – ○са срцем од челика, ○с лављим срцем

- **ma thotë** [**ma ndien, ma ndjell**] **zemra** [каже ми [осећа ми, слути ми] срце] – øјављa се некоме, н.и. слутити
- **pa zemër** [без срца] – ●без срца
- **zemër e huaj** [туђе срце] – н.и. добар за друге[296]
- **zemër njeriu** [срце од човека] – ●срце од човека, ○душа од човека
- **vë dorën në zemër** [për dikë] [ставити руку на срце [за некога]]
  1. ○срце је некоме дирнуто, ○бити дирнут у срце [због некога]
  2. ○руку на срце, øистину говорећи
- **zë zemrën** [ухватити срце] – ødoћи себи
- **zemër e madhe** [велико срце] – ●велико срце, ○срце од човека, ○душа од човека, øвелики човек
- **zemra ime** [срце моје] – ●срце моје

[296] [прим. аут. човек који чини добро другима, често занемарујући себе или чак и на своју штету]

DORË/РУКА

- **s'më arrin dora** [**kaq më arrin dora**] [не досеже ми рука] [тако ми досеже рука] – ○кратке су некоме руке [немоћан је], не може неко више да стоји на ногама [од умора]

  син. **s' më arrin krahu** [**kaq më arrin krahu**]

- [**me**] **sa më arrin dora** [[са] колико ми досеже рука] – øколико се може, колико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган

  син. [**me**] **sa më arrin krahu**

- **u bë një dorë** [урадити се као једна рука] – øсмотати се у клупко [од хладноће, туге, страха и сл.]

  син. **u bë** [**një**] **grusht**, **u bë lëmsh**, **u bë gogël**

- **s' më bën dora** [не чини ми рука] – øне дозвољава некоме савест

  син. **s' më bën zemra**

- **s' më bëjnë duart** [për diçka] [не раде ми руке [за нешто]] – ○дрхте некоме руке [од умора], ○одбијају некоме руке послушност, н.и. немати снаге за нешто

- **ia bëj me dorë** [dikujt a diçkaje] [чинити с руком [некоме или нечему]] – øодбацити неког као рукавицу

- **i ranë duart** [dikujt] [пале су руке [некоме]] – øпасти с ногу [од умора]

  син. **më ranë krahët**

- **më ra në dorë** [пало ми је у руку]

  1. [diçka] [нешто] – ○допасти у руке/шаке
  2. [dikush] [неко] – øпасти под нечију заштиту

     син. **më ra ndore**

- **ka rënë në duar të liga** [пао је у лоше руке] – ○допасти у лоше руке/друштво

- **çfarë nuk i bën dora** [dikujt] [шта не ради рука [некоме]] – ○имати златне руке, ○од једног динара правити три

  син. **ç'i sheh syri ia bën dora**

- **më doli nga dora** [**dore, duarsh**] [изашао ми је из руке [од руке, од руку]]

  1. [diçka] [нешто] – ○испустити из руку

  2. [dikush] [неко] – øван нечије контроле је неко, н.и. немати више утицаја на некога

  син. **s'e kam në dorë**, **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**]

- **dora e djathtë** [e dikujt] [десна рука [нечија]] – ●десна рука

  син. **krahu i djathtë**

- **dorë më dorë** [руку уз руку] – ○из руке у руку, ○од руке до руке

- **dorë pas dore** [рука после руке] – øс времена на време, н.и. привремено

  син. **dora-dorës**

- **dorë për dore**$_{I}$ [рука за руку] – ○руку под руку

  син. **krah për krah**

- **dorë për dorë**$_{II}$ [рука за руку] – øкако сад стоје ствари, н.и. привремено, тренутно, за сада,

  син. **njëherë për njëherë**, **tani për tani**

- **me dorë të dridhur** [с дрхтавом руком] – øс пола воље, øпреко воље, н.и. неодлучно

  син. **me gjysmë zemre**

- **i dorës së dytë** [од друге руке] – øза класу испод, ødруга виолина,н.и. другоразредно

- **dorë e fortë** [јака рука] – øчовек јаке кичме

- **i dorës së fundit** [од последње руке] – *кол.* ødно дна

- **dorë e hekurt** [рука од челика] – ●челична рука

- **dora e mjerimit** [рука јада] – øшака јада

- **me dorë të hekurt** [**me dorë hekuri**] [с руком од челика/с руком челичном] – ●челичном/јаком руком

- **me dorën në kobure** [с руком на кубури]

  1. øс прстом на орозу

  2. øс танким живцима

- **me dorë të lëshuar** [с пуштеном руком] – ○широке руке

  син. **me dorë të lirë**

- **me dorë të lirë** [са слободном руком]
  1. ○одрешених руку
  2. ○широке руке

     син. **me dorë të lëshuar**
- **i dorës së parë** [од прве руке] – ●од прве руке, првокласно
- **me duar të pastra** [с чистим рукама] – ●чистих/неиспрљаних руку
- **me duar plot** [с пуним рукама] – ●пуних руку [успешно]
- **me duar në presh** [с рукама на празилуку] – [ухватити некога] ○крвавих руку/на делу

  син. **me presh në dorë**
- **me dorë të shtrënguar** [са стегнутом руком] – ○тврде руке
- **në dorën tënde** [на твоју руку] – ●на своју руку
- **dora vetë** [*скр*. **d.v.**] [сама рука]
  1. н.и. својеручно, с.р.
  2. øглавом и брадом, ø[неко] лично [и персонално], н.и. [неко] сâм
- **me duar në xhepa** [с рукама у џеповима]
  1. ○празних руку
  2. ●с рукама у џеповима, ○скрштених руку
- **me duar zbrazur** [**thatë, bosh**] [с празним [сувим, испражњеним] рукама]
  1. ○[бити] празних руку

     син. **me një grusht miza**$_{II}$ [**pleshta**]
  2. ○[остати]празних руку
- **me dorë në zemër** [с руком на срцу]
  1. øбез задње намере

     син. **me zemër në dorë**
  2. ○пружених руку, øотворена срца, н.и. великодушно

     син. **me zemër në dorë**, **me zemër të hapur**, **me zemër të çiltër**
  3. ○руку на срце [искрено]
  4. ○са срцем у грлу/○петама, н.и. у страху

     син. **me zemër në dorë**
  5. øподвијеног репа, øс чиме на тацни, н.и. понизно

▪ **më dridhet dora** [дрхти ми рука] – ●дрхти некоме рука [од несигурности]

▪ **me të dyja duart** [с обе руке]– ●обема рукама, øсвим срцем, н.и. оберучке

син. **me gjithë zemër**, **me trastë e me torbë**

▪ **në një farë dore** [у једну врсту руке] – ○у неку руку, на неки начин

▪ **fërkoj duart** [трљати руке] – ●трљати руке, н.и. наслађивати се

син. **fërkoj mjekrën**, **fërkoj barkun**

▪ **më flutuori nga duart** [diçka] [одлетело ми је из руку нешто] – ○испустити из руку

син. **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**], **e qava me lot**

▪ **fut duart** [diku] [ставити руке [негде]] – øзабадати нос у нешто

син. **fut hundët** [**hundën**], **fut gishtin**

▪ **i ha dora** [једе рука [некоме]]

1. øсврбе некога дланови [ударио би некога]
2. ○сврбе некога руке [украо би нешто]

▪ **më hanë duart** [**për punë**] [једу ми руке] [за посао] – øбити жељан/гладан посла

▪ **hodhi dorë** [бацио је руку]

1. øстрпати у џеп, украсти нешто

   син. **vuri dorë**
2. [mbi diçka] [на нечему] – ○ставити руку на нешто, ставити шапу

▪ **heq dorë** [nga dikush a nga diçka] [склонити руку [од некога или од нечега]]

1. øпрецртати некога/нешто

   син. е **lë në një cep**
2. ○дићи руке од некога/нечега
3. øокренути ћунак, øпевати другу песму, н.и. променити мишљење

   син. **ndërroj mendje**

▪ **e heq për dore** [вући за руку] – ○водити за руку некога

▪ **s'e heq nga dora** [diçka] [не вући из руке [нешто]] ●не пуштати из руке

син. **s'e lëshoj** [**s'e lë**] **nga dora**

▪ **i hyri dorë** [diçkaje] [ушла је рука [нечему]] – øзасукати рукаве, øприонути на посао, латити се посла, бацити се на посао

▪ **i iku nëpër duar** [**nga duart**] [отишло је кроз руке [из руку]

1. [dikush] [неко] – øотићи на други свет или ○нестати као руком однет/у виду магле/с лица земље

2. [diçka] [нешто] ○нестало је нешто као руком однешено/у виду магле/с лица земље, н.и.пролетело је

▪ **i iku situata** [**zogu**] **nga dora** [dikujt] [отишла је ситуација [птица] из руку [некоме]] – øпрошло је некоме нешто кроз прсте, н.и. испустити/изгубити прилику

▪ **me iku** [**me shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**] [отишло [спасило] ми се из руке [из руку]]

1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ○испустити из руку

   син. **më fluturoi nga duart**

2. øпропустити прилику

3. øван нечије контроле је неко, н.и. немати више утицаја на некога

   син. **s'e kam në dorë**, **më doli nga dora** [**dore**, **duarsh**]**, më shkau** [**më rrëshqiti**] **nga duart** [**nga dora**], **i lava** [**i fshiva**] **duart**

▪ **është në dorë** [**në duar**] [të dikujt] [у руци [у рукама] је [нечијим]] – ●у туђим је рукама

   син. **e ka në dorë**

▪ **janë të një dore** [од једне су руке] – ø[личити]као јаје јајету, ø[бити] као лонац и поклопац

   син. **brumë i një mielli**, **buka e një mielli**, **një bathë e një kokërr**

▪ [**është**] **në dorë të fundit** [diçka] [[јесте] на последњој руци [нешто]] – ○радити последњу руку, ø[бити] у завршној фази, øобављати последње припреме

▪ **është dorë me një** [diçka] [рука је са једним [нешто]] – øзавршена ствар, øједан на један, øготова прича

   син. [**është**] **një me një**, [**është**] **ora me dorë** [**ora me një**]

▪ **është me dorë në qafë** [са руком је на врату] – н.и. понашати се пријатељски, н.и. бити срдачан

▪ **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**] [dikujt] [дати [бацити] руку [једну руку]] – ◌пружити руку, н.и. помоћи

син. **i shtrij** [**i zgjat, i ndej**] **dorën**, **nuk e lë në baltë**, **i gjendem** [**i ndodhem**] **pranë i bëhem** [**i dal**] **krah**, **i fut krahun**

▪ **të jep dorë** [diçka] [да дâ руку [нешто]] – øпослужити за нешто, øради нешто посао, øбити од користи

син. **të bën punë** [**të madhe**], **të jep bukë**

▪ **i dha duart** [дао је руке] – øпоказати некоме излаз/врата, н.и. избацити напоље

син. **e lëshoi dore**, **i dha udhët**, **i dha rrugët**, **ia dha këpucët** [**opingat**] **në dorë**, **i dha thonjtë**, **i dha munxët**, **i dha dushkun**

▪ **ia jap në dorë** [дајем у руку некоме] – øрећи нешто без длаке на језику, øназвати нешто правим именом

▪ **e jap nën dorë** [дати испод руке] – ●дати испод руке/øжита

▪ **i jap dorën e fundit** [diçkaje] [дати последњу руку] [нечему] – øставити тачку на неки посао, øобавити последње припреме

▪ **e jep me dorë dhe e merr me këmbë** [дати руком, а узети ногама] – ødати нешто невољно/с пола воље

▪ **i jep dorën e të merr** [**të rrëmben**] **krahun** [даје руку да узме [да отме] раме[297]] – ●дај му прст да ти узме [целу] шаку/руку

син. **i jep gishtin e të merr** [**të rrëmben**] **dorën**

▪ **ia dha flokët** [**leshrat**] **në dorë** [dikujt] [дао је косу [власи] у руку [некоме]] – øчупати косу некоме

▪ i**a dha këpucët** [**opingat**] **në dorë** [dikujt] [дао је ципеле [опанке] у руку [некоме]] – øпоказати излаз/врата некоме, избацити некога на улицу [слав.]

син. **i dha duart**, **i tregoi rrugën**, **i tregoi udhën**, **i dha partallat**

[297] Дословни превод донекле је морао бити прилагођен чињеници да лексеме *dorë* и *krah* имају синонимо значење које се односи на руку, те би најадекватнији превод ове конструкције на српски можда ишао у правцу *даје врат да би узео/отео шију* или можа још адекватније *даје шаку да би узео/отео рукуи*, уколико у обзир узмемо да лексема *krah* ипак има нешто шири семантички опсег у односу на соматизам *dorë*, па је и конотација фразеологизма таква да имплицира давање нечега како би се узело барем исто онолико колико се даје, а по могућству и више.

- **ia dha leckat në dorë** [dikujt] [дао је дроњке у руку [некоме]] – øпоказати некоме врата, *кол.* дати некоме шут карту

  син. **ia ngriti** [**ia mblodhi**] **leckat**

- **ia dha veshët në dorë** [dikujt] [дао је уши у руку [некоме]] – øишчупати некоме уши [добро умлатити]

  син. **ia ndreqi qejfin**

- **e kam as në dorë** [имати аса у руци] – øимати аса/кеца у рукаву

  син. **kam një as nën mëngë**

- **ka kaluar në shumë duar** [прошло је у много руку]

  1. [diçka] [нешто] – ●прошло је кроз много руку, øскувало се у много вода

  2. [dikush] [неко, обично о жени] – ●проћи кроз многе руке

- **kam dorë** [имати руку]

  1. ○имати јаку руку

     син. **e kam dorën** [**krahun**] **të gjatë** [**i ka duart të gjata**]

  2. øимати дугачке прсте [красти]

     син. **e kam dorën** [**krahun**] **të gjatë** [**i kam duart të gjata**], **kam thonj të gjatë**, **është me thonj**, **e ka thuan te keq**

  3. øумешати прсте [обично у нешто лоше, незаконито и сл.], øупрљати руке

     син. **kam gisht**, **e kam ngjyer gishtin**, **i ka lyer** [**i ka perlyer**] **duart**, **i ka lyer buzët**

- **e kam në dorë**$_1$ [diçka] [имати у руци [нешто]]

  1. ●имати/држати у руци/рукама

     син. **është në dorë** [**në duar**]

  2. ødржати некога у шаци

     син. е **kam në pjatë, e kam në tavë, i vjen në dorë, e kam në xhep, e kam në thes, e kam** [**e mbaj**] **në grusht, ia kam zënë kokën me derë**

  3. øимати нешто у шаци

- **e kam në dorë**$_2$ [**në duar**] [diçka] [имати у руци [у рукама] [нешто]] – н.и. радити на нечему тренутно

  син. **e mbaj nëpër duar**

- **kam duar të arta** [имати златне руке] – ●имати златне руке

  син. **i kam duart të arta**, **i ka duart flori**, **ç'i sheh syri ia bën dora**, **i bëhet balta flori**, **bën birë në tel të çiftelisë**

- **kam dorë të mbarë** [**të bekuar**] [имати успешну [благословену] руку] – ○бити срећне руке

  син. **i zë** [**i kap**] **dora** [**çdo gjë**]

- **s'e kam në dorë veten** [немати у руци себе] – øбити ван себе

  син. **u ndodh** [**u zu**] **bosh**, **e rrëmben dredha**

- **s'ka gjë në dorë** [немати ништа у руци] – ●немати ништа у својим рукама, не држати конце у рукама

  син. **nuk është në dorë** [**në duar**], **nuk e ka në dorë**, **ka çelësat e kashtës**, **ka hapëset e kashtës**

- **sa të kem këmbë e dorë** [док имам ноге(у) и руку] – ødок је неко жив/док дише

- **i kërkoj dorën** [dikujt] [тражити руку [некоме]] – ●тражити нечију руку

- **ku të kruan dora jote nuk të kruan e huaja** [где те чеше твоја рука, не чеше те туђа] – ○туђа рука сврaб не чеше

- **ia kthej dorën** [dikujt] [вратити руку [некоме]]

  1. øодбити просидбу/øпрстен
  2. ○одбити пружену руку

- **nuk kthej dorë** [не враћати руку] – øне бити гадљив на нешто [обично оно што неко други даје], н.и. не одбијати

- **i lava** [**i fshiva**] **duart** [опрао је [обрисао је] руке]

  1. ○испустити нешто из руку, ○нешто је некоме исклизнуло из руку

     син. më iku [më shpëtoi] nga dora [nga duart], i fshiva buzet

  2. ●оправи руке од нечега

- **larg duart** [далеко руке] – ○даље руке!

- **ia lehtësoi dorën** [олакшати руку] – øослободити се терета

- **e lë në dorë** [të dikujt] [ставити у руку [нечију]] – ○дати нешто некоме у руке, н.и. препустити некоме нешто [одлуку и сл.]

- **ia lë në dorë** [dikujt] [ставити у руку [некоме]]

1. ○дати некоме нешто у руке, н.и. предати/поверити некоме нешто да се о томе стара

син. **e lë në dorë**, **e lëshoj në dorë**

2. øсвалити нешто на другога, ødати некоме врућ кромпир, øпребацити терет на другога

син. **ia lë në derë**, **ia lë barrën**

- **e la pas dore** [dikujt] [оставио је после руке [некога]] – øгурнути у други план, øгурнути у запећак, н.и. запоставити

син. **e la pas krahëve**, **e ka lënë në dorë të fatit**, **e la mënjanë**, **e la qull**, **e rreh hekurin të ftohtë**, **i kalli brektun**, **e vari në grremç**

- **e ka lënë në dorë të fatit** [dikë a diçka] [оставио га је у руци судбине [некога или нешто]] – øпрепустити некога или нешто судбини

син. **të bëhet ç'të bëhet**, **e la pas dore**

- **më la me duar në ijë** [оставио ме је с рукама на боку] – øнасмејати некога до суза

син. **më këputi** [**me theu**] **brinjët**

- **e la me duar në gji** [dikë] [оставио је с рукама на грудима [некога]] – øостати без мушке главе, øостати без игде икога/ичега, н.и. о жени којој умре муж или син, или коју су муж или син напустили/отишли на дуже време

- **i lë dorë të lirë** [dikujt] [оставити слободну руку [некоме]] – ○дати одрешене руке, н.и. дати слободу

син. **i zgjidh duart**

- **lëshoj dorë** [mbi dikë] [ослободити руку [над неким]] – ○дићи руку на некога

син. **vë dorë**$_2$

- **e lëshoj** [**e liroj**] **dorën** [пустити [ослободити] руку]

1. ○бити широке руке, øодрешити кесу

син. **ia bëj fora**

2. ø[у]радити нешто као мачка репом, øрадити нешто с пола душе/воље, øотаљати нешто

▪ **e lëshoi dore** [dikë] [пустито је руком [некоме]] – ○одрешити некоме руке, ○дати некоме слободне/одрешене руке

син. **i dha duart**, **ia hoqi fillin**

▪ **e lëshoi në dorë** [të dikujt] [пустити у руку [некога]]

1. н.и. издати некога, н.и. потказати некога
2. н.и. поверити некоме нешто/неки посао

син. **ia la në dorë**

▪ **s'e lëshoj** [**s'e lë**] **nga dora** [diçka] [не пустити [не оставити] из руке [нешто]]

1. ●не пуштати из руке, не испуштати из вида
2. ●не испуштати из руке, н.и. стално користити

син. **s'e heq nga dora**

▪ **lidh** [**kryqëzoj**] **duart** [везати [прекрстити] руке] – ○седети скрштених руку

син. **rri duarkryq**

▪ **i lidh duart** [dikujt] [везати руке [некоме]] – ●везати некоме руке

син. **i vë prangat**

▪ **m'u lidhën duart** [везале су ми се руке] – ●везане су некоме руке

▪ **luaj duart** [померити руке] – ○упослити руке, øприонути на посао, øужурбано/хитро радити, радити као чигра, *кол.* штрикати

▪ **luftoj me duar dhe thonjtë** [борити се рукама и ноктима] – ○борити се и рукама и ногама

▪ **i ka lyer** [**i ka përlyer**] **duart** [офарбао је [упрљао је] руке] – ●упрљати руке

син. **i ka lyer buzët**, **e ka ngjyer gishtin**, **ka gisht, ka dorë**$_3$

▪ **ia leu dorën** [**duart**] [dikujt] [опрао је руку [руке] [некоме]] – ○пружити некоме слану руку, *кол.* подмазати некога

син. **ia njomi** [**ia lagu**] **doren**, **ia leu rrotën**

▪ **marr në dorë** [diçka] [узети у руку [нешто]] – ○узети у своје руке

▪ **i marr dorën** [dikujt] [узети руку [некоме]]

1. н.и. питати за дозволу
2. ○љубити руку [приликом поздрава]

- **ia marr dorën** [узети руку]

  1. [diçkaje] [нечему] – ○иде некоме нешто од руке

     син. **e thyej dorën**, **më vjen dora**, **ia marr zanatin**, **ia marr anën**

  2. [dikujt] [некоме] – øзнати/познавати некога у прсте

     син. **ia marr avullin**

- **marr në dorë frenat** [узети у руку дизгине] – ○преузети ствар у своје руке, øузети дизгине

- **ia mori** [**ia rrëmbeu, ia zhvati**] **nga duart** [dikë a diçka] [узео [отео] је из руку [неког или нешто]] – øузети некоме нешто испред носа

- **e mori veten në dorë** [узео је себе у руку] – ødoћи себи

  син. **e mblodhi veten**, **erdhi në vete**

- **mbaj dorën** [држати руку]

  1. ○склонити руке од нечега, н.и. померити се од нечега [да би се избегла нека још већа грешка и сл.]

  2. ○бити тврде руке

     син. **e shtrëngoj dorën**, **e mbledih** [**e rrudh**] **dorën**

- **ia mbaj dorën** [dikujt] [држати руку [некоме]] – ●држати некога за руку, н.и. више се о некоме бринути него о другима

- **mbaj në dorë** [држати у руци] – ○имати нешто у рукама

- **e mbaj nëpër duar** [држати по рукама] – ○имати нешто у рукама дуже време, н.и. радити дуго на нечему

  син. **e kam në dorë** [**në duar**]

- **të mbetet** [**të ngelet**] **në dorë** [**ndër duar**] [остати [преостати] у руци [по рукама]]

  1. [dikush] [неко] øнеко је као црквени миш, øосукао се као црквени миш

     син. **të thyhet në dorë**

  2. [diçka] [нешто] – øодсвирало је нешто своје, држи се зубима за ветар

  3. [diçka] [нешто] – øне вреди ни пишљива боба, ни по луле дувана

- **mbeta me duar në gji** [остао је с рукама на грудима]

  1. øостати без игде икога

  2. øостати без ичега, øостати без цвоњка

- **e mbledh** [**e rrudh**] **dorën** [скупити [наборати] руку] – ○стегнути руку

  син. **e shtrëngoj dorën**, **mbaj dorën**, **shtrëngoj rripin**

- **i ndal dorën** [dikujt] [зауставити руку [некоме]] – øстати некоме на пут, спречити некога да уради нешто

- **ndërroi dorë** [променити руку] – ○прешло је нешто у нечије руке, н.и. променило је [нешто] газду

- **nuk e ndyj** [**nuk e fëlliq**] [me dikë] **dorën** [не умазати [не упрљати] руку [с неким]] – øне би неко о некога ни прљаву ногу обрисао

- **ngre** [**çoj**] **dorë** [**dorën**] [kundër dikujt a kundër diçkaje] [подићи [послати] руку [своју руку] [против неког или нечега]]

  1. ●дићи руку на некога
  2. ødићи сабљу, кренути у борбу

- **ngre** [**çoj**] **duart lart** [**përpjetë**] [подићи [послати] руке високо [нагоре]]

  1. ●подићи руке [предати се]
  2. ○дићи руке од нечега, øповући се пред нечим

- **nxjerr nga dora** [**nga duart**] [diçka] [извадити из руке [из руку] [нешто]] – ○створити својим рукама

- **s'e nxjerr nga dora** [diçka] [не вадити из руке [нешто]] – ○не испуштати нешто из руку, н.и. не одвајати се од нечега, н.и. не дати нешто

- **njërën dorë në bakllava e tjetrën në revani** [једном руком на баклави, а другом на реванији] – øтражити преко хлеба погаче

- **ia njomi** [**ia lagu**] **dorën** [поквасио [наквасио] је руку]

  1. ○пружити некоме слану руку, *кол.* подмазати некога

     син. **ia leu dorën** [**duart**]

  2. øуделити милостињу

- **i plasi në duar** [**në dorë**] [пукло је у рукама [у руци]] – øнешто је пало у воду

- **më preu duart** [dikush a diçka] [одсекао ми је руке [неко или нешто]] – øизгубити вољу [због неког или нечег], øније некоме ни до чега [због неког или нечег]

  син. **më preu krahët**

- **m’u prenë duart** [одсекле су ми се руке] – øизгубити вољу, øније некоме ни до нечега

  син. **m’u prenë krahët**

- **e ka prishur dorën** [сломио је руку] – øизгубити вештину, н.и. није више неко као што је био
- **provoj dorën** [пробати руку] – øокушати срећу
- **i puth dorën** [пољубити руку] – øљубити некоме стопе, øпасти на колена пред неким

  син. **i puth pëqirin**, **i bie në gjunjë**

- **të puth dorën**! [да пољуби руку] – øжив и здрав [употребљава се када неко пита за некога]
- **e rëndoi dorën** [mbi dikë] [оптеретио је руку [на некога]] – øсвалити одговорност на некога
- **rri me duar në ijë** [**në brez**, **në gji**, **ne xhepa**] [седети с рукама на боковима [на каишу, на грудима, у џеповима]] – ○седети скрштених руку, øхватати зјале, øвртети прстима

  син. **rri me duar kryq**, **nuk zë gjë me dorë**, **bën** [**mban**] **sehir**

- **rri me duar kryq** [седети са скрштеним рукама] – ●седети скрштених руку, øхватати зјале, øвртети прстима

  син. **rri me duar lidhur**, **rri** [**është**] **me duar të lidhura**, **rri me duar në ijë** [**ne mes**, **në brez**, **ne gji**, **në xhepa**], **nuk zë gjë me dorë**, **bëj** [**mbaj**] **sehir**

- **rri me duar lidhur** [седети везаних руку] – ○седети скрштених руку, хватати зјале, øвртети прстима

  син. **rri** [**është**] **me duar të lidhura**, **rri me duar kryq**

- **rri** [**është**] **me duar të lidhura** [седи [јесте] са везаним рукама] – ○седети скрштених руку, хватати зјале, øвртети прстима

  син. **rri me duar lidhur**, **rri me duar kryq**

- **s’i rrinë duart** [**rehat**] [dikujt] [не седе руке [опуштено] [некоме]]
  1. ○не моћи седети скрштених руку, øбити вредан као пчела
  2. øне држи некога место, øнемати мира ни секунд

     син. **s’lë dy gurë bashkë**

▪ **rri me dorë në xhep** [седети с руком у џепу] – ○бити лаке руке, ǿделити шаком и капом, ǿодрешити кесу, н.и. чашћавати

▪ **i rri me dorë në zemër** [dikujt] [седети с руком на срцу [некоме]] – ǿтитрати некоме, обигравати око некога

син. **i bëj temena**

▪ **më shkau** [**më rrëshqiti**] **nga duart** [**nga dora**] [dikush a diçka] [исклизнуло [склизнуло] ми је из руку [из руке] [неко или нешто]] – ●нешто је некоме исклизнуло из руку, ○испустити нешто из руку

син. **s'e kam në dorë**, **më iku** [**më shpëtoi**] **nga dora** [**nga duart**]

▪ **shkund me duar e shtyp me këmbë** [трести рукама, а туцати ногама] – ǿзлатом писати, дреком печатити, [*вулг.* ǿзлатом писати, говном печатити], ǿкао крава кад дâ млеко, па шутне кофу

син. **e mbush kusinë dhe e derdh**

▪ **ia shkurtoj** [**ia pres**] **dorën** [**duart**] [dikujt] [скратити [пресећи] руку [руке] [некоме]] – ǿстати некоме на пут

▪ **e shtiu** [е **futi, e vuri, e hodhi**] **në dorë** [ставио је [метнуо, ставио, бацио] у руку]

1. [diçka] [нешто] – ○имати нешто у [својим] рукама, н.и. поседовати нешто

2. [dikë] [неког] – ǿимати/држати некога у шаци

син. **e futi në torbë**, **e shtiu në grackë**, **e bëri të tijën**, **e ka në xhep**

▪ **e shtrëngoj dorën** [стегнути руку] – ǿстегнути кесу, ǿзатегнути каиш

син. **e mbledih** [**e rrudh**] **dorën**, **shtrëngoj rripin**, **e bëj groshin kacidhe**

▪ **i shtrëngoj dorën** [стегнути руку [некоме]] – ●стегнути руку

син. **i heq kapelen**

▪ **shtriu** [**zgjati**] **dorën** [**duart**] [истегнуо [продужио] је руку [руке]]

1. ○пружити некоме руку

   син. **i shtriu** [**i zgjati, i ndeu**] **doren**$_2$

2. ǿставити шапу на нешто

   син. **shtriu** [**zgjati**] **krahët**

- **i shtriu** [**i zgjati, i ndeu**] **dorën** [dikujt] [истегнуо [продужио, издужио је] руку [руке] [некоме]]

  1. ○пружити некоме руку

     син. **dha** [**i hodhi**] **dorën** [**një dorë**]

  2. øтражити помоћ од некога, øгледати ка некоме, н.и. молити за помоћ

     син. **shtriu** [**zgjati**] **dorën** [**duart**]

  3. ○пружити некоме руку [у знак измирења]

- **më thau duart** [осушило ми је руке] – øоставити некога на цедилу

  син. **më preu duart**, **më preu krahët**

- **m'u thanë duart** [осушиле су ми се руке]

  1. ○не слушају некога руке/øнапустила је некога воља [за радом или нечим другим]

  2. ○остати везаних руку/øостати без лећа [без подршке, помоћи или неког средства за рад]

     син. **m'u prenë duart**, **m'u prenë krahët**

- **t'u thaftë dora!** [да ти се осуши рука!] – ●рука ти се осушила!

- **e thyej dorën** [për diçka] [сломити руку [за нешто]] – ○иде некоме нешто од руке

  син. **ia marr dorën**, **më vjen dora**

- **të thyhet në dorë** [да се сломи у руци] – ø[бити] као од шећера/øкао од пене

  син. **të mbetet** [**të ngelet**] **në dorë** [**ndër duar**]

- **vë dorë** [ставити руку] – øумешати прсте, øзабадати нос у туђа посла

- **vë dorë** [mbi dikë a mbi diçka] [ставити руку преко некога или нечега]

  1. øстајати некоме над главом, ødржати на дизгину [надгледати]

  2. ○дићи руку на некога

     син. **lëshon dorë**

  3. øизмеђу два ока украсти

     син. **hedh dorë**

- **e vë dorën në zjarr** [**në prush/në ungjill**] [ставити руку у ватру [у жар/на јеванђеље]] – ●ставити руку у ватру

  син. **vë kokën në satër**

- **ia vë** [**ia lë**] **zemrën në dorë** [dikujt] [ставља [неће] срце у руку [некоме]] – ○ставити руку у ватру
- **më vjen dora** [për diçka] [иде ми рука [за нешто]] – ●иде некоме нешто од руке

  син. **ia marr dorën**$_1$, **e thyej dorën**
- **i vjen në dorë** [иде у руку] – ødоћи ће маца на вратанца, ødржати неког у шаци

  син. **e ka në dorë**
- **më vjen** [**më shkon**] **për dore** [иде ми за руку] – ●иде нешто некоме на руку/од руке
- **zë dorë** [me dikë] [ухватити руку [с неким]] – ○дати руку, ødати реч [договорити се нешто с неким]

  син. **jap dorën**
- **i zë** [**i kap**] **dora** [dikujt] [хвата [граби] рука [некоме]]

  1. ○полази некоме нешто за руком
  2. ○бити срећне руке/○имати срећну руку

     син. **ka dorë të mbarë** [**të bekuar**]
- **nuk zë gjë me dorë** [не ухватити ништа руком] – ○седети скрштених руку, øхватати зјале, øбројати дане

  син. **i ka duart të thara**, **i ka krahët të tharë**, **rri me duar kryq**
- **s'e zë** [**s'e kap**] **njeri me dorë** [dikë a diçka] [не хвата [не граби] никог руком [некога или нешто]] – øне даје нико ни пет пара за некога или нешто

  син. **s'e zë** [**s'e kap**] **njeri për bishti**, **s'e vë** [**s'e ka**] **në hesap**
- **i zgjidh duart** [dikujt] [одвезати руке [некоме]] – ○дати некоме одрешене руке

  син. **i lë dorë të lirë**

KRAH/РУКА

- [**me**] **sa më arrin krahu** [[с] колико ми досеже рука] – øколико се може, колико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган/øгубер

  син. [**me**] **sa më arrin dora**

- **aq i ha krahu** [dikujt] [толико једе рука [некоме]] – øколико [се] може, н.и. колико је неко у могућности, øиспружити се колико је дугачак јорган

  син. **aq e ka vrapin**

- **i bëhem** [**i dal**] **krah** [dikujt] [учинити себе [изаћи] руком [некоме]] – ○пружити руку, н.и. притећи у помоћи

  син. **i ngjit krahun**, **i fut krahun**, **i hyj në krah**, **i jap krah**, **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**], **marr anën**

- **u bëra me krahë** [учинио сам се крилима] – ○махати крилима, øмахати репом, øполетети од среће

  син. **mora krahë**, **më dolën krahë**, **u bëra me fletë**

- **e bëj me krahë** [dikë] [учинити крилима [неког]] – øда(ва)ти некоме/чему крила

  син. **i jap krahë**, **i jap zemër**

- **i bie krahëve** [dikujt] [ударати рамена некоме] – ○[по]тапшати некога по рамену

  син. **i rreh krahët**, **i bie supeve**

- **më ranë krahët** [пале су ми руке] – øпасти с ногу [од умора]

  син. **m'u këputën krahët**, **më ranë** [**m'u këputën**] **kryqet**, **më ranë duart**

- **ra** [**u hodh**] **në krahët** [dikujt] [пасти [бацити се] у руке [некоме]]

  1. øпасти некоме у загрљај

  2. ○пружити некоме руку, н.и. удружити се с неким

- **s'i bie atij krahu** [не удара њега рука] – øне допире некоме до главе/свести/мозга нешто

  син. **nuk rrah në atë krah**

- **më dolën krahë** [изашла су ми крила] – ○махати крилима, øмахати репом, øполетети од среће

  син. **mora krahë, u bëra me krahë, më dolën fletë**

▪ **i fërkoj krahët** [dikujt] [трљати рамена [некоме]] – ○потапшати некога по рамену

син. **i fërkoj shpatullat, i fërkoj shpinën, i fërkoj kurrizin, i fërkoj zverkun, i bëj qejfin, i kreh bishtin**

▪ **fle në një krah** [спавати на једној страни] – øне боли некога глава, øне замарати главу, øспавати мирно (безбрижно)

син. **e kam mendjen të fjetur**, **nuk çaj kokën**

▪ **në atë krah fli**! [на том боку спавај!] – øне заноси се [том мишљу]! н.и. не заваравај се!

син. **në atë brinjë fli**!, **në atë anë fli**!

▪ **i fut krahun** [dikujt] [ставити руку [некоме]]

1. ○узети/дати нечију руку; н.и.верити се или øући/упловити у брачне воде

2. ○пружити руку, н.и. помоћи

син. **i jap** [**i hedh**] **dorën** [**një dorë**], **i bëhëm** [**i dal**] **krah**

▪ **sa i ha krahu** [колико једе рука] – øсвом снагом, øсвим силама

▪ **hap krahët** [отворити руке]

1. ○[ра]ширити руке [у чуђењу], øслегнути раменима

2. ○ширити руке, ○[до]чекати неког раширених руку/øотворена срца

син. [**e pres**] **me krahë hapur**

▪ **e hodhi pas** [**prapa**] **krahëve** [diçka] [бацио је иза [позади] рамена [нешто]] – øоставити нешто иза себе, øставити/закључати нешто у фиоку

син. **e hodhi pas** [**prapa**] **shpinës, e hodhi pas** [**prapa**] **kurrizit**, **nuk çaj kokën, e vuri në xhepin e pasmë, e hodhi** [**e la**] **pas mendsh, e vuri në rabush**

▪ **i hyj në krah** [dikujt] [ући у руку [некоме]] – ○дати/пружити руку некоме

син. **i bëhem** [**i dal**] **krah, i jap krahë**

▪ **i jap krahë** [dikujt] [дати крила [некоме]]

1. ●да(ва)ти некоме/чему крила

син. **e bëj me krahë, i jap fletë, i jap zemër**

2. ○дати/пружити руку некоме

син. **i bëhem** [**i dal**] **krah, i hyj në krah**

▪ **i jap krahun të marr** [**të rrëmben**] **kokën** [дати руку да би узео [отео] главу] – ○дати некоме прст, а он хоће и руку

син. **i jep gishtin e të merr** [**të rrëmben**] **dorën**

▪ **më këputi krahët** [сломило ми је крила] – øизгубити вољу, øније некоме ни до нечега

син. **më preu krahët**

▪ **m'u këputën krahët** [сломила су ми се крила]

1. øсломити се [од умора], øне моћи више стајати на ногама

син. **më ranë krahët**

2. ●сломљена су крила некоме, øизгубити наду

син. **m'u prenë krahët**

▪ **krahu i djathtë** [десна рука] – ●десна рука

▪ **me krahë hapur** [отворених руку] – ○раширених руку, øотворена срца

син. **me kraharor hapur, me zemër të hapur, më bukë e kripë** [**e zemër të bardhë**]**, hap krahët**

▪ **me krahë të këputur** [сломљених крила]

1. øбез трунке/атома снаге [од умора]

2. øбез имало воље

син. **me krahë të prerë**

▪ **krah për krah** [рука за руку] – ○руку под руку

син. **sup më sup, dorë për** [**më**] **dorë**

▪ **me krahë të lehtë**! [с лаким рукама!] – øса срећом! [о послу и сл.]; н.и. срећан рад!

▪ **me krahë të prerë** [исечених крила] – ○сломљених крила

син. **me krahë të këputur**

▪ **kthehet në krahun tjetër** [вратити се на другу руку] – øне трепнути, øне подићи обрву, øне узбуђивати се око нечега

син. **nuk e prish gjumin, nuk e prish gjakun**

▪ **i ktheu krahët** [dikujt a diçkaje] [окренути бок [некоме или нечему]] – øокренути леђа некоме

син. і **ktheu shpatullat, i ktheu shpinën, i ktheu kurrizin, ia ktheu nga myka**

- **m'u lehtësuan krahët** [олакшала су ми рамена] – øскинути терет с леђа
- **e la pas krahëve** [dikë a diçka] [оставити после руку [неког или нешто]] – øгурнути у други план, øгурнути у запећак, н.и. запоставити

  син. **e la pas dore**
- **i marr krahët** [dikujt] [узети руке [некоме]]

  1. *вој.* øнапасти с бока

  2. øзабити нож у леђа

     син. **i marr anët**
- **mora krahë** [узео је крила] – ○махати крилима, øмахати репом, øполетети од среће

  син. **u bëra me krahë, më dolën krahë, mora fletë**
- **e marr nën krahë** [dikë] [узети под крила [неког]] – ○примити некога на/у своје крило, øузети неког под своје
- **mbaj** [**marr**] **krahun** [e dikujt] [држати [узети] крило] [некоме] – øдржати страну, øстати уз неког

  син. **marr anën**
- **mbledh** [**rrudh**] **krahët** [скупити [стегнути] рамена]

  1. ○слегнути раменима

     син. **mbledh** [**rrudh**] **supet**

  2. ø[ра]ширити руке [у чуђењу]

     син. **hap krahët, mbledh** [**rrudh**] **supet**
- **përvesh krahët** [подвити руке] – øзасукати рукаве, øприонути на посао, øлатити се посла, øбацити се на посао

  син. **përvesh llërët, përvesh mëngët, përkul** [**ul**] **mesin**, **shtroj** [**ul**] **kurrizin**
- **më preu krahët** [одсекао ми је крила]

  1. øубити вољу некоме, *кол.* øубити у појам

  2. øизгубити вољу, øније некоме ни до нечега

     син. **më këputi krahët, më preu duart, më theri në grykë, më bëri hatanë**

- **m’u prenë krahët** [одсекла су ми се крила]

  1. øбити исцеђен као крпа, øне видети на очи [од умора]

  2. øизгубити вољу, øније некоме ни до нечега

  син. **m’u këputën krahët, m’u prenë duart, më lëshoi** [**më la**] **zemra, m’u lig** [**m’u ligështua**] **ora**

- **punoj prapa krahëve** [радити иза рамена] – øрадити иза леђа

  син. **punoj nën dhe, punoj nën rrogoz, punoj nën gunë, punoj prapa gardhit**

- **ia punoi prapa krahëve** [dikujt] [радио му је иза рамена [некоме]] – øурадити некоме нешто иза леђа, øзабити некоме нож у леђа

  син. **ia punoi pas shpine**, **ia çoi** [**ia shkoi**] **ujin nën rrogoz**

- **i rrah krahët** [dikujt] [туђи рамена некоме] – ○[по]тапшати некога по рамену

  син. **i bie krahëve, i rreh shpatullat, i rreh supet**

- **nuk rrah në atë krah** [не туђи на ту руку]

  1. øнемати идеје, øнемати представу

  2. øне допире некоме до главе/свести/мозга нешто

  син. **s’i bie atij krahu**

- **i rri në krah** [dikujt] [пасти на руку [некоме]] – ○бити при руци некоме, øнаћи се некоме, øбити ту за некога

  син. **i ndodhet** [**i gjendet**] **në krah**

- **shtriu** [**zgjati**] **krahët** [истегнуо [продужио] је руке] – ○пружити руке некоме

  син. **shtriu** [**zgjati**] **dorën** [**duart**]

- **i vë krahët** [diçkaje] [ставити раме [нечему]]

  1. øподметнути своја леђа, øуложити напор

  син. **i vë gjoksin**

  2. øне излазити из нечега, øне скидати нешто са себе (о одећи)

KËMBË/НОГА

- **është bërë këmbë e krye** [diçka] [урадило је ноге и главу [нешто]] – øпретумбало се нешто наглавачке

  син. **është bërë lesh e li**

- **bëj këmbë** [урадити ноге]

  1. ○узети пут под ноге, ○крочити ногом, н.и. кренути негде

  2. н.и. први крочити ногом преко прага куће одређеног дана [нпр. на Божић], н.и. полазити

  3. [diçka] [нешто] ○узети пут под ноге, ○дати ватре/крила/маха ногама

- **ka bërë këmbë** [diçka] [урадило је ноге [нешто]] – ○добити ноге, ○стећи ноге, н.и. нестати

- **nuk më bëjnë këmbët** [не раде ми ноге]

  1. ○неког не слушају ноге

     син. **nuk më bëjnë** [**nuk më punojnë**] **gjunjët**

  2. øне да се некоме да иде негде

- **i bie bukës** [**së mirës**] **me këmbë** [пао је хлебу [за добро] с ногама] – ○гурнути нешто ногом

  син. **i bie bukës** [**së mirës**]

- **i ra këmbës** [пао је нози]

  1. ○копати и рукама и ногама

  2. ○(от)ићи ногама унапред, øсклопити очи, øотићи у вечна ловишта, øотићи богу на истину, *кол.* отегнути папке

- **i ra ndër këmbë** [dikujt] [пао је међу ногама] [некоме] – øпасти на колена

  син. **i ra në gjunjë**

- **më ranë këmbët** [пале су ми ноге] – ●отпале су некоме ноге

- **ra me këmbë nga dielli** [пао је с ногама са сунца] – ○(от)ићи ногама унапред, øотићи богу на истину, øсклопити очи, øотићи у вечна ловишта, *кол.* отегнути папке

  син. **i bëri këmbët çift**, **i mblodhi këmbët**, **iu mblodhën këmbët**, **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët**

- **çaloj nga të dyja këmbët** [diçka] [храмљати на обе ноге [нешто]] – ○као да је ногама прављено

- **ditën të lëpin këmbët e natën të ngul dhëmbët** [дању ти лиже ноге, а ноћу ти зарива зубе] – øвук у јагњећој кожи, øда ти забије нож у леђа, øгледа те у очи и лаже

  син. **të ngul** [**të fut**] **thikën pas shpine** [**prapa kurrizit**, **prapa krahëve**]

- **e drodhi këmbën** [**i drodhi këmbët**] [уврнуо је ногу [уврнуо је ноге]] – ○отићи ногама унапред, øзаковрнути очима, *кол.* отегнути папке, øотићи богу на истину, øсклопити очи, øотићи у вечна ловишта

  син. **tundi këmbën** [**këmbët**], **e drodhi** [**e përdrodhi**] **bishtin**

- **i dridhen këmbët** [dikujt] [уврћу се ноге [некоме]] – ○тресу се некоме ноге/колена [од страха]

  син. **i dridhen gjunjët**, **i dridhen këllqet**

- **ecën me këmbët e veta** [dikush a diçka] [хода својим ногама [неко или нешто]] – ○стајати на својим ногама

- **fle në këmbë** [спавати на ногама] – ●спавати на ногама

  син. **nuk e nxjerr** [**dot**] **qimen nga qulli**

- **i fsheh** [**nuk i tregon**] **këmbët** [dikush a diçka] [крити [не показивати] ноге [неко или нешто]] – øкрити своје право лице иза нечега

  син. **hedh gurin e fsheh dorën**, **i fsheh brirët**

- **futi** [**vuri**] **këmbët** [**këmbën**] [diku] [ставио [метнуо] је ноге [ногу] [негде]] – øпојавити се ниоткуда, øпојавити се као гром из ведра неба, øпасти с неба

- **i futet** [**ia hyn**] **detit më këmbë** [ставио је [ушао је] ногама у море] – øзагристи у тврд орах

  син. **e kalon** [**e hedh**] **detin më këmbë**, **e than detin me lugë**, **e mat detin me lugë**

- **nuk ia gjen** [**dot**] **këmbët** [dikujt] [не нађи [нипошто] ноге [некоме]]

  1. øнестати нетрагом, øизгубио се сваки траг некоме, øпропасти у земљу
  2. øбити затворена књига

     син. **i humb** [**i mbulon**, **i fsheh**] **gjurmët**

- **sa i hanin këmbët** [колико су јеле ноге] – ○колико некога ноге носе

  син. **ia mbathi me të katra**

- **ha këmbët e veta** [јести своје ноге]

  1. øчупати косу с главе, н.и. јести се
  2. øсеби копати јаму

- **nuk të hahen këmbët** [неће да се поједу ноге] – ○неће некоме ноге отпасти

- **e hedh** [**e vë**] **këmbën mbi këmbë** [бацити [ставити] ногу на ногу] – øнакривити шешир/капу

  син. **e hedh** [**e vë**] **festen** [kësulën, qeleshen, kapelën, takijen] mbi sy, e fle mendjen

- **ua hipi këmbëve** [попео се ногама] – н.и. ићи пешице негде, *кол.* не бити моторизован

- **jam më** [**në**] **këmbë** [бити уз ноге [на ногама]] – ●бити на ногама [здрав]

  син. **mbahet më këmbë**

- [**jam**] **me një këmbë në varr** [[бити] једном ногом у гробу] – ●бити једном ногом у гробу

  син. **në buzë të varrit** [**të gropës**], **në zgrip**, **u bë për vig**, **është sot për nesër**

- **u jap** [**u grah**] **këmbëve** [дати се [терати се] ногама] – ○дати крила ногама

- **e kam nëpër këmbë** [имати кроз ноге]

  1. [dikë] [некога] – øимати дете на јаслама
  2. [diçka] [нешто] – øимати нешто над главом
  3. [dikë] [некога] – ○бацати/подметати некоме клипове под ноге

- **s'ka këmbë** [diçka] [нема ноге [нешто]] – ○нешто је добило ноге [изгубило се]

- **sa të kem këmbë e dorë** [**e duar**] [док имам ноге и руку [руке]] – ødок некога служи здравље, ødок је неко у снази, ødок се неко држи

  син. **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora**

- **i kam litarët nëpër këmbë** [имати ужад међу ногама] – øвући репове [с неким послом, обавезама и сл.]

▪ **e kaloj** [**e hedh**] **detin më këmbë** [прећи [бацити] море ногама] – øзагристи превелик залогај

син. **i futem** [**ia hyj**] **detit më këmbë**

▪ **në këmbë e në dorë** [**në duar**] [на нози и на руци [на рукама]] – øнаврат-нанос

син. **hundë më buzë**

▪ **edhe me një këmbë** [и с једном ногом] – øбез поговора/приговора, øбез иједне једине речи

▪ **me këmbë balte** [**argjill**] [с блатњавим [глињеним] ногама] – ○стајати на глињеним ногама

▪ **me këmbë e me duar** [нога и рукама]

1. ●нога и рукама/рукама и ногама, ○свим силама, н.и. свом снагом,
2. ●и нога и рукама/и рукама и ногама, øштапом и канапом, н.и. свим средствама, н.и. на све могуће [и немогуће] начине

▪ **si këmbët e dhisë** [као козје ноге] – øкао пивске флаше

▪ **këmbë e kokë** [**e krye**] [ноге и глава]

1. øи велико и мало, øи кусо и репато
2. ○од главе до пете, ○од главе до стопе, ○од пете до главе, ○од траве до главе

син. **kokë e këmbë**

▪ **me këmbë të lehta**! [с лаким ногама!] – н.и.срећан пут! øдобро путовали и мало се уморили! øуздравље путуј[те]!

▪ **këmbët e lehta faqja e bardhë**! [лаке ноге бело лице] – øзабијати главу у песак, øчувати своја леђа, øгурати проблем под тепих, Бежанова мајка не плаче, н.и. побећи/бежати од опасности/проблема и сл.

▪ **me këmbë të mbar**ë [с вредним ногама] – øса срећом!

▪ **me këmbë plumbi** [с оловним ногама] – ●оловних ногу

▪ **me këmbët e pulës** [с ногама кокошке] – ○као нога [писано/направљено/урађено и сл.]

син. **me thonjtë e bufit**

▪ **kërkoj këmbë për gjemb** [тражити ногу за трн] – øтражити кавгу

син. **kërkoj gjemb për këmbë**, **lëshoj brezin** [**i pari**]

- **e ktheu** [**e hodhi**] **me këmbë përpjetë** [окренуо је [бацио је] с ногама нагоре]
  1. [dikë] [некога] – ○скинути некога с ногу, пресудити некоме
  2. [diçka] [нешто] – øокренути наглавачке
- **s'i ka lagur këmbët** [није испрљао ноге]
  1. øнеко није ни мрава згазио
  2. øне мрднути ни прстом
- **t'i lash këmbët e t'i pish ujin** [dikujt] [да опереш ноге и да попијеш воду [некоме]] – øда мажеш некога на хлеб
- **më kanë lënë këmbët** [оставиле су ме ноге] – ○тешке су некоме ноге, øнапустила је некога снага

  син. **më kanë lënë gjunjët**
- **m'i la këmbët e arushës në dorë** [оставио ми је ноге медведа у руци] – øоставити некога на цедилу, *кол.* израдити некога
- **i lëpin** [**i puth**] **këmbët** [dikujt] [лизати [љубити] ноге [некоме]] – ○пасти некоме пред ноге, øљубити некоме стопе

  син. **i lëpin** [**i puth**] **çizmet**, **i puth gjunjët**, **i puth prehrin**, **i bëhet lëpitkë**, **iu bë baltë**, **iu bë baltë pas këpucë**
- **ia lidhi** [**ia zuri**] **këmbët** [везао [ухватио] му је ноге]
  1. [dikujt] [некоме] øнатоварити некоме обавезу на врат

     син. **e lidhi këmbë e duar**
  2. [diçkaje] [нечему] øстати на пут
- **e lidhi këmbë e duar** [везао је ноге и руке]
  1. ○бацати клипове под ноге

     син. **ia lidhi** [**ia zuri**] **këmbët**
  2. ○пасти под чије ноге
- **m'u lidhën këmbët** [везале су ми се ноге] – øпостати кућна мува/мушица [некоме је услед одређених околности ограничено кретање ван куће – нпр. рођење детета, болест и сл.]

  син. **i kam këmbët të lidhura**
- **nuk i lodh këmbët** [не умарати ноге] – ○дићи све четири [ноге] увис

- **luaj këmbët** [померити ноге]
  1. ○дати ватре ногама, ○скочити на ноге лагане
  2. øне седети скрштених руку, øузети ствар у своје руке

     син. **shpie gojën te buka, luaj këmbë e duar**
- **të lumshin këmbët**! [да су ти срећне ноге!] – ødобро нам дошао!
- **e marr nëpër këmbë** [узети међу ноге]
  1. [dikë] [некога] – ○ставити некога под ноге [тлачити]

     син. **e mori zvarrë, e ka bërë shtupë** [**enësh**], **e ka bërë fshesë**

  2. [diçka] [нешто] – ø[по]газити нешто [принцип, право], ø ставити у запећак, н.и. не обазирати се, н.и. не третирати
- **mori këmbë** [diçka] [узело је ноге [нешто]]

  1. øраширило се нешто од уста до уста, øраширило се нешто као пожар [вест, гласина и сл.],

     син. **mori dheun**

  2. øкренуло је нешто добрим путем, øкренуло је нешто на добро/боље
- **mori këmbët** [dikush] [узео је ноге] [неко]
  1. ○поћи ногом [проходати], øнаправити први корак
  2. ○дати ватре ногама, ødати ветра табанима

     син. **ua mbathi** [**ua dha, ua theri**] **këmbëve**
- **i mori këmbën** [dikujt] [узео је ногу [некоме]] – øпреузети нечију улогу, øпреузети штафету, øзаузети нечије место, н.и. наставити тамо где/шта је неко почео

  син. **i zuri këmbën**, **zuri këmbën** [e dikujt]
- **e mori nga këmbët** [diçka] [узео је од ногу [нешто]] – н.и. разумети/схватити нешто погрешно

  син. **e mori së prapthi**
- **mori këmbët në krahë** [узео је ноге у крила]
  1. ○дати ногама крила

     син. **ua mbathi** [**ua dha, ua ra, ua theri**] **këmbëve**

  2. ○отпадају некоме ноге [од пешачења]
- **mbahet më këmbë** [држи се на ногама]
  1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – [још се] ●држати на ногама

2. [dikush] [неко] – ○бити једва на ногама, ødржати се некако/једва

син. **jam më** [**në**] **këmbë**

- **mbaj këmbët** [држати ноге] – ○затезати ногама, н.и. успорити ход, н.и. полако се зауставити
- **nuk më mbajnë këmbët** [не држе ме ноге] – ●не држе/не слушају некога ноге, једва сајати на ногама

син. **m'u prenë këmbët**, **m'u shkurtuan këmbët**, **nuk më mbajnë gjunjët**, **m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**

- **e mbaj më këmbë** [dikë a diçka] [држати на ногама [неког или нешто]] – øодржавати у животу
- **ua mbathi** [**ua dha, u ra, ua theri**] **këmbëve** [потковао [дао, пао, убо] је ноге] – ○дати крила ногама, ødати ветра табанима, *кол.* шмугнути

син. **mori këmbët**, **mori këmbët në krahë [mbi supë]**, **i bëri këmbët të lehta**, **ia mbathi me të katra**, **mbathi opingat**, **mori arratinë**, **çau ferrën**, **i ngriti [i mblodhi] çoparkat**

- **mbështetët në** [**me**] **të dyja këmbët** [ослањати се на [са] обе ноге]

1. [dikush] [неко] – имати чврст ослонац/потпору, ○ослањати се обема ногама на нешто/некога

2. [diçka] [нешто] – øимати здраву основу

- **mbështetët në** [**me**] **një këmbë** [ослањати се на [са] једну ногу]

1. [dikush] [неко] – ○стајати на глињеним/климавим ногама, øнемати чврст ослонац/ потпору

2. [diçka] [нешто] – ○бити/ослањати се једном ногом на нечему

- **i mblodhi këmbët** [скупио је ноге]

1. ○(от)ићи с ногама унапред, øотићи у вечна ловишта, øсклопити очи, øкуцнула је некоме мотика над главом, *кол.* отегнути папке

син. **iu mblodhën këmbët**, **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët**, **i bëri këmbët çift**, **ra me këmbë nga dielli**

2. øстегнути каиш

▪ **iu mblodhën këmbët** [dikujt] [скупиле су се ноге [некоме]] – ○(от)ићи с ногама унапред, отићи у вечна ловишта, склопити очи, куцнула је некоме мотика над главом, *кол.* отегнути папке

син. **i mblodhi këmbët**, **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët**, **ra me këmbë nga dielli**, **i bëri këmbët çift**

▪ **i ndeu** [**i ngriti**] **këmbët** [отегнуо [смрзнуо] је ноге] – ○(от)ићи с ногама унапред, øотићи у вечна ловишта, øсклопити очи, øкуцнула је некоме мотика над главом, *кол.* отегнути папке

син. **i mblodhi këmbët**, **iu mblodhën këmbët**, **i bëri këmbët çift**, **ra me këmbë nga dielli**, **e drodhi** [**e përdrodhi**] **bishtin**, **e mbështeti brinjën**

▪ **ngas**[298] **këmbët** [гонити ноге] – ○дати крила ногама, ○дати маха ногама, ○придати ногама

▪ **më ngatërrohet** [**më futet**] **nëpër këmbë** [мрси ми се [увлачи ми се] кроз ноге] – ○мота се неко некоме око ногу

▪ **ngre këmbët e i bie kokës** [дићи ноге и ударати главом] – øгорко се кајати, øпосипати се пепелом

▪ **e ngriti** [**e çoi**] **në** [**më**] **këmbët** [дигао [подигао] је на ноге]

1. [dikë] [некога] – ●подићи некога на ноге, н.и. излечити некога
2. [dikë] [некога] – ●подићи некога на ноге, н.и. одгајити некога

   син. **e nxorri në jetë**

3. [diçka] [нешто] – øнаправити нешто [својим рукама/са својих десет прстију] или øвратити нешто у живот [поправити]
4. [diçka] [нешто] – øстворити нешто [својим] рукама
5. [dikë] [некога] – дићи [подићи] некога на ноге, н.и. учинити некога ентузијастичним, срећним и сл. [нпр. публику на концерту]

   син. **e ngriti** [**e çoi**] **peshë**

▪ **ngriti këmbën e nuli gozhdën** [подигао је ногу и заковао ексер] – øсам себи натоварити нешто на врат, øрадити на своју штету, øсам себи запржити чорбу, øићи против себе

син. **shkoi** [**vajti**] **si breshka te nallbani**

---

[298] Према FShS: 1981 (625, (непрел.), т 3), глагол *ngas* има пет значења, од којих је једно *eci me vrap* (ср. *ходати трчањем*), па је дословни превод *гонити* изабран као најадекватнији прелазни глагол уз објекат *ноге*.

- **i ngrit** [**u çua**] **në** [**më**] **këmbë** [дигао је [подигао се] на ноге]
  1. ○поћи ногом, ønаправити први корак
     син. **doli në jetë**, **hyri në jetë**
  2. ○стати на ноге [опоравити се после болести и сл.]
  3. ●дићи се на ноге, устати против некога, подићи побуну
     син. **u ngrit** [**u çua**] **peshë**
- **ngul këmbë** [приковати ноге]
  1. øприковати се у месту
     син. **ngul thembrat**

  2. øне одступати од нечега, øне померити се ни центиметар, øне попуштати ни зерицу
     син. **tund këmbët**, **ngul thembrat**, **nuk heq dorë**
- **përplas** [**përpjek**] **këmbët** [**përdhe**] [треснути [лупити] ноге [под ногама]] – ○лупати ногама о под, øне жели неко ни да чује за нешто друго [тражити неку одређену ствар и сл; обично деца]
- [**e priti**] **me këmbët e para** [[дочекао га је] предњим ногама]
  1. [dikë] [некога] – ødочекати некога хладно
     син. **me** [**tërë**] **hundë** [**hundë e buzë**]
  2. [diçka] [нешто] – ødочекати нешто на нож
- **m'u prenë këmbët** [одсекле су ми се ноге]
  1. ●одсекле су се некоме ноге
     син. **nuk më mbajnë këmbët**, **m'u shkurtuan këmbët**, **m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**
  2. ○не држе некога ноге, øклецају некоме колена
     син. **nuk më bëjnë këmbët**, **nuk më mbajnë këmbët**, **m'u shkurtuan këmbët**, **m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**
- **sa të më punojë** [**të më luajë**] **këmba e dora** [док ми раде [док ми се померају] нога и рука] – ødок у некоме још има живота, ødок неко још има снаге
  син. **sa të kem këmbë e dorë** [**e duar**]
- **qëndron më** [**në**] **këmbë** [држи се на ногама]
  1. [dikush a diçka] [неко или нешто] – ●држати се на ногама
  2. [diçka] [нешто] –○чврсто стајати на ногама, ødодољевати зубу времена

▪ **i rri më këmbë** [dikujt a diçkaje] [скочити на ноге [некоме или нечему]] – øбити окачен о чивилук, øбити некоме „на извол'те“

▪ **rri këmbë mbi** [**përmbi**] **këmbë** [дићи ногу на [преко] ноге] – ○[пребацити] ногу преко ноге, ○дићи све четири [ноге] увис

▪ **i shkau** [**i rrëshqiti**] **këmba** [dikujt] [оклизнула се [склизнула је] нога [некоме]]

1. øпоткрала се некоме грешка
2. øизгубити положај

   син. **ra** [**zbriti**] **nga fiku**

▪ **e shkeli me të dyja këmbët** [згазио је обема ногама] – øдебело погрешити

▪ **e shkel me këmbë** [згазити ногама]

1. [diçka] [нешто] – øгазити по нечему, øбацати блато на нешто

   син. **hedh në baltë**

2. [dikë] [некога] – øгазити по некоме

▪ **nuk i ka shkelur këmba** [diku] [није згазила нога [негде]] – ●није неко ногом крочио [негде]

▪ **i shkel këmba shesh** [**dyst**] [dikujt] [гази нога чистину [равно] [некоме]] – ○стајати ногама на равном, øиде некоме као по лоју

▪ **m'u shkurtuan këmbët** [скратиле су ми се ноге] – ○не држе/слушају некога ноге, ○једва сајати на ногама

син. **m'u prenë këmbët**, **m'u thanë këmbët**, **nuk më mbajnë këmbët**, **m'u prenë** [**m'u këputën**] **gjunjët**

▪ **ia shkurtoj këmbët** [dikujt] [скратити ноге [некоме]] – øударити некога по прстима, *кол.* øдати пацку [казнити некога]

▪ **nga** [**ku**] **më shpien këmbët** [одакле ме воде ноге] – øко зна одакле

▪ **i shtrij** [**i zgjat**] **këmbët sa ka jorganin** [испружити [издужити] ноге колико има јоргана] – ○пружити ноге колики је губер

▪ **tundi këmbën** [**këmbët**] [протресао је ногу [ноге]] – ○отићи ногама унапред, øзаковрнути очима, *кол.* отегнути папке

син. **e drodhi këmbën** [**i drodhi këmbët**]

- **tund këmbët** [протрести ноге]

1. øне померити се ни центиметар, не попуштати ни зерицу, н.и. не одступати од нечега,

   син. **ngul këmbë**

2. øзаврнути рукаве, потрудити се, узети ствар у своје руке

- **m'u thanë këmbët** [осушиле су ми се ноге]

1. ○не држе/неслушају некога ноге, ○једва сајати на ногама

   син. **m'u shkurtuan këmbët**

2. н.и. куд нисам отишао/не одох! боље да је неко [негде] отишао

- **t'u thafshin këmbët**! [да ти се осуше ноге!] – ○дабогда ти ноге отпале!
- **e theu këmbën** [сломио је ногу] – ○(от)ићи с ногама унапред, øсклопити очи, øотићи у вечна ловишта
- **si s'm'u thanë këmbët**! [као да су ми се осушиле ноге!] – н.и. боље да нисам крочио [негде]!

   син. **nga theva këmbën**!

- **nga theva këmbën**! [одакле сломих ногу!] – н.и. боље да нисам отишао! н.и. ко ме терао да идем!
- **varet nga këmbët e veta** [зависи од својих ногу] – øослањати се на себе/својих десет прстију, øбити сам свој газда, н.и. зависити од себе
- **vdes në këmbë** [умрети на ногама] – øне клечати ни пред ким
- **vë këmbë** [diku] [ставити ноге [негде]] – ○крочити ногом
- **i vuri këmbën** [dikujt] [ставио је ногу [некоме]]

1. ○дати ногу некоме, *вул.* дати ногу некоме у задњицу/тур
2. ○оборити некога с ногу [срушити]
3. набити некоме ногу у стомак, мучити некога

   син. **i vuri shkelmin në bark**

4. [diçkaje] [нечему] øсклонити од туђих очију, н.и. сакрити, н.и. прикрити

- **e vuri nën këmbë** [dikë] [ставио је под ноге [некога]] – øбацити некога на колена

- **i vuri këmbën në bark** [dikujt] [ставио је ногу у стомак [некоме]] – øухватити некога за врат/гушу/шију

  син. **i vuri shkelmin në bark**

- **i zuri guri këmbët** [dikujt] [ухватио је камен ноге [некоме]] – øнаћи се у небраном грожђу

  син. **i zuri rrota** [**qerrja**] **bishtin**

- **zuri këmbën** [e dikujt] [уватио је ногу [некога]] – øзаузети нечије место, н.и. наставити тамо где/шта је неко почео

  син. **i zuri këmbën**

- **i zuri këmbën** [dikujt] [уватио је ногу [некоме]] – øзаузети нечије место, н.и. наставити тамо где/шта је неко почео

  син. **i mori këmbën**, **zuri këmbën**

- **s'e zë këmba** [не хвата нога] – н.и.место на којем нема живе душе [непроходно/непролазно место], н.и. осмаљено место, н.и. место које је и Бог заборавио, н.и. место/тамо где људска нога није крочила

GJAK/КРВ

- **i avullohet gjaku** [dikujt] [испарава крв [некоме]] – ○прокључала/проврила је крв [некоме], ○крв се узбунила [некоме], н.и. побеснети
- **t'u bëftë gjaku ujë**! [да ти се претвори крв у воду!] – ○крв пропљувао! н.и. да умреш!
- **gjaku ujë nuk bëhet** [крв вода не чини] – ●крв није вода
- **është bërë gjak** [diçka] [учинило/урадило је крв [нешто]]

1. ø[за]руменети се, [по]црвенети, ○иде [јурне/удари] крв у главу/лице/образе

2. ○бити пун крви и меса**,** øпуцати од здравља

- **u bënë gjak** [направити се [на] крв] – øбити [с ким или чим] као нокат и месо, øстопити се [с ким или чим]

син. **u bënë mish e gjak**

- **t'u bëftë gjak e dhjamë**! [да ти се учини/уради крв и маст!] – н.и. нека ти је добро, н.и. нека ти је уздравље!
- **m'u bë gjak në sy** [начинио ми се као крв у оку] – øбити трн у оку

син. **m'u bë halë në sy**

- **bëri gjak** [учинио је крв]

1. ○пустити крв [некоме], ○запечатити [нечијом] крвљу, н.и. жртвовати [некога]

2. ○пролити/пустити крв [некоме], н.и. убити или начинити велику штету

- **e bëri të përmjerrë [të vjellë] gjak** [*вул.* учинити да ко пропиша крв] – ●натерати некога да пропиша/пропљује крв

син. **ia mori shpirtin**, **e bëri për vdekje**

- **bie në gjak** [me dikë] [пасти у крв [с неким]] – ○бити у крви [с неким]
- [**me**] **gjak blu** [[плаве крви] плава крв] – ●плава крв/плаве крви, ○имати плаву крв, ○бити плаве крви

- **më ra [më shkoi] gjaku në fund të këmbëve** [пала ми је [отишла ми је] крв на крај ногу]

1. øотпале су некоме ноге, øсрце је некоме сишло у пете [од умора]

2. øодсекле се некоме ноге, øохладило се некоме срце, øсрце је некоме сишло у пете [од страха]

- **më ra gjaku në sy** [пала ми је крв у очи]

1. ødуша је некоме у носу; øиспустио је неко душу;

2. ●пала је/навукла се крв некоме на очи, ○ударила је крв некоме у главу, øскочио је некоме притисак

син. **më hipi gjaku** [**në fytyrë**], **më hipi gjaku në kokë** [**në fytyrë/ në tru**]]

- **i buçet gjaku** [dikujt] [бучи крв некоме] [слав.]

1. ○млада/нова крв;

2. ○имати [уза]врелу крв, ○бити пун крви и меса, ○крв игра у некоме, øизгарати од жеље [за нечим]

син. **i vlon** [**i zien, i gufon, i lëvrin**] **gjaku**, **i flakëron gjaku**

- **i buis gjaku** [dikujt] [кључа крв [некоме]] – ○узаври крв некоме

син. **i vlon** [**i zien, i gufon**] **gjaku**

- **derdh gjak** [пролити крв]

1. ●пролити [нечију] крв

2. ●пролити [своју] крв за некога или нешто

син. **derdh** [**jap**] **gjakun**, **jap** [**fal**] **jetën**

- **derdh** [**jap**] **gjakun** [për dikë a për diçka] [пролити [дати] крв за некога или нешто] – ●пролити/дати [своју] крв за некога или шта; ødати живот

син. **derdh** [**jap**] **gjakun**, **jap** [**fal**] **jetën**

- **është derdhur gjak** [проливена је крв] – ●проливена је крв, ●потекла је крв, øпале су жртве

син. **shkoi** [**rrodhi**] **gjaku lumë**, **shkoi** [**rrodhi**] **gjaku rrëke** [слав.]

- **i etur për gjak** [жељан [жедан] за крв] – ●жељан/жедан крви, н.и. крвожедан

- **e fali gjakun** [опростио је крв] – ○помирити крв

▪ **i flakëron gjaku** [dikujt] [гори крв [некоме]]

1. ○кипи/кључа крв некоме, øпала је ролетна некоме, ○прокључала је крв некоме

син. **iu ndez** [**iu avullua**] **gjaku**, **iu nxeh gjaku**

2. ○имати [уза]врелу крв, ○бити пун крви и меса, ○крв игра у некоме; øизгарати од жеље [за нечим]

син. **i vlon** [**i zien**, **i gufon**, **i lëvrin**] **gjaku**, **i buçët gjaku**

▪ **ftohu** [**i uli**, **i shoi**, **i shtroi**, **i zbuti**] **gjakrat** – [охладио је [смирио, пригушио, умирио, ублажио] крви] – øсмирити страсти, øохладити се, øспустити лопту

▪ **u ftoh gjaku** [dikujt] [охладила се крв [некоме]] – 1. øсмирити страсти; 2. ○остати хладне крви, ø(п)остати хладан [према некоме или нечему], øизгубити интересовање, øохладити се

▪ **u ftohën** [**u ulën**, **u shuan**, **u shtruan**, **u zbuten**] **gjakrat** [охладиле су се [смириле, пригушиле, умириле, ублажиле] крви] – øсмирити страсти, øохладити се, øспустити лопту

▪ **ia ka futur në gjak** [dikujt] [увукло се у крв [некоме]] – ○прећи у крв**,** ○ићи у крв**,** ○имати нешто у крви, øподвући се под кожу

син. **i ka hyrë në gjak, i është rrënjosur në gjak**

▪ **me gjak të butë** [с меком крви]

1. ○хладне [рибље] крви, н.и. хладнокрван, ○хладне главе

2. ○[бити] слатке крви

▪ **me gjak të ftohtë** [са хладном крви] – ●хладне [рибље] крви, н.и. хладнокрван, ○хладне главе

▪ **gjaku i gjakut** [крв [од] крви] – ●крв [од] крви

▪ **me gjak të helmuar** [са затрованом крви/затроване крви] – ○немирне/љуте [зле, нечисте, опаке, погане] крви

син. **me gjak të prishur**

▪ **me gjak e me lak** [с крвљу и канапом] – øрукама и ногама, øсвим средствима, øпо сваку цену, ø милом или силом, н.и. навалити, н.и. бити упоран

▪ **me gjak të ndezur** [са запаљеном крви] – ○јурнула [ударила] је некоме крв у [образе] главу, ○крв је пала некоме на очи, ○узаврела је некоме крв

- **me gjak të ngrirë** [замрзнуте крви] – ●слеђене/залеђене крви

  син. **me zemër të ngrirë**, **me frymen pezull**, **si dhia thikën**

- **me gjak të nxehtë** [с врелом крви]

  1. ●вреле крви;

  2. ○ударила је некоме крв у главу, øпала је некоме ролетна на очи

     син. **me gjak të ndezur, me kokë të ndezur** [**të nxehtë**]

- **gjak i pastër** [чиста крв]

  1. øчисте крви, н.и. чистокрван

  2. øиз добре куће/породице/рода/племена и сл.

- **me gjak të prishur** [с покваренoм крви] – ○немирне [зле, нечисте, опаке, погане] крви

  син. **me gjak të helmuar**, **me gjak të turbulluar**

- **me gjak të qetë** [с тихом крви] – ○хладне [рибље] крви

- **gjak i ri** [нова/млада крв] – ●млада/нова [свежа] крв

- **me gjak të turbulluar** [са замућеном крви] – ○узбуркане крви, ○немирне крви

- **me gjak të zemrës** [с крви [од] срца] – øсвом снагом, ødушом и срцем, øсвим срцем

- **ia helmoi gjakun** [dikujt] [затровао је крв [некоме]] – øсломити дух, *кол.* øубити у појам

- **kam hequr gjakun** [me dikë a me diçka] [извадио сам крв [с неким или нечим]] – ○попио је неко некоме крв на сламчицу, øисцедио је неко некога као лимун, øузео је неко некоме душу

  син. **më ka marrë shpirtin**, **kam hequr të zitë e ullirit** [nga dikush a nga diçka], **kam hequr pikën e zezë** [nga dikush]

- **i hipi gjaku** [**në fytyrë**] [**dikujt**] [попела се крв [у лице]] – ○ударила је некоме крв у главу

  син. **i hipi gjaku në kokë** [**në tru**], **i ra gjaku në sy**

- **i hipi gjaku në kokë** [**në tru**] [dikujt] [попела се [некоме]крв у главу [у мозак]] – ○ударила је некоме крв у главу

син. **i hipi gjaku** [**në fytyrë**], **i ra gjaku në sy**, **i buis gjaku**, **i kërcyen trutë në kokë**, **i hynë mizat**, **u bë [mori] hamull**, **mori zjarr**, **mori avull**, **iu bë koka barut**, **i hyri zekthi**

- **iu hollua gjaku** [dikujt] [стањила се крв [некоме]] –

1. øуфитиљити, *кол.* øутањити га, н.и. остарити или постати осетљив [услед болести, физичког или психичког бола, од хладноће и сл.];

2. øпотонуле су све лађе некоме, øнеко је као издуван балон

- **hyj në gjak** [**me dikë**] [ући у крв [с неким]] – øући у/започети крвну освету, н.и. убити некога некоме и тако започети крвну освету

- **i ka hyrë** [**i është futur**] **në gjak** [diçka] [ушло је [увукло се [нешто]] у крв] – øувукло се [што] под кожу, усадило се, укоренило се

син. **i është rrënjosur në gjak**

- **i iku gjaku** [**nga fytyra**] [dikujt] – [отишла је [некоме] крв из лица] – ○бити без капи крви

син. **s'i mbeti gjak** [**pikë gjaku**] **në fytyrë**, **u ndërrua në fytyrë**, **u pre në fytyrë**, **u prish në fytyrë**, **i iku fytyra**

- **e kam në gjak** [diçka] [[имати] у крви [нешто]] – ●имати нешто у крви, øбити рођен за нешто, øзнати нешто у прсте

- **kam gjak të ngrohtë** [**të ëmbël**] [имати топлу [слатку крв]] – øбити душа од човека

- **kam gjak të ftohtë** [имати хладну крв]

1. ○бити погане крви;

2. ●имати хладну крв/бити хладне крви

- **kam gjak në fytyrë** [**në faqe**] [имати крв на лицу] – ○дао би некоме крви испод грла, øбити чиста/неокаљана образа,

- **e kam gjak në sy** [dikë] [имати као крв у очима [некога]] – øбити некоме трн у оку, øимати некога у носу

- **e lanë** [**e lagën**] **me gjak** [diçka] [опрали су се [умочили, наквасили] крвљу] – ○борити се до последње капи крви

- **i ka lyer** [**i ka bërë**] **duart me gjak** [dikush] [опрао је [начинио је] руке крвљу] – ○имати крваве руке, ○бити крвавих руку

- **të merr gjak në vetull** [да узме/прихвати крв на обрву]

1. øимати петљу, *кол.* øимати херца, н.и. бити изузетно храбар;
2. øзнати знање, н.и. бити способан/вичан/кадар
3. øбити господин човек, øбити као с Бечког двора, н.и. имати господске манире

син. **s'ia ha qeni shkopin**, **të shkel hijen** (**prapa**), **të thyen arrën në dorë**, **të ha** (**të qëron**) **të bardhën e syrit**, **noton në një** (**në dy**) **gisht ujë**

- **e mori** [**e lau**] **gjakun** [узео је [опрао је] крв] – ○починити крвну освету, ○наплатити дуг у крви, н.е. осветити се за убиство
- **s'i mbeti gjak** [**pikë gjaku**] **në fytyrë** [dikujt] [није некоме остало [капи] крви у лицу] – ○немати капи крви у лицу, ○бити без капи крви, øбити исцеђен као крпа [од болести]

син. **i iku gjaku nga fytyra; ndërroi fytyrë, u pre në fytyrë, u prish në fytyrë**

- **i ndez gjakun** [dikujt] [запалити крв [некоме]] – øдати некоме крила, øдати некоме ветар у леђа

син. **i jap zemër**

- **i ndezi [i nxehu] gjakrat** [запалио [загрејао] је крви] – øраспалити ватру; н.и. распламсати страсти

син. **i ftohu [i uli, i shoi, i shtroi, i zbuti] gjakrat**

- **iu ndez** [**iu avullua**] **gjaku** [dikujt] [запалила се [испарила] крв [некоме]] – ○прокључала/проврила је крв [некоме], побеснети, наљутити се

син. **iu nxeh gjaku, i flakëron gjaku, e mori me valë**

- **u ndezën** [**u nxehën**] **gjakrat** [dikujt] [запалиле се [загрејале] крви[некоме]] – øпасти у ватру
- **më ngriu** [**m'u pre**] **gjaku** [смрзла ми се [пресекла] крв] – ●следила се некоме крв [у жилама], øсишло је некоме срце у пете, н.и. следити/заледити се [од страха]

син. **m'u prish gjaku, m'u turbullua gjaku, më ra [më shkoi] gjaku në fund të këmbëve, m'u bë gjaku ujë, m'u bë gjaku mavi, m'u ngjiz [m'u mpiks] gjaku, më shkoi [më vajti, më ra] zemra te thembra, më ngau shkuma**

▪ **më ngriu gjakun** [dikush a diçka] [смрзло ми је крв [неко или нешто]] – øпресекло је некога [неко или нешто]

▪ **m'u ngjiz** [**m'u mpiks**] **gjaku** [згрушала [згрудвала] ми се крв]

1. øпасти у ватру, øпала је некоме ролетна

2. ○следила се некоме крв [у жилама], øохладило се некоме срце, øсишло је некоме срце у пете, øноге су се некоме одсекле од страха

▪ **iu nxeh gjaku** [dikujt] [загрејала се крв [некоме]]

1. ○прокључала/проврила је крв некоме, øизгубити главу, øпала је некоме ролетна

син. **iu ndez [iu avullua] gjaku, i flakëron gjaku, e mori me valë**

2. øзацртати нешто у глави, н.и. заинатити се

▪ **i pij** [**i thith**] **gjakun** [dikujt] [пити [сисати] крв [некоме]] – ●пити/сисати некоме крв [на сламчицу]

син. **i rrjep** [**i heq, i merr**] **lëkurën, i pi djersën**

▪ **i pikon syri gjak** [dikujt] [цури крв из ока] [некоме] – ○пропљувати крв, ødуша је некоме у носу

▪ **më pikon** [**më kullon, më rrjedh**] **zemra gjak** [për dikë a për diçka] [цури ми [цеди се, тече ми] крв из срца [за/због некога или нечега]] – ○душа/срце крвари некоме, øсрце/душа некога боли, øсрце се некоме цепа

▪ **më puqet** [**më ujdis**] **gjaku** [me dikë] [слаже ми се крв [с неким]] – øбити као нокат и месо

▪ **më prishi** [**më turbulloi**] **gjakun** [dikush a diçka] – [покварио [замутио] ми је крв [неко или нешто]] – ○заледити крв, øскратити живот, øпресећи некога

син. **më trazoi gjakun**

▪ **nuk e prish gjakun** [не мења крв] – øне трепнути, øостати мртав хладан, øне узбуђивати се, *кол*. бити хладан [као шприцер]

син. **nuk e prish gjumin**, **nuk do t'ia dijë**, **aq i bën**, **nuk çaj kokën**, **nuk e vë ujin në zjarr**, **kthehet në krahun tjetër**, **s'e bëj qejfin qeder**, **s'i djersin veshi**, **nuk i hiqet asnjë ashkël**

▪ **m'u prish** [**m'u turbullua**] **gjaku** [покварила [замутила] ми се крв] – ○следила се некоме крв [у жилама], øсишло је некоме срце у пете, øноге су се некоме одсекле од страха, øохладило се некоме срце, н.и. следити/заледити се [од страха]

син. **më ngriu/m'u pre gjaku, m'u bë gjaku ujë, m'u bë gjaku/zemra bozë, më ra/më shkoi gjaku në fund të këmbëve**

▪ **i është rrënjosur në gjak** [diçka] [усађено је у крв [нешто]] – ○прећи у крв**,** ○ићи у крв**,** ○имати [нешто] у крви, øподвући се под кожу

син. **i ka hyrë/i është futur në gjak, ka lëshuar (ka zënë, ka hedhur) rrënjë**

▪ **i shkon për gjak** [diçka] [иде по крви] [нешто] – ○преносити по крвној линији, øпреносити с колена на колено н.и. имати обичај, н.и. наследити обичај

син. **e kam për fis**

▪ [**shkojnë**] **gjak e lak** [[иду] крв и омча] – ○[бити] на крв и нож; ø[слагати се] [као] рогови у врећи

син. **si macja me miun, si qeni me macen, thikë e brisk, majë më majë, majë e brisk, i kanë gjilpërat majë më majë**

▪ **më shkriu gjaku** [истопила ми се крв] – øпао је [некоме] камен са срца, н.и. смирити/умирити се

син. **erdha në vetë**

▪ **më shkriu gjakun** [dikush a diçka] [истопио ми је крв [неко или нешто]] – øразгалити некоме душу, øпокренути некоме срце, øтакнути некога у срце

▪ **më trazoi gjakun** [dikush a diçka] [промешао ми је крв [неко или нешто]]

1. ○заледити некоме крв, øскратити некоме живот, øпресећи неког

2. ○дао би неко и последњу кап крви за нешто, øсрце некоме нешто иште, ødуша некоме нешто жели

син. **më futi/më shtiu mizat**

▪ **pa u tharë** [**mirë**] **gjaku** [без да се осушила [добро] крв] – ○тек што се крв[ца] пролила, øније се неко још охладио [у гробу] [непосредно након велике погибије, рата, трагедије с много мртвих и сл.]

▪ [**jam**] **në valë të gjakut** – [[бити] на таласу крви] – ○бити пун крви и меса, øбити у најбољем добу, øпуцати од снаге

- **vë gjak** [ставити крв]

1. ○повратити крв у образе, н.и. повратити се, н.и. оздравити
2. øпуца некоме срце од радости

   син. **vë dhjamë**

- **i vlon** [**i zien, i gufon, i lëvrin**] **gjaku** [dikujt] [кључа [кува, извире, кипи] крв [некоме]] – ○узаврела је крв некоме

  син. **i buis gjaku, i flakëron gjaku, i buçet gjaku, është në valë të gjakut**

- **i erdhi gjaku në vend** [dikujt] [вратила се крв на место [некоме]] – ○повратити крв у образе, ødоћи себи,

- **iu zbut gjaku** [dikujt] [смекшала се крв [некоме]] – øсмекшало се срце некоме

- **ia zuri gjak** [**jetën**] [dikujt] [узео је [некоме] крв из живота] – ○попити некоме крв на сламчицу, ○исцедити некога до последње капи крви, øзагорчати живот некоме

Биограгфија аутора

Ана Сивачки рођена је 12.03.1978. године у Београду, где је завршила основну и средњу школу. На Филолошком факултету Универзитета у Београду дипломирала је 2008. године, чиме је стекла звање професор албанског језика и књижевности. На истом факултету је 2009. године завршила дипломске академске студије – MASTER (студијски програм Албански језик и књижевност), одбранивши мастер рад под називом *Приказ историјског развоја и фонетских промена вокала у српском и албанском језику* под менторством ванр.проф.др Вање Станишића.

На Катедри за албански језик, књижевност, културу била је ангажована као докторанд-сарадник у извођењу вежбања на предметима *Увод у албанологију* и *Историја албанског језика са дијалектологијом*. Учествовала је на више научних семинара и конференција у земљи и иностранству и објавила је велики број научних радова у којима се претежно бави контрастивним проучавањима албанске и српске фразеологије. Поред наведеног, била је ангажована и у истраживачком пројекту Завода за филозофију и друштвену теорију под називом *Фигура непријатеља: (пре)осмишљавање српско-албанских односа* (*Figuring out the Enemy: Re-imagining Serbian-Albanian Relations*).

Током своје успешне двадесетогодишње каријере професионалног преводиоца за енглески, француски и албански језик и лектора за српски и енглески језик, радила је и сарађивала с многобројним међународним и домаћим организацијама, као и преводилачким агенцијама (EUMM/European Union Monitoring Mission, Council of Europe, Coca-Cola Hellenic, UNICEF, UNDP, Eptisa, Балканолошки институт и др), а објавила је и велики број превода са српског на енглески језик и обрнуто из различитих области. Од 2010. године до данас запослена је као преводилац (за енглески, албански и француски језик) у преводилачкој агенцији NB School из Београда.

Изјава о ауторству

Потписани-а Ана Сивачки

Број индекса 08204Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Фразеологизми с конституентом соматског порекла у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 30.03.2017.

Ана Сивачки

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Ана Сивачки

Број индекса 08204Д

Студијски програм Наука о језику

Наслов рада Фразеологизми с конституентом соматског порекла у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском

Ментор доц.др Предраг Мутавџић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 30.03.2017.

Ана Сивачки

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Фразеологизми с конституентом соматског порекла у албанском језику и њихови преводни еквиваленти у српском

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство – некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 30.03.2017.